Nab. 5.
4.

IOANNIS GERHARDI

THEOLOGI QUONDAM JENENSIS
CELEBERRIMI

LOCORVM THEOLOGICORVM

TOMVS OCTAVUS

DENUO EDIDIT

VARIISQVE OBSERVATIONIBVS

ILLVSTRAVIT ET AVXIT

IO. FRIDERICUS COTTA

THEOLOGUS TUBINGENSIS.

TUBINGÆ

SUMTIBUS IO. GEORGII COTTAE

M D CC LXVIII.

LECTORI BENEVOLO

S. D.

IO. FRID. COTTA

THEOLOGVS TVBINGENSIS.

Accipe, si placet, octavum hunc operis Gerhardiani tomum, in quo ea doctrinæ sanctioris capita, quæ in præcedenti volumine cœpta erant, iusto servato ordine continuantur.

Pertractaverat GERHARDUS in tomo septimo veritates gravissimas de *iustificatione*, itemque de *fide in Christum*, de qua recte omnino dicitur adseriturque, quod *sola hominem iustificet*. Quum vero hæc ipsa fides sine operibus, quæ ex ea

fluunt, atque hinc *opera fidei* adpellantur, sibi non constet, tractationi de *fide* eam, quæ de *bonis operibus* exponit, mox subiunxit beatæ vir memoriæ, cui primum in hocce volumine locum adsignavimus.

Equidem videri fortassis poterat, argumentum de *bonis operibus* non tam ad theologiam *dogmaticam*, quam pertractandam sibi sumsit GERHARDUS, quam potius *moralem* propius spectare, cum huius munus maxime proprium sit, de iis, quæ facere nos, quæ fugere Deus iubet, curatius exponere.

Verum antiquiores ecclesiæ nostræ theologi, de separata theologia morali ne per somnium quidem cogitantes, ea, quæ ad agenda pertinent, credendis admiscere nulli dubitarunt, quod & a GERHARDO nostro factum esse, mirum videri haud debet.

Accedit, quod controversiæ, quæ nobis cum ecclesiæ Romanæ sectatoribus, in loco de *iustificatione* & olim intercesserunt, & hodienum intercedunt, uberiorem de *bonis operibus* tractationem omnino exposcant, eandemque supponant. Quum enim temporibus reformationis, & proxime ante ista, iustificationem solis

solis operibus adscripserint cœtus Romani doctores, postea vero a primis nostris reformatoribus edocti, fidem quidem addiderint, sed cum bonis operibus coniunctam, docuerintque, renatos in hac vita legi divinæ posse satisfacere operibusque bonis æternam promereri salutem, facile patet, hocce Romanensium adsertum a nostris theologis ea, qua fieri debet, ratione sub examen vocari haud potuisse, nisi instituta prius adcurata in naturam bonorum operum investigatione, quod ipsum a GERHARDO nostro egregie solideque fuisse præstitum, ex ipsa huius articuli pertractatione, in hocce volumine exhibita, facile perspicient lectores extra partium studium constituti.

Ab articulo de *bonis operibus* ad locum de *sacramentis* transiit b. GERHARDUS, quæ quidem tractatio alterum in hocce tomo locum occupat. Sunt quippe sacramenta media eaque efficaciſſima promovendi studium bonorum operum, nec proinde ab his divelli possunt. Nihil vero eorum, quæ de arduo hocce argumento scitu cognituque sunt necessaria, heic prætermisisse virum prorsus eximium, ipsa inspectio atque perlectio huius loci edocere potest quemlibet.

De serie, nexu atque ordine, quem in pertractandis veritatibus divinis secutus est b. auctor, non opus esse arbitramur, ut quidquam heic commemoremus. Consulat, qui hæc penitius nosse voluerit, *conspectum capitum*, *sectionum* & *contentorum* in tomo hoc octavo occurrentium, quem, more consueto, in fine huius voluminis ad lectoris operam sublevandam adiecimus.

Ex eodem *conspectu* perspicient quoque lectores, quænam a nobis textui Gerhardiano passim subiectæ fuerint animadversiones, varii generis argumentis uberius illustrandis inservientes, quarum momentum aliis diiudicandum relinquimus.

Hoc unicum duntaxat paucis adiicimus, nos, si Deus vitam viresque concesserit benignissime, omnem daturos operam, ut & reliqui locorum theologicorum tomi, abiecta cunctatione, litteris describantur.

Atque ita vale, LECTOR BENEVOLE, nobisque nec non studiis nostris porro fave.

Scripsimus Tubingæ die XII. Septembr. anni christiani MDCCLXVIII.

LOCUS

LOCUS XVIII.

DE

BONIS OPERIBVS.

PROOEMIUM.

§. I.

Connexio cum loco præcedente.

Doctrinæ de *justificatione per fidem* convenienti ordine succedit articulus de *bonis operibus*. Quamvis enim fide sine operibus justificemur, ac proinde a foro justificationis bona opera sint sejungenda: tamen vera illa & viva fides, per quam justificamur, non est sine operibus, cum beneficia justificationis & sanctificationis, regenerationis & renovationis perpetuo ac indissolubili nexu sint conjuncta. Adde, quod exemplo divi Pauli doctrinæ de justificatione per fidem immediate subjungatur doctrina de bonis operibus. Is namque, uti constat ex epistolis ad Romanos & Galatas, eadem methodo utitur, quod singulari consilio & divino impulsu factum esse neutiquam dubitari potest. Eximitur insuper hac ratione animis hominum vana ac falsa illa persuasio, quod fides sit nuda quædam notitia fiduciali cordis adprehensione atque interiori renovatione destituta, quod sit mortuum & sterile quiddam, vitæ spiritualis motibus ac bonorum operum fructibus vacuum, quod sit exterior quædam oris professio & jactantia testimonio operum denudata: quibus cogitationibus opponimus illud Jacobæum II. 17. *Fides, quae non habet opera, mortua est in semet ipsa.* v. 18. *Ostende mihi fidem tuam ex operibus.* v. 26. *Sicut corpus sine spiritu mortuum est, ita fides sine operibus est mortua.* Denique hoc docendi ordine obviam iri potest calumniæ Tridentinæ, quasi in nostris ecclesiis *magna contentione praedicetur illa ab omni pietate remota fiducia.* Atqui fidem & opera distinguere, atque unicuique horum quod suum est, tribuere, non est fidem & opera separare, ab actu justificationis opera removere, non est eadem ex justificatis tollere, & ex ecclesiæ finibus penitus exterminare.

CAPUT I.

DE ETYMOLOGIA ET SYNONYMIA BONORUM OPERUM.

§. II.

Etymologia & significatio vocabuli.

Vox *operis* ab *operando* deducta in schola Spiritus sancti non de externis solum inque oculos incurrentibus actionibus, sed etiam de internis adfectibus cordis & motibus voluntatis, adeoque de tota renatorum nova obedientia, tam *interna* quam *externa*; tam *habituali*, quam *actuali* piorum justitia accipitur: adpellatione enim bonorum operum scriptura complectitur etiam renovationem interiorem, bonam voluntatem, bonam conscientiam, &c. Placuit autem sanctis Dei hominibus adpellatione *operum* potius, quam *habituum* vel *adfectuum* uti, cum *omnis laus verae virtutis in actione consistat*, cumque opera externa notiora sint internis qualitatibus & adfectibus, denique cum sola renatorum opera sint bonorum operum encomio digna; non renatorum opera *moraliter* ac in speciem bona sint umbræ tantum ac larvæ virtutis, imo *peccata*, ut diserte vocantur ab apostolo Rom. XIV. 23. Augustino lib. III. ad Bonifacium c. 5. Prospero lib. I. de vocat. gent. cap. 3. Anshelmo in cap. XIV. ad Romanos, qua de re plura suo loco. Porro quando de externis actionibus adpellatio bonorum operum usurpatur, tunc *generatim* non solum ipsas actiones transeuntes, sed etiam facta & effecta permanentia notat. Sic bonum opus est proximi dilectio, bonum etiam opus est donum ex dilectione proximo datum. Observandum etiam, quod vox bonorum operum usurpetur ut plurimum generaliter pro tota renatorum obedientia & vitæ novitate. Eph. II. 10. *Conditi sumus in Christo ad bona opera.* Tit. II. 14. *Christus sibi purificavit populum zelotem bonorum operum*, & alibi passim, quo sensu etiam in hoc tractatu adpellatione bonorum operum utimur; quandoque vero *specialiter* usurpatur pro certa aliqua specie ἀγαθοεργίας, cumprimis pro liberalitate & beneficentia in pauperes. Act. IX. 36. de Doreade scribitur, quod *dives fuerit bonorum operum & eleemosynarum, quas praestabat.* 1 Tim. V. 10. requiritur ab ea, quæ vere vidua est, *ut in bonis operibus idoneo testimonio sit ornata*, ac postea explicatur, quænam sint illa bona opera, *si videlicet fuerit hospitalis, si sanctorum pedes laverit, si afflictis subvenerit &c.* Cum enim *summa legis consistat in dilectione*, Rom. XIII. 10. ideo mirum non est, bonorum operum adpellationem εἰδικῶς beneficentiæ erga proximum tribui, per quam cumprimis Dei & proximi dilectio sese exserit. 1 Joh. III 17. *Qui habuerit substantiam hujus mundi, & viderit fratrem suum indigere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?* v. 18. *Filioli mei, non diligamus verbo, nec lingua, sed opere & veritate.* Augustinus lib. X. de civit. Dei cap. 1. *More vulgi nomen pietatis etiam in operibus misericordiae frequenter usurpatur, quod ideo arbitror evenisse, quia haec fieri praecipue Deus mandat, eaque sibi vel pro sacrificiis vel prae sacrificiis placere testatur.*

Συνώνυμα bonorum operum simplicia.

§ III. Ad *synonyma* bonorum operum pertinent tum voces simplices, tum phrases conjunctæ. Chemnitius synonymas bonorum operum adpellationes revocat ad hasce classes. Quædam pertinent ad causam *efficientem*, ut *donum per gratiam*, Rom. V. 15. *nova creatura in Christo*, 2 Cor. V. 17. Gal. VI. 15. Quædam ad causam *formalem*, ut *renovatio*, Eph. IV. 23. Col. III. 10. *novitas vitae*, Rom. VI. 4. *novitas Spiritus*, Rom. VII. 6. *cor novum & mundum*, Psalm. LI. 12. *novus homo*, Ephes. II. 15. IV. 24. Col. III. 10. *justitia bonae conscientiae*, Rom. IX. 1. 1 Tim. I. 5. Hebr. XI. 39. Quædam & causam *efficientem* & *formalem* simul complectuntur, ut *bonum propositum, promtus animus*, προθυμία, 2 Cor. IX. 2.

προ-

προαίρεσις, v. 7. πρόθεσις, 2 Tim. III. 10. siquidem προθυμία illa a Spiritu sancto donata & excitata est opus bonum, & est operis boni exterioris causa. Ita quoque *vivificatio*, *regeneratio*, *sanctificatio*, *renovatio*, *&c.* tum causam efficientem, videlicet Spiritum sanctum vivificantem, regenerantem, sanctificantem & renovantem, tum causam formalem, videlicet inhærentem noviratem & inchoatam vitam spiritualem denotant. Atque hæc proprie ad interiores renovatæ mentis qualitates pertinent, sequentia ad actiones proprie spectant, utpote quod quædam adpellationes pertinent ad *objectum*, ut *opera legis*, Rom. III. 28. Gal. II. 16. *justitia ex lege*, Phil. III. 9. Quædam describunt *effectus* renovationis, ut *bona conversatio*, 1 Petr. II. 12. *sancta conversatio*, 2 Petr. III. 11. *mortificatio carnis*, Rom. VIII. 13. *obedientia ad justitiam*, Rom. VI. 16. Quædam & causam *formalem* & *effectus* renovationis simul exprimunt, *ut virtus*, Phil. IV. 8. εὐσέβεια, θεοσέβεια 1 Tim. II. 10. Quædam respiciunt causam *finalem*, ut *cultus Dei* Rom. XII. 1. *servitium Dei* Luc. I. 74. Act. XXIII. 1.

§. IV. Recte autem addit Chemnitius, memoriæ causa synonymas adpellationes ita distribui, quas si quis argutior ἀκριβεστέρως examinare vellet, fortassis haberet, quod reprehenderet. Pleræque enim adpellationes vagantur per plures classes. Sic bona opera dicuntur *justitia* Luc. I. 75. Rom. VI. 16. 1 Joh. III. 7. primo ratione causæ *efficientis*, sunt enim fructus justitiæ per fidem imputatæ; Phil. I. 11. secundo ratione *acceptationis divinae*, quia acceptantur gratis a Deo ab illis, qui sunt in filios prius adoptati. Esa. LVIII. 7. *Frange esurienti panem tuum, &c. tunc sanitas tua orietur & anteibit faciem tuam, justitia & gloria Domini colliget te*; tertio ratione *objecti*, quia ipsa mandata, quibus bona opera præcipiuntur, vocantur justitia, Deut. XXVII. 10. *facies mandata atque justitias*; quarto ratione *adjunctorum*, quia justum & æquum est, Deo in operibus bonis servire: *justum etiam est apud Deum retribuere illis, qui persecutiones sustinent, requiem*, 2 Thess. I. 6. & 7.

Bona opera quare dicantur justitia.

Sic etiam *sanctificatio* respicit causam *efficientem*, videlicet Spiritum sanctificationis; causam *formalem*, videlicet sanctitatem inhærentem inchoatam; *objectum*, videlicet legem divinam, quæ est omnis sanctitatis norma; *effectum*, videlicet sancta opera, &c. Quædam adpellationes sunt metaphoricæ, ut *fructus pœnitentiae*, *fructus spiritus*, *fructus justitiae*, *fructus fidei*, *&c.* ut enim boni fructus nascuntur ex arbore bona, ita quoque bona opera salutarem pœnitentiam, renovationem Spiritus ac fidem justificantem, velut salutares fructus consequuntur. Psalm. XCII. 13. *Justus virebit ut palma, crescet sicut cedrus in Libano.* v. 14. *Plantati in domo Domini in atriis domus Dei nostri virebunt.* Natura sumus infrugiferæ arbores, *oleae sylvestres* Rom. XI. 24. infernalibus flammis debitæ & addictæ; Matth. III. 10. sed per fidem Christo bonæ olivæ inserimur συγκοινωνοὶ τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος reddimur Rom. XI. 17. & velut palmites ex ea tanquam vera vite succum cœlestem trahimus, ut fructus salutares feramus Joh. XV. 2. Quemadmodum igitur arbor fera & sylvestris per transplantationem in mitem & frugiferam naturam transit, ac irrigatione pluviæ fœcunda redditur: ita & nos verbo & Spiritu sancto regenerati & gratia divina irrigati veterem sylvestrem ac sterilem naturam exuimus, frugiferi reddimur & fructus pulcerrimos proferimus. Quemadmodum fructus herbarum & arborum ex spiritu naturæ vivifico, qui est in arboribus & herbis, promanant: ita bona opera sunt fructus Spiritus sancti, quo aguntur fideles. Quemadmodum etiam fructus boni de arboris bonitate testantur; ita quoque bona opera testimonium ferunt de conversione ac fide. Quemadmodum fructus plurimum delectant & suaviter reficiunt, ita bona opera sunt *odor bonae fragrantiae coram Deo* Phil. IV. 18. (quam adpellationem itidem esse *metaphoricam* in propatulo est.) Quemadmodum omnis agricola-

Sanctificatio.

Adpellationes metaphoricae bonorum operum.

Fructus boni.

rum & hortulanorum labor fructus consequentes spectat: *Qui arat, in spe arat* 1 Cor. IX. 10. ita quoque electio, vocatio, justificatio, donatio Spiritus sancti & omnia Dei beneficia eo spectant, ut copiosos feramus fructus ipsi gratos ac placentes. Quemadmodum fructus colonis sunt veluti præmia laborum & diligentiæ; ita quoque spirituales coloni (ecclesiæ ministros intellige) non possunt non gaudere, quando vident *plantationi ac rigationi suae incrementum divinitus dari*, 1 Cor. III. 6. *ac laborem suum non esse inanem in Domino*. 1 Cor. XV. 58. Quædam adpellationes respiciunt vet. test. typos, utpote quando bona opera dicuntur θυσία, *sacrificium justitiae, hostia viva, Deo placens, spiritualis*. Psalm. IV. 6. *sacrificate sacrificium justitiae*. Psalm. LI. 19. *Sacrificium Deo placens est spiritus contribulatus*. Psalm. CXLI. 2. *Sit devotio manuum mearum sicut sacrificium vespertinum*. Ose. XIV. 3. *Reddemus vitulos labiorum*. Rom. XII. 1. *Exhibete corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum*. Phil. IV. 18. beneficentia erga ministros ecclesiæ vocatur θυσία δεκτὴ εὐάρες τῷ θεῷ, quod imitatur epistola ad Hebræos cap. XIII. 16. *Beneficentiae & communicationis ne obliviscamini; talibus enim hostiis* εὐαρεστεῖται ὁ θεὸς. Quemadmodum enim in vet. test. sacerdotum proprium erat sacrificia offerre Deo: ita Christus *fecit nos sacerdotes, Deo & Patri suo*, Apoc. I. 6. ut *simus sacerdotium sanctum, ac offeramus spirituales hostias acceptabiles Deo per Christum*. 1 Petr. II. 5. Quemadmodum Levitæ consecrati erant Deo ad mactandas victimas; ita vere pii sese totos divino cultui ac servitio mancipare debent ac carnem suam mortificare. Quemadmodum tum demum sacrificia veteris testamenti Deo placebant, si vera fide promissum Messiam respiciente offerebantur: ita bona opera renatorum tum demum Deo placent, si procedant ex vera in Christum fide.

Adpellationes typicæ.

Bona opera cur dicantur sacrificia.

Nulla est grata Deo, nisi Christus Filius, ara.

Huc pertinet, quod obedientia piorum, præsertim vero preces dicuntur θυμίαμα *incensum odoramentum* Psalm. CXLI. 2. Apoc. VIII. 3. cum sint ὀσμὴ εὐωδίας coram Deo, sicut veteris testamenti thymiama (*).

§. V. Ex vocibus simplicibus facile judicari potest de phrasibus conjunctis, quæ itidem vel sunt *propriae*, vel *metaphoricae*; ac respiciunt vel causam *efficientem*, vel *formalem*, vel *finalem*, vel etiam *objectum*, &c. utpote *facere justitiam*, Deut. XXVII. 10. 1 Joh. III. 7. *facere mandata Dei*, Levit. XX. 8. *facere juxta mandata Dei*, Deut. XVII. 11. *declinare a malo & facere bonum*, Psalm. XXXIV. 15. *ambulare in viis Domini*, *Deut.* VIII. 6. *ambulare cum Deo*, Gen. V. 22. *Deum timere & diligere*, Eccl. II. 18 *custodire mandata*, Exod. XX. 6. *ambulare in lege Domini*, XVI. 4. *ambulare in innocentia*, Psalm. LXXXI. 12. *praebere membra sua arma justitiae Deo*, Rom. VI. 13. *sistere membra serva justitiae in sanctificationem*, v. 19. *servire Deo in sanctitate & justitia*, Luc. I. 75. *perficere sanctificationem cum timore Dei*, 2 Cor. VII. 1. *bona conscientia Deo servire*, Act. XXIII. 1. *stabilire cor irreprehensibile in sanctitate coram Deo*. 1 Thess. III. 13. &c. Hujusmodi phrases in scripturæ lectione occurrunt longe plurimæ a pietatis studiosis ad hunc locum referendæ. Observandum vero duplex *facere* in sacris literis describi *legale & evangelicum*. Facere *legale* est legem

Synonyma bonorum operum conjuncta.

Duplex facere in sacris literis describitur.

(*) Chrysostomus πολιτάας nomine adpellare solet bona opera. In homilia quadam in titulum libri actorum: ἐ θαύματα ἀλλὰ πολιτεία εἰς τὴν βασιλείαν σεάγα τῶν ἐραιῶν. *Non miracula, sed vita in regnum cœlorum introducit.* Intelligit autem, ut se ipsum ibi explicat, πρόξιν ἀγαθὴν καὶ βίον καθαρὸν. GERHARDUS.

legem Dei perfecte implere, integram & numeris omnibus absolutam obedientiam, tam internam, quam externam, ab omni labe peccati immunem præstare. Rom. II. 13. *Non auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.* Gal. III. 12. *Qui fecerit ea, vivet in eis.* Illud facere legale non cadit in ullum hominem in hac vita, siquidem *lex spiritualis est, nos autem carnales sumus, venundati sub peccatum*, Rom. VII. 14. *Evangelicum* facere est credere in Christum, *qui est finis legis ad justitiam omni credenti*, Rom. X. 4. & prælucente hac fide legis obedientiam inchoare Matth. VII. 21. *Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est.* Jam enim *hæc est voluntas Dei, ut credamus in Christum*, Joh. VI. 40. *& nostra sanctificatio* itidem est *Dei voluntas.* 1 Thess. IV. 3. Sic 1 Joh. III. 23. *Hoc est mandatum ejus, ut credamus in nomen Filii ejus Jesu Christi, & nos invicem diligamus.* Hoc evangelicum facere complectitur veram pœnitentiam & fidem, seriu[m] propositum ac studium sanctitatis, agnitionem imperfectionis & defectuum, qui ipsis bonis operibus adhærent, sinceram obedientiam, dilectionem *ἀνυπόκριτον* &c. Hæc distinctio in scriptis Lutheri & Philippi sæpius occurrit, quæ non destituitur veterum calculo. Ambrosius in II. Rom. exponens verba: *Non auditores, sed factores legis justificabuntur;* hoc dicit, *quia non hi justi sunt, qui audiunt legem, sed qui credunt in Christum, quem lex promisit, & hoc est facere legem. Omnis autem non facit legem, qui non credit legi, dum non recipit, cui lex testimonium perhibet, &c.* Augustinus in Psalm. XXXI. *Laudo fructum boni operis, sed in fide agnosco radicem.* Nequaquam vero hæc distinctio ad confusionem legis & evangelii, vel ad labefactandam integritatem articuli de justificatione, torqueri debet, sed usus ejus est in explicandis scripturæ dictis, quæ de exercitiis fidei per bona opera, sive, ut Lutherus loquitur, de fide concreta & incarnata loquuntur, ubi nomine operum intelligitur cum primis fides, sine qua bona opera non possunt fieri, inde dicta illa, licet primo intuitu videantur legalia, tamen penitius introspecta sunt evangelica.

CAPUT II.

DE DIVISIONIBUS BONORUM OPERUM.

Divisiones bonorum operum.

§. VI. Bona opera, quoad vim nominis, sunt bonæ actiones, *καλοκαγαθίαι, ἀγαθοεργίαι*, cogitationes, adfectus, motus & actiones bonitatis nomine commendatæ. Sed cum & *operis* & *bonitatis* multiplex sit ratio, inde variæ traduntur bonorum operum divisiones, quarum quædam sunt distinctiones vocis ambiguæ in sua significata. Ratione *operis* quædam bona opera dicuntur

Quædam sunt interna, quædam vero externa.

interna, quædam vero *externa*. *Interna*, solius Dei oculis obvia, interiores mentis ac voluntatis motus cordisque adfectus bonos complectuntur: tales sunt, dilectio, timor Dei, fiducia erga Deum, patientia, humilitas &c. *Externa* ac non Dei solum, sed & hominum oculis conspicua, exteriores membrorum gestus, exteriora verba & actiones exteriores complectuntur. Fundamenta hujus divisionis exstant in ipso decalogo, qui non externam solum, sed & internam, adeoque spiritualem obedientiam a nobis requirit Rom. VII. 14. *Lex spiritualis est:* & in dictis Christi Matth. XII. 34. Luc. VI. 45. *Bonus homo de bono thesauro cordis profert bona, & malus homo de malo thesauro cordis profert mala.* Matth. XXIII. 26. *Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis, ut fiat & id, quod de foris est, mundum*, v. 28. *exterius adparetis coram hominibus justi, sed interius pleni estis hypocrisi & iniquitate.* 1 Joh. III. 18. *Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate.*

Quædam spectant Deum, quædam proximum, quædam nos ipsos.

§. VII. Ratione *objecti* duplicis, creatoris scilicet & creaturæ, duplicia statuuntur bona opera; quædam spectant *Deum*, quædam vero *homines*. Posteriora rursus sunt duplicia, quædam enim *nos ipsos*, quædam vero *proximum* respiciunt. Fundamentum hujus divisionis itidem exstat in decalogo, cujus tabulæ sunt duæ, ipsius Dei voluntate & sapientia eo modo distinctæ, ut prior agat de cultibus Deo debitis, posterior de officiis proximo præstandis. Matth. XXII. 37. *Diliges Dominum tuum ex toto corde tuo & ex tota anima, & ex tota mente tua.* v. 38. *Hoc est primum & maximum mandatum.* v. 39. *Secundum autem huic simile est, diliges proximum tuum, sicut te ipsum.* Huc referendum, quod Christus Matth. VI. hypocrisin Pharisæorum arguens ad tres classes bona opera revocat, *eleemosynam* scilicet, *orationem* & *jejunium*, ubi nomine orationis complectitur omnes in universum cultus Deo debitos, qui enim Deum nec timet nec diligit, nunquam recte orabit: nomine jejunii complectitur disciplinam corporis, nomine eleemosynæ officia dilectionis proximo præstanda. Divus apostolus itidem statuit tria bonorum operum genera, videlicet ἀσέβειαν, δικαιοπραξίαν & σωφροσύνην Tit. II. 12. *abnegantes impietatem, & sæcularia desideria σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν.* Zacharias baptistæ parens Luc. I. 75. ad duo summa capita ὁσιότητα scilicet καὶ δικαιοσύνην bona opera revocat, nomine ὁσιότητος, primæ; δικαιοσύνης vero secundæ tabulæ obedientiam complexus. Observandum vero I.) quod quædam bona opera dicuntur respicere Deum, quædam vero homines, id intelligendum esse de immediato respectu; quod enim proximo præstatur, illud itidem Deo præstari, testis est Christus, Matth. XXV. 40. cum dilectionem proximi Deus præceperit, ideo qui proximum diligit, Deo obsequitur, ac proinde diligendo proximum, Deum ipsum diligit. II.) Ex hac divisione gradus bonorum operum petendos esse. *Primus* ac præcipuus bonorum operum gradus est interior obedientia cordis erga Deum, cujus præcipuæ partes sunt timor & dilectio Dei. *Secundus* gradus complectitur opera moralia primæ tabulæ, invocationem, gratiarum actionem, verbi divini auditum. *Tertius* gradus complectitur opera moralia secundæ tabulæ, videlicet omnis generis officia proximo debita. *Quartus* gradus continet officia vocationis personalis sive ecclesiasticæ, sive civilis, sive œconomicæ. *Quintus* gradus complectitur ceremonialia primæ tabulæ. Quæ distributio petita est ex sequentibus scripturæ dictis. 1 Sam. XV. 22. *Melior est obedientia, quam sacrificium; auscultatio, quam adeps arietum.* Eccl. IV. 17. *Propinquior sis ad audiendum, quam ad dandum stultorum sacrificium.* Oseæ VI. 6. Matth. IX. 13. XII. 7. *Misericordiam volo, & non sacrificium; scientiam Dei pro holocaustis.* Marc. XII. 33. *Diligere Deum ex toto corde, & proximum tanquam se ipsum, majus est omnibus holocaustomatis & sacrificiis.* III.) Quamvis angeli peculiarem quandam objecti speciem constituere videantur; tamen reverentiam illis debitam non constituere novum quoddam bonorum operum genus a reliquis distinctum, ac honorificentiam illis visibiliter adparentibus delatam ἀναλογικῶς ad quartum præceptum referri posse. In cœlo demum familiaris quædam societas cum angelis nobis intercedet, in hac vero vita invisibiliter nobis adsunt, externis igitur officiis honorari non possunt; cultu religioso ac divino honorari non debent; quid ergo mirum, quod non statuitur peculiaris quædam bonorum operum classis angelis debita?

Observationes circa hanc divisionem.

Gradus bonorum operum.

§. VIII. Ratione bonitatis quædam opera dicuntur *moraliter & civiliter bona*, quædam vero *spiritualiter bona*. Opera non renatorum (sive extra ecclesiam constituti sint, sive in externo ecclesiæ cœtu locum habeant) quantumvis externa specie hominibus bona videantur, & suo genere (quod quidam vocant *secundum substantiam actus*) bona sint, ut cooperire nudum, subvenire perclitanti, dare eleemosynam &c. tamen coram Deo non sunt vere bona, ipsique

Quædam sunt moraliter, quædam spiritualiter bona.

Quare non renatorum opera sint peccata.

que placentia opera, sed peccata; primo quia fiunt a persona nondum Deo reconciliata, sed coinquinata & infideli, jam vero *coinquinatis & infidelibus nihil est mundum.* Tit. I. 15. Non renati sunt in peccatis mortui, illorum igitur ut vita spiritualis est nulla, ita nec spiritualis operatio. Secundo, quia non fiunt ex fide, jam vero *quicquid non fit ex fide, peccatum est*, Rom. XIV. 23. & *absque fide impossibile est placere Deo.* Hebr. XI. 6. Nazianzenus in orat. reversi ex agro: ἐκ ἔστι χωρὶς πίστεως πρᾶξις ἔντιμος *sine fide nullum opus bonum seu adprobatum est.* Augustinus in Psalm. LXVII. *Nulla sunt bona opera, nisi quae sequuntur praecedentem fidem.* Tertio quia fiunt in vetustate literae, non autem in novitate Spiritus, jam vero Φρόνημα σαρκὸς *optimae cogitationes carnis*, hoc est, hominis nondum per Spiritum renati, *sunt inimicitia adversus Deum* Rom. VIII. 7. Augustinus de civit. Dei lib. V. cap. 19. *Illud constet inter omnes veraciter pios, neminem sine vera pietate, id est, veri Dei vero cultu, veram posse habere virtutem.* Quarto quia fiunt sine vera veri Dei agnitione, jam vero, *qui non honorat Filium, is nec Patrem honorat.* Joh. V. 23. Bernhardus serm. XXII. in Cant. *Quid vobis philosophis cum virtutibus, qui Dei virtutem Christum ignoratis?* Quinto, quia non ad debitum finem, videlicet ad gloriam Dei, sed propriam jactantiam, ambitionem aut voluptatem referuntur; jam vero *lux nostra* ideo *debet lucere, ut glorificetur Pater coelestis*, Matth. V. 16. Augustinus libr. XIX. de civit. Dei cap. 25. *Virtutes, quas animus habere videtur, per quas imperat corpori & vitiis, &c. nisi ad Deum retulerit, etiam ipsae vitia sunt potius, quam virtutes.* Libr. IV. contra Julianum cap. 3. *Per horribile sacrilegium* (infideles) *serviunt ipsorum vitiis vel ambitioni, vel avaritiae, vel voluptati.* Quamvis igitur non renatorum opera, secundum adparentiam vel secundum substantiam operis (ut loquuntur) bona sint, tamen subjecto, objecto, fine, aliisque circumstantiis, ac proinde coram Deo non sunt vere bona, is enim non judicat secundum adspectum, sed justo judicio; is cor respicit, atque opera non externis actibus, sed veris causis æstimat. Augustinus loco proxime citato: *Non officiis, sed finibus a vitiis discernendae sunt virtutes; non actibus, sed finibus pensantur officia;* qua de re plura diximus in tractatu de libero arbitrio §. 103. & seqq. ex quo facile intelligitur, quid de merito congrui, de praeparationibus ad gratiam, de dispositionibus ad justificationem, &c. statuendum sit, de quibus vide tract. de justificatione. §. 133. & seqq. Pulcre Lutherus tom. I. oper. lat. pag. 122. *Bona naturaliter & moraliter facta ideo sunt mala coram Deo, quia non fiunt ex Deo, nec propter Deum, id est, non cognoscuntur, nec referuntur in Deum, sed homo ea sibi tribuit & in eis tanquam suis sibi placet, cum non sint sua* (*).

Quid de haereticorum operibus statuendum.

§. IX. Sed quid de operibus haereticorum fiet, quae itidem magna bonitatis specie sese commendant? Resp. 1.) per errores contra fundamentum directe pugnantes & pertinaciter defensos non minus, quam per peccata contra conscientiam, excluditur Spiritus sancti gratia. Ergo haereticorum vere & proprie sic dictorum opera non possunt esse spiritualiter bona. 2.) Haeretici *discesserunt a fide*, 1 Tim. IV. 1. *fecerunt naufragium fidei* 1 Tim. I. 19. quomodo ergo opera eorum ex fide poterunt fieri? 3.) *Si in sermone meo manseritis, vere discipuli mei eritis*, dicit Christus Joh. VIII. 31. Ergo a contrario sensu *si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi & ei, quae secundum pietatem est, doctrinae, inflatus est nihil sciens*, 1 Tim. VI. 3.

(*) 1.) Quædam opera sunt *a Spiritu sancto*, non *cum Spiritu sancto*, hoc est, talia, quæ sunt a Dei quodam motu extraordinario, non tamen cum Spiritu sanctificante, ut in Aristide justitia, in Alexandro fortitudo, in Scipione castitas. 2.) Quædam opera sunt *a Spiritu sancto* & *cum Spiritu sancto*, ut bona opera in credentibus. 3.) Quædam autem opera sunt *cum Spiritu sancto*, non *ob eo*, ut peccata venialia in renatis. 4.) Quædam opera sunt nec *a* nec *cum Spiritu sancto*, ut peccata mortalia. GERHARDUS.

VI. 3. & 4. nec potest esse verus Christi discipulus, quomodo ergo opera illius Deo placere poterunt? 4.) Hæretici non amplius sunt vera & viva membra ecclesiæ, quæ est corpus Christi mysticum: ergo non sunt participes spiritualis vitæ, quæ est *ex Deo*, Eph. IV. 18. non sunt *palmites* haurientes fructum ex vite salutis Christo; Joh. XV. 4. opera ergo eorum coram Deo sunt mortua. 5.) Hæretici vere & proprie sic dicti sunt idololatræ, quia nova dogmata vetus testamentum allegorico sermone *deos alienos* adpellare consuevit, eo scilicet, quod *ab haereticis ipsorum opiniones, sicut a gentilibus dii sui observentur*, ut scribit Vincentius Lyrinensis adversus hæreses, quomodo ergo opera eorum ad veram veri Dei gloriam sunt directa? Tertullianus de præscript. cap. 40. *Neque ab idololatria distant haereses, cum & auctoris & operis ejusdem sint, cujus & idololatria: Deum autem fingunt alium adversus creatorem, aut si unicum creatorem confitentur, aliter eum differunt, quam in vero est. Itaque omne mendacium, quod de Deo dicunt, quodammodo genus est idololatriae.* Augustinus in Psalm. LXXXIII. ad vers. passer invenit sibi domum &c. *Quanti videntur praeter ecclesiam bona operari? quam multi etiam pagani pascunt esurientem, vestiunt nudum, suscipiunt hospitem, visitant aegrotum, consolantur inclusum? quam multi haec faciunt? quasi videtur parere turtur, sed non sibi invenit nidum. Quam multa multi haeretici non ea in ecclesia operantur, non in nido pullos ponunt, conculcabuntur, & conterentur & non servabuntur, non custodientur.* Idem libr. XX. contra Faustum cap. 15. *Satius est vel lapidi, qui quoquo modo est, aram constituere, & victimam offerre, quam quod omnino non est, in deliramento phantasmatis adorare.* Idem q. XXIX. in Jos. *Quisquis talem Deum cogitat, qualis non est Deus, alterum Deum utique & falsum in cogitatione portat.*

Differentia bonorum operum, quae fiunt a renatis, & eorum,

§. X. Multis igitur modis bona opera renatorum differunt a virtutibus ethnicorum ac operibus non renatorum: 1.) *causa efficiente*, quæ in ethnicis & non renatis est judicium & dictamen rectæ rationis ex lumine naturæ adhuc reliquum, cui voluntas obsequitur, & membra externa ad obedientiam qualitercunque cogit. In heroicis virtutibus accedit adflatus quidam divinus extraordinarius, sed bonorum operum in renatis causa efficiens proxima est mens per Spiritum sanctum verbi luce illustrata & voluntas novis viribus donata. 2.) *Causa impulsiva:* non renati impelluntur ad bona opera dignitate externæ obedientiæ, auctoritate legum, reverentia erga magistratum, promissione præmiorum & comminatione pœnarum; sed vere pii ac renati vero Dei timore ac dilectione ad obedientiam præstandam impelluntur. 3.) *Subjecto:* non renati Deo nondum sunt reconciliati, ideoque cum persona ipsorum Deo non placeat, nec opera ipsi placere possunt; sed credentes in Christum fide Deo placent, inde atque ideo etiam opera ipsorum Deo probantur. 4.) *Objecto:* non renatorum obedientia particulam quandam legis divinæ de externa obedientia præstanda sibi propositam habet; sed renati totam legem respiciunt, atque interiorem ac spiritualem obedientiam a lege requiri agnoscunt, ideoque prælucente vera in Christum fide ex corde Deo obediunt in vero timore, fiducia, dilectione, patientia, &c. 5.) *Forma:* non renatorum opera consistunt in gubernatione externæ locomotivæ, vel ad summum in moderatione quadam adfectuum philosophica, ne in externa scelera erumpant, ac destituuntur fide in Christum: sed renatorum obedientia est exterior & interior, procedens ex fide, quæ est forma vere bonorum operum. 6.) *Causa finali:* non renati suæ velificantur gloriæ, atque omnia vel ad suam, vel patriæ, vel amicorum utilitatem referunt.

quae fiunt a non renatis.

Vicit amor patriae, laudumque immensa cupido.

Sed renati potissimum Dei gloriam respiciunt atque ad ecclesiæ salutem labores suos dirigunt. 7.) *Consequentibus praemiis:* non renati temporalem quandam operum suorum remunerationem consequuntur, sed *pietas* renatorum *habet promissionem praesentis & futurae vitae.* 1 Tim.

1 Tim. IV. 8. Lutherus tom. I. operum lat. pag. 543. *Justitia hominis non renati, utut eam temporaliter Deus honoret donis optimis hujus vitae: tamen coram Deo larva est & hypocrisis impia. Et mirum problema est, quod Deus remuneret justitiam, quam ipse reputet iniquitatem & malitiam.*

Juxta Scholasticos quædam opera sunt moraliter; quædam meritorie bona.

§. XI. Divisionem bonorum operum proxime adsignatam Scholastici sic efferunt, quod quædam opera sint *moraliter*, quædam vero *meritorie* bona. Per opera *moraliter* bona non intelligunt externæ solum disciplinæ opera, sed etiam interna ac spiritualiter bona, utpote diligere Deum super omnia, quod ex puris naturalibus hominem posse, quidam ex ipsis statuunt, item præparationes ac dispositiones ad gratiam justificationis, per quas non intelligunt externum solummodo verbi auditum, sed etiam interiores bonos motus, unde Bellarminus Scholasticos secutus lib. V. de grat. & libero arbitrio cap. 9. disputat, *posse aliqua vere bona opera ab infidelibus fieri sive cum auxilio Dei speciali, sive solis naturae viribus, quae non sint peccata.* Per opera *meritorie* bona intelligunt ea, quæ ex *condigno* sunt meritoria, quæ proprie meritoria vocari contendunt, interim non negant, opera moraliter bona esse meritoria ex *congruo*. Sed cum hæc omnia nitantur falsis hypothesibus, ideo acceptari a nobis non possunt. Scriptura sacra ne semel quidem meriti nomen operibus tribuit, ut suo loco pluribus ostendemus. Constituunt etiam quatuor operum genera:

Quædam viva, quædam mortua, quædam mortifera, quædam mortificata.

quædam dicunt *viva* seu bona: quædam *mortua*, ut peccata venialia: quædam *mortifera*, ut peccata mortalia: quædam *mortificata*; scilicet per peccatum mortale, ideoque ad salutem invalida, eadem tamen per pœnitentiam iterum vivificari disputant Thomas part. III. quæst. 89. art. 4. *Opera virtutum dicuntur mortificari per similitudinem, in quantum impediuntur a suo effectu, qui est perducere ad vitam aeternam.* art. 5. *hoc impedimentum tollitur per pœnitentiam, ideo opera prius per peccatum mortificata reviviscunt per eam, id est, recuperant efficaciam perducendi eum, qui fecit ea. in vitam aeternam*, art. 6. *mortua opera, id est, sine caritate facta non vivificantur per pœnitentiam.* Biel IV. sent. distinct. 14. quæst. 3. art. 4. *In resurgente per pœnitentiam vivificantur omnia merita per praecedens peccatum mortificata. Vivificantur autem quantum ad acceptationem divinam, quia per Dei misericordiam ordinantur ad illud praemium, ad quod ordinabantur primo ante peccatum.* Hæc illi, quibus respondemus, bona opera non esse causas vitæ spiritualis, sed ejusdem effecta, ergo non vivificant hominem, sed ab homine per Spiritum sanctum vivificato procedunt.

Tom. VIII.

Juxta Pontificios quædam sunt opera legis, quædam evangelii.

§. XII. Pontificiis scriptoribus usitatissima est divisio inter opera *legis* & opera *evangelii*. Opera *legis* vocant ea, quæ fiunt ex solis liberi arbitrii viribus. Opera *evangelii*, quæ fiunt ex gratia & inhabitatione Spiritus sancti, ideo disputant, apostolum Paulum tantummodo prioris generis opera ab actu justificationis excludere, quando fide sine operibus legis nos justificari pronunciat, nequaquam vero posterioris generis opera. Item *legis* opera vocant, quæ fiunt juxta decalogum; opera *evangelii*, quæ fiunt juxta consilia perfectionis in evangelio præscripta. *Respond.* 1.) Omnia omnino etiam renatorum opera ab actu justificationis excludi ostendimus in tractatu præcedente §. 118. In evangelio non proponi nova quædam præcepta vel perfectionis consilia, ostendimus in tractatu de evangelio §. 64. & seqq. ex quo facile adparet, quid de hac divisione statuendum sit. 2.) Renatorum opera itidem dicuntur in scripturis opera legis, non ratione *causae efficientis*, quasi opera illa legis imperio ab invitis extorqueantur, cum proficiscantur a Spiritu spontaneo, & fiant a renatis cum promtitudine ac delectatione quadam: Psalm. CX. 3. *Populus tuus spontanea tibi offeret sacrificia in splendoribus sanctitatis:* sed ratione

objecti, quia renati in exercitio bonorum operum non sequuntur judicium rationis aut propriam intentionem, sed normam ac præscriptum divinæ legis Rom. VII. 25. *mente servio legi Dei*, ac consideratione præceptionum, promissionum, comminationum, præmiorum, ac pœnarum divinarum mortificant carnem, ut Spiritui subjiciatur, nec in bonis operibus ei reluctetur. 3.) Quod si per opera legis intelligantur ea, quæ lex minando & terrendo extorquet, vel quæ a solis liberi arbitrii viribus ante fidem & justificationem fiunt: concedimus, hoc sensu & respectu renatorum opera non esse legis opera, cum sint fructus Spiritus & opera gratiæ. Acceptamus igitur distinctionem Augustini, quam lib. III. contra duas Epistolas Pelag. cap. 4. atque alibi passim proponit inter opera legis & gratiæ. *Magna* (inquit) *distantia est, quando qui præcepta legis custodiunt, hoc faciunt sub lege constituti ex coactione legis, & quando sub gratia constituti per dilectionem hoc faciunt.* Addimus autem, divisionem hanc itidem sumtam esse a causa *efficiente*, non autem a causa *formali* vel *objecto*. 4.) Sane utrumque est Christi beneficium per evangelii prædicationem credentibus datum, remissio peccatorum, & donatio Spiritus sancti, qui ad omnis generis bona opera renatos impellit; sed propterea non debent aut possunt bona opera renatorum statim dici opera evangelii, nisi per quandam ἀκυρολογίαν accurate declarandam ac propter insidias adversariorum evitandam, ne confusio legis & evangelii introducatur, atque integritas articuli de gratuita justificatione per fidem labefactetur.

CAPUT III.

DE CAUSA EFFICIENTE BONORUM OPERUM.

Causa efficiens bonorum operum principalis.

§. XIII. *Causa efficiens principalis* bonorum operum est Spiritus sanctus, non solum quia exterius in verbo ea monstrat, præscribit & exigit: sed etiam quia interius hominem regenerando ac renovando mentem illuminat, voluntatem flectit, & ad omnis generis bona opera impellit. Rom. VIII. 14. *Qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei*, inde etiam bona opera dicuntur *fructus Spiritus*, Gal. V. 22. Ut fructus herbarum & arborum ex vivifico illo naturæ spiritu herbas, arbores & reliqua viventia animante promanant: ita bona opera renatorum velut suavissimi ac Deo gratissimi fructus ex Spiritu illo cœlesti, quo fideles aguntur, procedunt. Psalm. CIV. 30. *Emitte Spiritum tuum, & renovabis faciem terræ.* Ut fidei, ita quoque bonorum operum causa efficiens est Spiritus sanctus, qui per evangelii prædicationem non solum fidem in cordibus accendit, sed etiam novos motus in eis efficit, naturam renovat, ac viribus ad bene operandum necessariis instruit. Idem vero est, sive dicas Spiritum sanctum, sive Deum esse causam bonorum operum, siquidem Spiritus sanctus est unus verus cum Patre & Filio Deus, ideoque Spiritus sancti diserta mentione non excluduntur Pater & Filius, sed per adpropriationem quandam Spiritui sancto id tribuitur, quod est totius sacrosanctæ Trinitatis opus. Joh. V. 17. *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* De Filio Dei testatur scriptura, quod *per fidem in cordibus credentium habitet*, Eph. III. 17. *in illis vivat*, Gal. II. 20. eosdem sibi inserat tanquam *palmites viti*, ut in omnibus bonis operibus sint frugiferi. Joh. XV. 4. *Sicut palmes non potest ferre fructum a semet ipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis.* v. 5. *Ego sum vitis, vos palmites, qui manet in me & ego in eo, hic fert fructum multum, quia sine me nihil potestis facere.*

Causa instrumentalis.

§. XIV. *Instrumentalis causa* bonorum operum est verbum Dei. Ut enim fructus nascuntur ex semine, ita verbum Dei est spirituale illud & *incorruptibile semen, ex quo renascimur & fœcundamur.* Jac. I. 18. 1 Petr. I. 23. Ac quemadmo-

admodum semini prolifico inest spiritus vitæ, ita quoque cum verbo conjuncta est Spiritus sancti operatio & efficacia; unde dicitur *verbum vitae & Spiritus.* Joh. VI. 63. *Verba, quae locutus sum vobis, sunt Spiritus & vita.* Id vero peculiariter & proprie intelligendum est de verbo evangelii, per quod datur Spiritus sanctus, Gal. III. 2. *Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Interim ut agri prius arantur, ac spinæ ex illis evelluntur, antequam semen illis committatur, atque in eis fructificet: ita quoque per prædicationem legis excitatur in cordibus hominum vera contritio ac spinæ exteriorum delictorum, quæ fructificationem verbi impediunt, evelluntur, ut ad omnis generis bona opera proferenda cœleste illud semen foveatur. Luc. VIII. 15. *Semen, quod in terram bonam sparsum, hi sunt, qui in corde bono audientes verbum retinent, & fructum adferunt in patientia.* Quatuor igitur modis verbum Dei generaliter acceptum concurrit ad bona opera: 1.) ostendit, quæ sint bona opera: 2.) docet, quomodo fieri debeant, ut placeant Deo: 3.) excitat, hortatur ac impellit ad bona opera: 4.) per illud confertur Spiritus sanctus, & bene operandi gratia.

Αἴτιον σύνεργον.

§. XV. *Αἴτιον σύνεργον* bonorum operum est mens ac voluntas hominis per Spiritum sanctum renovata. *Si quis enim est in Christo, est nova creatura,* 2 Cor. V. 17. hoc est, Spiritus sanctus eos, qui sunt per fidem in Christo, novis viribus donat, regenerat, vivificat, mentem ac voluntatem eorum efficaciter immutat, ut velut novi ac spirituales homines novitati vitæ studeant & spiritualis vitæ actiones edant. *Aguntur quidem renati Spiritu Dei,* Rom. VIII. 14. ita tamen aguntur & impelluntur ad bona opera, ut ipsi etiam agant, non quidem naturalibus liberi arbitrii viribus, sed novis a Spiritu sancto donatis. Augustinus lib. de corrept. & gratia cap. 2. *Intelligant, si filii Dei sunt, Spiritu Dei se agi, ut, quod agendum est, agant, & cum egerint, illi, a quo aguntur, gratias agant, aguntur enim, ut agant, non ut ipsi nihil agant.* Nimirum voluntas hominis per Spiritum sanctum renati ac renovati non est otiosa, sed per novas illas a Spiritu sancto donatas vires Spiritui sancto cooperatur, idque libere. Joh. VIII. 36. *Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis.* Rom. VI. 18. *Liberati a peccato servi facti estis justitiae.* 2 Cor. III. 17. *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas.* Homo renatus facultate præstandi bona opera donatus dicitur εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένος, 2 Tim. II. 21. πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος, 2 Tim. III. 17. πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἕτοιμος, Tit. III. 1. κτισθεὶς ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς. Eph. II. 10. Respectu eo, quod actu illa præstet, dicitur ποιεῖν τὰ ἀγαθά, Joh. V. 29. ποιεῖν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, Eph. VI. 6. ἐργάζεσθαι ἔργον καλὸν, Matth. XXVI. 10. Marc. XIV. 6. καλῶν ἔργων προΐστασθαι, Tit. III. 8. 14. ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, 1 Tim. VI. 18. ἀγαθοποιεῖν, 1 Pet. II. 15. καρποφορεῖν ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, Col. I. 10. πεποίθευειν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, 2 Cor. IX. 8. ἀγαθῶν ἔργων πλήρης, Act. IX. 36. καλῶν ἔργων ζηλωτής, Tit. II. 14. μεστὸς καρπῶν ἀγαθῶν, Jac. III. 17. (*).

CAPUT IV.

DE FORMA BONORUM OPERUM EORUMQUE FINE.

Forma bonorum operum.

§. XVI. *Forma* bonorum operum absolute consideratorum est conformitas cum lege Dei: ut enim ἡ ἁμαρτία est ἀνομία, 1 Joh. III. 4. ita bonum opus

(*) Interim tamen synergia illa renatorum in operibus bonis nequaquam excludit, sed requirit perpetuum Spiritus sancti adjutorium, qua de re plura diximus in tract. de lib. arbit. §. 141. GERHARDUS.

est ἐυνομία, conformitas actionis cum lege Dei, quæ est norma & canon bonorum operum. Deut. XII. 8. *Non faciat unusquisque, quod in oculis ejus rectum videtur.* v. 32. *Quicquid ego præcipio, custodietis ut faciatis; non addes ad illud, neque diminues ex eo.* Num. XV. 39. *Non sequantur cogitationes suas & oculos meretricios* (oculi meretricum sunt vagabundi, vagantur per omnes angulos: ita ratio humana subinde quærit novos cultus) v. 40. *sed memores præceptorum Dei faciant illa.* Ezech. XX. 19. *Ego Dominus Deus vester, in præceptis meis ambulate, & judicia mea custodite & facite ea.* Esa. XXIX. 13. Matth. XV. 8. *Frustra colunt me, docentes doctrinas mandata hominum, &c.* Jer. VII. 31. *Fecerunt, quod non præcepi eis, neque adscendit in cor meum.* Zach. VII. 5. dicit Dominus: *Cum jejunaretis & plangeretis in quinto & septimo per hos 70. annos, nunquid jejunium jejunastis mihi?* (in quinto mense Judæi quotannis memoriam exusti templi Hierosolymitani refricabant jejunando, sed absque Dei mandato. In septimo mense Godolias erat interfectus, quem Nabuchodonosor gubernatorem in Judæa reliquerat.) v. 9. *Judicium verum judicate, misericordiam & miserationes facite unusquisque cum fratre suo &c.* (quo dicitur: hæc mihi longe essent gratiora, quam spontanea vestra jejunia & cultus electitii.) Amos V. 25. *Nunquid hostias & sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israel?* v. 26. *& portastis tabernaculum Moloch vestro.* Eph. II. 10. dicit Apostolus, *Deum præparasse bona opera, in quibus pii ambulare debent:* ac Rom. XII. doctrinam de bonis operibus tractaturus v. 2. præmittit, *ut probetis, quae sit voluntas Dei bona, beneplacens & perfecta;* ac seq. capite monstraturus, quomodo bona illa Dei voluntas sit probanda, recitat decalogum v. 9. *Non adulterium committes, non occides, &c.* Col. II. 20. ἐθελοθρησκείαι referuntur inter τὰ στοιχεῖα τῦ κόσμυ, in prophetis hoc passim repetitur, ambulandum esse in viis Domini. Mich. VI. 8. *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirat a te, facere judicium, diligere misericordiam & solicitum ambulare cum Deo tuo.* Contra vero de electitiis cultibus dicitur Esa. I. 12. *Quis requisivit hæc de manibus vestris?* Psalm. CVI. 39. *Incitaverunt Deum suum adinventionibus suis.* Id ipsum exemplis μοχθοποιίας Aaronicæ, Exod. XXXII. Ephod Gideonis, Jud. VIII cultuum Baal, Moloch, &c. manifestissime comprobatur. Quicunque cultus expresse a Deo rejiciuntur, & quorum auctores ob illos puniuntur, illi non possunt esse vere bona opera. Atqui ἐθελοθρησκείαι expresse a Deo rejiciuntur, & eorum auctores propterea puniuntur. Ergo. Tria ergo sunt, quæ bonorum operum normam ex lege petendam, ἐθελοθρησκείας vero improbandas esse arguunt: 1.) Legis divinæ proprietas, ea enim cum sit perfecta bonorum operum regula, non debent excogitari novi cultus. 2.) Dei præcipientis auctoritas. Penes solum Deum αὐτοκράτορα ac sapientissimum est jus instituendi cultus. Jac. IV. 12. *Unus est legislator & judex, qui potest perdere & liberare.* 3.) Rationis humanæ cœcitas, ea enim verbi luce destituta in meris tenebris versatur ac horribiliter impingit.

Contra ἐθελοθρησκείας.

§. XVII. Quæ pro stabiliendis ἐθελοθρησκείαις contra hæc scripturæ dicta solis radiis scripta adferuntur, facilem habent explicationem (*). Alii excipiunt *Improbari solum ea, quae fiunt contra legem.* Resp. Imo vero prohibetur aliquid addi mandatis Dei, proinde lex divina est perfecta bonorum operum regula, nec ulla creatura habet jus aut potestatem instituendi novum cultum Dei aut instituendi opera, quæ

Argumenta pro ἐθελοθρησκείαις. 1.) Improbari solum ea, quæ fiunt contra legem.

(*) Excipit Bellarminus libr. II. de sacram. in gen. cap. 32. Esa. XXIX. 13. Matth. XV. 9. frustra colunt me, *agi de illis tantum, qui omisso Dei mandato docent doctrinas hominum.* Resp. utrosque damnat Esaias, tum qui ore tantum adpropinquabant ad Deum, cor autem eorum longe erat, id est, qui tantum corporali, non spirituali cultu, Deum colebant, tum qui timebant Deum juxta mandata & doctrinas hominum. GERHARDUS.

quæ pro cultu Dei præstentur, quacunque intentione fiant. *Quod praecipio tibi, hoc tantum facito*, dicit Dominus, in quæ verba sic commentatur Vatablus: *Causatur Moses, ideo nihil addendum esse vel demendum verbis Dei, ne non serventur praecepta Dei, quod traditiones hominum verbo Dei additae obstaculo sint, ne serventur, praecepta enim hominum avertunt a veritate, & seducunt corda innocentium.* Matth. XV. Christus non illos solum cultus damnat, qui verbo Dei repugnant, (quod jam ante notum erat & a Phatisæis legem perpetuo crepantibus concessum) verum etiam omnes illos, qui non sunt verbo Dei mandati, id quod adparet ex occasione quæstionis, quam tum proponebant Pharisæi v. 2. *Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? non enim lavant manus suas, cum manducant:* Christus primo quidem κατὰ βίαιον respondet, *quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram?* quasi dicat, reddite mihi primum rationem, quare vos propter traditiones vestras mandata Domini negligatis, postea pro discipulis meis respondebo: tamen secundo loco in genere concludit, *frustra Deum coli per tales doctrinas, quae sunt mandata hominum*, quod testimonio prophetico in medium adducto confirmat. 2.) *Abel & reliqui patriarchae obtulerunt Deo sacrificia absque expresso quodam mandato, quae tamen Deo placuerunt.* Resp. de tota hac re late egimus in tractatu de legibus ceremonialibus & forensibus §. 14. ubi ostendimus aliquot argumentis, non fuisse destitutos patriarchas mandato sacrificandi, licet illius expressa institutio a Mose non describatur. 3.) David orat Psalm. CXIX. 108. *ut voluntaria oris sui grata Deus habeat.* Resp. immediate sequitur, *& judicia tua doce me;* nequaquam igitur cultus electitios, sed juxta præscriptum legis divinæ factos voluntariorum nomine intelligit. In Hebræo est vox נְדָבָה, quæ usurpatur etiam Psalm. CX. 3. ac denotat spontaneam illam προθυμίαν ac promtitudinem in renatis, qua non inviti aut coacti, sed sponte & cum delectatione quadam Deo obediunt, sicut & Psalm. LIV. 8. dicit propheta regius בִּנְדָבָה *voluntarie* (Benedict. Arias Montanus in devotione) *sacrificabo tibi & confitebor nomini tuo, quoniam bonum est.* 2. Cor. IX. 7. *Hilarem datorem diligit Dominus.* Tit. II. 14. *Ut mundaret sibi populum zelotem bonorum operum.* 1 Petri V. 2. *Pascite gregem Dei μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἑκουσίως*, hæc omnia non eo spectant, ut sibi quisque pro libitu excogiter, & eligat opera, quibus Deo serviat, sed sicut apostolus loquitur in epistola ad Philem. v. 14. *ut bonum nostrum non sit ex necessitate, sed voluntarium* κατὰ ἑκούσιον. Augustinus in Psalm. CXVIII. *Bene intelliguntur oris voluntaria sacrificia laudis, confessione caritatis, non timore necessitatis oblata.* 4.) *In lege accepta erant non illa solum sacrificia, quae ex mandato offerebantur, sed & illa praecipue, quae ex voto vel sponte offerebantur.* Levit. VII. 16. XXII. 18. Num. XV. 3. Deut. XII. 11. *Resp.* in lege exstant certæ ordinationes de spontaneis illis oblationibus, quod fieri possint, quomodo item fieri debeant, quibus conditionibus, quo in loco, ut adparet ex consideratione locorum in argumento adductorum; proinde spontaneæ illæ oblationes in vet. test. non fuerunt destitutæ testimonio verbi divini. 5.) *Quicquid fit eo fine, ut praestetur Deo honos & obedientia, est cultus Dei; sed quae bona intentione etiam sine mandato Dei suscipiuntur, fiunt eo fine.* Resp. definitio cultus divini est imperfecta. Ut enim alias finis non reddit media legitima, sed ad bonitatem finis etiam mediorum bonitatem accedere oportet: ita quoque ut opus aliquod sit cultus Dei, ad illud requiritur non tantum causa *finalis*, ut nimirum ad Dei honorem dirigatur: verum etiam *materialis*, (ut sic loquar) ut scilicet opus fiat a Deo mandatum, requiritur causa *formalis*, ut fiat ex fide; jam vero *fides ex auditu, auditus est per verbum Dei*, Rom. X. 17. Sine fide nec persona, nec opera Deo placent. Denique ut fiat a persona per Spiritum sanctum renata ac renovata. Adde quod ea

2.) *Patriarchae obtulerunt sacrificia absque mandato.*

3.) *David voluntaria oris sui grata haberi petit.*

4.) *Quae ex voto offerebantur, Deo erant grata.*

5.) *Ἐθελοθρησκεῖαι suscipiuntur bono fine.*

demum sit intentio bona ac propositum bonum, si quis Deo vult obedire juxta mandata ejus, hanc divinorum mandatorum regulam quisquis negligit, de vere bono proposito gloriari non poterit. 6.) *Maria ungit Christum unguento pretioso & capillis pedes exstergit.* Joh. XII. 3. *Peccatrix lacrimis rigat pedes Christi, capillis eos stergit, osculatur, ungit.* Luc. VII. 38. *Atqui haec non praescribuntur in lege.* Resp. hæc fuerunt partim exteriora signa contritionis, partim officia humanitatis & dilectionis, quibus Christum pro more regionum illarum honorifice tractare voluerunt, nequaquam vero novum cultum instituere. Ratione generis officia illa in lege divina continentur, sicut & 1 Tim. V. 10. inter opera dilectionis & officii proximo debiti refertur, *si vidua sanctorum pedes laverit:* ingens ergo discrimen est inter hæc opera, quod Christo in diebus carnis suæ visibiliter in terris conversanti ex vera dilectione varia pietatis & humanitatis officia hæ mulierculæ exhibuerunt, & quod sanctorum statuis ex bona (uti vocant) intentione superstitiosæ mulierculæ candelas accendunt, ad statuas & sepulchra sanctorum peregrinantur, &c. Adde, quod singularia exempla sanctorum, qui ex peculiari Spiritus sancti instinctu & familiari ejusdem alloquio hoc vel illud fecerunt, non possint generalis regula statui. Denique non est prætermittendum, quod in typum sepulturæ suæ unctionem illam esse factam Christus testatur, atque inter opus illud beneficentiæ & ordinarium pietatis cultum, quem ipsi ecclesia exhibitura sit, manifestum discrimen constituit subjungens: *Pauperes semper habetis vobiscum* &c. 7.) *Renati aguntur Spiritu Dei*, Rom. VIII. 14. *& ambulant Spiritu;* Gal. V. 10. *jam vero Spiritus est agens liberrimum, proinde renatorum obedientia erit libera, non inclusa legis repagulis.* Resp. quamvis renati Spiritu Dei agantur, tamen Spiritus non sine medio eos gubernat, sed verbum Dei est *ministerium Spiritus;* 2 Cor. III. 3. ac in vet. test. promissioni de donatione Spiritus sancti differre hoc additur, *dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam:* Jer. XXXI. 33. unde patet, quod Spiritus Domini credentes ad legem deducat, & juxta ejus præscriptum opera ipsorum dirigat. 8.) *Caritas est bonorum operum regula. Ergo quae ex caritate fiunt, licet non sint a Deo mandata: sunt bona opera.* Resp. *Caritas est impletio legis*, Rom. XIII. 10. Gal. V. 14. *& summa mandati;* 1 Tim. I. 5. quæ ergo non habent testimonium verbi divini, de illis non potest dici, quod ex vera & sincera Dei caritate proficiscantur. Caritas conjuncta cum prævaricatione præcepti de non excogitandis novis cultibus non est vera, sed fucata & falsa caritas. Ne quidem maritus ratum ac gratum habet omne, quod conjux ex caritate sese facere profitetur, nisi conveniat cum tabulis legum conjugii. De operibus, quæ fiunt mandato ecclesiæ, hoc est, præsulum, maxime vero pontificis Romani, alius erit differendi locus, hac vice unicum illud monemus, constitutiones ecclesiasticas ἐυταξίαν ἡ ἐυχημοσύνην in rebus adiaphoris spectantes distinguendas esse ab ἐντάλμασι humanis, quæ proprie & directe ipsum Dei cultum concernunt, hoc est, cum opiniones absolutæ necessitatis, cultus atque merita a præsulibus ecclesiæ obtruduntur.

Exempla testantur cultus electitios Deo probari.

8.) Caritas est regula bonorum operum.

Spiritus sanctus, quo aguntur renati, est agens liberrimum.

§. XVIII Cæterum cum ipsa quoque renatorum opera sint imperfecta & immunda: (neque enim adsequuntur summum illum perfectionis gradum in lege divina præscriptum, neque ab adhærentibus pravæ concupiscentiæ sordibus & peccati reliquiis sunt penitus libera, ut paulo post plenius docebitur) ideo ut Deo placeant, necesse est fidem in Christum accedere, propter quem fide adprehensum non solum persona, sed etiam bona opera renatorum Deo placent, inde est, quod fides dicitur *forma* bonorum operum in renatis. Sane conformitas cum lege est vera & proprie dicta bonorum operum absolute consideratorum forma, sed cum perfecta illa cum lege conformitas in hac vita, ne quidem in renatorum operibus inve-

Quo sensu fides dicatur bonorum operum forma.

inveniatur, ideo in evangelio ostenditur, propter Christum mediatorem fide adprehensum renatorum opera Deo placere atque ab ipso acceptari, quemadmodum obedientiam filii gratam ac ratam habet parens, licet in sese sit imperfecta. Quo pertinet dictum Evagrii, episcopi Antiocheni, quod Philippus Melanchton adlegat: *Bona opera placere Deo προηγμένης τῆς πίστεως.* Fides ergo ad opera renatorum multis modis concurrit: 1.) ratione *notitiae;* Deus in verbo per Spiritum sanctum voluntatem suam nobis revelavit, ex hac luce verbi oritur in cordibus nostris lux fidei. Rom. X. 17. *Fides est ex auditu, auditus autem per verbum Dei*, absque hac luce verbi & fidei semper cogitat mens humana, quis scit, an hoc, quod agas, placeat Deo, an sit vere bonum opus? ergo ut opera vere bona & Deo grata fiant, requiritur lux verbi & fidei. 2.) Ratione *fiduciae;* evangelium docet, nos reconciliari Deo ac in filios ab ipso adoptari propter Christum, hunc igitur fides adprehendit ac statuit, propter ipsum & nos & opera nostra Deo placere, hæc fiduciæ certitudo requiritur omnino in bonis operibus, ut hæsitatio & fluctuatio conscientiæ excludatur, ideoque cum apostolus Rom. XIV. 23. docuisset, nihil esse fluctuante & hæsitante conscientia faciendum, addit generalem regulam: *Quicquid non fit ex fide, peccatum est*, quia certitudo illa in conscientia non habet locum absque fide, quæ sola conscientiam nostram confirmat, quod propter Christum peccata nobis remittantur & opera nostra Deo placeant. 3.) Fides est insuper *efficiens bonorum operum*, ita enim describitur Gal. V. 6. quod sit *ἐνεργημένη per caritatem.* Fide datur Spiritus sanctus, atqui bona opera sunt *fructus Spiritus* Gal. V. 22. Ergo etiam sunt fructus fidei. Fide coram Deo justificamur. Atqui bona opera sunt *fructus justitiae.* Phil. I. 11. Ergo etiam sunt fructus fidei. Fides est essentialis ac potissima pars pœnitentiæ. Atqui bona opera sunt *fructus pœnitentiae.* Matth. III. 8. Ergo etiam sunt fructus fidei. *Per fidem Christus habitat in cordibus nostris.* Eph. III. 17. Atqui *qui manet in Christo & Christus in eo, hic fert fructum copiosum.* Joh. XV. 5 Ergo bona opera sunt fructus fidei. *Justus vivit ex fide*, Habac. II. 4. ac renati *in fide vivunt Filii Dei.* Gal. II. 20. Atqui bona opera sunt effectus & fructus vitæ spiritualis. Ergo etiam fidei. Inde fides ab Augustino epist. CXLIII. vocatur *radix & mater bonorum operum.* Gregorius homil. XIX. in Ezech. *vestibulum per quod ad opera pervenitur.* 4.) Denique cum opera renatorum ex se & in se non sint modis omnibus perfecta, ideo fides in Christum, vel potius Christus ipse eorum imperfectionem & nævos adhærentes tegat oportet, quo sensu fides dicitur veluti anima ac forma bonorum operum, quippe a qua & rem & adpellationem bonitatis fortiuntur. Hebr. XI. 6. *Sine fide impossibile est Deo placere.* Rom. XIV. 23. *Quicquid non fit ex fide, peccatum est.* 1 Petr. II. 5. *Ipsi tanquam lapides vivi superaedificamini, &c. sacerdotium sanctum offerre spirituales hostias acceptabiles Deo per Christum.* Lutherus tom. IV. latin. Jenens. fol. 403. *Omnia nostra Deo placent, non propter meritum seu dignitatem aliquam nostram, sunt enim omnia polluta, sed propter donum fidei, quod credimus in Christum* (*).

1.) *Quo modis concurrat fides ad bona opera renatorum.*

§. XIX. Hoc ergo volumus, quando fidem bonorum operum *formam* esse dicimus, quod Christus mediator vera fide adprehensus, & hominem & opera ejus Deo accepta reddat, quod propter Christum non solum persona Deo fide reconcilietur, sed etiam opera credentis Deo placeant, quod fide in Christum detur remissio peccatorum non solum præcedentium, sed etiam infirmitatum adhærentium, quæ ipsa bona opera contaminant. Nequaquam vero hoc sensu intelligendum est, fidem esse bonorum operum for-

(*) *Forma intrinseca bonorum operum est ipsa convenientia cum lege Dei seu ἐνομία, extrinseca, a qua denominantur Deo accepta, est fides, qua tantum opera nostra placent Deo propter Christum. Illo respectu legaliter, hoc evangelice bona dici possunt, ille ratione habent esse absolutum, hac respectivum. Et ἐνομία est forma constituens, nisi adsistens.* GERHARDUS.

formam, quasi Christi justitia & satisfactio ita imputetur operibus, ut per nostra illa opera in Dei judicio justificemur: *cum enim ipsa* (ut cum Luthero loquamur) *justificari indigeant, utique nos justificare non poterunt.* Placent Deo renatorum opera, sed non placant Deum: inde quidam distinguunt inter acceptationem *personae & operum.* Quamvis enim una eademque causa sit acceptationis personæ & acceptationis operum, videlicet Christus fide adprehensus, tamen acceptationem personæ ab acceptatione operum differre dicunt tribus potissimum modis: 1.) *fine & effectu.* Acceptatio personæ sit ad adoptationem filiorum Dei & hæreditatem vitæ æternæ: acceptatio operum tantum ad μισθαποδοσίαν gratuitam. 2.) *Ordine causae & effectus,* quia acceptatio operum est fructus consequens acceptationem personæ, vim omnem ab illa mutuans, eidemque ut fulcro & fundamento innitens, ita, ut sine illa hæc non possit consistere. 3) *Diversa consideratione fori divini:* Nam in foro *justificationis* personæ Deus primum cum peccatore ad tribunal suum vocato agit pro rigore justitiæ suæ, severissime ab eo exigens perfectissimam cum lege conformitatem, nec eundem nisi per fidem justitia Christi ornatum justum reputat, in filium adoptat, & spiritu adoptionis donat: In foro autem *adprobationis* bonorum operum Deus cum homine agit, non ut cum servo aut reo, sed ut pater cum filio, nam propter personam fide sibi reconciliatam primitias novæ obedientiæ ex gratia paterna in optimam partem interpretatur, exosculatur, & præclarissimis encomiis ac præmiis justitiæ ornat. Flacius in defens. confess. Antuerp. contra Tiletanum cap. de justificat. pag. 120. & ex eo Schilterus in disputat. de bonis operibus thesi 67. & sequentibus.

Acceptio personæ & operum quomodo differat.

Finis bonorum operum.

§. XX. *Finis* bonorum operum ultimus ac *principalis* est Dei gloria, quod adeo verum est, ut quicquid non dirigitur ad hunc finem, id quamvis videatur, tamen non sit vere bonum opus. Augustinus libr. IV. contra Julianum cap. 3. *cum facit homo aliquid, ubi peccare non videtur, si non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare convincitur. Verae virtutes Deo serviunt in hominibus, a quo donantur hominibus. Quicquid igitur boni fit ab homine, & non propter hoc fit, propter quod fieri debere vera sapientia praecipit, etsi ab officio videatur bonum, ipso non recto fine peccatum est.* Hunc bonorum operum finem proponunt sequentia scripturæ dicta: Psalm. CXV. 1. *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Jer. IX. 23. *Sic dicit Dominus: non glorietur* (אַל יִתְהַלֵּל non laudet se) *sapiens in sapientia sua, neque glorietur dives in divitiis suis.* v. 24. *Sed in hoc glorietur, quod me sciat & cognoscat.* Matth. V. 16. *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est.* 1 Cor. X. 31. *Omnia in gloriam Dei facite.* Phil. I. 11. *repleti fructibus justitiae per Jesum Christum in laudem & gloriam Dei.* 1 Petr. II. 9. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus adquisitionis, ut virtutes adnuncietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum.* v. 12. *ut ex bonis operibus vos considerantes glorificent Deum.* cap. IV. 11. *Si quis ministrat, tanquam ex virtute, quam praebet Deus, ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum.* Intermedius ac secundarius bonorum operum finis est salus proximi atque inprimis ecclesiæ. Phil. II. 4. *Nemo quod suum est, quaerat, sed quod alterius.* Tit. III. 14. *Discant & nostri bonis operibus praeesse ad usus necessarios,* (εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας) *ne sint infrugiferi.* 1 Joh. IV. 21. *Hoc mandatum habemus ab eo, ut qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.*

CAPUT V.

DE NECESSITATE BONORUM OPERUM.

§. XXI. Expositis bonorum operum causis, restat, ut de adjunctis & effectis eorum pari perspicuitate agamus, ubi occurrunt hæ quæstiones pertractandæ, *an bona opera sint neces-*

De necessitate bonorum operum.

necessaria; an sint *perfecta*; an *praemiis* adficiantur; an sint *meritoria* illorum praemiorum? Quod ad *primam* quaestionem attinet: *An bona opera sint necessaria?* observandum est, varias esse species necessitatis; enumerabimus hoc loco eas solum, quae ad explicationem hujus quaestionis adcommodari possunt. Aristoteles libr. V. metaph. cap. 5. *Violentum dicitur necessarium, quare etiam triste: omnis namque necessaria res tristis est, & vis necessitas quaedam est.* Albertus libr. XI. anim. tract. 1. cap. 3. fol. 120. *Necessarium est* 1.) *sine quo non contingit esse vel fieri rem, sicut id, quod est concausale ad esse vel fieri; & haec est necessitas suppositionis.* 2.) *sine quibus bonum esse, quod intenditur, non contingit, & sine quibus non contingit malum expellere:* 3.) *vim faciens, sicut coactus dicitur ex necessitate facere:* 4.) *quod non contingit se aliter habere, sicut propter praemissas sequitur conclusio, ad quod necessarium etiam alia reducuntur.* Thomas part. III. quaest. 14. artic. 2. *est necessitas coactionis, quae fit ab agente extrinseco; & est necessitas naturalis, quae consequitur principia rei naturalia.* Biel. III. sentent. distinct. 16. quaest. 11. *Notandum, quod multiplex est necessitas. Est enim necessitas absoluta, vel simpliciter dicta, cujus scilicet oppositum includit contradictionem. Alia est necessitas violentiae seu coactionis, qualis est necessitas corruptionis ligni positi in ignem, quod violenter ab igne corrumpitur. Tertia est necessitas finis sive conditionata, sic necessarium est ad finem, sine quo finis haberi non potest* (*).

Quot modis scriptura necessitatis termino in hac quaestione utatur.

§. XXII. Chemnitius part. III. locorum de bonis operibus q. 4. p. 49 utiliter monet, scripturam vocabulo *necessitatis* quatuor potissimum modis uti, quantum quidem ad hanc quaestionem attinet. 1.) Pro eo, quod tanquam ad justitiam & salutem necessarium exigitur. Hoc sensu Act. XV. 5. illi, qui erant de secta Pharisaeorum, urgebant necessitatem observationis legis; & Gal. II. 3. VI. 12. pseudo apostoli urgebant necessitatem circumcisionis inter gentes. 2.) Vocabulum *necessitatis* in quibusdam scripturae locis significat *vel* coactionem, *vel* involuntarium aliquid, quando *vel* ab invitis, *vel* ab involuntariis praeter animi sententiam aliquid externi operis extorquetur. 2 Cor. IX. 7. *Non ex tristitia aut necessitate.* Philem. v. 14. *ut ne velut ex necessitate bonum tuum esset.* 3.) Utitur scriptura vocabulo *necessitatis* pro eo, quod non est adiaphoron seu arbitrarium, sed debitum ratione mandati & voluntatis divinae. Act. XIII. 46. *Necessarium erat Judaeis primum loqui.* & cap. XV. 28. *Visum est nihil ultra imponere vobis oneris, quam haec necessaria*, Rom. XIII. 5. *Necessitate subditi estote.* 1 Cor. IX. 16. *Si evangelizavero, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit.* 4.) Saepius generaliter usurpatur, pro necessitate *consequentiae*, quam vocant immutabilitatis. Heb. VII. 12. *translato sacerdotio, necesse est ut & legis translatio fiat.* Item pro eo, quod certas & graves causas habet, cur non sit omittendum, sed faciendum. Phil. I. 24. *Permanere in carne necessarium propter vos.*

Quare & quomodo bona opera sint necessaria.

§. XXIII. Quamvis igitur bona opera non sint dicenda necessaria *primo* & *secundo* modo, ex eo tamen nondum sequitur, quod abjiciendus sit usus vocabuli *necessitatis* in doctrina de bonis operibus, cum in *tertia* & *quarta* significatione bona opera & sint & debeant dici necessaria. 1.) Quia analogia

(*) Alia *necessitas* est βιαστικὴ *violenta*, alia προστακτικὴ *praeceptionis*. Priore sensu opera piorum non sunt necessaria, sed libera, quia proficiscuntur a spiritu spontaneo &c. Augustinus in Psalm. LXXVII. *Non tanquam ex necessitate, sed voluntarie Dei legibus serviant.* Ἀβίαστον ἅπαν πρέπει τῷ καλῷ inquit Damascenus libr. IV. orthod. fid. cap. 20. ergo non intelligitur necessitas βιαστικὴ sed ἀβίαστος, ἡγεμονικὴ, προστακτικὴ καὶ κυριευτικὴ. GERHARDUS.

gia fidei docet, renatis non esse liberum vel arbitrarium relictum, an velint Deo in bonis operibus servire, nec ne? sed bona opera necessaria esse multis de causis paulo post exponendis, atque hanc esse seriam & perpetuam Dei voluntatem, ut creatura rationalis obediat creatori, quod obedientiæ debitum non tollitur per evangelii prædicationem aut fidem. Rom. III. 31. *Num legem destruimus per fidem? absit, sed legem stabilimus.* 2.) Quia ipsa scriptura non solum æquipollentibus vocabulis, sed ipso etiam *necessitatis* termino in hac quæstione utitur. Matth. XXIII. 23. *Hæc oportuit facere & illa non omittere.* Luc. XVII. 10. *Quod debuimus facere, fecimus.* Rom. VIII. 12. *Fratres debitores sumus, non carni, sed ut secundum Spiritum vivamus.* cap. XIII. 8. *Nemini quicquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.* Act. V. 29. *Oportet Deo magis obedire, quam hominibus.* 1 Tim. III. 2. (δεῖ) *Oportet episcopum esse irreprehensibilem.* 1 Joh. IV. 11. *Nos debemus alterutrum diligere.* Vocabulum *necessitatis* exstat in sequentibus dictis. Act. XV. 28. *Visum est Spiritui sancto & nobis, nihil ultra vobis oneris imponere, quam hæc necessaria.* Rom. XIII. 5. *Necessitate subditi estote.* 1 Cor. IX. 16. *Vae mihi, si non evangelizavero, necessitas enim mihi incumbit.* 3.) Negare, quod bona opera sint necessaria, furoribus antinomorum, libertinorum, adeoque quorumcunque ἐργομίσων fomenta præbet. Antinomi vivente adhuc Luthero propositioni illi, quod bona opera sint necessaria, (qua Lutherus in disput. contra Eccium in libro de votis monasticis, in comment. epist. Galat. & alibi passim utitur) bellum indixerant, sed tunc auctoritate & vigilantia ipsius repressi sunt; postea vero certamen illud recruduit, in quo propositio de necessitate operum ab antinomis ignominiose fuit exagitata, sed ab orthodoxis defensa. Vide Sleidanum lib. IX. histor. Monet autem Philippus in forma concordiæ Wormatiæ scripta, quæ habetur tom. IV. operum pag. 811. pernicioſum ac furioſum illum errorem aliter refutari non potuisse, nec adhuc posse, nisi hæc loquendi formula retineatur (*). Libertini, christiana libertate abusi, opinabantur nihil interesse, sive mala sive bona quis agat, secuti Valentinianos, de quibus Irenæus lib. I. cap. 9. & Epiphanius lib. I. tom. 2. hæres. 31. pag. 85. referunt, quod dixerint, *bona opera esse quidem ad salutem necessaria, se ipsos vero non per opera, sed propterea quod ex natura spirituales sint, penitus & omnino salvari & in quibuscunque materialibus actionibus versentur, minime laedi, unde etiam interdicta omnia intrepide fecerint.* Item Eunomianos, magistrum suum Eunomium corpore & animo leprosum secutos, de quo Augustinus hæres. cap. 54. refert, quod *usque adeo bonis operibus fuerit inimicus, ut nihil cuiquam obesse quorumlibet perpetrationem & perseverantiam peccatorum asseveraverit, si modo fidei, quam docebat ipse, particeps esset.* Quo referendi sunt Simoniani, de quibus Irenæus lib. I. cap. 12. Carpocratiani, de quibus ibidem cap. 24. (**) 4.) Necessitas bonorum operum ideo urgenda est, ne studium eorum in renatis languescat, sunt enim ex parte adhuc *carnales*; Rom. VII. 14. prospiciendum igitur sedulo, ne libertatem spiritus mutent in carnis licentiam. 5.) Augustana confessio ejusdemque apologia diserte utuntur *necessitatis* vocabulo, atque addunt perspicuam declarationem, quomodo dicantur opera necessaria: sic enim loquitur confessio art. VI. *Docent, quod fides illa debeat bonos fructus parere & quod oporteat bona opera mandata a Deo facere, propter*

(*) Antinomorum ac libertinorum verba recitat Lutherus in lib. de concil. *si es adulter, scortator, usurarius, avarus, aut aliis pollutus peccatis, si tantum credis, salvus es.* GERHARDUS.

(**) De Carpocratianis testatur Irenæus lib. I. cap 24. *eos tanta fuisse insania effrænatos, ut omnia quæcunque irreligiosa & impia potestatem se habere operandi dicerent, sola enim humana opinione negotia mala & bona definiverunt.* De Simone Mago refert Theodoretus lib. I. hæret. fab. *quod omnium operum quorumcunque invexerit licentiam.* Circa annum Christi 1314. Begardi alias Bisochi *hominis imperfecti esse dicebant in virtutum operibus exerceri, nulla homini opera præstanda, cum perfectionis statum in hac vita attigisset.* GERHARDUS.

pter voluntatem Dei; non ut confidamus per ea opera justificationem coram Deo mereri. Art. XX. *Docent nostri, quod necesse sit bona opera facere, non ut confidamus per ea gratiam mereri, sed propter voluntatem Dei.* Apologia confess. sub titul. respon. ad argum. adv. *Facienda sunt bona opera propter mandatum Dei, item: ad exercendam fidem, item propter confessionem & gratiarum actionem. Propter has causas necessario fieri debent bona opera.* Ibidem: *Nos sentimus ac docemus, bona opera necessario facienda, debet enim sequi fidem inchoata legis impletio. &c.*

Causæ, propter quas necessaria sint bona opera.

1.) Respectu Dei.

§. XXIV. Causæ, propter quas bona opera necessaria sunt, enumerari possunt complures (*); referuntur autem commodissime ad tres classes, ita ut quædam respiciant *Deum*; quædam *proximum*, quædam *nos ipsos*. Respectu *Dei* multis modis necessaria sunt opera bona, utpote 1.) quia hæc est seria & perpetua ipsius voluntas ac mandatum, ut in bonis operibus ambulemus. Lev. XI. 44. XIX. 2. *Sancti estote, sicut ego sanctus sum.* Esa. I. 17. *Quiescite perverse agere, discite bene agere.* Ezech. XX. 19. *In præceptis meis ambulate.* Joh. XIII. 34. *Mandatum novum do vobis, ut diligatis vos invicem.* 1 Thess. IV. 3. *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra.* 1 Joh. IV. 21. *Hoc mandatum accepimus ab eo, ut, qui diligit Deum, etiam fratrem diligat.* Quo etiam pertinet illud, quod bona opera Deo placeant, quæcunque enim Deus præcipit, ea etiam ipsi placent. Act. X. 35. *In omni gente, qui timet Deum, & operatur justitiam, acceptus est illi.* Col. I. 10. *ambuletis digne Deo εἰς πᾶσαν ἀρεσκειαν.* 2.) Deus est creator & Dominus, nos ipsius creaturæ atque servi, æquum igitur est, ut obedientiam ipsi præstemus. Mal. I. 6. *Servus honorat dominum suum, si ego Dominus, ubi timor mei?* 3.) Deus est Pater, nos ipsius filii, patrissemus igitur. Matth. V. 44. *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, &c.* v. 45. *ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est.* Eph. V. 1. *Estote imitatores Dei sicut filii carissimi.* Col. I. 10. *Ambuletis digne Deo per omnia placentes in omni opere bono fructificantes.* 1 Petr. I. 14. *quasi filii obedientiæ.* Nazianzenus in orat. de S. baptis. ἔργασον καλὸν, ὅτι καλὸν τῷ πατρὶ πείθεσθαι, κἂν εἰ σοὶ μηδὲν ἔσεσθαι μέλλοι, τοῦτ' αὐτὸ μισθὸς τὸ τῷ πατρὶ χαρίζεσθαι. 4.) Hoc fine sumus per Christum redemti, ut bene operemur. Luc. I. 74. *Ut liberati de manu inimicorum nostrorum serviamus ipsi sine timore.* v. 75. *In sanctitate & justitia coram ipso.* 2 Cor. V. 15. *Christus pro omnibus mortuus est, ut & qui vivunt, jam non vivant sibi, sed ei, qui pro ipsis mortuus est.* Eph. II. 10. *Ipsius sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus.* Tit. II. 14. *Dedit semet ipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem sectatorem bonorum operum.* 1 Petr. II. 24. *Christus peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui justitiæ vivamus.* Condidit Deus hominem, non ut esset otiosus, sed ut indesinenter bona & utilia operaretur; hunc finem nostræ creationis satan inducto peccato pervertit, Christus autem eum in ordinem restituit; per hunc regeneramur, ut simus nova creatura & bonorum fructuum feraces, in consortium ecclesiæ vocati. Duplici autem nomine opus redemtionis ad bona opera nos hortatur: *tum* quia est insigne testimonium dilectionis Dei & Christi, quam dilectione rependere æquissimum est; *tum* quia de magnitudine iræ divinæ adversus peccata testatur, quæ non nisi ipsius Filii Dei sanguine exstingui potuit; æquum igitur est, nos peccata odisse. 5.) Ideo etiam per Spiritum sanctum sumus regeniti, justificati & sanctificati, ut in bonis operibus ambulemus. 1 Cor. VI. 11. *Et hæc quidam fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.* Gal. V. 25. *Si Spiritu vivimus, Spiritu etiam ambulemus.* Eph. IV. 1.

(*) *Causæ propter quas facienda bona opera,* sunt 1.) Sacræ scripturæ auctoritas. Tit. II. 14. Eph. II. 10. 2.) Fidei proprietas. Gal. V. 6. Jac. II. 17. 3.) Ipsa necessitas. GERHARDUS.

IV. 1. *Ambuletis digne vocatione, qua vocati estis.* v. 30. *Ne contristetis Spiritum, quo obsignati estis.* 1 Thess. IV. 7. *Non vocavit nos Deus ad immunditiem, sed ad sanctificationem.* 1 Petr. II. 20. *Si benefacientes patienter sustinetis, haec est gratia apud Deum.* v. 21. *in hoc enim vocati estis.* 6.) Operibus nostris Deus glorificatur, jam vero Dei gloriam in omnibus spectare convenit. Matth. V. 16. *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant bona opera vestra, & glorificetur Pater vester caelestis.* 1 Cor. X. 31. *Omnia ad gloriam Dei facite.* 1 Petr. II. 12. *Conversationem inter gentes habete bonam, ut in eo, quod detrahunt vobis tanquam malefactoribus, ex operibus bonis vos considerantes glorificent Deum in die visitationis.* Duplici autem nomine per bona opera glorificatur Deus, nam & nos bonis operibus eum celebramus, & alii ea videntes ipsum nobiscum celebrant. Agapetus in exposit. paraenet. tom. I. orthodoxograph. p. 183. εὐχαριστίαν ζητεῖ (ὁ θεὸς) παρ' ἡμῶν ἀ τὴν διὰ ῥημάτων ἀγαθῶν προφορὰν ἀλλὰ τὴν διὰ πραγμάτων εὐσεβῶν προσφοράν. *Gratitudinem Deus a nobis exigit, non quae verborum blandorum prolatione, sed quae actionum piarum oblatione peragitur;* cui adsine est illud Chrysostomi homil. IV. in 1. ad Tim. col. 1452. *Gloria Deo non verbis redditur, quia & ipse non verbis nos honoravit, sed rebus ac operibus, sic & nos honoremus ipsum per opera.* 7.) Cavendum est, ne sanctissimum Dei nomen & verbum ipsius propter nos male audiat. Rom. II. 24. *Nomen Dei per vos blasphematur inter gentes.* 1 Tim. VI. 1. *Servi dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur.* Tit. II. 5. *Adolescentulae viris sint subditae &c. ut non blasphemetur verbum Dei.* Huc pertinent graves illae obtestationes Phil. I. 27. *Ambuletis digne evangelio Christi.* Tit. II. 10. *Ornate doctrinam servatoris in omnibus.* 8.) Denique exemplum Christi in diebus carnis suae conversantis ad imitationem nobis est propositum. Matth. XV. 29. *Discite a me, quia mitis sum & humilis corde.* Joh. XIII. 15. *Exemplum dedi vobis, ut, quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.* Phil. II. 5. *Idem adfectus sit in vobis, qui fuit in Christo.* 1 Petr. II. 21. *Christus reliquit nobis exemplum, ut sequamur vestigia ejus.* 1 Joh. II. 6. *Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, & ipse ambulare.* Justinus apol. II. pag. 49. in Graec. οἱ ἂν μὴ εὐσεβῶνται βιῶντες ὡς ἐδίδαξε (ὁ χριστὸς) γνωρίζεσθαι μὴ ὄντες χριστιανοί, κἂν λέγωσιν διὰ γλώττης τὰ τοῦ χριστοῦ διδάγματα.

§. XXV. Respectu *proximi* necessaria sunt bona opera 1.) ut nostris officiis eum pro virili juvemus. Tit. III. 14. *Discant nostri* 2.) *Respectu proximi.*

bonis operibus praeesse ad usus necessarios, ne sint infrugiferi. Societas humana conservatur mutuis officiis & in corpore Christi mystico membrum unum debet alteri ἐπιχορηγίαν Eph. IV. 16. Anshelmus libr. de simil. cap. 180. *Quia personaliter Deo non possumus reddere, non enim his persona ejus eget, ostendit nobis, quibus debeamus reddere, dicit: mando vobis, ut diligatis vos invicem.* 2.) Ut bono exemplo ipsi praeluceamus. Phil II 15. *in medio nationis pravae & perversae lucetis; sicut luminaria in mundo.* Oecumenius in cap. 2. Tit ἔοικεν κοινὸν ἅπασι διδασκαλεῖον ὁ σὸς βίος καὶ ὑπόδειγμα. 3.) Ut alios lucrifaciamus, hoc est, ad veram doctrinam & pietatem invitemus. 1 Petr. III. 1. *Mulieres subditae sint viris, ut & si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant.* v. 2 *considerantes in timore casiam conversationem vestram.* 4.) Ut vitemus scandala. Matth. XVIII. 7. *Vae homini illi, per quem scandalum venit.* 1 Cor. X. 32. ἀπρόσκοποι *sine offendiculo estote Judaeis & gentibus & ecclesiae Dei.* 2 Cor. VI. 3. *Nullam ulla in re praebentes offensionem, ne vituperetur ministerium.* Hebr. XII. 15. *Considerate, ne quis desit gratiae Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi.* 5.) Ut benefaciendo improbis calumniatoribus os obturemus. Tit. II. 7. *In omnibus te ipsum praebe exemplum bonorum operum.* v. 8. *ut is, qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de vobis.* 1 Petr. II. 12. *Conversationem habentes bonam, ut in eo, quod detrahunt vobis tanquam malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes*

tes glorificent Deum. &c. 1 Petr. III. 16. *Cum modestia & timore conscientiam habentes bonam, ut in eo, quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem.* Lactantius libr. V. inst. cap. 9. *Cum videant* (ethnici) *& se & suos ea, quae diximus, gerere, nostros autem nihil aliud operari nisi aequum & bonum, poterant, si quid saperent, ex hoc intelligere, & illos, qui bonum faciunt, pios esse & se impios, qui nefanda committunt, neque enim fieri potest, ut qui in omnibus vitae suae actionibus non errant, in ipsa summa errent, hoc est, in religione, quae rerum omnium caput est.*

3.) *Respectu nostri.*

§. XXVI. Respectu *nostri* necessaria sunt bona opera, 1.) ut novitate vitae testemur, nos esse novam creaturam in Christo; 2 Cor. V. 17. *Si quis est in Christo, est nova creatura.* Gal. V. 24. *Qui sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis:* atque ut ambulando tanquam filii lucis, ereptos nos e tenebris esse comprobemus; Eph. V. 8. *Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino, ut filii lucis ambulate:* ut spirituales hostias offerendo nos veros Dei sacerdotes demonstremus. Rom. XII. 1. *Exhibete corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum.* 2.) Ut veros fidei fructus exseramus, atque hoc modo vocationem nostram firmam faciamus. Jac. II. 18. *Ostende mihi fidem tuam ex operibus.* 2 Petr. I. 10. *Studete vocationem & electionem vestram firmam facere;* quo pertinent dicta, quae testantur fidei & bonorum operum vinculum esse perpetuum. 3.) Ut suspicionem hypocriseos amoliamur, nec nos ipsos atque alios falsa persuasione decipiamus. 1 Joh. II. 4. *Qui dicit se nosse Deum, & mandata ejus non custodit; mendax est, & veritas non est in eo.* cap. III. 18. *Diligamus non verbo, neque lingua, sed opere & veritate.* v. 19. *In hoc cognoscimus, quia ex veritate sumus.* 4.) Ut vitemus poenas temporales & aeternas malis operibus & ἀεργίᾳ constitutas. Matth. III. 10. *Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, exciditur & in ignem mittitur.* Rom. VIII. 13. *Si secundum carnem vixeritis, moriemini.* 1 Cor. VI. 9. *Nolite errare, nec fornicarii, nec idololatrae, nec adulteri &c. regnum Dei possidebunt.* Col. III. 6. *Propter haec* (fornicationem, immunditiem, libidinem, pravam concupiscentiam &c.) *ira Dei venit super filios incredulitatis.* 5.) Ne per peccata excutiamus fidem, contristemus Spiritum sanctum & amittamus Dei gratiam. 1 Tim. I. 19. *habentes fidem & bonam conscientiam, quam quidam repellentes naufragium fidei fecerunt.* Eph. IV. 30. *Ne contristetis Spiritum sanctum, quo obsignati estis,* qua de re plura suo loco. 6.) Denique ut corporalia & spiritualia praemia a Deo consequamur. Esa. III. 10. *Dicite justis, quia bonum eis, quia fructum operum suorum comedent.* 1 Tim. IV. 8. *Pietas ad omnia utilis est, habens promissionem praesentis & futurae vitae.* Tales promissiones in prophetieis & apostolicis scriptis exstant longe plurimae.

Quot modis necessaria sunt bona opera?

§ XXVII. Ex his facile adparet, bona opera non uno modo esse necessaria; siquidem occurrit hic 1.) necessitas *mandati*, quia in decalogo exigit Deus bonorum operum studium. 2.) Necessitas *debiti* ex priori orta, quia Deo ut creatori, redemtori, ac sanctificatori nostro debemus hoc filiale obsequium; proximo etiam debemus omnia humanitatis studia & dilectionis officia. 3.) Necessitas *ordinis*, quia perpetuus manet justitiae ordo, ut creatura rationalis creatori obediat. 4.) Necessitas *consequentiae*, quia fidem bona opera perpetuo comitantur & sequuntur. 5.) Necessitas *hypotheseos*, quia nisi velimus fidem excutere, gratiam Dei & aeternam vitam amittere, poenas omnis generis accersere, vacandum est bonorum operum studiis. Huic necessitati adjungit Philippus Melanchthon bonorum operum *dignitatem* atque *utilitatem*: ubi per *dignitatem* non intelligendum est quoddam *meritum* vel gratiae divinae, vel justitiae, vel salutis aeternae, nec perfectio quaedam bonorum operum coram Dei judicio, nec *causalitas* in articulo justificationis; sed *gratuita* Dei *acceptatio*, qua renatorum obedientiam ex fide profectam ratam ac gratam habet, eandemque gratuitis praemiis

miis adficit. Itemque quod opera sint fructus Spiritus in renatis habitantis & inchoata quædam legis completio in futura vita perficienda, quo sensu Lutherus in cap. III. epist. ad Galat. scribit, *extra causam justificationis bona opera nunquam satis magnifice commendari posse.* Utilitas complectitur præmia præsentis & futuræ vitæ, quæ Deus ex gratia bonis operibus reddenda esse promisit. Huterus in explic. form. conc. art. IV. p. 432. tribus illis (quæ in scriptis symbolicis & Luthero proponuntur) causarum classibus addit alias duas. *Ex consideratione* (inquit) *earum personarum, ad quas nostrae actiones directae sunt, quinque oriuntur classes causarum, propter quas bona opera facienda sunt, vel enim cum Deo agimus, vel cum angelis, vel cum proximo, vel cum nobis ipsis, vel cum diabolo. Respectu Dei necessaria sunt bona opera, ut is a nobis colatur, ac nostram ei obedientiam ac gratitudinem probemus. Angelorum gratia facienda sunt bona opera, ne eos offendamus, qui nobis additi sunt custodes. Proximi gratia facienda sunt bona opera, ne nostro exemplo alios offendamus, vel in impietate confirmemus. Nostri causa facienda sunt, ut fidem nostram exerceamus, pœnas vitemus, praemia consequamur, &c. Tandem diaboli causa facienda bona opera, ne per impietatem & securitatem hospitium ipsi in cordibus praebeamus.* Hæc ille. Possunt autem duæ illæ classes ad usitatam causarum enumerationem referri hoc modo: angeli non offenduntur nostris operibus, nisi iisdem Deus offendatur, quisquis ergo ex vero Dei timore cavet, ne malis operibus Deum offendat, & gratiam ejus amittat, is eo ipso cavet, ne angelos custodes sibi additos offendat, eosque a se abigat. Pari ratione non præbetur diabolo in corde hominis hospitium, nisi Spiritus sancti desinat esse domicilium, quisquis ergo Spiritum sanctum veretur excutere, is eo ipso cavet diabolo hospitium præbere.

An causæ illæ dicendæ sint impulsivæ & finales?

§. XXVIII. *Causas* illas, propter quas necessaria sunt opera bona, quidam vocant *finales & impulsivas*; monendum vero, terminum *causae finalis* in latiori significatione ab illis accipi, ita, ut complectatur etiam τὰ ἑπόμενα, *ea, quae consequuntur bona opera renatorum*, non ex quadam ipsorum dignitate, sed ex gratuita Dei miserentis bonitate. Neque enim intuitus præmiorum atque evitatio pœnarum proprie & adcurate loquendo debet esse causa finalis & impulsiva bonorum operum, cum nova obedientia renatorum ex sincera Dei caritate & filiali timore proficisci debeat, jam vero caritas non est mercenaria, ac servilis timor est, non filialis, propter constitutas pœnas a peccatis cavere. Non negamus, carnem refractariam, quæ spiritui in ipsis etiam renatis adversatur, consideratione præmiorum excitandam, si velit in via bonorum operum torpescere, & consideratione pœnarum in ordinem cogendam esse, si velit ad vias pessimas declinare, interim tamen bona opera, quatenus talia, ex spiritu spontaneo & sincera Dei dilectione, absque ullo mercedis intuitu, facienda sunt, qua de re inferius plura.

Bona opera sunt urgenda.

§. XXIX. Quare cum tot modis necessaria sint bona opera, studium eorum in ecclesia docendum, urgendum & inculcandum erit. *Atque necessarium est*, scribit Lutherus tom. IV. latin. pag. 165. *ut pii doctores tam diligenter urgeant doctrinam de bonis operibus, quam doctrinam de fide. Satan enim utrique infensus est & acerrime resistit, &c. non solum doctrinam fidei, sed etiam bonorum operum vehementer odit & impedit.* Ibidem fol. 109. *Extra causam justificationis nemo potest bona opera a Deo praecepta satis magnifice commendare.* Chrysostomus homil. de fid. & lege tom. V. *Oportet & ante opera lucere fidem, & fidei pedissequa semper esse opera.* Neque est, quod quis obvertat, renatos ex libero & spontaneo spiritu bene agere, atque ipsorum obedientiam non esse coactam, legis minis extortam, proinde bona opera non esse dicenda necessaria; quamvis enim necessitas *coactionis* ac τὸ ἀναγκαῖον a bonis operibus renatorum exsulare debeat, ex eo tamen nondum sequitur, vocabulum *necessitatis* simpliciter proscribendum esse ex doctrina de bonis operibus, cum ipsa scriptura optima loquendi magistra in alia significatione ac respectu vocabulum hoc de bonis operibus

bus diserte usurpet. Bona opera sunt necessaria ratione *mandati*, *debiti* atque *ordinis* divinitus instituti, non sunt adiaphora vel arbitraria: eadem tamen in renatis sunt *spontanea* ac *voluntaria*, quia non ex coactione, sed libero & spontaneo spiritu proficiscuntur. Opponitur igitur hæc *necessitas τῷ ἀδιαφόρῳ*, non autem *voluntario*. Necessitas *coactionis* excludit voluntarium, non autem necessitas *immutabilitatis*. Deus ipse non contingenter nec coacte bonus est & bona agit, sed necessario bonus est & bona agit, necessitate immutabilitatis, idem tamen est agens liberrimum. Addendum tamen hoc, cum renati sint ex parte adhuc *carnales*, Rom. VII. 14. cum *Spiritus* quidem in ipsis sit *promtus*, *caro autem infirma*; Matth. XXVI. 41. ideo quandoque legis coactione carnem ipsorum indigere, quin imo nullum bonum opus in hac vita ex tanta spiritus promtitudine oritur, quam caro nullatenus re[illegible]let aut impediat.

An libertas christiana excludat bonorum operum necessitatem.

§ XXX. Neque est, quod ad libertatem christianam provocetur, quasi ea excludat bonorum operum necessitatem. Alia enim est *libertas spiritus*, alia vero *carnis licentia*, Gal. V. 13. *Vos in libertatem vocati estis, tantumve libertatem in occasionem detis carni.* 1 Petr. II. 15. *Haec est voluntas Dei, ut benefacientes obmutescere faciatis hominum imprudentium ignorantiam.* v. 16. *Quasi liberi & non quasi velamen habentes malitiae, libertatem, sed sicut servi Dei. Libertas evangelica est libertas conscientiae, qua solvitur conscientia ab operibus, non ut nulla fiant, sed ut in nulla confidat*, quæ sunt verba Lutheri in libro de votis monasticis. Fides in Christum liberat nos a legis *maledictione*, nequaquam vero ab *obedientia* Deo præstanda. Eadem fides in Christum liberat nos a legis carcere, non ut mala faciamus, sed ut bonum illud, ad quod nos lex cogebat, libere faciamus, hoc est, sponte, cum gaudio & delectatione quadam. Illud Lutherus in explicatione epistolæ dominicalis Gal. IV. *sub lege conclusi custodiebamur &c.* elegantissima similitudine declarat: *Qui in carcere est*, (i[illegible]quit) *duobus modis liberari potest, primo si carcere effracto corporaliter quis liberetur, ut, quo libeat, pergat: secundo si carcerem quis ita ornaret & delectabilem redderet, mentemque & animum tibi mutaret, ut nolles egredi, sed optares ibi manere, non tanquam in carcere, sed tanquam in paradiso: ita Christus spiritualiter nos a lege liberavit, non frangendo aut tollendo legem, sed cor nostrum mutat & legem ita delectabilem facit, ut cum gaudio & delectatione novus homo in ea exerceatur, &c.* Huc pertinet distinctio Augustini inter opera *legis* & opera *gratiae*, inter id, quod fit timore pœnæ *serviliter*, & inter id, quod fit amore justitiæ *liberaliter*; inter id, quod lex operum minando imperat, & inter id, quod lex fidei credendo impetrat. Vide librum de Spiritu & gratia, de natura novi testamenti, libros contra duas epistolas Pelagianorum atque alia Pelagianis opposita. Alia ergo quæstio est, an perfecta legis impletio ad *justificationem & salutem* credentibus sit necessaria, ubi ostendit doctrina de libertate christiana, nos per Christum a maledicto legis liberatos esse: alia rursus quæstio est, an renati a maledicto legis liberati Deo juxta normam legis obedire ac servire teneantur? Vicissim alia quæstio est, quomodo fieri debeant bona opera, videlicet non *coacte*, non invito animo, non timore pœnæ, sed *libero* & spontaneo spiritu: alia rursus quæstio est, an sint facienda bona opera, an sit adiaphorum atque arbitrarium bona opera fieri. Denique alia quæstio de libertate renatorum in *adiaphoris*, quæ non habent expressum mandatum, ideoque bona conscientia extra casum scandali fieri vel omitti possunt: alia rursus quæstio de libertate in *operibus moralibus* divinitus mandatis.

An bonorum operum necessitas in nostris ecclesiis negetur?

§. XXXI. Hisce ordine expositis videamus, quid de necessitate bonorum operum Bellarminus statuat. Is libr. IV. de justif. cap. 1. probare conatur, nos operum necessitatem negare, quod ut suis persuadeat, quinque argumentorum classes producit, quas antequam excutiamus, monemus, calumniam hanc 1.) esse *invetera-*

teratam; cum enim apostolus Paulus itidem doceret, fide absque operibus legis hominem coram Deo justificari, gravabatur ista calumnia, quod *legem destrueret per fidem.* Rom. III. 31. quod *doceret facienda esse mala, ut eveniant bona.* v. 8. Illorum calumniatorum βλασφημούντων (ut apostolus loquitur) proterviam imitatur Bellarminus, post tot solennes ac publicas Augustanæ confessionis, Lutheri, Chemnitii atque aliorum protestationes, non erubescens hanc sententiam nobis tribuere (*). 2.) Esse *mendacissimam.* Docemus enim fidem illam, qua justificamur, esse efficacem per caritatem & cum studio bonorum operum perpetuo conjunctam: docemus, justificatis & renatis nullam dari a Deo peccandi licentiam, sed hanc esse immotam Dei voluntatem, ut ipsi serviamus in operibus bonis. Docemus & urgemus legem, repetimus promissiones & comminationes, item exempla præmiorum & pœnarum in scripturis proposita, quibus homines excitamus, hortamur, invitamus, adeoque impellimus ad bona opera, proponimus auditoribus nostris causas longe gravissimas, propter quas studium bonorum sit necessarium (**). Magistratum officii sui commonemus in puniendis delictis contra legem divinam commissis, &c. 3.) *Ipsis auctoribus hujus calumniae falsitatem non esse ignotam. Quicquid sit,* scribit hoc loco Bellarminus, *de modis loquendi* (Luthero, Melanchthoni, Brentio, Chemnitio) *usitatis, cum excutiuntur ipsorum principia & pleraque dicta & scripta Lutheri, videntur omnino existimare, posse hominem salvari, etiamsi nulla bona opera faciat, nec mandata divina custodiat.* Videntur (inquit) nimirum illis, qui recte dicta malitiose pervertunt, ipsi enim Bellarmino constat, quod necessitatem operum urgeamus. *Dissentimus,* (scribit libr. I. de justif. cap. 3. *quod ipsi fidem, quam dicunt solam justificare, docent nunquam esse posse solam.* Libr. III. cap. 6.) *Adversarii, tametsi dicant remissionem non pendere a conditione operum, neque pœnitentiam aut fidem aut ullum actum nostrum esse causam aut meritum justificationis; tamen non negant, requiri fidem & pœnitentiam & fidem vivam & pœnitentiam seriam, & sine his neminem justificari.* Libr. IV. cap. 1. *Dicent fortasse, mala opera non posse cum fide consistere, quia, qui habet propositum peccandi, non potest concipere fiduciam remissionis peccatorum, & ideo vera fides semper est cum caritate conjuncta.* Libr. IV. de justif. cap. 5. *Videtur Lutherus docere libertatem christianam in eo consistere, quod pia conscientia libera sit ab omnibus operibus non faciendis, sed accusantibus & defendentibus.* Ibidem: cap. 1. art. 2. *Augustana confessio, Philippus, Brentius, Chemnitius, Calvinus & ipse etiam Lutherus docent bona opera esse facienda.* Hæc omnia Bellarminus, quod & alii ante eum. Toletus in comm. Joh. XIII. *Protestantes docent quidem fidem ad salutem sufficere; negant tamen fidem illam sine operibus esse posse.* Vega libr. XV. de justif. cap. 5. *Justificationem & sanctificationem tam conjunctas tamque cohærentes esse adseverant, ut non possit alterum ab altero divelli.* Maldonatus in cap. III. Johan. *Dicunt fidem justificantem non posse esse sine bonis operibus.* Stapletonus IX. de justif. cap. 7. *Protestantes ad unum omnes dicunt, fidem, quae justificat, & vivam & operantem per caritatem aliaque opera.* Idem in antidot. Rom. l. 17.

Non

(*) Gregorius etiam de Valentia in anal. fidei cathol. p. 213. *Apud Lutheranos ita omnia comparata, ut in eorum religionis ratione vix aliquod christianæ disciplinæ signum reliquum sit, quo eos ab ethnicis nulla veri Dei cognitione imbutis discernere queas.* Stapletonus promt. moral. p. 318. Dom. Sept. *Apud horum temporum hæreticos* (Lutheranos) *omnis pietas, justitia, virtus, timor Dei, religio non exsulat tantum & jacet; verum etiam exploditur & irridetur. Quod enim de gentibus nullam futuræ gloriæ spem habentibus Paulus scribit, hoc illis accidit, desperantes semet ipsos tradiderunt impudicitiæ &c.* Caspar Ulenbergius de causis apost. cap. 5. & Lessius consid. I. pag. 18. vocant nos *opericidas.* GERHARDUS.

(**) Wellerus in epist. nuncupat. ad Albertum ducem Megapol. *Malim concionatores propeplus operæ in admonendis ac reprehendendis securis, quam in consolandis afflictis sumere. Semper enim major pars auditorum sunt homines securi & profani, illorum vero, qui sensu peccati & iræ Dei ac terroribus inferni & mortis vexantur, exiguus est cœtus.* GERHARDUS.

Non enim justificat, imo ne fides quidem est, juxta Bezae verba, quae bonis operibus caret. Gregorius de Valentia tom. II. disp. 7. q. 6. p. 991. refert, *Lutherum contra antinomos aperte disputasse, quod christianis bona opera sint necessaria.* Sic quoque Jac. Reihingius fund. 8. pag. 197. *Plerique Lutherani bona opera ad salutem necessaria esse adserunt.*

Dicta Lutheri, quibus negare videtur bonorum operum necessitatem.

§. XXXII. Sed audiamus argumenta, quibus colorem quendam calumniae suae Bellarminus obducit. *Primum* profert quaedam dicta Lutheri, de quibus in genere monemus, 1.) quod in scriptis Lutheri plus centies occurrat non solum res ipsa, quod bona opera necessaria sint, sed etiam modus loquendi, videlicet ipsum vocabulum *necessitatis*, quodque distinctas causarum classes constituat, propter quas bona opera sint facienda; contra hanc perpetuam & manifestam Lutheri sententiam, non debent dicta quaedam obscuriora torqueri. 2.) Quod dicta Lutheri, in quibus explicat quaestionem illam, quomodo fieri possint & qualia debeant esse renatorum opera, non debeant detorqueri ad convellendam receptam & manifestam ipsius sententiam de debito seu necessitate novae obedientiae renatorum. Coacervatione illa sententiarum Lutheri, quae priorem quaestionem explicant, (verba sunt Chemnitii part. III. locorum p. 72) multi ex lectoribus perturbantur, id quod lectori minus exercitato in grandi illo dicendi genere, quo Lutherus utitur, tunc facile potest contingere, quando non observatur regula Hilarii, ut ex causis dicendi dictorum intelligentia sumatur. 3.) Quod aliud sit opera ab *actu* justificationis excludere, aliud vero ab ipsis *justificatis* eadem relegare. 4.) Quod de vero ac genuino dictorum sensu non ex locis truncatim citatis, sed ex serie & cohaerentia integri contextus, ex occasione & scopo dicentis & ex aliorum locorum collatione judicandum sit, alias nihil tam bene & commode dictum erit, quod non male intelligendo depravari possit. 5.) Quod pleraque Lutheri dicta, quae Bellarminus hoc loco adlegat, scripta sint in lingua germanica Bellarmino procul dubio ignota, aliorum igitur adlegationibus, vel potius detorsionibus fidem habuit. 6.) Quod aliud sit *absolute & simpliciter* quaerere, an bona opera sint necessaria, aliud vero *determinate* & cum hoc προσδιορισμῷ quaerere, an sint necessaria ad justificationem & salutem, quas duas quaestiones distinctas Bellarminus confundit. Ab *est* tertii adjecti ad *est* secundi adjecti negative non licet argumentari.

§. XXXIII. Age vero in specie examinemus Lutheri dicta, quae eo detorquet Bellarminus, quod bona opera tuto omitti possint, ideoque non sint necessaria. 1.) Lutherus in libro de libertate christiana scribit: *Bona opera non faciunt bonum virum, nec malum mala. At si bona opera non faciunt bonum hominem, quare non possunt omitti?* *Bona opera non faciunt bonum virum.* Resp. Lutherus loquitur de viro non *civiliter*, politice & coram hominibus, sed *spiritualiter*, theologice & coram Deo bono, ubi distinguit causam & effectum, ac verum ordinem rerum monstrat. Bona opera non faciunt bonum, sed ostendunt; oportet enim personam prius Deo fide reconciliari, antequam bona opera Deo grata faciat, cum, *quicquid non fit ex fide, sit peccatum.* Rom. XIV. 23. Idem sibi vult Lutherus, quod Augustinus, quando scribit: *Bona opera non praecedunt justificandum*, (non faciunt bonum aut justum coram Deo) *sed sequuntur justificatum*, lib. de fide & operibus cap. 14. (*) Quemadmodum fructus boni non faciunt arborem bonam, sed sunt effectus arboris bonae, quam bonam esse testantur; ita quoque

(*) Idem docuit Augustinus serm. XII. de verb. Domini secundum Matth. tom. X. p. 37. *Prius est mutandus homo, ut opera mutentur. Si enim manet homo in eo, quod malus est, bona opera habere non potest. Si manet in eo, quod bonus est, mala opera habere non potest.* GERHARDUS.

que bona opera non faciunt hominem bonum & justum, sed ipsum justificatum esse testantur. 1 Joh. III. 7. *Qui facit justitiam, justus est.* Jac. II. 21. *Abraham ex operibus justificatus est*, hoc est, *justus declaratus*, ut Thomas & Glossa recte exponunt. Bona opera sunt fructus pœnitentiæ & fidei, atqui fide coram Deo justificamur, ergo quando homo facit bona opera, jamdum est Deo per fidem reconciliatus ac justificatus. Quid? quod ipse Bellarminus concedere cogitur etiam juxta proprias suas hypotheses quoad *primam* justificationem, quam in infusione inhærentis justitiæ constituit, bona opera non facere justum, sed justificationem sequi: disputat enim lib. II. de justif. cap. 15. *justitiam, qua formaliter justificamur, non esse actualem, sed habitualem.* At esto, inquis, bona opera non facere justum, tamen mala facient malum. *Resp.* non negat Lutherus, sed potius contra Anabaptistas diserte statuit, malis operibus sive peccatis contra conscientiam amitti fidem, eo igitur sensu non debet accipi dictum, quasi mala opera (hoc est, peccata contra conscientiam) cum fide salvifica consistant, sed quod mala opera itidem testentur, fidem ex corde amissam esse, quamdiu enim lux fidei salvificæ in corde splendet, opera tenebrarum non habent locum. Sic ergo mala opera proprie & adcurate loquendo non faciunt malum; sed testantur, hominem esse malum vel per connatam malitiam, cujus sunt fructus mali, vel propter amissam fidem ac deperditam Spiritus sancti inhabitationem.

Nullum bonum opus infideli prodest ad justitiam.

§. XXXIV. II.) Lutherus ibidem scribit: *Ut nullum bonum opus infideli prodest ad justitiam & salutem; sic e diverso nullum malum opus facit malum & damnatum, sed sola incredulitas.* Resp. recte hæc dicuntur, modo non calumniose depraventur. Infideli nullum bonum opus prodesse potest ad salutem & justitiam, nimirum quia ne quidem agere potest vere bonum opus, cum *quicquid non est ex fide, sit peccatum*, Rom. XIV. 23. cum *absque fide impossibile sit Deo placere*; Hebr. XI. 6. quanto magis impossibile fuerit, sine fide esse coram Deo justum & salutis participem. Malum opus non facit malum & damnatum, sed sola incredulitas, intellige immediate & *formaliter*. Christus est propitiatio pro totius mundi peccatis, in hunc qui credit, justificatur, hoc est, remissionem peccatorum consequitur. Ergo a contrario sensu causa damnationis immediata, propria & adæquata, non sunt peccata, (alias omnes damnarentur, cum in omnibus sint peccata) sed incredulitas, per quam abundantissimum illud Christi meritum repellitur: hinc scriptura notanter dicit Joh. III. 18. *qui non credit in Filium, eum jam judicatum esse, quia non credit in nomen unigeniti Filii Dei*; v. 36. *qui incredulus est Filio, eum non habere vitam æternam, sed iram Dei manere super ipsum.* Joh. XVI. 9. *Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, quia non credunt in Christum*; nimirum quia hoc peccatum est omnium maximum, & est causa, propter quam reliqua peccata non dimittuntur, *eo manente manent etiam reliqua*, ut Augustinus in illum locum commentatur. Quemadmodum igitur fides, Christi justitiam adprehendens, est unicum illud medium, per quod a peccatis liberamur, & salutis æternæ participes reddimur: ita incredulitas sola damnat, hoc est, repellit Christum & una cum Christo vitam æternam, quæ non nisi in Christo nobis offertur. Neque tamen ex eo inferendum, ut Bellarminus facit, bona opera tuto omitti, ac mala opera tuto committi posse. Quamvis enim sola fides in Christo justitiam & salutem adprehendat, eadem tamen fides est efficax per bona opera, est victrix mundi, carnis ac diaboli: contra vero per peccatum contra conscientiam fides amittitur, Spiritus sanctus excutitur, & hæreditas vitæ æternæ deperditur. 1.) Proinde quod nullum malum opus, sed sola incredulitas damnare dicitur, id intelligendum est de immediata & (ut ita loquar) *formali* causa damnationis; certum interim est, in classe causæ *meritoriæ* mala opera omnino damnare; quemadmodum de eo, qui in captivitate turcica detentus, oblatam redemtionem repudiat, recte pronunciatur, quod unica captivitatis ulterioris causa

sit

sit oblati τῷ λύτρῳ contemtus, interim non negatur, eum aliis ex causis in captivitatem incidisse, vel etiam semel liberatum denuo in eam redigi posse. 2.) Adde, quod infidelitas sit fœcundissima mater omnis generis peccatorum, quando ergo matri tribuitur damnatio, non excluditur soboles, sed includitur, tanquam individua comes matris; infidelitati tamen seorsim & nominatim hic pernicioſissimus effectus adscribitur, quia reliqua peccata damnare non possent, nisi cum infidelitate essent conjuncta, ut hæc declarat Balduinus in disput. de necessitate bonorum operum th. 58.

Ubi fides est, nullum peccatum nocere potest.

§. XXXV. III.) Lutherus in serm. *Sic Deus dilexit mundum*, scribit: *ubi fides est, nullum peccatum nocere potest, si peccatum non potest nocere, secure igitur erit ei indulgendum.* Resp. intelligendum hoc est 1) de peccatis antegressis, quorum Deus non vult recordari amplius, si vera fide ad ipsum convertamur. 2.) De peccato in carne adhuc habitante, perinde ut apostolus, postquam conquestus fuerat de illo peccato Rom. VII. subjungit VIII. 1. *Nulla damnatio est his, qui sunt in Christo Jesu.* 3.) De peccatis infirmitatis, venialibus, non regnantibus, quorum quotidiana remissio contingit per fidem. Intelligendum etiam hoc est de credentibus in ipso justificationis statu, quatenus peccatum in carne adhuc habitans, & infirmitates renatorum teguntur perfectissima Christi justitia; Psalm. XXXII. 1. extra illum statum omnino nocent peccata etiam venialia, inquinant enim inchoatam renatorum obedientiam, quo minus sit omnibus numeris perfecta & munda. Nequaquam vero de peccatis regnantibus ac conscientiam vastantibus id intellectum voluit Lutherus, ea enim cum fide nequeunt consistere, ideo ubi ea sunt, ibi non est fides. Fons calumniæ ortus est ex eo, quod Bellarminus nullam aliam agnoscit fidem, quam quæ historica notitia & adsensu definitur, unde concilium Trid. sess. VI. cap. 15. *fideles fornicarios, fideles adulteros, fideles masculorum concubitores, &c.* agnoscit, sed ostendimus suo loco, cum vera illa & justificante fide, quam Spiritus sanctus commendat, peccata contra conscientiam nequaquam consistere.

Homo baptizatus, etiam volens, non potest perdere salutem, nisi nolit credere.

§. XXXVI. IV.) Lutherus in lib. de captiv. Babyl. cap. de baptismo scribit. *Vides, quam dives sit christianus homo, vel baptizatus, ut etiam volens non possit perdere salutem suam, quantiscunque peccatis, nisi nolit credere. Nulla enim peccata possunt eum damnare, nisi sola incredulitas.* Ergo statuit bona opera tuto omitti posse. *Resp.* propositionem illam, quod sola incredulitas damnet, mutuatus est Lutherus ex scriptura sacra, in qua hominum incredulitas ut plurimum adlegatur, tanquam causa damnationis; Joh. III. 18. & 36. XVI. 9. Marc. XVI. 16. neque tamen peccata reliqua pro adiaphoris haberi, vel citra damnationis periculum perpetrari posse voluit, sed inter causas damnationis dextre discernere. Mala opera damnant in ordine causæ *efficientis meritoriae*, sola incredulitas damnat in ordine causæ (ut sic loquar) *formalis*, immediatæ atque proximæ, quæ nisi adesset, peccata reliqua, pro quibus omnibus Christus satisfecit, non damnarent. Declarat hanc suam sententiam ipsemet Lutherus satis perspicue in libro contra regem Angliæ tom. II. Jen. germ. fol. 144. *Qui credit, non potest adulterium vel aliud peccatum committere, quemadmodum Johannes ait, nam verbum Dei, a quo dependet, est omnipotens Dei virtus, quae sustentat ipsum, ne cadat. Si vero labitur & peccat,* (mortaliter & contra conscientiam) *jam certo fides est deperdita, & infidelitas successit. Ubi autem infidelitas est, ibi & fructus ejus, adulterium, homicidium, odium &c. Ergo priusquam externa peccata perpetrantur, jam capitale peccatum, infidelitas adest. Verissimum itaque est, nihil peccatum esse, quam infidelitatem, ea & peccatum est & peccatum facit. Et si infidelitas ab odio vel alio peccato separari posset, certe odium peccatum non esset. Quemadmodum ergo sola fides justitia nostra est & justa operatur: ita infidelitas solum peccatum est.* Vide etiam tom. VII. fol. 185. b. Ac, *inquis*, Lutherus tamen di-

fertis verbis scribit, quod baptizatus etiam volens non possit perdere salutem, quantiscunque peccatis, nisi nolit credere. Ergo etiam voluntaria peccata cum fide consistere posse statuit. *Resp.* calumniam hanc Tridentinam jam dudum protrivit Chemnitius part. II. examinis de baptismo can. 6. p. 75. ubi monet, 1.) Lutherum eo ipso in loco diserte adfirmare, quod baptizati per peccata conscientiam vastantia deserant promissionem gratiæ baptismi, a fide & veritate ejus deficiant, atque ex virtute & fide baptismi excidant, nequaquam igitur privilegium turpitudinis ac impunitatem scelerum baptizatis concedit. 2.) Lutherum ibidem infectari errorem pontificium, quod per peccata post baptismum commissa, ipsa navis baptismi illidatur, & in tabulas dissolvatur, hoc est, quod vis & gratia baptismi prorsus fiat irrita, ita, ut per pœnitentiam ac fidem non pateat ad eam reditus, sed quærenda sit alia tabula nostræ scilicet contritionis ac satisfactionis, cujus virtute ad portum salutis provehamur. Ex hoc igitur scopo de verbis Lutheri judicandum. 3.) Fallaciam esse in vocabulo *amissionis gratiae baptismi.* Certum est ex Dei verbo, quod nec Lutherus ibidem negat, per peccata contra conscientiam amitti gratiam baptismi, atqui non amittitur ea ratione, ut per pœnitentiam & fidem non pateat iterum ad eam reditus. Peccatis contra conscientiam amittitur omnino salus & gratia in baptismo credentibus collata, sed si egerint veram pœnitentiam, ac fide promissionem fœderalem, quæ in baptismo ipsis facta est, receperint, salus & gratia in ipsis iterum instauratur.

Cavendum esse a bonis operibus.

§. XXXVII. V.) Lutherus in comm. II. Gal. scribit: *Quando sic docetur, fides in Christum justificat quidem, sed simul servari oportet mandata Dei, quia scriptum est, si vis ad vitam ingredi, serva mandata, ibi statim Christus negatus est, & fides abolita, quia mandatis seu legi tribuitur, quod est solius Dei.* In serm. de missa. *Cavendum a peccatis, sed multo magis a legibus & operibus bonis, tantum attendamus Dei promissionem & fidem.* Ergo statuit non esse facienda bona opera. *Resp.* aliud est ab *actu* justificationis opera & observationem legis excludere, aliud ex *justificatis* eadem exterminare. Constans & perpetua Lutheri (imo ipsius scripturæ sententia hæc est) fide absque operibus hominem justificari, ideoque actum justificationis non ingredi opera, interim tamen illis, qui per fidem justificati sunt ac Deo reconciliati, proponendam esse doctrinam mandatorum Dei, ut in illis ambulent. Negat Lutherus, ab observatione mandatorum Dei justificationem dependere, & recte hoc negat. Si enim ab observatione legis justificatio penderet, nullus hominum justificaretur, cum nemo perfecte legem impleat; nequaquam vero negat, observationem mandatorum Dei justificatis necessariam esse. Hanc suam sententiam clarissime exponit Lutherus in lib. de votis monasticis & alibi passim. *Opera legis divinae* (inquit) *in decalogo mandata non justificant, nec sunt necessaria ad justitiam & salutem, cum Paulus dicat: ex operibus legis non justificabitur omnis caro, tamen necessaria sunt dicente Christo, si vis ingredi ad vitam, serva mandata, neque enim omitti possunt etiam praesente fide, quae sola justificat, cum sint fructus fidei justificantis.* In V. Gal. *Difficile est & periculosum docere, nos fide justificari sine operibus, & tamen simul exigere opera. Hic, nisi sunt prudentes dispensatores mysteriorum Dei, qui recte secant verbum veritatis, statim fides & opera confunduntur. Uterque locus & fidei & operum diligenter doceri & urgeri debet: sic tamen, ut uterque intra suos limites maneat, alioqui si opera sola docentur, ut in papatu accidit, fides amittitur: si fides sola docetur, statim somniant carnales homines, opera non esse necessaria.* Ibidem diserte scribit: *extra causam justificationis neminem posse vere bona opera satis magnifice commendare.* Ex quo etiam manifeste intelligitur, quando cavendum a legibus & bonis operibus Lutherus scribit, id *comparate*, habito scilicet respectu ad ipsum justificationis actum, nequaquam vero *absolute* intelligendum esse. Cavenda sunt opera non simpliciter, ut negligantur, sed certo respectu, ne justificationis meritum illis tribuatur. Sic Luthe-

therus ipse in V. Gal. distinguit inter *opus per se*, quod sine opinione justitiæ nihil obsit, & *fiduciam ac justitiam operi* adjectam.

Operibus onusti non intrant per angustam portam.

§. XXXVIII. VI.) Lutherus in sermone: *Sic Deus dilexit mundum* &c. sic scribit: *Ego dico tibi, quia angusta est via, oportet te fieri tenuem, si vis per eam venire. Cæterum qui operibus onerati sunt, sicut conchylibus onustos videmus Iacobi peregrinos, ii non poterunt penetrare.* Et infra: *Si veneris cum magnis saccis operum plenis, deponere oportebit, alioquin non poteris penetrare.* Ergo excludit bonorum operum studium. *Resp.* non *operum præsentiam*, sed *fiduciam* excludit, ut ex serie contextus est manifestissimum. Ipsa vox *oneris* & *sacci* de operibus usurpata, manifeste indicat, hæc verba opposita esse hypocriticæ ac pharisaicæ opinioni de copia, perfectione & merito bonorum operum, quasi possimus plenos saccos operum ad Dei tribunal adferre, cum tamen peccata nostra incomparabiliter plura sint, quam bona opera; quasi opera nostra sint perfecta & meritoria cum tamen multis modis imperfecta sint, nec rigorem legis ac justitiæ divinæ ferre possint. Atque hæc dicta sint de prima argumentorum classe, videlicet de quibusdam pronunciatis Lutheri, quæ contra operum necessitatem a Bellarmino torquentur; cui notum esse debebat illud ejusdem, contra quem scribit: *Sceleratum est, cum noveris pium & sanum esse alicujus sensum, ex verbis incommode dictis statuere errorem* (*).

§. XXXIX. *Alterum* argumentum Bellarmini, quo probet, necessitatem bonorum operum a nobis negari, petit ex dogmate illo Lutheri in adsert. art. XXXI. XXXII. & XXXVI. quod *bona opera justorum ex sua natura sint peccata mortalia.* Argumentum tale est: *Peccata mortalia non sunt facienda. Bona opera justorum sunt ex natura sua peccata mortalia. Ergo bona opera non sunt facienda.* Resp. 1.) Lutherus hoc non adserit simpliciter, sed certo respectu. Sic enim habent verba art. XXXII. *Omne bonum opus etiam optime factum est mortale peccatum in rigido Dei judicio consideratum.* Art. XXXV. *Nemo dubitet, omnia nostra bona opera esse peccata mortalia, si secundum rigorem judicii divini æstimentur, & non ex mera Dei gratia pro bonis æstimentur.* Gregorius in cap. IX. Joh. iisdem verbis utitur: *Sanctus Iob videbat omnia nostra bona opera esse mera peccata, si judicantur a Deo, ideo dicit, si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum pro mille.* Idem dicit Augustinus libr. IX. conf. cap. 13. *Væ etiam laudabili vitæ hominum, si remota misericordia discutias eam.* Bellarminus igitur manifestum crimen falsi committit; quia de suo addit, quod bona opera sint *ex natura sua mortalia* peccata, quod non exstat apud Lutherum. Sic enim loquitur art. XXXI. *In omni opere justus peccat.* Art. XXXII. *Opus bonum optime factum est mortale peccatum secundum judicium Dei.* Art. XXXVI. *Justus in bono opere peccat mortaliter.* 2.) Ambiguitas

Bona opera an sint peccata mortalia?

(*) Pazmannus libr. III. hodegi adducit aliud dictum Lutheri tom. II. lat. Witeb. in script. contra Latom. fol. 254. ubi scribit, *fortiores esse cogitationes malas piorum, quam impiorum, non tamen polluere, non damnare, quia licet utrobique idem sit peccatum, pii tamen antidotum habent, illi non habent.* Resp. nihil hic impietatis. Verissimum enim est, quod pii a diabolo fortius instigentur ad peccandum, quam impii, qui jam a diabolo plene captivi sponte ruunt a peccato uno in aliud. Pii vero cogitationibus tantum malis, quas tamen in actum non ducunt, tentantur. Sed quo minus hæ malæ cogitationes eos damnent, duo providit eis Deus *robustissima munitissimaque firmamenta*; ut Lutherus in eodem libr. contra Latomum loquitur tom. II. latin. Jen. f. 406. *primum ipsum Christum propitiatorium, ut sub hujus gratia tuti sint, non quia credunt, & fidem aut donum habent, sed quia in gratia Christi habent. Nullius enim fides subsisteret, nisi in Christi propria justitia niteretur & illius protectione servaretur &c. Alterum est, quod dono accepto non ambulant secundum carnem, nec obediunt peccato &c. sed prius illud principale & robustissimum est.* Hæc Lutherus. GERHARDUS.

est in voce *mortale*. Ostendimus suo loco in tract. de pecc. actual. §. 90. & seqq. quamvis omnia peccata, si *in se* & *ex se* considerentur, sint mortalia, hoc est, mortifera & damnationis reum constituentia, quædam tamen dici venialia ac quædam tantum mortalia, idque fieri non propter naturam peccatorum, sed propter misericordiam Patris, meritum Filii, & sanctificationem Spiritus, ac proinde hanc divisionem non respicere omnes homines in genere, sed tantum renatos. Eorum enim respectu illud in specie dicitur *mortale* peccatum, quod sit contra conscientiam, quam vastat, ut loquitur Augustinus XI. de civ. Dei cap. 12. quod excutit fidem & Spiritus sancti gratiam, alias vocatur *peccatum regnans* ac distinguitur a veniali seu non regnante, in quo lucta est spiritus contra carnem, qui hanc tandem vincit ac deprimit, unde licet per se & sua natura esset mortale; tamen propter Christum, quem fides adprehendit, non imputatur, cum *nulla sit condemnatio in his, qui sunt in Christo Iesu.* Rom. VIII. 1. Inde jam intelligitur vitium argumenti. *Major* loquitur de peccatis *per se*, *absolute & simpliciter* sic dictis; *Minor* accipienda est κατὰ τὶ. Bona opera justorum nequaquam dicuntur a nobis *formaliter* & sua natura peccata, multo minus peccata mortalia; (cum ne quidem omnia peccata renatorum dicantur mortalia, sed quædam tantum, scilicet vastantia conscientiam, qui fronte audet nobis Bellarminus tribuere, quod statuamus omnia renatorum bona opera esse peccata mortalia? sed dicimus, bona opera renatorum *secundum quid* & certo quodam respectu esse peccata, quatenus scilicet sunt adhuc imperfecta, & quatenus a reliquiis peccati in carne adhuc hærentibus contaminantur, unde non possent rigorem legis & justitiæ divinæ sustinere, si districto Dei judicio remota misericordia examinanda essent, sed quia hæc imperfectio & immundities bonorum operum tegitur Christi merito, ideo cœlesti parenti obedientia renatorum, quamvis adhuc imperfecta sit, & peccatis contaminata, probatur. Ergo bona opera renatorum ratione *imperfectionis* & immunditiei extra fidem consideratæ sunt peccata, hoc est, peccatis contaminata, nec satisfaciunt rigori legis divinæ, quin etiam fiunt peccata mortalia, si fiducia justitiæ coram Deo valentis & opinio meriti illis adsingatur, quæ omnia clariora erunt ex seqq. ubi de perfectione bonorum operum disputabitur. *Quid meum articulum damnant*, (ait Lutherus in eo ipso, quem Bellarminus adlegat, loco) *damnent* illud Esa. LXIV. 6. *& facti sumus ut immundi omnes nos, & quasi pannus mulieris menstruatae universae justitiae nostrae.* Et illud Eccl. VII. 21. *Non est homo justus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Obsecro, qui universas nostras justitias immundas dicit, nonne omne opus bonum peccato pollutum adserit? Damnent &* illud Psalm. CXLIII. 2. *Non intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Deus enim justus judex bonum opus damnare non potest: cum autem hic dicat, non justificari ullum viventem, etiam servum Dei, planum est, nullum opus bonum posse judicium Dei sustinere, quare nec plene bonum est.*

§. XL. Regerit Bellarminus: *Si bona opera sunt peccata mortalia, & tamen propter fidem non imputantur, certe etiam poterunt mala opera propter fidem non imputari, ac per hoc non nocere, neque erit causa, cur viventur.* Exceptiones Bellarmini. Resp. sicut quædam peccata sunt venialia, quædam mortalia; ita quoque mala opera quædam sunt peccata infirmitatis, lapsus humani, quotidiana debita; quædam vero sunt peccata conscientiam vastantia. Si de *priori* malorum operum genere Bellarminus loquitur, (quo sensu lib. IV. de justif. cap. 10. circa finem malorum operum adpellatione utitur) concedimus, fide in Christum remissionem eorum renatis quotidie contingere, ac per hoc, quod ad justificationem & salutem attinet, eis non nocere. Si vero de *posteriori* malorum operum genere agit, (quo sensu scriptura malorum operum adpellatione utitur) nequaquam concedimus, propter fidem ea non imputari, ac per hoc non nocere, nec esse causam, cur viventur, siquidem ejusmodi mala opera non consistunt cum fide, ergo oppositum in adjecto est, dicere quod propter fidem non imputen-

putentur. Lutherus in art. Schmalcald. *Necesse est scire & docere, quando sancti labuntur in manifesta peccata, ut David, quod tunc amissa fuit fides, & amissus Spiritus sanctus; nam Spiritus sanctus non permittit peccatum dominari, ut perficiatur, sed repugnat; quando vero peccatum facit quod vult, tunc non adsunt Spiritus sanctus & fides.* Bellarminus regerit: *Si mala opera non possent cum fide consistere, etiam bona opera non possent cum fide consistere. Nam opera bona (ex ipsorum sententia) non sunt bona, nisi in nomine & secundum quid, re ipsa vero & simpliciter sunt peccata mortalia.* Resp. calumniatorem agit Bellarminus, non disputatorem. Quis enim unquam ex nostris docuit, bona opera tantum nomine & *secundum quid* esse talia, re ipsa vero & simpliciter peccata mortalia? Contrarium prorsus dicimus, bona opera *in se* ac *per se*, revera ac simpliciter juxta omnes causas considerata, esse bona; (fiunt enim a persona Deo reconciliata, proficiscuntur ex fide, sunt fructus Spiritus, fiunt juxta præscriptum legis, & ad gloriam Dei ac salutem proximi diriguntur) sed ex *accidenti* & secundum *quid* sunt peccata, hoc est, peccati reliquiis in carne renatorum adhuc hærentibus contaminantur, nec perfectissimum legis rigorem adsequuntur; fiunt etiam peccata, quando opinio meriti accedit. Exspirant ergo infames illæ consequentiæ, quas ex hac falsissima hypothesi Bellarminus texit: *Qui habet* (inquit) *propositum faciendi eleemosynam, quoniam scit se hoc non posse facere, nisi peccando mortaliter, habet propositum peccandi mortaliter, atqui hoc propositum cum fide consistit, imo propter fidem non reputatur peccatum. Igitur eodem modo, qui habet propositum furandi, poterit simul habere fidem, & propter eam fidem furtum non reputabitur ad peccatum.* Resp. turpissime confunduntur ea, quæ *per se* & quæ ex *accidenti* de aliqua re prædicantur. Bona opera in se ac per se, quoad substantiam actus & quoad causas suas bona sunt & legi Dei conformia, tantum ex accidenti ratione imperfectionis & adhærentis immunditiei (quæ tamen fide in Christum tegitur) sunt peccata, vel potius peccatis contaminata: mala in se ac per se quoad substantiam actus, & quoad causas suas mala sunt, & legi divinæ adversantur. Ergo qui habet propositum faciendi eleemosynam, non habet propositum peccandi mortaliter, sicut is, qui habet propositum furandi, sed habet boni operis propositum, quod peccato mortali e diametro & *formaliter* est oppositum: ex accidenti demum contingit, quod propter imperfectionem dilectionis & adhærentes carnis reliquias in illo bono opere peccetur: mutatur igitur in argumento Bellarmini *quid* in *quale*, confunditur id, quod rei per se convenit, & quod per accidens ei adhæret. Porro quod hoc loco Bellarminus adserit, propositum mortaliter peccandi cum fide consistere, id suæ fidei hominibus occinat, illi enim ex decreto concilii Tridentini *fideles scortatores, fideles adulteros, fideles masculorum concubitores &c.* agnoscunt, hoc est, veram fidem cum enormibus illis flagitiis ipsi naturæ repugnantibus subsistere docent, nos aliam esse veræ fidei proprietatem ex scripturis novimus.

Si evangelium non requirit conditionem obedientiae, bona opera non erunt necessaria.

§ XLI. *Tertium* argumentum petitur ex discrimine *legis* & *evangelii*, quod in nostris ecclesiis traditur. *Si evangelium nullam requirit conditionem obedientiae, sed est sola fide contentum, certe qui nihil boni facit, consentanee ad evangelium vivet.* Resp. de hoc argumento late egimus in tract. de evang. §. 27. Quamvis evangelium proprie sic dictum sit promissio gratiæ, non autem doctrina operum, ex eo tamen haudquaquam sequitur, quod consentanee evangelio vivat, qui nihil boni facit. Etsi enim fides, (promissionis evangelicæ *correlatum*) in *actu* justificationis unice respiciat Christum; ea tamen fidei proprietas est, quod se exferat per bona opera: duplicem ergo habet ἐνέργειαν; *unam*, quæ in evangelio intuetur & adprehendit Christum cum omnibus suis beneficiis; *alteram*, qua se per bona opera, quorum norma in lege proponitur, officiosam præbet; prior actus fidei evangelicus est, posterior legalis. Proinde quando quæritur, quis consentanee evangelio vivat, ibi non de modo justificationis quæritur, sed de vita & moribus hominis per fidem in

in Christum justificati, ubi is consentanee evangelio vivere dicitur, qui oblatam in evangelio gratiam amplexus omnis generis bonis operibus gratum & obsequentem Deo sese praestat. Phil. I. 27. *Tantum digne evangelio conversemini, ut audiant de vobis, quia statis in uno Spiritu unanimes collaborantes fidei evangelii*, qua de re plura dicto loco.

Libertas christiana an tollat bonorum operum necessitatem?

§. XLII. *Quartum* argumentum ducit ex doctrina de libertate christiana. *Si fides sola necessaria est, ut simus justi, caetera omnia liberrima, neque praecepta amplius neque prohibita; si nihil nobis cum lege, quia libertatem habemus; si summa ars & sapientia christiana est, nescire legem, ignorare opera, & totam justitiam activam; denique si nullo opere, nulla lege homini christiano opus est, cum per fidem liber sit ab omni lege; consequens fuerit, bona opera non esse necessaria.* At prius scribit Lutherus in II. Gal. & in libr. de libert. christ. & communiter docetur in Protestantium ecclesiis. Ergo & concedi oportet posterius. *Resp.* liberatio a rigore, exactione & damnatione legis in articulo justificationis nequaquam infert libertatem ab obedientia legi praestanda in justificatis. Libertas christiana nequaquam est licentia peccandi & privilegium turpitudinis, sed liberatio a maledictione & summo rigore legis, quo pertinent dicta apostolica Rom. VI. 14. *Non estis sub lege, sed sub gratia.* Gal. IV. 4. *ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum sub lege.* v. 5. *ut eos, qui sub lege erant, redimeret.* Interim tamen justificatis & a legis damnatione absolutis datur Spiritus sanctus, qui ad obedientiam Deo & legi ejus sponte praestandam eos impellit. Rom. VI. 15. *Quid ergo? peccabimus quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? absit.* v. 6. *Nescitis quoniam cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus, cui obeditis.* v. 18. *Liberati a peccato servifacti estis justitiae.* Utrumque complectitur apostolus Rom. VIII. 1. *Nihil nunc damnationis est iis, qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant.* v. 2. *Lex enim Spiritus vitae in Christo Jesu liberavit me a lege peccati & mortis.* Lutherus in cap. III. Gal. *Abutuntur lege primum omnes justitiarii & hypocritae, qui somniant, homines lege justificari. Deinde abutuntur lege, qui christianos prorsus ab ea absolvere volunt, ut sectarii tentabant, & illa occasione seditionem rusticorum movebant, & hodie multi ex nostris etiam somniant, libertatem christianam esse carnalem licentiam faciendi quidvis. Tertio abutuntur etiam lege, qui terrores ipsius sentientes non intelligunt, eos tantum durare debere ad Christum.* In praef. ep. Rom. *Libertas sive liberatio a lege non est carnalis libertas nihil faciendi, sed est spiritualis libertas, quae non tollit legem, sed id, quod a lege requiritur, donat & praebet, ut scilicet cum delectatione & dilectione sine coactione legali bona faciamus* Lib. de lib. christ. *Non liberi sumus per fidem in Christum ab operibus, sed ab opinionibus operum, id est, a stulta praesumtione justificationis per opera requisitae.* Ex quibus omnibus patet, in argumento Bellarmini esse fallaciam a dicto *secundum quid* ad dictum *simpliciter*. Quamvis enim credentes in Christum *secundum quid* a lege liberati sint, videlicet respectu perfectae obedientiae ad justificationem necessariae; respectu condemnationis, quam lex vibrat in omnes non perfecte obedientes, & respectu severae exactionis, propter quam lex dicitur *sceptrum exactoris*, Esa. IX. 4. tamen non sunt simpliciter ab obedientia legis absoluti. At, *inquis*, manifesta sunt Lutheri verba in cap. II. Gal. *Sola fides necessaria est, ut justi simus, caetera omnia liberrima sunt neque praecepta neque prohibita.* Ergo ipsam etiam legis obedientiam tollit. *Resp.* Lutherus ibi loquitur non de operibus, quae ad legem moralem pertinent, sed de rebus *ceremonialibus* natura sua indifferentibus, nisi accedat casus scandali, ut contextus manifeste ostendit; agit enim de lapsu Petri, qui gentes coëgit judaizare abstinendo a cibis gentilium. Exstat hac de re manifestissimus locus in comm. cap. III. Gen. *Habet libertatem homo non talem, ut si Deus praeceperit, possit illud facere vel non. Quod enim ad praecepta Dei attinet, non est homo liber, sed debet obedire voci Dei, aut sustinebit sen-*

sententiam illorum. Libertas autem est illorum, quae Deus non praecepit in externis functionibus. In libr. de votis monast. *Quicquid non est mandati divini, abrogatum est & libertate donatum: evangelica libertas non est posse omittere mandata Dei, sed est libertas conscientiae, qua solvitur conscientia ab operibus, non ut nulla fiant, sed ut in nulla confidat.*

Vita & mores evangelicorum.

§. XLIII. *Quintum* argumentum petit ex vita & moribus Lutheranorum, *qui occasione hujus doctrinae ita caperint incredibili licentia in omnia scelera & peccata prorumpere, ut necesse fuerit, Lutherum visitationem instituere, & laudare bona opera, atque ad ea populos hortari.* Addit etiam quorundam dicta, quod *bona opera sint perniciosa ad salutem*, quod *opera bona non ad regnum Christi, sed ad mundum pertineant.* Resp. 1.) Corruptelae illae morum ac vitae cum a Luthero in visitatione & a nostris in concionibus & scriptis arguantur, ex eo manifestissimum est, quod non ex doctrina, sed ex pessimo doctrinae abusu ortum ducant. Dicimus ergo cum Augustino libr. I. de morib. eccles. cath. cap. 34. *Nunc vos illius admoneo, ut aliquando ecclesiae catholicae maledicere desinatis vituperando mores hominum, quos & ipsa condemnat, & quos quotidie tanquam malos filios corrigere studet:* & cum Hieronymo libr. III. apolog. contra Russinum: *Quis unquam catholicorum in disputatione sectarum turpitudinem ei, adversus quem disputat, objecit?* 2.) Quam vero camerinam moveremus, si de vitis Romanorum pontificum, cardinalium, episcoporum, &c. curiosius agere velimus? Legantur querelae Bernhardi serm. XXXIII. in cant. serm. VI. in Psalm. XCI. libr. 4. de consider. ad Eugenium; legantur historiae Platinae, Balaei. Georg. Gothardus canonicus Ingolstad. in scripto contra Heerbr. p. 116. *luce clarius esse* scribit, *quod plerique pontifices vitam turpem ac flagitiosam duxerint.* Legatus Bavaricus in oratione ad patres Tridentinos sic loquitur omnibus audientibus: *Clerus noster gulae libidinibusque indulget, ac quasi velit in contemtum Dei hominumque omni genere vitiorum se coopertum potius palam cognosci, quam minima aliqua re emendatum animadverti, &c.* Quid? an non Adrianus VI. in legatione, quam ad conventum Noriberg. anno 1523. miserat, *a planta pedis usque ad verticem capitis nihil esse sani in toto ordinis ecclesiastici capite* fatebatur, referente Sleidano libr. IV. hist. An non Paulus III. quibusdam cardinalibus in mandatis dedit, ut consilium de emendanda ecclesia scripto comprehenderent, in quo illi diserte fatentur, *nomen Christi oblitum a gentibus & clericis, abusibus tanquam pestiferis morbis jampridem ecclesiam Dei, praesertim Romanam curiam, laborare; propter vitia clericorum nomen Dei blasphemari inter gentes &c.* Edidit Matth. Flacius Illyricus germanicum libellum in epitomen ex decem reformationibus congestum, in quibus ipsi papae, cardinales, episcopi saepissime grandibus verbis, & valde seria oratione ac maximo animi dolore confitentur, *multos ac crassos abusus & palpabiles errores atque corruptelas in ecclesiam religionemque suam invectas esse, & praeter foedissimam morum vitaeque spiritualium corruptionem, multipliciter etiam regimen vitiatum* testantur. De tota hac re in tract. de ecclesia, cujus decimam notam vitae sanctitatem Bellarminus statuit, dicendum erit uberius. 3.) Nec solum gravia scelera in papatu tolerantur, sed etiam ipsa doctrina papistica quaedam peccata docet, utpote idola colere, mortuos invocare, ejurare conjugium, interficere magistratus, violare juramenta &c. qua de re plura suo loco. 4.) Augustana confessio, liber ecclesiarum nostrarum symbolicus, art. VI. diserte sic loquitur: *Docent, quod fides illa debeat bonos fructus parere, & quod oporteat bona opera mandata a Deo facere propter voluntatem Dei, non ut confidamus, per ea opera justificationem a Deo mereri.* Quisquis igitur bonorum operum studio remissus est, non sequitur Augustanae confessionis praescriptum, sed ab eo deflectit, multo magis ille, qui peccatis secure indulget. 5.) Locutiones illas, quod *bona opera sint ad salutem perniciosa*, quod *bona opera pertineant ad mundum, non ad Christi regnum, &c.* nequaquam probamus, non enim

ipsa bona opera, sed opinio *meriti* est pernicioſa. Nicol. Amſdorffius adverſariis ſe vehementius opponens ex fervore diſputationis in ſiniſtram nimium déflectendo, bona opera ad ſalutem pernicioſa eſſe dixit, ſed collocutores Altenburgenſes ipſius ſocii nequaquam hoc probarunt, (ut Bellarminus ſtatuit) quin potius propoſitionem illam diſerte repudiarunt, ita, ut nec quandam excuſationem vel emollitionem adhibuerint. Vide reſp. Sax. ad adcuſ. Elect. f. 238. Ipſe quoque Amſdorffius in præf. poſtill. domeſt. Luth. agnoſcit vocabulum *debiti* ex doctrina de bonis operibus neutiquam tollendum. Abhotremus igitur ſincere & animo ab illo dogmate jamdudum ex noſtris eccleſiis eliminato, quod bona opera ad ſalutem ſint pernicioſa. Quod enim Deus mandat, quod remuneratur, quod gratum habet, quomodo illud ad ſalutem pernicioſum eſſe poteſt? Idem de Andrea Muſculo reſpondemus, ipſum quidem initio contendiſſe, bona opera non eſſe neceſſaria, ſed poſtea errorem hunc agnoviſſe, dum formulam concordiæ, in qua inter damnatos errores hic ipſe refertur, lubens ſubſcripſit.

Juſtificatio per fidem abſque operibus, an ſit hæreſis Simonis & Eunomii?

§. XLIV. Non incommode ad hunc locum refertur, quod Bellarminus libr. IV. de notis eccl. cap. 9. lib. IV. de juſtif. cap. 4 & in judicio de libro concord. mend. VII. doctrinam noſtram de juſtificatione per fidem abſque operibus cum profligatiſſimis Simonianorum & Eunomianorum hæreſibus comparat. *Adgrediamur*, inquit, *catalogum eorum, qui apud antiquos patres pro exploratis hæreſibus notantur, quos tamen Proteſtantes pro orthodoxis dogmatibus amplectuntur. Prima hæreſis eſt Simonianorum, qui docebant hominem ſalvari per gratiam Simonis magi, quem Deum faciebant, non ſecundum operum juſtitiam. Eunomiani dixerunt, nemini peccata nocere, modo fidem habeat. Idem Proteſtantes dicunt.* Reſp. quæ fuerit Simonianorum & Eunomianorum hæreſis, conſtat ex veteribus, a qua tanto intervallo diſtat noſtra doctrina, quantum ſummum cœlum ab infima terra. Irenæus lib. I. cap. 12. p. 75. de Simone ſic ſcribit: *Docet eos, qui in ſe & in Helenam, quam circumducebat, ſpem haberent, libere agerent, quae vellent, per ipſius enim gratiam ſalvari homines, non ſecundum operationes juſtas. Eſſe enim quaedam juſta, quaedam injuſta, non natura, ſed ex accidente, quia angeli per praecepta hominem in ſervitutem adduxiſſent.* Juſtinus apol. II. pro chriſtianis p. 54. *Simon in urbe Roma propter magicas, quas exhibuit, virtutes, Deus habitus eſt, &c. & Samaritani prope omnes ex aliis nationibus etiam perpauci illum quaſi primum Deum eſſe confitentes, adorant quoque & Helenam quandam profectionis ejus eo tempore comitem, quae prius pudicitiam in propatulo habuerat, & in lupanari proſtiterat; principem ab illo notionem & intelligentiam (πρώτην πρόνοιαν) factam eſſe narrant.* Auguſtinus de hæreſ. cap. 1. *Simon magus docebat ad deteſtandam turpitudinem indifferenter utendi fœminis.* Theodoretus libr. I. hæret. fab. de Simone: *Jubebat in ſe credentes non attendere prophetis, neque legis minas pertimeſcere, ſed tanquam liberos facere, quae vellent; non enim per bonas actiones, ſed per gratiam eſſe eos ſalutem conſecuturos.* De Eunomio ſic ſcribit Auguſtinus lib. de hæreſ. ad Quodvultdeum cap. 54. *Fertur etiam bonis operibus usque adeo inimicus, ut aſſeveraret, quod nihil cuiquam obeſſet, quorumlibet perpetratio ac perſeverantia peccatorum, ſi hujus, quæ ab illo docebatur fidei, particeps eſſet.* Inſtituamus collationem: 1.) Simoniani docebant, fidem in Simonem magum & Selenem (vel ut Juſtinus effert, ἑλένην) propudioſiſſimum ſcortum, nos docemus fidem in Chriſtum. 2.) Eunomius prædicabat illam fidem vel potius perfidiam, qua ὁμοουσία Filii ac Spiritus ſancti cum Patre negatur, nos docemus fidem in unum verum Deum, qui eſt Pater, Filius & Spiritus ſanctus. 3.) Simoniani prædicabant gratiam Simonis magi & impoſtoris peſſimi; nos prædicamus gratiam Dei viventis in Chriſto nobis oblatam. 4.) Simoniani peccandi licentiam introducebant, nec prophetis attendendum, nec legis minas pertimeſcendas eſſe docentes: nos chriſtianam libertatem docemus, quæ non tollit, ſed potius ſtabilit obedien-

dientiam legi præstandam. 5.) Simoniani negabant esse quasdam actiones sua natura malas & injustas, nos hæresin illam a libertinis & anabaptistis ex orco revocatam damnamus. 6.) Eunomiani erant bonis operibus inimici: nos ea urgemus, prædicamus, & præmiis temporalibus ac æternis adfici docemus 7.) Eunomiani docebant, nemini obesse perpetrationem & perseverantiam peccatorum, si fidei illius vel potius ἀπιστίας, quam prædicabant, particeps esset: nos clare & sonore profitemur, veram & salvificam in Christum fidem cum perpetratione ac perseverantia peccatorum haudquaquam subsistere. *At* (inquit Bellarminus) *in eo tamen cum Simone vobis convenit, quod docetis non servari homines secundum operationes justas.* Resp. non eo nomine Irenæus ac Theodoretus Simonem hæreseos adcusant, quod meritum salutis operibus denegaverit, sed quod spem in se suamque Selenen collocandam, gratiam salutis a se exspectandam, bonas vero actiones libere omitti posse docuerit, quippe cum non ex *natura sua*, sed tantum *ex accidenti*, hoc est, ex nuda opinione hominum justæ sint, atque angelorum (quos mundi opifices statuebat) directioni tribuendæ; quid vero horum portentorum nobis salva veritate tribui potest? Concludimus ergo cum Thoma Mortono part. I. apol. c. 24. *Cum tam exsecrandas de fide haereses sine fide falso nobis adfingant, ideo in criminationibus reliquis fidem nullam eis deberi.*

§. XLV. Certum igitur esto, bona opera esse *necessaria*, sed ex eo nondum sequitur, quod necessaria dici debeant ad salutem, qua de re antequam latius agamus, notandum est, non uno modo atque sensu propositionem illam a quibusdam adstrui. 1.) Quidam mitissime loquuntur ac sentiunt. Distinguunt inter *justificationem & salutem.* Concedunt bona opera non necessaria esse ad *justificationem*, quam sola fide fieri nobiscum adstruunt, interim tamen ad *salutem* eadem necessaria esse arguunt; quod ut obtineant, *duplicem* proponunt divisionem. Primo, quod salus significet modo *initium* salutis, qua ratione justificationi æquipolleat, ut Rom. IV. 6. *David dicit μακαρισμὸν salutem ac beatificationem illius hominis, cui Deus acceptam fert justitiam sine operibus.* Eph. II. 8. *Gratia salvati estis* (σεσωσμένοι) *per fidem* v. 9. *non ex operibus*; modo autem *finem* salutis, ut Rom. VIII. 24. *Spe salvi facti sumus* ἐσώθημεν. 1 Petr. I. 5. *Virtute Dei custodimur per fidem ad salutem, quae parata est patefieri tempore ultimo.* Deinde necessarium ad aliquid consequendum bifariam dici, *absolute*, quod simpliciter ita requiritur, ut sine eo perfici res non possit, quo modo sanctificatio Spiritus ad salutem sit necessaria: & ex *hypothesi*, quod alia re posita ita requiritur, ut sine eo nequeat perfici, quo modo baptismus ad salutem sit necessarius. In utroque genere necessarii requiri aliud ut *causam*, aliud ut *instrumentum*, aliud ut *adjunctum*. Bona opera esse necessaria ad salutem, non qua salus notat justificationem, sed qua notat glorificationem: esse etiam necessaria non *absolute*, sed *ex hypothesi*, nec ut *causam* vel instrumentum, sed ut *adjunctum* necessarium, hinc scribit Beza part. I. resp. ad quæst. vol. I. operum f. 675. *bona opera ad salutem necessaria esse, ut quiddam cum vera fide necessario conjunctum. Si fides* (inquit) *ad salutem necessaria est, & veram fidem opera necessario consequantur, certe & illud efficitur, necessaria esse ad salutem bona opera.* Eodem sensu Gregorius Major, theologus Wittebergensis, circa annum 1552. voce & scriptis patrocinium harum propositionum suscepit: *Bona opera sunt necessaria ad salutem* (*).

necessaria ad salutem.

Quis sensus propositionis: Bona opera esse

(*) Jam ante Maiorem PHIL. MELANCHTON in consultat. Lipsiensi de libello *interim* anno MDXLVIII. cum collegis professus est, salva veritate evangelica dici posse, *bona opera ad salutem obtinendam esse necessaria.* Quum vero nonnulli hanc loquendi formam impugnarent, patrocinium eius GEORG. MAIOR suscepit, ac pro necessitate bonorum operum strenue pugnavit. Aeris exinde inter ætatis istius theologos orta est concertatio, quæ vel tandem per formulam concordiæ *art. IV.* fuit terminata. Historiam hujus controversiæ egregie enarravit celeberr. Jenensium theologus JO. GEORG. WALCHIUS in *introduct. in libros eccles. Luther. symbolicos.* p. 295. seqq.

bile est sine bonis operibus salvari. Nemo unquam sine bonis operibus salvatus est. Vide conf. Mansf. p. 95. edit. Isleb. anno 1565 (*). 2.) Quidam vero longius progressi statuunt, bona opera esse necessaria ad salutem, non solum ut *adjunctum*, sed etiam ut causam *sine qua non*, vel *instrumentum* (**). Zanchius libr. V. de nat. Dei c. 2. p. 670. *Non simpliciter negamus, bona opera esse causam salutis, nempe instrumentalem potius, quam efficientem, & ut causam, quam vocant, sine qua non.* Et postea: *bona opera causa sunt instrumentalis possessionis vitae aeternae, per haec enim tanquam per media & legitimam viam ducit nos Deus in possessionem vitae aeternae, &c.* Grynæus in disput. de scala a terra ad cœlum perting. thes. XXIX. *Deus ex misericordia sua, qua servavit nos per lavacrum regenerationis & renovationem Spiritus sancti.* (hanc lectionem in loco Tit. III. habent etiam biblia Tigurina anno 1597. edita) Sohnius tom. II. exeg. in August. confess. art. IV. p. 871. *Fides est tanquam instrumentum ad justitiam in hac vita, confessio autem tanquam medium ad salutem post hanc vitam consequendam* (***). Piscaribus Lubberti. *Si simpliciter verum est omnia in universum opera a justificatione excludi, falso dicemur ex fide & per fidem justificari, quippe quae & ipsa quoddam bonum opus est.* GERHARDUS.

(*) Piscator obs. 16. in c. XXV. Matth. *Bona opera respectu vitae aeternae habent rationem causae efficientis, non ut merita, sed ut via seu ambulatio, qua ad vitam aeternam pervenitur, ex ordinatione Dei. Simili declarari potest, ut si cui donetur thesaurus in cacumine montis reconditus, sed hac lege, ut si potiri velit, montem conscendat, illumque effodiat. Hic certe consensus montis & effossio thesauri rationem habet causae efficientis respectu possessionis ac fruitionis thesauri, at non habent rationem meriti, quippe cum thesaurus illi fuerit donatus.* Phil. Melanchton in enarr. colloquii Marp. anno 1529. habiti, recitat de Zuinglio & ejus sociis, quod incommode locuti fuerint & scripserint de hominis justificatione coram Deo, & doctrinam de fide non satis inculcarint, sed ita de justificatione docuerint, *quasi sanctificatio & bona opera, quae fidem sequuntur, sint justitia hominis.* Calvinus libr. III. instit. cap. 14. §. 21. *Istis nihil obstat, quo minus opera Dominus tanquam causas inferiores amplectatur. Sed unde? nempe quos sua misericordia aeternae vitae hereditati destinavit, eos ordinaria sua dispensatione per bona opera inducit in ejus possessionem. Hac ratione ab operibus interdum vitam aeternam deducit, non quod illis referenda sit accepta, sed quia quos elegit, justificat, ut demum glorificet, priorem gratiam, quae gradus est ad sequentem, causam quodammodo facit.* Beza resp. ad colloq. p. 95. *Studium justitiae & sanctitatis ait apostolus esse vitam aeternam, hoc est, adferre secum vitam aeternam, non quidem ex merito, sed ex ordinatione Dei.* Petrus Bertius in præfat. tractatui Jac. Arminii de VII. cap. Rom. præfixa. *Tenendum est ex scripturis, veram conversionem praestationemque bonorum operum esse conditionem praerequisitam ante justificationem.* Idem in epist. dilcept. cum Sibrando. *Fides servat, Fides est opus. Ergo opus servat. Sed quod opus? opus evangelii, &, ut Christus loquitur, opus Dei.* Conr. Vorstius in lib. de 100. erro-

(**) Hæredes Arminii in præfat. tractatus de cap. VI. Rom. a P. Bertio ipsorum nomine scripta. *Tenendum ex scripturis, veram conversionem praestationemque bonorum operum esse conditionem prærequisitam ante justificationem, juxta illud Johannis:* Si vero in luce ambulemus, sicut ipse in luce est, communionem habemus cum eo mutuam, & sanguis Jesu Christi Filii Dei emundat nos ab omni peccato. Adolphus Venator & Alemariani in ejus declaratione: *Ecclesia Romana recte sentit in articulo de justificatione hominis coram Deo, atque hoc patet ex concilio Trident. sess. 6. cap. 7.* Goclenius disp. IX. philosoph. theolog. *Bona opera etsi non sunt causa salutis & regni coelestis meritoria, sunt tamen via & intermedium iter ad regnum & causa sine qua non salutis. Vt enim desiderium carnis est mors, hoc est, aeternam mortem parit: ita desiderium Spiritus, hoc est, studium sanctitatis est vita & pax, id est causa vitae & felicitatis.* Piscator vol. II. loc. 10. pag. 133. in peculiari disputatione defendit hanc propositionem: *Bona opera esse necessaria ad salutem:* scribit etiam p. 112. libr. II. de justif. cap. 3. *Quin etiam salvant bona opera, ut via, per quam Deus credentes ad salutem deducit:* quod adprobat etiam Bucanus loc. XXXII. instit. q. 37. p. 346. *auch hats Spindler gepredigt in seiner Postill* Dom. VI. Trinitat. p. 647. & Dom. XVIII. p. 791. præeunte Beza part. I. quæst. & respons. p. 78. volum. I. oper. p. 675. GERHARDUS.

(***) *Nos sola quidem fide justificari, non tamen sola fide salvari, sed ad id requiri etiam opera,* statuunt Conradus Pelicanus in Levit. V. 19. Calvinus libr. III. instit. cap. 14. sect. 21. cap. 16.

Piscator in analysi cap. 1. ad Eph. v. 4. *Haec ipsa nostri sanctificatio, qua sancte vivimus, actio Dei est, qua nos inter alios ad salutem perducit, ac proinde rationem aliquam causae efficientis habet.* In analysi cap. III. ad Titum v. 5. scribit, *Deum nos servasse per regenerationem & renovationem Spiritus sancti tanquam per lavacrum quoddam, quo abluimur a sordibus peccatorum.* Similia habet in cap. XX. Matth. pag. 106. in cap. VI. Rom. pag. 116. & 119. libr. II. de justificatione cap. 3. p. 85. &c. Confer eundem in bibl. germ. in cap. XX. Matth. pag. 106. *Ausführlichen Bericht* pag. 160. 3.) Ab his non longe abeunt, qui statuunt, bona opera esse necessaria ad salutem, non quidem *adquirendam*, sed tamen *retinendam* & conservandam (*). Praxis & medulla catechet. Marpurg. edita anno 1606. quæst. LXVII. *Fides sufficit ad adprehendendam salutem, non autem ad eam conservandam, sed amplius requiritur vitae emendatio.* Quæst. LXX. *Vitae emendatione perficitur conversio ac fides, & salus in nobis conservatur.* 4.) Pontificii docent, necessaria esse opera non solum ad adquirendam & conservandam, sed etiam *promerendam* salutem; statuunt enim opera & *causas* ac *merita*, tam *salutis* quam *justificationis*, qua de re sic scribit Bellarminus libr. IV. de justificatione cap. 7. *Adversarii in eo conveniunt, quod opera bona non sint necessaria ad salutem, nisi ratione praesentiae, cujus propositionis hic est sensus, quod bona opera fieri debeant, quoniam alioquin fides non esset viva ac vera, nisi fructus bonos faceret, quomodo ignis non est ignis, nisi calefaciat, tamen opera bona non haberent ullam relationem ad salutem, quasi sint merita; causae conditiones &c. In quo distingui dicunt fidem ab operibus, quoniam fides habet relationem ad salutem: opera vero nullam omnino relationem habent, & ideo sunt quidem necessaria, sed non ad salutem. Nos contra dicimus, opera bona homini justo esse necessaria ad salutem, non solum ratione praesentiae, sed etiam ratione efficientiae, quia efficiunt salutem, & sine ipsis sola fides non efficit salutem.*

§. XLVI. Certum quidem est, 1.) justificatis per fidem necessaria esse bona opera. 2.) Per peccata contra conscientiam amitti fidem & salutem. 3.) Discrimen aliquod esse inter justificationem & υἱοθεσίαν, quæ in hac vita obtingit per fidem, atque inter glorificationem & plenam æternæ hæreditatis possessionem, quæ in vita æterna speratur. 4.) Propius ad veritatem & ὀρθοδοξίαν accedere eos, qui statuunt, bona opera esse necessaria ad salutem, non quatenus salus notat justificationem, sed glorificationem; necessaria etiam esse non *absolute*, sed ex *hypothesi*; non ut *causas* vel *instrumenta*, sed ut *adjuncta*, quam illos, qui necessaria ad salutem dicunt opera vel ratione meriti, vel ratione causae efficientis, vel ratione instrumenti adprehendentis, vel ad salutem conservandam. Interim tamen secuti τὸ ἐνωτικὸν judicamus, ab illa propositione velut ad ὑποτύπωσιν ὑγιαινόντων λόγων non satis congrua abstinendum esse, cujus adser- *Επίκρισις.*

16. sect. I. Beza vol. I. f. 675. Zanchius tom. II. misc. p. 82. Piscator volum. p. 132. 133. Trelcatius p. 358. Ursinus p. 577. Pareus in miscell. p. 155. Polanus part. II. th. 640. Lubbertus in catal. 99. error. p. 657. Piscator Herbornensis in apolog. vers. bibl. p. 237. *die Schrifft saget, daß uns auch die guten Werck selig machen.* p. 577. *die ewige Seeligkeit und himmlische Erewde können wir nicht bekommen ohne vorhergehende gute Werck.* Vorstius p. II. tesseradec. pag. 126. *Opera sunt causa adjuvans & efficiens salutis.* Jac. Laurentius in apol. ad castigat. Sandæi de prodig. Jes. liberal. p. 42. *Quod Reibingius de plerisque tantum Lutheranis adfirmat, quod opera ad salutem necessaria statuant, id de omnibus adfirmo vere nec Lutheranis solum, sed omnibus omnino protestantibus.* GERHARDUS.

(*) Tilenus part. II. syntagm. disput. 46. thes. 8. bonis operibus tribuit, quod *retineant, custodiant & conservent salutem.* Zuinglius in epist. ad principes Germaniæ. *Sanctificatio Spiritus est vera justificatio, quae sola ad justificationem sufficiat.* Joachimus Curæus in exeg. p. 36. 37. *Sumus justi primum imputatione propter obedientiam Filii Dei derivantis in se poenam pro peccatis generis humani, sed altera pars justificationis est sanctificatio.* GERHARDUS.

tionis fundamenta producemus, si prius hoc monuerimus. a.) Bona opera nec *meriti* nec *causae* (sive *efficientis* sive *instrumentalis*) rationem habere in salutis nostræ negotio. Quod bona opera non sint *merita*, nec *causa efficiens* salutis, demonstrabitur inferius; quod non sint causa *instrumentalis* salutis, vel ex eo conspicuum, quod gratia Dei, remissio peccatorum, justitia & vita æterna in solo Christo mediatore nobis proponitur, illum vero non adprehendimus nostris operibus, sed sola fide. Joh. III. 36. *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam.* 1 Joh. V. 11. *Vitam aeternam dedit nobis Deus, & haec vita in Filio ejus est.* Inde notanter pronunciat apostolus, nos non solum *justificari fide in Christum*, sed etiam *fide accessum habere in gratiam istam, in qua stamus & gloriamur in spe gloriae filiorum Dei.* b.) Salutis *conservationem* in scripturis non tribui operibus nostris, sed virtuti Dei & fidei. 1 Petr. I. 5. *In virtute Dei custodimini per fidem in salutem, quae parata est revelari in tempore novissimo* v. 9. *Reportantes finem fidei nostrae, salutem animarum.* Rom. XI. 20. *Tu fide stas.* Marc. XVI. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit.*

Quare bona opera ad salutem necessaria esse, non sit dicendum.

§ XLVII. Quo minus ergo bona opera dicamus ad salutem necessaria, movemur his rationibus. Apostolus in propria sede doctrinæ de justificatione Rom. III. 4. Gal. II. Eph. II. justitiam & salutem conjungens ex sententia Mosis & Davidis, hoc est, legis & omnium prophetarum, pronunciat, *nos justificari & salvari gratis, fide, sine operibus; beatitudinem esse illius hominis, cui Deus acceptam fert justitiam sine operibus; beatum esse eum, cui non imputat Dominus peccatum; gratia nos salvari per fidem, & hoc non ex nobis, Dei hoc esse donum, non ex operibus, ne quis glorietur.* Sed hæc propositio quod bona opera necessaria sint ad salutem 1.) apostolicis hisce pronunciatis opposita est, adserit enim ei, qui fide sine operibus justificatus est, ad salutem bona opera esse necessaria, adeo, ut impossibile sit, beatitudinem esse alicujus hominis sine operibus. 2.) Legem & evangelium confundit. Justificamur & salvamur non ex lege, sed ex evangelio. Gal. III. 11. *In lege nemo justificatur apud Deum.* v. 21. *Si data esset lex, quae posset vivificare, vere ex lege esset justitia.* Cap. V. 4. *Evacuati estis a Christo, quicunque in lege justitiam quaeritis.* Jam vero evangelium proponit justitiam & salutem credentibus in Christum gratis sine conditione bonorum operum. Rom. IV. 5. *Non operanti, credenti autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam.* v. 6. *Sicut & David dicit beatitudinem, cui Deus acceptam fert justitiam sine operibus.* Quod si bona opera sunt ad salutem necessaria, promissiones evangelii non amplius erunt gratuitæ, sed conditionales, qua ratione lex & evangelium confunduntur. 3.) Incertam facit promissionem salutis. Si enim bona opera dicuntur necessaria ad salutem, conscientiæ pavidæ ac sensu iræ divinæ perterrefactæ perpetuo dubitare coguntur, num sat bonorum operum habeant, quibus Deo placere & salutem adipisci possint? Act. XV. 24. *Quidam ex nobis exeuntes turbarunt vos verbis, evertentes (ἀνασκευάζοντες) animas vestras*, quibus verbis perstringuntur pseudo-apostoli, qui docuerant, quod *oporteat eos circumcidi, praecipere quoque servare legem Mosis, qui salvari velint.* v. 1. & 5. Nos autem cum apostolo pronunciamus, *ideo ex fide ut secundum gratiam, ut sit firma promissio.* Rom. IV. 16. 4.) Alias justificationis, alias salutis causas constituit, vel certe plura ad justificationem requirit, cum tamen in propria sede doctrinæ de justificatione eædem causæ & justificationis & salutis statuantur; utpote gratia Dei, Act. XV. 11. *per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari (σωθῆναι)* fide; 1 Pet. I. 5. *virtute Dei custodimur per fidem ad salutem*, non opera. Eph. II. 8. *gratia estis salvati per fidem*, v. 9. *non ex operibus.* 2 Tim. I. 9. *salvos nos fecit Deus (σώσαντος ἡμᾶς) non secundum opera nostra, sed secundum propositum & gratiam in Christo Jesu.* Tit. III. 5. *Non ex operibus justitiae, quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit*

cit. (ἔσωσεν) 5.) Detrahit gratiæ Dei, & merito Christi. *Si enim ex operibus, jam non est gratia.* Rom. XI. 6. Si meritum Christi sufficientissimum est ad justitiam & salutem, adeo ut *non sit aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri, quam nomen Jesu.* Act. IV. 12. Bona opera non erunt dicenda necessaria ad salutem. 6.) Nata est in scholis pseudo apostolorum, quorum verba Lucas Act. XV. 1. & 5. recitat hoc modo: *Nisi circumcidamini & legem servetis, non potestis salvari*, quæ verba plane æquipollent illi propositioni, impossibile est quenquam sine legis observatione, seu quod idem est, sine bonis operibus salvari. Propositionem pseudo-apostolorum apud Gal. contra quam Paulus tam acriter dimicat, Lutherus hanc constituit in comm. cap. I. Gal. *Praeter fidem in Christum etiam opera legis divinae ad salutem necessaria esse.* 7.) Pontificiorum corruptelas quodammodo adprobat, illi enim tanto conatu oppugnantes exclusivam de sola fide justificante antithesin semper ita constituerunt: bona opera sunt necessaria ad salutem. Ergo non sola fide justificamur & salvamur: vel non sola fide justificamur, quia bona opera quoque sunt necessaria ad salutem. In doctrina sectæ Anabaptisticæ fuit etiam hic articulus, quod bona opera sint necessaria ad salutem, licet fiducia non sit collocanda in merito bonorum operum, quam propositionem tunc temporis Menius in scripto contra Anabaptistas solide refutavit, cui præfixa est Lutheri præfatio, quæ exstat tom. II. Witteb. p. 326. Monasterienses itidem rejecerunt hanc propositionem, quod fides salvet sine bonis operibus, & substituerunt aliam, quod fides salvet, sed non sine bonis operibus, cui egregiam refutationem opposuit Urbanus Regius. 8.) Testimoniis veterum refragatur Ambrosius in cap. XI. Rom. *Hoc decrevit Deus, ut, quia nulla spes per legem omnibus hominibus erat, Dei misericordia salvarentur.* In 1 Cor. I. *Gratia data est in Christo, quia hoc constitutum est a Deo, ut, qui credit in Christum, salvus sit sine opere, sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum.* Præfat. comm. epist. Gal. *Sola fides sufficit ad salutem.* Origenes in cap. III. Rom. *Si exemplum requiramus, quis sine operibus sola fide justificatus sit, sufficere arbitror illum latronem, qui cum Christo crucifixus clamavit de cruce: Domine Jesu memento mei, cum veneris in regnum tuum, nec aliud quicquam boni operis ejus in evangeliis describitur &c. Sed ad mulierem, quae in evangelio secundum Lucam refertur, ex nullo legis opere, sed pro sola fide ad eam ait: remittuntur tibi peccata tua, fides tua te salvam fecit.* Chrysostomus de fide & leg. nat. *Latro credidit duntaxat & justificatus est a misericordissimo Deo, atque hic ne mihi dixeris, defuisse tempus, quo juste viveret & honesta opera faceret. Neque enim de hoc contenderim ego, sed tantum illud unum adseveraverim, quod sola fides per se salvum fecerit. Nam si supervixisset, fideique & operum fuisset negligens, a salute excidisset: Hoc autem nunc quaeritur, quod fides per se ipsam salvum fecerit.* 9.) Adversatur symbolicis ecclesiarum nostrarum scriptis & perpetuæ Lutheri sententiæ. August. confessio art. VI. citat dictum Ambrosii, *hoc constitutum est a Deo, ut, qui credit in Christum, salvus sit sine opere sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum.* Eadem sententia repetitur in apolog. art. de just. & bonis operibus: in articulis Smalc. part. III. art. 3. in form. concord. art. IV. antith. 1. Lutherus multis in locis propositionem illam rejicit, præsertim in cap. I. Gal. in disp. anno 1536. in cap. XXII. Gen. &c. Philippus in resp. ad artic. Bavaricos, & Wormatiensi formula concordiæ ait, *se docere bona opera necessaria esse, quia debita sunt ordine divino, sed nolle ea dici necessaria ad salutem & vitam aeternam, ne hac additione intelligatur meritum.* 10.) Deseritur ab illis ipsis, qui ejus patrocinium suscipiunt. Georg. Major. in commonef. historica tom. I. operum subjuncta p. 1203. conqueritur, injuriam sibi fieri, quod statuerit, opera esse aliquam causam justificationis, ac pollicetur, *hac propositione, opera esse necessaria ad salutem, cum propter ambiguitatem offenderit aliquos, deinceps se non usurum.* Sohnius tom. II. exeg. conf. Aug. p. 800. *Dicimus bona opera ad salutem*

lutem esse necessaria, ac dici posse, non tamen ut causam & meritum salutis, sed ut medium, sine quo ad salutem non pervenitur. Postea subjungit: *Quia propositio illa hoc tempore parit contentiones, & quibusdam praebet ansam cavillandi, a Pontificiis vero in malam partem rapitur, atque eos in opinione de merito bonorum operum confirmat, non est ea utendum, aut si uti velis, tum explicatione necessaria est utendum.* 11.) Ne quidem apud ipsos Pontificios universaliter vera est. Bellarminus lib. IV. de justific. cap. 7. *Intelligimus bona opera esse necessaria ad salutem hominibus rationis usum habentibus, & qui tamdiu post adeptam remissionis gratiam supervivant, donec occasio implendae legis occurrat. Non enim negamus, quin infantes & etiam adulti recens baptizati salventur, si continuo ex hac vita decedant.* Lib. I. de justif. cap. 25. *Origenes docet, posse hominem interdum justificari, etiamsi nullum bonum opus externum faciat, excludit ergo necessitatem operis externi, quando aut potestas aut occasio ejusmodi operis faciendi deest.* Et postea: *Chrysostomus docet, fidem solam, id est, sine opere externo interdum sufficere, opus externum sine fide nunquam sufficere.* Anglo-Remenses in annot. marg. Apoc. XX. *Qui nulla bona opera faciunt, si per aetatem possint, & tempus illis suppetat, non inveniuntur scripti in libro vitae.* Concludimus igitur, bona opera non esse necessaria ad salutem *vel* promerendam, *vel* adquirendam, *vel* conservandam, quamvis ob causas alias eadem vel maxime justificatis necessaria esse, superius fuerit demonstratum.

Argumenta pro necessitate operum ad salutem.

§. XLVIII. Sed isthaec nondum possunt Bellarmino satisfacere, quo minus necessitatem operum ad salutem probare conetur, quam ut obtineat, *quinque* argumentorum classes velut distinctas acies contra nos producit libr. IV. de justif. cap. 7. *Prima* classis continet argumenta ex *discrimine legis & evangelii*, secunda ex *libertate christiana*, tertia ex quibusdam *scripturae locis*, quarta ex *testimoniis Patrum*, quinta ex *ratiocinatione.* Primae classis argumentum hoc est: *Si promissio vitae aeternae est conditionata, utique necessarium est implere conditionem, si quis velit salvus fieri: Sed illud, ergo hoc.* Resp. de discrimine leg's & evangelii late dictum fuit in tractatu de evangelio §. 19. & seqq. ubi ostendimus & legem & evangelium promittere vitam aeternam, sed diversa ratione. Promissiones legis sunt *conditionales*, requirunt enim nostram obedientiam, eandemque perfectissimam: evangelii vero promissiones sunt *gratuitae.* Ostendunt enim Christum, qui nostri loco legem implevit. Fides, quam requirunt promissiones evangelii, non est conditio quaedam meritoria, sed medium, quo justitiam & salutem in Christo nobis oblatam adprehendimus. Quae contritionem & bonorum operum studium requirunt, ad doctrinam evangelii proprie sic dictam non pertinent, sed legalia sunt, ac describunt ordinem, quem Deus in convertendis & salvandis hominibus observat. Invertimus igitur argumentum: Salus contingit nobis ex evangelio, non ex lege. Atqui promissiones evangelii sunt gratuitae, non conditionales; requirunt fidem, non opera nostra. Ergo bona opera non sunt necessaria ad salutem.

1.) *Promissio vitae aeternae est conditionata.*

§. XLIX Argumentum *secundum* ex libertate christiana deductum tale est: *Si justus non est liber ab obligatione legis divinae, certe nisi eam impleat, non salvabitur: at verum prius, ergo & posterius.* Resp. 1.) Ostendimus superius §. 30. libertatem christianam esse liberationem a coactione & maledictione, nequaquam vero ab obedientia legis. Libertas Spiritus distinguenda est a licentia carnis. Falso igitur Bellarminus nobis tribuit illas Simonianorum, Eunomianorum ac libertinorum blasphemias, quod renati simpliciter & absolute liberi sint a legis obligatione, ac potestatem obtineant quidvis faciendi, cujus contrarium plus millies in scriptis Lutheri & aliorum ex nostris occurrit. Caput sextum, in quo de libertate christiana tractaverat, Bellarminus

2.) *Justus non est liber ab obligatione legis divinae.*

minus concludit his verbis: *Habemus igitur, ex vera christiana libertate colligi, legis custodiam & opera bona homini christiano esse maxime necessaria.* At quis nostrum hoc negavit? Mera igitur σκιαμαχία est, quam tanto conatu suscipit, sua enim somnia, non autem nostra dogmata oppugnat, sic enim in principio cap. 7. ipse subjungit: *Adversarii in eo conveniunt, quod bona opera non sint ad salutem necessaria, nisi necessitate praesentiae*, quibus verbis ab intentato crimine nos liberat, ac se ipsum calumniatorem fuisse probat. 2.) Ergo si per obligationem legis Bellarminus obedientiam intelligit ex spiritu spontaneo legi praestandam, concedimus, justos non esse liberos ab obligatione legis divinae, sed ex eo nondum sequitur, quod justus, nisi impleat legem, non possit salvari. Potest enim homo obligatus esse ad legem, licet eam non possit implere, siquidem debitum obedientiae non est aestimandum ex viribus illis, quae in homine post lapsum adhuc reliquae; sed ex illis, quas larga manu in prima creatione Deus ipsi contulit, quod alibi firmissimis rationibus & exemplis fuit comprobatum. 3.) Sed nec hoc sequitur: justus obligatur ad obedientiam legi praestandam, ergo nisi eam impleat, non salvabitur. Proceditur hac ratione a *non distributo* ad *distributum*. Justus obligatur ad obedientiam legi praestandam, non ut sua obedientia salutem aeternam sibi promereatur, eam enim jamdum in Christo per fidem habet, quia justus est, hoc est, fide in Christum justificatus. Ideo non obligatur ad perfectam obedientiam hoc fine legi praestandam, ut per eam justus & salvus fiat, siquidem *Christus est τέλος finis & impletio legis ad justitiam omni credenti*, Rom. X. 4. *In eum qui credit, justus est* & habet vitam aeternam. 4.) Confunduntur ergo diversi fines obedientiae illius, quam justi, id est, per Christum justificati, dicuntur legi debere. Nos dicimus, justum esse legis debitorem, ut sese gratum exhibeat Deo creatori, redemtori, sanctificatori &c. ac propter causas alias superius enumeratas. Bellarminus pugnat, justum esse legis debitorem, ut hac obedientia legem perfecte impleat, & salutem aeternam sibi promereatur; hoc est, ut ad propositam quaestionem redeamus, ex necessitate bonorum operum ἁπλῶς adserta vitiose infert Bellarminus, bona opera ad salutem esse necessaria; ex propositione simplice infert compositam; ab *est* secundi adjecti procedit ad *est* tertii adjecti.

§. L. Progrediamur igitur ad dicta scripturae, quibus necessitatem operum ad salutem probare satagit. 1.) Hebr. X. 36. *Patientia vobis necessaria est, ut facientes voluntatem Dei reportetis promissionem. Hic habemus modum loquendi, quod opera sint necessaria ad salutem. Nam patientia opus quoddam est, cum sit actus virtutis a fide distinctae: ea vero disertis verbis praedicatur necessaria, & additur, ad quid sit necessaria, ut reportetis, inquit, promissionem. Deinde habemus etiam hoc loco patientiam esse necessariam, non solum ratione praesentiae, sed etiam relationis ad salutem, nam si tantum necessaria esset ratione praesentiae, satis fuisset dicere: patientia vobis necessaria est; sed cum additur ratio necessitatis, & dicitur, ut reportetis promissionem, aperte significatur relatio aliqua patientiae ad adquisitionem promissionis.* Resp. 1.) Distinctae sunt hae duae propositiones: *Patientia vobis necessaria est, ut facientes voluntatem Dei reportetis promissionem: & patientia necessaria est ad reportandam salutem promissam.* Prior est apostoli, posterior vero Bellarmini. 2.) Nequaquam dicit apostolus patientiam esse necessariam ad adquirendam vel promerendam salutem, sed ad faciendam Dei voluntatem; sensus est, neminem in tanto adversitatum impetu voluntatem Dei facere posse, nisi *in patientia animam suam possideat*, Luc. XXI. 19. qua adversus omnes insultus fortiter se muniat. 3.) Est autem voluntas Dei non solum studium bonorum operum, sed etiam ac cum primis fides in Christum & constans in ea perseverantia. Joh. VI. 29. *Hoc est opus Dei*, (hoc est seria ipsius voluntas, & cultus ipsi gratissimus) *ut credatis in eum, quem misit ille.* 1 Joh. III. 23. *Hoc est mandatum*

3.) *Dicta scripturae probant necessitatem operum ad salutem.*

1.) *Patientia vobis necessaria est &c. Hebr. X.*

tum ejus, ut credamus in nomen Filii ejus Jesu Christi, & diligamus invicem. 1 Tim. I. 18. *Milita bonam militiam.* v. 19. *habens fidem & bonam conscientiam.* Hæc voluntas Dei ut a nobis fiat, patientiam necessariam esse, apostolus adserit. 4.) Alia deinde quæstio est, quid exspectandum sit facientibus Dei voluntatem, ubi respondet apostolus, id esse reportationem promissionis, per quam intelliguntur omnis generis præmia temporalia & æterna, perinde ut 1 Tim. IV. 8. dicitur: *Pietas habet promissionem praesentis & futurae vitae.* Confunduntur ergo plures quæstiones, ac relatio est patientiæ non ad ipsam salutem, sed ad fidem, cujus naufragium ne in tantis adversitatum & persecutionum procellis faciamus, patientia nobis necessaria est. 5.) Quidam distinguunt inter ea, quorum dicimur χρείαν ἔχειν, & quæ dicuntur ἀναγκαῖα, quod quamvis suo loco non improbemus, huic tamen textui non admodum congruit, nisi quod de modo loquendi aliquid moneri potest, quod enim rem ipsam attinet, libenter fatemur, patientiam esse renatis ἀναγκαίαν.

2.) *Salvabitur mulier per generationem filiorum, si permanserit in fide.* 1 *Tim. II.*

§. LI. II.) Adducitur locus 1 Tim. II. 15. *Salvabitur mulier per generationem filiorum, si permanserit in fide, dilectione & sanctificatione cum sobrietate. Quo loco perseverantia non in sola fide, sed in fide, dilectione, sanctificatione & sobrietate ponitur necessaria ad salutem, ut conditio quaedam, sine qua mulier salvari non potest.* Resp. 1.) Concedimus non solum in fide, sed etiam in dilectione, aliisque virtutibus christianis perseverandum esse vere in Christum credentibus & ad cœlestem hæreditatem adspirantibus. 2.) Sed ex eo nondum sequitur, quod fides & dilectio aliæque virtutes eodem modo sese habeant ad salutem. Fides ad salutem consequendam ac conservandam, habet se ut causa *instrumentalis*, oblatam enim in Christo salutem adprehendit, tenet ac conservat; sed dilectio & reliquæ virtutes non habent illam causæ instrumentalis ad salutem vel adquirendam vel conservandam rationem, sed sunt fructus fidei, ac testimonium ferunt de justitia & salute per fidem donata. 3.) Perseverantia ergo fidei sive perseverans fides requiritur tanquam necessaria ad salutem obtinendam ac conservandam, sed perseverantia dilectionis, aliarumve virtutum requiritur tanquam testimonium fidei & salutis per fidem donatæ indicium. 4.) Breviter, non causas salutis, sed qualitates eorum, qui sunt hæredes salutis, exponit apostolus, quod in fide, dilectione, sanctificatione & sobrietate perseverent; hæc enim si absint, salus amissa intelligitur.

3.) *Cum metu & tremore salutem vestram operamini. Phil. II.*

§. LII. III.) Phil. II. 12. *Cum metu & tremore vestram salutem operamini. Profecto si actiones bonae salutem operantur, non sunt necessariae solum ratione praesentiae, sed etiam ratione efficientiae.* Resp. operari salutem nequaquam est eo fine bona opera facere, ut per illa mereamur salutem. (talia enim opera non sunt vere bona opera, cum non proficiscantur ex vera fide, quippe quæ statuit in Christo nobis donatam esse salutem, neque ex dilectione, quippe quæ non est mercenaria, sed ex libero & spontaneo corde Deo obsequitur.) Sed est 1.) *operari illud opus Dei, ut credamus in Christum*, Joh. VI. 29. atque hanc fidem meditatione verbi, usu sacramentorum, precibus fovere. 2.) In timore filiali vivere ac *solicite ambulare*, ἀκριβῶς περιπατεῖν, uti loquitur apostolus Eph. V. 15. ne per peccata contra conscientiam fides excutiatur, ac salus amittatur. Quid sit *cum timore & tremore salutem operari*, ibidem exponit apostolus, dum jubet Philippenses *obedire & sermonem vitae sustinere*, ne pseudo-apostolorum erroribus circumventi, & peccatis contra conscientiam polluti in vacuum gratiam Dei receperint, ac fidei & salutis naufragium faciant, sed ut *gloriam illam in die Christi consequantur, quod non in vacuum cucurrerit, nec in vanum apud ipsos laboraverit.* v. 16. Hortatur insuper, *ut nunc multo magis in absentia sua id faciant.* v. 12. (quando scilicet erroribus falsorum doctorum ipse absens tam facile non possit resiste-

re)

re) Quod si per *operari salutem* intelligeretur *mereri salutem*, consequens fuerit, Philippenses habuisse privilegium remissius merendi salutem in præsentia apostoli. Quemadmodum igitur Timotheus dicitur *se ipsum & auditores suos salvare*, 1 Tim. IV. 16. (non promerendo salutem, sed) *attendendo doctrinae*, quæ est *potentia Dei ad salutem*: Rom. I. 16. ita quoque Philippenses dicuntur operari salutem *sustinendo sermonem vitae, si scilicet in nullo terreantur ab adversariis, sed idem certamen habeant, quale viderint in apostolo*, cap. I. 28. & 30. *siquidem, ut dignum est, evangelio Christi conversentur.* v. 27. Proinde quod apostolus hoc loco cum timore & tremore salutem operari jubet, idem plane est cum eo, quod 1 Tim. I. 19. & 20. præcipit: *Milita bonam militiam habens fidem & bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragium fecerunt.* Non tribuitur nostris operibus efficientia salutis, sed in bonis operibus hoc fine nos jubemur exercere, ne amissa fide & bona conscientia naufragium salutis faciamus. Nec de *causa* & *merito* salutis, sed de *curriculo* & stadio *vocationis* fide jam justificatorum apostolus tractat, in quo cum timore ac tremore, exclusa securitate & confidentia carnali, ad propositum brabeum decurrendum esse admonet. 1 Cor. IX. 24. *Sic currite, ut comprehendatis.*

§. LIII. IV.) Ex 2 Cor. VII. 10. *Tristitia, quae secundum Deum est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: Hic etiam videmus rationem efficientiae. Tristitia enim pœnitentiam, pœnitentia salutem stabilem operatur.*

4.) *Tristitia secundum Deum operatur pœnitentiam ad salutem. 2 Cor. VII.*

Resp. locum hunc apostolicum late exposuimus in tractatu de pœnitentia §. 45. Hac vice breviter monemus, apostolum nequaquam dicere, quod tristitia operetur pœnitentiam, ac pœnitentia salutem, sed quod *tristitia secundum Deum operetur pœnitentiam ad salutem*, hoc est, salutarem illam pœnitentiam, quæ dicitur μετάνοια εἰς ζωὴν, Act. XI. 18. Dicitur autem pœnitentia εἰς σωτηρίαν ἢ ζωὴν salutaris & vivifica, non respectu prioris partis, (contritionis puta) sed respectu partis posterioris, videlicet fidei in Christum, qui cum sanctissima sua obedientia & satisfactione plenissima salutem nobis promeruerit, ideo qui credit in eum, habet vitam æternam.

§ LIV. V.) Ex 2 Cor. IV. 17. *Id enim, quod in praesenti est, momentaneum & leve tribulationis nostrae supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur nobis. Si patientia tribulationis operatur pondus aeternae gloriae, quis negare poterit relationem aliquam esse inter patientiam & salutem?* Resp. 1.) Apostolus diserte adserit, Rom. VIII. 18. *Passiones hujus temporis non esse condignas futurae gloriae in nobis revelandae.* Ergo patientia in adflictionibus non est meritum ac causa æternæ gloriæ, effectus enim nunquam est præstantior vel dignior sua causa. Idem etiam diserte pronunciat Rom. XI. 6. *Si ex gratia, jam non ex operibus:* jam vero *vita aeterna* est χάρισμα; Rom. VI. 23. Ergo non provenit ex operibus, inter quæ etiam est patientia. 2.) Ideo vero adflictiones nostræ dicuntur operari æternæ gloriæ pondus, quia in via mandatorum Dei ambulantibus & ad propositum brabeum contendentibus multa superanda sunt adversa. Act. XIV. 22. *Per multas tribulationes oportet nos ingredi in regnum cœlorum*, & quia largissima merces in cœlo reposita est iis, qui fide justificati in adflictionibus patientiam præstant. Ambrosius in h. l. *Praesentis temporis tribulationes, quae causa fidei ingeruntur, momentaneas & leves dicit, quia sunt temporales: supra modum tamen in sublimitate aeternae gloriae pondus operari patientibus: parvis enim laboribus magna redditur merces, & pro levi tribulatione supra modum sublimitas gloriae pensabitur perpetuae.* 3.) Hoc ipso in loco apostolus confert momentaneam adflictionum levitatem & καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν æternum gloriæ pondus, eo ipso ostendens, nullam plane inter ea proportionem constitui posse: Quid enim τὸ παραυτίκα ad τὸ αἰώνιον? quid

5.) *Tribulationis nostrae momentaneum parit pondus aeternae gloriae. 2 Cor. IV.*

τὸ ἐλαφρὸν ad τὸ βάρος καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν? 4.) Proinde τὸ κατεργάζεσθαι non notat causam *efficientem meritoriam*; sed *ordinem* illum, quo Deus ad perfectam salutis æternæ possessionem vere piis conferendam utitur, quod variis calamitatibus in hac vita eos prius subjicit, postea demum participes gloriæ facit, quod prius tristi crucifixi Filii sui imagini eos conformat, postea demum corpora ipsorum glorificato Christi corpori conformia reddit. Ac respicit hæc vox non dignitatem aliquam & meritum passionum, (quod institutæ ab apostolo ἀντίθεσις plane excludit) sed liberalem & gratuitam Dei promissionem, qua passiones piorum æternis præmiis compensare constituit. 5.) Vox illa *operatur* non statim causæ meritoriæ rationem importat: quando enim apostolus Rom. IV. 15. scribit: *Lex iram operatur*, nequaquam docere voluit, quod lex sit causa iræ, *num enim quod bonum erat praeceptum, mihi factum est mors?* (causa mortis & iræ) *absit!* Rom. VII. 13.

6.) *Si spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Rom. VIII.*

§. LV. VI.) Ex Rom. VIII. 13. *Si spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Ubi mortificationem carnis necessariam esse ad salutem, ut conditionem & causam, ac per hoc relationem habere ad ipsam salutem, ostendit primum particula conditionalis, deinde antithesis: Nam paulo ante dixerat: Si secundum carnem vixeritis, moriemini, neque enim dubitari potest, quin secundum carnem vivere sit causa mortis aeternae.* Resp. 1.) Certum est, quando renati indulgent concupiscentiis carnis, abjiciunt pœnitentiam, & scelera contra conscientiam committunt; quod tunc excidant salute. 2.) Sed ex eo nondum sequitur, bona opera esse necessaria ad salutem adquirendam, promerendam vel conservandam. 3.) Neque enim ideo per peccata contra conscientiam amittitur salus, quod fides adprehendens ac possidens Christum sit insufficiens ad justitiam & salutem, ita ut operibus auxiliares manus ipsi in hoc negotio præberi sit necesse, sed quia fides non manet in his, qui abjiciunt pœnitentiam & peccatis indulgent. 1 Tim. I. 19. *Qui bonam conscientiam repellunt, naufragium faciunt circa fidem.* Col. III. 5. enumerantur peccata contra conscientiam, & additur, *propter illa venire iram Dei super filios incredulitatis*, qua de re inferius plura dicentur. 4.) Requiritur ergo mortificatio carnis a renatis, non ut meritum & causa salutis, sed ut fructus spiritus ac fidei, ne scilicet salus propter Christum nobis donata iterum amittatur. 5.) *Secundum carnem vivere & spiritu actiones carnis mortificare*, non opponuntur sibi æqualiter & iisdem gradibus. *Secundum carnem vivere* potest homo ex se ipso; sed *actiones carnis mortificare* non potest, nisi ex Spiritus sancti dono: *secundum carnem vivere* est perfecte malum, *spiritu actiones carnis mortificare* non est pure & perfecte bonum, inde est, quod *secundum carnem vivere* sit meritum mortis, sed *carnis actiones mortificare* non sit meritum vitæ æternæ, quam diversitatem ipse apostolus ostendit Rom. VI. 23. *Stipendium peccati mors est, donum autem Dei vita aeterna in Christo Jesu*; qua de re in quæstione de meritis operum dicetur uberius.

7.) *Si tamen compatimur, ut & conglorificemur. Rom. VIII.*

§. LVI. VII.) Ex Rom. VIII. 17. 18. *Si tamen compatiamur, ut & conglorificemur, existimo enim, quia non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam; ubi conditionalis particula indicat causam, & ratio addita de excessu gloriae ad passiones, ostendit esse aliquam vim in opere patientiae ad adquirendam illam gloriam.* Resp. 1.) Idem ad hoc argumentum respondemus, quod ad proxime præcedens. Tolerantia passionis requiritur, non ut conditio causalis ac meritoria salutis, sed ut fructus fidei salvificæ ac pars ordinis illius, quem Deus in negotio salutis nostræ observat. 2.) Neque enim apostolus his verbis docet, ex quo principio oriatur illa filiorum Dei gloria, quam ex mera gratia propter Christum credentibus in ipsum donari ubique adstruit, sed quo ordine Deus ad illam gloriam credentes evehat, quod videlicet *per mul-*

multas tribulationes oporteat ipsos intrare in regnum cælorum. Act. XIV. 22. 3.) Excessus ille gloriæ ad adflictiones manifeste probat, patientiam piorum non esse causam efficientem meritoriam salutis, cum inter causam & effectum semper sit proportio. 4.) Invertimus igitur Bellarmini argumentum. Collatio enim illa passionum ad gloriam & excessus unius ad alterum non infert, esse aliquam vim in opere patientiæ ad adquirendam gloriam, sed plane negat esse aliquam inter ista duo proportionem, qualem certe oportet esse inter efficientem & effectum, inter laborem & meritum. Gratuitam remunerationem adflictionum apostolus concedit, sed meritum de *condigno* disertis verbis excludit.

8.) Ore fit confessio ad salutem. Rom. X.

§. LVII. VIII.) Ex Rom. X. 9. *Corde creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem. Videmus hoc loco, non sufficere fidem ad salutem, quae vera & integra in corde esse non potest, nisi accesserit etiam externa confessio.* Resp. 1.) Ipse Bellarminus concedere cogitur, externam confessionem non esse absolute & simpliciter necessariam, uti docet exemplum infantum baptizatorum, quos infuso fidei habitu absque externa confessione salvos fieri disputat lib. I. de baptismo cap. 11. 2.) Apostolus eo in loco nequaquam ita distinguit *justitiam* & *salutem*, ut *illam* fidei, *hanc* vero operibus tribuat, vel etiam veram fidem absque operibus justificare & salvare neget, cum eo ipso in loco *legem factorum & verbum fidei, facere & credere*, hoc est, fidem & opera, quoad articulum justificationis opponat, atque ex professo contra operum justitiam disputet; 3.) sed ostendit, quæ & qualis sit illa fides, quæ salutem consequitur, nempe vera, viva & efficax: non est autem vera & viva fides, quæ non ostendit se in confessione, quæ explicatio traditur in apologia Augustanæ confessionis. 4.) Loquitur ergo apostolus de *fide concreta*, (ut habet Lutheri terminus) hoc est, describit fidem a suis fructibus, quod scilicet arbor fidei per fructum confessionis atque invocationis progerminare debeat. Psalm. CXVI. 10. *Credidi, propter quod locutus sum.* 2 Cor. IV. 13. *Habentes eundem Spiritum fidei & nos credimus, propter quod & loquimur.* 5.) Concedimus, non esse veram & integram in corde fidem, si non accedat confessio externa, (videlicet in adultis, & quando gloria Dei & salus proximi eam exigit) sed ex eo nondum sequitur: ergo confessio requiritur ad adquirendam, promerendam vel conservandam salutem; sed hoc tantum sequitur, quod requiratur ad contestandam fidem & salutem, quæ per fidem in Christum obtinetur. Fides enim per confessionem sese exserit, seque veram esse & salutem in Christo obtinere demonstrat. 6.) Phrasis igitur illa *ad salutem* non significat *causam*, propter quam detur salus; sed *ordinem* Dei, quibus scilicet gradibus salutem nostram perficiat, ad finem illum ultimum perducat, sicut *finis sanctificationis dicitur vita aeterna*, Rom. VI. 22. Quæ tamen est & manet χιάσμα. v. 23. Unde quidam agnoscunt hebraismum in hac phrasi: ore fit confessio ad salutem, id est, confessio salutis. 7.) Sin vero Bellarminus hoc sensu adserit, fidem veram & integram in corde esse non posse, nisi accedat exterior confessio, quod fides cordis per confessionem oris formetur, & quasi animetur, ac proinde vim salvandi a confessione mutuetur, vel certe cum ea communem habeat; negamus hoc sensu fidem sine confessione externa non esse integram, sed talem inter fidem & confessionem constituimus relationem, qualis est inter causam & proprium effectum, ut enim *fides efficax est per dilectionem:* Gal. V. 6. ita quoque efficax est per confessionem. 8.) Perperam igitur ex hoc loco Bellarminus colligit, fidem non sufficere ad salutem. Quamvis enim vera fides non sit sine externa confessione; tamen ipsa confessio non ingreditur fidei essentiam, neque una cum fide justificat & salvat, sed ex vera fide oritur; ubi ergo confessio abest, ibi fidem abesse, vel certe non esse veram & vivam fidem, intelligitur. 9.) Nec improbari potest eorum explicatio, qui verbum ὁμολογεῖσθαι, in textu apostolico interpretantur de præconio & mediatione

ne evangelii, sive illud publice quis doceat, sive privatim secum reputet, quo sensu accipitur, Hebr. III. 1. IV. 14. X. 23. Loquitur enim apostolus de verbo gratiæ, cui correspondet fides, quod verbum unum idemque est tum in corde credentis, tum in ore confitentis, nempe de Domino nostro Jesu Christo propter peccata nostra mortuo, & propter justitiam nostram ex mortuis resuscitato: quam explicationem & scopo & contextui conformem esse, facile ostendi potest. Neque enim dubium est, apostolum stilum suum conformasse ad dictum Mosaicum Deut. XXX. ubi cum & cordis & oris facta fuisset mentio, retinere illam locutionem Paulus voluit, quasi dicat, doctrinam evangelii in promtu esse & sonare in corde nostro sincera fide: Non igitur opus ad illam discendam vel in cœlum adscensu, vel in abyssum descensu, vel ultra mare navigatione. Vide analysin hujus decimi capitis traditam a Menzero ac tom. I. disp. Giss. subjunctam,

§. LVIII. IX.) Matth. XXV. 34. seqq. *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, & dedistis mihi manducare &c. ubi ratio addita luculenter ostendit, bona opera esse aliquo modo causam aeternae salutis.* Resp. 1.) Quod vita æterna detur electis non tanquam operum bonorum meritum, ibidem manifeste ostenditur. Primo enim dicuntur *benedicti*, videlicet in benedicto illo semine, in Christo per fidem adpreheaso, non autem benedicentes se in suis operibus, atque in illis confidentes. Gal. III. 8. *Praevidens scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, proevangelizavit Abrahae, quia benedicentur in te omnes gentes.* v. 9. *igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.* Deinde vita æterna datur eis ut *haereditas*, ergo non ut meritum; κληρονομήσατε, hæreditate, accipite paternum bonum, vobis ut filiis jure adoptionis dandum, jam vero per fidem contingit υἱοθεσία, utique ergo & hæreditas regni cœlestis. Gal. III. 26. *Omnes filii Dei estis per fidem in Christo.* Rom. VIII. 17. *Si autem filii, utique etiam haeredes.*

9.) Venite benedicti, esurivi enim &c. Matth. XXV.

Præterea regnum illud dicitur electis *paratum a constitutione mundi*, nimirum quia *electi sunt in Christo ante jacta mundi fundamenta*, Eph. I. 4. *antequam quicquam boni vel mali fecissent*, Rom. IX. 11. Quomodo ergo potuerunt illud suis operibus promereri? Præparatio illa regni nihil aliud est, quam hominum ad vitam æternam prædestinatio. Jam vero præparatio illa non est facta propter opera, ut suo loco ostendimus. Ergo nec ipsa possessio propter opera contingit. Denique immensam præmiantis largitatem electi mirantur, ac hoc ipso declarant, quod simplici corde, non autem mercedis intuitu benefecerint, quodque opera sua non agnoscant tanta remuneratione digna. Glossa ord. h. l. *Dicunt haec non diffidentes de verbis Domini, sed vel stupentes pro magnitudine majestatis regis, vel quia parum illis videtur omne opus bonum, quod fecerunt.* Quod si in hac vita opera sua vitæ æternæ ex *condigno* meritoria esse credidissent, ac fine & intentione cœlum promerendi eadem fecissent, nequaquam in illam admirationem prorumperent. Quando intentioni respondet finis, id certe non contingit præter exspectationem. Huc referendum est, quod analogia fidei doceat, *vitam aeternam esse* χάρισμα, Rom. VI. 23. *Gratia nos salvatos esse, non ex operibus, ne quis glorietur*, Eph. II. 9. Addimus egregium locum ex 2 Tim I. 16. 17. & 18. ubi apostolus ita precatur: *Det misericordiam Dominus Onesiphori familiae, quoniam saepe me refocillavit,* (esurienti dedit edere, sitienti bibere &c.) *& de catena mea non erubuit:* (in carcere eram, & venit ad me) *det ei Dominus, ut inveniat misericordiam apud Dominum in illo die, & in quam multis Ephesi ministraverit, melius tu Timothee nosti.* Ergo qui opera misericordiæ a Christo enumerata exercuerunt, invenient & ipsi misericordiam sive gratiam in illo die, quod si per *gratiam* salvantur, *jam non ex operibus*, Rom. XI. 6. 2.) Hæc ergo a Christo adducuntur, non ut ποιητικὰ, ut causæ efficientes vitæ æternæ, sed ut σημαντικὰ, ut testes & fructus, quibus declararunt vere pii, se esse in numero electorum ac vere credentium. Causam vitæ æternæ jamdum

dum expresserat Christus, videlicet gratuitam Dei misericordiam, qui in Christo nos elegit, ac in filios adoptavit, exponit igitur indubitata illius electionis & υἱοθεσίας indicia, videlicet opera charitatis, per *quae vera fides est efficax* Gal. V. 6. Judicium illud visibile ac publicum coram augustissimo angelorum & hominum conspectu instituetur, jam vero fides in Christum occulta est, nec conspici potest, nisi in operibus, illa igitur producuntur tanquam indubitati testes justitiam fidei comprobantes. Euthymius in h. l. *De sola charitate differit, non quod caetera vel justorum bona opera, vel peccatorum delicta sine examinatione vel discussione relinquenda sunt; sed confirmare volens, quod charitatem maxime requirit, & hanc prae omnibus expetit utpote christianis maxime necessariam, cujusque enim christiani insigne, quo dignosci potest, est dilectio: hujus autem optima pars est pauperum amor & erga proximum misericordia.* 3.) Ex quibus patet, particulam γὰρ hoc loco non esse *causalem*, sed *ratiocinativam*, qua non causa vitae aeternae, sed qualitas eorum, qui ad regnum coelestе vocandi sint, denotatur, quemadmodum in aliis scripturae dictis passim usurpatur. Cumprimis huc referendum est dictum Johannis 1 epist. III. 14. *Scimus, quod translati simus de morte in vitam, (ὅτι) quoniam diligimus fratres.* Ubi dilectio constituitur nota consequentis beatissimae illius translationis ex morte in vitam, quae in extremo die revelabitur. 4.) Regerit Bellarminus: *Non oportet verba Domini expressa dimittere, & alia, quae ipse non dixit, & quae in quaestione sunt posita, aliunde accersere. Quod enim bona opera sint necessario cum vera fide conjuncta, ejusdemque infallibilia signa, id Dominus hoc loco non dicit, ubi ne fidei quidem meminit, & res in quaestione posita est: at quod propter bona opera detur regnum coelorum disertis verbis hoc loco scriptura testatur.* Resp. quamvis disertis verbis atque *explicite* non fiat hoc in loco fidei mentio; (propter causam antea adsignatam, quod visibilis ille judicii processus juxta externa opera interioris & in corde latentis fidei testimonia instituendus sit) *implicite* tamen illius mentionem fieri, adeoque ipsi soli salutem & vitam aeternam exclusis operum meritis adscribi, evidenter ostendimus. Propter opera regnum coelorum dari ex hoc loco tum demum evinci poterit, si particulam *enim* ubique *causalem* esse evictum fuerit. 5.) Lib. V. de justificatione cap. 3. regerit, *particulam γὰρ in membro posteriore esse causalem, cum mala opera sint damnationis merita, relinqui igitur, quod & in priore membro causalis sit.* Resp. imo vero in membro posteriore itidem est *ratiocinativa* ac δεικτικὴ. Christus enim ubique propriam, immediatam, proximam & adaequatam damnationis causam constituit incredulitatem; Joh. III. 16. & 38. Marc. XVI. 16. jam vero cum incredulitas illa in corde lateat, ideo producuntur opera mala, praesertim immisericordia erga proximum, tanquam fructus & testimonia illius latentis incredulitatis. 1 Joh. III 17. *Qui habuerit substantiam hujus mundi, & viderit fratrem suum egere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?* v. 14. *Scimus quod ex morte translati sumus in vitam, quia diligimus fratres, qui non diligit, manet in morte.* Adde, quod dispar sit ratio bonorum operum ad salutem, ac malorum ad damnationem. Non enim dicit Christus, aeternum illum ignem a Deo paratum hominibus damnatis, sicut regnum dixerat paratum electis & benedictis, ne Dei ordinationi sic adscribatur hominum damnatio, sicut eorum salvatio; sed ut intelligamus, Deum neminem creasse ad perditionem, homines vero sua sponte suisque peccatis participes & obnoxios sese facere illis, quae in primis & potissimum diabolo & ipsius angelis erant parata, nec dixit prius, regnum, ad quod vocantur justi, paratum angelis justis, sicut nunc dicit, ignem paratum diabolo & angelis malis, ne similiter intelligamus, homines mereri angelorum bonorum consortium, sicut merentur consortium malorum. Divinae benignitati tribuendam justorum salvationem significavit, dicens regnum illis a constitutione mundi paratum, humanae vero malitiae injustorum condemnationem deputandam, cum dicit ignem non ipsis paratum, sed diabolo.

§. LIX.

§. LIX. X.) Jac. I. 25. *Qui perspexerit in lege perfecta libertatis & permanserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit. At quomodo quaeso beatus in suo facto, si facta nullam habent relationem ad beatitudinem, sed solum praesentiam suam otiose exhibent? Adde, quod idem apostolus ait* cap. II. 14. *Quid proderit, fratres mei, si quis dicat fidem se habere, opera autem non habeat, numquid poterit fides sua salvare eum?* Resp. posterioris dicti expositionem in tractatu de justificatione §. 158. satis luculentam proposuimus. In priore Jacobi dicto lex libertatis accipitur pro universa doctrina coelesti divinitus patefacta, quam v. 22. & 23. hujus capitis, generali adpellatione vocat λόγον. Dicitur autem *lex perfecta*, quia perfecte tradit salutis viam: *lex libertatis*, quia Spiritus Christi per praedicationem evangelii (quod est doctrinae coelestis pars altera) credentibus datus efficit, ut liberati a servitute peccati spontaneam obedientiam legi praestent. Rom. VIII. 2. *Lex Spiritus vitae in Christo liberavit me a lege peccati & mortis.* Permanere in ea dicitur, qui verbum evangelii fideli corde recipit, & juxta praescriptum legis pie vivit, quemadmodum etiam Christus dicit Joh. VIII. 31. *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.* Quando factor operis in suo facto beatus pronunciatur, id nudae auditioni opponitur, atque in actione, non in auditione ac nuda γνώσει beatitudinem sitam esse docetur, sic enim habent verba apostoli v. 22. *Estote factores verbi, non auditores tantum, fallentes vos ipsos.* v. 23. *Quia si quis auditor est verbi & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum, &c.* v. 25. *Qui autem perspexerit in legem libertatis perfectam, & permanserit in ea, non auditor obliviosus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit.* Nihil ergo aliud ex hoc Jacobi dicto elici potest, quam quod vere pii & credant evangelio, & operibus juxta legis praescriptum factis fidem suam testentur. Ergo bona opera relationem habent non ad beatitudinem hominis tanquam causae ad effectum, sed ad hominem beatum tanquam adjuncta ad subjectum.

10.) *Qui perspexerit in lege perfecta libertatis &c. beatus erit in opere suo. Jac. I.*

§. LX. *Quartam* argumentorum classem, quibus operum necessitatem ad salutem probet, petit Bellarminus ex *traditione ecclesiastica*, ubi *primo* comparat nostram doctrinam cum profligatissima Simonianorum & Eunomianorum haeresi, cui calumniae satisfecimus superius §. 44. *Deinde* profert *varia patrum dicta*, quibus negant fidem sufficere ad salutem, nisi accedant opera. *Resp.* 1.) Quandocunque patres fidem sine operibus sufficere negant, loquuntur de fide *vel* haeretica & falsa *vel* mortua & inani, *vel* historica solum notitia, *vel* nuda fidei professione. Nos autem quando cum apostolo dicimus, *fide justificari hominem absque operibus legis*, fidem intelligimus veram & vivam, quae per charitatem & omnis generis bona opera efficax est, licet ea in justificationis actum non adsciscat. 2.) Quando veteres fidei & bonorum operum conjunctionem urgent, nequaquam hoc volunt, quod fides & opera eodem modo sese habeant ad justitiam & salutem; (cujus contrarium exstat in illis dictis, quibus sola fide hominem justificari & salvari nobiscum pronunciant) sed naturam veae fidei describunt, quae a bonis operibus tanquam propriis & necessariis suis fructibus separari nec possit nec debeat. 3.) Aliud ergo est statuere, quod bona opera sint necessaria, aliud vero, quod sint necessaria ad salutem. Nequaquam docemus, quod *credentibus non obsit quorumvis perpetratio & perseverantia delictorum;* (sicut in hoc capite Bellarminus nobis impudenter tribuit) sed veram fidem cum peccatis contra conscientiam consistere diserris verbis negamus, eandem vero cum bonis operibus individuo nexu conjunctam esse dicimus: necessarium ergo ac necessario urgendum esse dicimus bonorum operum studium propter causas complures superius enumeratas, ita tamen, ut articulo de justificatione sua constet integritas. 4.) Si quid in pensius de bonis operibus pii veteres pronunciant, noverimus, eos in homiliis ad populum versari, ideo cum viderent bonorum

4.) *Dicta Patrum.*

rum operum studium apud plerosque frigescere, necessitatem bonorum operum ac perpetuam eorundem cum fide connexionem merito urserunt, quandoque etiam rhetoricati immodicis laudibus eadem extulerunt. Recognoscat Bellarminus sua verba lib. II. de grat. & lib. arb. cap. 14. resp. ad 3. *Patres* (adserentes Deum elegisse eos, quos præscivit justos futuros, quorum bonum propositum ante prænoverat) *cum ad populum verba facerent, ea dicebant, quae utiliora videbantur ad excitandos homines ad opera bona.*

§ LXI. *Quinta* classis argumentorum petita est ex quadam ratiocinatione, quam hoc modo Bellarminus format. *Si fides sola salvaret, & opera non essent necessaria, nisi ratione praesentiae, ut fructus & signa fidei, sequeretur, fidem salvare posse, etiamsi careret omni bono opere, & conjuncta esset omnibus vitiis & peccatis. Consequens est falsum. Ergo & antecedens.* Resp. ejusdem generis sophisma excussimus in tract. de justific. §. 144. Videamus tamen, quid pro confirmanda connexione propositionis, quam dicimus esse falsissimam, Bellarminus hoc loco adferat. *Opera* (inquit) *non requiruntur in actu salvandi, nisi per accidens, nullum enim ipsa vim salvandi habent, neque addunt fidei neque tollunt a fide vim, quam habet salvandi, ut adversarii contendunt, igitur bonis operibus omnibus sublatis adhuc salvaret.* Resp. putidum hoc sophisma toties repetitum & inculcatum procedit ex falsa hypothesi, quod fides vera possit esse sine bonis operibus, quin etiam cum malis operibus, hoc est, cum peccatis contra conscientiam conjuncta, cujus contrarium suo loco evidentissime ostendimus. Duplicem ἐνέργειαν fidei tribuimus, *formalem* unam, qua respicit Christum, quem adprehendit, tenet ac possidet, ad hanc fidei ἐνέργειαν non concurrunt opera, sed sola fides in ea agit, *effectivam* alteram, qua respicit proximum, cui dilectionem & omnis generis officia impendit. Quamvis igitur fides sola justificet & salvet, nunquam tamen est sola, hoc est, a bonis operibus separata. Vicissim quamvis vera fides non sit a bonis operibus separata, nequaquam tamen ex eo sequitur, quod una cum bonis operibus justificet & salvet, multa enim sunt simul, quæ tamen ad unum eundemque effectum producendum non concurrunt, ut aliquot exemplis superius demonstratum fuit. Quod ergo Bellarminus infert, *bona opera non habent vim salvandi, nec eam addunt vel adimunt fidei, ergo sublatis bonis operibus fides adhuc salvat;* id peccat contra leges veræ consequentiæ, cum consequens plus concludat, quam antecedens permittit, id enim tantum sequitur: ergo bona opera non simul cum fide justificant & salvant, sed hoc soli fidei relinquendum. Nequaquam vero inferri potest: ergo sublatis bonis operibus fides adhuc salvat, quia sublatis vel negatis operibus bonis tollitur vel negatur ipsa fides, talis enim fides est mortua, & inane simulacrum, est cadaver quoddam fidei, non autem vera & salvifica fides. *At*, inquit Bellarminus, *sufficit ad hypotheticam propositionem statuendam, fidem sine operibus bonis intelligi posse, atque ab eis, si non re, saltim ratione separari, quod ne adversarii quidem negare possint.* Resp. dianoetica illa abstractio non immutat rei naturam, sed distinctis conceptibus adprehendit ea, quæ inter se sunt & manent perpetuo conjuncta, nequaquam igitur ex ea inferri potest, fidem omnibus bonis operibus *realiter* destitutam esse ac manere veram fidem; ergo etiam non potest ex ea inferri, quod fides omnibus bonis operibus realiter destituta justificet & salvet. Considerari potest fides absque operibus, non autem esse: Quod si non est absque operibus, utique etiam nullus effectus ei tribui potest, non entis enim nulla sunt effecta. Sic ignis & calor ratione separari possunt, interim tamen re semper sunt conjuncta, præsertim quoad calefaciendi potentiam, quam ne quidem divina potentia ab igne separari, disputant scholastici, ut notum est Bellarmino: ita quoque fides & opera ratione separari, (vel ut rectius loquamur) distingui possunt; interim tamen re ipsa semper sunt & manent conjuncta; fide enim Christus habitat in cordibus nostris, ubi Christus, quomodo ibi exsulare

§.) *Rationes.*

possunt opera bona? Monendum tamen per opera bona intelligi hoc loco interiorem renovationem & sanctificationem, nam externa bona opera a fide & justificatis quandoque abesse (*), ipse Bellarminus concedit, uti vidimus §. 47. memb. 11.

CAPUT VI.

DE PERFECTIONE BONORUM OPERUM

An bona opera sint perfecta?

§. LXII. Atque hæc dicta sint de *necessitate* bonorum operum, succedit quæstio de eorundem *perfectione*. Bellarminus lib. IV. de justif. cap. 10. nobis hanc tribuit sententiam, quod doceamus, *legem divinam esse plane impossibilem homini etiam justo, ac nullam esse in nobis actualem justitiam, sed omnia opera justorum esse mortalia peccata ex natura sua;* contra vero a catholicis (Romanensibus) summa consensione dicit doceri contrarium, videlicet *primo legem Dei justis hominibus absolute esse possibilem, non quidem per solas vires liberi arbitrii, sed per auxilium gratiæ & Spiritum fidei & caritatis in ipsa justificatione infusum: secundo opera justorum esse simpliciter & absolute justa ac suo modo etiam perfecta, quamvis non ea perfectione, quin crescere possint, & quin non admisceantur interdum operibus bonis aliqua opera mala, non quidem mortifera, sed venialia, quae non impediunt, quo minus justi maneant, qui justi erant: tertio operibus justis hominem vere justificari non prima, sed secunda justificatione, quae non facit justos ex impiis, sed justiores ex piis*, hæc tria dicit haberi in concilio Tridentino sess. VI. cap. 10. & 11. seque eadem sigillatim probaturum pollicetur. *Resp.* 1.) Concedit Bellarminus legem non posse impleri per solas liberi arbitrii vires, qua ratione discedit a quibusdam scholasticis & pontificiis scriptoribus. Neque enim per calumniam illis hoc tribuimus, ut Bellarminus in hoc capite conqueritur, sed quod res est, dicimus. Notum enim est, quid Scotus, Occamus, Petrus de Alliaco & Gabr. Biel statuant, quod *voluntas viatoris ex suis naturalibus possit Deum super omnia diligere, quod liberum arbitrium ex suis naturalibus sine gratia possit elicere actum moraliter bonum, peccatum mortale novum quodlibet cavere, divina praecepta quoad substantiam actus implere.* Quamvis vero addant, præcepta Dei non posse impleri sine gratia *quoad intentionem praecipientis*, in eo tamen sibi ipsis contradicunt. Quæ enim alia Dei præcipientis intentio, quam ut se diligamus super omnia ex toto corde, tota anima, omnibusque viribus? Ergo si homo non renatus potest Deum diligere super omnia ex puris naturalibus, utique etiam quoad intentionem præcipientis præcepta implere potest. Rossensis contra Lutherum agnoscit, hanc esse quorundam scholasticorum sententiam. *Patres* (inquit) *asserunt, neminem posse quicquam boni velle sine speciali Dei auxilio, nec sufficere generalem illum influxum. Nonnulli contra scholastici contendunt hunc sufficere, ut quis absque illo auxilio bene moraliter agere & bonum facere possit non solum ex genere, sed etiam quod debitis undique circumstantiis ornatum sit.* Latomus

(*) Dupliciter vero aliquid dicitur *adesse per accidens*. Uno modo, ut adesse possit & abesse indifferenter, altero, ut adsit non immediate, sed propter aliud. Priori modo concederetur Bellarmini consequentia, quomodo paternitati ita per accidens adest eruditio. Atqui in hoc ordine constitui non possunt opera bona, nisi destruatur ipsa hypothesis, quæ ponit necessitatem præsentiæ. Altero modo possunt quidem nonnulla etiam adesse & abesse, sed non omnia tamen, opera etsi adsint per accidens rei propositæ, id est, per aliud, tamen huic ipsi, per quod adsunt, necessaria sunt. Sic Isaaci hominis ac proinde rationalis genitorem oportet esse rationalem. Ita huic generationi ratio est necessaria, etsi per accidens, nimirum per aliud. Non enim adest ratio generationi per se, & ex ipsa generationis natura, sed adest tamen huic generationi necessario. GERHARDUS.

mus scriptis publice editis defendit, *homines ante Mosen salvatos esse lege naturae.* In concilio Tridentino monachus quidam Franciscanus Tridenti publice concionatus est, *gentiles, qui vitam honestam duxerint, etiam sine cognitione Christi salvatos esse.* Refert hoc Sleidanus libr. XXIII. histor. Id ipsum postea Andradius unus ex Tridentinis patribus publicis scriptis asseruit. Notum est Erasini de Cicerone judicium, &c. Quod si gentiles sine Christo salvati, aut ex *lege* aut ex *evangelio* salus ipsis contigit. Non ex evangelio, uti constat, ergo ex lege. Quod si ex lege, utique perfecte implerunt legem, siquidem non potest ex lege sperari salus absque perfecta ejusdem impletione. Ergo ex puris naturalibus impleverunt legem, hoc est, absque Christi gratia & spiritu, qui per solam evangelii prædicationem confertur. Quid? quod ipse Bellarminus fateri cogitur, impletionem legis ex puris naturalibus haberi posse. Sic enim argumentatur lib. IV. de justif. cap. 13. rat. 3. *Si lex esset impossibilis, sequeretur, Deum omni tyranno esse crudeliorem & stultiorem, quippe qui ab ipsis etiam amicis exigeret, quod nemo solvere posset, & leges ferret, quas sciret a nemine observandas.* Atqui lex Dei non solum ad renatos & Dei amicos, sed ad omnes omnino homines pertinet, quare si connexio *majoris* satis firma, sequeretur, aut homines non renatos itidem implere posse legem, quippe quibus non minus quam renatis proponitur, aut illorum respectu Deum esse crudelem tyrannum. Vide tract. de lege §. 188. 2.) Nimis largiter Bellarminus scribit, *nos docere, quod nulla sit in nobis actualis justitia.* Atqui non negamus novam obedientiam renatorum esse quandam justitiam, alias evidentissimis scripturæ dictis contradicere necessarium foret. Luc. I. 74. *Liberati de manu inimicorum serviunt Deo in sanctitate & justitia.* 1 Joh. III. 7. *Qui facit justitiam, justus est.* Hoc vero est quod negamus, justitiam illam esse omnibus numeris perfectam, ac coram Dei judicio subsistere posse, adeo ut per & propter eam coram ipso justificemur. Quando igitur titulum hujus capitis Bellarminus sic informat: *proponitur quaestio de veritate justitiae operum*, ludit quadam ambiguitate in voce *veritatis;* ea enim vel opponitur *imperfectioni* vel *hypocrisi. Priori* modo negamus justitiam actualem esse veram, hoc est, modis omnibus perfectam & omni peccati labe vacuam: *posteriori* modo concedimus actualem renatorum justitiam esse veram, hoc est, ἀνυπόκριτον ex sincero & simplici corde profectam. Augustinus XIX. de civ. Dei cap. 27. *Ipsa nostra justitia, quamvis vera sit propter veri boni finem, ad quem refertur, tamen tanta est in hac vita, ut magis peccatorum remissione constet, quam perfectione virtutum.* Bernhardus de verb. Esaj. serm. V. col. 250. *Nostra si qua est humilis justitia, recta forsitan, sed non pura.* 3.) Illud etiam invita veritate a Bellarmino asseritur, quod statuamus omnia opera justorum esse peccata mortalia ex natura sua, cujus ἐγκλήματος depulsionem quære superius §. 39. 4.) Bellarminus sibi ipsi contradicit; si enim bona opera non sunt ea perfectione perfecta, quin crescere possint, (addo etiam quod crescere debeant) ac si opera quædam mala, hoc est, peccata venialia illis sunt admixta, utique non sunt modis omnibus absolute & simpliciter perfecta atque incontaminata. Novimus quidem pro Bellarmino responderi posse, quod statuat non esse necessarium, ut bona opera summam perfectionem in lege præscriptam adsequantur, *cum quaedam in lege praecipiantur, non ut indicetur, quid faciendum sit, sed ut indicetur solum finis, ad quem oporteat adspirare;* vel ut Stapletonus loquitur, *quaedam praecepta sunt doctrinalia, quaedam obligatoria:* sed putidam illam distinctionem jamdum evertimus in tract. de lege morali §. 181. Novimus etiam pro Bellarmino responderi posse, quod *peccata venialia non sint vere & proprie dicta peccata; cum non fiant contra, sed tantum praeter legem, ac sint sua natura venialia:* sed pharisaicum illud somnium itidem evertimus in tractat. de peccat. actualibus §. 92. & seqq 5.) Unam tantum justificationem, sicut unum Christum atque unicam salutem novimus, quæ ergo de *secunda* justificatione per bona opera adferun-

tur, ea doctrinæ apostolicæ adversari dicimus, id quod suo loco comprobatum dabimus (*).

Nostra sententia de bonorum operum perfectione.

§. LXIII. Nostra hæc est sententia, quod bona opera renatorum non adsequantur perfectionem in lege divina præscriptam, cum sint imperfecta & inquinatione peccati sordidata, adeo quidem, ut si Deus ex stricto justitiæ suæ rigore in lege divina expresso, eadem judicare velit, non modo possint ipsi non placere, sed etiam meritissime repudiari, sed fide in Christum imperfectionem illam tegi, & adhærentes peccati sordes condonari, quo sensu superius adsertum fuit, fidem esse bonorum operum formam. 1 Petr. II. 5. Renati *tanquam domus spirituales, sacerdotium sanctum, efferunt spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum.* (Ideo spirituales illæ hostiæ, id est, bona renatorum opera Deo placent, quia fiunt ex fide.) Porro

Imperfectio bonorum operum demonstratur.

imperfectionem illam operum nostrorum demonstramus his fundamentis. 1.) Quicquid non adsequitur summum perfectionis gradum in lege præscriptum, illud non est perfecte bonum. Renatorum opera non adsequuntur summum perfectionis gradum in lege præscriptum. Ergo non sunt perfecte bona. Bellarminus agnoscit, ex ἀδυναμίᾳ perfecte implendi legem recte inferri bonorum operum imperfectionem: negat autem implendæ legis ἀδυναμίαν, quam cum evidentissimis argumentis in tractatu de lege adsertam dederimus, lectorem eo remittimus. 2.) Ubi non est perfecta Dei dilectio, ibi etiam non est mandatorum divinorum perfecta observatio. Atqui in renatis, quamdiu in hoc mundo peregrinantur, nondum est perfecta Dei dilectio. Ergo non est in eis perfecta mandatorum divinorum observatio, & per consequens bona opera eorum non sunt perfecte bona. *Major* est satis evidens, siquidem *summa & finis præcepti est caritas ex corde puro, conscientia bona & fide non ficta;* 1 Tim. I. 5. *in præcepto dilectionis tota lex ἀνακεφαλαιοῦται.* Matth. XXII. 40. Rom. XIII. 10. *Minorem* late probavimus in tractatione de lege §. 181. hoc loco illud solummodo urgemus. Ubi non est perfecta summi boni agnitio, ibi etiam non habet locum perfecta ejus dilectio. Atqui in hac vita non est perfecta summi boni agnitio. 1 Cor. XIII. 9. ἐκ μέρους γινώσκομεν. Ergo nec locum habet perfecta ejus dilectio. Neve quis excipiat, *imperfectionem illam dilectionis nihil quicquam detrahere actuali justitiæ, quo minus legi perfecte satisfacere ac severum Dei judicium sustinere possit,* audiat Augustinum in epist. XXIX. ad Hieron. *Virtus est caritas, qua id, quod diligendum est, diligitur, haec in aliis major, in aliis minor, in aliis nulla, plenissima vero, quae jam non potest augeri, quamdiu hic homo vivit, est in nemine: quamdiu autem augeri potest, profecto illud, quod minus est, quam debet, ex vitio est.* (Nota, imperfectio deputatur vitio, ar num forte est tantum nævulus quidam perfectionem justitiæ actualis neutiquam tollens? ita quidem Bellarminus statuit, sed attendenda sunt sequentia.) *Ex quo vitio non est ju-*

(*) Photiniani itidem statuunt perfectionem operum. Smalcius in refut. disp. II. de pecc. orig. Frantz. p. 55. *Perfectio duplex est, absoluta & comparata. Absoluta est, quando quis ne unum peccati actum committit. Comparata est, quando quis nullius peccati habitu vel adsuetudine implicatus est, sed plerumque id facit, quod Christi praecepta jubent. Ad illam aspirandum est, ac haec necessario possidenda, & qui hanc possidet, is perfectus est ex mente sacrarum literarum, & justus, quatenus Deus id, quod talis homo facit, pro perfectione accipit & ipsum pro justo habet.* p. 56. *In illa comparata perfecta justitia dantur gradus. Potest enim aliquis secundum Spiritum ambulare, sed aegre, sed invitus quodammodo & reclamante perpetuo ipsius adperitu, utpote qui nondum prorsus superatus est. Et rursus potest aliquis secundum Spiritum ambulare, hoc est, plerumque id facere, quod rectum est, libenti animo & absque magna luctu. Imo statuendum est, posse hominem adjutum Dei Spiritu eo usque progredi, ut fere semper summa cum alacritate & jucunditate faciat Dei voluntatem, etiamsi fiat, ut interdum a vera pietatis semita aliquantisper aberretur.* GERHARDUS.

justus in terra, qui bonum faciat & non peccet, ex quo vitio non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens, propter quod vitium quantumlibet profecerimus, necessarium est nobis dicere, dimitte nobis debita nostra, &c. 3.) Renati in hac vita non sunt perfecti. Ergo nec opera eorum sunt perfecta. *Consequentiae* ratio est satis manifesta, quia nulla perfectio effectui potest tribui, quae non sit in causa vel *formaliter* vel *virtualiter*. Antecedens patet 1 Cor. XIII. 10. *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur, quod ex parte est.* Phil. III. 12. *Non quod jam adprehenderim aut perfectus sim, sequor autem si comprehendam &c.* Quo vero sensu ac respectu in quibusdam scripturae dictis renati dicantur perfecti, illud exponit Augustinus in libr. de perfectione justitiae contra Coelestium Pelagianum, vide tract. de lege morali §. 192. 4.) Quaecunque opera non procedunt totaliter & perfecte ex Spiritu, hoc est, ab homine, qui totus est spiritualis omni vetustate carnis abolita, ea non sunt perfecte bona. Ratio *connexionis* haec est, quia *lex est spiritualis*, Rom. VII. 14. hoc est, requirit spiritualem, integram & perfectam obedientiam, non qualemcunque solum *externam*, sed etiam *internam*, quae non nisi ab homine penitus spirituali proficisci potest. Atqui opera renatorum non procedunt totaliter & perfecte ex Spiritu, hoc est, ab illis, qui toti sint spirituales omni vetustate carnis abolita, quod apostolus ibidem adserit, *se se adhuc carnalem* (ex parte scilicet) *esse* pronuncians. Ergo bona opera renatorum non sunt totaliter & perfecte bona.

Immunditiem bonis operibus adhaerere demonstratur.

§. LXIV. Immunditiem bonis operibus adhaerere demonstramus 1.) ex evidenti dicto Esaiae prophetae cap. LXIV. 6. *Facti sumus ut immundi omnes, & omnes nostrae justitiae sunt instar panni menstruatae.* Quid manifestius dici posset, quam omnes nostras justitias propter adhaerentem peccati immunditiem esse similes panno menstruatae? Bellarminus libr. IV. de justif. cap. 20. audacter regerit, *horum hunc ad rem nihil pertinere* propter tres rationes 1.) *quia Esaias non loquitur de justis hominibus, sed de insignibus peccatoribus, ob quorum scelera tradenda erat civitas & totus populus in manus regis Babyloniae.* Resp. imo vero Esaias more omnium sanctorum remissionem peccatorum a Deo humiliter petit Psalm. XXXII. 6. ex vera & seria poenitentia se cum aliis conjungit, nequaquam vero ex hac publica totius populi confessione se ipsum hypocritice excludit; probat id ipse verborum sonus, *facti sumus ut immundi nos omnes*; probant illud antecedentia & consequentia istius loci. Quotquot enim serio publicarum calamitatum sensu adficiuntur, peccata sua ibidem agnoscunt, deplorant, atque eorum remissionem petunt. Atqui propheta & reliqui pii in populo Israelitico adficiuntur serio publicarum calamitatum sensu. Ergo peccata sua unanimiter agnoscunt, deplorant ac remissionem eorum petunt: probat id ipsum vox *justitiarum*, quas peccatis contaminatas esse propheta conqueritur, at quis insignibus peccatoribus tribuere velit justitias (*)? probat denique id simile exemplum prophetae Danielis cap. IX. 5. *Peccavimus & inique egimus.* v. 7 *Tibi Domine justitia, nobis autem confusio faciei.* v. 18. *Non in justitiis nostris prosternimus deprecationes nostras in conspectu tuo, sed in miserationibus multis* (**). Vide etiam tractatum de lege §. 184. ubi ex Bernhardo, Gersone & Adriano de Trajecto ostendimus,

1.) *Omnes nostrae justitiae, velus pannus menstruatae. Esa. LXIV.*

(*) Non loquitur de impiis ut impiis, nec de piis ut piis, sed in genere de *peccatoribus*, qui peccata sua agnoscunt, confitentur & misericordiam Dei implorant. Ad hanc classem pertinent non solum illi, qui peccatis contra conscientiam commissis Deum ad iram concitarunt, ab iis tamen per poenitentiam postea se averterunt, sed etiam pii & justi, quia ex innata labe & infirmitate non fuerunt sine peccato. GERHARDUS.

(**) Nec ex verbis: *nemo invocat nomen tuum* Esaj. LXIV. 7. potest evinci, de *impiis* tantum sermonem esse. Non enim negat simpliciter omnem Dei invocationem, quia nomine populi v. 8. 9. Dei gratiam implorat, sed quod

mus, de ipsis *renatorum justitiis* sive bonis operibus locum intelligendum esse; scitum cumprimis est illud Adriani: *Jugiter super pannum vitae, quem justitiae operibus teximus, stillamus saniem diversorum criminum.* Uti & Gersonis illud: *Quis justitias suas velut gloriabundus ostentavit Deo plus, quam pannum confusionis suae mulier viro?* Quibus adde Origenem in cap. III. Roman. sic commentantem. *Quis substantia sua gloriabitur, cum audiat prophetam dicentem, omnis justitia nostra sicut pannus menstruatae?* Uti etiam Macarium homil. XX. p. 290. *Postulet anima a Christo, qui largitur atque exornat eam gloria in lumine arcano, nec consuta sibi veste vanarum cogitationum arbitretur propriae justitiae opinione decepta se habere vestimentum ipsius salutaris. Si enim in sua justitia atque redemtione solum quis perstiterit, frustra ac temere labores ille suscipit. Omnis enim opinio justitiae ejus velut pannus menstruatae adparet in extremo die, ut inquit propheta Esaias: Facta est universa justitia nostra tanquam pannus menstruatae.* Sed Bellarminus conquirit quasdam ratiunculas, quibus probet Esaiam tantum de insignibus peccatoribus loqui, primo *quia paulo ante dixerat: Ecce tu iratus es & peccavimus, id est, quia iratus es, deseruisti nos, at Deus nec irascitur justis, nec eos deserit.* Deinde *quia in verbis sequentibus additur: non est, qui invocet nomen tuum, non est, qui surgat & teneat te. At justi Deum invocant, quod in hoc ipso capite facit Esaias.* Denique *opera justorum scriptura ubique commendat ac Deo grata esse docet. Ergo non loquitur de operibus justorum, nisi quis ita desipiat, ut existimet sordes & pannum menstruatae Deo placere.* Resp. propheta in publicis hisce precibus totum populum complectitur, & ex vera pœnitentia conqueritur iram Dei per peccata populi provocatam, ac ne quidem pios ab omni peccati labe immunes esse, cum justitiæ, hoc est, bona opera eorum, si in districto Dei judicio æstimentur, sint peccatis sordidata. Quemadmodum ergo David ab agnitione externi peccati, videlicet adulterii ac homicidii ad agnitionem interioris mali progreditur, *in peccatis sese conceptum ac natum esse* pronuncians, Psalm. LI. 7. ita quoque sanctus propheta in hac humili totius populi confessione docet, coram Deo non externa solum ac graviora delicta esse peccata, quibus ejus iram & omnis generis pœnas impii provocent, sed & *absconditum nostrum collocari in lumine vultus ejus*, Psalm. XC. 8. esse quædam occulta & interiora peccata, quorum emundatione etiam sancti indigeant, Psalm. XIX. 13. quibus ipsæ eorum justitiæ inquinentur ac sordidentur, ac proinde in vera ad Deum conversione non externa solum delicta agnoscenda ac deploranda esse, sed etiam interiorem illam totius naturæ corruptionem atque immunditiem. Cæterum quod alibi bona opera renatorum commendantur ac prædicantur, illud non fit inde & ideo, quasi omni imperfectione & immunditie careant, sed quia ex fide proficiscuntur & filialis obsequii loco cœlesti Patri, cui per Christum sunt reconciliati atque accepti, una cum humili peccatorum confessione offeruntur. 2.) *Etsi loqueretur Esaias de omnibus, id est, de toto illo populo, tamen non loquebatur de omnibus pro omni tempore, sed solum pro eo tempore, quo tradendi erant propter summa ipsorum scelera in captivitatem Babylonicam.* Resp. ex textu quidem manifestum est, de tempore Babylonicam captivitatem antegresso prophetam loqui, sed quod *tantum* de eo loquatur, illa *exclusiva* nunquam poterit ex textu elici; quin imo quemadmodum Daniel in suis precibus cap. IX. patrum ac majorum delicta confitetur, ita quoque Esaias & Jeremias expresse docent, causam Babylonici exilii non illis solum, qui in captivitatem ducti, sed & patribus ipsorum transcribendam esse. Demus autem ex hypothesi, tantum de eo tempore, quod captivitatem antegressum est, prophetam loqui, concedendum tamen erit, illo ipso tempore sanctum quoddam semen Deum sibi

quod nemo instar Mosis, Aaronis & aliorum, qui intercessione sua Dei iram averterunt, præsto sit, ut adparet ex verbis se quentibus, quam expositionem Sanctius in hoc loco v. 29. exemplis aliquot confirmat. GERHARDUS.

sibi reliquisse, ac in scelerato populo aliquos adhuc vere pios fuisse, nunquam enim interit ecclesia. Atqui nihilominus in genere pronunciat propheta: *omnes nos facti sumus velut immundi, & omnes justitiae nostrae sicut pannus menstruatae;* ad solam igitur Dei misericordiam omnibus confugiendum, nequaquam vero ullis operibus confidendum esse docet. 3.) *Non loquitur propheta de omnibus impiorum operibus, quasi omnia essent peccata, sed tantum de operibus illis, quae ipsi justitias esse putabant, ut sacrificia, neomenias &c. poterant enim illi ipsi facere opera moraliter bona, quae nec meritoria sunt nec peccata.* Resp. imo vero si illa quoque opera erant peccata, quibus plurimum tribuebant, quæque pro summo Dei cultu venditabant, quanto magis reliqua eorum opera moraliter bona coram Deo fuerunt peccata, id quod superius etiam demonstravimus; generaliter pronunciat propheta, *omnes nostrae justitiae sunt sicut pannus menstruatae* (*).

§. LXV.

(*) Insuper 1.) textus est manifestus: *Omnes nostrae justitiae.* 2.) De leviticis ceremoniis & sacrificiis non possunt verba accipi, quia templum erat igne succensum, v. 11. & in captivitate non offerebantur sacrificia, Ose. III. 4. unde Lyranus statuit, *in verbis*: Nemo invocat nomen tuum, *significari publicam invocationem, sacrificia & cultum in templo.* 3.) Sacrificia pœnitentium Deus non repudiat, fuisse autem populum tunc pœnitentem, patet ex textu. *Lutherus rejicit hanc explicationem.* Resp. non rejicit, sed loci hujus propriam esse negat. *Hoc loco*, inquit, *aliquando usi sumus contra justitiam humanam. Bona quidem sententia est, sed non propria hujus loci. Propheta enim cum videt multos bonos viros in captivitatem abductos, ut fuere Nehemias, Esras & alii, dolet quod ob malorum impietatem justi homines diutius in captivitate detineantur, quasi dicat, Abrahamo propter quinque justos condonasses Sodomam. Hic plures boni sunt, & tamen perinde cum eis agis, ac si ipsi quoque impii essent & immundi. Cogantur ferre pœnam impietatis, quanquam ipsi sint justi, perinde ac si ipsi quoque peccassent.* Postea addit: *Sunt autem alii loci scripturae, qui justitiam humanam damnant.* Et adducit quinque dicta. Psalm. CXLIII. 21. Luc. XVII. 10. Matth. VI. 11. Psalm. XXXII. 6. Phil. III. 8. 9. P. Bertius in præfat. tract. Arminii de vero & genuino sensu cap. VII. Rom. *Esaiam ecclesiae Israelitica multiplici idololatria, defectione a Deo, aliisque infinitis sceleribus inquinatissima, cum a Deo propter istas fœditates graviter puniretur, lamentabunda querens de gravitate pœnarum, simulque etiam exomologesin faciens peccatorum, fateretur inter cetera, justitias suas ut pannum menstruatae esse, designans nimirum optima opera, quae durante publica defectione sua præstiterat. Hic locus vulgo pernicioſa torsione corrumpitur, adlegatur enim perpetuo, ac si sensus illius inferret, excellentissima quæque præstantissimorum christianorum opera (ac proinde etiam ardentissimas preces in nomine Christi fusas, eleemosynas ex animo vere & intima misericordia commoto præstitas, denique & martyrium propter Christum ad sanguinis effusionem usque obitum) esse ut pannum menstruatae, hoc est, fœda, abominanda, horrenda coram facie Dei meraque adeo abominationes, quo nomine cum sola flagitia & scelera maxima nuncupari in scripturis soleant, sequitur porro optima & præstantissima opera nihil a flagitiis immanissimis differre, quem conceptum si quis semel hauserit, eo non omne pietatis studium curamque abjicit &c.* Arminius artic. perpend. p. 36. *Perpendendum est, an de bonis operibus fidelium vere dicatur immunda esse instar panni menstruatae, eisque competat dictum illud* Esaj. LXIV. *omnes nostrae justitiae &c.* GERHARDUS.

Præter ARMINIUM, cujus verba hæc recitavit GERHARDUS, alii etiam sunt, qui variis inducti rationibus, negant, locum hunc Esaianum de bonis fidelium operibus agere. Audiamus primo loco SIMONEM EPISCOPIUM, Arminii discipulum, qui sua de hoc oraculo cogitata hisce verbis exponit: *In loco Esai. LXIV. 6. cum justitiae omnes nostrae vocantur ut pannus menstruatae, vel potius vestis pannorum, describitur tantum status eorum, qui in peccatis aliquandiu viverant, & impie & profane egerant longo tempore, ut ex ipsa confessionis forma adparet: proinde ut, qui immundi erant coram Deo, id est, quos Deus adeo adversabatur propter peccata ipsorum, ut quidquid boni facerent, illud apud ipsum non plus valeret, quam pannus immundus, immo pannus mulieris menstruatae, ut legitur Ezech. XXXVI. 17.* Justitiae itaque non dicuntur esse sicut pannus fœditatis, quia peccata, vel peccatis inquinatae erant, sed quia non majori in pretio erant apud Deum, quam pannus vilissimus & contemtissimus, idque propterea, quod ii, qui eas faciebant, jam prius eum

§. LXV. II.) Quibus perpetua peccatorum remissione opus est, illorum opera non sunt pura & munda. At sanctis in tota vita perpetua peccatorum remissione opus est. Psalm. XXXII. 1. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates & quorum tecta sunt peccata &c.* v. 6. *Pro hac peccatorum remissione orabit ad te omnis sanctus.* Ergo sanctorum opera non sunt pura & munda. Excipit Bellarminus: 1.) *si tota vita justorum & omnia ipsorum opera peccatis sordescerent, unde dice-*

2.) *Sancti indigent quotidiana peccatorum remissione.*

dem peccatis suis ita Deum offenderant, ut eorum rationem habere amplius nollet, sed pœnis & calamitatibus eos exponere, ut videre est Esai. I. cap. per totum, & imprimis vers. 11, 12, 13, 14, 15. & cap. LIX. 3. Amos V. 22. &c. Unde adplicari hic locus & extendi non potest ad sanctorum & piorum opera, quæ justa, sancta, munda, Deo grata & bona adpellantur, passim, immo vestis nuptialis *&* byssus pura & splendida, *Apoc. XIX. 8.* non inquinata, *Apoc. III. 4. sed* pura *Tit. I. 15. & Matth. V. 8.* Vid. ejusdem *lectiones sacras in 1 epist. Joann. cap. I. 8. oper. theol. parte altera fol. 200.* Nec his absimilia sunt, quæ hanc in rem scripserunt HUGO GROTIUS atque JO. CLERICUS. *Ille* quidem in *comment.* ad *Esai. LXIV. 6.* observat, vatem loqui κατα μιμησιν (*aliena verba imitando,*) & *justitias* vocare id, quod homines improbi eo nomine adpellent, sacrificia scilicet & ritus similes. *Hic* vero in *arte critica part. II. sect. II. cap. IV. §. 15. p. 416, 417.* pariter monet, in oraculo hocce prophetico de Judæis duntaxat, qui tum temporis vixerant, impiissimis illis & ficta atque imaginaria eorum & hypocritica justitia sermonem esse. Nec tantum ARMINII sectatores, sed & alii ex protestantium theologis eandem hanc adoptarunt expositionem. Fecerunt id ex nostris CHRISTOPH. WOELFFLINUS in *vindiciis veritatis evangel. adversus Jesuitas Jaurinenses pag 54.* THEODORICUS HACKSPANIUS *in not. philolog-theolog. in varia scripturæ loca, part. II. p. 740.* JOACH. LANGIUS in *anti-Barbaro, part. III. p. 303. segq.* THEOPH. ALETHÆUS, sive LAURENTIUS MULLERUS, in *der Erleuterung der dunkeln Oerter alten und neuen Testaments, p. 734.* aliique. Ex ecclesiæ vero reformatæ doctoribus in hancce classem referendi sunt SIXTINUS AMAMA in *antibarbaro biblico libr. IV. p. 707.* itemque CAMP. VITRINGA in *commentario* suo ad *Esai. LXIV. 6.* qui expositioni suæ hæc subjungit verba: „Vides interim, quam imprudenter sæpe hoc dictum præter scopum prophetæ ab imperitis verbi divini interpretibus „ad ipsos adplicetur *actus regenitorum* in fide „per gratiam Spiritus S. editos, ob aliquam „iis adhærentem imperfectionem; ac si illi „Deo obversarentur ut *vestis fœda & rejectanea.* Quin in ipsis precibus publicis id subinde Deo absurdissime obtruditur.„ Plerique tamen nostrorum theologorum in aliam heic descendunt sententiam, atque ex oraculo hocce Esaiano liquere arbitrantur, quod justitia quoque renatorum imperfecta prorsus sit atque inquinata. Ita, præter GERHARDUM nostrum, sentiunt ABRAH. CALOVIUS, in *bibliis vet. test. illustratis tom. II. f. 361. seqq.* SEB. SCHMIDIUS in *colleg. bibl. priori, p. 321. seqq.* JO. FECHTIUS in *dissertat. de imperfecta vitæ perfectione, sect. III. §. 1.* & complures alii, quos nominare supersedemus. Atque hi præeuntem sibi habent S. BERNHARDUM, celebrem illum Clarævallensem in Gallia abbatem, sec. XII. clarum, qui *serm. I.* in festo omnium sanctor. ita pronunciat: *Quid potest esse omnis nostra justitia coram Deo? nonne juxta propheram velut pannus menstruatæ reputabitur? Si districte judicetur, injusta invenietur omnis nostra justitia, & minus habens.* Et *serm. V.* in dedic. eccles. *Si ipsæ quoque justitiæ nostræ omnes ad lumen veritatis inspectæ, velut pannus menstruatæ inveniuntur, injustitiæ denique quales reputabuntur?* Nec alienus est ab hac sententia ADRIANUS de TRAJECTO, postea ecclesiæ Romanæ præsul, qui *in IV. sentent.* referente CASSANDRO in *consultat. p. 924.* sequentem in modum scribit: *Quasi pannus menstruatæ sunt omnes nostræ justitiæ. Jugiter enim super pannum vitæ, quem justitiæ operibus teximus, stillamus sanies diversorum criminum.* Non possumus ire inficias, nos b. LUTHERO, qui hocce oraculo contra *justitiam humanam* olim quidem usus est, postea vero hanc sententiam recantavit, eandemque *bonam* quidem, *sed non propriam hujus loci* esse pronunciavit, nostrum adjicere calculum. Etenim de ejusmodi *immunditie* spirituali, qua populus israëliticus tum temporis laborabat, *loc. cit.* loquitur vates, quæ gentem hanc, Deo olim dilectam, gratia divina privavit, gravissimasque pœnas, exclusionem nimirum e terra Canaan atque abductionem in captivitatem Babylonicam post se traxit; id quod non nisi

diceret idem David Psalm. I. *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in* Psalm. C. *Psallam & intelligam in via immaculata, quando venies ad me, perambulabam in innocentia cordis mei in medio domus meae; non proponebam ante oculos meos rem injustam.* Resp. justi non insistunt viae peccatorum, sed innocentia cordis sui ambulant, & sunt immaculati, interim tamen ex eo nondum sequitur, quod omni omnino peccato careant, quod coram sanctissimis Dei oculis natura & opera eorum sint munda, distinguendum enim inter justitiam *facti* & inter justitiam *personae*: distinguendum inter justitiam *bonae conscientiae* & inter justiriam *Dei*, hoc est, quae coram Deo valet: distinguendum inter probabilem conversationem coram hominibus & inter perfectam legis impletionem: distinguendum inter peccata contra conscientiam & inter infirmitates in renatis adhuc haerentes: distinguendum inter obedientiam ἀνυπόκειτον & inter absolutam obedientiae integritatem: quisquis haec omnia confundit, articulum de justificatione pervertit. 2.) *Loquitur David de initio justificationis, seu de prima justificatione, per quam remittuntur peccata, & infunditur caritas, ut per eam corde dilatato per viam mandatorum currere valeamus.* Resp. imo vero non solum in prima nostra ad Deum conversione, sed etiam per omnem vitam ac in medio cursu bonorum operum indigemus remissione peccatorum, uti evidenter docet apostolus, Rom. IV. ubi ex hoc ipso Davidis testimonio probat, justificationem nostram in remissione peccatorum consistere. Quod ne de *prima* tantum justificatione (uti fingit Bellarminus) accipiatur, notandum, quod apostolus de Abrahamo in medio pietatis cursu constituto agat, atque eum non operibus, sed fide justificatum esse ostendat. Quam Pontificii vocant justificationem *secundam*, eam scriptura vocat sanctificationem & renovationem, quae cum in hac vita non sit perfecta, ideo per & propter eam coram Deo justificari non possumus (*).

§. LXVIII.

nisi de gravissimis peccatis potest intelligi. Gloriabantur quidem Judaei, peccatorum suorum intime conscii, de rebus quibusdam actionibusque ut causis *justitiae*, ipsis apud Deum procurandae, veluti de privilegio natalium, de majorum suorum meritis, de observantia cultus levitici, operibusque caritatis, & quae sunt hujus generis plura. Verum, cum Judaei istius aevi vera atque interiore sanctimonia prorsus essent destituti, operaque ista, quae jactitabant, cum induratione cordis variisque peccatis, iisque gravissimis, commaculata, non poterant non Deo esse abominabilia, atque instar rei foedae ac turpissimae ab ipso reprobari. Hinc propheta *justitiam* istam a Judaeis tantopere jactatam *loc. cit.* comparat cum *panno fordido* ac *rejectaneo*. Erat enim justitia ficta, imaginaria, hypocritica, operibus Deo gratis, quae fructus sunt justitiae, prorsus destituta. Longe aliter se res habet cum justitia utut imperfecta *regenitorum*, eorumque operibus bonis ab ipso Spiritu sancto profectis. Haec enim sunt sacrificia Deo placentia, accepta atque εὐαρεστα, *Rom. XII, 1.* nec ullibi in sanctioribus litteris comparantur cum *panno* aut veste *menstruatae mulieris*, sed insignibus potius ab ipso Spiritu S. elogiis exornantur. Interdum enim

adpellantur *vestes mundae*, interdum *religio pura* & *impolluta*, interdum *purpura* & *byssinum purum* & *splendidum*. Evolvantur loca, *Apoc. XIX. 8.* coll. *III. 4. Jac. I. 27.* coll. *2 Petr. III. 14.* Quin ipsa Hierosolyma spiritualis, sive ecclesia in libertatem restituta, quae passim in sanctioribus litteris *personam* induit humanam, gratiae divinae sensu vivide adfecta, & tanquam in ecstasin rapta, laetabunda exclamat: *Summe gaudeo in Jehovah, exsultat anima mea in Deo meo, quia induit me vestibus salutis; toga justitiae amicivit me, ut sponsus decore comitur, aut ut sponsa suo ornatur mundo; Esa. LXI. 10.* Nulla proinde adparet ratio, qui hic ipse vates, apud quem verba modo recitata leguntur, alibi, in nostro nimirum oraculo, justitiam *regenitorum*, *vestem immundam* & *menstruatae mulieris* adpellare potuerit. Rectius haec loquendi formula adplicari potest in detestabilem Judaeorum hypocrisin, qui apud Esaiam *loc. cit. instar folii marcuisse* dicuntur, cum contra de iis, qui vera pietate florent, pronunciet Spiritus S., eorum *folia non marcescere*, *Psalm. I. 3.*

(*) Pulcre Origenes homil. VIII in Ezech. *Quomodo lumen lucernae ad radios solis obscuratur, & ve-*

§. LXVI. III.) Quicunque deprecantur Dei judicium, illi agnoscunt opera sua non posse rigorem illius judicii sustinere. Atqui sancti deprecantur Dei judicium. Psalm. CXLIII. 2. *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Huc referendæ sunt similes sanctorum confessiones. Exod. XXXIV. 7. *Coram te nemo innocens.* Job. IX. 1. *Vere novi, quod non justificabit se homo coram Deo;* v. 2. *si velit cum eo contendere, non respondit ei unum ex mille.* cap. XV. 15. 16. *Cœli non sunt mundi in conspectu ejus, quanto magis abominabilis ac putridus homo, qui bibit velut aquam iniquitatem.* Psalm. XIX. 13. *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me.* Psalm. CXXX. 3. *Si iniquitates observaveris o Deus Domine, quis sustinebit?* Dan. IX. 18. *Non in justitiis nostris prosternimus deprecationes nostras, sed in miserationibus tuis multis.* 1 Cor. IV. 4. *Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non sum justificatus, qui autem me judicat, Dominus est. &c.* Ergo sancti agnoscunt, opera sua non posse rigorem judicii divini sustinere. Recte igitur episcopus Mersburgensis Adolphus, cum quidam doctrinam nostram de justificatione ut novam traduceret, respondit: *Quid? vosne doctrinam hanc novam perhibetis? an non meministis in psalmo dictum: Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens?* Vide Camerarium in vita Georgii principis Anhaldini. Bellarminus prætermissis reliquis dictis ad locum Psalm. CXLIII. 2. triplicem adfert solutionem: (1. *sensum hujus loci esse, quod homo non habeat ex se justitiam, sed ex Dei dono, ac proinde non possit justificari ex his, quae ex se habet.* Resp. & *imputata* & *habitualis* justitia (ex qua *actualis* postea oritur,) a Deo nobis donatur, quod ergo homo non possit justificari coram Deo illa justitia, quam ex se habet, sed donatam requiri justitiam, verissime adseritur, sed ex eo non-

3.) *Sancti deprecantur Dei judicium.*

dum sequitur, omnem donatam justitiam coram Dei judicio subsistere, sed illud tantummodo imputatæ per fidem justitiæ convenit: *habitualis* vero & *actualis* quamvis itidem sit Dei donum, tamen severum ejus judicium sustinere nequit, id quod vel ex hoc ipso loco manifestissimum est. Negari enim non potest, Davidem justitia *habituali* & *actuali* instructum fuisse, idem tamen judicium Dei deprecatur, atque inhærentem suam justitiam iræ & judicio Dei non audet opponere, sed in misericordia Dei & merito promissi Messiæ omnem suam fiduciam collocat. 2.) *Quosdam referre hunc locum ad peccata venialia, sine quibus in hac vita esse non possumus, ex quo tamen nondum sequatur, quod omnia nostra opera sint peccata, etiamsi absque peccato vivere non possimus: sensum ergo hunc esse. Non cupio tecum contendere, confiteor me peccatorem, & veniam oro.* Resp. de hac expositione egimus in tract. de lege §. 182. Concedimus de peccatis *venialibus* locum hunc intelligendum esse, (cum in renatis quatenus talibus non sint peccata *mortalia*) sed aliter describuntur peccata venialia a pontificiis, aliter a nobis. Illi peccata venialia non agnoscunt esse vere & proprie dicta peccata, sed vocant ea peccata illa levicula vitiola, quæ ex se & sua natura sint venia digna: nos vero omne peccatum sua natura esse odio Dei dignum dicimus, quod vero in renatis illa, quæ dicuntur venialia, non sint actu mortalia, id nequaquam ipsi per se peccato, sed gratiæ Dei & fidei, quæ per ea non amittitur, adscribendum esse dicimus. Deinde per venialia peccata non tantum intelligimus quotidianas piorum infirmitates, sed etiam defectus ipsis bonis operibus adhærentes, quos Deus propter Christum credentibus condonat. Invertimus igitur responsionem Bellarmini. Quia bonis operibus opera quædam mala commiscentur, quia absque peccato vivere non possumus, ergo opera nostra non sunt perfecta, sed habent quosdam defectus, & peccatis sordidantur. Sane venia-

lur alia cœca materia obtenebrescit: sic licet fulgeat justorum omnium lumen ante homines, non fulget tamen ante Christum. Luceat quippe lumen vestrum, non simpliciter dictum est, sed luceat ante homines, ante Christum non potest fulgere lumen justorum. GERHARDUS.

venialia peccata non tollunt justitiam fidei, siquidem renatis ea agnoscentibus ac deplorantibus, in Christum credentibus, carnem suam crucifigentibus & ad perfectionem adspirantibus non imputantur, interim tamen justitiæ tam *habitualis* quam *actualis* perfectionem omnino tollunt. Justitia enim est *perfecta cum lege conformitas*, ubicunque igitur adhuc est vel minimum aliquod peccatum, ibi nondum adest perfecta cum lege conformitas, siquidem peccatum est transgressio legis. 3.) *Sententiam Davidis esse, non posse hominem justificari, si comparetur ad Deum, non quod non sit in homine vera justitia, si absolute consideretur, sed quia tanta est puritas & sublimitas justitiae Dei, ut omnis hominum & angelorum justitia ei comparata injustitia esse videatur.* Resp. Hieronymus in cap. XIII. Jer. hanc expositionem ab hæreticis mutuatam esse docet. *Ostendens* (inquit) *nos vas esse fragile, juxta apostolum dicentem:* habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, *nec posse fieri, ut non illud impleatur in nobis, quod scriptum*, non enim habitat in carne mea bonum: *& iterum*, non enim, quod volo, bonum hoc facio, sed quod nolo, malum hoc operor. *Ac deinde:* Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? *Hac autem ebrietate, qua obliviscimur praeceptorum Dei, & vitiis atque peccatis animi impletur humana conditio dicente propheta:* non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens, *non ad comparationem Dei, ut veteres & novi haeretici volunt & patroni haereticorum, sed ad scientiam ejus: homo enim videt in facie, Deus in corde, & quod nobis interdum mundum videtur, illius oculis sordidum deprehenditur.* Hactenus Hieronymus. Dicimus ergo Davidem non *comparate* solum, sed *absolute* omnem operum justitiam coram Dei judicio & sibi & aliis in universum omnibus derogare, perinde ut alibi omnes sanctos peccatorum remissione indigere testatur. Psalm. XXXII. 6. Vide Augustinum in enarrat. Psalm. CXLII. ubi inter alia sic scribit: *Noli intrare mecum in judicium Domine Deus meus. Quantumlibet rectus mihi videar, producis tamen de thesauro tuo regulam, coaptas ad me & pravus invenior, &c.*

§. LXVII. IV.) Qui eo modo faciunt bonum, ut simul etiam peccent, eorum opera non sunt perfecte munda. Atqui *non est homo justus, qui faciat bonum, & non peccet.* 1 Reg. VIII. 46. Eccl. VII. 21. Ergo justorum opera non sunt perfecte munda. Excipit Bellarminus, *non esse hunc sensum, quod homo justus peccet, dum bonum facit: sed neminem esse tam justum, qui semper bonum faciat, cum omnes aliquando peccent.* Resp. 1.) Si nemo tam justus est, quin aliquando peccet, actualis justitia non erit in hac vita perfecta. *Qui enim peccat in uno, reus est omnium* Jac. II. 10. 2.) Renati non solum obnoxii sunt quotidianis infirmitatibus & externis peccatis, (quæ sua natura venialia esse falso sibi persuasit Bellarminus) sed etiam interioribus pravis adfectibus & motibus, quin imo labes originalis in carne eorum adhuc hæret, quæ omnes ipsorum actiones coinquinat. 3.) Ipsa renatorum opera nondum adsequuntur summum perfectionis gradum in lege divina præscriptum. 4.) Recte igitur dicitur, *justum in omni bono opere peccare*, non quod externis peccatis & quotidianis lapsibus omni momento succumbat; (hoc enim sensu recte adserit Bellarminus, *justum non cadere ad singulos passus, sed aliquoties, nec semper cadere, sed aliquando cadere, aliquando resurgere.* Prov. XXIV. 16. *Septies in die cadit justus, & resurgit*) sed quia in carne ipsius hæret adhuc peccatum, quod omnes actiones coinquinat, & quia ipsa opera bona imperfectione quadam laborant; jam vero *peccare* phrasi hebraica, non externas solum actiones, sed etiam naturæ vitiositatem *habitualiter* inhærentem denotat.

4.) Non est justus, qui faciat bonum & non peccet, 1 Reg. VIII.

§. LXVIII. V.) Quorum cor nondum est perfecte mundum, illorum etiam opera nondum sunt perfecte munda. Jam vero renatorum cor nondum est perfecte mundum. Ergo nec ipsorum opera. Connexio *majoris* est manifesta, cor enim phrasi hebraica notat omnes animæ facultates, quæ sunt actionum principia, quo pertinet illud Christi Matth. XII. 35. Luc. VI. 45. *Bonus homo ex bono cordis thesauro profert bona,*

5.) Cor renatorum nondum est perfecte mundum.

na, malus vero mala. Facultates animæ noſtræ, quæ ſunt proximæ actionum humanarum cauſæ, non ſunt penitus ſpirituales, nec caro, hoc eſt, nativa peccati labes ab iis planiſſime eſt abſterſa, nec Spiritus & caro ſeparatas ſedes habent in nobis, vel ſeparatim operantur, ſed mixtim; conſequitur igitur, nullum eſſe quantumvis præſtans cujusquam regenerati opus, quod ſit ab omni carnis vitio purum, cui non ſit aliquid carnis admixtum. In ſacrificiis adhibebantur ſuaviſſima aromata, quibus ſacrificia condiebantur, addebatur nihilominus tamen & galbanum fœtidiſſimum, quo haud dubie ſignificatum fuit, noſtra opera, quæ ſunt gratiſſimum Deo ſacrificium, admixtum habere quidpiam de carnali vetuſtate. Exod XXVIII. 38. *Aaron portabit iniquitates eorum, quae ſanctificaverunt filii Iſrael in cunctis muneribus & donariis ſuis?* quid aliud hac ſanctione divina oſtenditur, quam bona opera, euchariſtica illa ſacrificia, Deo placere non poſſe, niſi iniquitates noſtræ placentur per ſacerdotem ſummum Chriſtum, cujus typus fuit Aaron (*). *Minor* itidem ſua luce radiat. Prov. XX. 9. *Quis poteſt dicere, mundum eſt cor meum, purus ſum a peccato?* Job. X. 14. *Si peccavi, obſervas me, & ab iniquitate mea non facis innocentem.* cap. XIV. 4. *Quis dabit mundum de immundo conceptum ſemine?* cap. XV. 14. *Quid eſt homo, ut immaculatus ſit, & ut juſtus adpareat natus de muliere?* v. 15. *Ecce inter ſanctos ejus nemo integer, & cæli non ſunt mundi in conſpectu ejus.* v. 16. *Quanto magis abominabilis & putridus homo, qui bibit velut aquam iniquitatem.* Matth. XV. 19. dicit Chriſtus ad diſcipulos ſuos jamdum renatos: *Quae procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, &c.* v. 20. *haec ſunt quae inquinant hominem.* At quis gloriari poteſt, quod cogitationibus pravis non ſit obnoxius? Marc. X. 14. exprobrat Chriſtus diſcipulis σκληροκαρδίαν, ex quo adparet, quod in renatis quidpiam de nativa duritie adhuc ſuperſtes maneat. Breviter, ſi Deus opera noſtra ſevere ad omnes legis ſuæ circumſtantias & partes exigere, internum noſtrum ſenſum, adfectum, intentionem, divinæ gloriæ promovendæ ſtudium, bonorum operum conſtantiam, ac voluntatis noſtræ conformitatem ad normam verbi revocare vellet, utique in opere & operario magnam infirmitatem, plurimos defectus, imperfectiones & peccata mente, dictis & factis commiſſa perſpiceret.

§. LXIX. Quæ de argumento Lutheri ex oratione dominica deſumto Bellarminus hoc loco addit, ea in tractatu de peccatis actualibus §. 55. late ſunt expoſita. Non ſolum conſervationem & incrementum donorum ſpiritualium, ſed etiam peccatorum remiſſionem Chriſto auctore petimus, quare cum quotidie orationem dominicam recitemus, an non quotidie peccatorum debita nos contrahere profitemur? Bellarminus dicit, *intelligendum id eſſe, de peccatis venialibus, non autem de concupiſcentia in membris adhuc haerente*, atqui utrumque oratione noſtra complectimur, utriusque gratuitam remiſſionem humili corde petimus, quod ex ipſo Auguſtino alibi demonſtratum fuit. Præterea ſi de quo-

(*) *Aaron portabat iniquitatem* הַקָּדָשִׁים *ſanctificationum ſive ſacrificiorum*, innuitur ergo, quod in ipſis ſanctificationibus ſive ſacrificiis & ſanctis operibus Iſraelitæ committant iniquitatem. Rabbini fingunt *virium in materia oblata*, in qua non facile poterat peccari, utpote legibus determinata. Vera cauſa mandati eſt, quod perſonis offerentibus atque ipſi actioni oblationum ſemper adhæret aliquid vitii, id ut tollatur, tradita fuit hæc lamina *Alius ille angelus, qui ſtetit ante aram, habens thuribulum aureum, multos habuit ſibi datos ſuffitus, ut illos inderet precibus ſanctorum, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων.* Apoc. VIII. 3. *ſuper altare aureum, quod eſt ante thronum aſcendit ſuffitus, qui indebatur precibus e manu angeli ad conſpectum Dei. Quod indicio eſt, precibus ſanctorum ſuam eſſe infirmitatem, nec ullum fragrantem odorem Deo abſque favore in Chriſto emittere;* prout ex RAINOLDO obſervavit GERHARDUS.

quotidianis illis infirmitatibus orationem dominicam accipiendam esse Bellarminus concedit, quare negat eas esse vere & proprie dicta peccata, cum diserte adpellentur *debita?* De tota hac re suo loco plura, referenda enim ad hanc quæstionem omnia illa, quæ probant, legem Dei non posse a nobis perfecte in hac vita impleri, concupiscentiam post baptismum in renatis reliquam esse vere & proprie peccatum; venialia (quæ ita vocantur) renatorum peccata non esse sua natura, sed ex Dei misserentis & condonantis gratia venialia &c.

Dicta patrum.

§. LXX. Ex veteribus multa in hanc sententiam adferri possunt. Origenes tract. VIII. in Matth. in princip. *Et si omnia fecerimus, quae praecepta sunt, nec sic, quantum ad haec verba, bonum aliquid fecimus, nec enim si vere bona essent, quae facimus, scriptum fuisset, ut facientes ea dicamus esse nos inutiles servos, si proprie conveniret hominibus adpellatio bonitatis, quoniam omne bonum nostrum abusive & non proprie bonum dicitur.* Cyprianus serm. IV. de mortalit. (quem locum Augustinus lib. II. contra Julianum adlegat.) *Cum avaritia nobis, cum impudicitia, cum ira, cum ambitione congressio est, cum carnalibus vitiis, cum illecebris secularibus adsidua & molesta luctatio est. Obsessa mens hominis, & undique diaboli* (alias Zabuli) *infestatione vallata vix occurrit singulis, vix resistit. Si avaritia prostrata est, exsurgit libido: si libido compressa est, succedit ambitio: si ambitio contemta est, ira exasperat, inflat superbia, violentia invitat, invidia concordiam rumpit, amicitiam zelus abscindit, &c.* (Bellarminus lib. IV. de justif. cap. 2. excipit, *Cyprianum nihil dicere contra justitiam operum, sed contra miseriam hujus vitae.* Atqui quomodo perfecta operum justitia locum habet in tanta carnis adversus Spiritum colluctatione, cui ipsi renati quandoque ex infirmitate succumbunt? Sic enim Augustinus ex hoc loco contra Pelagianos argumentatur libro II. contra Julian. *Cyprianus nec avarus erat, nec impudicus, nec ambitiosus, quia his malis motibus partim de origine, partim de consuetudine venientibus fortiter resistebat, non adquiescens esse, quod eum esse cogebant: nec ideo tamen in tam periculoso laborioso que certamine nullo telo feriebatur hostili, cum dicat in epistola sua de eleemosynis: Ne quisquam sic sibi de puro atque immaculato pectore blandiatur, ut innocentia sua fretus medicinam non putet esse adhibendam vulneribus, cum scriptum sit:* Quis gloriabitur castum se habere cor? aut quis gloriabitur mundum se esse a peccatis? *Et iterum in epistola sua Johannes dicat:* Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus. *Si autem nemo esse sine peccato potest, & quisquis se inculpatum dixerit, aut superbus aut stultus est, quam necessaria, quam benigna est divina clementia, quae cum sciat non deesse sanatis quaedam vulnera, dedit curandis denuo sanandisque vulneribus remedia salutaria.* Hæc omnia ex Cypriano Augustinus, quæ cum Pelagiana de perfectione actualis justitiæ persuasione nunquam conciliari poterunt, diserte enim in serm. de eleemos. Cyprianus addit, *sine aliquo conscientiae vulnere esse non possumus;* & in serm. de orat. domin. *Ne quis sibi innocens placeat, & se extollendo plus pereat, instruitur & docetur se peccare quotidie, quotidie pro peccatis jubetur orare.*) Hieronymus lib. II. adv. Jovin. fol. 32. *frustraneum, habere advocatum Jesum, qui non peccat.* Et paulo post argumentum petit ex oratione dominica (*). Lactantius libr. VI. instit. cap. 13. *Nemo sine delicto esse potest, quamdiu indumento carnis oneratus est.* Hilarius in Psalm. LI. *Non enim illa ipsa justitiae opera sufficerent ad perfectae beatitudinis meritum, ni-*

(*) Conf. Hieronymus in cap. LIII. Esa. 9. epist. XLVI. fol. 101. ubi respondet etiam ad objectionem, *quod quidam dicuntur justi, & quidem in conspectu Domini.* In cap. III. Jonæ. *Nullus absque peccato.* (quem locum adlegat Augustinus lib. III. de pecc. merit. & remiss. cap. 6.) Augustinus lib. IV. ad Bonifac. cap. 10. adducit Cypriani & Ambrosii dicta. 1. retract. cap. 3. in fin. serm. 6. de verb. apost. de vera religione cap. 27. *Novum & coelestem hominem nemo*

si misericordia Dei etiam in hac justitiae voluntate humana motuum non reputet vitia. Spes igitur in misericordia Dei in seculum & in seculum seculi. Cyrillus Alexandrinus libr. IV. in Joh. cap. XI. *Ne justificari opere putemus, ne gratiam Dei meritis nostris, sed fide nobis adfuturam speremus.* Macarius homil. XV. p. 188. *Si perseveres dicere, per adventum Christi damnatum esse peccatum, non post baptismum vitium habere, ubi pascatur, aut collocetur in corde; ignoras, quot ab adventu Domini ad hoc usque tempus baptizati sint, & nihilominus interdum prava cogitaverunt, &c. An non reperimus post baptismum multa committi peccata, ac plerosque delinquere? post baptismum igitur pabulum habet praedo, & ingredi potest & agere, quod voluerit. Scriptum est enim:* Diliges Dominum tuum ex toto corde tuo. *Verum dicis, diligo & habeo Spiritum sanctum. Estne apud te memoria, amor & desiderium ardens erga Dominum, ita, ut diu noctuque sis ibi devinctus &c.* Homil. XVI. pag. 236. *Nobis vitium adjacet eo, quod habitet in corde, ubi vim suam exercet, suggerens improbas & obscoenas cogitationes, non sinens puras preces effundere, sed captivam ducens mentem per hoc seculum* (*). Ambrosius lib. II. de Jacob. & vita beata. cap. 2. *Non operibus justificamur, sed fide, quoniam carnalis infirmitas operibus impedimento est, sed fidei claritas factorum obumbrat errorem, quae meretur veniam delictorum.* Idem lib. I. de poenitentia cap. 7. *Tu audes, Novatiane, mundum te dicere, qui etsi operibus mundus esses, hoc solo verbo fieres immundus.* Hieronymus l. b. I. adverſ. Pelag. *Inspiciente Deo & omnia contemplante, quem cordis arcana non fallunt, nullus est justus, &c. Haec hominibus sola perfectio, si imperfectos se esse noverint.* Et vos, *inquit*, cum omnia feceritis, dicite: servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. *Si inutilis est, qui fecit omnia, quid de illo dicendum est, qui explere non potuit?* Ibidem: *Tunc justi sumus, quando nos peccatores fatemur, & justitia nostra non ex proprio merito, sed ex Dei consistit misericordia; dicente scriptura, justus accusator sui est in principio sermonis.* (Bellarminus excipit, *ad primam justificationem locum hunc referri posse;* at Hieronymus absolute & simpliciter negat, justitiam nostram esse ex proprio merito, & de ipsis justis pronunciat, quod in peccatorum remissione justitia ipsorum consistat. Aliter igitur respondet Bellarminus, videlicet *ad justitiam hujus vitae pertinere veritatem confessionis, quod saepe labamur in peccata venialia, quae non repugnant justitiae.* At quomodo peccata venialia, cum sint & dicantur peccata, non repugnent perfectioni *actualis* justitiae? qui peccat & transgreditur legem, quomodo de perfecta operum justitia gloriari potest? Sane justitiam fidei non tollunt venialia peccata, sed justitiam operum, quae coram Deo consistere possit, plenissime evertunt. Nimirum Bellarminus semper recurrit ad hypothesin illam, quod peccata quaedam sint sua natura venialia, quam esse falsam, suo loco demonstravimus.) Idem lib. III. adverſ. Pelag. *O te felicem & nimium beatum, si justitia, quae jam non nisi in coelis creditur, apud te solum inveniatur in terris.* Idem in cap. XX. Proverb. *Multi quidem misericordes praesenti in seculo apud homines videntur: virum autem fidelem, id est, qui recta intentione bonum opus faciat, invenire difficile! Et in isto* (verſiculo) *munditiem & rectitudinem, qualis in hac vita esse justorum potest, docet habendam in illa subtilitatem divini examinis, quo hominum facta & intentiones dijudi-*

mo in hac vita potest agere nisi cum vetere. Gregorius lib. IV. moral. cap. 22. Anshelmus enarr. evang. Luc. II. fol. 278. Lombardus II. sent. dist. 25. §. 10. *manere peccatum in regeneratis, ita tamen, ut non regnet.* Ludovicus Vives lib. XIV. de civ. Dei cap. 9. *Auguſtinus docet, sine crimine homines esse posse, sed sine peccato minime.* Pomerius serm. III. de Trinit.

Sancti viri non sunt omni boni, id est, omni parte boni, quia multos habent defectus. GERHARDUS.

(*) Idem homil. XXXVIII. prolixe ostendit, perfectionis persuasionem stolidam esse, cum nullus christianus sit, in quem cupiditatis peccatum non cadat. GERHARDUS.

judicantur, monet semper ob oculos habendam, unde & illum locum antiqui interpretes ita transtulerunt, cum sederit rex justus in solio judicii, quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? In cap. VII. Eccl. *Opera, quia per corpus administrantur, aliquo semper errore commixta sunt.* Augustinus epist. XXIX. ad Hieron. *Plenissima caritas, quae jam non possit augeri, quamdiu hic homo vivit, est in nemine, quamdiu autem augeri potest, profecto illud, quod minus est, quam debet, ex vitio est, ex quo vitio non est, qui faciat bonum, & non peccet.* Idem lib. de perfect. justitiae. *Quis gloriatur mundum se esse a peccato nisi forte isti, qui volunt in sua justitia, non in ipsius judicis misericordia gloriari?* Ibidem: *Ingredi sine macula non absurde etiam ille dicitur, non qui jam perfectus est, sed qui ad ipsam perfectionem irreprehensibiliter currit, carens criminibus damnabilibus, atque ipsa peccata venialia non negligens mundare eleemosynis. Ingressum quippe hoc iter nostrum, quo tendimus ad perfectionem, munda mundat oratio, ubi veraciter dicitur:* Dimitte nobis, sicut & nos dimittimus, *ut, dum reprehenditur, quod non imputatur, sine macula nostra ad perfectionem habeatur cursus, in qua perfectione, cum ad eam pervenerimus, jam non sit omnino, quod ignoscendo mundetur.* Ibidem: *Peccatum est, cum vel non est caritas, quae esse debet, vel minor est, quam debet.* (Excipit Bellarminus, *Augustinum peccatum & vitium largo modo adpellare, quod proprie non sit peccatum,* cui exceptioni quid tribuendum sit, patet ex tractatu de peccatis actualib. §. 67. & seq.) Idem Lib. IX. confess. cap. 13. *Vae hominum vitae quantumvis laudabili, si remota misericordia discutias eam,* (Excipit Bellarminus, *Augustinum nequaquam dicere, quod bona opera sint peccata, si remota misericordia discutiantur, sed hoc solum adserere, quod vita laudabilis propter opera bona egeat misericordia in judicio Dei propter peccata saltem venialia, a quibus nemo liber invenitur.* At si laudabili hominum vitae aeternum vae, hoc est, condemnatio debetur, si districto Dei judicio remota misericordia discutiatur, quomodo renatorum bona opera non erunt immunda & imperfecta? Si nemo est liber ab actualibus venialibus peccatis, quomodo perfectio actualis justitiae locum habebit? Si in judicio Dei ipsi renati misericordia indigent, quomodo ipsorum opera ex *condigno* merentur coronam justitiae? interim tamen manet discrimen inter peccata & bona opera, neque enim dicimus, bona opera esse *formaliter* peccata, sed peccatis contaminata propter imperfectionem & immunditiem adhaerentem.) Idem libr. III. contra duas epistolas Pelagian. cap. 7. *Ex quo factum est, virtutem, quae nunc est in homine justo, perfectam hactenus nominari, ut ad ejus perfectionem pertineat etiam ipsius imperfectionis & in veritate cognitio, & in humilitate confessio.* (Excipit Bellarminus, *justitiam in hac vita esse imperfectam, si comparetur ad justitiam vitae beatae, imperfectionem vero illam non esse, nec ab Augustino vocari peccatum.* Atqui justitia operum imperfecta est facta non solum ad vitam aeternam, sed etiam ad legem Dei comparatione, cujus perfectionem nondum adsequitur, ut suo loco demonstravimus. An imperfectio illa ab Augustino negetur esse peccatum, judicari potest ex epistol. XXIX. ad Hieron. *Plenissima caritas,* inquit, *quae non possit augeri, quamdiu hic homo vivit, est in nemine, quamdiu autem augeri potest, profecto illud, quod minus est, quam debet, ex vitio est: ex quo vitio non est justus in terra, qui faciat bonum, & non peccet: ex quo vitio non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens: propter quod vitium, quantumlibet profecerimus, necessarium est nobis dicere, dimitte nobis debita nostra.* Vide tract. de lege §. 179. & seqq.) Idem in Psalm. CXXIX. *Si iniquitates observaveris Domine, Domine inquit, quis sustinebit? Ecce adparuit, de quo profundo clamaret. Clamat enim sub molibus & fluctibus iniquitatum suarum: circumspexit se, circumspexit vitam suam, vidit eam undique flagitiis & facinoribus coopertam, quacunque respexit, nihil in se boni invenit, nihil illi justitiae serenum potuit occurrere. Et cum tanta & tam multa peccata undique & catervas scelerum suorum videret, tanquam expaviscens ex-*

exclamavit: Si iniquitates observaveris Domine, Domine, quis sustinebit? non dixit, ego non sustinebo, sed quis sustinebit? Vidit enim prope totam vitam humanam circumlatrari peccatis, adcusari omnes conscientias cogitationibus suis, non inveniri cor castum praesumens de sua justitia. Lib. X. de civ. Dei cap. 22. *Peccatorum in hac vita non fit nostra virtute, sed divina miseratione purgatio, per indulgentiam illius, non per nostram potentiam, quia & ipsa quantulacunque virtus, quae dicitur nostra, illius est bonitate concessa. Multum autem nobis in hac carne tribueremus, nisi usque ad ejus depositionem sub venia viveremus. Propterea ergo nobis per mediatorem praestita est gratia, ut polluti carne peccati, carnis peccati similitudine mundaremur. Hac Dei gratia, qua in nos ostendit magnam misericordiam suam, & in hac vita per fidem regimur, & post hanc vitam per ipsam speciem incommutabilis veritatis ad perfectionem plenissimam perducemur* (*). Leo serm. III. Pasch. *Nemo tam sanctus est, ut non sanctior, nemo tam devotus, ut non debeat esse devotior. Quis enim in hujus vitae constitutus incerto aut immunis a tentatione aut liber videatur a culpa? Quis est, qui nihil virtutis sibi adjici, aut qui nihil vitii sibi optet auferri?* Prosper epigr. LXXXVIII.

Ipsaque virtutum gaudia vulnus habent:
Ni Dominus miseranda lavet delicta suorum,
Et, dans virtutum munera, det veniam.

Gregorius lib. VIII. moral. cap. 23. *Quantalibet justitia polleant, nequaquam sibi ad innocentiam electi sufficiunt, si in judicio districto requirantur: sed hoc nunc ad solatium sive erectionem inveniunt, quod nequaquam se posse sufficere, humiliter sciunt.* Lib. IX. moral. cap. 2. *Sanctus vir, quia omne virtutis nostrae meritum vitium esse conspicit, si ab interno arbitrio districte judicetur, recte subjungit, si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum pro mille.* (Excipit Bellarminus, *districte judicari h. l. nihil aliud esse, quam judicari ex his, quae homo habet ex se remotis donis gratiae Dei*, cui exceptioni quid tribuendum sit, patebit ex aliis dictis Gregorii.) Idem IX. moral. cap. 11. *Repente Deus interrogat, cum nos ad districtionem sui examinis vocat, sed ad interrogationem illius homo respondere non sufficit, quia si remota tunc pietate discutitur, in illo examine etiam justorum vita succumbit.* (quid ad clarissimum hoc dictum Bellarminus? excipit, *opera justorum in judicio Dei succumbere, non quasi ipsa sint peccata, sed quia justi in peccatis inveniuntur, de quibus nullam egerunt poenitentiam.* At si in districto Dei examine vita justorum succumbit, quomodo *actualis* justitia erit perfecta? non dicimus, bona opera justorum esse *formaliter* peccata, absit enim, ut discrimen inter peccata & bona opera tollamus, sed bona opera dicimus esse imperfecta & peccatis contaminata, quo sensu & respectu peccata dicuntur. Costerus in enchirid. p. 217. non diffitetur, quando in actione quamvis per se bona adhuc aliquid deest, quod adesse debeat, id peccatum esse. Quod justis quædam peccata tribuuntur, de quibus nullam egerint pœnitentiam, dupliciter intelligi potest, vel de peccatis *voluntariis* contra conscientiam admissis, quod si de illis non agunt pœnitentiam, desinunt esse justi: vel de peccatis *infirmitatis*, de quibus quamvis in specie non agant pœnitentiam, generaliter tamen ea agnoscunt ac deplorant, atque eorum remissionem per fidem impetrant. Si de *posteriori* peccatorum genere Bellarminus loquitur, invertimus ejus responsum. Quod si enim renatis ac justis

(*) Auctor comm. in 1 epist. Joh. qui Augustini nomine circumfertur, in exposit. cap. II. *Videte ipsum Johannem observantem humilitatem. Certe vir justus erat & magnus, qui de pectore Dei mysteriorum secuta habebat. Ille, ille, qui bibendo de pectore Domini ructavit divinitatem, ille talis vir non dixit, advocatum habetis apud Patrem, sed siquidem peccaverit, advocatum habemus, non dixit, habetis, nec me habetis dixit, sed ipsum Christum habetis, sed & Christum posuit, non se. Maluit se ponere in numero peccatorum, ut haberet advocatum Christum, quam ponere se pro advocato Christo, & inveniri inter reprobandos superbos.* GERHARDUS.

justis quædam peccata adhærent, de quibus non agunt pœnitentiam, hoc est, quæ in specie non agnoscunt, ac ne quidem agnoscere possunt, sed cum psalte regio orare coguntur: Psalm. XIX. 13. *Delicta quis intelligit, ab occultis meis munda me:* quomodo inhærens & actualis ipsorum justitia poterit esse ac dici perfecta? Si propter occulta peccata vita justorum in districto divini judicii examine succumbit, quomodo peccata illa erunt sua natura venialia sive venia digna?) Idem libr. eod. moral. cap. 14. *Omnis humana justitia injustitia esse convincitur, si districte judicetur, prece ergo post justitiam indiget, ut, quae succumbere discussa poterant, ex sola judicis pietate convalescant. Mens humana vix comprehensa peragit, & valde extrema sunt, quae comprehendit. Dicat ergo quis, etiamsi habuero aliquid justum, non respondebo, sed meum judicium deprecabor. Velut si apertius fateatur dicens: Etsi ad opus virtutis excrevero, ad vitam non ex merito, sed ex venia convalesco. Prece itaque innitendum est, cum recta agimus, ut omne, quod juste vivimus, ex humilitate condiamus.* Cap. 26. in illud: *verebar omnia opera mea. Ac si,* inquit, *humili confessione diceretur, quae aperte egerim, video, sed quae in his latenter pertulerim, ignoro.* Cap. 28. *Notandum, quod vir sanctus non ait, fulserint manus meae mundissimae, sed velut mundissimae manus meae, quia quousque poena corruptionis adstringimur, quamlibet rectis operibus insudemus, veram munditiem nequaquam adprehendimus, sed imitamur.* Lib. ult. cap. ult. *Si de his districte discutimur, quis inter ista remanet salutis locus, quando & mala nostra pura mala sunt, & bona, quae non habere credimus, pura bona esse nequaquam possunt.* (Bellarminus repetit suas exceptiones, de quibus ex antecedentibus & ex ipsis Gregorii verbis judicium fieri potest.) Notandum singulariter, quod Bellarminus hoc loco concedit, *quod peccata venialia, si non misericorditer remittantur, impediant ab ingressu cœlestis regni,* quod si verum est, ut certe est verissimum, quomodo peccata illa erunt sua natura venialia? quomodo justitiam operum non reddunt imperfectam & impuram? Nec est, quod Bellarminus obvertat, *misericordiam Dei justo judicio deberi justis, qui bene operantur:* si enim est vere & proprie dicta misericordia, non erit justitiæ debitum. Rom. XI. 6. *Si ex gratia, jam non ex operibus.* Idem in cap. VII. Jobi. *Justi omne, quod agunt, metuunt, dum caute considerant, ante quod judicium stabunt. Enumerant mala proprii operis, & contra exaggerant bona gratiae conditoris. Considerant prava quam districte judicet, & bona opera quam subtiliter penset, & perituros se absque ambiguitate praesciunt, si remota pietate judicentur, quia hoc ipsum quoque, quod justi videmur vivere, est culpa, si vitam nostram, cum judicat hanc apud se, divina misericordia non excusat.* Ibidem: *Ipsa justitia nostra ad examen justitiae divinae deducta injustitia est, sordet in districtione judicis, quod in aestimatione fulget operantis, unde & Paulus, cum diceret, nihil mihi conscius sum, protinus adjunxit, sed in hoc non sum justificatus.* In cap. IX. Jobi: *Sanctus Job videbat omnia nostra bona opera esse mera peccata, si judicantur a Deo, ideo dicit, si voluerit homo contendere cum eo, non poterit ei respondere unum pro mille.* In Ezech. homil. IV. *Quantumlibet sancti sint viri in hac adhuc vita, habent tamen, quod ante Dei oculos operire debeant, quia omnino est impossibile, ut aut in opere aut in locutione aut in cogitatione non delinquant.* Anshelmus in 1 Cor. IV. *Ad ejus examen vita nostra ducitur, sub quo & virtutes nostrae trepidant.* Bernhardus serm. V. de verb. Esaiæ, col. 250. *Nostra si qua est humilis justitia, recta forsan, sed non pura, nisi forte meliores nos esse credimus, quam patres nostros, qui non minus veraciter, quam humiliter, dicebant:* omnes nostræ justitiæ tanquam pannus mulieris menstruatæ. *Quomodo enim pura justitia, ubi non potest adhuc culpa deesse?* Excipit Bellarminus, *Bernhardum hoc velle, quod in nobis esse possit justitia recta, quia possumus peccato non consentire, sed non puram, quia nemo nostrum est, qui non peccaverit in Adamo, & qui non aliquando venialiter peccet.* Resp. bene est, etiam nos hoc volumus. Ergo si justitia nostra recta quidem,

quia non consentimus peccatis contra conscientiam: interim tamen non pura, sed potius panno mulieris menstruatæ similis, quomodo erit perfecta & labe vacua? *At*, inquit Bellarminus, *vos omnia bona opera dicitis esse peccata mortalia, ergo non admittitis justitiam rectam, quae in peccatum letale non consentit*,) qua de re quid statuendum sit, ex superioribus manifeste adparere potest.) Idem in festo omnium sanctorum serm. I. col. 224. *Quid potest esse omnis nostra justitia coram Deo, nonne juxta prophetam velut pannus menstruatae reputabitur? Si districte judicetur, injusta invenietur omnis justitia nostra & minus habens. Quid ergo de peccatis erit, quando ne ipsa quidem pro se poterit respondere justitia? propterea obnixe cum propheta clamantes:* Non intres in judicium cum servo tuo Domine, *tota humilitate ad misericordiam recurramus, quae sola potest salvare animas nostras.* Serm. de verb. Orig. *Qui me judicat, Dominus est, illius enim prorsus nequeo declinare judicium. Et si justus fuero, non levabo caput, quoniam omnes justitiae meae tanquam pannus menstruatae coram illo. Non est qui in conspectu ejus justificetur, non est usque ad unum.* Serm. de interiori domo col. 1214. *Nec hoc quidem, quod laudabiliter vixi, sine aliquo reatu est, si remota pietate discutiatur.* Radulphus in Lev. lib. I. cap. 1. *Vix bonum opus compleri potest sine alicujus peccati admixtione.* Glossa ord. in cap. IX. Jobi. *In bonis operibus duo timenda sunt, desidia scilicet & fraus, desidiam facit minor amor Dei, fraudem facit proprius amor sui.* Huc pertinet illud Ludov. Vivis in libr. XIX. Augustini de civ. Dei. cap. 27. *Magna ex parte boni sumus, non quod bene vivimus, sed quod commissorum scelerum sit nobis a Deo gratia* (*).

§. LXXI. Accedamus ad examen argumentorum, quibus operum perfectionem stabilire conatur Bellarminus. Primum causæ suæ robur petit ex impletione legis. *Si enim renati perfecte possunt implere legem, utique etiam ipsorum opera erunt perfecta.* Sed contrarium evicimus suo loco, videlicet renatos in hac vita peccatis adhuc obnoxios esse, ac proinde legi divinæ non præstare perfectam illam, quam exigit, obedientiam, ex quo sponte sequitur, quod actualis eorum justitia sit imperfecta. Lib. IV. de justif. cap. 15. octo scripturæ testimoniis operum perfectionem confirmat: I.) ex Jobi I. 22. *In omnibus his non peccavit Iob, neque stultum aliquid contra Deum locutus est.* Cap. II. 3. Deus ipse testimonium fert Iobo, quod *fuerit vir simplex & rectus, recedens a malo & adhuc retinens innocentiam. Certe si innocentiam retinebat, & si a malo recedebat, neque lingua neque corde peccaverat*, cui argumento ut robur aliquod Bellarminus adderet, subjungit, *Lutheranos a partibus diaboli contra Deum pugnare, siquidem diabolus suis tentationibus Jobum voluit ad peccandum inducere, Deus autem tentationes illas permisit, ut patientia & virtus sancti viri demonstraretur, si ergo Iob peccasset, Deus ipse quodammodo a Satana superatus fuisset.* Resp 1.) generalia sunt scripturæ pronunciata: Exod. XXXIV. 7. *Coram Deo nemo innocens.*

Argumenta Bellarmini pro perfectione justitiæ.

(*) Osorius tom. V. conc. p. 441. scribit, *imperfectiones multas reperiri etiam in bonis operibus.* Tom. II. p. 429. *bona opera plena esse imperfectionibus.* Taulerus in meditat. vitæ Christi cap. 15. v. p. 130. *Vere humiles, quia in bono deficiunt, dehinquere se fatentur in eo, quod benefaciunt.* Bellarminus in conc. II. de extr. judicio §. sed se. *Oculi Domini ejusmodi sunt, ut stellae non sint mundae coram eo, & ibi saepe reperiat pravitatem, ubi nos nihil nisi sanctitatem videmus.* Joh. Ferus in cap. XII. Matth. super verba Prog-nies viperarum. *Etiam in operibus nostris non nihil mali concurrit. Quamvis enim, qui in Christo sunt baptizati, Christum induerunt, Christus autem justitiam secum adfert, tamen nondum plane interiit Adam ille vetus; unde fit, ut, cum Christus gratia sua ad bona opera exstimulat, ipse Adam, id est, perversa natura adjiciat vel aliquid propriae complacentiae vel proprii commodi &c. quo fit, ut opus ipsum nunquam sit perfectum, quamvis ex misericordia Dei non imputetur piis.* GERHARDUS.

ceus. 1 Reg. VIII. 46. *Non est homo, qui non peccet.* Rom. III. 23. *Omnes sunt peccatores.* 1 Joh. I. 8. *Si dixerimus, nos non habere peccatum, nos ipsos seducimus:* ex illorum ambitu Jobus non poterit excludi. 2.) Quin imo se ipsum sponte includit cap. IX. 2. *Vere scio, quod non justificatur homo compositus Deo.* v. 3. *Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum ad mille.* v. 15. *Etiamsi habuero aliquid justum, non respondebo, sed meum judicem deprecabor.* v. 20. *Si me justificare voluero, os meum condemnabit me; Si innocentem ostendero, pravum me comprobabit.* cap. XIV. 4. *Quis dabit mundum de immundo conceptum semine?* 5.) Dicimus ergo proponi in Jobo exemplar singularis pietatis & patientiæ, quod pravas carnis ad impatientiam & omnis generis peccata solicitantis concupiscentias Spiritu vicerit, & hoc respectu non peccarit; interim tamen per peccatum in carne ipsius adhuc habitans ad impatientiam ipsum fuisse solicitatum, negari non potest; quin & postea tentationibus illis carnis quodammodo succubuit, cum diem nativitatis suæ detestari inciperet. 4.) Breviter, recta fuit Jobi pietas & patientia, sed non pura, ergo in severo Dei judicio per eam non potuit subsistere, sed gratuita peccatorum indiguit remissione (*).

David secundum justitiam suam sibi retribui petit Psalm. VII.

§. LXXII. II.) *David non solum opera sua justitiae nomine ornanda censet, sed etiam confidit, ea in judicio Dei subsistere posse, alioquin petens judicari secundum justitiam suam damnationem pro absolutione quaesivisset.* Psalm. VII. 9. *Judica me Domine secundum justitiam meam, & secundum innocentiam meam super me.* Psalm. XVII. 1. *Exaudi Domine justitiam meam:* v. 2. *De vultu tuo judicium meum prodeat: Oculi tui videant aequitatem.* v. 3. *Probasti cor meum & visitasti nocte, igne me examinasti, & non est inventa in me iniquitas.* Psalm. XVIII. 21, 22. *Retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi, quia custodivi vias Domini, nec impie gessi a Deo meo.* Psalm. XXXV. 24. *Judica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum.* Psalm. CXIX. 121. *Feci judicium & justitiam, non calumnientur me superbi.* Resp. 1.) Distinguendum est inter justitiam *personae* & inter justitiam *facti*. Quando de justitia *personae* David loquitur, tunc hoc modo orat Psalm. XIX. 13. *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me.* Psalm. CXXX. 3. *Domine, si peccata imputare decreveris, quis sustinebit?* Psalm. CXLIII. 2. *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Quando vero juxta suam justitiam atque innocentiam judicari petit, loquitur de justitia *facti*, quod justam contra hostes suos causam defendat, nec reus sit illorum peccatorum, quæ a detractoribus & persecutoribus sibi imponi noverat. 2.) Provocat igitur David ad suam justitiam & innocentiam, non quod per eam coram severissimo Dei judicio consistere se posse persuasum habeat, sed certo respectu, quatenus scilicet res ipsi erat cum adversariis, quorum calumniis & violentia gravabatur, justam ergo sciens se fovere causam non dubitat ad judicium Dei provocare, ut secundum illud & sibi & adversariis retribuatur. Eodem sensu adversariis suis respondet Augustinus libr. III. contra Crescon. cap. 3. *Ad existimationem humanam magna testium, qui me noverunt, suppetit copia; ad Dei vero conspectum sola conscientia, quam cum contra vestras criminationes intrepidam geram, non me tamen sub oculis omnipotentis Dei justificare audeo, magisque ab eo effluentem misericordiae largitatem, quam judicii summum examen exspecto, cogitans, quod scriptum est: Cum rex justus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor, aut mundum esse a peccatis?* 3.) In quibusdam dictis excluditur hypocrisis, quod scilicet sincero corde pietatem fuerit sectatus, non externam solummodo pietatis speciem,

(*) Lutherus præf. Libri Job. *Diese Historia führet endlich dahin, daß GOtt allein gerecht ist, und doch wol ein Mensch wider den andern gerecht ist auch für GOtt.* GERHARDUS.

quasi diceret: hypocritæ solum agunt, ut exteriorem pietatem simulent, sed tu Deus nosti cor meum, quod absque hypocrisi tibi obediam atque serviam. 4.) In quibusdam dictis loquitur David non tam de sua, quam in Christi persona; cujus sanctitatem & justitiam esse numeris omnibus absolutam & perfectam, ipsimet propugnamus. 5.) Frustra igitur Bellarminus urget generalia illa pronunciata, *ab omni via mala me prohibui: non est inventa in me iniquitas*, hæc enim excludunt hypocrisin & voluntaria peccata conscientiam vastantia, nequaquam vero omnibus gradibus ac numeris perfectam & puram obedientiam inferunt; si enim perfectionis illius David sibi conscius fuisset, cur judicium Dei tantopere formidaret? Adde, quod impletio mandatorum divinorum cum additione de peccatorum remissione intelligenda sit, *tunc enim omnia mandata facta deputantur, quando quicquid non fit, ignoscitur.*

§. LXXIII. III.) Matth. VI. 22. *Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus lucidum erit.* Et Luc. XI. 34. *Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te: Vbi per oculum simplicem intelligitur recta intentio, per corpus lucidum opus bonum, tale autem opus, pronunciat Dominus, esse lucidum totum, nec ullam habere partem tenebrarum. Ergo non erit sua natura mortale peccatum.* Resp. 1.) Ex figuratis & obscuris dictis non possunt duci argumenta apodictica. 2.) Per *oculum simplicem* intelligi quidem potest intentio recta, sed non *sola*, alias enim consequens fuerit, rectam intentionem conciliare operibus bonitatem, si vel maxime non congruat cum præscripto legis, cujus contrarium ostendimus suo loco. 3.) Ergo per *oculum simplicem* intelligimus animum ab avaritiæ aliorumve adfectuum vitiosorum tenebris repurgatum, ac Spiritus sancti luce collustratum. Ut enim oculus omnia membra corporis illuminat, hoc est, illuminando dirigit: sic animus spiritualiter illustratus & cœcis adfectibus vacuus actiones omnes reddit lucidas. 4.) Quia vero in hac vita repurgatio illa animi ab adfectibus vitiosis nunquam est tam perfecta, quin de vetustate carnis in homine aliquid superstes maneat, ideo etiam ipsæ actiones externæ in se ac per se non sunt tam lucidæ, ut coram sanctissimi & justissimi Dei oculis omni imperfectionis labe careant, ipse *enim absconditum nostrum collocat in lumine vultus sui.* Psalm. XC. 8. 5.) Quod nihilominus dicuntur esse *lucidae* & nihil tenebrarum habere, id fit propterea, quia peccatum adhærens fide tegitur, ut non imputetur, sed condonetur, non dominetur, sed mortificetur.

Matth. VI. Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus lucidum erit.

§. LXXIV. IV.) 1 Cor. III. 12. *Per aurum, argentum & lapides pretiosos supra fundamentum aedificatos intelliguntur opera adeo bona, ut nihil omnino vitii admixtum habeant, unde dicunt, in igne divini judicii manere & mercedem accipere.* Resp. 1.) Bellarminus in libro de purgatorio ipsemet fatetur, locum hunc apostolicum esse obscurum, ac diversimode a veteribus exponi. 2.) Ambrosius per aurum, argentum & lapides pretiosos *doctrinas cum apostolorum & prophetarum doctrina, Christum salutis fundamentum unice monstrante, consentientes* intelligit, quam explicationem cum scopo apostoli & integro contextu aptissime congruere, ostendemus suo loco. 3.) Augustinus in ench. cap. 68. demonstrat, per *ignem* non judicii divini, sed *tribulationum ignem* intelligendum esse. 4.) Si vel maxime per aurum, argentum & gemmas bona renatorum opera intelligerentur, nondum tamen consequens foret, ea per se & absolute esse tam pretiosa & defecata; sed quia proficiscuntur ex fide, quæ est *aurum illud igne excoctum*, 1 Petr. I. 7. per quam imperfectio & immundities operibus adhærens tegitur, ut coram oculis Dei auri instar & argenti nitere possint.

1 Cor. III. Quidam superædificant aurum &c.

§. LXXV. V.) Jac. III. 2. *In multis offendimus omnes. Ergo non in omnibus.* Resp. 1.) Scopus apo-

Iac. III. In multis offendi-

mus. Ergo non in omnibus.

apostoli docet de lapsibus linguæ πρώτως hoc loco agi. 2.) Neque tamen repugnamus, quo minus ad reliquos vitæ humanæ quotidianos lapsus transferatur, sed perfectionem operum ex hoc dicto evinci posse negamus. 3.) Quæ enim hæc argumentatio? In multis offendimus omnes; ergo justitia *actualis* est perfecta. Contrarium potius inde sequitur: ergo propter quotidianos lapsus justitia *actualis* est imperfecta. 4.) *At*, inquit Bellarminus, *si in multis tantum offendimus, ergo non in omnibus, & per consequens bona opera renatorum non sunt peccata.* Resp. per τὸ *offendere* intelliguntur peccata infirmitatis in externis operibus & verbis, utpote risus immodicus, verbum otiosum &c. Quamvis igitur hoc sensu & respectu non offendamus in omnibus, ex eo tamen nondum sequitur, quod ea, quæ secundum legem Dei facimus, perfecte congruant legi, & omni inhabitantis peccati labe careant, sed hoc tantum sequitur, quod in illis, quæ secundum legem facimus, externo opere non impingamus ac offendamus.

Scripturæ dicta hortantur nos ad non peccandum.

§. LXXVI. VI.) *Multa scripturae dicta hortantur hominem ad non peccandum.* Psalm. IV. 5. *Irascimini & nolite peccare.* Esaj. I. 16. *Quiescite perverse agere, discite benefacere.* Joh. V. 34. *Noli amplius peccare &c. At quorsum pertinent hae adhortationes, si in omni opere quantumvis bono, non possumus non peccare.* Resp. 1.) Ex præceptis nostram δύναμιν non posse colligi ostendimus suo loco, docent enim non quid possimus, sed quid debeamus. 2.) Τὸ *peccare* in scripturis notat *primo* externa delicta conscientiam vastantia, ut 1 Joh. III. 9. *Qui ex Deo natus est, non peccat; deinde* peccata infirmitatis & lapsus quotidianos, 1 Reg. VIII. 46. *Non est homo, qui non peccet; denique* phrasi hebraica notat vitiositatem naturæ, peccatum in carne habitans. Rom. III. 23. *Non est distinctio, omnes sunt peccatores.* Dicta illa scripturæ, quæ Bellarminus cumulat, loquuntur de peccatis contra conscientiam, a quibus per Dei gratiam renati sibi cavere, non renati operante Spiritu sancto resurgere possunt; sed ex eo nondum sequitur, quod renati a peccatis infirmitatis ac defectibus puritatis & perfectionis in hac vita plane sint liberi. 3.) Ipse Bellarminus concedit, peccata venialia (quæ diserte vocat *mala opera*) justitiæ *actuali* renatorum admixta esse. Atqui illa ipsa peccata venialia prohibentur, ac pii admonentur, ut ab illis abstineant; num vero ex eo sequitur, quod in hac vita ab illis penitus sint liberi? ita quidem voluerunt Pelagiani, sed Augustinus eos solide refellit.

Bona opera renatorum placent Deo.

§. LXXVII. VII.) *Scriptura testatur, bona opera renatorum Deo placere* Mal. III. 4. *Placebit Deo sacrificium Iudae.* Sap. IX. 11, 12. *Sapientia custodiet me, & accepta erunt opera mea &c. At Deo nihil placere potest, nisi quod est vere bonum & purum ab omni vitio.* Resp. placent Deo bona opera non ratione propriæ *dignitatis* & perfectionis, sed quia procedunt ex *fide* in Christum, qua adhærens imperfectio & immundities teguntur. Bellarminus regerit, *hoc omnino absurdum esse, cum ex eo sequatur, non solum peccatoribus, sed etiam ipsis peccatis Christi justitiam imputari, quis vero intelliget, ipsum peccatum per indulgentiam fieri hostiam Deo placentem?* Resp. nequaquam dicimus, bona opera *formaliter* esse peccata, proinde ex nostra sententia non potest inferri, peccatis Christi justitiam imputari, sed per fidem in Christum peccatorum non solum ante commissorum, sed etiam labis ac defectus ipsis bonis operibus adhærentis remissionem contingere dicimus; quod ut rectius intelligatur, repetenda sunt hoc loco, quæ superius §. 18. de *forma* bonorum operum disputavimus.

Iustorum opera absolute dicuntur bona.

§. LXXVIII. VIII.) *Iustorum opera absolute vocantur bona. Ergo sunt perfecte bona, quia bonum non dicitur absolute, nisi integre sit bonum.* Resp. plus est in consequente, quam antecedens promittit. Eadem scriptura, quæ justorum opera vocat bona

bona, multis in locis testatur, quod in carne renatorum adhuc habitet peccatum, quod caro in illis concupiscat adversus Spiritum, quod non sit homo, qui non peccet &c. Quodque non dicantur bona, quia *perfecte* bona sint, nihil defectus aut vitii habentia, sed quia ex *fide* proficiscuntur, & aliquam cum lege conformitatem obtinent. Hebr. XI. 4. *Fide Abel meliorem hostiam obtulit Deo, quam Cain.*

§ LXXIX. *Testimonia patrum*, quæ pro perfectione operum cap. 16. Bellarminus producit, facilem habent explicationem. Ex plerisque nihil aliud exsculpi potest, quam opera virtutum distincta esse a peccatis, at quis nostrum hoc negat? Cui in mentem venit statuere, quod idem sit peccatum & opus bonum? Libertinis hæc opponat Bellarminus non autem nostris ecclesiis. 1.) Ambrosius de apol. David. cap. 6. *Cavendum esse* dicit, *ne sint plura peccata, quam opera virtutis*, at ibidem diserte addit, *non posse sine peccato esse humanam fragilitatem.* Hortatur igitur renatos, ut operam dent, quotidianos lapsus esse quam paucissimos, interim tamen non negat, peccatum ipsis & operibus eorum adhærere. 2.) Hieronymus libr. III. ad Pelag. dicit, *posse hominem non peccare, si velit*, at late ibidem contra Pelagianos probat, peccatis venialibus in hac vita pios adhuc obnoxios esse; ergo de peccatis contra conscientiam proprie loquitur, quod per Dei gratiam ea caveri possint, item quod aliquo tempore etiam venialia externa caveri possint; at ex eo nondum sequitur, quod detur tempus, quo peccatum in carne hærens opera non coinquinet, perpetuo verum est illud apostolicum: *Si dixerimus nos non habere peccatum, mendaces sumus.* 3.) Augustinus libr. de Spiritu & lit. cap. ult. negat, *culpae deputandum esse, quod in hac vita non sit tanta puritas & perfectio operum, quanta erit in vita aeterna.* At hoc telum nos non ferit, per *culpam* enim intelligit Augustinus peccatum actu mortale sive mortem adferens. Quamvis enim in operibus renatorum non sit tanta puritas & perfectio, quanta esse debebat, tamen culpæ d non deputatur, hoc est, non sunt propterea iræ Dei & damnationi actu obnoxii, quia fide in Christum & ipsi & opera eorum Deo placent. Idem Augustinus diserte scribit epist. XXIX. ad Hieron. *Quod in caritate* (ac justitia actuali) *minus est, quam esse debebat, ex vitio est, ex quo vitio non fit, qui faciat bonum & non peccet.* 4.) Quod ad dictum Augustini libr. de bono conjugali cap. 6. attinet, *conjugalem concubitum, generandi genera non habere culpam*, & cap. 7. *reddere debitum conjugi nullius est criminis*; respondemus, distinguendum esse statum naturæ *integrae & corruptae.* In statu *integritatis* concubitus conjugalis omni pravæ concupiscentiæ vitio caruisset, sed in statu *corruptionis* concubitus conjugalis per accidens deformatur ab inhærente prava concupiscentia & libidine. 5.) De dictis Gregorii & Bernhardi judicari potest ex illis, quæ pro nostræ sententiæ confirmatione superius ex illis ipsis scriptoribus produximus. Gregorius in epistola ad Augustinum dicit, *bonarum esse mentium culpam ibi agnoscere, ubi nulla est*, id intelligendum, quod coram oculis nostris bona opera videantur carere vitio, interim tamen alia ratio est de judicio Dei, qui in quolibet renatorum opere invenit, quod culpet. Bernhardus libr. de præcept. & disput. gradus obedientiæ constituit, sed summum perfectionis gradum in hac vita obtineri posse, nuspiam adserit.

Dicta patrum.

§. LXXX. Cap. XVII. *duas rationes* pro perfectione bonorum operum Bellarminus format, quibus quid roboris insit, breviter videbimus. I.) *Si opera bona justorum essent omnia vitiata & corrupta, ita, ut peccata mortalia ex sua natura dici deberent, id sine dubio vel ex innata concupiscentia, vel ex defectu dilectionis Dei, vel ex admixtione peccatorum venialium nasceretur. At nihil horum contaminare potest opera justorum bona.* Resp. imo vero hæc omnia & singula contaminant bona renatorum opera, quomodo ergo Bellarminus probat suum adsumtum? *Concupiscentia*, inquit, *peccatum non est, sed infirmitas, nisi ei consentiatur, atque etiamsi peccatum esset, tamen non semper movetur.* Resp. con-

Rationes.

contrarium evicimus in tractatu de peccatis actualibus §. 36. ubi ostendimus, concupiscentiam esse peccatum, eandemque per modum habitus vitiosi nobis inhærere, nec torpidam qualitatem, sed perquam actuosum malum esse. *Defectu caritatis non contaminari bona opera*, inde probat Bellarminus, *quia defectus ille non sit culpa vel peccatum.* Resp. hanc itidem esse falsam hypothesin, evicimus in tractatu de lege §. 181. ubi ostendimus, summum illum dilectionis gradum, in lege divina præscriptum, in hac vita nos non posse adsequi. *Admixtione peccatorum venialium bona renatorum opera non vitiari*, inde probat Bellarminus, *quia non est necesse singulis operibus admisceri veniale peccatum, & quia peccatum veniale non est contra, sed tantum praeter legem.* Resp. utrumque falsum. Quamvis enim a peccatis infirmitatis externis renati quandoque liberi sint, tamen perpetuo ipsis adhæret peccatum interius, videlicet pravæ concupiscentiæ malum. Sed & venialia peccata, non solum præter, sed & contra legem esse, ostendimus in tract. de peccat. actualibus §. 43. Quo sensu ac respectu pii dicantur perfecti & immaculati, exposuimus in tract. de lege §. 192.

Absurda, quae videntur sequi ex negata bonorum operum perfectione.

§. LXXXI. *Altera* ratio ducitur ab absurdis, quæ ex nostra sententia consequi Bellarminus existimat 1.) *Si omnia renatorum opera essent peccata, sequeretur ipsum quoque opus fidei, quo justificamur, tum & orationem, qua petimus peccata nobis condonari, esse peccata, & sic per peccata nos justificari.* Resp. bona opera non dicimus esse *in se, per se*, ac *formaliter* peccata, sed peccatis contaminata propter defectum operibus adhærentem, & propter concupiscentiam pravam in carne renatorum adhuc reliquam. Proinde fides & oratio ex fide non sunt in se ac per se peccata, nec, dum fide justificamur, per peccatum justificamur, aut dum ex fide remissionem peccatorum petimus, per peccatum remissionem peccati petimus, ut Bellarmino negari placuit. Interim negari nequit, & fidem & orationem defectu quodam laborare, neque enim fides tam robusta est, ut non debeat esse robustior, aut oratio tam ardens, ut non debeat esse ardentior; sed hunc defectum benignissime condonat Deus propter Christum, propter quem & fides & oratio nostra Deo placent, fide insuper justificamur, non quatenus est vel qualitas, vel opus quoddam tantæ dignitatis & meriti, ut justificationem impetret, sed quatenus *relative* considerata adprehendit Christum, & in Christo Dei gratiam, justitiam & vitam æternam. 2.) *Si omnia opera justorum sunt peccata, qua fronte dicere potuit apostolus:* Nihil mihi conscius sum? *Nullumne bonum opus fecerat, aut illa ipsa bona opera esse peccata mortalia ignorabat? Et nonne major fuisset audacia pro ejusmodi operibus, id est, peccatis mortalibus exspectare coronam justitiae?* Resp. apostolus se nullius contra conscientiam admissi criminis conscium esse, rectissime pronunciat, idem tamen *in carne sua peccatum adhuc haerere* conqueritur Rom. VII. 14. & seqq. Ergo de justitia bonæ conscientiæ verissime gloriari poterat, eandem vero Dei judicio haudquaquam opponebat, ideo cum dixisset, nihil mihi conscius sum, immediate subjungit, *sed in hoc non sum justificatus, qui autem me judicat, Dominus est*, quibus verbis agnoscit non operum, sed fidei justitiam coram Deo subsistere posse. Coronam justitiæ a Deo exspectat, non tanquam ex debito pro meritis bonorum operum, sed ex gratia pro benignissima atque indebita mercede, ut paulo post latius docebitur. 3.) *Si bona opera justorum essent peccata mortalia, sequeretur, ipsum Deum peccare mortaliter, Deus enim est, qui operatur in nobis* Phil. II. 13. *Resp.* bona opera dicuntur peccata, hoc est, peccatis contaminata, non quatenus bona sunt, & Deus suo Spiritu ea in nobis operatur, sed quatenus defectu quodam adhuc laborant, qui defectus non a Deo, sed a carne nostra corrupta oritur. 4.) *Si omnia justorum opera essent peccata, Christus a nulla iniquitate nos redemisset, nec vere populum suum mundasset, nec sectatores bonorum operum, sed peccatorum mortalium fecisset.* Resp. imo vero ab omni iniquitate Christus nos redemit, ut propter

ipsum

ipsum peccata commissa remittantur, & inhærens peccatum non imputetur, sed condonetur, & Spiritu sancto nobis dato mortificetur, plenissima ab omni imperfectione & pravæ concupiscentiæ labe purgatio ac liberatio in futura vita eodem Christi merito ac beneficio nobis contingat. 5.) *Si omnia opera bona sunt peccata mortalia, sequitur, ut aliqua peccata mortalia sint bona opera & possent fieri hi syllogismi: Omnia opera bona sunt facienda. Aliqua peccata mortalia sunt opera bona. Ergo aliqua peccata mortalia sunt facienda. Item nullum peccatum mortale est faciendum. Omnia bona opera sunt peccata mortalia. Ergo nullum opus bonum est faciendum.* Resp. turpissimam horum argumentorum sophisticationem exposuimus superius §. 39. Nec judicamus in re manifesta ulterius laborandum esse. 6.) *Bona opera esse peccata, implicat contradictionem, erunt enim & bona & non bona, & praemio & pœna digna.* Resp. vera contradictio debet fieri *ad idem & eodem respectu*, jam vero bona opera *diverso respectu* & bona & non bona dicuntur. *Bona* sunt, quatenus Deus suo Spiritu ea in nobis operatur, quatenus legi congruunt, quatenus ex fide fiunt, quatenus gloriam Dei & proximi salutem spectant. *Non bona* sunt, quatenus defectu quodam adhuc laborant, & quatenus ab homine ex parte adhuc carnali procedunt, bona ergo sunt *per se*, non bona sive imperfecte bona *per se*, non bona sive imperfecte bona *per accidens*. Regerit Bellarminus, *distinctiones hasce inanes esse.* a) *Deus non facit nostra bona opera nisi per nos, id est, faciendo, ut nos illa faciamus. Ergo si, ut a nobis fiunt, mala sunt, simpliciter mala erunt, non bona.* Resp. plus est in *consequente*, quam *antecedens* permittit: hoc tantum sequitur, bona opera esse imperfecta & immunda, quatenus a nobis ex parte adhuc carnalibus fiunt, non autem quatenus a nobis per Spiritum Dei renovatis procedunt. Declarat id Lutherus similitudine boni fabri secantis corrosa & dentata securi, ubi imperfectio & deformitas incisionis non ipsi fabro, sed vitiosæ securi tribuenda. *At*, inquit Bellarminus, *bonus faber per malam securim non facit bonas, sed malas incisiones, sic igitur Deus per nos operans non facit opera bona, sed mala.* Resp. Distinguenda imperfectio & deformitas incisioni adhærens ab incisione *per se* bona, ita quoque imperfectio & immundities bonis operibus adhærens ab ipsis operibus *per se* bonis. Quod in incisione bonum ac laudabile, id bono fabro, quod imperfectum & vitiosum, id tribuitur securi: ita quoque quod in operibus nostris imperfectum & vitiosum, id nostræ carni, quod bonum, id Spiritui in nobis ac per nos operanti tribuendum est. Propagatio humanæ naturæ est opus divinum *per se* bonum, interim illi ipsi naturæ adhæret originale peccatum, ut ergo in hoc opere divinum beneficium distinguitur a peccati vitio, ita quoque in operibus, quæ Deus per renatos operatur, idem faciendum erit. b) *Opera bona ex genere sive ex objecto, sed mala ex circumstantia non sunt bona simpliciter, sed mala, quia bonum non existit, nisi ex causa integra, malum vero ex quolibet vitio.* Resp. Denuo plus est in *consequente*, quam *antecedens* permittit. Adhærens illud vitium hoc efficit, ut bona renatorum opera non possint dici summo gradu & perfecte bona, nequaquam vero hoc infert, ut *simpliciter* & *absolute* dici debeant mala, sed hoc tantum sequitur, quod diverso respectu & bona sint, & non bona. Dictum Dionysii, quod Bellarminus adlegat, loquitur de eo, quod gradu summo & perfectissimo bonum est, illud enim non existit, nisi ex integra causa, sed ex eo non potest inferri, quod simpliciter malum sit, & nullo respectu bonum, quod aliquo defectu laborat. Quid? Annon Bellarminus ipse hominum non renatorum opera vocat moraliter bona, quæ tamen omnibus circumstantiis bona esse non poterit adserere (*)?

CAPUT

(*) *Detrahitur efficaciæ meriti Christi, si opera statuuntur imperfecta.* Resp. Vitiositatis nostræ successiva curatio non arguit vel imperfectionem curationis vel impotentiam medici, sed gravitatem morbi & extremam naturæ nostræ corruptionem. GERHARDUS.

CAPUT VII.

DE JUSTIFICATIONE SECUNDA PER BONA OPERA.

De justificatione secunda per opera.

§. LXXXII. Cap. 18. & 19. conatur Bellarminus probare, quod bona opera hominem vere justificent, nimirum non *prima*, sed *secunda* justificatione, quæ non faciat justos ex impiis, sed justiores ex justis. Resp. 1.) Ostendimus in tractatu de justificatione, hominem justificari fide sine operibus, & formam justificationis consistere in remissione peccatorum & imputatione justitiæ Christi: ac postea late probabimus, bona opera non esse meritoria vitæ æternæ ex *condigno*, ex quo sponte sequitur, hominem non justificari ex operibus. 2.) Distinctio inter justificationem *primam & secundam*, prout a Bellarmino & aliis pontificiis scriptoribus usurpatur, non solum destituitur fundamentis scripturæ, sed eidem etiam fortissime adversatur, siquidem testatur scriptura, *omnes justificandos uno eodemque modo justificari*, Act. XV. 11. Rom. IV. 24. *nempe per fidem Christi*, Rom. III. 22. 25. 28. IV. 5. Gal. II. 16. &c. *absque operibus*, Rom. III. 28. Gal. II. 16. *remissis peccatis*, Act. XIII. 38. Rom. III. 24. IV. 7. *& imputata Christi justitia*, Rom. IV. 6. 2 Cor. V. 21. *per cujus unius obedientiam justificamur*, Rom. V. 19. *ut omnis gloriatio nobis adimatur*, Rom. III. 27. IV. 2. *& nostra justitia sit mere gratuita*, c. III. 24. Eph. II. 8. *nimirum ex Dei gratia*, Rom. III. 4. Eph. II. 8. *per redemtionem Christi*, Rom. III. 24. Col. I. 14. *fide adprehensam*, Rom. III. 22. 26. 28. &c. *ex evangelio*, Gal. III. 18. *non ex lege*, Rom. III. 21. *ex gratia & non ex operibus*, Rom. IV. 4. & XI. 6. Eph. II. 8. 9. *dono Dei & non ex nobis*, Eph. II. 8. *ex fide gratis, ut sit firma promissio*, Rom. IV. 16. Gal. III. 22. *Quomodo Abraham, David, Esaias, Daniel, Paulus aliique justificati sunt*; Rom. IV. 3. 17. 23. Gen. XV. Psalm. XXXII. Esa. LXIV. Dan. IX. 1 Cor. IV. &c. ita, ut bona opera tanquam fructus *justitiae, spiritus & fidei* sequantur demum justificatos, non præcedant justificandos, Phil. I. 11. Gal. V. 22. quæ *alias Deo ut creatori & Domino debentur*, Luc. XVII. 10. ac *multis nominibus imperfecta sint propter inhabitans peccatum & contaminata variis naevis*, Esai. LXIV. 6. *ut subinde petenda sit a Deo peccatorum venia* Psalm. XXXII. 6. Matth. VI. 12. Ideo opera in articulo justificationis diserte excluduntur *a gratia Dei*, Rom. XI. 6. 2 Tim. I. 9. Tit. III. 5. *a merito Christi*, Esa. LXIII. 3. Joh. I. 29. *a fide*, Rom. III. 28. Gal. II. 16. *ab electione aeterna*, Rom. IX. 12. 2 Tim. I. 9. Nec habent relationem ad promissionem evangelii, *quae est solius fidei*, Rom. IV. 11. Gal. III. 18. & 22. & clara voce testatur Spiritus sanctus, *ex operibus legis nullam carnem justificari apud Deum*, Rom. III. 20. Gal II. 16. III. 11. *ut in solo Deo possimus gloriari*. 1 Cor. I. 31. Jer. IX. 24. *ac de salute nostra esse certi*, Rom. IV. 16. *reportantes finem fidei nostrae, salutem aeternam*. 1 Petr. I. 9. Quæ membra omnia & singula probant, excludi opera e justificatione coram Deo, sive ea dicatur *prima*, sive *secunda*. 3.) Concedimus, inhærentem justitiam, tam *actualem* quam *habitualem*, in hominibus fide justificatis incrementa capere, sed ex eo non potest nec debet inferri, quod *actualis* operum justitia coram Deo nos justificet. Cum enim *habitualis* justitia non justificet nos coram Deo justificatione *prima*, ut demonstratum fuit in tractatu de justificatione; consequens est, nec *actualem* justitiam nos justificare coram Deo justificatione *secunda*. Ratio *connexionis* est manifesta, quia partium homogenearum eadem est natura ac proprietas. Si justitia habitualis, (quam vocant *infusam*) quæ est initium, causa & primus quasi gradus actualis nostræ justitiæ, non justificat nos coram Deo, utique nec actualis, quæ est consequens, effectus & veluti progressus justitiæ infusæ, justificabit nos coram Deo. 4.) Concedimus etiam, quod fidei justitia exserat se per dilectionem & opera bona, quod si declaratio

Quo sensu concedi possit justificatio ex operibus.

justitiæ coram hominibus intelligeretur per justitiam *secundam*, posset sano sensu dici, hominem justificari ex operibus, hoc est, justum declarari & coram hominibus agnosci: sed Bellarminus & alii pontificii eo non spectant, verum de justificatione coram Deo loquuntur, quod bona opera non solum coram hominibus nos fide justificatos esse manifestent, sed etiam coram Deo vere nos justificent, in judicio ejus consistant, & vitam æternam ex *condigno* mereantur. Quo sensu & respectu *secundam* justificationem per opera introducere est gratiam Dei, meritum Christi & gratuitam fidei justitiam e medio tollere, & in locum eorum opera constituere, cui errori epistola ad Galatas manifestissime repugnat. 5.) Denique concedimus, eos, qui fide in Christum coram Deo justificati sunt, quotidiana peccatorum remissione indigere, ac fidem non tantum in prima ad Deum conversione, sed etiam quotidie imputari ad justitiam, quodsi quis quotidianam illam peccatorum remissionem justificatis & renatis (non minus quam justificandis & renovandis) proprer peccatum in carne adhuc habitans, & quotidianas infirmitates necessariam adpellare vellet justificationem *secundam*, non admodum repugnaremus. Utrumque enim scriptura adserit, *credenti in eum, qui justificat impium, reputari fidem ad justitiam*, Rom. IV. 5. *atque eum, qui justus, adhuc justificari debere.* Apoc. XXII. 11. Sed nec hoc volunt pontificii, justificationem enim *secundam* non tribuunt fidei in Christum, remissionem peccatorum gratuitam quærenti & impetranti, sed bonis operibus perfectione ac merito suo justitiam & vitam æternam obtinentibus.

Argumenta Bellarmini pro justificatione secunda. Abraham ex operibus justificatus est. Jac. II.

§. LXXXIII. Quomodo igitur probat Bellarminus, opera bona vere justificare hominem coram Deo justificatione *secunda*? Producit primo loco cap. II. Jacobi, cujus analysin propositimus in tract. de justif. Ex qua facili negotio expediri possunt, quæ pro justificatione operum hoc loco Bellarminus disputat. *Primo* monet, *scopum Jacobi fuisse demonstrare, non quae sit vera fides, sed fidem veram ad salutem sine operibus non sufficere*, quod probat testimonio Augustini lib. de fide & operibus cap. 14. atque ex circumstantiis textus, *quia jubet apostolus, ut simus factores verbi, non auditores tantum, neve in personarum acceptione fidem Christi habeamus, hoc est, ne cum fide simul peccata nutriamus, quale est acceptio personarum.* Resp. Jacobus nequaquam docet, fidem veram & vivam non sufficere ad justificationem, (hac enim ratione apostolo Paulo apertis tibiis contradiceret) sed ostendit, nudam illam fidei professionem, qua quis dicit se habere fidem, opera autem non habet, non sufficere ad salutem, quo sensu & respectu recte dicit Augustinus, disputationem Jacobi directam esse contra opinionem eorum, qui fidem sine operibus, hoc est, nudam fidei jactantiam bonorum operum fructibus vacuam justificare contendebant, at fides sine operibus non est vera & viva fides, tantum abest, ut justificet & salvet. Ergo non negamus, caput II. Jacobi oppositum esse gloriationi eorum, qui fidem dicunt se habere, opera autem non habent; sed ex eo nondum sequitur, quod bona opera una cum fide vera justificent, ingens enim discrimen est inter fidem veram & inanem fidei jactantiam, inter fidem vivam & mortuum fidei simulacrum. *Secundo* monet Bellarminus, *Paulum loqui de justificatione prima, Jacobum de justificatione secunda.* Resp. justificatio illa secunda per opera repugnat disertis scripturæ dictis, quæ paulo ante commemorata sunt, cui parum roboris accedit ex similitudine, quam Bellarminus hoc loco format. *Quemadmodum*, inquit, *nemo potest opere suo se ipsum procreare, aut e morte revocare; procreatus autem vel a morte revocatus ipse sese comedendo & bibendo nutrit & auget: sic etiam homo per peccatum mortuus, non potest merito operum suorum se justificare, sed postea quam a Deo justus factus est, potest recte vivendo justitiam in se alere atque augere, atque ita operibus justificari.* At præterquam quod similia tantum illustrent, nequaquam vero probent, manifestum est, Bellarminum sibi ipsi contradicere. Si enim requiruntur quædam dispositiones

nes ad justificationem tanquam merita de *congruo*, quibus homo se ipsum ad justificationem præparet ac disponat, uti disputat lib. I. de justif. cap. 21. & lib. II. de pœnit. cap. 12. qua veritatis specie hoc loco adserit, hominem non posse merito operum suorum se justificare? Ipsam similitudinem quod attinet, notandum, vivificationem accipi dupliciter, *primo* pro justificatione per fidem, quæ ex filiis iræ & mortis facit filios gratiæ & vitæ, quo sensu propheta adserit, *justum ex fide vivere*. Hab. II. 4. Quod effatum propheticum ad justificationem fidei adcommodat apostolus Rom. I. 17. Gal. III. 11. quia fides adprehendit Christum & in Christo vitam æternam; *deinde* pro renovatione per donationem Spiritus sancti, per quem in nobis ex morte peccatorum suscitatis vita spiritualis inchoatur, quæ per bona opera tanquam externos hujus spiritualis vitæ motus sese exserit. Concedimus igitur, renovationem in nobis augeri, vitam spiritualem incrementa capere, in Christo nos crescere, corroborari per Spiritum in interiori homine &c. Sed ex eo nondum sequitur, quod justificatio coram Deo, quæ in remissione peccatorum & imputatione justitiæ Christi consistit, gradus & incrementa habeat, ut propterea quædam *prima*, quædam *secunda* (sensu pontificio) dici possit aut debeat.

§ LXXXIV. Statuimus igitur, per *justificationem* in textu apostolico Jac. II. intelligi declarationem & manifestationem justitiæ coram hominibus, ut adparet ex v. 18. *Dicet quis, tu fidem habes, & ego opera habeo, ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus fidem meam*, ut sit sensus, non sufficere, ut quis dicat se habere fidem, sed & bonorum operum testimonio hanc fidei professionem esse comprobandam & fidei justitiam declarandam, si quidem fides sine operibus sit mortua. Hæc significatio vocabuli *justificationis* occurrit etiam in aliis scripturæ dictis. Psalm. LI. 6. *ut justificeris in sermonibus tuis*, id est, justus agnoscaris. 1 Tim. III. 16. *Filius Dei justificatus in Spiritu*. Hanc interpretationem confirmat glossa ordinaria in eum locum, & Thomas Aquin. in cap. III. Gal. quorum testimonia in tractatu de justificatione recensuimus: Sed Bellarmino ea non probatur, ideo quatuor argumenta eidem opponit. 1.) *Jacobus dicit, fidem Abrahae cooperatam esse operibus ad eum justificandum. At fides non cooperatur operibus ad justitiae declarationem.* Resp. Jacobus nusquam dicit, fidem Abrahæ cooperatam esse operibus ad eum justificandum, sed absolute & indeterminate pronunciat. Vers. 22. *Vides, quoniam fides cooperabatur operibus illius*, προσδιορισμὸς ille *ad justificandum* a Bellarmino additur. Porro quando hoc loco Jacobus dicit, fidem cooperatam esse Abrahæ operibus, loquitur non de vera fide *interiori*, sed de *externa* fidei professione, hæc cooperata est Abrahæ operibus, hoc est, concurrit cum operibus professioni consentaneis ad communem illum effectum, videlicet Abrahæ fidem & justitiam testandam. 2.) *Jacobus dicit, hominem justificari ex operibus, & non ex fide tantum, ubi non potest justificatio sumi pro declaratione, quia fides non justificat declarando, sed vel disponendo ad justitiam & inchoando formalem justitiam, ut volunt pontificii, vel adprehendendo justitiam Christi, ut volunt protestantes.* Resp. idem vitium amphibolias in argumento recurrit, non agit apostolus de justificatione per fidem coram Deo, sed de justitiæ declaratione coram hominibus per opera. *Conclusio* illa Jacobi v. 24. necessario sic accipienda est, ut *praemissis* exacte respondeat, & ex illis sponte sequatur, *videtis, quoniam ex operibus justificatur homo*, id est, justus coram hominibus declaratur, (ut adparet ex v. 18.) *& non ex fide tantum*, id est, non ex nuda fidei professione, (ut adparet ex v. 14.) Opera sola sine fidei professione non justificant, hoc est, vere fidelem christianum arguunt, (nam & gentiles opera in specie externa bona facere possunt) nec sola professio fidei sine operibus justificat, sive justum & vere fidelem declarat, (nam & hypocritæ fidem jactare possunt) sed fidem & opera oportet esse conjuncta. 3.) *Jacobus dicit, fidem Abrahae ex operibus consummatam esse, id non potest aliud significare, nisi justi-*

An justificatio Jac. II. accipiatur pro declaratione justitiæ.

tiam inchoatam per fidem accepisse incrementum & perfectionem per opera. Resp. Non negamus, justitiam inhærentem suos gradus atque habere incrementa, sed ea de re hoc loco non agit apostolus, verum perseverat in instituto disputationis suæ contra inanem fidei jactantiam cursu, ac docet, fidei professionem per opera eidem consentanea coram hominibus demonstrandam esse, quod sit vera & viva fides, sicque in fine illo perfectionem suam adipisci, quod pro vera & viva fide ab hominibus agnoscitur, sicut viri honesti fides & promissio perficitur & consummari dicitur, quando re ipsa præstatur, quod promissum erat. Thomas Aquinas in h. l. *fides ex operibus fuit consummata, id est, augmentata & comprobata & ostensa.* 4.) *Raab dicitur ex operibus justificata. Atqui non potuit declarari justa, cum fuerit meretrix, sed vere justificata est, hoc est, ex infideli facta est fidelis, & ex meretrice facta est justa.* Resp. Bellarminus sibi ipsi apertissime repugnat. Si enim *justificari* apud Jacobum significat ex infideli fieri fidelem & ex meretrice justam, quomodo hic locus potest accipi de justificatione *secunda*, quam antea sic descripsit, quod per eam homo non fiat justus ex injusto, sed ex justo magis justus? Dicimus ergo, Rahabam ex operibus justificatam, hoc est, justam declaratam. Hebr. XI. 31. diserte testatur, *Rahabam fide non periisse cum incredulis*, hanc fidem concepit ex auditu verbi & miraculorum divinorum, ut patet ex cap. II. Josuæ, eandem testata est insigni illo opere, quod recepit nuncios Israeliticos, erat enim hoc cum præsentissimo vitæ periculo conjunctum, si ad regem emanasset. Ergo cum professa sit veram in Deum fidem Jos. II. 11. atque eandem operibus expresserit, verissime laudem justitiæ consecuta fuit. Quod Rahab vocatur *meretrix*, nequaquam eo hoc sensu accipiendum, quod meretriciis amoribus isto tempore adhuc indulserit, sed quod olim talis fuerit, quemadmodum Matth. XXI. 31. dicitur: *Publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei*, & Matth. XXVI. 6. Christus dicitur, *fuisse in domo leprosi*, hoc est, qui aliquando leprosus fuit. Eadem phrasi dicitur Matth. XI. 5. *Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt.* Adde quod vocabulum זונה a Pagnino & aliis reddatur *caupona*, qua voce non notatur aliquod Rahabæ flagitium, sed exploratorum hospitium, præsertim autem priorem explicationem, quia epistola ad Hebræos vocat πόρνην. Nec sibi ipsi solum, sed & veritati contradicit Bellarminus, præsupponit enim Rahabam usque ad illud tempus, quo venerunt nuncii Israelitici, & infidelem & meretricem fuisse, cujus contrarium testatur ipsius confessio, quæ exstat Jos. II. 11. *Dominus Deus vester ipse est Deus in cælis sursum & super terram deorsum*, ex quo epistola ad Hebræos colligit, *Rahabam fide justificatam esse.*

§. LXXXV. Vidit Bellarminus hanc difficultatem, quam ipse vocat gravissimam, quod eodem Abrahæ exemplo, eodemque veteris testamenti pronunciato: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad justitiam*, & Paulus & Jacobus utantur, ex quo consequitur, de eadem fidei justitia utrumque apostolum agere, sed diversimode considerata. Paulus agit de ea, ut coram Deo nos justificat; Jacobus, ut per opera coram hominibus se declarat. Vidit, inquam, Bellarminus hanc difficultatem, ideo eandem amovere conatur. Monet autem, 1.) *Jacobum respicere illud tempus, quo Abraham voluit immolare filium suum;* quod libenter concedimus, quamvis enim Abrahamus jam ante multis operibus bonis fidem suam ostenderit, tamen hoc fuit eximium & peculiare opus fidei, de quo Deus ipse pronunciat Gen. XXII. 12. *Nunc cognovi, quod timeas, cum non prohibueris filium tuum unicum a me*, ideo Jacobus illud Abrahæ opus potissimum seligit, ut demonstret, Abrahæ fidem non fuisse nudam professionem, sed bonorum operum testimonio comprobatam. 2.) Quod Jacobus dicit, *tunc impletam esse scripturam*, id hunc habere sensum, *non quod tunc primum fuerit impleta scriptura, sed quod tunc etiam fuerit impleta.* Nec hoc sententiæ nostræ repugnat, ipsimet enim notare jussimus, quod Jacobus non argumentetur absolute ex illo dicto

dicto, (nam apostolus Paulus contrarium ex eo deducit, quod Abrahamus coram Deo non operibus, sed fide justificatus sit Rom. IV.) sed ex complemento illius dicti in insigni opere oblationis filii, non quod aliis pietatis operibus non fuerit ante completum, sed quia in hoc opere potissimum adparuit illius complementum, sicut & Petrus Act. XIII. 33. ostendit, per resurrectionem Christi completum esse illud: Psalm. II. 7. *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, nimirum, quia Christus per *resurrectionem potenter demonstratus est, Dei Filius*, Rom. I. 4. Non quod miraculis non fuerit hoc jam ante demonstratum, sed quia in resurrectione demonstratum est ἐν δυνάμει. 3.) Concedit, *Abrahamum fuisse multo ante justificatum, quam de eo dictum sit: Credidit Abraham Deo, &c.* Idque aliquot argumentis confirmat Augustini & Anshelmi expositione repudiata. Id vero diligenter notare jubemus contra papistas reliquos, quorum plerique disputant, Paulum loqui de *prima* (quam ita vocant) Abrahæ justificatione, quam cum in infusione justitiæ, non autem in actuali operum justitia constituant, nullo negotio ex difficultate illa (quod Paulus disertissime pronunciat, Abrahamum fide sine operibus justificatum esse) emergere se posse existimant; respondent enim Paulum loqui de *prima* Abrahæ justificatione, quæ facta sit sine operibus, Jacobum de *secunda*, quæ ex operibus ipsi contigerit. Sed videt Bellarminus, hanc glossam non habere locum, nec salva veritate dici posse, quod Abraham non fuerit multo ante justificatus, quam de eo dictum sit: *Credidit Deo, & imputatum est ei ad justitiam, primo* quia Gen. XII. XIII. & XIV. narrantur egregia opera Abrahæ, quod vocatus a Deo & jussus exire e terra sua, continuo obedierit, quod aram Deo erexerit, quod sæpius cum Deo familiariter collocutus fuerit. *Secundo* quia epistola ad Hebræos inter præcipuas laudes Abrahæ ponit, quod *fide obedierit, exire in locum, quem nesciebat*, quod certe factum est multo ante, quam diceretur de eo: *Credidit Abraham Deo &c. Tertio* quia idem confirmant patres, Origenes libr. IV. in epist. Rom. Ambrosius libr. I. de Abraham cap. 2 Chrysostomus hom. XXXI. & XXXVI. in Genes. Augustinus libr. XVI. de civ. Dei cap. 13. Hæc omnia Bellarminus, ex quibus fortissime infertur: Si Abraham in medio bonorum operum cursu non ex operibus, sed fide justificatus fuit, consequens est, non solum opera liberi arbitrii, sed etiam opera pietatis a renatis facta ab *actu* justificationis excludi, nec dari *secundam* quandam ex operibus justificationem. Quæ cum ita sint, quodnam tandem Bellarminus invenit subterfugium, quo minus clarissimam veritatem amplectatur? 4.) Respondet, *id quod dicitur* Gen. XV. Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad justitiam, *si verba hebraea diligenter inspiciantur, hunc habere sensum, quod actus ille credendi fuerit opus justum & meritorium, & pro tali sit a Deo judicatum & acceptum, ut hac fide Abraham non sit factus justus ex impio, sed justior ex justo.* Atqui hæc interpretatio disertissime repugnat Paulo, is enim ex hoc dicto Geneseos infert, Abrahamum justificatum esse fide, non ex operibus. Bellarminus ex eodem vult elicere, Abrahamum justificatum esse opere quodam justo & meritorio, apostolus ex dicto illo infert, *credenti, non operanti, imputari fidem ad justitiam;* Bellarminus ex eodem vult elicere actum, credenti fuisse opus justum & meritorium. Verba hebræa quod attinet, non concedemus Bellarmino, quod hebrææ linguæ magis fuerit gnarus, quam apostolus, sic autem sonant: וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ-לוֹ צְדָקָה Pagninus: *Credidit Domino & imputavit illud sibi ad justitiam.* Bened. Arias: *Credidit in Dominum, & imputavit illud ei in justitiam.* Munsterus: *Credidit Domino, & reputavit hoc illi in justitiam.* Chaldæus: *Credidit in verbum Domini, & reputavit illi hoc in justitiam.* Apostolus LXX. interpretes secutus *passive* vertit, ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, quamvis enim verbum hebræum non in *passiva*, sed *activa* voce scribatur, norunt tamen sacræ linguæ periti, novum atque insolitum non esse, quæ *active* sonant, *passive* ab interprete verti. Perinde igitur est, sive dicatur, quod fides Abrahæ imputata ei fuerit ad justitiam, (ut apostolus loquitur Rom. IV. 3.) sive, quod Deus fidem imputaverit Abrahæ ad

justitiam, sensus enim utrobique idem est, videlicet, quod Abrahamus fide promissionem benedicti seminis respiciente & adprehendente fuerit coram Deo justus, quod Deus Abrahamum justitia, qua coram ipso consistere posset, carentem, pro justo habuerit, eo nomine, quod credidisset verbo promissionis de benedicto semine, in quo justitia & benedictio nobis offertur, quia fides & credere in dicto mosaico & apostolico accipiuntur *relative*, quatenus respiciunt Christum, qui est *Jehovah nostra justitia*. Hæc expositio nititur auctoritate Paulina, illam igitur merito præferimus judaicæ textus perversioni, quam Bellarminus sequitur, sic enim Rabbi Salomon in hunc locum scribit: *Deus sanctus reputavit illi in justitiam & meritum, quod crediderit ei.* Rabbi Levi *hac re dignum fuisse Abrahamum* dicit, & *quod Abraham hoc promissum acceptum justitiae & aequitati Domini tulerit, qua in se id promeritum seu eo dignum contulisset.* Vide Mercerum h. l. 5.) Aliud insuper causæ suæ præsidium quærit, *Paulum usum esse Abrahae exemplo, non ut significaret, Abrahamum tunc primum justificatum esse a peccatis, sed ut ostenderet, non justificari impium ex operibus sine fide & gratia Dei factis, sed ex fide & gratia Dei; nam si Abraham justus non est factus justior ex operibus sine fide, multo magis impius non poterit fieri justus ex operibus sine fide.* Resp. id vero est nugari & fumos clarissimæ luci obvertere, ut etiam alibi monuimus. Quid enim clarius dici poterat, quam quod apostolus adfirmat, *Abrahamum justificatum non ex operibus*, v. 2. *sed ex fide*, v. 3. *imputatione secundum gratiam*, v. 4. *non operando, sed credendo & per fidei imputationem*, v. 5. *per imputationem justitiae sine operibus*, v. 6. *per remissionem iniquitatum*, v. 7. *non imputando peccatum*, v. 8. *per imputationem fidei ad justitiam*, v. 9. *ut ipse esset pater omnium credentium, ut & ipsis justitia imputetur* v. 11. Qui tam evidentem de fidei absque operibus justificatione disputationem exponere velit de justificatione operum, quam *secundam* vocant, næ is ad clarissimam lucem oculus claudere judicandus est. Non loquitur apostolus *hypothetice* de operibus, quæ Abrahamus sine fide facere potuisset, sed *absolute* & simpliciter negat, Abrahamum ex operibus justificatum esse. Adde, quod hypothesis illa Jesuitica sit conficta & impossibilis. Fingit Bellarminus apostolum sic argumentari: Hominis justi opera sine fide non faciunt eum justiorem, ergo nec opera sine fide faciunt hominem justum. At quomodo Abraham fide justificatus potuit bona opera facere sine fide? Num justitia in quoquam habet locum absque fide? quin potius apostolus exemplum Abrahæ directe adcommodat ad doctrinam de justificatione fidei absque operibus, atque illud veluti regulam quandam justificationis proponit, ut adparet ex v. 11. 23. & 24. Violenta igitur admodum & plane inconveniens est illa Bellarmini glossa, quod Paulus loquatur de justificatione *prima*, Jacobus autem de justificatione *secunda*; & tamen exemplum Abrahæ apud Paulum accipit de justificatione *secunda*, exemplum Rahabæ apud Jacobum de justificatione *prima*, cui violentissimæ glossæ quis poterit fidem habere, cui notum est, quod regula & exemplum sibi perpetuo debeant correspondere, ut taceamus, Bellarminum sua solum somnia proferre, nec ex textu vel ex veteribus ullam probationem suæ interpretationis adferre.

§. LXXXVI. Præter classicum illum Jacobi locum alia scripturæ dicta pro iustificatione operum stabilienda profert Bellarminus sequenti cap. XIX. Eccles. XVIII. 22. *Ne verearis usque ad mortem justificari.* Resp. de hoc loco egimus in tract. de iustif. §. 10. membr. 5. ubi ostendimus ex fonte græco, procrastinationem conversionis hic prohiberi. Sic enim habent antecedentia v. 21. *Ante judicium para te ipsum ad benefaciendum, & in hora visitationis invenies propitiationem. Antequam aegrotas, humiliare continentia, & in tempore peccatorum ostende* (ἐπιστροφὴν) *conversionem.* v. 23. *Ne prohibeas reddere* (εὐχὴν) *votum* vel etiam preces *opportune, postea sequitur,* μὴ μείνῃς ἕως θανάτου δικαιωθῆναι, *& ne exspectes usque ad mortem*

Eccles. XVIII. Ne verearis usque ad mortem justificari.

tem juſtificari (ut vertit Bened. Arias) nihil hic audis de juſtificatione *ſecunda* per opera. Bellarminus regerit, *illud* ne ceſſes, *ſignificare continuationem & progreſſionem juſtitiae, non inchoationem.* Reſp. imo vero græcum verbum proprie ſignificat *exſpectare, differre* &c. Ac ſi vel maxime continuatio juſtitiæ denotaretur, nondum tamen juſtificatio operum ſtabilita foret, cum & fidei juſtitia continuatione indigeat. *At,* inquit Bellarminus, *quemadmodum illud praecedens,* non impediaris orare, *ſemper ſignificat continuationem & progreſſum orationis, ita quoque hoc conſequens juſtitiae incrementum.* Reſp. græca ſic habent: μὴ ἐμποδίζης τὸ ἀποδῶναι ἐυχὴν ἐυκαίρως, quod quidam de redditione voti exponunt; ſi vel maxime de oratione intelligatur, nihil aliud ſignificat, quam quod in tempore adhuc commodo & opportuno precibus ſit invigilandum, quemadmodum etiam apoſtolus admonet Gal. VI. 10. *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domeſticos fidei.* Quid vero hæc ad ſtabiliendam juſtificationem per opera facere poſſunt? Quin imo cum operum juſtitia quotidie debeat incrementa capere, ideo nondum eſt perfecta, ideo non poteſt coram Deo juſtificare.

Rom. VI. Sicut exhibuiſtis membra veſtra ſervire juſtitiæ &c.

2.) Rom. VI. 19. *Sicut exhibuiſtis membra veſtra ſervire juſtitiae in ſanctificationem, ubi illud* in ſanctificationem *non ſignificat ad adquirendam primam ſanctitatem, nam ſanctos & juſtos adloquebatur apoſtolus, ſed ad augendam ſanctificationem. Intelligi autem per ſanctificationem juſtificationem, & per ſanctitatem juſtitiam, perſpicuum eſt ex antitheſi, opponitur enim ſanctificatio iniquitati.* Reſp. demus ſane de incremento ſanctificationis apoſtolum loqui, at ex eo non poteſt inferri, quod in incremento illo ſanctificationis noſtram coram Deo juſtificationem conſtituat, quin imo juſtificationem a ſanctificatione manifeſte diſtinguit, de illa præcedentibus capitibus egerat, de hac vero cap. 6. tractare incipit. Iniquitati non ſolum ſanctificatio, ſed etiam remiſſio ſive juſtificatio opponitur; hæc reatum peccati tollit, illa peccatum mortificat & expurgat.

2 Cor. VII. Perficientes ſanctificationem.

3.) 2 Cor. VII. 1. *Has ergo habentes promiſſiones, cariſſimi, emundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Domini; ubi docet apoſtolus, per mentis & corporis puritatem proficiendum eſſe quotidie ad majorem juſtitiam & ſanctificationem.* Reſp. quis noſtrum hoc negat, proficiendum omnino quotidie in ſanctitate & juſtitia, ſed per illam inhærentem ſanctitatem & juſtitiam coram Deo nos juſtificari probandum erat, cum enim quotidie in ea proficiendum ſit, ideo *id, quod adhuc deeſt, in vitio eſt, ex quo vitio non juſtificabitur in conſpectu Dei omnis vivens,* ut loquitur Auguſtinus epiſt. XXIX. ad Hieron.

2 Cor. IX. Multiplicabit ſemen & augebit incrementa frugum juſtitiæ.

4.) 2 Cor. IX. 10. *Multiplicabit ſemen & augebit incrementa frugum juſtitiae veſtrae; ubi docetur, per eleemoſynas liberaliter erogatas diminui facultates, ſed augeri juſtitiam,* Reſp. eleemoſynæ hoc in loco dicuntur τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης, perinde ut bona opera in genere dicuntur καρποὶ δικαιοσύνης. Phil. I. 11 Ergo non ſunt meritum quoddam noſtræ coram Deo juſtificationis, ſed juſtitiæ fidei fructus, quia *fides per dilectionem operatur* Gal. V. 6. Dilectio per opera miſericordiæ ſeſe exſerit. Non negamus, pios in bonis operibus proficere debere, ſed bonis operibus ipſos coram Deo juſtificari negamus.

Joh. XIV. Qui diligit me, ſermonem meum ſervabit, &c.

5.) Joh. XIV. 23. *Qui diligit me, ſermonem meum ſervabit, & Pater meus diliget eum: Haec nova dilectio poſt impleta mandata, quid eſt, niſi dilectionis ac per hoc juſtitiae augmentum, quod per obſervantiam divinae legis adquiritur?* Reſp. non cauſa dilectionis divinæ, (quippe quæ noſtram prævenit dilectionem) ſed infallibilis eorum, qui Deum diligunt & a Deo diliguntur, exprimitur nota, quæ eſt mandatorum divinorum obſervatio, per quam *actualem* juſtitiam incrementa capere non nega-

negamus, sed eo perfectionis in hac vita adsurgere, ut meritorie coram Deo nos justificet, id vero negamus. 6.) Apoc. XXII. 11. *Qui sordescit, sordescat adhuc, & qui justus est, justificetur adhuc.* Resp. dictum hoc exposuimus in tractat. de justific. §. 10. membro 7. Rationes quas addit Bellarminus a perfecta impletione legis atque operum perfectione petitas, ex falsa hypothesi procedere, suo loco demonstratum fuit.

Apoc. XXII. Qui justus est, justificetur adhuc.

CAPUT VIII.

DE MERITIS BONORUM OPERUM.

De meritis operum.

§. LXXXVII. Descendimus igitur ad gravissimam illam de *meritis operum* disputationem, ubi *primo* extra controversiam ponimus, bonis renatorum operibus ex fide ad gloriam Dei factis proposita esse præmia in hac & futura vita, id enim clarissimis verbis adstruit apostolus 1 Tim. IV. 8. *Pietas ad omnia utilis est, habens promissionem praesentis & futurae vitae*, quo pertinent omnia illa vet. ac nov. test. dicta, quibus Deus corporalibus & spiritualibus, temporalibus & æternis præmiis bona opera renatorum sese remuneraturum passim pollicetur. Ceterum quod tam crebræ exstant in scriptura promissiones præmiorum, id extremam naturæ nostræ corruptionem, exuberantem vero Dei benignitatem arguit, *illud*, quia propositis præmiis ad id sumus excitandi, adficiendi & invitandi, quod sponte & cum delectatione quadam citra ullum præmii respectum a nobis fieri æquum erat; *hoc* vero, quia obedientiam nostram jam ante debitam & multis nominibus imperfectam largissimis præmiis adficere promisit is, quem propterea optimum optimo jure vocamus. *Secundo* præsupponimus distinctionem illam præmiorum, quod quædam sunt *essentialia*, quædam vero *accidentalia*. *Essentialia* sunt generalia illa Dei beneficia, quæ in evangelii promissione gratis offeruntur, & æqualiter dantur omnibus vere in Christum credentibus, qualia sunt peccatorum remissio, justitiæ Christi imputatio, renovatio, salus æterna; hæc ideo dicuntur *generalia*, quia sunt omnibus vere in Christum credentibus, quibus æqualiter dantur, communia. *Accidentalia* sunt particularia quædam Dei beneficia, quæ itidem gratis, sed inæqualiter pro distinctione inæqualium laborum, operum, passionum ac certaminum piis a Deo conferuntur; hæc ideo dicuntur *particularia*, quia non eadem nec æqualiter omnibus piis dantur; *accidentialia* dicuntur, quia essentialia illius velut fundamenti loco substernuntur, non secus ac substantia accidentibus.

Status quæstionis.

§. LXXXVIII. His præsuppositis *statum quaestionis* formabimus. Bellarminus libr. V. de justif. cap. 1. sententiam catholicorum (Romanensium) hanc esse scribit, *opera bona justorum vere ac proprie esse merita, & merita non cujuscunque praemii, sed ipsius vitae aeternae.* Statuunt igitur 1.) renatos suis operibus non tantum præmia *accidentalia*, sed ipsam etiam vitam æternam promereri, 2.) præmia illa dari non ex gratuita Dei bonitate, sed ex debito, quod *renatorum operibus nihil desit, quo minus legi divinae pro hujus vitae statu plene satisfeciße, & vitam aeternam vere promeruisse censeantur*, ut loquitur concilium Trident. cap. 16. & can. 32. sess. VI (*). Huic oppotita est Augustanæ confessionis sententia, quam Bellarminus loco dicto his verbis recitat: *Confessio Augustana & apologia art.* XX. *dicunt, opera bona justorum placere Deo, & esse meritoria praemiorum. Sed ne videantur omnino consentire papistis, addunt duo temperamenta, quorum*

(*) Stapletonus in promt. morali p. 312. anathemate illos ferit, qui operum negant meritum, & opera adpellant eucharistica. GERHARDUS.

rum unum est, opera bona esse meritoria praemiorum temporalium & spiritualium in hac vita & in futura, sed non ipsius vitae & salutis aeternae. Alterum temperamentum est, opera justorum non esse meritoria ex propria dignitate, quasi revera sint justa & legi satisfaciant, sed ex fide & indulgentia Dei, quia videlicet Deus iis, qui credunt sibi remissa esse peccata, indulgentia sua tegit operum foeditatem, & sic accipit, quasi justa essent. Agnoscimus recte formatum controversiae statum. Ut autem sententia nostra sit illustrior, declarabimus eam verbis Æpini & Chemnitii. Sic ergo Æpinus, theologus quondam clarissimus, in egregio suo de justificatione libello cap. de praemiis bonorum operum fol. 154. & seqq. *Deus non modo propter Christum donat nobis justitiam, Spiritum sanctum & vitam aeternam ac salutem, sed nostras bonas actiones Spiritus sancti virtute, non nostra, factas etiam propter ipsum Christum, qui eorum est fons & auctor, variis & multis praemiis ornat, tum in hac, tum in futura vita. Sicut homo propter Christum Deo placet Christo fide insitus, ita propter insitionem & participationem naturae illius, unde bona opera tanquam e sua scaturigine profluunt, etiam bona opera credentium Deo placent, licet ea imperfecta & ex parte vitiosa sint propter conjunctum originis vitium. Deus bona opera non propter suam dignitatem magnificis, variis ac multis praemiis adficit & ornat, sed gratis eo, quod ea sibi placent & probantur. Haec praemia non sunt condigna merita, ut docent papistici pharisaei, sed sunt gratuita divinae benignitatis munera, quae juxta pietatis qualitatem, sed tamen gratis propter Christum donantur hominibus justificatis.* Et postea: *Deus obligat se ex fide bene operantibus, & voluntaria ac gratuita pactione facit se eis debitorem promittendo: illi non obstringunt eum sibi merendo, imo ille potius gratias suas, nobis jam collatas, retributionibus ornans, nos sibi magis devincit & obnoxios reddit sua beneficentia, quia in nobis coronat sua dona, non nostra merita, ut in nobis in aeternum exstet materia glorificandi nomen ipsius &c.* Eodem sensu scribit Chemnitius in exam. concilii Trident. cap. de meritis operum. *Remissio peccatorum, reconciliatio cum Deo, adoptio, salus & vita aeterna non pendent ex nostris meritis, sed donantur gratis propter meritum & obedientiam Filii Dei, & fide accipiuntur. Sed in reconciliatis postea bona opera, cum placeant fide propter mediatorem, habent praemia spiritualia & corporalia in hac vita & post hanc vitam, idque ex gratuita promissione divina, non quod Deus propter perfectionem & dignitatem nostrorum operum sit debitor, sed quia ex misericordia & paterna liberalitate propter Christum promisit se praemiis ornaturum, quamvis inchoatam, languidam, imperfectam & immundam filiorum suorum in hac vita obedientiam. Et illae promissiones debent in renatis excitare studium bene operandi, inde enim intelligimus, quam grata Patri caelesti sit filiorum qualiscunque illa, quam Spiritu sancto deducente in hac vita sub hoc corruptibili onere carnis inchoant, obedientia, ut quam praemiis spiritualibus & corporalibus, quae sua dignitate non meretur, ex gratia & misericordia propter filium ornare velit. Et in hanc sententiam nostri etiam a vocabulo* meriti *non abhorrent, sicut etiam patribus usitatum fuit. Praemia enim promittuntur ex gratia & misericordia, non tamen dantur otiosis vel male agentibus, sed laborantibus in vinea Domini. Atque ita in apologia confessionis Augustanae, in confessione Wittenbergensi & in aliis nostrorum scriptis usurpatur vocabulum* meriti. Haec Chemnitius.

§. LXXXIX. Ex his sententia nostra de *praemiis bonorum operum* satis est perspicua, nimirum retributionem illam *accidentalium* praemiorum, quam bonis renatorum operibus sive in hac, sive in altera vita fieri concedimus, gratuitam esse adserimus, ita ut renatis illa praemia obtingant non ob dignitatem, perfectionem & meritum aliquod operum, sed ex gratuita Dei misericordia, cui cum bona piorum opera per & propter Christum, in cujus fide facta sunt, quamvis imperfecta & immunda sint, placeant ac probentur, ipse praemiis se ea remuneraturum ex gratia promisit, quam pro-

Argumenta nostra sententiae.

promissionem re ipsa etiam comprobat. Hanc sententiam *meritis operum* proprie sic dictis oppositam confirmant argumenta omnia, quæ superius contra perfectionem operum sunt adlata, quibus secuti vestigia Bellarmini, addimus sequentia scripturæ testimonia, quæ ab elusionibus ejusdem vindicabimus. I.) Propheta regius Psalm. CIII. 4. in dialogismo cum anima sua instituto sic loquitur. *Redimit Dominus de fovea vitam tuam, coronat te misericordia & miserationibus.* David erat *vir secundum cor Dei*, Act. XIII. 22. ac opera ipsius vere Deo placebant, idem tamen non operum suorum meritis ac dignitati, sed misericordiæ & miserationi divinæ in solidum adscribit, quod a Deo coronetur, hoc est, multiplici benedictione corporali & spirituali, temporali & æterna cumuletur. Huic adsine est illud Christi Matth. V. 7. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordia adficientur*, hoc est, Deus misericordiam ipsorum in hac & futura vita ex gratuita misericordia compensabit. Quod ex misericordia datur, illud non contingit ex meritis. At præmia bonorum operum dantur ex gratia. Ergo non propter nostra merita. Excipit Bellarminus libr. V. de justif. cap. 5. Augustinum epist. CV. & libr. de corrept. & gratia cap. 13. duas indicare locorum istorum expositiones, 1.) *quod beatitudo tribuatur misericordiae, non quia non sit vera merces meriti, sed quia merita ipsa ex gratia data sunt, non enim potest homo meritoria opera facere, nisi prius justificatus, justificatur autem ex gratia & misericordia Dei.* 2.) Quod *in ipsa coronatione, quae merces est meriti, sit etiam misericordia necessaria, quae peccata venialia remittit, sine quibus nulli vivunt, hanc autem misericordiam debitam esse meritis sanctorum, ut non tam donari, quam reddi sit dicenda.* 3.) Bellarminus addit ex suo: *etiamsi ista misericordia non redderetur meritis, sed esset pura misericordia, non tamen impediret rationem meriti in bonis operibus hominum justorum, nam comitatur misericordia coronam gloriae, sed non est ipsa corona gloriae. Corona respicit bona merita, misericordia respicit peccata venialia.* *Sicut ex parte hominis sunt duo, bona scilicet merita, & peccata venialia, quorum unum non destruit alterum: ita ex parte Dei duo sunt, corona gloriae tanquam merces meriti, & misericordia tanquam medicina peccati, & horum etiam duorum unum non impedit aliud. Nam si remissio illa nullo modo esset debita, sed omnino gratuita, posset quidem Deus remittere peccata illa venialia, sed tamen nec punire posset nisi temporaria pœna, cum illa peccata majorem pœnam justo judicio non mereantur, soluta vero in igne purgatorio illa pœna, bona merita justo judicio coronam nulla re jam impediente perciperent.* Hæc Bellarminus, quæ adscribere voluimus omnia, ut pharisaicum hominis supercilium ex illis liquidius conspici posset, respondemus autem 1.) Augustinus nequaquam sibi suisque scriptis authenticam auctoritatem tribuit, sed omnia sua dicta scripturæ judicio submittit. Sic enim scribit lib. de bono pers. c. 21. *Quamvis neminem velim sic amplecti omnia mea, ut me sequatur, nisi in his, in quibus me non errare perspexerit: nam propter ea nunc facio libros, in quibus opuscula mea retractanda suscepi, ut nec me ipsum in omnibus me secutum fuisse demonstrem;* & addit: *Arrogantius loquor, quam verius, si vel nunc dico me ad perfectionem sine ullo errore scribendi jam in ista aetate venisse.* Libr. IV. de orig. anim. cap. 1. *Non negare possum nec debeo, sicut in ipsis majoribus, ita multa esse in tam multis opusculis meis, quae possunt justo judicio & nulla temeritate culpari.* In hanc sententiam plura alibi occurrunt. 2.) Ergo si prior Augustini expositio hunc habet sensum, (quo Bellarminus eam accipit) quod vita æterna dicatur *gratia*, quia bona opera gratiam justificationis secuta tantæ sint perfectionis tantique meriti, ut vita æterna jure & ex debito eis reddatur, tunc salva honorificentia, quæ Augustino debetur, eidemque a nobis defertur, expositionem eam deserimus, quia gratia in articulo justificationis & negotio salutis omnia omnino operum merita excludit, ut alibi luculente ostendimus, & manifeste id confirmatur ex classico illo loco apostoli Rom. XI. 6. *Si ex gratia, jam non ex operibus,*

I.) David misericordiæ divinæ adscribit coronam gloriæ. Ps. CIII.

ribus, alioquin gratia non erit gratia. Si ex operibus, jam non est gratia, alioquin opus non erit opus. 3.) Sed bene habet; hanc gratiæ & operum oppositionem confirmat ipse Augustinus libr. II. de peccat. origin. cap. 24. *Gratia non est gratia ullo modo, nisi sit gratuita omni modo.* In Psalm. CXLIV. *Ubi audis gratiam, gratis intellige. Si ergo gratis, nihil tu adtulisti, nihil meruisti, nam si meritis aliquid redditum est, merces est, non gratia.* Tract. III. in Joh. *Quid est gratia? gratis data. Quid est gratia? gratis donata, non reddita. Si tibi debebatur, merces reddita est, non gratia donata.* Serm. XV. de verb. apost. *Pro nihilo salvos facies eos. Quid est, pro nihilo salvos facies? nihil in eis invenis, unde salves, & tamen salvas. Gratis das, gratis salvas. Omnia merita praecedis, ut dona tua consequantur merita nostra. Prorsus gratis das, gratis salvas, quia nihil invenis, unde salves, & multum invenis, unde damnes.* c. Gratia. 1. q. 1. *Gratia non est gratia, nisi gratis detur & accipiatur.* 4.) Unde colligimus, quando Augustinus bonis operibus ex gratia factis vitam æternam reddi pronunciat, ipsum nequaquam hoc eo sensu adserere, quem Bellarminus ipsi tribuit, quod bona opera *in se* ac *per se* tantæ sint dignitatis ejusque meriti, ut vita æterna illis ex jure ac debito sit reddenda, sicut peccatis mors æterna debetur; sed ordinem beneficiorum divinorum exponit, quod Deus in hac vita nos justificet, renovet, ac per Spiritum sanctum ad omnis generis bona opera nos impellat, in futura demum vita glorificet, idque omne & totum ex gratia, & sic gratiam pro gratia reddat; per merita intelligit bona opera, per mercedem gratuitum illud donum, quod Deus bene operantibus reddit. Hanc esse genuinam Augustini sententiam patet ex aliis locis, in ench. ad Laurent. cap. 107. *Ipsam vitam aeternam, quae certe merces est bonorum operum, gratiam Dei adpellat apostolus.* Stipendium enim, *inquit*, peccati mors, gratia Dei vita æterna in Christo Jesu Domino nostro. *Stipendium pro opere militiae debitum redditur, non donatur: ideo dixit*, Stipendium peccati mors, *ut mortem peccato non immerito illatam, sed debitam demonstraret; gratia vero nisi gratis sit, gratia non est, intelligendum est igitur etiam ipsa hominis bona merita esse Dei munera, quibus cum vita aeterna redditur, quid nisi gratia pro gratia redditur?* De grat. & lib. arbitrio cap. 8. *Vita bona nostra nihil aliud est, quam Dei gratia, sine dubio & vita aeterna, quae bonae vitae redditur, Dei gratia est, & ipsa enim gratis datur, quia gratis data est illi, cui datur &c.* Cap. 9. *Apostolus cum potuisset dicere, stipendium justitiae vita aeterna, maluit dicere, gratia autem Dei vita aeterna, ut hinc intelligeremus, non pro meritis nostris Deum nos ad aeternam vitam, sed pro sua miseratione perducere, de quo in psalmo dicit homo animae suae*, qui coronat te in misericordia & miseratione. *Nunquid non corona bonis operibus redditur? sed quia ipsa bona opera illis in nobis operatur, ideo dixit psalmus:* coronat te in miseratione & misericordia, *quia ejus miseratione bona operamur, quibus corona detur.* Serm. II. de verb. apost. *Si autem gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia non est gratia. Nam ei, qui operatur, merces non imputabitur secundum gratiam, sed secundum debitum &c. te autem coronat Deus in misericordia & miseratione, & si tua merita praecesserunt, dicit tibi: discute bona merita tua, & videbis, quia bona sunt mea, &c.* 5.) Ex his manifestum est, quamvis Augustinus adserat, bonis operibus dari vitam æternam, ipsum tamen nequaquam introducere meritum aliquod vere & proprie sic dictum. Quamvis enim *meriti* adpellatione sensu *generaliori* & improprio (ut suo loco demonstrabimus) cum aliis veteribus utatur, tamen vitam æternam *gratis*, non *ex debito*, non pro meritis nostris, sed pro miseratione Dei nobis dari evidenter adserit: id quod adhuc clarius patet ex illo ipso, quem Bellarminus adlegat, loco, libr. de corrept. & grat. cap. 13. *Sanctis* (inquit) *adhaeret Dei misericordia, sive cum convertuntur, sive cum praeliantur, sive cum coronantur. Nam & tunc esse illis Dei misericordiam, necessariam, sancta scriptura testatur, ubi sanctus David de Domino Deo suo dicit animae suae*, qui coronat te in miseratione &

misericordia. *Dicit etiam Jacobus apostolus*, judicium sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam, *ubi ostendit etiam in illo judicio, in quo justi coronantur, injustique damnantur, alios cum misericordia, alios sine misericordia judicandos. Propter quod etiam mater Maccabaeorum filio suo dicit, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam. Cum enim rex justus, sicut scriptum est, erit in throno, non adversabitur ante eum omne malum. Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? ac per hoc etiam ibi* (in judicio) *Dei misericordia necessaria est, qua fiet beatus, cui non imputavit Dominus peccatum.* Hæc Augustinus, ex cujus verbis sic concludimus. Si in ipso judicio & coronatione necessaria est misericordia, quæ remittat peccata, utique bonis operibus non redditur vita æterna ex merito. Item: Si illa Davidis sententia usque ad illud ibi novissimi judicii est extendenda, utique hujus ejusdem sententiæ apostolica interpretatio de illo ipso judicio est intelligenda. At prius ex sententia Augustini. Ergo & posterius, & per consequens in illo judicio absque operibus (absque meritis operum) fiemus beati. Sic enim apostolus Rom. IV. 6. *Quemadmodum & David explicat beatificationem hominis, cui Deus imputat justitiam absque operibus.* 6.) Regerit Bellarminus, *Augustinum ibidem addere, quod ista misericordia debita fit bonis operibus renatorum, ac proinde in judicio non tam donetur, quam reddatur.* Resp. imo vero ex debito mercedem meriti reddere ad justitiam pertinet, misericordiæ proprium est gratis donare, ergo si est debita, non erit misericordia gratuita, & si est misericordia gratuita, non erit debita. Ideo apostolus Rom. IV. 4. distinguit inter *mercedem secundum debitum*, & *mercedem secundum gratiam.* In coronatione piorum opus est misericordia non tantum propter quotidianos lapsus, sed propter ipsa bona opera, quæ sunt imperfecta & immunda, illa igitur coronatio non est merces meriti proprie sic dicti, sed est gratia & misericordia, sive gratuita retributio: quibus enim operibus deberetur misericordia remittens peccata venialia, cum ipsa opera indigeant misericordia propter adhærentem imperfectionem? Si possent sancti operibus suis misericordiam illam peccata tegentem & remittentem promereri, peccatorum remissio non amplius foret gratuita, quod enim ex debito redditur, illud non donatur ex gratia; quod nostris operibus promeremur, illud non contingit gratis; si misericordia illa deberur nostris operibus, non continget gratis propter Christum mediatorem. Rectius Hilarius in enarr. Psalm. LXVI. sub initium: *Peccatorum remissio non probitatis est meritum, sed spontaneae indulgentiae voluntas ex bonitatis divitiis ad miserandi munus exuberans.* Sed quid de Augustino fiet? is clare testatur, *misericordiam illam Dei, qua operibus redduntur praemia, esse debitam.* Resp. non intelligit debitum *justitiae*, quod in quadam meritoria operum dignitate, sed debitum *promissionis*, quod in gratuita Dei bonitate fundatur, *debitorem se fecit Deus gratis nobis promittendo, nos eum non obstringimus merendo.* Vide enarrat. ejus in Psalm. CIX. statim in princ. 7.) Tertia Bellarmini responsio non uno laborat vitio. Præsupponit enim peccata venialia esse sua natura venialia, eadem nihil derogare perfectioni *actualis* justitiæ, non posse justo Dei judicio nisi temporaria tantum pœna puniri, in igne purgatorio pro illis satisfieri posse &c. de quibus hypothesibus alibi copiose fuit actum. Si ullius sancti peccata essent sua natura venialia, ita ut non possint nisi temporaria pœna puniri, is certe fuisset Paulus, *qui omni conscientia bona conversatus est coram Deo*, Act. XXIII. 1. *qui studuit sine offendiculo conscientiam habere erga Deum & erga homines semper*, Act. XXIV. 16. *qui potuit gloriari, sese nullius criminis conscium esse.* 1 Cor. IV. 4. At ne is quidem peccata sua tam parvi æstimat, ut ea sua natura venialia, hoc est, venia digna, quæque Deus non nisi temporaria pœna punire possit, profiteri ausit, quin potius miserabiliter & flebiliter admodum conqueritur Rom. VII. 24. *Miser ego homo, quis me eripiet ex hoc corpore morti obnoxio?* per hanc *mortem* non intelligi *temporalem*, vel ex eo patet, quod propter illam nequaquam sese miserum

rum pronunciaverit, sed potius eam sibi *lucro esse* & propter eam *se gaudere* statuerit Phil. I. 23. II. 17. Item ex eo, quod apostolus subjicit, *se gratias agere Deo per Christum*, innuens ab illa morte se per Dei gratiam in Christo nobis propositam liberatum ac liberum esse. Relinquitur igitur, quod Paulus jamdum renatus fuerit in corpore morti æternæ obnoxio propter peccatum in carne adhuc hærens, nisi gratuita ejusdem remissio per & propter Christum contigisset. Quod si peccata tanti apostoli non fuerunt sua natura venialia, sed quæ æternæ mortis nexibus ipsum illaqueare potuissent, nisi per Christum ab iisdem liberatus fuisset, quanto minus aliorum renatorum peccata erunt venia, & non nisi temporaria pœna digna? Adde, quod omnes renati ex institutione Christi quotidianas illas infirmitates vocant *debita*. Matth. VI. 12. at quicquid Deo debetur, illud, quantulumcunque sit, per se & sua natura æternæ pœnæ nos obnoxios reddit, nisi gratis propter Christum condonetur. 8.) Denique in ἐργασίᾳ hujus argumenti Bellarminus sibi ipsi fortissime contradicit, hoc enim loco disputat, *vitam aeternam dari ex gratia, & tamen esse meritum justitiae ex condigno & debito;* sed lib. II. de pœnitent. cap. 12. sub finem contrarium habet: *Meritum ex justitia* (inquit) *opponitur gratiae, non autem meritum ex congruo, quod non in justitia, sed in liberalitate fundatur.*

2.) *Esa. LV. Omnes sitientes venite ad aquas, emite gratis.*

§. XC. II.) Esa. LV. 1. Deus per prophetam sic adloquitur populum Israëliticum: *Omnes sitientes venite ad aquas, & quibus non est argentum, venite, emite & comedite, emite absque argento & absque pretio, vinum & lac:* ubi proponit Deus se ipsum quasi inexhaustum omnis gratiæ ac benedictionis fontem, invitat omnes sitientes, hoc est, agnoscentes suam egestatem, ac proinde *esurientes & sitientes justitiam*, ut exponitur Matth. V. 6. promittit denique *vinum & lac*, hoc est, omnis generis corporalia & spiritualia, temporalia & æterna bona, animam nostram nutrientia & lætificantia, promittit autem *gratis* sine argento & pretio, hoc est, non ob aliquod nostrum meritum, sed ex sola gratia se ea collaturum; ex quo ita colligimus: Quicquid gratis nobis confertur, non propter merita nostra nobis redditur. At bona spiritualia gratis conferuntur, illud enim per emtionem lactis & vini absque argento & pretio *parabolice* intelligitur. Ergo bona spiritualia non propter merita nostra nobis redduntur, & per consequens vita æterna, quæ inter spiritualia bona est non postremum, gratuitum est donum, non operum nostrorum meritum. Huic argumento addenda est formula orationis, qua utitur propheta Daniel c. IX. 18. *Non in justitiis nostris prosternimus preces nostras coram te, sed in miserationibus tuis multis. Domine exaudi, Domine parce, propter temet ipsum, &c.* Si exauditio precum non contingit nobis propter nostras justitias, sed ex sola Dei miseratione, quanto incomparabiliter minus vitæ æternæ felicitas propter nostras justitias nobis continget. Sed verum prius. Ergo & posterius. Bellarminus excipit. 1.) *Vinum & lac apud Esaiam juxta Hieronymi interpretationem non gloriam sempiternam, sed gratiam hujus temporis significare.* 2.) *Concedere se, quod gratia illa non adquiratur per merita, sed gratis detur, quamvis non absque labore & opere nostro, venire enim atque emere laborem nostrum, absque argento & absque commutatione, reconciliationem non debitam, sed gratuitam plane demonstrat.* 3.) *Danielem eo loco non petere coronam, sed liberationem a captivitate.* Resp. 1.) Bellarminus sibi ipsi contradicit. Quomodo enim cum merito de *congruo* consistit, quod hoc loco scribit, *fatemur, gratiam Dei non adquiri per merita, sed gratis dari?* Confer cum his ea, quæ scribit lib. II. de pœnit. cap. 12. *posterior sententia* (quod actus pœnitentiæ, fidei & dilectionis sint non solum dispositiones justificationis, sed etiam merita de congruo) *verior est ac scripturis conformior.* Lib. I. de justific. cap. 21. *Justificatio gratuita non excludit opera, quae dicuntur ad justificationem concurrere ut dispositiones vel ut merita de congruo.* Si dispositiones ad infusionem gratiæ justificantis sunt merita de *congruo*, utique

per aliqua merita Dei gratia adquiritur. 2.) In eo, quod Bellarminus hoc loco negat intercedere quandam commutationem inter gratiam justificationis & hominis disposítiones, itidem contradicit scholasticis, quorum pronunciatum perpetuum est, *facienti homini, quod in se est, Deum infundere gratiam, aequum & congruum esse, ut homini ad ultimum virtutis suae agenti Deus secundum divitias bonitatis suae plus rependat. &c.* qua de re postea, ubi Helenam illam meritorum in proscenium adducemus. 3.) In eo etiam sibi ipsi Bellarminus contradicit, quod hoc loco negat reconciliationem esse debitam, eandem autem mere gratuitam agnoscit. At ubicunque est meritum aliquod, ibi cessat ratio gratuiti. In reconciliatione sive justificatione intercedit aliquod meritum, videlicet meritum de *congruo*. Ergo ibi cessat ratio gratuiti. Adde, quod Bellarminus lib. I. de justif. c. 20. col. 1014. expresse scribat, *meritum de congruo potius fundari in aliqua dignitate operis quam in promissione* Si meritum, de *congruo*, quod in justificatione intercedit, fundatur in ipsius operis dignitate, non in sola Dei promissione, quomodo justificatio erit amplius gratuita? 4.) Ad rem ipsam quod attinet, dicimus, in Esaiae testimonio per *vinum* & *lac* non solum hujus temporis gratiam, sed omnis generis bona ac dona intelligi, cujus interpretationis testem habemus ipsum Christum, qui Apoc. XXI. 6. dicit: *Ego sitienti dabo de fonte aquae vivae gratis*, quibus verbis procul dubio ad propheticum hoc testimonium respicit. Prov. IX. 1. *Sapientia* (per quam Filium Dei intelligendum esse ex antecedentis capitis v. 24. patet) *aedificavit sibi domum, &c.* v. 2. *immolavit victimam, miscuit vinum suum, & disposuit mensam suam*, v. 5. *ad quam invitavit simplices, dicens: Venite, comedite panem meum, & bibite vinum, quod miscui vobis.* Joh. IV. 14. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum, sed aqua, quam ego ei dabo, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.* Ex his & similibus locis manifestum est, per fontem ipsum Christum, per aquam, vinum & lac omnia Christi beneficia, quae sunt fides, remissio peccatorum, justitia, donatio Spiritus sancti, sanctificatio, salus & vita aeterna, intelligenda esse, quo referri potest usitata illa scripturae phrasis, quod promissa terra Canaan dicitur *melle & lacte fluere*, jam vero constat, terram Canaan coelestis hereditatis typum fuisse. Ergo per *lac* & *vinum* non solum hujus vitae gratia, sed etiam futura gloria intelligenda est. 5.) Hanc interpretationem nostram ipse Hieronymus confirmat. Sic enim commentatur in illum locum: *Provocat Dominus credentes ad fluvium Dei, qui repletus est aquis, & cujus impletus laetificat civitatem Dei.* (de hoc fluvio ipse Bellarminus scribit lib. V. de justif. cap. 17. §. 2. *Vita aeterna est flumen laetificans civitatem Dei*, Psalm. XLV.) Deinde addit Hieronymus: *Non timeant sitientes eloquii paupertatem, si argentum forte non habeant, sed audiant apostolum dicentem: gratia salvi facti estis.* (audis de gratuita salute locum propheticum ab Hieronymo exponi) Quando in eodem loco v. 3. propheta sub persona Dei in eadem invitatione progressus dicit: *audite, & vivet anima vestra*: id Hieronymus sic explicat: *Omnium bonorum promissio vita est sempiterna. Quod si volueritis audire, & anima vestra vixerit in aeternum &c.* Qua igitur fronte Hieronymi interpretationem Bellarminus nobis exponit? 6.) Quod si vel maxime tantum de gratia *justificationis* dictum Esaiae loqueretur, nihilominus tamen recte ex eo inferri posset, ex gratia nos salvari, cum justificationis & salvationis eadem sint causae, docente apostolo Rom. IV. Eph. II. ut paulo post plenius demonstrabitur. 7.) Verbum *emendi* translatitie in hoc dicto usurpatur, & significat sibi aliquid comparare, invitantur enim illi, *quibus non est argentum*, & graviter reprehenduntur, *qui adpendunt pecuniam*, hoc est, qui operum suorum merita ad stateram divini judicii adpendere cupiunt, ideoque paulo post additur: *ego sitienti dabo gratis.* 8.) Responsio ad locum Danielis data vera quidem est, sed vim argumenti nostri nulla ex parte infringit. Si enim nostris justitiis nequidem temporale aliquod beneficium, quale fuit liberatio ex captivitate, adscribi potest, quanto incomparabiliter minus

minus æternæ vitæ pondus nostrorum operum meritis obtineri potest?

3.) Luc. XVII. Cum omnia feceritis, dicite: servi inutiles sumus.

§. XCI. III.) Luc. XVII. 7. dicit Christus discipulis suis: *Quis vestrum habens servum arantem aut pascentem, qui regresso de agro dicat illi, statim transi & adcumbe.* v. 8. *Et non potius dicit ei, para quod cœnem, & præcinge te, ac ministra mihi, donec manducem & bibam, & posthaec tu manducabis & bibes.* v. 9. *Nunquid gratiam habet servo illi, quia fecit, quae ei imperata fuerunt? non puto.* v. 10. *Sic & vos, cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite: servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus.* Ex hoc loco largissima argumentorum seges nobis nascitur. 1.) Si opera nostra Deo jam ante jure dominii sunt debita, non poterimus quidpiam illis mereri, consequentiæ ratio dabitur postea. At verum illud. Ergo & hoc. 2.) Si conferimur servo, cui imperata Domini sui sedulo facienti nulla debetur gratia, quæ erunt nostra erga Deum merita? 3.) Si jubemur nos inutiles servos profiteri, cum omnia, quæ mandata nobis sunt, fecerimus, (non cum tentaverimus vel inceperimus tantum facere, nec cum quædam tantum fecerimus) quæ poterit esse de nostris meritis opinio? 4.) Si *inutilis servus est, qui fecit omnia*, quid de eo dicendum, qui explere non potuit? (verba sunt Hieronymi in Epist. ad Ctesiph.) Arqui nemo nostrorum gloriari potest, se feciisse illa omnia, quæ facere debuit, vide tract. de evangelio §. 87. ubi late de hoc dicto Christi egimus. Excipit Bellarminus, *multis modis hunc locum a patribus exponi, non tamen ullam eorum explicationem contra merita bonorum operum pugnare.* Resp. ex ipsis visceribus textus petita sunt argumenta illa, quæ contra merita bonorum operum ex hoc loco produximus, nec destituuntur ea suffragio patrum, ut constare poterit ex testimoniis Hieronymi, Ambrosii, Bedæ & Bernhardi in tract. de evangel. dicto §. adlegatis. Videamus autem, quas ex veteribus Bellarminus proferat interpretationes. I.) inquit juxta Ambrosium lib. VIII. in Luc. *Jubet Dominus, ut agnoscamus id, quod sumus ex nobis: agnoscenda est gratia, sed non ignoranda natura, &c. itaque ex nobis sumus servi inutiles, inepti prorsus ad ea implenda, quae Deus praecipit, sed per ipsius gratiam utiles efficimur.* Resp. Ambrosius ibidem addit: *si tu non solum non dicis servo aranti aut oves pascenti, transi, recumbe, sed exigis ab eo aliud ministerium, & gratias ei non agis: ita nec in te patitur Dominus unius usum esse operis aut laboris, quia dum vivimus, debemus semper operari. Ergo agnosce te esse servum plurimis obsequiis defœneratum, non te præferas, quia filius Dei diceris, agnoscenda gratia, non ignoranda natura, neque te jactes, quod bene servisti, quod facere debuisti &c.* Hæc Ambrosii interpretatio non stabilit, sed evertit operum merita. Si enim ita sumus Deo ad perpetua servitia obstricti, ut ne gratia quidem nobis debeatur, quanto minus merces meriti nobis debebitur? Quod si agnoscenda quidem gratia, (per quam bene operamur) non ignoranda autem natura, (quæ nondum penitus in hac vita renovata est, sed ex parte adhuc carnalis) aliud inde contra operum merita nascitur argumentum. Porro quamvis hæc Ambrosii expositio vera quidem sit, tamen prout a Bellarmino adplicatur, non est textui adcommodata; adloquitur enim Christus discipulos suos, renatos, eosque, si vel maxime omnia præcepta fecerint, humili corde agnoscere jubet, nullam sibi deberi gratiam, sed se esse servos inutiles, utpote quia id solum fecerint, quod facere debuerint, ideo Ambrosius ibidem Christi verba ad Paulum adcommodat, qui cum nullius criminis sese conscium dicat, in hoc tamen se justificatum negat. II.) Juxta Bedam, *Christus jubet agnoscere, nihil nos Deo utilitatis adferre, sed quicquid boni facimus, id nobis utile esse, non Deo, qui bonorum nostrorum non eget.* Resp. hæc interpretatio itidem vera quidem est, sed nondum satisfacit scopo hujus loci: Christus enim parabola servi ex agro reversi docet, Deum non obstringi nobis ad mercedem propter nostra servitia. Præterea ex hac ipsa interpretatione itidem vertuntur operum merita. Si enim ex obsequio nostro nihil utili-

utilitatis ad Deum redit, utique quæ ex illo ad nos redit utilitas, non merito operis, sed benignitati remunerantis accepta erit ferenda. Ideo ipse Beda subjungit: *Si inutilis est, qui fecit omnia, quid de illo dicendum, qui explere, quae praecepta sunt, vel infirmitate non potuit, vel quod pejus est, superbia despexit &c. Haec est igitur in hominibus sola fidei perfectio, si omnibus, quae praecepta sunt, impletis, imperfectos esse se noverint, & quamdiu peregrinantur a Domino, semper inesse sibi mala, quae defleant, semper meminerint deesse bona, ad quae gratia ejus juvante proficiant.* III.) Juxta Augustinum serm. III. de verb. Dom. *Servi inutiles dici possumus, cum omnia mandata divina fecerimus, quia nihil facimus ultra id, quod debemus, & nihil inde justae mercedis petere possemus, nisi Deus liberali pacto nobiscum convenire voluisset.* Resp. Augustinus eo in loco non exponit dictum Christi, sed in genere pronunciat: *O magna bonitas Dei, cui cum pro conditione reddere debeamus obsequium, utpote servi domino, amicitiarum nobis praemia repromittit, ut a nobis obsequia debitae servitutis extorqueat.* Hoc Augustini pronunciatum nobis nequaquam adversatur, quin potius sententiam nostram confirmat. Si enim bonitati divinæ & liberali ejusdem promissioni deputandum, quod bona opera nostra remuneratur, consequens est, non ob dignitatem aliquam ac meritum, quod ipsis operibus inhæret, ex debito justitiæ retributionem fieri; sed potius ex liberali gratia, quæ ideo vocatur debitum, quia Deus promittendo se veluti debitorem fecit. Hanc esse genuinam Augustini sententiam, patet ex eo, quod alibi diserte exponit, quomodo mandata Dei in hac vita a nobis impleantur, non perfectione quadam operum, quibus hoc nomine merces meriti debeatur, sed adjuncta remissione peccatorum. Lib. I. retract. cap. 19. *In divinis mandatis est etiam id, quod jubemur orare,* dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, *quam orationem usque in finem seculi tota dicit ecclesia, omnia ergo mandata facta deputantur, quando quicquid non fit, ignoscitur.* IV.) Juxta Chrysostomum, *non dicit Dominus, cum feceritis haec omnia, servi inutiles estis, sed ait: dicite, quia servi inutiles sumus, ubi vult nos de nobis post benefacta humiliter sentire, ne superbia corrumpat opera, quae fecimus: sed cum nos dicemus, servus inutilis sum, dicet ille: Euge serve bone & fidelis, quia in pauco fuisti fidelis, super multa te constituam.* Eandem responsionem Bellarminus repetit lib. II. de monachis cap. 13. & lib. II. de indulgentiis cap. 10. Hosius fol. 147. fac. b. *modestiae duntaxat praeceptum, nobis sic inculcari* disputat. Tileranus in refut. Antuerp. confess. dicit, *in his Christi verbis proponi admonitionem humilitatis.* Resp. imo vero continent hæc Christi verba non solum admonitionem humilitatis, sed etiam solidam doctrinam veritatis, quod manifeste comprobat adjuncta parabola servi ex agro reversi, cui Christus discipulos suos comparat, & de eo pronunciat: *Num gratiam habet dominus terrenus servo illi, quia fecit, quae imperata fuerunt ei? non puto.* Quod si collatio constare debet, statuendum in ἀποδόσει non proponi humilitatem quandam fictam & hypocriticam, cui in re ipsa nihil veritatis subsit, sed potius revera se rem sic habere, ut renati ore jubentur confiteri. Recognoscat Bellarminus sua verba lib. III. de justif. cap. 5. §. ad hunc locum: *Sancti humiles esse debent, sed non mendaces,* quod pronunciatum opponit Ambrosio Catharino, qui dixerat, *sanctum Iobum non ignorasse se justum esse, sed noluisse jactare suam justitiam, nec sibi aliquid superbe arrogare.* Idem sibi ipsi respondeat hoc loco. Concedimus ergo, quod Chrysostomus dicit, renatos ex vera humilitate se inutiles servos profiteri debere (*); sed negamus, quod Bellarminus adtexit,

(*) Verba Chrysostomi sunt homil. VII. in c. III. Rom. *Quæcunque fecerimus, debitum, si quid fecerimus, exsolvimus. Propterea & ipse Christus dicit:* Quando omnia feceritis, dicite, servi inutiles sumus, quæ enim debebamus facere, fecimus. *Cum igitur dilectionem exhibemus, cum pecuniam damus egenis, debitum implemus, non solum ideo, quod Deus prius nos beneficiis suis sibi fecerit obnoxios, sed ob id, quod quæ sua sunt, distribuimus, quodcunque & quidquid tandem dederimus.*

xit, huic humilitati non subesse veritatem, cui depravationi prorsus Pelagianæ opponimus can. VIII. Milevitani concilii: *Placuit, ut quicunque verba ipsa dominicae orationis*: Dimitte nobis debita nostra, *ita volunt a sanctis dici, ut humiliter, non veraciter hoc dicatur, anathema sit, quis enim ferat orantem & non hominibus, sed ipsi Domino mentientem?* atque illud Bernhardi serm. de tripl. custod. col. 356. *Cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus, &c. Sed hoc, inquies, propter humilitatem monuit esse dicendum, plane propter humilitatem, sed nunquid contra veritatem?* Absit igitur a piis mentibus hæc hypocrisis, qua ore quidem profitentur, se esse servos inutiles, interim in corde statuunt, se operibus suis vitam æternam ex *condigno* promeritos esse; imo etiam supererogationis opera fecisse. Adde quod Bellarminus confictam hanc glossam ipsemet refellat, sic enim scribit lib. II. de indulg. cap. 10. *Non dicit Dominus* Luc. VII. *cum feceritis omnia, dicite, servi inutiles sumus, sed ait*, cum feceritis hæc omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. *Itaque illi dicuntur inutiles, qui nihil faciunt, nisi quod eis praeceptum est, & quod facere debent, ex quo sequitur, ut qui faciunt aliquid amplius, quam teneantur, ut qui se castrant propter regnum cœlorum, & qui dant omnia pauperibus, vel alia id genus imperata faciunt, servi inutiles dici debeant.* Ex his Bellarmini verbis sic concludimus Aut uterque, qui scilicet tantum imperata fecit, & qui (ex hypothesi pontificia) supererogat aliquid, revera est servus inutilis, & sic habemus, quod volumus: aut uterque tantum per humilitatem dicitur servus inutilis, & sic Bellarminus distinguendo non distingueret; aut alter revera est servus inutilis, alter tantum dicitur servus inutilis. Jam vero ex his duobus, non qui supererogationis opera præstitit, servus est inutilis, dici enim debet utilis, (juxta Bellarmini hypothesin) relinquitur ergo, quod is, qui imperata tantum fecit, revera sit servus inutilis. Nec obstat, quod renati a Christo fideles & boni servi vocantur, illud enim fit diverso respectu. Quia enim non omnia, quæ mandata nobis sunt, & ad quæ Deo ut servi obstricti sumus, præstamus, ac quæ præstamus, non eo perfectionis & puritatis gradu, qui in lege præscribitur, præstamus, ideo non solum servos, sed etiam inutiles servos nos agnoscere & profiteri debemus, cum quibus si Deus in judicium vellet intrare, & peccata nostra nobis imputare, non possemus certe consistere: quando autem in vera pœnitentia hoc agnoscimus, fide in Christum mediatorem nos erigimus, & ex fide bene operamur, tunc Deus non imputabit nobis peccata, sed ex gratia propter Christum eadem remittet, & opera nostra, licet sint imperfecta & immunda, tamen quia in fide facta sunt, temporalibus & æternis præmiis ex eadem gratia remunerabitur, bonos ac fideles servos nos vocando. *Quod Christus nos loqui docet juris est ac veritatis: quod ipse piis aliquando locuturus est, id gratiae est ac misericordiae*, scribit Mylius in expl. Aug. confess. art. VI. p. 107. (*)

§. XCII.

(*) Augustinus lib. de perfect. justit. *Ipsi filii Dei comparati sibi ipsis, quales in illa perfectione æterna futuri sunt, ita boni sunt, ut adhuc & mali sint, quod de illis dicere non audemus, quis enim audeat dicere malos esse, quorum Pater est Deus, nisi ipse Dominus diceret, si ergo vos, cum sitis mali, nostis dare bona, cum ait utique Pater vester, filios Dei esse jam monstravit, quos tamen malos esse non tacuit &c. Secundum id, quod ex Deo nati sumus, in eo, qui apparuit, ut peccata tolleret, id est, in Christo manemus & non peccamus, hoc est autem, quod interior homo renovatur de die in diem. Secundum autem quod de homine illo nati sumus, per quem peccatum intravit in mundum & per peccatum mors & ita in omnes homines pertransiit, sive peccato non sumus, quia sive illius infirmitate nondum sumus, donec illa renovatione, quæ fit de die in diem, quoniam secundum ipsam ex Deo nati sumus, infirmitas tota sanetur, in qua ex primo homine nati sumus, & in qua sine peccato non sumus, cujus reliquiis in homine interiore, quamvis de die in diem minuantur in proficientibus, si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos*

(4. Rom. VI. Donum Dei est vita æterna.

§. XCII. IV.) Rom. VI. 23. *Stipendium peccati mors est, at (χάρισμα) donum Dei gratuitum est vita æterna in Christo Jesu Domino nostro:* ubi observa *antithesin* mortis & vitæ æternæ, illa vocatur peccati stipendium, quia ex merito peccatis redditur: hæc vero dicitur gratia sive gratuitum Dei donum in Christo. Si vita æterna datur ex gratia, utique non ex meritis, nam ut idem apostolus ait Rom. IV. 4. *Ei, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.* Excipit Bellarminus, *Augustinum concedere, quod apostolus recte dicere potuerit, stipendium justitiae esse vitam aeternam, ideo autem vitam aeternam vocasse gratiam, non quia non est merces meriti, sed quia ipsa merita habemus ex gratia. Locum* Rom. IV. *accipiendum esse de operibus, quae sine gratia Dei solis liberi arbitrii viribus fieri posse, credebant illi, contra quos apostolus disputat.* Resp. 1.) De sententia Augustini in explicatione primi argumenti late diximus, hoc loco jubemus notare, quod Augustinus in lib. de grat. & lib. arb. cap. 8. modeste scribat: *Illa quaestio* (quo scilicet sensu vita æterna dicatur gratia, ac nihilominus unicuique secundum opera dicatur esse reddendum) *nullo modo mihi videtur posse dissolvi &c.* Neminem igitur adstringit, ut hanc locorum scripturæ conciliationem sequatur, multo vero minus bonis operibus vitam æternam tanquam mercedem meriti ex *condigno* reddi statuit. 2.) Textus apostolicus satis est perspicuus. Quæ enim causa, quod mors vocatur peccati stipendium, vita æterna non stipendium bonorum operum, sed gratuitum Dei donum, nisi ut significetur, esse disparem rationem inter peccata ad mortem, & inter bona opera ad vitam æternam. In præcedenti v. 22. dixerat apostolus, *liberatos a peccato ac servos Dei factos habere fructum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam:* id ne quis eo sensu acciperet, ac si nostræ sanctificationis merito vita æterna obtineatur, notanter subjungit, τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος. 3.) Quin etiam notanter addit apostolus, vitam æternam esse gratiam Dei *in Christo Jesu Domino meo*; clarissime igitur ostendit, donum illud Dei nobis dari, non per operum nostrorum merita, sed in Christo fide adprehenso; quo referenda sunt similia Scripturæ effata: Joh. III. 36. *Qui credit in filium, habet vitam aeternam.* 1 Joh. V 11. *Vitam aeternam dedit nobis Deus, & haec vita in Filio ejus est.* v. 12. *qui habet Filium, habet vitam.* Act. IV. 12. *Non est in alio quoquam salus, nec enim aliud nomen sub cœlo datum est hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* 4.) Hanc emphasin dicti apostolici diligentius expenderunt alii ex veteribus: Origenes in h. l. *Deo non erat dignum militibus suis stipendia quasi debitum aliquod dare, sed donum & gratiam, quae est vita aeterna in Christo Jesu Domino nostro* (*). Chrysostomus hom. XII. in epist. Rom. *Peccati stipendia cum nominasset, de bonis verba faciens non eundem servavit ordinem, neque enim dixit, merces recte factorum vestrorum, sed gratia Dei, ostendens, illos suo Marte liberatos non esse, neque quod debitum esset, accepisse, nec id, quod datum illis est, esse aut retributionem aut remunerationem laborum, sed omnia gratiae obvenisse, & quod ea per Filium dederit.* Hieronymus tom. I. epist. 8. *Ubi gratia, non operum retributio, sed donantis est largitas.* Theodoretus in VI. Rom. *Hic non dicit mercedem, sed*

seducimus. 1 Pet. III. 7. mulieres dicuntur συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς *gratiae vitae*, id est, vitæ, quæ ex gratuita misericordia credentibus in Christum datur. 1 Tim. VI. 2. credentes dicuntur τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, ubi per *beneficentiam* utique gratuitam intelligitur vitæ æternæ hæreditas. GERHARDUS.

(*) Theodoretus in illum locum. *Cum loquitur de vita æterna, quæ redditur justitiæ, non dixit eam esse mercedem, sed gratiam, est enim donum Dei vita æterna.* Augustinus de grat. & lib. arb. c. 9. *Cum posset dicere & recte dicere, stipendium autem justitiæ vita æterna, maluit dicere, gratia autem Dei vita æterna, ut huic intelligeremus, non meritis nostris Deum nos ad æternam vitam, sed pro sua misericordia perducere.* GERHARDUS.

sed gratiam, est enim Dei donum vita aeterna. Etsi enim quis summam vel absolutam justitiam praestiterit, temporalibus laboribus aeterna in aequilibrio non respondent. Fulgentius lib. I. ad Monimum pag. 21. *Ex gratia datur non solum justificatis vita bona, sed etiam glorificatis vita aeterna. Cur autem mors stipendium, vita vero aeterna gratia dicitur, nisi quia illa redditur, haec donatur* (*)? 5.) Rom. IV. non agi de operibus sine gratia ex solis liberi arbitrii viribus factis, suo loco demonstratum fuit. Contextus liquidissime ostendit, apostolum de Abrahamo in medio pietatis & bonorum operum cursu constituto agere, quem fide sine operibus justificatum, nequaquam vero merito operum ad justitiam perveniisse ibidem luculente probat. Ut autem justificamur, ita quoque salvamur, quia justificationem & μακαρισμὸν sive beatificationem apostolus ibidem conjungit.

5.) *Rom. VIII. Non sunt condignae passiones ad futuram gloriam.*

§. XCIII. V.) Rom. VIII. 18. *Non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur erga nos.* Si passiones non sunt dignae futura gloria, multo minus opera ex *condigno* erunt vitae aeternae meritoria. Ratio *connexionis* est evidens, quia pati est majus quid, quam agere, unde martyres reliquis sanctis praeferuntur. Bellarminus excipit, *apostolum loqui de substantia ipsorum operum, non de proportione absoluta. Nam passiones hujus temporis* (inquit) *breves sunt, gloria illa aeterna est, tamen proportio est inter has passiones & illam gloriam propter caritatis dignitatem, unde procedunt. Nam & Christi passio multo brevior fuit poenis damnatorum sempiternis, & tamen propter dignitatem personae patientis dignissima fuit, quae pro illis poenis justissime satisfaceret. Et deliciae peccatorum incomparabiliter minores sunt tormentis gehennae, & tamen propter contemtum Dei dignissimae sunt, quae illis suppliciis puniantur. Et semen multo est minus, quod ad dignitatem attinet, ipsa arbore, & tamen proportio est inter semen & arborem tanta, ut semini rite fato naturali quadam justitia arbor debeatur, ideo Paulus dicit* 2 Cor. IV. *passiones nostras momentaneas esse, & tamen aeternum pondus gloriae operari.* Resp. 1.) Bellarminus discedit a Dominico Soto, qui lib. III. de natura & gratia cap. 9. dignitatem operum accersit non ex gratia caritatis, e qua procedunt, sed ex pacto divino. Verba ejus haec sunt: *Opera & passiones ut ex parte objecti, hoc est, secundum substantiam considerantur, ut pati sitim, famem, elargiri stipem pauperi, etiam qua ratione procedunt ex gratia, non sunt aequabilia acervo illi aeternorum bonorum, qui nos manet in patria: at ex lege statuta Dei convenientis cum cultoribus vineae suae ex denario diurno dignitatem induunt & justitiam ad aeternum praemium.* 2.) Ambabus amplectimur, quod Bellarminus concedit opera & passiones sanctorum, quod ad ipsorum substantiam attinet, non esse digna seu aequabilia gloriae futurae; ex eo vero immediate sequitur, quoad substantiam vel operum vel passionum nullam inter ipsa & vitae aeternae gloriam esse proportionem, ac proinde eadem non esse ex condigno & ex debito justitiae meritoria. 3.) Quod Bellarminus addit, *meritoria & condigna esse ex caritate*, id dicimus non solum scripturae testimonio destitui, sed etiam eidem contradicere, quia apostolus absolute & ἀποτόμως negat passiones nostras esse dignas futura gloria: & ostendit cohaerentia textus de illorum passionibus apostolum agere, qui sunt filii Dei, & haeredes vitae aeternae, quod si jamdum sunt haeredes Dei & cohaeredes Christi, quando passiones sustinent, quomodo passionum meritis vitam aeternam ex *condigno* demum obtinent? 4.) Illa ipsa caritas, e qua bona opera

(*) Cajetanus in cap. VI. Rom. *Non dicit*, propter stipendia justitiae vita aeterna, *sed* donum Dei vita aeterna, *ut intelligamus, non ex operum meritis, sed ex gratuito Dei dono adsequi nos pro fine vitam aeternam, propter quod subdit in Christo Domino nostro. Ecce meritum, ecce justitiam, cujus stipendium est vita aeterna, nobis autem donum ratione ipsius Jesu Christi.* GERHARDUS.

piorum procedunt, ita intrinseca est bonis operibus, ut non immerito substantiam bonorum operum ingredi dicatur, quicquid enim fit sine caritate quantumcunque opus sit, non est pro vere bono opere judicandum, ut expresse docet apostolus 1 Cor. XIII. 2. si ergo bona opera quoad substantiam non sunt condigna æternæ gloriæ, utique etiam respectu caritatis eidem non erunt condigna. 5.) Caritatem illam, & quæ ex ea faciunt ac patiuntur, pii jamdum Deo debent, siquidem in lege divina ab omnibus exigitur: si ergo locum habebit in operibus nostris parabola Christi Luc. VII. proposita & superius late exposita, nulla hoc nomine ipsis ex debito justitiæ debetur gratia, nedum meriti quædam merces proprie sic dicta. 6.) Caritas illa in hac vita est imperfecta, quicquid autem ei deficit, id ex vitio est, docente Augustino epist. XXIX. nunquam adsurgimus ad perfectionis gradum in lege divina præscriptum, quomodo ergo caritas imperfecta dignitatem meriti operibus nostris conciliare poterit? 7.) Eadem caritas nostra a peccato in carne adhuc habitante, adeoque ex lucta carnis contra Spiritum commaculatur, quomodo ergo operibus vel passionibus nostris dignitatem talem conciliare poterit, propter quam Deus ex justitiæ debito vitam æternam, infinitum illud donum, illis reddere teneatur? 8.) Nemo sincere diligit Deum, nisi prius Deo reconciliatus sit ac fide in Christum justificatus. At quisquis fide justificatus est, is habet vitam æternam, *qui enim credit in Filium, habet vitam aeternam*, ut paulo ante ostendimus. Ergo vita æterna gratis ipsi datur propter Christum, non propter operum dignitatem meritoriam. 9.) Bona opera non solum ex caritate, sed etiam ex fide debent proficisci, quippe *sine qua quicquid fit, peccatum est*, Rom. XIV. 23. at quid est bona opera ex fide facere? num statuere, quod Deus propter merita operum nos in vitam æternam recipiat? atqui id fidei salvificæ, quæ in solo Christo gratiam Dei, justitiam & vitam æternam quærit, manifeste repugnat. 10.) Impertinenter huc adcommodat Bellarminus passionem Christi, ea enim vim suam meritoriam *primario* ac principaliter non ex caritate, sed ex personæ dignitate atque infinitate obtinet. Sic enim scribit ipse Bellarminus lib. II. de justif. cap. 5. *Obedientia, passio & mors filii Dei, quamvis in se & essentialiter fuerit creata & finita, tamen ratione personae obedientis, patientis & morientis fuit infinita, & ex vero justitiae rigore propitiatio fuit pro peccatis nostris, &c.* Interim non negamus, secundario & ex parte etiam ex caritate vim meriti Christi dependere; at qualis est illa caritas? perfectissima certe & numeris omnibus absolutissima, nulla ne minima quidem peccati labecula contaminata, huic perfectissimæ & mundissimæ caritati conferre nostram, arrogantiæ est non tolerandæ. 11.) Sic & peccatorum deliciæ, quæ apud impios exigui temporis sunt, & tantum æternis pœnis juste vindicantur, huic proposito non quadrant, occurrit enim simile vitium, quod in vulgari illo enthymemate: *Mala opera merentur aeternam damnationem. Ergo bona opera merentur aeternam salutem.* Imo vero bonorum & malorum operum non est par ratio: illa sunt imperfecte bona, sunt jam ante debita, sunt peccatorum nævis contaminata; ergo non merentur salutem; hæc vero in se ac sua natura sunt perfectissime mala. 12.) Comparationem bonorum operum cum semine paulo post explicabimus, uti etiam dictum apostolicum 2 Cor. IV. superius exposuimus §. 54. 13.) Relinquitur igitur, quod hæc Bellarmini responsio non satisfaciat argumento ex dicto apostolico contra merita operum & passionum petito. Apostolus agit de passionum indignitate. Bellarminus locum exponit de earundem brevitate. Apostolus ex brevitate passionum colligit indignitatem. Quia *momentaneae ac leves sunt tribulationes nostrae*, 2 Cor. IV. 17. ideo *non sunt condignae ad futuram gloriam*, Rom. VIII. 18. Bellarminus contrario modo procedit, breves quidem passiones piorum esse concedit, sed ex brevitate indignitatem colligendam esse negat. Apostolus & indignitatem & brevitatem passionum diserte ponit; Bellarminus alterutrum tantum, videlicet brevitatem, agnoscit. 14.) Ipse Bellarminus huic solutioni suæ (quod textus apostolicus intelligatur de operibus ratione substantiæ,

riæ, non autem respectu caritatis) non adeo multum tribuit. Cum enim in hoc ipso lib. V. cap. 17. probare voluisset, *opera bona justorum meritoria esse ex condigno non solum ratione pacti, sed etiam ratione operum, ita ut in opere bono ex gratia praecedente sit quaedam proportio & aequalitas ad praemium vitae aeternae;* & cap. 18. in principio sibi ipsi hunc Pauli locum objecisset, ad eum sic respondet: *Intelliguntur illa omnia loca de meritis secundum substantiam operum, non ut a Spiritu sancto & gratia Dei proficiscuntur.* Sed mox subjicit: *Quod si velimus locum universaliter intelligere de bonis operibus omnibus, etiam ut a Spiritu sancto & gratia Dei proficiscuntur, ut Sanctus Fulgentius intellexit libr. I. ad Monim. promtum erit respondere, non requiri ad meritum ex condigno absolutam aequalitatem inter meritum & praemium, sed satis esse proportionabilem.* Et postea cap. 19. probaturus *Deum remunerare opera bona supra condignum*, inter alia sic scribit: *Fortasse etiam huc pertinet illud apostoli* Rom. VIII. Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, *quamvis & aliter hoc testimonium exponi possit.* Quid vero cum illo agas, qui diversas sibique contradictorias scripturæ explicationes pro lubitu fingit ac pingit, saltem ut veritatis luci quovis modo obducantur nebulæ?

6.) *Phil. III. Existimo omnia detrimenta esse propter eminentem scientiam Christi.*

§. XCIV. VI.) Phil. III. 8. *Existimo omnia detrimenta esse propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam.* v. 9. *Ut & inveniar in illo non habens meam justitiam, quae ex lege est, sed illam, quae est ex fide Christi, quae ex Deo est, justitiam in fide.* Eph. II. 8. *Gratia salvati estis per fidem, (& hoc non ex vobis, Dei enim donum est)* v. 9. *non ex operibus, ne quis glorietur.* Tit. III. 5. *Non ex operibus, quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus sancti.* Si salus est ex gratia & fide, non ex operibus, utique etiam opera non erunt vitæ æternæ meritoria. Excipit Bellarminus, 1.) *apostolum loqui de salute inchoata, quae in hac vita habetur per gratiam justificationis & renovationis, non de salute perfecta, quae in cœlis est reposita.* 2.) *Haec loca agere de operibus, quae fidem & gratiam Dei praecedunt, id quod vel ex eo conspicuum sit, quia opera illa fidei & gratiae opponuntur: illam vero justitiam & opera se quoque despicere, & merita vitae aeternae esse non concedere.* 3.) *Ne unum quidem ex tota vetustate proferri posse, qui locum Phil. III. accipiat de operibus in fide factis; verbum praesens, eo in loco ab apostolo usurpatum, respicere non opera praesentia, sed praesens judicium de operibus praeteritis in Judaismo factis.* Resp. 1.) Non aliæ sunt justificationis, aliæ salvationis causæ, sed ut gratia Dei, propter Christum fide adprehensum, justificamur, ita quoque eadem Dei gratia, eodem Christi merito, eadem fide salvamur, ut jam ante §. 90. docuimus, & paulo post plenius demonstrabitur. Fatemur sane, quin & urgemus, justificatis in operibus bonis ambulandum esse, ac per multas tribulationes ingrediendum in regnum cœlorum; sed illa opera, illæ passiones non sunt merita salutis, quippe quam gratis Deus donat credentibus in Christum, in quo est vita æterna. 2.) Ut opera bona ante justificationem facta excluduntur a merito justificationis, ita quoque opera bona post justificationem facta excluduntur a merito salutis, id quod in tractatu de justificatione clarissime ostendimus, videlicet per bona opera, quæ gratiæ & fidei opponuntur, atque ex justificationis & salutis merito excluduntur, omnia omnino bona opera intelligenda esse, 3.) Locum Phil. III. de operibus fidem & gratiam Dei subsecutis certo respectu (scilicet si meritum salutis eis adscribatur, si fiducia in eo collocetur, si cum justitia fidei, quam in Christo habemus, conferantur) intelligendum esse, ex ipso textu evincitur. Postquam enim apostolus v. 7. opera in lege facta repudiasset, hisce verbis: *quae mihi erant lucra, ea arbitratus sum propter Christum damnum esse;* v. 8. ulterius

progreditur: ἀλλὰ *sed* (quæ vocula, cum sit *adversativa*, diversum quid a præcedentibus inferri significat) μενοῦνγε *profecto* (quia magnum aliquid dicturus erat apostolus, ideo majoris fidei causa hanc adseverationem addit) καὶ *etiam* (prioribus aliud quid conjungitur) *existimo omnia* (quæcunque illa tandem sint, si in negotio justificationis & salutis considerentur) *damnum esse propter excellentiam cognitionis Christi Jesu Domini mei, propter quem omnia pro damnis duxi &c.* At quid diversum, quid majus, quidve copulatum pharisaicæ justitiæ Paulum intelligere existimabimus, quod omne pro damnis duxerit, si non justitiam & opera fidem secuta intellexerit? Addit postea apostolus, quæ tunc temporis, cum illam epistolam ex vinculis scriberet, fuerit justitia sua coram Deo ad vitam æternam, imo quæ futura sit justitia sua, quando occursurus est ad resurrectionem mortuorum; *ut Christum* (inquit) *lucrifaciam*, v. 9. *Et ut inveniar in illo non habens meam justitiam, quae ex lege est, sed quae per fidem est Christi, quae ex Deo est, justitia in vita.* v. 10. *Ad cognoscendum illum & virtutem resurrectionis ejus & societatem passionis illius configuratus morti ejus.* v. 11. *Si quo modo occurram ad resurrectionem mortuorum.* Hæc certe exponunt præsens judicium non solum de præterita justitia ante conversionem, sed etiam de præsenti justitia, quam non operibus, sed fidei tribuit, perinde ut 1 Cor. IV. 4. dicit, *nihil mihi conscius sum, sed in hoc non sum justificatus.* Neque destituitur hæc interpretatio omni consensu veterum. Basilius in IX. cap. de humilitate postquam dixerat: *Qui gloriatur, in Domino glorietur, quod Christus nobis factus sit a Deo justitia, sapientia, justificatio, redemtio: Haec est perfecta & integra gloriatio in Deo, quando neque ob justitiam suam quis se jactat, sed novit quidem se ipsum verae justitiae indigum esse, sola autem fide in Christum justificatum;* postea adducit exemplum Pauli, qui in hoc ipso loco Phil. III. suam justitiam contemnat. Augustinus postquam libr. II. de peccat. merit. & remiss. cap. XIII. demonstraverat, Zachariam & Elisabeth propter illud encomium justitiæ, quod Luc. I. 6 ipsis datur, non fuisse sine peccato, cum apostolus sine querela in lege conversatus propter eminentem scientiam Christi omnia damnum esse arbitretur, tandem subjungit & ex prioribus infert: *Tantum ergo longe est, ut propter illa verba Zachariam & Elisabeth sine ullo peccato credamus perfectam habuisse justitiam, ut nec ipsum apostolum ejusdem regulae summitatem arbitremur fuisse perfectum, non solum* (notandum hoc) *in illa legis justitia, quam similem istis habuit, quam inter stercora & damna deputat, in comparatione eminentissimae justitiae, quae in fide Christi est, verum etiam in ipso quoque evangelio, ubi & tanti apostolatus meruit principatum, quod dicere non auderem, nisi ei credere nefas ducerem.* Bernhardus serm. L. in Cant. locum hunc Paulinum, in quo negat se esse perfectum & jamdum comprehendisse v. 13. ad statum gratiæ post conversionem diserte refert. *Si placet tibi* (inquit) *magis de adfectuali caritate datum fuisse mandatum, non inde contendo, dum modo adquiescas & tu mihi, quod minime in vita ista ab aliquo hominum possit vel poterit adimpleri. Quis enim sibi arrogare id audeat, quod se Paulus ipse fatetur non comprehendisse?* Oecumenius in cap. III. Phil. permutationem illam temporum in textu apostolico itidem observare jubet. Origenes, Bernhardus & Gerson locum propheticum Esaiæ, in quo justitia nostra confertur panno mulieris menstruatæ, ad bona opera renatorum referunt, ut suo loco ostendimus, cur dubitarent eadem vocare damna & stercora, non quidem si per se & simpliciter considerentur, sed si fiducia justitiæ & meriti coram Deo ad vitam æternam illis adsuatur, non habita imperfectionis eorundem & adhærentis peccati ratione? 4.) Dictum Eph. II. sua luce splendet, quam sophisticis nebulis nunquam ita obscurare poterit Bellarminus, quia veritatis lux erumpat. *Cum essemus mortui peccatis,* (ait apostolus v. 5.) *convivificavit nos Deus Christo, gratia salvati estis.* (ergo & vivificatio & salvatio ex gratia propter Christum contingunt) v. 6. & *conresuscitavit & consedere fecit in caelestibus in Christo Jesu.* (ergo non solum inchoata, sed & perfecta salu-

lus in Christo & propter Christum ex gratia contingunt, ac qui fide in Christum justificati, jamdum consederunt, hoc est, una cum Christo collocati sunt in cœlestibus) v. 7. *Ut ostenderet in seculis supervenientibus abundantes divitias gratiae suae in bonitate super nos in Christo Jesu.* v. 8. *gratia enim estis salvati* (ergo non ex operibus Rom. XI. 6.) *per fidem* (sine operibus Rom. III. 28.) *& hoc non ex vobis, Dei enim donum est*, v. 9. *non ex operibus, ne quis glorietur*, (quot verba, tot argumenta contra merita operum audis) v. 10. *ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus.* (ubi vides renatorum seu conditorum in Christo bona opera non constitui merita salutis, sed viam, in qua ambulent, qui gratia salvati sunt. Bernhardus tract. de lib. arbit. sub finem vocat *viam regni, non causam regnandi.* Observa etiam hunc v. 10. αἰτιολογικῶς per particulam *enim* connecti cum priore, ideo non servamur ex operibus, *quia sumus Dei opus conditi in Christo ad bona opera, quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus*, hoc est, Deus omnia nobis donat in Christo, justitiam, vitam æternam & Spiritum sanctum, qui ad opera bona nos impellit, præparat nos ad opera per suam gratiam, nequaquam ergo per opera gratiam Dei vel vitam æternam meremur.) 5.) Tit. III. 5. opera fidem & gratiam præcedentia a salutis merito excluduntur, interim tamen sequentia non includuntur, dicimur enim justificati & salvati *Dei gratia* (ergo non ex operibus) dicimur *haeredes vitae aeternae constituti*, (ergo id non adsequimur mercenaria operum obedientia) *opera justitiae* a salutis merito excluduntur. (atqui opera ex fide & gratia facta proprie sunt opera justitiæ, ea ergo itidem exclusa intelliguntur, id quod vel ex cap. IV. Rom. manifestissimum, ubi Abrahæ renati opera a justificatione & salvatione excluduntur.) Inde Bernhardus serm L. in Cant. generaliter de omnibus operibus dictum apostolicum recte accipit. *Deus* (inquit) *mandando impossibilia* (in lege) *non praevaricatores homines fecit, sed humiles, ne omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, quia ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram illo. Accipientes quippe mandatum & sentientes defectum clamabimus in cœlum, & miserebitur nostri Deus, & scimus in illa die, quia non ex operibus justitiae, quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit* &c. Repetenda sunt hoc loco, quæ contra necessitatem operum ad salutem superius disputavimus.

§. XCV. VII.) Rom. III. 27. *Exclusa est gloriatio, non per legem operum, sed per legem fidei.* Si fides excludit omnem gloriationem, quæ ex operibus nascitur, utique etiam excludit meritum operum; qui enim vera merita habet, de illis jure gloriari potest. Vicissim si ex operum nostrorum meritis salus contingeret, nondum omnis gloriatio exclusa esset. Bellarminus excipit, *fidem excludere gloriationem eorum, qui in se gloriantur, quasi suis viribus justitiam facere possint, & a se habeant, si quid boni habent: non autem excludere gloriationem illorum, qui in Domino gloriantur, id est, qui justitiam & merita Deo juvante habere se posse confidunt, alioquin non diceret apostolus: qui gloriatur, in Domino glorietur.* Resp. de hoc argumento nostro, uti & de Bellarmini effugio late egimus in tract. de justif. ubi ostendimus, apostolum etiam de renatorum operibus loqui, & gloriationem de ipsorum meritis per legem fidei exclusam esse docere; hac vice breviter monemus: 1.) Apostolum suam illam de exclusa per legem fidei gloriatione sententiam ad ipsum Abrahamum renatum adcommodare, quem vel ex operibus justificatum, vel gloriam apud Deum habere præcise negat. Rom. IV. 2. *Si Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.* 2.) Gloriatio dicitur exclusa *per legem fidei*, hoc est, per doctrinam evangelii. Jam vero hæc est propria & perpetua evangelii doctrina, quod gratis propter Christum fide, non ex operibus justificemur & salvemur. Ergo etiam illa gloriatio exclusa est, quæ oritur ex operibus in fide factis. 3.) Renati in bonis operibus sunt θεῷ σύνεργοι. Ergo si renati ex merito suorum operum salvarentur,

7.) Rom. III. Exclusa est gloriatio per legem fidei.

rentur, haberent adhuc quandam gloriationem, qua partim in Deo, partim in se ipsis gloriarentur. Jam vero *in solo Domino* non in nobis vel nostris operibus gloriandum, Jer. IX. 24. 2 Cor. X. 17. nimirum *quod ipsi soli debeatur justitia, nobis autem confusio faciei*; Dan. IX. 7. quod ipse sit *solus justus & sanctus, justificans eum, qui est ex fide Christi*; Rom. III. 26. quod ipse sit Dominus noster, *nos vero servi inutiles*, Luc. XVII. 10. Proinde gloriari in Deo excludit omnem ex operibus gloriationem, omnem meritorum persuasionem. 4.) Pharisæus Luc. XVIII. 11. non est in se gloriatus, quasi suis viribus justitiam fecerit, & a se habuerit, si quid boni habeat, (gratias enim agit Deo, quod ex ipsius dono eam obtineat) nihilo tamen minus gloriatio illius ex operibus repudiata est, cum *in suam domum justificatus descendisse* negetur, v. 14. nimirum qui *justitiam suam coram Deo quaerunt statuere, justitiae Dei non sunt subjecti.* Rom. X. 3. 5.) Quid sit in Domino gloriari, apostolus eo in loco diserte exposuit, videlicet grato corde & vera fide agnoscere, quod *Christus nobis factus sit a Deo sapientia, justitia, sanctificatio & redemtio.* 1 Cor. I. 30. Ergo in Domino gloriari non est in operum nostrorum meritis, sed in solo Christo gloriari, juxta vetus illud:

Glorior in solo sanguine, Christe, tuo.

Basilius in homil. de humil. ex apostoli dicto sic infert: *Haec est perfecta & integra gloriatio in Deo, quando neque ob justitiam suam quis se jactat, sed novit se ipsum verae justitiae indigum esse, (ἐνδεῆ ὄντα) sola autem fide in Christum justificatum.* 6.) An per doctrinam meritorum excludatur gloriatio, id adparebit ex illis, quæ paulo post ex scriptis & praxi adversariorum proferemus. Certe Bellarminus libr. V. de justif. cap. 3. non veretur adfirmare, quod *sit magis honorificum habere aliquid ex merito quam ex sola donatione*, Cap. 5. Quod *salvemur per Christi gratiam modo nobilissimo honorificentissimoque.* Cap. 9. Quod *spectare in opere & labore mercedem eminentissimam, sit nobilissimum ac regium.* Cap. 7. Quod *nihil sit facilius in hoc loco tentationis, quam superbiam ex consideratione bonorum operum gigni.*

8.) Stante merito Christi concidunt merita nostrorum operum.

§ XCVI. VIII.) Stante merito Christi, concidunt operum nostrorum merita. Si enim Christus sua obedientia promeruit nobis vitam æternam, nullus locus erit nostrorum operum meritis. Vicissim si nostris meritis esset locus, Christi meritum non foret perfectum. Jam vero Christi meritum est infinitæ personæ infinitum pretium, sanctissimæ personæ sanctissimum remedium. Huic Christi merito nostra merita addere, est vesti pulcerrimæ sordidos panniculos adsuere, ac debitam gloriam Christo detrahere. Excipit Bellarminus, 1.) *merita justorum non opponi meritis Christi, sed ab istis nasci, & quidquid ipsa justorum merita laudis habent, id totum redundare in laudem meritorum Christi. Ipse* (inquit) *vitis, nos palmites, sicut palmes non potest ferre fructum, nisi manserit in vite, sic & nos nihil possumus sine Christo facere. Et sicut nemo unquam ita desipuit, ut diceret detrahi de gloria vitis, si palmites ipsius multum fructum adferunt; ita nemo, nisi plane stultus, dicere potest detrahi de gloria Christi, si servi ejus per gratiam ejus, per Spiritum ejus, per fidem & caritatem ab ipso inspiratam, bona opera faciant, quae ita vere sint justa, ut eis debeatur a justo judice corona justitiae.* 2.) *Merita hominum non requiri propter insufficientiam meritorum Christi, sed propter maximam eorum efficaciam. Meruerunt enim Christi opera apud Deum, non solum ut salutem consequeremur, sed etiam, ut eam per propria merita consequeremur, sive quod idem est, non solum aeternam salutem, sed etiam vim merendi in nobis meruerunt, sicut quod Deus utitur sole ad mundum illustrandum, igne ad calefaciendum, aura & pluviis ad refrigerandum, non est in causa imbecillitas Dei, quasi non possit ipse per se absque sole, igne, aura, mundum illustrare, calefacere, refrigerare, sed omnipotentia ejus, qua potuit non solum ista facere, sed etiam rebus creatis vim faciendi tribuere.* 3.) *Nec dividi gloriam inter Deum & hominem, si non solis Chri-*

Christi meritis, sed etiam nostris salutem consequamur, quia merita nostra sunt dona Christi, & ratio, cur opus sit dignum vita aeterna, tota pendet ex gratia. 4.) *Non minus nos Christo obstrictos esse, nec minus salutem nostram totam atque integram illi acceptam ferre, cum meritis nostris illam adquirimus, quam si absque ullis meritis nostris eam acciperemus, imo multo magis nunc illi nos debitores esse, quandoquidem non solum per ejus gratiam salvemur, sed etiam per eandem modo nobilissimo honorificentissimoque salvemur.* Hæc omnia Bellarminus, ex quo Pistorius in scripto germ. contra Hunnium p. 18. disputat, *Christi meritum solum, solum, solum nos efficienter & meritorie justificare & salvare, & mereri omne id, quod nobis ad salutem est necessarium;* ac nihilominus disp. de justif. th. 262. statuit, *opera caritatis & justitiae mereri vitam aeternam.* Leonh. Lessius in consultat. de relig. p. 19. scribit, *meritis operum Christi meritum extolli, quia illud adeo statuatur efficax, ut nobis etiam facultatem merendi contulerit, sicut omnipotentia Dei commendatur, quando rebus creatis vis una operandi non denegatur.* Resp. non obstantibus his effugiis & præstigiis diserte pronunciamus, & *gloriam* & *perfectionem* merito Christi debitam per pontificiam meritorum doctrinam labefactari, quod ut liquidius constet, hoc modo procedimus. 1.) Si meritum Christi eo solum modo vitam æternam nobis promeruit, ut primam gratiam ac infusionem nobis promeruerit, ut ex gratia & justitia infusa bene operantes ipsimet postea vitam æternam nobis mereamur, per immotam & infallibilem consequentiam ex eo deducitur, quod sublime officium salvationis inter Christum & nos secundum distinctas partes eo modo distribuatur, ut Christus quidem sua passione nobis mereatur, id quod minus est, veram infusionem virtutum & salutem inchoatam; nos autem merito immediato & propinquo mereamur, id quod incomparabiliter majus & augustius est, videlicet vitam æternam & salutem perfectam. Sed ex hypothesi Bellarmini prius verum est. Ergo & posterius, judicet vero quilibet, an per hoc non detrahatur gloriæ meriti Christi (*). 2.) Si ad salutis efficientiam in ordine causæ *meritoriae* ad meritum Christi oportet accedere nostra merita, consequens est, Christum in sua passione ac morte nondum plene & perfecte salutem nobis prometuisse. *Connexio* est manifesta, si enim Christus in ipso opere passionis & mortis suæ justitiam & salutem nobis exuberantissime & plenissime promeritus esset, quid opus foret nostrorum meritorum additamento? Non est, quod dicatur, gratiam Dei & fidem non excludi per meritum Christi, ergo nec nostra merita, quilibet enim videt, esse rationem longe disparem. Gratia Dei & fides ad justitiam & vitam æternam requiruntur, non in genere causæ *meritoriae*, sed in alio genere causæ, gratia Dei in ordine causæ *efficientis principalis*, fides in ordine causæ *instrumentalis*. Sed si nostra merita in ordine causæ *meritoriae* ad salutem requiruntur, quilibet videt, Christi meritum nondum esse perfectum; *ad quamcunque enim causam in eodem causandi genere aliud quidpiam adhuc requiritur, ea nondum est ad effectum producendum satis perfecta.* Nec est, quod dicatur, adplicationem meriti a Christo præstiti per nostra merita fieri, præterquam enim quod hoc sine scripturæ testimonio adseritur, quæ ubique *solam* fidem statuit illud medium atque

(*) Gloria meriti Christi vel *in se* consideratur, & significat perfectionem ipsius, tum quoad vim promerendi infinitam, tum quoad ipsam obedientiam legi Dei abunde satisfacientem, tum quoad liberationem a maledicto legis: vel spectatur quoad *agnitionem & celebrationem* istius perfecti meriti & gratiæ divinæ in piis. *Priore* augeri non potest meriti Christi gloria, multo minus per opera piorum, cum gratia non esset gratia; Rom. XI. 6. *posteriore* modo augeri potest, sed non ratione Christi, qui bonorum nostrorum non eget, Psalm. XVI. 2. verum ratione nostri Deum per bona opera gratitudinis ergo glorificantium. Matth. V. 16. GERHARDUS.

que organum, per quod beneficiorum Christi participes reddimur; accedit insuper & hoc, quod hac ratione opera nostra non essent ad classem causæ *meritoriae*, sed ad classem causæ *instrumentalis* recipientis referenda. Atqui Bellarminus & reliqui pontificii scriptores statuunt, ad salutis efficientiam in ordine causæ *meritoriae* ad meritum Christi oportere accedere nostra merita. Ergo statuunt, Christum in sua passione ac morte nondum plene & perfecte salutem nobis promeruisse. Judicet vero quilibet, an per hoc non detrahatur perfectioni meriti Christi. Referantur ad hunc locum ea, quæ in tract. de justif. §. 50. in medium produximus. 3.) Spiritus sanctus in scripturis plane contrario modo procedit, ac Bellarminus hoc loco. Quia justificamur & salvamur *Dei gratia*. Ergo *non ex operibus*. Rom. IV. 5. XI. 6. Eph. II. 9. Quia justificamur & salvamur propter *Christum*. Ergo non *ex operibus*. Gal. II. 21. Quia justificamur & salvamur *fide*. Ergo *non ex operibus*. Rom. III. 28. Nec Deus justificationis & salvationis opera eo modo distribuit, ut per Christi meritum quidem justificemur, per operum autem nostrorum merita justificationis finem, salutem æternam consequamur; sed ut gratis, nullo intercedente nostro merito, propter *solum* Christum fide non justificat, ita quoque *gratis*, nullo intercedente nostro merito, propter *solum* Christum fide nos salvat, hinc dicimur *gratia*, *non ex operibus salvati*, Eph. II. 8. & *vita aeterna* dicitur *Dei donum*, Rom. VI. 23. ac *finis fidei nostrae*. 1 Pet. I. 9. Proinde non habet hic locum distinctio inter salutem *inchoatam* & *perfectam*, ac si *illa* quidem propter Christum gratis, *haec* vero ex meritis operum nostrorum nobis contingeret, qui enim fide justificatur, is eo ipso adoptatur in filium Dei, & hæres vitæ æternæ scribitur. *Omnes fumus filii Dei per fidem*: Gal. III. 26. *Quod si filii, utique & haeredes*: Rom. VIII. 17. *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam*; Joh. III. 36. ac vita æterna non est salus inchoata tantum, sed perfecta. Id ipsum etiam manifestum est exemplo infantum baptizatorum, uti etiam eorum, quibus non suppetit tempus post conversionem externa bona opera faciendi, illis per justificationem non solum inchoata, sed etiam perfecta salus contingit; & quid multis? *Vitam aeternam dedit nobis Deus, & haec vita in Filio ejus est.* 1 Joh. V. 11. *Qui habet Filium, habet vitam aeternam.* v. 12. Quomodo ergo salutem perfectam, operum meritis prius, ut adquirat, necesse habet? Non negamus, fide justificatos & salvatos bene operari debere, sed quod per operum merita salutem consequantur, id negamus, in solo enim Christo salus nobis reposita est. 4.) Scriptura sacra causam *meritoriam* justificationis & salvationis nostræ describens ubique addit *exclusivam*, proinde merito Christi non subordinantur merita nostra, sed per illud fortissime excluduntur. Esai. XLIII. 24. *Me fecisti servire in peccatis tuis, me fecisti laborare in iniquitatibus tuis.* v. 25. *Ego ego ipse deleus praevaricationes tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor.* Esaj. LXIII. 3. *Torcular calcavi solus ego*, (לְבַדִּי Symmachus vertit μονώτατος, unicus & solus, quam versionem adlegat & sequitur Justinus in dial. cum Tryph. p. 188.) *& de populis non fuit vir mecum.* Act. IV. 12. *Non est in alio aliquo salus*, (ne quis vero existimet, aliam tantum personam salvatoris excludi, subjicitur) *nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* (Excluditur ergo a salutis merito quidquid nominari potest, quod non est Christus) Hebr. X. 14. *Una oblatione in aeternum consummavit sanctificatos*; (ergo oblationi & passioni Christi non solum inchoata, sed & consummata salus adscribenda) Ex his & similibus pronunciatis innumeris, in quibus Christus dicitur salvator noster, sic concludimus. Quod in ordine causæ *meritoriae* solum & unicum, reliquis omnibus exclusis, ponitur, illi non est aliud quidquam in eo causæ genere addendum. Sed Christi opera & passiones in ordine causæ *meritoriae*, exclusis omnibus aliis rebus, unicæ ac solæ ponuntur. Ergo nec opera nostra, nec aliud quidquam in eo genere causæ ipsis addendum. 5.) Hypothesis illa, quod meritum Christi nostris operibus vim me-

merendi tribuat, ne unico quidem manifesto scripturæ testimonio comprobari potest. Nusquam enim operibus, sed ubique soli Christo λύτρον, redemtio, satisfactio, & meritum adscribitur; nec Christus dicitur passus pro bonis nostris operibus, ut illis vim merendi & salvandi conciliaret, sed pro peccatis nostris dicitur passus, ut ea expiando ac justitiam nobis promerendo causa salutis in ipsum credentibus esset. Nec Christus agnus ille Dei oblatus seu mactatus pronunciatur, ut accedente illius merito bona opera nostra peccata tollerent, & salutem æternam adferrent, sed ut ipse unica oblatione tollendo peccata mundi, ac consummatos nos reddendo, solus honore propitiationis ac nomine salvatoris celebraretur. Nec eo fine Christus dicitur passus, ut per opera nostra purgatione peccatorum facta nos ex operum illorum merito salvaret, sed purgationem peccatorum nostrorum δι ἑαυτὸ, per *se ipsum* Hebr. I. 3. (quod tamen in vulgata versione vitiose omissum est) fecisse dicitur. Si Christi meritum nostris operibus vim merendi & salvandi daret, si sanguis Christi ita tingeret opera nostra, ut ex eo meritum aliquod proprie dictum adquirerent, tunc essent tot Christi & salvatores, quot sunt bene operantes. Placent Deo opera nostra, sed quod Christi proprium est ac perpetuo manet, videlicet peccatum tollere, iram Dei placare, vitam mereri, illud operibus nostris non communicatur. 6.) Quin imo nostris operibus vis merendi & salvandi non potest conferri, cum ad illam requiratur infinita virtus merentis, absolutissima operis perfectio & proportio quædam correspondens ei, cujus meritum statuitur. Atqui hæ conditiones in solo Christo ejusque operibus & passionibus, non autem in nobis aut nostris operibus & passionibus locum habent. 7.) Quare longe dispar ratio est salvationis nostræ & gubernationis mundi. In gubernatione mundi juxta communem naturæ cursum locum habet illa causarum naturalium subordinatio, nimirum quia effectus non excedit vires causæ; sed reparatio ac salus nostra est effectus plane supernaturalis, omnes omnium creaturarum vires excedens, ergo in ea non habet locum illa subordinatio. Lyra in cap. III. Tit. *Salus aeterna excedit totaliter facultatem humanae naturae, propter quod non potest attingere eam quis, nisi ex largitate divinae misericordiae.* Proinde ut scholastici plerique statuunt, potentiam creandi non posse communicari creaturæ; ita quoque vim merendi & salvandi nobis nostrisque operibus non posse communicari, concedere cogentur. Brentius in apol. conf. Wirtemberg. cap. de bonis operibus tom. I. p. 378. *Infinitae est potentiae creare cœlum & terram, nec potest nec debet haec potentia in alterum, praeterquam in ipsum creatorem conferri. Non est autem minoris potentiae & majestatis, iram Dei placare & vitam aeternam mereri, quam cœlum & terram creare. Sicut ergo majestas creandi cœli & terrae non potest nec debet alteri, praeterquam uni soli Deo creatori, adtribui; ita majestas expiandi peccati, placandae irae Dei & promerendae vitae aeternae non potest nec debet alio transferri, sed in una sola illa persona, quae est Deus & homo, relinqui.* Præterea in gubernatione mundi Deus est causa *prima*, universalis & remota, cui causæ naturales suo quodam modo subordinantur; sed Christus est causa *proxima*, singularis, immediata atque unica redemtionis & salutis nostræ, ergo operum nostrorum merita illi non subordinantur. Si nostra opera in merito salutis Christi merito subordinarentur, tunc salus magis adsignari deberet operibus nostris, quam merito Christi, quia in causis subordinatis effectus magis competit causæ *particulari*, proximæ & immediatæ, quam *universali* & remotæ. 8.) Similitudo, quam Bellarminus ex cap. XV. Joh. de vite & palmitibus adfert, modo recte adplicetur, nostræ non adversatur sententiæ. *Sicut nemo unquam ita desipuit*, (ait Bellarminus) *ut diceret detrahi de gloria vitis, si palmites ipsius multum fructum adferant: ita nemo nisi plane stultus dicere potest detrahi de gloria Christi, si servi ejus per gratiam ejus, per Spiritum ejus, per fidem & caritatem ab ipso inspiratam bona opera faciant.* Hactenus recte, nec quisquam nostrum huic comparationi ex verbis Christi deductæ refragatur, sed quod Bellarmi-

larminus de suo adtexit, *bona illa opera ita vere esse justa, ut eis debeatur a justo judicio corona justitiae, hoc est, ex condigno vitae aeternae meritoria esse*, id nec ex proposita similitudine inferri, nec ex aliis scripturæ dictis probari potest. Invertimus igitur hanc similitudinem. Quemadmodum palmites ex vite succum trahunt & fructum ferunt, interim tamen non sunt nec fiunt ipsa vitis; ita quoque vere credentes Christo tanquam veræ viti inserti vitam spiritualem ex ipso hauriunt, & copiosos bonorum operum fructus proferunt; interim quod eo modo est & manet proprium Christi, ut nec nobis communicetur, nec communicari possit, videlicet ipsum esse salvatorem ac redemtorem, ipsius opera & passiones esse pro peccatis satisfactorias & vitæ æternæ meritorias, illud non participant, sed Christo in solidum hoc acceptum relinquunt.

Alia argumenta contra operum merita.

1.) Electio est ex gratia, non ex operibus.

§. XCVII. Atque hæc sunt octo illa argumenta, quæ Bellarminus sibi exagitanda sumsit, addimus autem sequentia, quæ ipse non attigit. I.) Electio ad vitam æternam est ex gratia, non ex operibus. Ergo etiam vita æterna datur ex gratia, non ex operibus. *Connexio* est manifesta. Nam propter quod Deus ab æterno constituit homines salvare, propter illud in tempore eosdem salvat, nec enim aliud nec aliter in tempore agit, quam quod & qualiter agere ab æterno constituit propter immutabilitatem suæ voluntatis. Electio & justificatio se mutuo respiciunt, ut propositum & exsecutio propositi. Atqui non elegit, sive quod idem est, non constituit Deus homines salvare propter opera. Ergo nec in tempore eos salvat propter opera. Viderunt hujus argumenti nervum scholastici meritorum patroni, ideo pelagianum errorem de prævisione meritorum, propter quam facta sit electio, plerique cupide amplectuntur. Bellarminus crassum illum pelagianismum declinans lib. II. de grat. & lib. arbit. cap. 9. speciose disputat, *praedestinationis divinae nullam rationem ex parte nostra adsignari posse, per nomen rationis* dicit *se excludere non solum merita proprie dicta, sed etiam bonum usum liberi arbitrii aut gratiae, aut utriusque simul a Deo praevisum.* Quomodo ergo conatur vim argumenti nostri effugere? Resp. electionem sumit pro *nuda intentione dandi vitam aeternam*, quod non possit dari ratio alia, cur Deus post lapsum quibusdam voluerit vitam æternam dare, quam mera ejus gratia: atque eo spectant omnia illa, quæ de exclusa meritorum prævisione satis speciose profert. Postea autem addit cap. 14. *electionem quidem esse mere gratuitam, ut sumitur pro intentione dandi gloriam, eandem vero praeexigere operum praevisionem, ut accipitur pro dispositione exsecutionis & quasi exsecutione in mente divina;* in qua sententia quæ lateant insidiæ, scripturis sacris e diametro adversæ, ostendimus in tract. de elect. & reprob. §. 198.

2.) Justificatio est ex gratia, non ex operibus.

§. XCVIII. II.) Justificatio est ex gratia, non ex operibus. Ergo glorificatio, sive vita æterna itidem est ex gratia, non ex operibus. *Connexio* ex scripturis est manifesta. Ubique enim eædem statuuntur causæ justificationis & salvationis, ut ex propria sede hujus doctrinæ, Rom. IV. & Eph. II. cum primis est manifestum. Neque est, quod confugiatur ad distinctionem inter salutem *inchoatam* & *consummatam*, quasi *illa* contingat gratis, *haec* vero ex operum meritis, nam inchoata illa salus complectitur gratiam Dei, remissionem peccatorum, υἱοθεσίαν, adeoque ipsam vitæ æternæ hæreditatem, ac qui per fidem in Christum participes facti inchoatæ illius salutis, si decedant ex hac vita, actu participes fiunt salutis consummatæ, qua igitur veritatis specie aliæ statuuntur *inchoatae*, aliæ vero *consummatae* salutis causæ? *Qui credit in Filium Dei, habet vitam aeternam.* Joh. III. 36. Ergo vita æterna sive salus consummata fide obtinetur, revelatio tantum ejusdem suo tempore sequitur. Col. III. 3. *Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* v. 4. *Cum Christus apparuerit*

paruerit vita vestra, tunc & vos adparebitis cum ipso in gloria. 1 Joh. III 2. *Nunc filii Dei sumus, & nondum adparuit, quid erimus.* Si *inchoata* tantum modo salus sive justificatio gratis propter Christum nobis contingeret, *consummata* autem, sive glorificatio, ex meritis operum nostrorum, tum Christus esset quidem unica causa *meritoria* nostræ justificationis, nequaquam vero *unica* causa meritoria nostræ salutis, esset unicus noster redemtor, non autem unicus salvator.

3.) *Terra Canaan fuit ex gratuita benignitate Israelitis data.*

§. XCIX. III.) Terra Canaan, lacte & melle fluens, typus fuit cœlestis hæreditatis spiritualis Israelitis promissæ, quod neminem arbitror negaturum. Quemadmodum enim terra Canaan sorte fuit distributa, ita procul dubio vocabulum κληρονομεῖν, ex sortibus in terræ Cananææ & cujusvis hæreditatis divisione usitatis deductum, ad vitæ æternæ hæreditatem denotandam est translatum. Atqui terra Canaan non propter operum merita, sed ex gratuita Dei benignitate Israelitis fuit data. Ergo etiam vita æterna non ex operum meritis, sed ex gratuita Dei benignitate spiritualibus Israelitis datur. Argumentum non solum ductum est ex loco *similium*, sed etiam continet comparationem *minoris* ad *majus*. Si terra Canaan non est data propter merita, quanto minus vita æterna propter merita dabitur. Adsumtio ex sequentibus manifesta est. Deut. IX. 4. *Ne dicas in corde tuo, cum propulsaverit Deus hostes tuos a facie tua; in justitia mea* (sive propter justitiam meam) *introduxit me Dominus ad possidendam terram istam, & in impietate gentium istarum expulit eas.* v. 5. *Non in justitia tua* (propter justitiam tuam) *& in rectitudine cordis tui ingrederis ad possidendam terram earum; sed ut Dominus confirmet verbum, quod juravit patribus tuis Abraham, Isaac & Jacob.* v. 6. *Et scito, quod non justitia tua Dominus Deus tuus dans tibi terram bonam istam ad possidendam eam* &c. Non potest, uti vides, Deus ferre, ut Israelitæ confidant in sua justitia, & glorientur se in regnum Canaan propter justitiam suam introductos esse; quomodo igitur ferret, si gloriaremur, quod propter justitiam nostram in regnum cœlorum nos introducat? Brentius apol. conf. Wirtemb. tom. I. p. 323. (*)

4.) *Vita æterna datur credentibus ut hæreditas.*

§. C. IV.) Vita æterna datur credentibus, ut hæreditas filiis. Ergo non obtinetur ex operum meritis. *Consequentiae* ratio est manifesta. Quemadmodum enim filius nascitur hæres, ac particeps fit hæreditatis non propter servitia sua, sed respectu filiationis ac nativitatis: ita quoque per fidem renascimur, ideoque respectu illius υἱοθεσίας, non autem propter operum nostrorum merita, hæreditas cœlestis nobis contingit. *Antecedens* patet ex omnibus illis scripturæ dictis, quæ credentes vocant *Dei filios*, Joh. I. 12. Rom. VIII. 16. Gal. III. 26. 1 Joh. III. 1. &c. ac vitam æternam *haereditatem*. Rom. VIII. 17. Col. III. 24. &c. *Hoc ipso* (scribit Bellarminus de justific. cap. 14. sub finem) *quod incipimus esse filii Dei, incipimus jus habere ad haereditatem felicitatis aeternae. Nam si filii, & haeredes.* Rom. VIII. 16. *incipimus autem esse filii Dei, antequam incipiamus bene operari, imo etiam baptizati infantes per solam eam gratiam ante omnia opera bona salvantur &c.* Excipit idem libr. V. de justific. cap. 3. *Habet vita aeterna conditionem mercedis & haereditatis. Datur enim ex promissione laborantibus, quod est mercedis proprium, & non datur nisi filiis, quod est proprium haereditatis. Tametsi parvulis, qui mox a baptismo decedunt, vita aeterna donetur solo jure haereditatis, tamen voluit Deus filios suos, qui usum rationis habent, propriis laboribus & meritis illam adquirere, ut duplici titulo illis vita aeterna deberetur, titulo videlicet haereditatis & jure mercedis. Quoniam*

(*) Nota, quod tribus distinctis vicibus repetatur & inculcetur, quod non propter justitiam suam Israelitæ occupaverint terram Canaan. GERHARDUS.

niam enim magis honorificum est habere aliquid ex merito, quam ex sola donatione, ideo Deus, ut filios suos magis honoraret, id praestitit, ut vitam aeternam per merita sibi pararent. At hæc responsio Bellarmini petit principium & ex oppositis facit subordinata. Principium in hac responsione peti manifestum est: unde etiam probat Bellarminus, duplici jure ac titulo vitam æternam credentibus deberi (*). Unde probat operum meritis ac propriis laboribus eam adquiri? Non audis hic scripturæ fundamenta, sed rationis humanæ somnia. *Magis honorificum est* (ait) *habere aliquid ex merito, quam ex sola donatione, ideo Deus, ut filios suos magis honoraret, id praestitit, ut vitam aeternam propter merita sibi pararent.* Sit sane magis honorificum ex merito aliquid, quam ex gratia obtinere, at unde probatur, hujus honoris credentes participes factos? Veterum sententia hæc est: *Quod de Christo non dicitur, ut est, etiamsi honor videatur, injuria est*; quanto magis quod de christianis non dicitur, ut est, etiamsi honor videatur, injuria erit. Ex meritis vitam æternam obtinere post lapsum protoplastorum nulli unquam homini, præterquam soli Christo, competit; is unicus & solus est, *qui duplici nomine regnum cœlorum obtinet, haereditate scilicet patris & merito passionis, altero ipse contentus est, alterum nobis donat, nos autem nec digni sumus, nec propriis meritis regnum cœlorum obtinere possumus*, ut Bernhardus pie dixisse commemoratur in ipsius vita libr. I. cap. 13. Quod eadem Bellarmini responsio ex oppositis faciat subordinata, itidem manifestum est. Quamvis enim in Christo hæc sint subordinata, tamen in credentibus propter maximam disparitatem sunt opposita. Christus est Filius Dei unigenitus & *naturalis*; nos autem sumus *adoptivi*. Christi obedientia non erat debita, cum etiam secundum humanam naturam *personaliter* λόγῳ unitam fuerit Dominus sabbati, ac totius legis: Nostra autem obedientia multis nominibus jam ante Deo debetur. Christi obedientia erat perfectissima, carens omni labe peccati; nostra est imperfecta & nævis peccatorum contaminata. Ergo Christi obedientia potuit esse meritum, nostræ vero obedientiæ illud non potest competere. Christus non sibi, sed aliis, sua obedientia vitam æternam promeruit; at si nostra opera ac nostræ passiones essent meritoriæ, nobis ipsis vitam æternam promerentur. Ex quo iterum adparet, in Christo hæc esse subordinata, obtinere vitam æternam jure hæreditatis, atque aliis eam sua obedientia mereri; in nobis autem hæc sunt opposita, obtinere vitam æternam titulo adoptionis, ac suorum operum meritis eandem sibi ipsis adquirere. Quemadmodum Christus jure hæreditatis regnum cœlorum obtinens, eodem contentus fuit, nec suis passionibus & operibus illud sibi ipsi promeritus demum est, sed aliis: ita quoque sufficit nobis ad vitam æternam obtinendam, quod titulo υἱοθεσίας ut hæreditas nobis donatur, si passiones & opera nostra essent merita, non nobis ipsis, sed aliis, regnum cœlorum adquirerent, hoc est, honorem Christo proprium obtinerent. Extra controversiam est, credentes in filios Dei & hæredes vitæ æternæ adoptatos in bonis operibus ambulare debere, sed quod per illa bona opera novum jus ad vitam æternam adquirant, illud negamus; quin potius cum parvulis mox a baptismo decedentibus vitæ æternæ hæreditas ex gratia detur, ex eo immote colligimus, adultis credentibus & in vinea Domini laborantibus itidem ex gratia, non ex operum meritis, eandem obtingere, siquidem una atque eadem est justificationis & salvationis ratio, ut paulo post plenius docebimus. Repetimus igitur argumentum nostrum verbis apostoli Gal. III. 18. *Si ex lege haereditas, non jam ex promissione.* Atqui Abrahæ per promissionem donavit Deus; ubi manifesta oppo-

(*) Marc. X. 15. Luc. XVIII. 17. *Quisquis non receperit regnum Dei, ut parvulus, non intrabit in illud.* Jam vero parvuli non jure *mercedis*, sed solo jure *hæreditatis*, vitam æternam accipiunt, ut Bellarminus concedit. Ergo nisi quis solo jure hæreditatis vitam æternam accipiat, sicut parvulus, non intrabit in eam. GERHARDUS.

oppositio est inter *legem* & *promissionem* : jam vero opera pertinent ad legem, ut patet ex v. 12. *lex non est ex fide, sed qui fecerit ea homo, vivet in ipsis.* Ergo si ex operibus est hæreditas, utique erit ex lege: si ex lege, non erit ex promissione. Accurate autem observa ad Galatas, qui baptizati erant, v. 27. atque ex prædicatione fidei Spiritum sanctum acceperant, hæc dici, ut Bellarminianum illud effugium de discrimine inter *parvulos*, mox a baptismo decedentes, & inter *adultos* usum rationis habentes, penitus excludum intelligatur: quis enim sibi persuadebit, Galatas, quibus hæc epistola est inscripta, & quibus solo jure hæreditatis vitam æternam ex promissione dari apostolus scribit, omnes fuisse parvulos, qui mox a baptismo decesserint, nec ad usum rationis venerint?

5.) Quotidie peccamus & debita contrahimus.

§. CI. V.) Quotidie peccamus, & debita contrahimus. Ergo operibus nostris non meremur vitam æternam. *Connexio* est manifesta; cum enim in oratione dominica ex Christi institutione agnoscamus & fateamur, nos esse *Dei debitores*, Matth. VI. 12. nos *bona nostra dilapidasse*, Luc. XVI. 1. ac præterquam quod *decem millia talentorum debemus*, Matth. XVIII. 24. debitum quotidie augere, quomodo possumus ullum Dei beneficium promereri? Cum *peccata nostra capillos capitis nostri numero suo superent, ac velut onus grave pondere suo nos premant*, Psalm. XXXVIII. 5. adeoque incomparabiliter plura sint, quam bona opera nostra, quomodo opera bona erunt vitæ æternæ ex *condigno* meritoria? Quid magis contradictorium, quam mendicum supplicem misericordiam opemque Dei implorare, ut sibi indigentissimo & indignissimo debita remittat, ac simul statuere, se illa mendicatione magno beneficio Deum in omnes divitem adficere? An non extremæ est stultitiæ, existimare, eos, qui solvendo non sunt, imo qui debitum quotidie augent, aliquid mereri, aut adquirere sibi posse beneficium quoddam aut condonationem debiti a suo creditore, cujus si quis favor est, is mere est gratuitus?

6.) Bonis operibus non competunt proprietates meriti.

§. CII. VI.) Cui non competunt proprietates meriti, illud non potest esse meritorium. Atqui bonis operibus nostris non competunt proprietates meriti; ergo non possunt esse meritoria. *Assumtum* probatur hoc modo. Meriti natura ac ratio postulat hæc quatuor. 1.) Ut opus illud, quo meremur, sit nostrum. Quod enim non adferimus ex nostrarum virium phano ac luco, sed alterius liberalitate obtinemus, per illud non possumus dona ejus mereri, sed debitum obsequium tantummodo reddimus. 2.) Ut sit opus indebitum. Quod enim jam ante debitum est, illud non obstringit ad nova beneficia eum, cui ex debito præstatur. Contradictoria hæc sunt, opus debitum alicui exhibere, & opere illo jam ante debito aliquid mereri Admodum impudens sit oportet, qui quasi bene meritus præmium sibi ob id poscit, quod debita solvit (*). 3.) Ut sit utile atque commodum illi, cui præstatur: si enim ex opere nostro nulla accedit alteri utilitas, nunquam id pro merito agnoscet. 4.) Ut sit & pretio & dignitate

(*) *Meritum* est proprium & *civiliter* indebitum opus bonum, in alterius commodum libere præstitum, jure mercede adæquate proportionata recompensandum. Sicut enim debito operi nullam impertiri constat remunerationem, sed nonnunquam gratuitum duntaxat donum & beneficium: ita necesse est, ut merito fiat recompensatio juxta quendam modum æqualitatis & justitiæ, si non *commutativæ*, mediante rei ad rem sive dati & accepti proportione; attamen *distributivæ* proportione meriti & laboris personæ ad præmium & mercedem, ut docet Thomas II. 2. quæst. 61. artic. 4. unde ipse Becanus part. II. theolog. scholast. pag. 491. *Rigor*, inquit, *justitiæ requirit tale contractum, ut inter contrahentes nulla intercedat liberalitas & gratia.* Et Costerus in ench. controversiarum cap. 7. *Meritum est actio libera, cui merces debetur ex justitia, cui inhæret propter æqualitatem.* GERHARDUS.

te æquale illi, quod pro opere nostro redditur (*). Si itaque inæqualitas quædam est inter laborem & mercedem, inter opus & præmium, tunc meritum ex *condigno* non habet locum. Minister principis nomine distribuens eleemosynam, non meretur ea re quidpiam, quia non dat de suo: qui solvit mercedem laboranti, non meretur quidpiam apud eum, quia nihil dat, nisi quod debet: qui regi sitienti dat phialam aquæ, si ab eo donaretur civitate, non posset dici liberalitate sua tantum donum meruisse, cum inter datum & acceptum nulla sit proportio. Jam vero opera bona a) uon sunt *nostra*, sed *Dei* per Spiritum suum in nobis efficaciter agentis opera. Deus est, *qui inclinat cor nostrum ad sua testimonia*, Psalm. CXIX. 36. *sanctificat nos in via sua*, v. 37. *operatur in nobis velle & perficere pro suo beneplacito*, Phil. II. 13. *donat nobis pro Christo, ut non solum in eum credamus, sed etiam pro eo patiamur*, Phil. I. 29. *sine ipso nihil possumus facere*, Joh. XV. 5. *ex nobis non sumus sufficientes cogitare aliquid, sed sufficientia nostra ex Deo est.* 2. Cor. III. 5. Id sancti agnoscunt Esa. XXVI. 12. *Domine, omnia opera nostra tu operatus es in nobis* (**). Ex eo, quod Deus in nobis ex mera gratia operatur, ex bonis, inquam, operibus, an Deus nobis obstrictus, an non multo magis nos Deo? quin potius dicamus cum propheta Osea XIII. 9. *ex nobis perditio nostra, tantummodo in Deo salus nostra.* Agapetus in expositione paræn. ad Justin. imperat. tom. I. orthodoxog. p. 190. *Æqualia numero sideribus etsi ederis bona opera, non tamen ob id superabis Dei bonitatem, quaecunque enim quisquam obtulerit Deo, sua ipsi offeret ex suis, & sicut transilire vel anteire nulli datur suam in sole umbram, praevenientem semper vel nimis properantem, ita insuperabilem Dei bonitatem* (ἀνυπέρβλητον ἀγαθότητα) *nullis bonis operibus homines accedent.* Augustinus lib. II. contra duas epist. Pelag. cap. 8. *Multa facit Deus in homine bona, quae non facit homo, nulla vero facit homo, quae non facit Deus, ut faciat homo.* In Psalm. LVIII. *Adtendens David omnia bona, quaecunque habere possumus sive in natura, sive in instituto, sive in ipsa conversione, in fide, in spe, in caritate, in bonis moribus, in justitia, in timore Dei, totum non esse, nisi ex illius donis, ita concluſit: Deus meus misericordia mea.* Bernhardus serm. XXXII. in Cant. *Cum mala in corde nostro versamus, nostra cogitatio est, si bona, sermo Dei est. Itaque pacem, pietatem, justitiam Deus in nobis loquitur, nec talia nos cogitamus ex nobis, sed in nobis audimus. Ceterum homicidia, adulteria, furta, blasphemiae & his similia de corde exeunt, nec audimus ea, sed dicimus, &c. Esi ubi periculose, imo dammabiliter erratur, atque ibi merito nobis certa praefigitur regula, ne quod Dei est in nobis, demus nobis, putantes verbi visitationem nostram esse cogitationem &c. Et satis dictum esse credo, quid Dei, quid nostrum in corde*

(*) 1.) Ubicunque est obedientia par mercedi, ibi demum meritum est. Quia vero nulla piorum obedientia mercedi, quam Deus daturum se promisit, par est, non possunt homines dici aliquid mereri. 2.) Qui aliquid meretur apud aliquem, is eum cogit, ut det, quod meritus est, nec porro habet, pro quo gratias agat. Sed nos posse Deum cogere, ut det, quod meriti sumus, est longe absurdissimum. GERHARDUS.

(**) Si in statu innocentiæ homines ex dono Dei accepissent vitam corporalem, multo magis ex dono Dei æternam se accepturos per fidem in promissionem Trinitatis confessi fuissent, inde adposite Lyra scribit super illa verba Gen. II. 15. posuit eum in horto. *Per hoc ostenditur, quod Adam fuit formatus extra paradisum, ad ostendendum, quod ille locus debebatur sibi non ex natura, sed ex gratia, sicut & immortalitas praedicta.* Itaque ante lapsum quoque non solum nulla fuit æqualis proportio obedientiæ hominis, etiamsi perfectissimæ, ad vitam æternam, verum etiam & tunc vi legis omnis obedientia fuit debita, & nihil habuit homo, quod non a Deo acceperat, ita ut & tunc locum habuerit illud Christi: Luc. XVII. 10. *Cum omnia feceritis* &c. nec non illud apostoli: 1 Cor. IV. 7. *Quid habes homo, quod non accepisti*, quæ tria omne meritum proprie sic dictum penitus excludunt. GERHARDUS.

corde noſtro ſit, nec ſuperſiue, ut arbitror, ſed ut ſciant inimici gratiae, abſque gratia nec ad cogitandum bonum ſufficere cor humanum, ſed ſufficientiam ipſius ex Deo eſſe, Dei vocem bonum quod cogitatur, non cordis prolem exiſtere. Serm. I. in adnunciat. *Ut taceam, quod merita omnia Dei dona ſunt, & ita homo magis propter iſta Deo debitor eſt, quam Deus homini, quid ſunt merita omnia ad tantam gloriam?* Dionyſius Carthuſ. in cap. VIII. Eccleſ. *Mala opera pure mala ſunt, & noſtra ſunt, bona autem nec pure bona, nec noſtra ſunt.* Ægidius Rom. in hexaem. lib. II. c. 22. *Omnia opera bona ſunt opera ipſius Dei juxta illud: Omnia opera noſtra operatus es Domine.* Eſa. XXVI. *Nam ſecundum apoſtolum, non ſufficientes ſumus cogitare aliquid ex nobis, quaſi ex nobis, ſed ſufficientia noſtra a Deo eſt. Opera itaque noſtra bona non debent adpropriari nobis, & non ſunt propria nobis, ſed magis ipſius Dei.* Bellarminus excipit lib. V. de juſtif. cap. 5. *Merita noſtra eſſe quidem Dei dona, & quamvis in opere bono, quod nos Deo juvante facimus, nihil ſit noſtrum, quod non ſit Dei, neque aliquid ſit Dei, quod non ſit noſtrum, ſed totum faciat Deus, & totum faciat homo: tamen rationem, an id opus ſit dignum vita aeterna, totam pendere a gratia.* Coſterus in enchir. c. 7. ſolut. 2. object. ſic procedit: *Sic ut ſi quis vir dives cuipiam pauperi exiguo pretio inſignem & amplam domum vendat, eidemque ad ſolutionem donet gratis pecuniam, vere dici poteſt, domum donaſſe, cujus pretium dedit atque etiam vendidit, quia propter pretium dedit: ita Deus vitam aeternam & reddit in mercedem bonorum operum, quia dat propter bona opera, & donat gratis, quia dat ipſi bona opera.* Reſp. acceptamus, quod concedunt bona opera eſſe Dei per Spiritum ſanctum in nobis operantis dona, ex eo enim immota conſequentia infertur, quod non poſſint eſſe merita proprie ſic dicta. Quod enim additur, vitam æternam ex gratia dari, quia opera, quæ ſunt merita vitæ æternæ, ex gratia oriuntur: itemque vitam æternam eſſe ſimul gratuitum donum & meritum bonorum operum, id ſuperius diſcuſſum fuit. Certe nemo ſanæ mentis dixerit, eam eſſe venditionem proprie ſic dictam, quando exiguo pretio ab ipſo divite pauperi donato domus quædam emitur, ſed eſt donatio domus, non quidem immediata, tamen mediata: ac ſi vel maxime detur intercedere quandam emtionem καταχρηστικῶς ſic dictam, nondum tamen evictum eſt, eandem eſſe rationem vitæ æternæ, eam enim propter opera noſtra nobis dari, ex ſcripturis demonſtrari nequit. Quod Bellarminus ſcribit, *bonum opus totum eſſe Dei, ac totum noſtrum*, id quo ſenſu adferat, ex tractatu de libero arbitrio diſcendum. b.) Opera noſtra bona jam ante multis nominibus Deo ſunt debita jure creationis, conſervationis, dominii, redemtionis, ſanctificationis &c. Imo quicquid agimus, non eſt totum id, quod debemus, ſed noſtri erga Deum officii pars duntaxat quædam: proinde *ſi vel maxime omnia, quae praecepta nobis ſunt, faceremus, tamen dicendum nobis foret, quod ſimus ſervi inutiles.* Luc. XVII. 10. Ergo cum opera noſtra ſint jam ante Deo debita, merces non redditur illis ex debito. Si opera ſunt debita, merces eſt indebita: ſi merces eſt debita, opera ſunt indebita. c) Opera noſtra nullam utilitatem Deo adferunt. Job. XXII 2. *Nunquid Deo proderit vir? Sed proderit ſibi ipſi intelligens?* v. 3. *Nunquid voluntas omnipotentis*, (Schaddai, id eſt, Dei ad omnia ſibi ipſi ſufficientis) *quod juſtificeris, & nunquid utilitas ei, quod perficias vias tuas?* Job. XXXV. 7. *Si juſte egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?* Pſalm. L. 12. *Si eſuriero, non dicam tibi, quia orbis meus eſt & plenitudo ejus.* (non indiget Deus ſacrificiis populi ſui: ergo nec aliis operibus noſtris) Irenæus lib. IV. cap. 28. in principio: *Non noſtro indigens miniſterio juſſit, ut eum ſequeremur, ſed ut nobis ipſis adtribueret ſalutem. Sequi enim ſalvatorem participare eſt ſalutem, & ſequi lumen participare eſt lumen; qui autem in lumine ſunt, non ſibi ipſi lumen illuminant, ſed illuminantur & illuſtrantur ab eo, ipſi quidem ei nihil praeſtantes, beneficium autem percipientes illuminantur a lumine.* Proſper in ſent. Auguſt. *Nihil Deus jubet, quod ſibi proſit, ſed*

illi, cui jubet, ideo verus est Dominus, quia servo non indiget, sed quo servus indiget. Ludovicus Vives in XIX. Aug. de civ. Dei. c. 23. *Nihil nos Deo damus, cum recte vivimus, neque ipse major aut beatior fit, si bene nobiscum agatur: ita non nobis debetur gratia, quod boni sumus, sed eam nos potius Deo debemus, cujus beneficio sumus boni.* d.) Nulla est æqualitas inter opera nostra & vitam æternam, quæ est bonum infinitum: *Passiones non sunt condignæ* (τὰ παθήματα οὐκ εἰσὶ ἄξια) *ad futuram gloriam*, Rom. VIII 18. Ergo nec opera sunt condigna. Excipient fortassis, *bona opera esse quidem debita, nec Deo adferre quoddam commodum, nihilo tamen minus esse meritoria, quia Deus propter opera vitam æternam reddere promisit.* Sed si vel maxime daretur, vitam æternam propter opera reddi, (quod ipsum μέγα λίαν αἴτημα) nondum tamen posset dici, bona opera esse vitæ æternæ ex *condigno* meritoria propter defectum proprietatum, quæ ad merita proprie sic dicta requiruntur. Primo homini pro sancto erga Deum obsequio & pro perseverantia in operibus bonis vitæ æternæ possessio esset reddita, interim tamen si proprie & adcurate loqui velimus, illa primi hominis obedientia non fuisset vitæ æternæ meritoria, cum fuerit jam ante debita, cum nihil commodi ex ea Deo accesserit, cum nulla inter obedientiam temporalem & æternam beatitudinem proportio intercedat. Quæ ergo præsumtuosa audacia est, homini post lapsum, qui renovatus quidem Dei Spiritu, interim tamen ex parte adhuc carnalis est & sub peccatum venundatus, hoc adscribere, quod ne quidem in statu integritatis ipsi competeret?

7.) *Non possumus sufficientes gratias Deo reddere pro beneficiis acceptis.*

§. CIII. VII.) Non possumus sufficientes Deo referre gratias pro beneficiis acceptis. Ergo non possumus nova beneficia nostris operibus promereri. Ratio *consequentiae* est manifesta, quomodo enim ad nova beneficia obstringeretur, cui præcedentia non sunt compensata? *Antecedens* scripturæ & omnium piorum testimonium est verissimum. Psalm. CXVI. 12. *Quid retribuam Domino pro omnibus retributionibus ejus super me?* v. 13. *Calicem salutis accipiam, & in nomine Domini invocabo.* (non possum condigna reddere obsequia pro beneficiis mihi præstitis, interim tamen voluntati ejus ex grato corde me subjiciam, impositam crucem patienter feram, & constanter ipsi adhærebo) Dedit nobis Deus animam, dedit corpus, dedit omnes animæ & corporis vires, quidquid ergo possumus, quidquid agimus, illud ad reddendas Deo gratias obstrictum atque obæratum. Rom. XI. 35. *Quis prior ipsi* (Deo) *dedit, & retribuetur illi?* v. 36. *quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia.* (nihil quidquam ab homine proficisci potest, quod ad debitam retributionem Deum obliget, quia omnia sunt ab ipso (*).

8.) *Non possumus nostris operibus promereri panem quotidianum.*

§. CIV. VIII.) Non possumus nostris operibus promereri panem quotidianum. Ergo multo minus vitam æternam. *Antecedens* patet ex oratione dominica, in qua ex Christi institutione petimus: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie;* Matth. VI. 11. quibus verbis fatemur, unamquamque panis buccellam esse purum putum Dei donum precibus ab ipso emendicandum: quæ ergo insania est, dicere nos operibus nostris regnum cœlorum mereri, quibus ne frustulum quidem panis debetur? Cumque panis quotidiani nomine omnis generis corporalia beneficia ad hanc vitam necessaria intelligantur, ideo huc referendum est, quod patriarcha Jacobus in consideratione beneficiorum corporalium sibi a Deo abundantissime præstitorum exclamat Gen. XXXII. 10. *Minor sum cunctis miserationibus tuis & omni veritate, quam fecisti cum servo tuo, Domine, quia in baculo meo transivi hunc Jordanem, & nunc habeo duas turmas.* Item,

(*) Ezechiæ propter ostentatas opes terrenas reprehenditur, & Deum credamus ferre posse, ut spirituales operum divitias jactitemus? GERHARDUS.

Item, quod regius propheta accipiens promissum de Messia, præteritis beneficiis sibi jamdum præstitis se indignum esse agnoscit. 2 Sam. VII. 18. *Quis ego, Domine Deus, & quae est domus mea, quia adduxisti me usque huc?* v. 19. *Et parum fuit adhuc istud in oculis tuis, Domine Deus, & locutus es etiam ad domum servi tui in longinquum.* Denique quod Daniel liberationem ex captivitate orans, dicit cap. IX. 18. *Non in justificationibus nostris prosternimus preces nostras, sed in miserationibus tuis magnis.*

9.) *Electi non agnoscunt opera sua esse meritoria.*

§. CV. IX.) Electorum de bonis suis operibus judicium est verissimum ac certissimum. At illi in novissimo die ad vitæ æternæ possessionem vocati nolunt agnoscere opera sua, quasi ob ea vel in vitam æternam intromittendi, vel gloria illius vitæ æternæ coronandi sint. Matth XXV. 37. *Tunc respondebunt justi dicentes: quando te vidimus esurientem, & pavimus? sitientem, & potum tibi dedimus?* &c. Quod Christus subjicit v. 40. *Amen dico vobis, quidquid feciſtis uni de fratribus meis minimis, id mihi feciſtis;* nequaquam hunc habet sensum, quod bona opera piorum sint ex *condigno* vitæ æternæ meritoria, sed quod Christus sibi ipsi præstitum esse reputabit, quidquid ex vera fide & caritate indigenti proximo præstitum, atque illud temporalibus & æternis præmiis ex gratia remuneraturus erit. Apoc. IV. 10. *Procidunt viginti quatuor seniores coram sedente in throno, adorant viventem in secula, ac mittunt coronas suas ante thronum dicentes:* v. 11. *Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam & honorem & virtutem &c.* Agnoscunt ergo non sua dignitate, sed Dei dignatione & donatione coronam gloriæ sibi obtigisse.

10.) *Bona opera non sunt intentione mercedis facienda.*

§. CVI. X.) Si bona opera essent vitæ æternæ meritoria ex *condigno*, fiducia cordis in ea collocari, atque intentione vitam æternam per eam promerendi fieri possent. *Consequens* adversatur scripturis, quæ in solum Deum & Filium ejus, Jesum Christum, omnem cordis fiduciam collocare jubent, ac veram caritatem non esse mercenariam testantur. Ergo & *antecedens*. Sed enim cum peculiaribus duobus capitibus de hoc argumento Bellarminus agat, ideo tantum adtingere illud hoc loco voluimus, paulo post uberius de eo tractaturi. Accedimus igitur ad testimonia veterum, etsi enim nomen *meriti* in scriptis eorum sæpius occurrit, tamen longe alio sensu id usurpant, quam scholastici & scriptores pontificii, ut suo loco manifestum fiet. Porro præter illa veterum testimonia, quibus negant operum perfectionem & perfectam legis impletionem, contra vero nos sola fide justificari, & concupiscentiam in renatis adhuc reliquam peccatum esse asserunt, peculiariter huc referenda sunt sequentia dicta. In fragmentis apostolorum, editis a Prætorio (*), & Petro tribuitur, quod *dulcissimis lacrumis & altis suspiriis amantissimum suum Jesum prosecutus, ad Nicetam quendam dixerit: Non vi, nec munere hominum, nec merito operum, sed sola Dei liberalitate salus adquiritur per fidem Jesu.* Justinus in dial. cum Tryphone p. 257. & 258. *Illud quod dixit, Deus meus es tu, ne desciscas a me, docentis est verbum, in Deo, qui omnia condidit, ab omnibus spem collocandam & apud illum solum salutem & opem quaerendam, neque opinionem eam concipiendam, propter genus, aut opes, aut potentiam, aut sapientiam salutem contingere posse &c. Nam si Filius Dei, neque eo, quod Filius est, neque quia fortis, neque quia sapiens, & praeterea neque eo, quod immunis*

(*) STEPHANUS PRÆTORIUS Hamburgi MDXCV. cum epistola Paulo tributa ad Laodicenses, edidit ex *Clementis* recognitionibus, ABDIA & VINCENTIO Bellovacensi sententias, præfixo splendido titulo: *fragmenta apostolorum*, quæ vero scriptis apocryphis jure meritoque adnumerantur. Recensuit hæc fragmenta FABRICIUS *part. II. codicis apocryphi p. 928.*

a peccato est, absque Deo se salvari posse manifeste dicit, quonam modo vos, aut alii etiam salutem citra spem ejusmodi exspectantes, non existimemini vos ipsos seducere? Idem in epist. ad Diognetum p. 386. *Cum manifestum feciſſemus, non posse ex eo, quod in nobis situm, in regnum Dei ingredi, per potentiam Dei id nobis datum* ἐλεγχθέντες ἐκ τῶν ἰδίων ἔργων ἀνάξιοι ζωῆς νῦν ὑπὸ τῆς τοῦ θεοῦ χρηστότητος ἀξιωθῶμεν. Irenæus lib. II. c. 64. p. 164. edit. gall. *Propheticus Spiritus de salvando homine sic ait:* Vitam petiit a te, & tribuisti ei longitudinem dierum in seculum seculi, *tanquam Patre omnium donante & in seculum seculi perseverantiam his, qui salvi fiunt. Non enim ex nobis, neque ex nostra natura vita est, sed secundum gratiam Dei datur, & ideo qui servaverit datum vitae, & gratias egerit ei, qui praestitit, accipiet & in seculum seculi longitudinem dierum. Qui autem abjecerit eam, & ingratus exstiterit factori ob hoc, quod factus est, & non cognoverit eum, qui praestat, ipse se privat in seculum seculi perseverantia.* Lib. III. c. 22. p. 214. *Paulus infirmitatem hominis adnuncians ait:* scio enim, quoniam non habitat in carne mea bonum, *significans, quoniam non a nobis, sed a Deo est bonum salutis nostrae: & iterum:* miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? *deinde infert liberatorem, gratia Domini nostri Jesu Christi.* Lib. V. c. 4. p. 319. *Deus huic mortali immortalitatem circumdat, & corruptibili incorruptibilitatem gratuito donat, quoniam virtus Dei in infirmitate perficitur, ut non quasi ex nobis ipsis habentes vitam inflemur aliquando & extollamur adversus Deum ingratam mentem accipientes, experimento autem dicentes, quoniam ex illius magnitudine & non ex nostra natura habemus in aeternum perseverantiam.* Origenes tract. VIII. in Matth. part. 2. p. 71. *Forsan & propter eum qui dixit: Quid boni faciam, ut habeam vitam aeternam, hoc Christus respondit ad eum: Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus, ut illud confirmet, quod alibi dicit: cum omnia feceritis, quae praecepta sunt vobis, debetis dicere: servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. Nam etsi omnia fecerimus, quae praecepta sunt nobis, nec sic, quantum ad haec verba, bonum aliquid fecimus. Nec enim, si vere bona essent, quae facimus, scriptum fuisset, ut facientes ea dicamus, nos esse inutiles servos, si proprie conveniret hominibus adpellatio bonitatis &c.* (si in comparatione ad vitam æternam bonum nostrum non est vere bonum, quanto minus erit eiusdem meritorium) Lib III. in epist. Rom. cap. III. p. 505. *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini Jesu Christi, &c. Vides apostolum gloriantem, non super justitia sua, neque super castitate, neque super sapientia, neque super caeteris virtutibus vel actibus suis, sed apertissime pronunciantem & dicentem: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Et sic exclusa est judaica gloriatio, non per legem operum, sed per legem fidei, quae est in Christo Jesu, in cujus cruce gloriatur apostolus. Quis enim recte gloriabitur vel super castitate sua, cum scriptum legat: quia si quis adspexerit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo? unde & propheta dicit: Quis gloriabitur castum se habere cor? aut quis gloriabitur super sapientia sua, cum scriptum videat, quia mundus per sapientiam non cognovit Deum &c. Quis autem vel super justitia sua gloriabitur, cum audiat Deum super prophetam dicentem: quae omnis justitia vestra sicut pannus mulieris menstruatae? sola igitur justa gloriatio est in fide crucis Christi, quae exclusit omnem illam gloriationem, quae descendit ex operibus legis.* Lib. IV. in cap. IV. Rom. p. 509. exponens locum: *Ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum: Ego* (inquit) *cum considero sermonis eminentiam, quod dicit operanti debitum reddi, vix mihi suadeo, quod dicit operanti debitum reddi, vix mihi suadeo, quod possit ullum opus esse, quod ex debito remunerationem Dei deposcat, cum etiam hoc ipsum, cum agere aliquid possumus vel cogitare vel proloqui, ipsius dono & largitione faciamus. Quod ergo erit debitum illius, cujus gratia nos praecessit? Et ideo videndum magis est, ne forte quod dixit: ei autem, qui operatur*

tur, merces secundum debitum reputatur, siniſtri magis operis intelligendum ſit debitum. Debita enim peccata dici in divinis voluminibus frequenter invenies &c. Unde apoſtolus alio in loco: Stipendia, inquit, peccati mors, & non addit, ut ſimiliter diceret, ſtipendia juſtitiae vita aeterna, ſed ait: gratia autem Dei vita aeterna, ut ſtipendium, quod utique debito & mercedi ſimile eſt, retributionem pœnae eſſe doceret & mortis, vitam autem aeternam ſoli gratiae conſignaret. Cyprianus epiſt. 99. *Remunerat in nobis Deus, quod ipſe praeſtitit; & honorat, quod ipſe perfecit.* Hilarius enarr. in pſalm. LI. circa fin. p. 367. *Spes in miſericordia Dei in ſeculum, & in ſeculum ſeculi eſt. Non enim ipſa illa juſtitiae opera ſufficient ad perfectae beatitudinis meritum, niſi miſericordia Dei etiam in hac juſtitiae voluntate humanarum demunerationum & motuum vitia non reputet. Hinc illud prophetae dictum eſt: melior eſt miſericordia tua ſuper vitam: quia quamvis probabilis per juſtitiae operationem vita juſtorum ſit, tamen per miſericordiam Dei plus meriti conſequetur. Ex hac enim vita in vitam proficit aeternam & operationum juſtitiae voluntatem, in tantum miſericordia Dei muneratur, ut miſerans aeternitatis quoque ſuae juſtum quemque tribuat eſſe participem. Idcirco in ſeculum, & in ſeculum ſeculi miſericordiae ſpes eſt.* (Bellarminus Lib. V. de juſtif. c. 6. excipit: *Hilarium hoc ſolum velle, quod bonis meritis peccata venialia, quae miſericordia & remiſſione indigent, admiſceantur.* Reſp. bene eſt, ergo propter peccata illa venialia admixta non erunt merita proprie ſic dicta, nec vita æterna operibus dabitur tanquam merces ex juſtitiæ debito, ſed ex gratuito promiſſionis dono) Idem in pſalm. LXVI. in princ. p. 424. *Secundum doctrinae ordinem primum miſericordia Dei poſcitur. Ex copia enim bonitatis ſuae miſericordiam in peccatorum remiſſionem largitur, & remiſſio peccatorum non probitatis eſt meritum, ſed ſpontaneae indulgentiae voluntas ex bonitatis divitiis ad miſerandi munus exuberans.* (Notet hoc Bellarminus, qui præcedente cap. diſputat, miſericordiam Dei, qua peccata venialia remittuntur, deberi bonis meritis ſanctorum.) In Pſalm. CXXIX. p. 564. *Mercedem non operis ſed miſericordiae undecem horae operarii conſequentur. &c. Beatus quidem, qui a mane uſque in noctem laborans, pactum denarium tanquam debitum poſtulat, ſed quia bonus eſt Dominus, quia miſericors eſt, ſperemus in eum, ut undecem licet horae operarii diurni laboris denarium conſequamur, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.* In pſalm. CXLIII. ſuper verba: *Domine, quid eſt homo, quia innotuiſti ei? aut filius hominis, quod deputas eum? Confeſſio iſta pulcerrima eſt, ut indignum ſe tanto munere homo arbitretur: et cum ſe indignum confitetur, gratiam ejus, qui ſibi haec largiatur, extollat. Quid enim eſt meritum hominis, ut ei ſe cognoſcibilem Deus praeſtet? ut incognoſcibilis natura cognitioni noſtrae ſe ſubmittat, aut quae dignitas eſt filii hominis, ut deputetur? deputatur autem, quidquid de eo, in quo eſt, in aliud deſinatur.* Can. XX. in Matth. p. 305. *Debitum erat per orbem terrarum evangelium praedicari, & gentes fidei juſtificatione ſalvari. Hi igitur mittuntur ad vineam, & cum ſero eſſe cœpiſſet, donum conſtitutae in totius diei labore mercedis primi operarii hora veſperis conſequuntur. Merces quidem ex dono nulla eſt, quia debetur ex opere, ſed gratuitam Deus omnibus ex fidei juſtificatione donavit. &c.* Macarius hom. XV. p. 212. *Signum chriſtianiſmi eſt, ſi vel univerſos theſauros regis poſſideat, eos occultare ac ubique dicere: theſaurus non eſt meus, ſed alius eum apud me depoſuit, ego enim mendicus ſum, & quando ei placuerit, repetet eum a me.* pag. 213. *Qui ejuſmodi ſunt, quanto majorem adhibuerint operam proficiendi & creſcendi, tanto ſe pauperiores reputant, tanquam egentes & nihil poſſidentes: hoc enim dicunt, non ſum dignus, ut ſol radiis ſuis me illuminet.* Homil. XXXVII. p. 448. *Non proprium opus ſalvat hominem, ſed qui operandi facultatem largitur: ſi ergo quis ſtigmata Domini perfert, ne exiſtimet aliquid eſſe, licet quidvis fecerit, vel etiam quod ſummo amore atque animi conatu operi producendo incubuerit. Ne igitur exiſtimes, te in virtute praeveniſſe Dominum ſecundum eum, qui*

dicit, ipse est, qui operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate. pag. 206. *De munere, quod christiani haereditario jure possessuri sunt, recte hoc quis dicere possit, si quisque, ex quo creatus est Adam, usque ad consummationem mundi dimicaret contra satanam, & sustineret adflictiones, nihil magni perageret respectu gloriae, quam consecuturus est, regnabit enim in infinita secula una cum Christo.* Basilius in psalm. XXXII. tom. I. pag. 254. *Is sperat in Dei misericordia, qui non propriis virtutibus aut propriae fortitudini confidit, neque ex operibus se justificari existimat, sed tantum in ejus misericordia spem collocans, illud propheticum tenet: Ecce Dominus & merces ejus parata, reddere unicuique secundum opera ejus & perpendit opera sua mala, adeoque & supplicium timet, & minas Dei horret. Ad hoc vero, ne absorbeatur a tristitia, spe bona est, ad miserationes & benevolentiam Dei respiciens, &c.* In psalm. CXIV. circa medium pag. 299. *Manet requies sempiterna illos, qui in hac vita legitime certaverint, non tanquam debitum operibus redditum, sed ob munificentissimi Dei gratiam, in quo speraverunt exhibita.* (Bellarminus excipit: 1.) in graeco sic haberi, ὃ κατὰ ὀφείλημα τῶν ἔργων ἀποδεδομένα, ἀλλὰ κατὰ τὴν μεγαλοδώρεαν θεὸς, ut sit sensus, *vitam aeternam dari non secundum debitum operum, sed secundum debitum Dei munificentissimi.* Resp. bene est, si vita aeterna non datur secundum debitum operum, quomodo opera erunt ex *condigno* vitae aeternae meritoria, idque non solum ratione *pacti*, sed etiam ratione *operum*, ita ut in opere bono ex gratia procedente sit quaedam proportio & aequalitas ad praemium vitae aeternae? Per debitum Dei non intelligitur debitum *justitiae* in aequalitate, sed debitum *promissionis* in bonitate fundatum. 2.) *A Basilio excludi ea solum merita, quae sint homini a se.* Resp. hoc figmentum apertissimus textus clarissime refellit, loquitur enim de factis legitime certantium, quorum certe facta sive opera non sine gratia facta sunt. 3.) *Praedicari illa merita, quae sunt ex gratia, cum requies aeterna manere dicatur legitime certantes.* Resp. continent haec verba descriptionem subjecti, quibus scilicet detur vita aeterna, non autem causae meritoriae, propter quam detur.) Elias Cretensis in Nazianz. orat. de elect. Eulal. *Debemus per misericordiam mercedem illam intelligere, quam Deus nobis rependit. Nos enim tanquam servi virtutem debemus, ut optima quaeque & Deo grata tanquam debitum quoddam exsolvamus & offeramus, quippe cum nihil habeamus, quod non ab ipso accepimus, Deus autem velut Dominus & herus noster miseretur, nobisque potius donat, quam rependit.* Ambrosius lib IX. epist. ep. 71. ad Iren. circa fin. tom. III. p. 180. *Ex praescripto legis omnes convincuntur, & ex operibus legis nemo justificatur, id est, quia per legem peccatum cognoscitur, sed culpa non relaxatur, videbatur lex nocuisse, quae omnes fecerat peccatores, sed veniens Dominus Jesus peccatum omnibus, quod nemo poterat evitare, donavit, & chirographum nostrum sui sanguinis effusione delevit &c. Ideo nemo glorietur in operibus, quia nemo factis suis justificatur, sed qui justus est, donatum habet, quia per lavacrum justificatus est. Fides ergo est, quae liberat per sanguinem Christi, quia beatus ille, cui peccatum remittitur, & venia donatur.* (Si operibus legis nemo justificatur, multo minus coelum promerebitur; ostendimus autem suo loco, per opera legis in universum omnia opera intelligenda esse, quibus in universum omnibus justificationem hoc loco detrahi, ex oppositione fidei & operum, uti etiam ex definitione justificationis per remissionem peccatorum manifestum est.) Lib. I. de Jacob. & vita beata c. 6. in principio tom. IV. p. 290. *Sed & illud mihi prodest, quod non justificamur ex operibus legis. Non habeo igitur, unde gloriari ex operibus meis possim, non habeo, unde me jactem, & ideo gloriabor in Christo. Non gloriabor, quia justus sum, sed gloriabor, quia redemtus sum. Gloriabor, non quia vacuus peccati sum, sed quia remissa mihi sunt peccata. Non gloriabor, quia profui, neque quia profuit mihi quisquam, sed quia pro me advocatus apud Patrem Christus est, sed quia pro me sanguis Christi effusus est.* Lib. de bono

bono mortis cap. 2. de Davide verba faciens ait, *quod tanquam peregrinus ad illam sanctorum communem omnium patriam festinabat, petens pro hujus commorationis inquinamento remitti sibi peccata, priusquam discederet vita. Qui enim hic non accepit remissionem peccatorum, illic non erit: non erit autem, quia ad vitam aeternam non potuerit pervenire, quia vita aeterna remissio peccatorum est.* (Si David per remissionem peccatorum consecutus est vitam aeternam, utique non per merita operum suorum.) Hieronymus lib. I. adv. Pelag. *In Deuteronomio perspicue demonstratur, non in operibus nostris atque justitia, sed Dei misericordia nos conservari, dicente Domino per Mosen: ne dicas in corde tuo, cum subverterit eos Dominus Deus a facie tua, in justitia mea introduxit me Dominus, ut possideam terram hanc, &c.* In cap. V. Rom. *Nemo suo merito, sed omnes aequaliter Dei gratia sunt salvati.* In epist. ad Philem. *Gratia est, qua nullo merito aut opere servamini.* epist. VIII. *Ubi gratia, non operum retributio, sed donantis est largitas.* Augustinus lib. de gratia & libero arbitrio c. 9. in psalm. LXX. conc. II. serm. XV. de verbis apost. atque alibi passim *merita* excludit. Bellarminus excipit, *ea solum merita ab Augustino excludi, quae sint in nobis, ex nobis, id est, sine Dei gratia, cum alibi merita commendet.* Resp. quamvis Augustinus, ut & alii ex veteribus, bona opera renatorum καταχρηστικῶς adpellet merita, quibus Deus vitam aeternam ex gratia reddat, nequaquam tamen hoc vult, quod bona renatorum opera sint merita, vere & proprie sic dicta, ex *condigno* & ex justitiae debito vitae aeternae meritoria, id quod ex locis compluribus manifeste patet, illis pura, in quibus nos gratis salvari pronunciat, justitiam nostram imperfectionis arguit, in solo Christo justitiam & salutem quaerere docet. &c. Lib. I. ad Bonifacium cap. 21. *Quantalibet virtute praeditos antiquos praedices, non eos salvos fecit, nisi fides salvatoris, qui in remissionem peccatorum sanguinem suum fudit.* Lib. II. adv. duas epist. Pelagian. cap. 5. *Omnium piorum sub hoc onere corruptibilis carnis & istius infirmae vitae gementium una spes est, quod advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum & pium, & ipse est exoratio peccatorum nostrorum.* Lib. V. de civ. Dei cap. 18. ostendit *non esse magnum, quod pro dilectione aeternae patriae christiani faciunt, cum tanta gesserint Romani pro humana gloria & civitate terrena* (*). In psalm. XLIII. *Si merita nostra aliquid facerent, ad damnationem nostram venirent, ergo quia bonus est Deus, non quia meruimus, gratis salvi facti sumus.* In psalm. LXII *Deus unus vitam promittit, & non illam dat nobis quasi propter merita nostra, sed propter misericordiam suam.* In psalm. CIX. non longe a principio: *Fidelis Deus, qui se nostrum debitorem fecit, non aliquid a nobis accipiendo, sed tanta nobis promittendo, &c. Promisit Deus hominibus divinitatem, mortalibus immortalitatem, peccatoribus justificationem, abjectis glorificationem. Quidquid promisit, indignis promisit, ut non quasi operibus merces promitteretur, sed gratia a nomine suo gratis daretur, quia & hoc ipsum, quod juste vivit, in quantum homo potest juste vivere, non meriti humani, sed beneficii est divini. &c.* In psalm. CXXXIX. circa finem. *Justi confitebuntur nomini tuo; meritis suis nihil tribuunt, non tribuent totum nisi misericordiae tuae.* Serm. III. de verb. Dom. *O magna bonitas Dei, cui cum pro conditione debeamus reddere obsequia, ut servi Domino, famuli Deo, subjecti potenti, mancipia redemtori, amicitiarum nobis praemia repromittit.* Serm.

(*) Idem libr. de gratia Christi contra Pelag. Lib. II. qui est de peccato orig. cap. 24. *Et ipsorum enim* (piorum in vet. test.) *corda eadem mundabantur mediatoris fide, & diffundebatur in eis caritas per Spiritum sanctum, qui ubi vult, spirat, non merita jequens, sed etiam ipsa merita faciens. Non enim Dei gratia gratia erit ullo modo, nisi gratuita fuerit omni modo.* (Nomine *meritorum* non intelligit meritum proprie dictum, at meritum ex gratia, id est, mercedem gratiae sive indebitam, ut adparet ex adnexa ratione.) GERHARDUS.

Serm. II. de verbis apoſt. circa finem. *Poſt redemtionem ab omni corruptione quid reſtat niſi corona juſtitiae? ipſa certe reſtat, ſed etiam in ipſa vel ſub ipſa non ſit caput turgidum, ut recipiat coronam. Audi, attende pſalmum, quam nolit corona illa turgidum caput. Cum dixiſſet, qui redimet de corruptione vitam tuam, qui coronat te, inquit: Jam hic dicturus eras, coronat te, merita mea fatentur, virtus mea fecit hoc, debitum redditur, non donatur. Audi potius pſalmum, audi, Deus quid dicat: Qui coronat te in miſeratione & miſericordia. De miſericordia te coronat, de miſeratione te coronat. Non enim dignus fuiſti, quem vocaret, & vocatum juſtificaret, & juſtificatum glorificaret. Reliquae per electionem gratiae ſalvae factae ſunt. Si autem gratia, non ex operibus, alioquin gratia jam non eſt gratia. Nam ei, qui operatur, merces non imputabitur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. Apoſtolus loquitur non ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. Te autem coronat in miſericordia & miſeratione, & ſi tua merita praeceſſerunt, dicit tibi Deus, diſcute bona merita tua & videbis, quia dona ſunt mea.* Serm. XV. de verb. apoſt. *Si gratia ex merito, emiſti, non gratis accepiſti. Pro nihilo inquit, ſalvos facies eos, quid eſt, pro nihilo ſalvos facies? nihil in eis invenis, unde ſalvas & tamen ſalvas. Gratis eas, gratis ſalvas, omnia merita praecedis, ut dona tua conſequantur merita tua. Prorſus gratis das, gratis ſalvas, qui nihil invenis, unde ſalves, & multum invenis, unde damnes.* In manual. c. XXII. *Tota ſpes mea eſt in morte Domini mei. Mors ejus meritum meum, refugium meum, ſalus, vita & reſurrectio mea, meritum meum miſeratio Domini, non ſum meriti inops, quamdiu ille miſerationum Dominus non defuerit, & ſi miſericordiae Domini multae, multus ego ſum in meritis* (*)! Chryſoſtomus in cap. I. Rom. hom. II. *Non ſudoribus & laboribus illam* (vitam æternam) *comparabis, ſed ex divino gratiae dono, quod ex ſupernis eſt, gratis ut accipias oportet, unum hoc ſolum de tuo adferens, ut credas.* In cap. IV. Rom. *Quod aliquis deſtitutus operibus juſtificetur per fidem, fortaſſe videri poteſt bene haberi, quod autem ornatus aliquis virtutibus & bonis operibus, non tamen illis juſtificetur, ſed ſola fide, hoc certe eſt admirabile.* Euſebius Emiſenus hom. III. ad monachos. *Totis licet animae & corporis laboribus defudemus, totis licet obedientiae viribus exercemur, nihil tamen condignum merito pro cæleſtibus bonis compenſare & offerre valeamus.* Proſper lib. I. de vocat. gentium c. 5. tom. II. oper. Ambr. p. 13. *Vileſceret redemtio ſanguinis Chriſti, nec miſericordiae Dei humanorum operum praerogativa ſuccumberet, ſi juſtificatio, quae fit per gratiam, meritis praecedentibus deberetur, ut non munus largientis, ſed merces eſſet operantis.* (Ne exiſtimes tantummodo meritum de *congruo*, non autem meritum de *condigno* excludi, adtende illis, quæ ſequuntur) *Deus multimodae vocationis veritatem ad unam gratiam pertinentem etiam illa regula evangelicae comparationis adſtruxit, qua oſtendit, patremfamilias diverſo tempore conducentem operarios vineae ſub pactione denarii, quo vitae aeternae ſignificatur aequalitas, ubi ſine dubio hora undecima intromiſſi in vineam, totius diei operariis exaequati, iſtorum praeferunt ſortem, quos ad commendandam gratiae excellentiam in defectu diei & concluſione vitae divina indulgentia numeravit, non labori pretium ſolvens, ſed divitias bonitatis ſuae in eos, quos ſine operibus eligit, effundens, ut etiam ii, qui in multo labore ſudarunt, non amplius quam noviſſimi acceperunt, intelligant donum ſe gratiae, non operum accepiſſe mercedem, &c.* (Bellarminus excipit, *excludi merita, quae ſunt nobis a nobis, non autem merita, quae ſunt nobis a gratia Dei:* at de

(*) Petrus Chryſologus ſerm. XLIII. LXXXIII. & CXVI. *Salutem, veniam & vitam nos per ſolam ſperamus gratiam.* Serm. CXVI. *Chriſtus quidquid ſuum virtutum eſt, refert ad gloriam Patris, & homo, cujus ſuum nihil eſt, ſibi vindicare, quod per Chriſtum reſurrexit, elaborat.* GERHARDUS.

de laborantibus in vinea Domini diserte agitur, quos negat Prosper operum mercedem accipere, cum denarius vitæ æternæ omnibus credentibus & in vinea laborantibus ex æquo detur, sive parum, sive multum laboraverint.) Lib. II. cap. 8. *Manifestum est eos, qui salvi fiunt, non merito, sed gratia liberari.* Idem in carm.

Cœlestem in patriam tendens cognosce vocantem,
Cujus provecheris, si bene curris, ope.
Nam si tu virtute tua ad cœlestia credis
Scandere, de superis pulsus ad ima cades.

Fulgentius lib. ad Monim. pag. 21. *Ex gratia datur non solum justificatis vita bona, sed etiam glorificatis vita aeterna. Cur autem mors stipendium, vita aeterna vero gratia dicitur, nisi quia illa redditur, haec donatur.* pag. 24. *Gratia est & illa justa retributio, qua bonis suis meliora retribuens Deus glorificaturus est justos. Et hic enim gratia opus erit, quia ut hoc mereantur, ipse praeveniendo misericorditer incipit, ipse subsequendo custodit.* Ibidem: *Gratia etiam ipsa* (vita æterna) *non injuste dicitur, quia non solum donis suis Deus dona sua reddit, sed quia tantum etiam ibi gratia divinae retributionis exuberat, ut incomparabiliter atque ineffabiliter omne meritum, quantumvis bonae & ex Deo datae humanae voluntatis atque operationis, excedat.* Gregorius lib. IX. moral. cap. 14. *Si opus virtutis exercuero, ad vitam non ex meritis, sed ex venia convalesco.* (Repetit Bellarminus, *intelligendum hoc esse de meritis, quae propriis viribus adquisita sunt*, atqui de renato Gregorius loquitur, ac negat se, in medio licet cursu bonorum operum constitutum, ex meritis ad vitam convalescere; indigere autem venia, perinde ut apostolus Abrahamum etiam renatum operibus justificatum esse negat, quin potius remissione peccatorum indiguisse) Hom. VII. in Ezech. *Justus advocatus noster justos nos defendet in judicio, quia & nos ipsos cognoscimus & adcusamus injustos: non ergo in fletibus nostris, non in actibus nostris, sed in advocati nostri adlegatione confidamus.* Beda in psalm. XXIII. *Accipiet benedictionem, id est, multiplicationem a Domino, hanc scilicet, ut in praesenti bene promereatur, & in futuro bene remuneretur, & hoc non ex meritis, sed ex sola gratia.* In psalm. XXXI. *Instruit*, (psalmista) *ut nemo vel libertatem arbitrii, vel merita sua sufficere sibi ad beatitudinem credat, sed sola Dei gratia se salvari posse intelligat.* In psalm. LXXVII. *Tantum sperent in justitia Dei, quia per justitiam factorum nullus salvabitur, sed per solam justitiam fidei.* Haymo in psalm. CXXXI. *Nullus de meritis suis praesumat, sed omnem salvationem ex Christi meritis exspectet.* In cap. VI. Mich. *Nos agentes pœnitentiam sciamus, nihil nos dignum dare posse ad placandum Deum, sed solummodo in sanguine immaculati & singularis agni nos posse salvari.* In cap. XX. Matth. *Vita aeterna nulli per debitum redditur, sed per gratuitam misericordiam.* Carolus magnus lib. I. de imaginibus cap. 15. *Propitiatorium superponitur, quia scilicet legalibus sive evangelicis praeceptis, quae in eo fundata sunt, supereminet misericordia ejusdem mediatoris, per quam non ex operibus legis, quae fecimus nos neque volentes neque currentes, sed ejus miseratione salvamur.* Anshelmus in lib. de mensur. crucis lit. B. *Si homo mille annis serviret Deo etiam ferventissime, non meretur ex condigno dimidium diem esse in regno cœlorum.* In libro meditat. *Domine, me, cui propria merita letabilem minantur sententiam, pretiosae ad dextram tuam sedentis prolis interpellatione restaura placatus ad vitam. Quem alium enim dirigam pro me intercessorem tibi, nescio, nisi hunc, qui est pro peccatis nostris propitiatio, qui sedet ad dextram tuam, &c.* In lib. de miseria hominis: *Terret me vita mea, namque diligenter discussa adparet mihi aut peccatum, aut sterilitas tota, & si quis fructus in ea videtur, sic est aut simulatum, aut imperfectum, aut aliquo modo corruptum, ut possit aut non placere, aut displicere Deo. Certe tota aut in peccato & damnabilis, aut infructuosa & contemtibilis. Sed quid separo infructuosum a damnabili? utique si est infructuosa, damnabilis est; omnis enim arbor, quae non facit fructum bonum, excindetur, & in ignem mittetur; taedet*

det animam meam vitae meae, vivere erubesco, mori pertimesco, &c. O lignum aridum & inutile, aeternis ignibus dignum, quid respondebis in illa die, cum exigetur a te usque ad ictum oculi omne tempus vivendi tibi impensum, qualiter fuerit expensum? O angustiae, hinc erunt peccata adcusantia, inde terrens justitia, &c. Vide ibid. reliqua dulcissimis sententiis referta. Rupertus in Soph. lib. II. c. 3. *Magnilo qui veraciter dicuntur, & sunt, qui semet ipsis tanquam justis confidunt, & de operibus legis praesumunt: ita pauperes & egeni recte dicuntur & sunt, qui se peccatores esse cognoscunt, & non nisi per fidem Jesu Christi justificari se sentiunt.* Idem in Johannem lib. I cap. 1. *Accepimus gratiam pro gratia, scilicet gratiam aeternae salutis pro gratia fidei praesentis, ad quam nos gratis, id est, nullis praecedentibus meritis per praedicatores suos ipse vocavit, & gratuita peccatorum remissione justificavit.* Ibidem: *Per gratiam solam ad regnum cœlorum ducimur, quod nullis operum nostrorum meritis comparare possumus.* Honorius Augustod. in psalm. V. *Fideles sunt misericordia tua, id est, non eorum merito, sed tua gratia salvati.* In dial. de praedest. & lib. arbit. *Regnum cœlorum non secundum merita, sed secundum gratiam datur. Quid enim meretur, nisi malum, vel pro merito exspectat quis a Deo praemium?* Bernhardus Serm. I. de adnunc. col. 106. *Non talia sunt hominum merita, ut propter ea vita aeterna debeatur ex jure, aut Deus injuriam alicui faceret, nisi eam donaret. Nam ut taceam, quod merita omnia Dei dona sunt, & ita homo magis propter ista Deo debitor est, quam Deus homini, quid sunt merita omnia ad tantam gloriam?* Serm. XV. in psalm. Qui habitat: *Totum hominis meritum est, si totam spem suam ponat in eo, qui totum hominem salvum facit.* Serm. LXI. in Cant. *Meritum meum miseratio Domini.* Lib. I. ipsius vitæ c. 13. *Fateor, non sum dignus ego, nec propriis meritis possum regnum obtinere cœlorum; caeterum Dominus meus duplici jure illud possidet, haereditate Patris, & merito passionis, altero ipse contentus, alterum mihi donat.* (Excipit Bellarminus, Bernhardum hoc tantum velle 1.) quod *vita aeterna non debeatur meritis ex jure absolute, quia merita praesupponunt & gratiam & promissionem; praesupposita autem gratia & promissione deberi ex jure.* 2.) Quod *merita nostra non sint ex nobis, sed ex Dei misericordia.* 3.) Quod *fortassis tum ex humilitate, quae propria merita ignorat, tum ex incertitudine propriae gratiae prudenter non confisus fuerit in meritis suis, sed in sola misericordia Domini.* At hæc omnia nondum satisfaciunt Bernhardi dictis; adlegat sane hanc unam causam, quod meritis non debeatur vita æterna ex jure, quia scilicet ipsa merita nascuntur ex gratia; sed præterea etiam hanc adlegat, quod meritorum ad gloriam vitæ æternæ nulla sit proportio. Loquitur etiam de se renato, proinde non de operibus ex solis liberi arbitrii viribus, sed ex gratia factis intelligenda ipsius dicta. Loquitur ex vera humilitate merita ignorante, sed non solum ex humilitate, sed etiam ex veritate; nec de misericordia Dei in Christo nobis proposita dubitat, sed abjecta omni in merita propria & dignitatem suam fiducia in unico Christi merito fide firma adquiescit, id quod ex aliis locis est clarissimum.) Serm. I. in adnunc. col. 106. *Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae, non quidem tale testimonium, quale superbus ille pharisaeus habebat, qui seducta & seductrice cogitatione testimonium de se ipso perhibebat, & testimonium ejus non erat verum, sed cum Spiritus ipse testimonium perhibet spiritui nostro. Porro hoc testimonium in tribus consistere credo. Necesse est enim* primo *omnium credere, quod remissionem peccatorum habere non possis, nisi per indulgentiam Dei:* deinde *quod nihil prorsus habere queas operis boni, nisi & hoc dederit ipse:* postremo *quod aeternam vitam nullis potes operibus promereri, nisi gratis detur & illa. Quis enim potest facere mundum de immundo conceptum semine? &c.* de vita aeterna *scimus, quod non sint condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, nec si unus omnes sustineat.* Serm. de nativit. Mariæ col. 213. *Quaeramus gratiam, sed gratiam apud Deum, &c. quaerant alii meritum, nos invenire gratiam*

iam ſtudeamus: Conſulite conſcientias veſtras, & videte, ubi abundavit delictum, ſuperabundat & gratia. Maria non praetendit meritum, ſed gratiam quaerit. In feſto omnium ſanctorum ſerm. I. col. 224. *Quid poteſt eſſe omnis noſtra juſtitia coram Deo? nonne juxta prophetam velut pannus menſtruatae reputabitur? & ſi diſtricte judicetur, injuſta invenietur omnis juſtitia noſtra & minus habens? Quid ergo de peccatis erit, quando ne ipſa quidem pro ſe poterit reſpondere juſtitia? propterea obnixe cum propheta clamantes: Non intres in judicium cum ſervo tuo Domine, tota humilitate ad miſericordiam recurramus, quae ſola poteſt ſalvare animas noſtras.* In pſalm. qui habitat, ſerm. IX. col. 303. *Tu, Domine, es ſpes mea, haec una mihi omnium promiſſionum cauſa, haec tota ratio meae exſpectationis. Praetendat alter meritum, ſuſtinere ſe jactet pondus diei & aeſtus, jejunare bis in ſabbato dicat, poſtremo non eſſe ſicut caeteros homines glorietur; mihi autem adhaerere Deo bonum eſt, ponere in Domino Deo ſpem meam. Sperent in aliis alii &c. propter te omnia detrimenta feci, & ut ſtercora arbitror, quoniam tu Domine es ſpes mea &c. Plane non derelinquit ſperantes in ſe, adjuvabit eos & eruet a peccatoribus, & ſalvabit eos: quare? quibus meritis? audi, quod ſequitur; quia ſperaverunt in eo, dulcis cauſa, attamen efficax, attamen irrefragabilis, nimirum haec eſt juſtitia, ſed quae ex fide eſt, non quae ex lege.* Serm. X. col. 305. *Dicit fides, parata ſunt magna & inexcogitabilia bona a Deo fidelibus ſuis: dicit ſpes, mihi illa ſervantur, nam tertia quidem caritas, curro, ait, ad illa.* Serm. XV. col. 321. *Hoc totum hominis meritum, ſi totam ſpem ſuam ponat in eo, qui totum hominem ſalvum facit.* Serm. XIV. in Cant. col. 528. *Exaggera quantumvis merita, & extolle ſudores, melior eſt miſericordia Domini ſuper vitas. Faſtor, non ſuſtinui pondus diei & aeſtus, ſed jugum ſuave & onus leve pro beneplacito patriſfamilias porto. Opus meum vix unius eſt horae, & ſi plus, prae amore non ſentio. Judaeus proprias exercitet vires, mihi probare liſet, quae ſit voluntas Domini bona & beneplacens & perfecta, ex ea ſane operis ac temporis damna mihi reſarcio: ille pacto conventionis, ego placito voluntatis inito credo &c.* Serm. XXII. in Cant. col. 555. *Paſſio tua Domine ultimum refugium, ſingulare remedium, deficiente ſapientia, juſtitia non ſufficiente, ſanctitatis ſuccumbentibus meritis illa ſuccurrit. Quis enim de ſua vel ſapientia, vel juſtitia, vel ſanctitate praeſumat ſufficientiam ad ſalutem, &c. niſi interpellet ſanguis tuus pro me, ſalvus non ſum.* Serm. LXI. in Cantic. col. 675. *Non pertinebat ad eum* (Cainum) *de Chriſti merito, ut ſuum praeſumeret, ſuum diceret, quod illius eſſet tanquam rem capitis membrum: Ego vero fidenter, quod ex me mihi deeſt, uſurpo ex viſceribus Domini &c. Meum proinde meritum miſeratio Domini. Non plane ſum meriti inops, quamdiu ille miſerationum non fuerit. Quod ſi miſericordiae Domini multae, multus nihilominus ego ſum in meritis, &c. Et ſi miſericordiae Domini ab aeterno & uſque in aeternum, ego quoque miſericordias Domini in aeternum cantabo. Nunquid juſtitias meas? Domine memorabor juſtitiae tuae ſolius: ipſa enim & mea.* Serm. LXVII. in Cant. col. 696. *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi. Cur ita? nempe ut tunc magis gratia plena ſe probet, cum totum gratiae dederit & primas ſcilicet illi partes adſcribens & ultimas, alioquin quomodo gratia plena, ſi quid habuerit, quod non ſit ex gratia? non eſt, quo gratia intret, ubi jam meritum occupavit. Ergo jam plena confeſſio gratiae ipſius gratiae plenitudinem ſignificat in anima confitentis: deeſt gratiae, quidquid meritis deputas, nolo meritum, quod gratiam excludat, &c. gratia reddit me mihi juſtificatum gratis & ſic liberatum a ſervitute peccati.* Serm. LXVIII. in Cantic. col. 698. *Nam & de meritis quid ſollicita ſit,* (Eccleſia) *cui de propoſito Dei firmior ſuppetit ſecuriorque gloriandi ratio &c. ſic non eſt quod jam quaeras, quibus meritis ſperemus bona, praeſertim cum audias apud prophetam, non propter vos, ſed propter me ego faciam, dicit Dominus: Sufficit ad meritum, ſcire quod non ſufficiant merita. Sed ut ad meritum ſatis de meritis non praeſumere, ſic carere meritis*

(operibus bonis) *satis ad judicium est. Porro infantium renatorum neminem carere meritis, sed Christi habere merita, quibus se tamen indignos reddunt, si sua jungere non nequiverint, sed neglexerint, quod quidem periculum jam adultae aetatis est.* Serm. LXXIII. in Cant. *Audi sanctum & electum, quid dicat Deo: tu, inquit, remisisti impietatem peccati mei, pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno. Opus igitur habent & sancti pro peccatis exorare, ut de misericordia salvi fiant, propriae justitiae non fidentes.* Serm. IV. de verbis Esaiae. *Vidi Dominum. Initium meum solius gratiae est &c. porro consummatio quidem & ipsa solius gratiae est, nec est mihi in hac parte vel cum ea, sive in ea gloriari quasi coadjutor videar aut cooperator.* Tractat. de grat. & lib. arbitrio col. 1053. in princ. *Loquente me coram aliquando & Dei in me gratiam commendante, quod scilicet ab ipsa me in bono & praeventum agnoscerem, provehi sentirem & sperarem perficiendum. Quid tu ergo (ait unus ex circumstantibus) operaris, aut quid mercedis speras vel praemii, si totum facit Deus? quid enim, inquam, tu confulis? da gloriam Deo, qui gratis te praevenit, excitavit, initiavit, & vive digne de caetero, quo te probes & perceptis beneficiis non ingratum & percipiendis idoneum. Et ego. Bonum, inquam, das consilium, sed etsi dederis, posse teneri, &c. ubi ergo, ait, sunt merita nostra, aut ubi est spes nostra? audi, inquam, non ex operibus justitiae, quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit, &c. Quid igitur, ait, agit liberum arbitrium? breviter respondeo: salvatur. Tolle liberum arbitrium, non erit, quod salvetur; tolle gratiam, non erit, unde salvetur: Opus hoc sine duobus effici non potest, uno, a quo sit, altero, cui vel in quo sit, &c.* Sub finem hujus tract. col. 1069. *Si proprie appellentur ea, quae dicimus nostra merita, spei quaedam sunt seminaria, caritatis incentiva, occultae praedestinationis indicia, futurae felicitatis praesagia, via regni, non causa regnandi. Denique quos justificavit, non quos justos invenit, hos & magnificavit.* Remigius in psalm. X. *Tota fides mea est in Christo, per illum solum credo me justificari & salvari, ille est mihi mons, ille refugium.* In psalm. XXVII. *Revera isti soli beati, isti salvi, qui per gratiam & non ex meritis.* Radulphus in Levit. lib. I. cap. 1. *Vix bonum opus compleri potest sine peccati alicujus admixtione, metuendum itaque est, ne dum completae devotionis remuneratio exspectatur, a nobis etiam reatus admixti poena exigatur* (*).

§. CVII.

(*) Brigitta lib. VI. cap. 69. *Non in bonis operibus nostris debemus confidere, quae, quantumcunque magna sunt, quasi nulla reputare debemus, licet necessaria sint, sed cum humilitate sperare debemus in sola misericordia Dei.* Lib. IV. cap. 20. *Sunt quidam, qui meritis suis obtinere credunt coelum, quibus Deus parcit a diaboli tentationibus ex occulta dispensatione sua. Alii sunt, qui operibus suis satisfacere Deo putant pro excessibus suis, quorum omnium error omnino damnabilis est, quia etiamsi quilibet homo centies corpus suum occideret, non posset Deo unum pro mille respondere.* Lib. I. cap. 53. queritur Christus: *Sic homines per superbiam suam volunt ascendere in coelum, & non confidunt in me, sed in se, facientes voluntatem suam, & meam relinquentes.* Theologia germanica cap. 42. *Magna est stultitia, quod homo aut creatura opinatur, se scire vel posse ipsam, & praesertim si opinatur, se scire aut posse aliquid bonum, quo plurimum mereri aut impetrare valeat apud Deum; Deo sit hac ratione contumelia juxta eum, qui haec recte intelligit.* Lyranus in expos. Tit. III. 5. *Salus aeterna excedit totaliter facultatem humanae naturae, propter quod non potest eam adipisci, nisi ex largitate divinae misericordiae.* Honorius Augustodunensis presbyter in psalm. V. *Fideles sunt misericordia tua, id est, non suo merito, sed tua salvati gratia.* Dial. de praedest. & lib. arbit. *Regnum coelorum non secundum merita, sed secundum gratiam datur. Quid enim meretur homo, nisi malum? vel pro quo merito exspectat quis a Deo praemium?* Lyranus in cap. X. Joh. *Gloria coelestis non proprie dicitur merces, sed tantummodo large, in quantum omne, quod redditur in praemium laboris, dicitur merces. Ratio autem hujus est, quia hereditas distinguitur a mercede proprie dicta, sicut filius, cui debetur hereditas, distinguitur ab operario conductitio, cui debetur merces. Gloria autem coelestis redditur fidelibus, sicut hereditas liberis, propter quod non habet rationem mercedis.* GERHARDUS.

Scholasticorum & pontificiorum quorundam adsensus.

§ CVII. Quid quod ipsi scholastici & pontificii scriptores alicubi satis modeste loquuntur, quodque in ipsis papatus tenebris lux cœlestis hujus veritatis quibusdam, præsertim in agone mortis constitutis, adfulserit. Thomas in cap. III. Gal. *Quicunque ex operibus legis sunt, maledictioni obnoxii sunt, esse in operibus legis est in eis considere & spem ponere.* In cap. II. Eph. in hæc verba: *Gratia salvati estis, non ex operibus, scilicet praecedentibus hoc donum meruimus aliquando, quod salvati sumus, quoniam hoc ex gratia, secundum illud: si gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia: subdit autem rationem, quare Deus salvet homines per fidem absque meritis praecedentibus; ut ne quis glorietur in se ipso, sed tota gloria in Deum referatur.* Lect. I. in cap. III. Tit. *Cum dicit non ex operibus, ponit rationem salvandi, & primo excluditur ratio praesumta, secundo ostenditur ratio vera. Ratio praesumta est, quod propter merita nostra sumus salvati, quod excludit, cum dicit: non ex operibus justitiae, quae fecimus nos,* Deut. IX. *non propter justitias tuas & aequitates cordis tui ingredieris, ut possideas terram, sed vera ratio est misericordia Dei.* Durandus de S. Portiano lib. II. sent. dist. 28 q. 2. *Patet, quod reddere praemium pro merito non pertinet ad justitiam distributivam, sed commutativam, quae respicit aequalitatem quantitatis, quae nullo modo est inter opus nostrum quantumcunque gratia informatum & gloriam, propter quod nondum adparet, qualiter possimus gloriam mereri de condigno.* Item: *Tale meritum de condigno invenitur inter homines, sed non hominis ad Deum. Nullus potest reddere Deo aequivalens, dicente philosopho,* VIII. ethic. *Et sentire seu dicere oppositum est temerarium & blasphemum, propter quod si decedenti in gratia Deus non redderet gloriam, nihil injustum faceret, & si habenti gloriam auferret eam, non esset injustus: quinimo si quis conquereretur de hoc, possit ei dicere Deus illud evangelium: an non licet mihi quod volo facere? an oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? & ille, qui hoc patereturi, deberet dicere illud Jobi: Dominus dedit, Dominus abstulit, quia cum omne bonum sit ex gratuito Dei dono, ex hoc, quod dat Deus quaedam, non obligatur ad dandum alia.* In canone missæ sub finem ita orat sacerdos: *Intra quorum* (sanctorum) *consortium non aestimator meriti, sed veniae largitor nos admitte per Christum, &c.* in quæ verba sic commentatur Jodoc. Clichtoveus Lutet. *Quid meriti apud Deum poterimus obtendere, cui debemus omnia? cum feceritis, inquit, omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus. Quid nobis de bonis operibus poterimus adplaudere, cum universae nostrae justitiae sint quasi pannus menstruatae ante Dominum? Nulla igitur sunt nostra in Deum merita, cui debita sunt omnia, quae praestamus, cum non ex nobis, sed sua sola bonitate, si qua bona sunt opera nostra, accepta sunt & grata, a quo ut praecipuo auctore profecta sunt.* Casp. Ulenbergius in lib. de caus. apostas. Colon. 1589. edito, causa XIV. *Invenio librum quendam in sacrario parochiali ecclesiae nostrae* (Colonienſis) *scriptum anno salutis 1475. quo semper ab eo tempore in visitandis & ad mortem praeparandis usi sumus, in eo quaestiones aliquot reperiuntur in linguam germanicam conversae &c. morituris proponendae. Postrema inter eas haec est: Credis, te non posse salvari, nisi per mortem Christi? Respondet infirmus; etiam tum illi dicitur: Age ergo, dum supereſt in te anima, in hac sola morte fiduciam tuam constitue, in nulla alia re fiduciam habe, huic morti te totum committe, hac sola te totum contege, totum immisce te in hac morte, in hac morte totum te involve. Et si Dominus Deus tuus voluerit te judicare, dic: Domine, mortem Domini nostri Jesu Christi objicio inter me & tuum judicium &c. si dixerit tibi, quod meruisti damnationem, dic: Domine, mortem Domini nostri Jesu Christi obtendo inter me & mala merita mea, ipsiusque meritum offero pro merito, quod ego debuissem habere, nec habeo, &c.* Gerson in hortulo animæ recenset hanc precationem morituris recitandam: *Deus meus, piissime Pater, miserere mei &c. Domine paradi-*

sum

sum tuum postulo non ob valorem meorum meritorum, sed in virtute & efficacia benedictissimae tuae passionis, per quam me miserum redimere voluisti, & mihi paradisum pretio tui sanguinis emere dignatus es. In officio defunctorum pro agonizantibus talis habetur precandi formula: *Domine, quando veneris judicare terram, ubi me abscondam a vultu irae tuae? quia peccavi nimis in vita mea. Commissa mea paveſco & ante te erubesco, dum veneris judicare, noli me condemnare, sed secundum magnam misericordiam tuam miserere mei Deus.* In monasterio Franciſci apud Marituanos exstat sequens monumentum referente Nath. Chytræo in hodœpor.

Quaeso anima fidelis,
Ah quid respondere velis
Christo venturo de cœlis,
Cum a te poscet rationem,
Ob boni omissionem
Et mali commissionem?
Dies illa, dies irae,
Quam conemur praevenire
Obviamque Deo ire,
Seria contritione,
Gratiae adprehensione,
Vitae emendatione.
Dies irae, dies illa
Solvet seculum in favilla,
Teste David cum Sybilla.
Quantus tremor est futurus,
Quando judex est venturus,
Cuncta stricte discussurus!
Tuba mirum spargens sonum
Per sepulcra regionum
Coget omnes ante tronum.
Mors stupebit & natura,
Cum resurget creatura,
Judicanti responsura.
Liber scriptus proferetur,
In quo totum continetur,
Unde mundus judicetur,
Judex ergo cum sedebit,
Quidquid latet, adparebit,
Nil inultum remanebit.
Quid sum miser tum dicturus,
Quem patronum rogaturus,
Cum nec justus sit securus?
Rex tremendae majestatis,
Qui salvandos salvas gratis,
Salva me, fons pietatis!
Recordare, Jesu pie,
Ne me perdas illa die,
Quod sum causa tuae viae!
Quaerens me sedisti lassus,
Redemisti cruce passus,
Tantus labor ne sit cassus!
Juste judex ultionis,
Donum fac remissionis
Ante diem rationis!
Ingemisco vere reus,
Culpa rubet vultus meus,
Supplicanti parce Deus!
Qui Mariam absolvisti,
Et latronem exaudisti,
Mihi quoque spem dedisti.
Preces meae non sunt dignae,
Sed, tu bone, fac benigne,
Ne perenni premar igne.
Inter oves locum praesta,
Et ab hoedis me sequestra,
Statuens me parte dextra.
Confutatis maledictis,
Flammis acribus addictis,
Voca me cum benedictis;
Ut consors beatitatis
Vivam cum justificatis
In aevum aeternitatis.

Gratuitam juſtificationem & ſalvationem contra operum merita docuerunt Waldenſes, Wicleffus, Huſſus, Hieronymus Pragenſis, Marſilius Patavinus, Henr. de Heuta, Wandelinus, Joh. de Veſalia, aliive complures. Georg. Caſſander in conſult. art. VI. *Quod ſubjicitur propter Dei voluntatem, non vero ut confidamus per ea juſtificationem coram Deo mereri, bona opera ex fide facienda, id recte & eccleſiaſticae doctrinae conſentanee dicitur*, ac dicit, *exempla ſuppetere, ubi quoque juſtificatio poſt regenerationem ſola fide conſtare dicitur*, poſtea addit: *Nulla*

in

in Deum sunt merita nostra, cui debita sunt omnia, quae praestamus &c. dicit etiam, *protestantium doctrinam* (non posse hominem justificari coram Deo propriis viribus, meritis aut operibus, sed gratis per fidem) *semper in ecclesia fuisse probatam & retentam.* Ex Adriano de Trajecto in lib. IV. sent. hoc adlegat: *Sunt merita nostra velut baculus arundineus, cui, dum quis innixus fuerit, perforat manum innitentis &c. Quae igitur poterit ex illis esse fiducia apud Deum, qui neminem diligit nisi ex toto corde conversum?* Vega opusc. de merit. quæst. IV. p. 782. *Thomas Waldensis sic scribit: Ille est senior theologus, fidelior catholicus & sacris scripturis magis consentiens, qui merita simpliciter abnegat, & cum modificatione apostoli & scripturarum agnoscit, quod simpliciter nemo meretur regnum cælorum, sed ex gratia Dei & voluntate largitoris. Loquitur autem Waldensis de operibus justificatorum.* Hæc Vega. Johannem Ferum, Minoritam, Dominicus a Soto Hispanus sexaginta septem locis virgula censoria notat, præcipue quod præter aliorum sensum in suis commentariis de justificatione & meritis operum locutus sit, eum Michaël Medina Minorita Hispanus libro in hanc rem scripto tutari non est veritus. Sic autem scribit Ferus in Matth. lib. III. cap. XX. 8. *Quod si aliquando mercedem audimus polliceri, scire debemus, non ob aliud potissimum esse debitam, quam ex promissione divina. Gratis promisit, gratis & ex justitia reddit. Si igitur Dei gratiam & favorem conservare cupis, nullam meritorum fac mentionem.* Idem super verba Joh. bapt. cujus non sum dignus, ut solvam corrigiam calceamentorum, &c. *Omnem gloriam operum nostrorum hoc verbo damnat. Si enim Johannes se indignum fatetur, quid tu gloriaris de meritis tuis? mera igitur gratia, mera misericordia est, accepisse ut servias* (*). Vide indic. expurgat. Hispanicum a fol. 123. usque ad fol. 135. ubi plurimas ejus generis sententias ex Fero expungere jubent. Idem cum Fero docet Jacobus Faber Stapulensis, de cujus commentariis in Johannem dicit index expurgat. Hispanicus: *Quoniam commode expurgari non possunt, omnino expungantur.* De Gasparo Contareno patricio Veneto, cardinali ac pontificis ad comitia Ratisbonensia anno 1541. legato refert Flacius in præfat. libri de diss. pontif. ad senatum Venetum p. 44. quod in pluribus capitibus veram Christi doctrinam agnoverit, inter quæ etiam admiserit, *vitam aeternam esse merum donum Dei, ac ex sola gratia, favoreque cælestis Patris peccatoribus propter Christum contingere, nec ullo modo ulla nostra bona opera vere esse aut dici posse meritoria vitae aeternae;* id quod ex impressa ejus epistola ad Alexandrum Farnesium cardinalem & nepotem papæ cum ipso ea de re expostulantem anno 1563. Basileæ edita manifeste pateat. Maximilianus II. imperator laudatissimus, cum in agone mortis constitutus esset, atque ad ipsum episcopus Neapolitanus Lambertus Gruterus 12. Octobr. anno 1576. accederet, noluit eum ad se intromitti, nisi prius polliceretur, *se de nulla alia re verba facturum, quam de Christi merito & sanguineo sudore.* Præstitit illud episcopus, & de Christi beneficiis elegantem & plenam consolatione habuit orationem, cumque Maximilianus interrogaretur, an in hac fide & consolatione velit ex hac vita discedere? respondit, *non aliter faciam.* Bucholzius in chron. p. 648. August. Thuanus lib. XXI. historiarum anno 58. pag. 428. col.

(*) Idem in exegesi in epistolam ad Rom. (de cujus enarrationibus Sixtus Senensis lib. IV. biblioth. tit. *Joh. Ferus* scribit, *quod sint piæ & eruditæ juxta catholicam doctrinam lucubrationes, & in quibus tam veterum, quam recentium expositorum labores, velut in compendium redegerit, ut ab omnibus fere concionatoribus studiose legantur*) in cap. 16. *Sola fide in Christum & nullis meritis nostris justificamur.* In cap. III. Rom. *Blasphemia est eligere opera hac specie & opinione, ut per ea justificemur.* In cap. I Rom. *Paulus negat per opera nos mereri remissionem peccatorum, alioqui si operibus meremur, jam non est gratia, gratia excludit merita.* In cap. III. Rom. *Gratiae Dei detrahunt & Christum abjiciunt, adeoque se ipsos perdunt, qui fiduciam in opera ponunt.* GERHARDUS.

col. 2. De Carolo V. imperatore laudatissimo referunt, quod circa vitæ finem Bernhardi lectione delectatus & toto pectore in Deum revolutus sic fuerit ratiocinatus; *se quidem indignum esse, qui propriis meritis regnum cœlorum obtineret, sed Dominum Deum suum, qui illud duplici jure obtineat, & patris haereditate & passionis merito, altero contentum esse, alterum sibi donare &c. propriis meritis fidere non fidei, sed perfidiae esse &c. imaginem Christi cruci adfixi identidem in oculis, ulnis, ore & tota mente complexum, in eo solo se omnem salutis suae spem collocare declarasse, sumtoque viatico dixisse: In me mane dulcissime servator, ut ego in te maneam.* Vide tract. de justif. §. 161. sub finem (*). Georgius Fabricius in supplem. chronici Misnensis refert: *praepositum quemdam Afranum, vocato ad se suae societatis canonico, juvene erudito & bono, eum rogasse, ut sibi tria grata faceret, si forte contingeret, ut in agone sibi adesset: quod cum submisse polliceretur se facturum; primum est, inquit, ut me admoneas sudoris Christi, quem in angustia sui pectoris copiose effudit, ne videlicet peccatorum multitudine in meo angore obruar: alterum, ut me admoneas omnium dolorum & acerbitatum, quas Christus in cruce sustinuit, ne rigorem & poenas delictorum in mea infirmitate sentiam. Ultimum, ut verborum me admoneas, quae locutus est Christus, quibus pro crucifigentibus se oravit, & latroni promisit paradisum, ne ipse extremo spiritu deficiam: sed ut Christus sua caritate me recipere in manum, & cœlos aperire mihi dignetur, qui meis meritis servare nequeo, & cœleste regnum obtinere.* Addit Fabricius, juvenem illum haec multis hominibus retulisse, cum alacritate praeceptorem suum mori vidisse, & in pluribus postea locis inoleviss e, ut is consolandi modus apud morientes servaretur. De pio quodam, quamvis illiterato monacho, Martino Threnzin scribitur, quod cum in Paulino Lipsiensi anno 1473. letaliter decumberet, & ab abbate suo interrogaretur, quanam in re cordis sui fiduciam in ultimo agone ponere vellet, respondent, *se quidem ἀναλφάβητον esse, nec literas nosse, sed quando fratres caeteri horas suas cantillant, aut psalterium legunt, se interim partem aliquam ex historia passionis dominicae meditari, Christo redemtori gratias agere, & cum Davide dicere ex psalm. LXXI. Non cognovi literaturam, introibo in potentia Domini, Domine memorabor justitiae tuae solius.* Balduinus in praefat. Post. (**) Menius in literis ad Lutherum datis commemorat, Priorem quendam in cœnobio Reinhardsbronnensi letaliter ægrotantem reliquis fra-

(*) Ernestus, archiepiscopus Magdeburgensis, Saxoniæ dux, jam morti vicinus duobus monachis Franciscanis ad lectum adstantibus in salinis Saxonicis cum alter diceret: *Bono animo esto, inclyte princeps, nos omnia non tantum nostra, sed & omnia totius Minoritarum ordinis bona opera tuae Celsitati communicabimus, non est dubium, quin illis acceptis coram Dei consistes tribunali justus & beatus;* respondit princeps: *Nullo modo nec meis nec vestris operibus ego confidam, sed solius Christi opera mihi sufficiunt. Nein ich traue, ich begehre eure Werk nirgend zu, Meines Herrn Christi Werke müssens allein thun, darauf verlaß ich mich.* GERHARDUS.

(**) Jacobus Sadoletus lib. I. comment. in epist. ad Rom. p. 11. *Spero immortalitatem consequi, quam Deus fidelibus suis proposuit, nec id tamen meritorum meorum fiducia, sed ipsius Dei clementia & bonitate adductus.* Fridericus Nausea, episcopus Viennensis, cent. II. homil. pag. 373. & 374. *A misericordia Dei nobis est, quidquid sanus & habemus; & quidquid agimus est perinde atque signum gratitudinis.* Meintzische agenda anno 1551. fol. 71. *Es sind nicht allein deiner lieben Brüder, sondern auch aller Menschen Verdienst viel zu klein und zu gering darzu, daß ein Mensch sich der Seeligkeit auf seine Werk vertrösten möchte.* Enchiridium Colon. anno 1549. edit. fol. 138. distinguit inter justitiam *perfectam* & *imperfectam.* Ludolphus Carthusiensis in medit. vitæ Christi prolog. col. 3. *Caveat prudenter fidelis peccator, ut nunquam in quocunque statu fuerit, confidentiam in meritis suis habeat, sed tanquam mendicus pauperculus omnino nudissimus ad eleemosynam dominicam mendicandam semper vacuus accedat, haec autem faciat, non quasi ex humilitate ficta merita sua abscondens, sed certissime sciens, quod non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens.* GERHARDUS.

fratribus dixisse: *Ah premit & angustat me totus mundus, omnes creaturae mihi sunt adversae.* Quærentibus autem illis, quid hoc rei sit, cum arctiore vitæ instituto reliquos superant omnes, respondit: *horum nihil coram Dei judicio subsistit, sed Christus crucifixus est testamentum & justitia mea.* Id convenit cum responso Agathonis eremitæ Ægyptii: *Alia Dei, alia hominum judicia*, cujus meminit Lud. Granatensis Domin. I. post Pentec. conc. II. Creuzenacherus multas legerat missas, plurimum jejunaverat, ædes sacras exstruxerat; in agone mortis constitutus singula bonorum genera in memoriam sibi revocabat; animadvertens autem, nullo horum conscientiam pacatam & quietam reddi posse, tandem subjiciebat: *Si nihil quidquam horum auxilio mihi esse potest, auxilietur illud: Miserere mei Domine propter dilectum Filium tuum, mediatorem meum.* Landspergius in ench. mil. christ. *Non cogites te pœnitentiae opera facturum pro peccatis tuis: haec enim opera tua, quantula putas sunt ad tot peccatorum acervos, omnia opera tua cogita minora, quam ut satisfaciant pro peccatis tuis.* Sed quid multis? Bellarminus ipse lib. V. de justific. cap. 6. sub finem scribit: *quod vera humilitas merita propria ignoret.* Gnaviter igitur arrogantes esse oportet, qui merita propria non solum noverunt, sed etiam propugnant, quibus non immerito occinitur illud: patroni meritorum sunt inimici gratiæ (*).

Antithesis adversariorum.

§. CVIII. Cæterum ut adversariorum quæ sit de meritis opinio, manifestius adpareat, primum ex scholasticis, deinde ex scriptoribus pontificiis quædam huc referemus. *Meriti* nomine utuntur alias de ipsis bonis operibus, alias de operum præmiis. Meritum pro operibus acceptum definit summa Angelica fi. de merito, *quod fit actio, quae fit, ut ei, qui agit, fit justum aliquid dari.* Tale meritum plerique statuunt duplex; *de congruo* & *condigno.* Sed Bonaventura I. sent. dist. 41. q. 1. & III. sent. dist. 4. art. 2. q. 2. triplex agnoscit: Primum est *meritum congrui, quando quis ex actione non habet debitum recipiendi, sed tamen illi, cui fit, decet dare: sic ut cum homo adteritur de peccato suo, licet non mereatur gratiam, tamen convenit Deo, ut facienti, quod in se est, ex sua bonitate det.* Secundum *est meritum digni, quando justus rogat pro aliqua persona, quae est in peccato; dignum quippe est, quod justus exaudiatur.* Tertium *est meritum condigni, quando agens habet debitum recipiendi,* vel brevius: *Meritum congrui est, quando peccator facit, quod in se est & pro se. Meritum digni, quando justus operatur pro alio. Meritum condigni, quando justus operatur pro se ipso.* Reliqui vero meritum *digni* referunt ad meritum *congrui*, sic enim scribit Biel II. sent. dist. 27. q. 11. art. 3. *nemo potest aliis directe beatitudinem mereri, haec enim respondet propriis operibus; potest tamen alteri mereri primam gratiam de congruo.* Ex quo adparet, quænam inter meritum de *congruo* & meritum de *condigno* differentia ab illis constituatur: illud est opus bonum ante gratiam; hoc vero est opus bonum consequens gratiam: illud procedit ex virtute liberi arbitrii; hoc vero ex vi motionis divinæ: illud valet ad impetrandam primam gratiam; hoc vero ad augmentum gratiæ & justitiæ, adeoque ipsam vitam æternam: illud nititur liberalitate acceptantis; hoc vero in debito præmiantis; utrique vero commune esse statuitur, quod sit actus libere elicitus, quod ad retributionem præmii acceptetur, & quod inter laborem & præmium quædam sit æqualitas. Quan-

(*) Idem lib. II. de grat. & lib. arbit. c. 13. §. 18. dicit, *opera esse viam perveniendi ad gloriam.* (At per viam, non ut per meritum, sed ut per medium sine quo non, terminus viæ adquiritur.) Lib. II. de pœnit. cap. 12. *Meritum ex condigno sive ex justitia gratiae op-*

poni, recte adserit. At tota scriptura clamat, vitam æternam dari ex gratia, quod Bellarminus negare nequit, nisi velit negare, solem lucere in meridie. Ergo agnoscat, bona opera non esse meritoria ex *condigno* vitæ æternæ. GERHARDUS.

Quando autem quæritur, an vitam æternam quis possit mereri de *congruo* vel de *condigno*, quidam modestiores respondent *de congruo*, plerique vero *de condigno* vitam æternam nos promereri posse respondent. Thomas II. sent. dist. 27. q. 3. *Quidam dicunt, quod aliquis vitam aeternam non potest mereri ex condigno, sed ex congruo; alii vero dicunt, quod quis etiam ex condigno vitam aeternam possit mereri per actus virtutum: illi tamen, qui dicunt, nos ex condigno vitam aeternam mereri posse, verius dicere videntur; id confirmo tali argumento. Sicut se habet culpa ad pœnam, ita opus virtutis ad praemium. Sed culpa ex condigno meretur pœnam aeternam, ergo actus virtutis ex condigno meretur vitam aeternam.* Eodem modo ratiocinatur Bernhardus de Bustis parte II. rosarii serm. XX. Guilielmus Altisiodorensis in summa aurea lib. III. tract. 22. arctius constringit argumenti nervum: *Homo ex condigno malis operibus meretur mortem aeternam, aliter ageret Deus injuste infligendo eam. At opera bona magis sunt bona, quam mala opera sunt mala. Ergo multo fortius bonis operibus meretur vitam aeternam ex condigno.* Ibidem: *Servitium gratis impensum obligat recipientem, & haec est communis animi receptio, quoniam contrarium ejus non recipit liberalitas; aliter enim facere est ingratitudo. Sed servitium impensum Deo ex caritate est gratis impensum. Ergo obligat Deum ad remunerationem; tenetur enim reddere praemium, aliter esset ingratus, & injuste faceret cum tali, nisi redderet.* Bonaventura II. sent. dist. 27. *Sicut aliquis non esset contentus, si de semine non reciperet decuplum; sic nullus esse posset contentus ex operibus meritoriis factis, nisi pro eis reciperet praemium perfectum, quod complet & terminat totum desiderium.* Ibidem: *Si consideratur operis arduitas, quia tale opus sic est in voluntate facientis, ut sit supra vires, ut homo elevetur in faciendo ipsum supra se, & bono proprio praeponat bonum aeternum, hinc est, quod tale genus operis aeterna remuneratione est dignum, & sic per ipsum mereri contigit merito condigni;* ubi Bonaventura rationem meriti deducit ab operis arduitate ac hominis voluntate, sed reliqui deducunt rationem meriti de *condigno* a caritate. Thomas I. 2. q. 114. art. 6. *Opus nostrum habet rationem meriti ex duobus:* primo *ex vi motionis divinae, & sic meretur aliquis de condigno:* deinde *secundum quod procedit ex libero arbitrio, & hinc meritum congrui.* Art. 4. *Actus habet merendi rationem* primo *ex divina ordinatione;* deinde *ex parte liberi arbitrii, quantum ad utrumque principalitas meriti penes caritatem consistit: nam vita aeterna consistit in Dei fruitione; motus autem humanae mentis ad fruitionem divini boni est proprius actus caritatis, per quem omnes actus aliarum virtutum ordinantur in hunc finem, secundum quod aliae virtutes imperantur a caritate.* Gabr. Biel II. sent. dist. 27. q. 11. art. 3. dub. quærens, an liberum arbitrium, an vero gratia principalior sit causa meriti, respondet, *rationem meriti principalissime convenire actui ex acceptatione divina; illa enim existente* (inquit) *semotis omnibus actus est meritorius.* Et paulo ante: *Non requiritur, quod actus meriti secundum intrinsecam bonitatem sit condignus seu proportionatus praemio, alias nullus actus temporalis esset aeterno condignus; sed condignitas attenditur in proposito ex divina acceptatione. Proinde debitum justitiae in praemiando actum non nititur bonitati actus, quam habet ex natura intrinseca, sed divinae ordinationi.* Apostolum, quando negat, passiones esse condignas futurae gloriae, intelligendum esse dicit, de *bonitate intrinseca operum, non de ea, quam habent ex gratia cooperante & libera Dei acceptatione.* Lect. LIX. in can. missæ. *Passiones non sunt condignae ad futuram gloriam, in quantum sunt passiones: sunt autem condignae, in quantum fiunt ex caritate.* Guilielmus Altisiodorensis lib. III. tract. 22. cap. 1. q. 2. statuit contrarium, videlicet quod *meritum per prius & principalius a fide, quam a caritate pendeat.* Sic Thomas I. 2. q. 5. art. 7. disputat, *habere perfectum bonum sine motu proprio, esse proprium Dei; habere illud uno motu esse angeli proprium; habere illud multis motibus meritoriis esse proprium hominis:* nihilo tamen minus diserte scribit I. 2. q. 114. art. 7. resp. ad 3.

quod

quod *omnis actus caritatis absolute mereatur vitam aeternam.* Cum quo consentit illud Franc. Mayronis lib. IV. sent. dist. 12. q. 3. *Ille actus est sufficiens dispositio ad delendum peccatum, qui de se est sufficiens ad vitam aeternam de condigno; sed quilibet actus contritionis est hujusmodi.* At si quilibet actus caritatis & contritionis absolute mereatur vitam æternam, quomodo angeli proprium erit uno actu meritorio summum bonum obtinere?

Praxis doctrinae de meritis.

§ CIX. In papatu superiorum temporum glorioſum *meriti* nomen non ſolum ad opera Deo mandata, ſed etiam ad ἐθελοθρησκείας vanas ac varias adcommodatum eſſe conſtat: nec ſolum ad opera humanitus excogitata; ſed etiam abſurda & ab honeſtate abhorrentia. In libro conformitatum Franciſci pag. 110. legitur, *quod Franciſcus cuidam fratri mandarit, ut nudus concionaretur, cumque frater de mercede quaereret, quam inde eſſet habiturus, reſpondiſſe Franciſcum, quod pro eo vitam aeternam ſit habiturus.* Quinimo religioſi (quos ita vocant) tanto meritorum cumulo ſeſe adfluere ſomniabant, ut non modo ſibi ad ſalutem abunde ea ſuppetere; ſed etiam de copiis meritorum ſuorum aliorum inopiæ proſpicere ſeſe poſſe confingerent: hinc nundinationes illæ meritorum monachalium, quibus non ſolum vivis, ſed & mortuis pecuniæ interventu miſſæ, jejunia, pſalmodiæ, vigiliæ, imo & contemplationes monachorum adplicabantur, confectis hac de re more civilium contractuum publicis inſtrumentis & certarum obligationum formulis, ut non immerito in taxa pœnitentiaria curiæ Romanæ dicatur: *Pauperes quia non habent, ideo non poſſunt conſolari:* & Albertus magnus de officio miſſæ cap. 16. tract. 3. *Hoc ſolo divitis conditionem ſorti pauperum praeſtare* ſcribat, *quod ille habeat, unde ſuffragia ſanctorum ſibi comparet, ut his in momento captivus liberetur ex purgatorio.* Tandem eo res devenit, ut per induitionem cucullæ monaſticæ meritorum iſtorum monachalium fieri crederetur adplicatio: unde Mantuæ marchio Fridericus II. Lutetiæ Albertus pius Carporum princeps, Patavii Chriſtophorus Longolius Belga, Rudolphus Agricola Heidelbergenſis, vide reſp. civ. Venet. ad paræn. Baronii pag. 62. Baldus jurisconſultus, atque alii etiam principes viri in tali cuculla ſepeliri voluerunt.

§. CX. Noſtro ſeculo luce evangelii ex papatus tenebris emergente, novis coloribus portentoſa illa de meritis ſomnia pinguntur, ipſis errorum fundamentis retentis. Sic enim concilium Tridentinum ſeſſ. IX. can. 32. intonat: *Si quis dixerit, hominis juſtificati bona opera ita eſſe Dei dona, ut non ſint etiam bona ipſius juſtificati merita, aut ipſum juſtificatum bonis operibus, quae ab eo per Dei gratiam & Jeſu Chriſti meritum, cujus membrum vivum eſt, fiunt, non vere mereri augmentum gratiae, vitam aeternam, & ipſius vitae aeternae, ſi tamen in gratia diſceſſerit, conſecutionem atque etiam gloriae augmentum, anathema ſit* (*). Bellarminus concilii Trident. interpres in judicio de lib. concordiæ mendac. VIII. col. 1547. *Iſtis enim operibus, quae fiunt ex fide & auxilio Dei, non tale tribuimus meritum, ut ei reſpondeat ex juſtitia merces, ſed meritum ſolum impetrationis, ut Auguſtinus loquitur, quod ſcholaſtici meritum de congruo, non de condigno nominare ſolent. Neque in hoc ulla eſt inter catholicos diſſenſio.* Hæc ibi Bellarminus, ſed longe alium Bellarminum audimus aliis in locis: lib. V. de juſtif. cap. 1. ſcribit, *communem eſſe catho-*

Q 2

(*) Colonienſis cenſura pag. 183. *Vita aeterna & merces eſt & retributio operum noſtrorum. Si merces, igitur meritum praeceſſiſſe neceſſarium eſt.* Ibidem pag. 176. & 177. *Hiſce iisdem operibus* (ſecundæ juſtificationis) *aeterna vita tanquam juſta debetur merces.* pag. 185. *Cedo nonne aeternos cruciatus pro malitia quemque mereri fateris, cur non igitur pari jure regni caeleſtis praemia pios mereri concedis?* Vaſquez tom. I. diſput. 86. cap. 4. pag. 593. *In homine juſto & ſancto apud Deum omnia etiam minima opera virtutum adquiſitarum ſunt meritoria vitae aeternae.* GERMARDUS.

catholicorum omnium sententiam, quod opera bona justorum sint vere & proprie merita, & merita non cujusque praemii, sed ipsius vitae aeternae. Cap. 7. *aliquam in meritis fiduciam poni posse* docet. Cap. 14. disputat, *substantiam divini judicii fore secundum justitiam distributivam, quia Deus ut summus judex pro meritis praemia distribuit; modum ejusdem judicii fore secundum justitiam commutativam, quia Deus constituet absolutam aequalitatem inter opera & mercedes, ut unusquisque non minorem mercedem habeat, quam justo judicio mereatur.* Cap. 8. concludit, *licitum esse operari bona opera intuitu mercedis aeternae.* Cap. 16. ex professo contendit, *opera justorum ex caritate facta meritoria esse vitae aeternae ex condigno.* Hunc enim titulum facit ejus capitis, & recitatis diversis pontificiorum opinionibus, mox suam subjicit, quam communem esse dicit theologorum sententiam. *Communis* (inquit) *theologorum sententia admittit simpliciter meritum de condigno.* Et paulo post: *Durandi sententia si nihil aliud vellet, nisi merita nostra non esse ex condigno, sive ex justitia absolute, sed tantum ex hypothesi, id est, posita liberali Dei promissione, non esset reprobanda: ceterum videtur omnino velle, merita nostra ex gratia Dei praecedentia & posita promissione adhuc esse talia, ut eis non ex justitia debeatur merces, sed ex sola Dei liberalitate, in quo sensu refellitur a theologis communi fere omnium consensu & merito.* Cap. 17. pugnat, *opera bona justorum esse meritoria ex condigno, non solum ratione pacti; sed etiam ratione operis; ita, ut in opere bono ex gratia procedente sit quaedam proportio & aequalitas ad praemium vitae aeternae.* Vides Bellarminum alibi adserere, bona opera esse meritoria vitae aeternae ex *condigno*, alibi vero, quod sint meritoria ex *congruo*; quin etiam utramque sententiam vocat communem, nec ullam hac de re inter catholicos dissensionem esse, cum tamen non solum ab aliis, sed etiam a se ipso dissentiat. Sic lib. II. de poenit. cap. 12. sub finem scribit: *Meritum ex condigno sive ex justitia opponitur gratiae;* sed lib. V. de justif. cap. 5. resp. ad 1. dicit: *beatitudinem tribui misericordiae, ac nihilominus esse veram mercedem meriti.* Lib. V. cap. 14. §. *Modum* sic scribit: *Deus non solum proportionalem, sed etiam absolutam aequalitatem inter opera & mercedem constituet;* sed cap. 19. statuit, *Deum remunerare opera ultra condignum.* Praetermittimus alias de meritis dissensiones, quas ipse Bellarminus adtingit, utpote 1.) quod Robertus Olchot senserit: *libertatem arbitrii non esse necessariam ad merendum;* cujus contrarium statuunt reliqui. 2.) Quod quidam recentior disputarit, *opera vere meritoria vitae aeternae fieri posse ab homine nondum renato vel reconciliato;* item *ad meritum non requiri gratuitam Dei promissionem;* cujus contrarium statuunt reliqui. 3.) Quod Altisiodorensis opinatus fuerit, *meritum prius & principalius pendere a fide;* quem sequi videtur Pistorius in hodeg. pag. 165. scribens: *fidem esse radicem & fundamentum totius insequentis beatitudinis:* sed contrarium statuunt reliqui. 4.) Quod quidam censeant abstinendum ab hac phrasi, *bona opera esse meritoria ex condigno;* quidam vero liberaliter ea utantur. 5.) Quod Dominicus a Soto lib. III. de natura & gratia c. 7. disputat, *bona opera justorum esse meritoria vitae aeternae ex condigno ratione operis, etiamsi nulla exstet divina conventio;* Andreas Vega in opusc. de justif. quaest. V. contrarium propugnat, videlicet *bona opera ex gratia procedentia non esse meritoria ex condigno ratione operis, sed tantum ratione pacti & acceptationis divinae.* Bellarminus lib. V. de justif. c. 17. & alii mediam sententiam amplectuntur, *opera* scilicet *bona justorum esse meritoria vitae aeternae ex condigno ratione pacti & operis simul.* 6.) Quod idem Vega statuit, *bona opera non accipere in die judicii ampliorem mercedem, quam justo Dei judicio mereantur:* contrarium statuunt reliqui, videlicet Deum remunerari opera bona supra condignum. 7.) Quidam disputant, *vitam aeternam, sive primum ejus gradum non cadere sub meritum, cum debeatur filiis Dei jure haereditatis;* sed Bellarminus cap. 20. vitam aeternam, tum quoad primum gradum, tum quoad caeteros bonis meritis filiorum Dei reddi propugnat. Quidam statuunt,

tuunt, quod *reparatio post lapsum non cadat sub meritum;* sed Bellarminus cap. 22. disputat, bonis operibus apud Deum obtineri posse, ut, etiam cum quis peccat, a Deo non deseratur.

An nomen meriti in scripturis fundetur.

1.) Eccles. XVI. Omnis misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum.

§. CXI. Nobis res erit cum Bellarmino, is lib. V. de justificatione cap. 2. probare conatur *nomen meriti in scripturis fundari*, quo sine producit sequentia scripturæ dicta. I.) Eccl. XVI. 14. *Omnis misericordia faciet locum unicuique, secundum meritum operum suorum.* Sed enim cum in græco non habeatur nomen *meriti*, sed solum κατὰ ἔργα, ideo Bellarminus addit, illud κατὰ ἔργα recte verti, secundum meritum operum, vel pro merito & dignitate operum. *Quid enim* (inquit) *est reddere secundum opera, nisi reddere, sicut opera merentur?* Resp. 1.) Ecclesiasticus non est in canone. 2.) Græca sic habent: v. 14. πάσῃ ἐλεημοσύνῃ ποίησον τόπον; ἕκαστος γὰρ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῦ εὑρήσει. Benedictus Arias: *Omni eleemosynae fac locum, unusquisque enim secundum opera sua inveniet*, ubi nulla fit meriti mentio. 3.) *Aliud est secundum opera reddere, aliud secundum merita operum sive propter opera reddere. In eo enim, quod secundum opera dicitur, ipsa operum qualitas intelligitur, ut cujus adparuerunt bona opera, ejus sit & retributio gloriosa. Illi namque beatae vitae, in qua cum Deo & de Deo vivitur, nullus potest aequari labor, nulla opera comparari, praesertim cum apostolus dicat: non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis.* Quam responsionem verbis Gregorii in psalm. VII. pœnit. conceptam non potest Bellarminus improbare, cum ipsomet teste *omnibus ecclesiae* (Romanæ) *filiis satis abunde sufficiat pontificis maximi auctoritas*, lib. V. de justif. cap. 14. §. 3. & *ipsa infallibilitas* (tum interpretationum, tum decisionum) *sit in solo pontifice.* lib. IV. de pontif. Rom. cap. 2. 4.) Proinde quod vetus interpres illud κατὰ ἔργα vertit *secundum operum meritum*, ex eo non potest nec debet colligi, quod *meriti* proprie sic dicti nomen in scripturis contineatur, sed quod καταχρηστικῶς & in sensu latiori tum vetus interpres, tum reliqui patres nomine *meriti* utantur.

§. CXII. II.) Heb. XIII. 16. *Beneficentiae & communionis nolite oblivisci, talibus enim hostiis promeretur Deus.* Sed cum in græco sit εὐαρεστεῖται, delectatur, placetur, &c. ideo Bellarminus subjungit; *perinde esse sive dicatur, Deus placari talibus hostiis, sive Deo iisdem placeri. Propriissime enim* (ait) *dicimus latine, unum apud alterum mereri, & eum sibi obstringere, qui facit aliquid, quod ei placeat, eumque delectet;* addit etiam, *verbum illud conjunctum cum vocabulo hostiarum, non solum significare, Deum delectari bonis operibus, sed etiam consiliari & induci ad benefaciendum iis, qui bene operantur, atque hoc ipsum esse, quod bona opera dicantur meritoria.* Resp. 1.) Bona renatorum opera εὐαρεστεῖν placere Deo, sive, quod idem est, τὸν θεὸν εὐαρεστεῖσθαι bonis operibus, extra controversiam est; sed bona opera esse ex *condigno* meritoria, id vero ex eo inferri posse negamus. 2.) Plura enim ad meritum requiruntur, quam ut officium alicui præstitum eidem placeat, eundemque delectet, uti ostendimus superius §. 102. Nimirum requiritur, ut opus illud, quo mereri velimus, sit nostrum; ut sit opus indebitum; ut sit utile atque commodum illi, cui præstatur; ut sit & pretio & dignitate æquale illi, quod pro opere nostro redditur. 3.) Filialis obedientia parenti grata est, eundemque mirifice adficit; eadem vero non est hæreditatis meritoria, cum sit jam ante debita, cumque hæreditas alio obtingat titulo, quam obedientiæ merito. 4.) Agnoscit hoc ipse Bellarminus, ideo ad argumentum nostrum, quod vita æterna detur credentibus, ut hæreditas filiis, ac proinde non ex operum merito, respondet hoc modo lib. V. de justif. cap. 3. *Vita aeterna habet conditionem mercedis & haereditatis*

2.) Heb. XIII. Talibus hostiis promeretur Deus.

ditatis, datur enim ex promissione laborantibus, quod est mercedis proprium, & non datur nisi filiis, quod est proprium haereditatis. Et paulo post: *Tametsi parvulis, qui mox a baptismo decedunt, vita aeterna detur solo jure haereditatis; tamen voluit Deus filios suos, qui usum rationis habent, propriis laboribus & meritis eam adquirere, ut duplici titulo illis vita aeterna deberetur, titulo videlicet haereditatis & jure mercedis.* At si omne, quod alteri placet, eundem ad mercedem proprie sic dictam obstringit, & est proprie meritorium, utique etiam obedientia filialis esset meritoria, & per consequens titulus hæreditatis a jure mercedis non differret, cujus contrarium statuit Bellarminus. 5.) Quod alteri placet, eumque delectat, non obstringit eum merendo, nisi simul sit opus indebitum; si enim jam ante debitum est, quomodo eum, cui debetur, obstringere potest? ubicunque ergo deest conditio indebiti, obstrictio illa sive meritum non potest habere locum. Jam vero quotquot & quanta bona opera renati præstant, ea jam ante Deo debentur, & multis quidem nominibus; videlicet jure creationis, conservationis, dominii, redemtionis, sanctificationis &c. Ergo non possunt Deum obstringere, utut eidem placeant. 6.) Explicandum etiam hoc loco, quomodo & quo respectu placeant Deo bona renatorum opera, nimirum non quia sunt omnibus numeris perfecta & omni labe carentia, sed quia proficiscuntur ex fide, a persona reconciliata, unde Hebr. XI. 6. *sine fide impossibile est:* εὐαρεστῆσαι *placere Deo*, in Christo igitur vera fide adprehenso placent Deo opera nostra. Proinde non nos obstringimus Deum nostris operibus, sed ipsi potius propter opera obstringimur, videlicet quia Spiritu suo ea in nobis efficit, atque in Christo grata habet, licet imperfectionis labe non careant. 7.) Verbum εὐαρεστέω & εὐαρεστέομαι in eadem epistola ad Hebr. XI. 5. & 6. ab interprete latino redditum est pro τὸ *placere*, εὐάρεστος por τὸ *acceptum*, placens, beneplacens, beneplacitum &c. Rom. XII. 1. & 2. cap. XIV. 18. 2 Cor. V. 9. Eph. V. 10. Phil. IV. 18. Col. III. 20. Tit. II. 9. Hebr. XIII. 21. nusquam vero per τὸ *mereri* aut *meritum*: ex quo adparet, in hoc etiam loco Hebr. XIII. 16. non intelligi meritum proprie sic dictum, sed illud, quod Deo placens est & acceptum. Unde Benedictus Arias vertit: *talibus hostiis beneplacet sibi Deus.* Ludovicus Vives in lib. X. August. de civit. Dei, cap. 5. *Graeca vox revera significat, delectatur Deus aut placetur Deo, utrumque melius, quam quemadmodum vulgo habemus, promeretur Deus.* In vet. test. phrasis hebraica, *ambulare cum Domino vel coram Domino*, redditur a LXX. interpretibus εὐαρεστῆσαι τῷ θεῷ, Gen. V, 22. VI. 9. XVII. 1. &c. Exod. XXI. 8. *Si fuerit* רָעָה בְּעֵינֵי *mala in oculis.* LXX. ἐὰν μὴ εὐαρεστῇ ἐν ὀφθαλμοῖς, si non placuerit in oculis. Num. XXII. 34. sic exprimitur, εἰ μὴ σοι ἀρέσκει. Gen. XXXIX. 4. *Invenit Joseph gratiam in oculis ejus* וַיִּשְׂרָת, *& ministravit* (verbum hebræum שָׁרַת usurpatur proprie de liberorum ministerio, sicut עָבַד de duriore servitio) LXX. καὶ εὐηρέστει αὐτῷ: ex quo adparet, quod εὐαρεστῆσαι τῷ θεῷ non sit meritis suis Deum obstringere, sed filiali obedientia ipsi grata & accepta eidem servire. 8.) Neque est, quod in voce θυσίων fundamentum aliquod meriti Bellarminus quærat, cum sacrificia non placuerint Deo ex opere operato, sed ex fide in Christum; cumque bona renatorum opera non sint sacrificium ἱλαστικὸν, (quale est unicum illud in ara crucis a Christo oblatum) sed εὐχαριστικὰ sacrificia, ὀσμὴ εὐωδίας, ut loquitur apostolus Phil. IV. 18.

Septem classes argumentorum pro meritis operum.

§. CXIII Quæ de vocabulis *dignitatis & mercedis* Bellarminus adnectit, ut ex illis probet, *meriti* nomen ex scripturis optima ratione deduci, suum inferius habebunt locum. Videamus igitur, quomodo rem ipsam, hoc est, bona justorum opera esse vere & proprie ex *condigno* vitæ æternæ meritoria Bellarminus probet! Adgreditur hoc cap. 3. ubi septem argumentorum classes producit. *Primum argumentum* (inquit) *ducitur ab iis locis,*

1.) *Vita æterna vocatur merces.*

locis, ubi vita æterna nominatur merces. Nam si ipsa est merces, bona opera, quibus illa redditur, sine dubitatione sunt merita. Matth. V. 12. *Gaudete & exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis; quid autem sit haec merces, paulo ante explicaverat Dominus: Beati, qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Dicitur igitur, gaudendum & exsultandum in persecutionibus, quoniam copiosa nos manet merces in cœlo, cum regnum cœlorum iis paratum sit, qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* Item: Matth. XX. 8. *Voca operarios, & redde illis mercedem: hujus autem mercedis nomine intelligi denarium diurnum, ex ipsa eadem parabola perspicuum. Per denarium vero diurnum significari vitam æternam, communi consensu patres docent.* Resp. 1.) Ipsam vitam æternam in promissionibus evangelicis dici mercedem, neque ex his neque aliis scripturæ dictis probaverit Bellarminus: quinimo in priore dicto notanter distinguitur inter cœlum ipsum, sive vitam æternam, & inter mercedem in cœlo. Neque enim dicit Christus, merces vestra erit cœlum, sed ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, *merces vestra copiosa erit in cœlo;* Matth. V. 12. Luc. VI. 23. sicut & de pietate pronuntiat apostolus 1 Tim. IV. 8. quod *habeat promissiones praesentis & futurae vitae*, hoc est, præmiorum in præsente & futura vita. Vita æterna non est operum nostrorum meritum, sed χάρισμα *gratuitum Dei donum in Christo Jesu;* Rom. VI. 23.(*) Eam ergo non possumus vel operibus, vel passionibus nostris ex *condigno* mereri: interim tamen merces piorum copiosa est in cœlo, quippe in quo excellentiori gloria ex Dei benignissima remuneratione coronabitur, qui plura laboravit, ac plus contumeliarum pro Christo sustinuit. Unde significanter de mercede *copiosa*, vel, ut græcus textus proprie reddendus, *multa*, & sic de gradibus gloriæ in vita æterna, non autem de ipsa vita æterna dictum Christi loquitur. Non negamus, regnum cœlorum ibidem promitti illis, qui persecutionem patientur propter justitiam; sed ex eo nondum sequitur, quod ipsa persecutionum tolerantia sit meritum regni cœlorum; aliud enim est quærere, quibus detur regnum cœlorum; aliud vero propter quid detur; illud describit *subjectum*, hoc vero *causam meritoriam.* 2.) Quando præmia bonorum operum, quæ in hac & futura vita eis dantur, *mercedis* nomine veniunt, non intelligitur stipendium debitum ex justitia propter meritum sive dignitatem operibus & passionibus justorum inhærentem; sed gratuita compensatio ex liberali & gratuita promissione orta, qua Deus obedientiam & passiones piorum se largissime remuneraturum pollicitus est. Merces in genere dicitur, quidquid alicui datur post præstitum laborem, sive gratis id fiat, sive ex debito; sive multum id sit, sive exiguum; sive labori respondeat, sive minus, ac proinde non est perpetua relatio inter *meritum & mercedem*, (ut in præcedente capite Bellarminus statuit) cum merces alicubi habeat locum, ubi non datur meritum: sane ubicunque est meritum, ibi etiam merces exigitur; nequaquam vero ubi merces datur, ibi meritum proprie sic dictum præcessisse intelligitur. Neve id gratis dicere videamur, producimus hæc fundamenta. Apostolus Rom.

(*) Pererius disput. IV. in cap. VI. Rom. *vita æterna a Paulo vocatur* τέλος, id est, *vectigal seu merces.* Resp. 1.) τέλος ibi non *ethice*, sed *physice* ponitur, id est, non pro præmio, mercede vel tributo, sed pro ultimo rei exitu, quemadmodum clausula finalis in peccato est mors & interitus, ita opera justitiæ subsequetur tandem velut ultima & exoptata clausula, vita scilicet æterna. 2.) Quod si vel maxime pro mercede poneretur, ut Erasmus statuit, tamen non acciperetur *in sensu strictiore*, ubi proportio est inter mercedem & meritum, qualem proportionem inter nostra opera in se considerata & vitam æternam non esse, concedit Pererius disput. XI. in cap. VI. Rom. num. 54. sed in significatione *lata* notat gratuitam compensationem profectam a promissione Dei, quo sensu merces hæreditatis vocatur Col. III. 24. GERHARDUS.

Rom. IV. 4. distinguit inter *imputationem secundum gratiam & secundum debitum*, inter mercedem debitam & gratuitam. *Et qui operatur*, (inquit) *merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum*: alia est igitur merces ex gratia data; alia vero ex debito. (Observa debitum hic considerari respectu justitiæ, illud enim proprie opponitur mercedi gratiæ, & proprie vocatur debitum; est autem aliud quoddam debitum καταχρηστικῶς sic dictum, videlicet debitum promissionis gratuitæ, quod gratiam non excludit, nec eidem opponitur: ex quo adparet, mercedem bonorum operum & debitum & indebitum esse diverso respectu; *debita* dici potest ratione promissionis, sed cum promissio illa sit mere gratuita, *quis enim dedit Deo prior, ut retribuatur ei.* Esa. XL. 23. Rom. XI. 35? ideo improprie vocatur debitum: nec usquam in scripturis sacris vox *debiti* de præmiis gratuitis bonorum operum usurpatur, sed tantummodo in scriptis patrum: *gratuita* vero est & *indebita*, si respectus habeatur ad justitiam meritis operum respondentem.) Quando ergo bonis operibus renatorum promittitur merces, intelligenda est merces secundum gratiam, non autem secundum debitum justitiæ (*). Ne vero ulla restet de mercede gratiæ dubitatio, notandum, Matth. VI. 1 & cap. V. 46. vocari μισθὸν sive *mercedem*, quod Luc. VI. 32. vocatur *gratia*, itemque psalm CXXVII. 3. *fructum ventris* sive liberos vocari שָׂכָר *mercedem*, cum tamen sint gratuitum donum. Ambrosius lib. I. epist. 1. circa medium: *Alia est merces liberalitatis & gratiæ, aliud virtutis stipendium; alia laboris remuneratio.* Lutherus in lib. de servo arbit. tom. III. latino pag. 192. *In merito vel mercede agitur vel de dignitate, vel de sequela. Verbum mercedis de præmiis bonorum operum usurpatum respicit sequelam, non autem dignitatem meriti &c.* 3.) Certum igitur esto, aliam esse mercedem *gratiæ*, aliam mercedem *debiti*; meritum proprie sic dictum non illam gratiæ, sed hanc debiti mercedem respicit. Quando ergo Bellarminus disputat, *mercedem & meritum esse relativa, mercedem reddi meritis, sicut gratia gratis datur*, tunc procedit a proprietate unius *speciei* ad proprietatem *generis*, quod est ἀσυλλόγιστον. Neque enim sequitur: quædam merces respicit meritum; ergo omnis merces respicit meritum: perinde ut non licet inferre: quoddam animal est rationale: ergo omne animal est rationale. 4.) Probandum vero fuerit mercedem gratiæ intelligendam esse, quando bonis operibus renatorum merces promittitur vel datur: id vero probamus ex analogia fidei, quæ docet, bona renatorum opera esse jam ante multis nominibus debita, esse imperfecta & labe peccati in carne peccatorum adhuc hærentis contaminata, ac proinde non posse Deum obstringere ad mercedem ex debito justitiæ reddendam: item nullam esse proportionem atque æqualitatem inter opera & illorum præmia, ac proinde non posse dici meritoria; ex gratuita promissione dari bonis operibus præmia: ergo non propter dignitatem aliquam, ac meritum eorum. Col. III. 24. præmia bonorum operum vocantur ἀνταπόδοσις τῆς κληρονομίας *retributio hæreditatis.* Quemadmodum filius nascitur hæres, nec operibus

(*) 1.) Gen. XV. 1. Deus ad Abrahamum dicit: *Ego sum protector tuus, & merces tua magna nimis*, quæ verba, ipso Pererio teste super hunc locum tom. III. pag. 727. tam *causaliter*, quam *substantialiter* possunt intelligi. *Causaliter* hoc sensu: ego tuos labores & merita cumulatissime remunerabor. *Substantialiter* vero hac ratione: ego ipse futurus sum merces tua, ex quo sic concludimus: si inter opera nostra & Deum nulla est proportio, Deus non est merces ex debito: sed prius verum. Ergo 2.) psalm. CXXVII. 3. liberi vocantur *hæreditas & fructus ventris*, merces שָׂכָר, cum tamen sint gratuitum donum, ut ex psalmi scopo, & ex voce *hæreditatis* meritum proprii laboris excludente colligitur. 3.) In sermone quotidiano vox *mercedis* eodem sensu usurpatur. Pater dicit filio suo, hoc vel istud facito, referes egregiam a me mercedem, novam vestem vel aliud quiddam, ubi vestis adpellatur quidem merces, quæ tamen non ex merito, sed libero patris dono obtingit filio. GERHARDUS.

ribus id demum promereri necesse habet: sic pii ex Deo nati sunt in Christo dilecti Dei filii; quod si filii, utique etiam hæredes: interim tamen quemadmodum larga hæreditas simul est præmium filialis obedientiæ; ita quoque cœlestis vitæ præmia largissime & longe ultra condignum piorum opera & adflictiones recompensant. Luc. VI. 32. cum Christus de præmiis bonorum operum loqueretur, subjungit: *Si diligitis eos, qui vos diligunt, quae vobis gratia est*, hoc est, quæ merces ex gratia? Basilius in psalmos septend. homil. II. quæ est in psalm. VII. pag. 68. docet *scripturae consuetudinem esse, ut ἀνταπόδοσιν* dicat pro *δόσει* & *ἀνταποδῶναι* pro *δῶναι*, *Retributionem pro dono, & retribuere pro dare.* Augustinus in psalm. CIX. *Fidelis Deus, qui se nostrum debitorem fecit, non aliquid a nobis accipiendo, sed tanta nobis promittendo &c. quidquid promisit, indignis promisit, ut non quasi operibus merces promitteretur, sed gratia a suo nomine gratis daretur.* Chrysostomus in cap. XXIV. Matth. *Non debendo, sed promittendo Deus se debitorem fecit.* Prosper lib. I. de vocat. gentium cap. 17. *Ideo in parabola de his, qui laborant in vinea, datur idem praemium eademque merces omnibus operariis, sive multum sive parum laboraverint, ut ii, qui multo labore sudarunt, nec amplius, quam novissimi, acceperunt, intelligant, donum se gratiae, non operum accepisse mercedem.* Lyranus in cap. X. Johannis. *Gloria cœlestis non proprie dicitur merces, sed tantummodo large, in quantum omne, quod redditur, in praemium laboris dicitur merces. Ratio autem hujus est, quia haereditas distinguitur a mercede proprie dicta, sicut filius, cui debetur haereditas, distinguitur ab operario conductitio, cui debetur merces: gloria autem cœlestis redditur fidelibus, sicut haereditas liberis, propter quod non habet rationem mercedis.* Quid quod ipse Stapletonus in antidot. Matth. V. p. 45. quoddammodo agnoscit mercedem, quæ bonis renatorum redditur, esse gratuitam, nec nisi promissionis respectu debitam dici posse. *Est quidem* (inquit) *promissio Dei gratuita, promissione autem semel facta retributio non est gratuita, sed debitoria, non quia Deus nobis aliquid debet, sed quia ejus, quod gratuito promisit, debitor factus est, & se ipsum negare non potest.*

Parabola de operariis in vinea Matth. XX.

§. CXIV. Cæterum cum in parabola Christi Matth. XX. de operariis in vinea magnum argumenti sui robur constitutum existimet Bellarminus, opponimus ei hæc fundamenta. 1.) Ex parabolis non est judicandum de articulis fidei, sed contra potius ex articulis fidei (ex analogia fidei propriis & perspicuis verbis in scripturis proposita) judicandum est de parabolis. Irenæus lib. II. adversus hæres. cap. 46. *Quia parabolae multas recipere possunt absolutiones, ex ipsis de inquisitione Dei adfirmare, derelinquentes quod certum, indubitatum & verum est, valde praecipitantium se in periculum & irrationabilium esse, quis non amantium veritatem confitebitur?* Chemnitius in locis cap. de lib. arbit. p. 509. adlegat ex Hieronymo: *Nunquam parabolae vel dubia dogmatum intelligentia potest ad autoritatem dogmatum proficere.* 2.) *In parabolis nec possunt, nec debent singula membra urgeri, sed sufficit principalem earum teneri scopum*, quæ est regula Chrysostomi homil. LXV. in cap. XX. Matth. quam repetit Theophylactus in cap. XVI. Lucæ his verbis: *Omnis parabola oblique & figurato modo rerum quarundam naturam repraesentat, non per omnia illis adsimilata, propter quas adsumta est; idcirco non oportet omnes parabolarum partes curiosius scrutari, sed quatenus adparent proposito utiles, reliquae enim fineudae sunt quasi parabolam contexentes, & nihil ad propositum conducentes.* Salmeron tract. XXXIII. sect. 1. *Similitudines corporum & comparationes non possunt praecise repraesentare rerum spiritualium proprietates, & si in parte aliqua serviunt, in multis sunt dissimiles.* 3.) Intuendus igitur principalis parabolæ scopus, qui ex antecedentibus & consequentibus satis perspicue elucescit. Præcedenti cap. 19. accedit ad Christum juvenis quidam in scholis pharisæorum institutus, opinione justitiæ propriæ & perfectæ impletionis

legis inflatus; *omnia haec praecepta*, inquit, *custodivi a juventute mea, quid adhuc mihi deest?* v. 20. Illi Christus speciale mandatum de relinquendis bonis omnibus proponit, ut hac ratione ipsum convincat, quod nondum diligat Deum super omnia, v. 21. *juvenis haec audiens discedit tristis;* v. 22. qua occasione Christus ad discipulos conversus de divitiis differit, quod illis abundantes difficulter intrent in regnum cœlorum. v. 23. Petrus vero se & discipulos eo pervenisse ratus, quo hic juvenis vocabatur, sic infert: *Ecce nos reliquimus omnia & secuti sumus te, quid ergo erit nobis?* v. 27. nimirum sollicitus erat de mercede, ne non amplam & copiosam satis olim obtineret; Christus apostolis in specie, mox omnibus illis, qui propter doctrinam evangelii in persecutionibus quidquam relinquunt, in genere largissimam promittit retributionem. v. 28. & 29. Sed per ἐπανόρθωσιν statim subjicit, *multi autem primi erunt novissimi & novissimi primi*, v. 30. admonens ad seriam humilitatem, ne quis se in corde suo æstimet primum, cui præ aliis propter pietatis opera ex jure debeatur merces, fore enim, ut tales primi fiant novissimi, ac propter superbiam suam rejiciantur. Huic admonitioni immediate Christus subjicit parabolam, eandemque per particulam αἰτιολογικὴν cum præcedentibus connectit: *Nam simile est regnum cœlorum patrifamilias &c.* Neve ulla superesset dubitatio, hanc parabolam respicere ad præcedens caput 19. ideo illa ipsa verba capite præcedenti præmissa *epiphonematis* loco sub finem ejusdem repetuntur: *Sic novissimi erunt primi, & primi novissimi.* v. 16. Scopus igitur parabolæ ostendit, illos, qui sese existimant primos, qui confidunt, se perfecte implevisse legem, ac suis operibus vitam æternam promereri posse, coram Dei judicio esse novissimos; ac proinde hanc parabolam meritis operum directe oppositam esse, tantum abest, ut eadem stabilire judicanda sit. 4.) Id ipsum docet ἐργασία parabolæ. Qui enim unam tantum horam in vinea laboraverant, sicque denarium diurnum (non nisi totius diei labori debitum) promeriti haud quaquam erant, nec de operibus suis præsumere, vel debitam aliquam mercedem exigere poterant, illis non minus datur integer denarius, quam qui diei pondus & æstum pertulerant: ex quo manifeste adparet, ex gratia, non autem propter laboris dignitatem operariis mercedem fuisse datam. Ita nos colligere docuit Prosper lib. I. de vocatione gentium, cap. 17. *Ideo in parabola de his, qui laborant in vinea, datur idem praemium eademque merces omnibus operariis, sive multum, sive parum laboraverint, ut ii, qui multo labore sudarunt, nec amplius, quam novissimi acceperunt, intelligant, donum se gratiae, non operum accepisse mercedem.* Agnoscit hoc quodammodo ipse Bellarminus, sic enim scribit lib. III. de justif. cap. 16. §. 7. *Non facit Deus injuriam ei, cui debitam mercedem reddidit, si parem vel majorem alteri ex benignitate donaverit.* Lib. V. de justif. cap. 19. §. 5. *Ad haec Matth. XX. in parabola vineae manifeste videmus, multis dari integrum denarium diurnum, cum tamen non integrum diem in opere fuissent. Atqui id non ex justitia, sed ex liberalitate factum esse, indicat Dominus, his verbis: Volo huic dare, sicut & tibi. &c.* Lib. II. de gratia & lib. arbit. cap. 3. §. 6. *Acceptio personarum vitium est contra justitiam, & ideo locum non habet in donis gratiae.* Et postea: *Imo in ipso judicio quamvis acceptio personarum esset, alicui minus praemium dare, quam justo judicio mereatur, vel majori supplicio adficere, quam dignus sit reus; tamen si alicui majus praemium aut minorem poenam dare voluerit, non erit acceptor personarum, etiamsi id non cum omnibus servet, quoniam hoc non est justitiae, sed liberalitatis, juxta illud: Amice non facio tibi injuriam &c.* Ergo si ex hypothesi Bellarmini per denarium intelligitur vita æterna, consequens est, si vel maxime primis operariis vita æterna detur, ut merces debita, respectu tamen eorum ad minimum, qui per unam tantummodo horam laboraverant, vitam æternam esse gratuitum Dei donum, non autem laboris meritum ex justitia debitum (*). 5.) Paterfamilias ab

(*) Grantensis in epit. conc. pag. 124. *Tota parabola huc potissimum spectat, ut liberalitatem & libertatem Domini in donorum suorum distributione demonstret.* GERHARDUS.

ab illis, qui integrum diem laboraverant, interpellatus & liberam de suis disponendi facultatem & gratuitum suum in eos, qui unam tantum horam laboraverant, favorem ac benevolentiam disertis verbis adlegat: *An oculus tuus malus* (sive ut vulgata versio habet, *nequam*) *est, quod ego bonus sim? Volo autem huic novissimo dare, sicut & tibi.* Ergo quæ novissimis operariis datur merces, eam gratiæ, bonitatis & benignitatis esse, non obscure demonstrat. 6.) Arcte igitur tenendus est hic parabolæ scopus ipsa Christi adplicatione satis perspicuus; ultra hunc scopum vel etiam contra eum præsentem parabolam ad operum merita detorquere, nec Bellarmino, nec ulli hominum fas est, alias multa absurda inde nascerentur. Commendat Bellarminus Hieronymi lib. II. adversus Jovinian. Augustini de virgin. cap. 26. serm. LVI. de verb. Domini. Gregorii libr. IV. moralium cap. 42. & aliorum patrum explicationem, qui per *operarios primae horae*, Abelem & Sethum; *per operarios horae tertiae*, Enochum & Noahum; *per operarios sextae*, Abrahamum, Isaacum & Jacobum; *per operarios nonae* Mosen & prophetas; *per operarios horae undecimae*, populum gentium; *per denarium* vero vitam æternam plerique omnes intelligunt. At quam proclive est multas dissimilitudines in hac explicatione ostendere, si quis membra singula scrupulosius velit urgere? si enim per operarios primæ horæ intelliguntur Abel & Sethus, consequens fuerit, eos in falsa illa opinione hæsituros, quod plus sint accepturi quam fideles ex gentibus vocati; eosdem contra patremfamilias sub vesperam diei murmuraturos; vixisse eos ad finem usque mundi; iisdem a patrefamilias tribui, quod habeant oculum nequam, &c. Si per denarium intelligitur vita æterna, consequens fuerit, etiam murmurantibus contra Deum contingere vitam æternam; pios per integrum diem laborantes majus aliquod operum suorum præmium postulare, quam est vita æterna; vitam æternam dari iis, qui non sunt electi; iidem enim sunt primi, qui non electi in hac parabola, quippe quam Christus concludit his verbis: *Sic novissimi erunt primi & primi novissimi, multi enim sunt vocati, pauci vero electi.* 7.) Concinnius ergo idem Hieronymus in cap. XX. Matth. idem Augustinus serm. LIX. de temp. idem Gregorius homil. XIX. in evangel. & alii ex veteribus ad ætatem hominis parabolam adplicant, *per horam primam* intelligunt pueritiam; *per tertiam* adolescentiam; *per sextam* juventutem; *per nonam*, senectutem; *per undecimam* vitæ exitum notant; quo sensu latro hora undecima vocatus intelligitur: addendum, quod aliqui solum prima hora vocati murmurent adversus patremfamilias, merita operum suorum jactando, & reliquis, præsertim novissima hora vocatis, sese præferendo, in illis parabolam salvari sufficit, si vel maxime non omnes prima hora vocati tales sint, ut patet ex Jeremiæ & Johannis baptistæ exemplo. Per denarium Irenæus libr. IV. cap. 70. *imaginem & inscriptionem regis, agnitionem Filii Dei, quae est in corruptela*, intelligit. Ab hac explicatione non longe abit sententia Erythrop. Dom. Sept. in epit. conc. pag. 265. qui *per vesperam* intelligit tempus nov. test. *per denarium* vero Christum cum omnibus beneficiis. Conf. Balduinum Dom. Sept. pag. 195. Lyserum harm. lib. V. cap. 132. Judæi semper singularia quædam privilegia ex adventu Christi præ gentibus adfectarunt; cum ergo viderent, ultimos sibi in ordine præferri & præmia exæquari, murmurare incipiunt adversus patremfamilias; accipiunt igitur denarium, id est, promissio de Christo itidem ad ipsos pertinet, sed non prodest eis, quia fide non amplectuntur (*). Optime Hilarius can. XX. in Matth. *per denarium obedientiae praemia in genere* accipit, cui adfine est illud Basilii in regulis interrog. 256. *Pacta illa merces potest esse centuplum, quod in hac vita Dominus eos adsecuturos spopondit, qui exsequendi causa mandati ipsius,*

(*) Prosper lib. I. de voc. gent. cap. 12. Augustinus de S. virgin. & tract. LXVII. in Joh. *per denarium* intelligunt *vitae aeternae aequalitatem; Theophylactus Spiritus sancti gratiam*; Aretius pag. 130. in Matth. *omne id, cujus respectu singuli se conduci patiuntur.* GERHARDUS.

quidvis eorum, quae in hac vita habentur, omisissent: ita, ut de hoc intelligatur quod dictum est, tolle quod tuum est. Quoniam autem invidiae morbo contacti erant, qui priores in opere laborare visi erant, & propterea aegre ferebant, in mercedis acceptione posteriores illos sibi fuisse exaequatos, illis dicitur, non esse eos amplius vitae aeternae haereditatem adepturos, sed centuplo illo accepto in hac vita, in futuru propter invidiam damnatum iri. Duplices enim operarii in hac parabola nobis proponuntur; quidam in operibus suis spectant mercedem, existimantque labores suos esse dignos praemio; ideo pro majori labore majorem exigunt mercedem, enumerant Deo merita sua, invident proximo gratiam Dei, extollunt sese supra alios; murmurant contra patremfamilias, adcusant eum injustitiae, sua opinione & judicio mundi sunt primi; illi accipiunt denarium, hoc est, coguntur esse contenti praemiis hujus vitae. Deus enim tam beneficus est, ut nihil quidquam boni relinquat immune a praemio; sed qui volunt operibus confidere, eadem jactare & reliquis sese propter ea praeferre, illi ablegantur particula praemiorum hujus vitae, coguntur enim abire, nec habent, quod de injuria sibi facta juste conqueri possint. Quidam vero non respiciunt in operibus suis mercedem, contenti sunt gratuita illa promissione patrisfamilias: *Quod justum est, dabo vobis*, obsequuntur vocationi, strenue laborant, serviunt Deo in simplicitate cordis sui, & sunt in oculis suis novissimi, judicant se & opera sua non esse digna, quibus merces debeatur, committunt se totos divinae gratiae, agnoscunt opera sua longe imparia esse, quam ut vitae aeternae praemia ipsis debeantur, agnoscunt se longe plura Deo debere, quam praestant, illi fiunt primi, hoc est, Deus sua gratia eos complectitur, & pietatem eorum hujus & futurae vitae praemiis ex gratia remuneratur. Illi operarii possunt dici *murrende Lastträger*, hi vero *willige Gnadendiener*. Nazianzenus orat. XL. in bapt. pag. 651. *Illi non prius crediderunt, nec ingressi sunt, quam ipsis ex conventu merces constituta fuisset: hi nulla conducta mercede ἀσύμβωνοι ad laborem accesserunt, quod quidem majoris fidei argumentum est: adhaec illi invidiae & ad murmurandum proclivis naturae esse inventi sunt: his nihil tale objicitur: tum etiam illis merces erat, quod dabatur, etiamsi improbis & malignis: his gratia: Quare sioliditatis damnati ampliori mercede merito privati sunt.* 8.) Ex his facile intelligi potest, quid ad exceptiones Bellarmini respondendum sit. Apologia Augustanae confessionis disputat, *mercedem vocari praemium, quod Deus reddit, non quia debeatur operibus, sed quia debetur promissioni, qua Deus constituit opera remunerari.* Bellarminus obvertit, *mercedem hanc dari operibus, non soli promissioni, cum diserte in parabola dicatur: Voca operarios, & da illis mercedem: item quod mercedis nomine venit, id respectum habere non ad solam promissionem, sed etiam ad conditionem operis & conditionis impletionem.* Respondeo, sane merces non solum respicit promissionem, sed etiam opera, datur enim operantibus, sed ex eo nondum sequitur, quod propter meritum & dignitatem operibus inhærentem detur, cum ex gratuita bonitate & promissione potius contingat; aliud est quærere, cui detur merces, aliud propter quid detur; operibus mercedem (gratiæ) dari concedimus, propter opera eandem dari negamus; *conditionem* operis ad mercedem requiri concedimus, *causalitatem* vero operis intercedere negamus. Quod subjungit Bellarminus, *vitam aeternam duplici titulo piis deberi, titulo scilicet haereditatis & jure mercedis*, de eo superius §. 100. quantum satis erat, egimus.

2.) *Deus reddet unicuique secundum opera.*

§. CXV. *Alteram* classem argumentorum pro stabiliendis operum meritis petit Bellarminus ex illis locis, in quibus dicitur *Deus redditurus unicuique secundum opera.* psalm. LXII. 13. *Reddes unicuique secundum opera sua.* Matth. XVI. 27. *Filius hominis venturus est in gloria Patris sui cum angelis suis, & tunc reddet unicuique secundum opera sua.* Luc. VI. 38. *Eadem mensura, qua mensi fueritis, remetientur vobis.* Rom. II. 5. *thesaurizas tibi iram in die irae & revelationis justi*

justi judicii, v. 6. *qui reddet unicuique secundum opera ejus* (*). 1 Cor. III. 8. *Unusquisque mercedem accipiet secundum suum laborem.* Gal. VI. 8. *Quae seminaverit homo, haec & metet.* Apoc. XXII. 12. *Ecce venio cito, & merces mea mecum est, reddere unicuique secundum opera sua.* Hæc dicta Bellarmino hunc videntur habere sensum, quod *praemium cœleste detur hominibus secundum mensuram & proportionem operum & laboris:* ex quo ulterius colligit, *in praemio illo conferendo non haberi rationem solius promissionis, vel liberalitatis, vel indulgentiae Dei; sed etiam dignitatis & efficaciae ipsorum operum.* Resp. 1.) Dicta illa non sunt ejusdem generis omnia; proinde ἀπαιδεύτως uni fasciculo includuntur. In genere dicimus, ea, quæ pro æquipollentibus habet Bellarminus, videlicet præmia dari secundum opera, & præmia reddi secundum mensuram & proportionem operum, esse diversissima: illud notat operum testimonium; hoc vero eorundem meritum: illud distertis scripturæ verbis adseritur, hoc vero iisdem refragatur. Dantur præmia secundum opera, quia Deus ex gratia piorum opera temporalibus & æternis præmiis remuneratur; nequaquam vero dantur secundum mensuram & proportionem operum; tum quia peccata etiam piorum incomparabiliter plura sunt, quam bona eorum opera; tum quia nulla est inter opera nostra & præmia, in primis cœlestia, proportio. 2.) Observavit hoc discrimen ipse Gregorius in psalm. VII. pœnitent. cujus, utpote Romani episcopi, testimonium non poterit repudiare Bellarminus: *Aliud est* (inquit) *secundum opera reddere, & aliud propter ipsa opera reddere; in eo enim quod secundum opera dicitur, ipsa operum qualitas intelligitur, ut cujus adparuerint opera bona, ejus sit & retributio gloriosa. Illi namque beatae vitae, in qua cum Deo & de Deo vivitur, nullus potest aequari labor, nulla opera comparari, praesertim cum apostolus dicat: non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis.* Theodoretus in cap. VI. Rom. *Etsi quis summam & absolutam justitiam praestiterit, temporalibus laboribus aeterna in aequilibrio non respondent.* 3.) Huc pertinet observatio phraseos: nusquam adseritur διὰ τὰ ἔργα, *propter opera* dari præmia, sed κατὰ τὰ ἔργα, *secundum opera:* prius notat *meritum*, dignitatem & efficaciam operum; posterius vero eorum *qualitatem* & testimonium. Qualia opera hominum sunt futura, tale etiam fore judicium ostenditur; si bona, testificantia scilicet de vera in Christum fide, & salute ipsi propter Christum potituri sunt, & cœlestibus præmiis ipsorum opera ornanda; sin mala, de incredulitate & impœnitentia ipsorum testificantia, non solum ab æterna salute excludentur, sed etiam æternis pœnis subjicientur. Loquimur autem de qualitate operum, non prout *legaliter* juxta strictum justitiæ divinæ rigorem, (quem ne ipsa quidem piorum opera sustinere possunt,) sed *evangelice* juxta gratuitam misericordiæ divinæ promissionem considerantur; etenim si ad exactissimam legis trutinam piorum opera examinentur, ac severo Dei judicio discutiantur, tum propter adhærentem imperfectionem & peccati labem meritissime repudiari possent; sed propter Christum placent Deo renatorum opera ex fide facta, per quam adhærens immundities tegitur, ne in conspectum & judicium Dei veniat, ac gratuitam eorum remunerationem impediat. 4.) Neve quis dubitet de sensu phraseos κατὰ τὰ ἔργα, adtendat sequentibus scripturæ dictis. 2 Cor. V. 10. *Omnes nos manifestari oportet coram tribunali Christi, ut referat unusquisque* τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, *propria corporis prout gessit,*

(*) Pererius disput. V. in cap. II. Rom. num. 39. pag. 279. *Secundum opera* sic exponit, *quod Deus propter bona opera seu pro qualitate ac merito dignitateque operum unicuique sit retributurus.* Atqui 1.) nusquam legitur in scriptura, *vitam aeternam dari propter bona opera.* 2.) In negotio justificationis & salutis semper opponuntur *opera & gratia.* 3.) Apostolus Rom. VIII. expresse testatur, nullam esse bonorum operum dignitatem respectu vitæ æternæ. GERHARDUS.

sive bonum, sive malum. Apoc. XXII. 12. *Ecce venio cito & merces mea mecum, reddere unicuique ὡς τὸ ἔργον ἀυτοῦ ἔσται, prout opus ejus erit;* ubi manifestissime bonorum operum qualitas & testimonium, nequaquam vero eorundem meritum phrasi illa exprimitur. Qui valet optimo inter multos competitores testimonio, is beneficium consequitur, cum eo agitur secundum testimonium; at nemo interim dicet, quod testimonii merito beneficium sit ei collatum, virtute enim meritus sit oportet, ut beneficium accipiat, cujus judicio illi duntaxat fuerat testimonium, quæ est Mylii similitudo. 5.) *Reddere secundum opera* Bellarminus (si modo ad scopum controversiæ hoc argumentum adcommodatum esse debeat) intelligit, reddere ex debito justitiæ, tanquam mercedem proprie sic dictam meritis ex adverso respondentem: atqui hoc neque ῥητῶς dictis illis adseritur, neque valida consequentia ex eis inferri potest: quin imo non ἀντιδόσεως sed ἀποδόσεως vocula in illis dictis usurpatur Matth. XVI. 27. Rom. II. 6. Apoc. XXII. 12. Si ἀντιδόσεως vox a Spiritu sancto adhiberetur, specie aliqua debitæ mercedis retributio urgeri posset; at τὸ ἀποδοῦναι generale est; ac proinde, quando Deus ex gratia non merita nostra, sed sua in nobis dona coronat, optime locum habere potest. Huc referendum, quod Apoc. XXII. 17. additur, *qui sitit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vitae δωρεὰν gratis;* & quod cap. XXI. 6. & 7. præcedit: *Ego sitienti dabo de fonte aquae vivae δωρεὰν: Qui vicerit, κληρονομήσει πάντα, haereditate consequetur omnia, & ero illi Deus, & ipse erit mihi filius.* Proinde per ἀντιδοσιν gratuita donatio, nequaquam vero debitæ mercedis retributio intelligitur. 6.) Restat ut in specie ad quædam dicta respondeamus. Psalm. LXII. 13. immediate præcedit, *Tibi Domine misericordia, quia tu reddes* תְּשַׁלֵּם *viro secundum opus suum.* שלם sæpius usurpatur pro ἀποδοῦναι, uti etiam hoc ipso in loco verterunt LXX. Inter. ἀποδώσεις ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ἀυτοῦ. Luc. VI. 38. proprie non agitur de retributione *divina*, sed *civili* & *politica*; in plurali enim dicitur, *mensuram bonam &c. dabunt in sinum vestrum, & eadem mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis.* Quod si vel maxime de divina retributione hoc dictum intelligeretur, probaret potius, Deum supra meritum & supra condignum bona opera remunerari, quam quod bona opera vere & proprie ex *condigno* sint vitæ æternæ meritoria: ideo ipse Bellarminus cap. 19. sequente hunc locum eo fine adducit, ut probet, *Deum remunerare opera bona supra condignum.* Dictum Rom. II. 6. plane legale est, ut ex scopo disputationis apostolicæ manifestissimum: id enim apostolo propositum, ut perfectam legis impletionem omnibus hominibus deroget, ac proinde ex operibus nullam carnem coram Deo justificari posse demonstret. 1 Cor. III. 8. non de ipsa vita æterna, sed de aliis præmiis agitur; sic enim habent verba; *unusquisque ἴδιον μισθὸν, propriam mercedem accipiet juxta ἴδιον proprium laborem.* Vita æterna communis erit omnibus beatis; at merces illa, de qua apostolus hic loquitur, erit cujusque propria, non autem communis omnibus. Ergo non est ipsa vita æterna. Quod si in hoc dicto apostolico per mercedem intelligeretur vita æterna, sequeretur, eum, qui non accipit mercedem, nec vitam æternam accepturum. Posterius est falsum, ut adparet ex v. 14. & 15. Ergo & prius. Unde ipse Bellarminus in hoc capite præsente locum ad differentias graduum diserte adcommodat, quando paulo post scribit: *Si vera esset haereticorum sententia, sicut justitia eadem est in omnibus justis, nec major in uno, quam in alio, ita esset eadem beatitudo in omnibus beatis, nec major in uno, quam in alio. At certe longe aliud scriptura docet, cum ait: Unusquisque mercedem accipiet secundum suum laborem.* De loco Gal. VI paulo post disseremus: locus Apoc. XXII. ex præcedentibus intelligitur.

§. CXVI. Verissima igitur est nostrorum responsio, quod dictis illis præmia temporalia & æterna, bonis operibus ex gratia danda, adstruantur; nequaquam vero opinio de meritis, qua finguntur bona opera non solum cœlestium præmiorum, sed etiam ipsius vitæ æternæ vere

&

& proprie ex condigno meritoria esse, stabiliatur. Sed Bellarminus habet, quod regerat: Lib. V. de just. cap. 3. 1.) *Apostolus cum dixisset* Rom. II. 6. *Deum redditurum unicuique secundum opera, subjunxit continuo: his, qui secundum patientiam boni operis gloriam & incorruptionem quaerunt, vitam aeternam. Ergo docuit vitam aeternam esse illud praemium, quod datur secundum proportionem & mensuram operum.* Resp. legis divinæ sententiam eo in loco proponit apostolus; lex promittit vitam æternam perfecte obedientibus. At cum propter infirmitatem carnis nullus perfecte impleat legem; ideo hæ promissiones legis redduntur nobis inutiles: fide igitur confugiendum est ad Christum, *qui est finis legis*, Rom. X. 4. *in eo promissiones Dei sunt* ναὶ καὶ ἀμήν. 2 Cor. I. 20. Quodcunque igitur lex promittit, id fide in Christum, qui nostri loco implevit legem, obtinemus: ex illa fide postea bene operamur, ac nos Christo vere insitos esse demonstramus; in iisdem operibus, tanquam in via, ad ultimam vitæ æternæ possessionem ambulantes, eandem ex gratia per fidem tandem consequimur: quo sensu illud ζητεῖν τὴν δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ accipiendum erit, si ad renatos transferatur, sicque bona opera erunt *via regni, non causa regnandi*, ut Bernhardus in tract. de grat. & lib. arbit. sub finem loquitur. Petrus *salutem animarum finem fidei* vocat, 1 Petr. I. 9. nimirum quia fides in Christo non solum gratiam Dei, remissionem peccatorum & justitiam, sed ipsam etiam vitam æternam (quæ est donum Dei in Christo Rom. VI. 23.) adprehendit; eadem viva & vera fides, postquam in Christo salvatore unico vitam æternam adprehendit, efficax est per bona opera, quibus tanquam fructibus se declarat, & ad propositum finem (vitam æternam Rom. VI. 22.) feliciter decurrit. Proinde nec fides nec opera tanquam causa *meritoria* ad vitam æternam concurrunt; sed fides justitiam & salutem in Christo adprehendit, & est causa *instrumentalis*; bona opera sunt velut stadium illud ac via, in qua decurrere debent renati, ut finem fidei salutem æternam tandem consequantur. *Non est autem idem finis & merces: nam finis relationem habet ad media, sive sint merita, sive non sint: merces* (debita scilicet & proprie sic dicta) *relationem habet ad sola merita*, ut in hoc ipso capite Bellarminus scribit. 2.) Gal. VI. cum dixisset apostolus: *Quae seminaverit homo, haec & metet*, adjunxit explicans: *Qui enim seminaverit in carne sua, de carne metet corruptionem; qui autem seminat in Spiritu, de Spiritu metet vitam aeternam. Ergo vita aeterna datur secundum mensuram & proportionem operum.* Resp. ipse Bellarminus in sequentibus verbis hujus capitis dictum apostolicum ad graduum differentias in vita æterna adcommodat, sic enim scribit: *Longe aliud scriptura docet*, (quam quod sit eadem beatitudo in omnibus beatis; nec major in uno, quam in alio) *cum opera comparat semini, & vitam aeternam frugibus.* Ergo ex hypothesi Bellarmini non de ipsa vita æterna, sed de gradibus gloriæ in vita æterna apostolus agit; illos vero diversis operibus diversos ex gratia dari, haud inviti concedimus. At inquit Bellarminus: *vere semen est causa frugum, & secundum mensuram sementis messis quoque & frugum mensura respondet. Jam vero bona opera comparantur semini, & vita aeterna frugibus. Ergo vere sunt causa majoris beatitudinis.* Resp. ex parabolis & similitudinibus non ducuntur argumenta apodictica, nec extendendæ sunt comparationes ultra illud tertium, propter quod adhibentur. Apostolus respicit hoc loco non dignitatem vel meritum operum, sed eorum sequelam. Quemadmodum sementem, quæ interdum in tempestate & pluviis satis tristis est, gratuita Dei benedictione sequitur messis lætissima: ita pii in hac vita *seminant in lacrimis, sed metent aliquando in exsultatione.* Psalm. CXXVI. 5. *Euntes eunt & plorant portantes pretiosum semen, venientes autem venient cum exsultatione portantes manipulos suos.* v. 6. Invertimus igitur argumentum. Quemadmodum sementis non est causa meritoria messis, sed Dei benedictione illam hæc consequitur: ita bona opera non sunt causa meritoria præmiorum cœlestium, sed Dei benedictione ad illa hæc consequuntur. Si nostro arbitrio similitudinem hanc lice-

liceret adcommodare, varia absurda ex ea possent inferri. Quemadmodum semen non fert fructum, nisi prius fuerit mortuum Joh. XII. 24. ita bona opera non consequuntur præmia, nisi prius fuerint mortua. At contrarium docent scholastici, videlicet opera viva, non autem mortua vel mortificata præmiis adfici. Quemadmodum spem agricolarum sæpius *exspectata seges vanis elusit aristis:* ita incerta sunt bonorum operum præmia: at contrarium docet apostolus, *bonum facientes* (inquit) *non deficiamus, tempore enim suo metemus non deficientes.* v. 9. Atque hæc Bellarmino responderi debent, qui locum apostoli de gradibus gloriæ interpretatur, sed enim cum diserte dicat apostolus, *eos, qui in Spiritu seminant, vitam aeternam messuros esse;* ideo dicimus proponi in hoc dicto descriptionem *subjecti*, non autem causæ *meritoriae.* Describuntur illi, *qui metent*, hoc est, consequentur vitam æternam, quod *scilicet seminant in Spiritu*, id est, quod sint per Spiritum sanctum regeniti, & ex fide bene operentur: nequaquam vero propter dignitatem vel meritum operum, sed ex gratia tanquam filii hæreditate consequuntur vitam æternam, quæ simul largissima est compensatio omnium laborum atque ærumnarum, quas in hac vita propter Christum sustinuerunt (*). Quod si Bellarminus vel alius quispiam ita velit inferre: Ut se habet semen ad fruges, ita se habent bona opera ad vitam æternam. Sed semen est causa frugum. Ergo etiam bona opera sunt causa vitæ æternæ; responsiones superiores erunt repetendæ, quod scilicet similitudines non sint extendendæ ultra comparationis tertium: quod non probent, sed tantum illustrent, &c. Possem enim ex hac similitudine etiam sic inferre: Quemadmodum quodlibet semen peculiarem profert fructum, ita quodlibet opus, veluti misericordiæ, patientiæ &c. peculiarem meretur vitam æternam. Quemadmodum semen, si mortuum fuerit, multum fructum adfert Joh. XII. 24. ita bona opera si fuerint mortua, multam adferent vitam æternam &c. 3.) *Explicare debent adversarii*, (ait Bellarminus) *quae sint praemia bonis operibus in vita futura reddenda, si ad ea non pertinet vita aeterna.* Resp. adeone ignota est Bellarmino distinctio scholasticorum inter præmia *essentialia* & *accidentalia?* illorum nomine intelligunt ipsam vitam æternam in visione Dei & salute animarum consistentem; horum vero adpellatione complectuntur distinctos gloriæ & claritatis gradus, de quibus alius erit disserendi locus. Vita æterna est donum Dei in Christo; gradus gloriæ sunt bonorum operum præmia, diversorum scilicet diversa. 4.) *Malis operibus debetur mors aeterna. Ergo & bonis operibus vita aeterna ex debito erit reddenda.* Resp. mala opera sunt perfecte mala, bona vero sunt imperfecte bona: illa igitur vere & proprie sunt æternarum pœnarum meritoria; hæc vero ne quidem *accidentalium*, nedum *essentialium* vere & proprie ex *condigno* sunt meritoria. Quid? num & hoc modo argumentabimur: Deus non punit mala opera ultra condignum. Ergo nec bona remuneratur ultra condignum? Negabit ipse Bellarminus. 5.) *Si vita aeterna non redderetur operibus, nisi ut sint signa fidei, non recte diceret scriptura, dari praemium illud secundum proportionem laboris & operis uniuscujusque, nec dici posset, dari secundum proportionem majoris vel minoris fidei.* Resp. collectio est verissima, sed demonstrandum erat *adsumtum*, quod scilicet vita æterna reddatur secundum proportionem laboris, id enim nuspiam scriptura adserit; sed *accidentalia* præmia, prout quis vel plus vel minus laboravit, ex gratuita Dei promissione vel majora vel minora fore ostendit. Nec secundum proportionem majoris vel minoris fidei vitam æternam dari dicimus, cum fi-

(*) Hieronymus recte monet, *apostolum non dicere, quod ex bonis nostris operibus, sed quod ex Spiritu vitam æternam messuri simus. Illud* (inquit) *pariter observandum, quod qui seminat in carne, cum additamento suæ carnis ponitur. Qui autem seminat in Spiritu, non dicitur in Spiritu suo, sed simpliciter in Spiritu. Qui enim bona seminat, non in suo quispiam, sed in Dei Spiritu seminat, de quo & vitam est messurus æternam.* GERHARDUS.

fidem, non ut est qualitas firma vel infirma, sed ut *relative* adprehendit Christum, & justificare & salvare doceamus. 6.) *Scriptura eadem phrasi loquitur de bonis & malis operibus; at si bonis operibus non redditur praemium, nisi quia sunt signa fidei, certe etiam malis operibus non reddetur poena, nisi quia sunt signa perfidiae vel absentiae verae fidei. At quis christianus id adfirmare audeat, homicidio, adulterio, perjurio & aliis id genus sceleribus non deberi supplicium per se, quae talia scelera sunt, sed solum quatenus sunt signa perfidiae vel absentiae verae fidei.* Resp. Connexio *majoris* non est satis firma propter evidentem disparitatem bonorum & malorum operum in comparationis tertio. Bona opera sunt imperfecte bona, mala opera sunt perfecte mala; his ergo inest dignitas ad æterna supplicia; illis vero non inest dignitas ad æterna praemia. Quod ad *minorem* adtinet, ostendimus suo loco, Christum satisfeciſſe pro omnibus omnium hominum peccatis: ex quo immote sequitur, causam immediatam & adæquatam damnationis non esse peccata, (alias omnes homines damnarentur) sed incredulitatem, quæ satisfactionem a Christo praestitam repudiat; verissime igitur dicitur, quod sola incredulitas damnet, non quod reliqua peccata in se ac per se non sint damnabilia; sed quia fide in Christum omnium peccatorum remissio contingit; neque tamen ex eo inferendum, quod fides cum peccatis contra conscientiam consistat, ut suo loco manifestum fecimus.

3.) *Ratio, cur detur vita æterna, ponitur in operibus bonis.*

§. CXVII. *Tertium* argumentorum classem complet Bellarminus ex illis dictis, quæ ita vitam æternam reddi testantur operibus bonis, ut ipsam rationem, cur detur vita æterna, in operibus ponant. Matth. XXV. 34. seqq. *Venite benedicti, possidete regnum &c. esurivi enim, & dedistis manducare.* Ibidem v. 21. *Quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui.* Apoc. VII. 14. 15. *Hi sunt, qui venerunt ex magna tribulatione &c. ideo sunt ante thronum Dei. In quibus locis particulae* ENIM, QUIA, IDEO, *sunt omnes causales, ut notum est,* Resp. 1.) in genere. Particulae *enim, quia* &c. non semper sunt *causales*, sed saepenumero *ratiocinativae.* Matth. XVI. 2. & 3. *Cum caperit esse vespera, dicitis, serenitas erit, rubet enim caelum, & mane, hodie tempestas, rubet enim caelum triste.* (Quamvis vero rubor coeli vespertinus serenitatis: matutinus tempestatis quodammodo sit causa; eo tamen in loco non ut causa, sed ut signum a Christo adducitur) 1 Cor. X. 5. *In pluribus eorum non beneplacitum est Deo, prostrati enim sunt in deserto.* (certe interitus Israelitarum non fuit causa reprobationis, sed ejus consequens) Luc. VII. 47. *Remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum.* (Ostendimus in tract. de poenit. ex ipsis visceribus textus, particulam *quia* non posse hoc loco *causaliter* accipi) 1 Thess. II. 17, & 18. *Festinavimus faciem vestram videre cum magno desiderio, quia voluimus venire ad vos.* (Adventus non est causa, sed consequens desiderii; ergo particula *quoniam* non est *causalis*, sed *ratiocinativa*) 1 Tim. I. 13. *Misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci.* (Ignorantia illa non fuit causa meritoria misericordiae, sed minuit tantummodo delicti gravitatem) Maldonatus in comment. Joh. VIII. *Haec vocabula* quia & quoniam *non causam aliquando significare, innumera vel in solis psalmis exempla sunt.* 2.) Ostendendum vero erit, in his ipsis dictis non *causaliter*, sed *ratiocinative* particulas illas accipiendas esse, hoc est, non causam meritoriam salutis, sed notam & qualitatem salvandorum describi. De loco Matth. XXV. 34. seqq. egimus superius §. 58. atque ostendimus, non de salutis meritis, sed verae fidei testimonio & infallibili piorum signo Christum loqui. Regerit Bellarminus, *non posse brevius & apertius explicari, quod opera misericordiae sint vera causa salutis, quam si dicatur: Venite, possidete regnum; esurivi enim, & dedistis mihi edere &c.* Resp. causam vitae æternae in praecedentibus verbis Christus jamdum expresserat, videlicet gratuitam Dei misericordiam, qui in Christo nos elegit, ac in filios adoptavit; exponit igitur indubitata illius electionis & υἱοθεσίας indicia.

Quæ ex membro posteriore sententiæ dominicæ, uti & ex apostolicis dictis 2 Cor. IV. Galat. VI. Phil. II. regerit Bellarminus, superius expositа sunt universa. 3.) Ad locum alterum ex eodem cap. XXV. Matth. V. 21. & 23. desumtum multa verissime responderi poterant, videlicet parabolam illic proponi, v. 14. cujus interpretatio ad fidei analogiam exigenda, nequaquam vero eidem opponenda sit. Item de multis Christum loqui, super quæ fideles servi, non *aequaliter*, (quod fit cum ipsa vita æterna) sed *differenter* (quod graduum gloriæ & claritatis proprium est) constituendi sint. Denique Luc. XIX. eandem parabolam paucis immutatis describi, quam ipse Bellarminus c. 19. hujus libri eo accommodat, quod Deus bona opera ultra *condignum* remuneretur; proinde non posse ex ea inferri, quod bona opera ex *condigno* sint vitæ æternæ meritoria. Hæc & plura alia rectissime Bellarmino obverti possunt, sed cum omnem argumenti vim ac robur in particula *quia*, quam *causalem* esse statuit, collocet, unicum hoc ad solutionem sufficit, quod particula illa in textu græco, qui authenticus est & originalis, non habeatur, sed simpliciter ita legitur: ἐῦ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. Adducitur ergo fidelis illius servi industria non ut meritum, sed ut fidei testimonium, juxta quod judicatur; ac collocatio illa super plura non est debita quædam merces, sed gratuita remuneratio. Si enim *facientes omnia, quae praecepta sunt nobis, nihilominus fateri cogimur, quod simus servi inutiles*, Luc. XVII. 10. utique servus iste fidelitate sua nihil quidquam promereri potuit. 4.) Apoc. VII. 14. tribulationes electorum adducuntur non ut causa & meritum, sed ut via, per quam ad thronum Dei sunt adducti, non enim propter, sed *per multas tribulationes ingredimur regnum cœlorum*, Act. XIV. 22. Quia quos Deus in vita æterna glorificare constituit, eos per crucem *imagini Filii sui* in hac vita *prius conformes facit*, Rom. VIII 29. Meritum autem salutis in eo ipso textu non passionibus sanctorum, sed sanguini Filii Dei manifestissime adscribitur. Sic enim unus ex senioribus dicit Johanni: *Hi sunt, qui venerunt ex tribulatione magna, & laverunt stolas suas, & dealbarunt eas in sanguine agni*, v. 14. *ideo sunt ante thronum Dei*. v. 15. Quo pertinent similia Apocalypseos pronunciata. Cap. I. 5, 6. *Et qui dilexit nos, & lavit nos a peccatis nostris per sanguinem suum, & fecit nos reges & sacerdotes Deo & Patri suo in gloria &c.* C. V. 8. & 9. *quatuor animalia & viginti quatuor seniores cantant canticum novum, dicentes agno: dignus es accipere librum, & aperire signacula ejus, quoniam occisus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum ex omni tribu &c.* Ideo illi ipsi seniores cap. IV. 10. *mittunt coronas suas ante thronum dicentes:* v. 11. *Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam &c.* non ergo suo, sed agni merito; non sua dignitate, sed Dei dignatione coronas se accepisse agnoscunt.

4.) Præmium bonis operibus redditur ex justitia.

§ CXVIII. *Quarta* argumentorum classis producit illa testimonia, ubi præmium bonis operibus ex justitia dicitur esse reddendum. 2 Thess. I. 4. *Gloriamur in ecclesia Dei pro patientia vestra & fide in omnibus persecutionibus vestris & tribulationibus, quas sustinetis in exemplum justi judicii Dei.* Et postea v. 6. *Si tamen justum est apud Deum, retribuere tribulationem his, qui vos tribulant*, v. 7. *& vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum.* 2 Tim. IV. 7. *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi;* v. 8. *in reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi Dominus in die illa justus judex.* Heb. VI. 10. *Non est injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri.* Jac. I. 12. *Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam, cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae.* Apoc. II. 10. *Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam vitae.* Prov. XIX. 17. *Qui miseretur pauperis, fœneratur Domino.* 1 Cor. IX. 24. *Nescitis, quod hi, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit brabeum, sic currite, ut comprehendatis.* 2 Tim. I. 12. *Certus sum, quia potens est servare depositum meum in diem illum.* (siquidem injuriam faceret, qui mutuum non

non redderet, vel brabeum vincenti non daret, vel depositum non restitueret; hæc enim omnia justitiam includunt) *Resp.* in genere. Vita æterna χάρισμα gratuitum Dei donum, Rom. VI. 23. quod vero dicitur *corona justitiæ*, id fit triplici ratione: 1.) Quia justitia Dei in scripturis idem quandoque notat, quod misericordia. Lutherus in enarr. evang. I. Adv. *Diligenter hoc observa, ubicunque in sacris literis ista verba invenis justitia Dei, ne ea de essentiali interiori Dei justitia intelligas; sed scias juxta phrasin scripturae significare gratiam & misericordiam Dei per Christum in nos effusam, per quam coram Deo reputamur justi & probi. Propter eam vero causam justitia Dei nominatur, quia eam non nos, sed Deus in nobis per gratiam operatur, &c.* Hanc Lutheri observationem verissimam esse patet ex compluribus scripturæ dictis, in quibus justitia non potest aliud, quam Dei bonitatem & misericordiam significare. Psalm. LI 16. *Libera me de sanguinibus, & exaltabit lingua mea justitiam tuam.* Psalm. CXLIII. 1. *Exaudi me in justitia tua, & ne intres in judicium cum servo tuo.* Dan. IX. 16. *Secundum omnes justitias tuas averte iram tuam.* Inde etiam interpres latinus pro justitia interdum substituit misericordiam. Psalm. CIII. 6. *faciens misericordias Dominus*, in hebræo est: *faciens justitias.* Sic ergo vita æterna est corona justitiæ, hoc est, *qua coronat Deus pios ex gratia & misericordia*, ut exponitur Psalm. CIII. 4. Hujus loci est observatio illa, quod Deus in scripturis prædicetur justus, quando ex mera & sola sua misericordia, absque nostrorum operum interventu, nobiscum agit. Rom. III. 25. *Christum proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine ejus, ad ostensionem justitiae suae per remissionem praecedentium delictorum.* (At qui remissio peccatorum est opus gratuitæ Dei misericordiæ) 1 Joh. I. 9. *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est Deus & justus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.* 2.) Quia Christus vitam æternam nobis promeruit. *Duplici jure possidet Christus regnum cælorum*, (ut superius ex Bernhardo lib. I. de vita ipsius c. 13. audivimus) *haereditate scilicet Patris, & merito passionis; altero ipse contentus est, alterum nobis donat.* Quamvis igitur respectu nostri gratis nobis donet Deus vitam æternam; ejusdem tamen adquisitio Christo multis constitit. Bernhardus serm. 14. in Psalm. XCI. *Salvus factus es gratis, quod ad te pertinet, & pro nihilo; sed quod illum, plane non gratis, non de nihilo.* Quare cum ipsa Christi justitia per fidem nobis imputetur: Esaj. XLV. 24. Jer. XXIII. 6. 1 Cor. I. 30. 2 Cor. V. 21. ideo etiam jus illud, quod Christus passione sua obtinuit, nobis donatur; quo respectu vita æterna iterum est corona justitiæ, non nostræ, sed justitiæ Christi per fidem nobis imputatæ (*). 3.) Quia vita æterna credentibus in Christum est promissa; jam vero quod promissum,

(*) Blasius de Viega in comm. cap. III. Apoc. p. 196. ad quæst. *Cur episcopo Laodiceno, qui caritatem amiserat, suadeatur, ut emat caritatis aurum, cum prima gratia, atque adeo prima caritas, non cadat sub nostrum meritum & per consequens emi nequeat*, hoc modo respondet: *Utrumque verum est, & gratis dari primam gratiam, & simul emi. Etenim si respiciamus ad nostra merita, quae nulla sunt, gratis confertur. Si autem ad merita Christi, qui nobis vel ipsam primam gratiam de justitia meruit, vere eam Christus nobis conferendam emit. Atque in hunc sensum* (inquit) *concilianda est apud Esaiam illa in specie contrarietas, cum ait* cap. LV. Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, emite &c. *Quomodo enim, si ad emendum homines invitantur, sine pretio admittuntur, & qui fieri potest, ut gratuita & liberalis donatio, quippe quae sine pretio & commutatione perficitur, emtio adpellari possit? nimirum sine argento modo gratiam emimus, quae tamen ex argento Christi, id est, meritorum ejus infinito pretio confertur. Itaque comparatione nostri liberalis est donatio, comparatione Christi vera emtio, quam expositionem adfert Ambrosius libr. de Josepho patriarcha cap. 7. Emite, inquit, sine argento, neque enim pretium quaesivit a nobis, qui pro nobis sanguinis sui pretium solvit.* Quod Viegas de prima gratia dicit, idem nos de vita æterna dicimus, quæ itidem vocatur χάρισμα Rom. VI. 23. respectu nostri datur gratis, respectu Christi datur ex merito. GERHARDUS.

missum, vi promissionis dari æquum est, & justum: quamvis ipsa promissio sit mere gratuita, atque hac ratione gratis detur beneficium. Ambrosius in cap. III. Rom. *Justitia Dei dicitur, quae videtur misericordia, quia de promissione originem habet, & cum promissum Dei redditur; justitia Dei dicitur; justitia enim Dei est, quia redditum, quod promissum est.* Sic ergo vita æterna certis respectibus est corona justitiæ, quamvis sit donum Dei gratuitum. Porro, quando ex justitia passionibus & bonis operibus piorum tum hujus tum æternæ vitæ præmia reddi dicuntur, ex illis dictis itidem inferri nequit, vel passiones vel opera pjorum esse ex *condigno* meritoria illorum præmiorum. Justitia enim intelligitur vel *stricta* vel *misericordia temperata*. Secundum illam cum operi redditur præmium, tum illud hujus ex *condigno* meritorium esse recte infertur; siquidem in illa retributione laboris dignitas & justa ad præmium proportio attenditur. Sed secundum strictum illum justitiæ rigorem non retribuitur bonis operibus, cum severum illud Dei judicium ipsa etiam bona opera nequeant sustinere, Job. IX. 3. Prov. XX. 9. Psalm. XXX. 8. CXLIII. 2. cumque solius Christi obedientia justitiæ divinæ satisfieri potuerit. Retribuitur autem secundum justitiam temperatam misericordia, non ob dignitatem vel meritum aliquod operum, sed quia adhærens illis imperfectio & immundities merito Christi per fidem tegitur, (quod est opus misericordiæ divinæ) & quia promissionem gratuitam Deus edidit, quod bona opera renatorum temporalibus & æternis præmiis adficere velit. (quod promissum ipso actu præstare est justitiæ) Bernhardus libr. de gratia & libr. arbit. *Promissum ex misericordia, sed tamen ex justitia persolvendum.* Johan. Ferus libr. III. in Matth. XX. 8. *Gratis promisit, gratis & ex justitia reddit.* Intellige autem justitiam, quæ respicit promissionis veritatem, non autem operum dignitatem. Chemnitius part. III. locorum pag. 195. *Vocatur corona justitiae, non quasi ea justitiae nostrae tribuatur; sed intelligitur corona justitiae Dei, qui, quia promisit gratis, pro justitia sua servat.* Breviter, dantur præmia ex justtia *fidelitatis* respectu promissionis divinæ; non autem ex justitia *aequalitatis*, respectu pretii & laboris nostri.

§. CXIX. Ex his facile intelligitur, quid in specie ad dicta in medium adlata respondendum sit. 1.) Thessalonicenses sustinebant adflictiones suas in justi judicii exemplum; nequaquam vero in vitæ æternæ meritum. Respectu earum persecutionum & adflictionum, quas proprii contribules ipsis inferebant, erant justi & innocentes; neque enim propter malefacta, sed propter confessionem veritatis propter Christum eas perferebant. Deus ergo, cum justus sit, dedit illis requiem, (neque *enim in aeternum dat fluctuationem justo*, psalm. LV. 23.) vindicavit eorum innocentiam ab hostibus, (quibus dignas irrogavit pœnas) ac præmiis æternis ex gratia promissis omnes ipsorum adflictiones largissime compensavit. (quæ est justitia promissionis, non operum dignitatem, sed verbi veritatem respiciens; justum enim ac Deo dignum est, servare ea, quæ promisit) 2.) Apostolus 2 Tim. IV. non de suis meritis coram Dei judicio gloriatur, sed de perseverantiæ dono, ad quod indubitanter ipsa salus & corona justitiæ sequitur, pie exsultat, ac sibi ipsi de gravissimo & difficillimo certamine, per Dei gratiam superato, gratulatur. Cum enim sola perseverantia coronetur, Matth. X. 22. & cap. XXIV. 13. absque qua *nec qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur;* Bernhardus epist. CXXIX. & vero Paulus etiam potuerit circa fidem naufragium facere; ideo certamen fidei consummatum, in militia spirituali debellatum, ac coronam justitiæ sibi repositam esse, merito lætatur. Singulis horis metuendum erat apostolo, ut injustissimo judicio Neronis sisteretur v. 6. *Ego*, inquit, *jam immolor, & tempus resolutionis meae instat;* ideo oculos atque animum adtollit ad justum illum judicem in cœlis, qui daturus sit ipsi coronam justitiæ, atque hoc ipso manifestum facturus, quod injuste fuerit adflictus, quodque fideliter in evangelio servierit. In sequentibus verbis non docet apostolus propter quid, sed quibus detur vita æterna; iis scilicet, *qui militant*

tant bonam militiam, retinentes fidem & bonam conscientiam; 1 Tim. I. 19. illis, qui in Christum credunt, & ex fide adventum ejus diligunt. 2 Tim. IV. 8. Augustinus in libro L. homiliarum hom. 14. *Si debita redderentur, o Paule, supplicium redderetur. Da veniam apostole, propria tua non novi, nisi mala. Da veniam apostole; dicimus, quia tu docuisti; Audio confitentem, non invenio ingratum. Prorsus tua a te tibi parata non novimus, nisi mala: cum ergo Deus coronat merita tua, nihil coronat, nisi dona sua.* Glossa ordin. h. l. *Quia fides gratia est, & vita æterna est gratia: per gratiam ergo reddet.* Quæcunque igitur præmia bonis operibus Deus reddit, ex gratuita bonitate reddit; eadem tamen ut justus judex reddit, non quia nobis quidquam debet, sed quia promisit, & ex veritate, quæ est pars justitiæ, id, quod gratis promisit, præstat; non intercedit hic debitum quoddam nostrum, quo Deum nobis obstringimus, sed debitum quoddam Dei, quo sese gratuita promissione nobis obstrinxit. 3.) Auctor epistolæ ad Hebræos cap. VI. nequaquam docet, quod bonis operibus vitam æternam ex *condigno* mereri possint, sed ad constantiam & perseverantiam in fide hortatur, proposito gravissimo salutis periculo, si per apostasiam prolabantur; id declarat exemplo terræ bonæ ac reprobæ, & postea subjungit: *Caeterum persuasimus nobis de vobis dilecti, quae his sunt meliora & cum salute conjuncta; non enim injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri &c.* quo dicit: Cum semel fidem Christi sitis amplexi, eandemque in persecutionibus constanter hactenus professi, quin & operibus caritatis erga sanctos eam declarastis, ideo persuasum habeo, quod usque ad finem sitis perseveraturi, non prolapsuri aut terra reproba futuri, neque enim injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri, absque culpa vestra vos abjiciendo: *sed dona & vocatio ejus sunt ἀμεταμέλητα,* Rom. XI. 29. nec quemquam deserit, nisi prius deseratur. Confidimus igitur, quod is, *qui cæpit in vobis opus bonum, perfecturus illud sit usque in diem Jesu Christi* Phil. I. 6. vos modo operam dare convenit, ut eandem *ostendatis solicitudinem ad plenam spei certitudinem usque in finem,* Hebr. VI. 11. *ut non segnes efficiamini; verum imitatores eorum, qui fide & patientia haereditabunt promissiones Dei,* v. 12. (Atqui si vita æterna est hæreditas promissionis, utique non erit ex operibus legis, Gal. III. 18.) 4.) Jacobus non agit de causa meritoria vitæ æternæ, sed qualitatem salvandorum describit; ac vitæ corona promissa est Deum diligentibus, non quod dilectio sit ejus meritum, sed quia vere fideles agnoscuntur, qui Deum diligunt. 5.) Apoc. II. 10. proponitur liberalis & gratuita Dei promissio, perseverantibus in fide coronam vitæ datum iri; ex quo non potest inferri, quod propter perseverantiam, tanquam meritum quoddam, vita æterna detur. Regerit Bellarminus, *cohortationes divinas non habere officiosa mendacia, sed veritate esse plenissimas.* Ecquis vero hoc negat? verissimæ omnino sunt promissiones, quod credentibus, ex fide bene operantibus & in fide usque ad finem vitæ perseverantibus, ex gratia propter Christum vita æterna & omnis generis præmia sint danda; sed qua consequentia ex eo infertur, quod bona opera non solum istorum præmiorum, sed etiam ipsius vitæ æternæ ex *condigno* vere & proprie sint meritoria? 6.) Prov. XIX. 17. non agitur de fœnore vitæ æternæ, sed de gratuita remuneratione benignitatis erga pauperes, מַלְוֵה יְהוָה חוֹנֵן דָּל, *mutuat Domino misereſtens pauperis;* ideo ipse Bellarminus ad præmia hujus vitæ, beneficentiæ erga pauperes promissa, locum hunc refert. Sic enim scribit lib. III. de bonis operibus in particulari c. 4. *Eleemosyna saepe causa est majoris abundantiae temporalium bonorum, id enim ut plurimum divina providentia ordinare solet, ut qui sunt eleemosynae studiosi, quo magis erogent, eo magis abundent; id quod adfirmat sapiens* Prov. XIX. 17. *cum ait: fœneratur Domino, qui miseretur pauperis.* 7.) 1 Cor. IX. 24. non agit de merito vitæ æternæ, sed de introductionis via ac veluti medio. Qui enim Spiritu Dei regenerati & renovati sunt, ac per fidem Dei filii & hæredes vitæ æternæ in cœlo adscripti, illi in stadio bonorum operum decurrere debent, non otiari, non retrogredi, non ex-

tra limites vagari; cavere insuper debent, ne per graviora peccata in illo stadio cadant, v. 12. sed ad propositum brabeum toto cordis desiderio ac cursu incitato contendant, & omnino *sic currant, ut comprehendant*, cap. IX. 24. Nec vero a stadio terreno ejusque præmio ad stadium spirituale in omnibus partibus argumentari licet. Cum enim apostolus dixisset, *an nescitis, quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt; sed unus accipit praemium?* continuo subjungit: *Sic currite, ut comprehendatis;* mutatione illa *singularis* numeri in *pluralem* ostendens, non esse parem rationem stadii terreni & cœlestis; in illo enim unus tantum accipit præmium, in hoc vero decurrentes complures præmium & incorruptibilem coronam accipiunt, videlicet omnes illi, qui sic currunt, ut comprehendant. 8.) 2 Tim. I. 12. nulla fit meritorum nostrorum, sed divinæ potentiæ, depositum apostoli custodire valentis, mentio. Per *depositum* autem non intelligit apostolus bonorum operum merita, (ut Petrus a Soto in conf. cap. de bonis operibus accipit) sed doctrinam evangelii, ut adparet ex antecedentibus & consequentibus illius loci. v. 8. *collabora evangelio secundum virtutem Dei.* v. 11. *In quo positus sum praedicator & apostolus & magister gentium.* v. 12. *Ob quam causam etiam haec patior, sed non confundor: scio enim, cui credidi, & certus sum, quia potens est depositum meum servare in diem illum.* v. 13. *Formam habe sanorum verborum, quae a me audisti in fide & dilectione in Christo Iesu.* v. 14. *Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum.* cap. II. v. 2. *Quae audisti a me per multos testes, παράθες commenda vel depone fidelibus hominibus.* Idem depositum intelligitur v. 12. & 14. ut adparet ex contextu. Atqui v. 14. per depositum intelligitur doctrina evangelii. Ergo & v. 12. Quod si vel maxime per depositum intelligeretur *haereditas illa incorruptibilis & incontaminata & immarcescibilis* (apostolo & reliquis electis) τετηρημένη *conservata in cœlis;* 1 Pet. I. 4. nondum tamen evictum foret, propter operum merita eandem dari: quin imo cum sit hæreditas, dabitur titulo hæreditatis. Brentius in apol. confessionis Wirtemb. tit. de bon. operib. p. 387. *dicitur Paulus aeternam suam salutem per fidem depositam apud Deum, quod etsi tam graves adflictiones ipsi accidunt, ut adpareat nullam ei amplius salutis spem esse relictam; tamen certissime sciat per fidem, Deum se ipsum non negaturum, nec gratuitam suam dilectionem abjecturum, sed firmissime servaturum, quod per Christum promisit.* Hæ interpretationes sibi non repugnant, evangelium est depositum illud, quod Deus ecclesiæ commendavit, si evangelio fidem adhibemus, salutem æternam in cœlo nobis depositi.

§. CXX. *Quinta* argumentorum classis in aciem producit illa scripturæ testimonia, quæ docent, vitam æternam promissam esse bonis operibus. Matth. XIX. 17. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Ibidem v. 29. *Qui reliquerit domum, vel patrem &c. centuplum accipiet & vitam aeternam possidebit.* 1 Tim. IV. 8. *Pietas ad omnia utilis est, habens promissionem praesentis & futurae vitae.* Jac. I. 12. *Accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se. At promissio facta cum conditione operis, non solum debitam facit rem promissam; qui enim promisit, ex justitia tenetur stare promissis; sed etiam facit, ut qui opus impleverit, meruisse rem promissam, eamque ut mercedem jure suo exigere posse videatur.* Resp. Thomas I. 2. q. 114. art. 7. docet, quod quilibet actus caritatis absolute mereatur vitam æternam. Ergo qui unicum solum caritatis actum absolvit, is, docente Bellarmino, coram severo Dei judicio consistens, jure exigere potest vitam æternam, tanquam mercedem sibi debitam: ex quo talis precandi formula emerget: *Domine Deus, juste judex, legem tuam perfecte implevi, jure meo exigo, ut vitam aeternam, debitam illam operum meorum mercedem, mihi reddas;* qualem fuisse cujusdem pontificii Argentinæ morituri orationem, refert Strigelius parte II. locorum p. 485. Simile exemplum de monacho quodam Carthusiano commemorat Simon Pauli enarrat. evang. Dom. XI. post Trin. quod in agone, meritis suis confisus, a Deo regnum cœlorum

ſ) Vita æterna promissa est operibus bonis.

rum præcoci insultatione postularit, orans: *Da mihi, quod ego merui, & tu mihi debes.* Uni autem ex adstantibus quærenti, quodnam est illud debitum? superbe respondit: *vitam aeternam mihi debet:* Quare? rogabat ille. *Propter opera mea;* dixit monachus, *namque ultra 40. annos in hoc monasterio Deo servii, cilicio asperrimo indutus, vigiliis, jejuniis & precibus me adfixi, regulasque custodivi, sive velit, sive nolit aeternus, mercedem meritis meis rependere & vitam aeternam reddere tenetur.* Nos precationem illam Bellarmino & ejus adsceclis relinquentes, cum Davide potius orabimus: *Domine ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*, psalm. CXLIII. 2. Cæterum quod ad scripturæ testimonia, hoc loco a Bellarmino adducta, attinet; 1.) dictum Christi Matth. XIX. 17. alibi late exposuimus; summa est, obedientiæ erga legem, non qualicunque, sed perfectæ & numeris omnibus completæ, promitti vitam æternam. At cum nemo perfectam illam obedientiam legi præstet; ideo ex lege atque ex operibus ejus non potest sperari vita æterna. Gal. III. 21. *Si data esset lex, quae posset vivificare, vere ex lege esset justitia;* v. 22. *sed conclusit scriptura omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.* Plura de hoc loco alibi diximus. 2.) In altero ejusdem capitis dicto gemina promissio continetur; *altera* centupli, *altera* ipsius vitæ æternæ. Per centuplum intelliguntur hujus vitæ præmia, uti constat ex eo, quod centuplum illud a vita æterna manifeste distinguitur; maxime vero ex paraphrasi hujus dicti Marc. X. 29. *Nemo est, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, &c. propter me & propter evangelium,* v. 30. *qui non accipiet centies tantum, nunc in tempore hoc domos & fratres & sorores & matres & filios & agros cum persecutionibus.* Eodem modo & Luc. XVIII. 29. *Nemo est, qui reliquit domum aut parentes &c. propter regnum Dei,* v. 29. *& non recipiat multo plura in hoc tempore.* Illud centuplum caritati & patientiæ piorum in hac vita a Deo promissum esse, & re ipsa dari, nemo nostrum negat; sed quod caritas & patientia sint hujus centupli ex *condigno* meritoria, id vero negamus, cum nulla sit inter laborem & mercedem proportio, cum Deus nemini quidquam debeat; nobis contra fatendum sit, *si vel maxime omnia fecerimus, nos esse servos inutiles.* Luc. XVII. 10. Multo minus ipsa vita æterna meritis operum obtineri potest: quin imo Christus ipse in hoc dicto diserte id refellit, dicens: *καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει, vitam aeternam haereditate possidebit;* at quod hæreditatis titulo quis possidet, id meritis suis nequaquam obtinuit. Ideo autem promissioni centupli additur promissio vitæ æternæ, quia, quamvis propter Christum fide adprehensum (non autem propter persecutiones) vita æterna ex gratia detur; Rom. VI. 23. tamen simul est largissima compensatio omnium laborum & ærumnarum, quas Christi nomine in hac vita electi sustinuerunt; & quia fructus veræ fidei in Christum est sincera illa erga Deum caritas, ex qua tempore persecutionis animo promtissimo omnia relinquuntur. Bernhardus in declamat. de h. l. *An quis dubitat instantis esse temporis centupli promissionem? Manifeste id quidem ipsa verborum consequentia probat, ubi centuplum accepturi & possessuri dicimur vitam aeternam. Caeterum ne quis omnino impudenti remaneat obstinationi locus, mitto vos ad evangelium secundum Marcum, ubi promissio eadem descripta manifestius invenitur &c. atque ut vehementius admiretur carnalis anima, non percipiens, quae sunt Spiritus, sed stultitiam reputans, addit signanter cum persecutionibus. Forte enim cum audisset in tempore hoc centuplum promitti, conjectabatur etiam de temporalibus exhiberi; sed praeripit hunc intellectum nomen additum persecutionis &c.* Et postea: *Datum optimum est centuplum hoc, desursum descendit a Patre luminum. An non omnia possidet, cui omnia cooperantur in bonum? an non centuplum habet omnium, qui impletur Spiritu sancto? qui Christum habet in pectore? nisi quod longe plus, quam centuplum, est visitatio paracleti, & praesentia Christi &c. Hoc ergo centuplum adoptio filiorum est libertas & primitiae Spiritus, delitiae caritatis, gloria conscientiae, regnum Dei, quod intra nos est &c.* Euthymius in

XIX. Matth. *Quomodo varie multiplicatam accipiet quis hanc retributionem in praesenti seculo? quomodo? sicut acceperunt apostoli & martyres, caeterique omnes justi. Vide enim, quod omnium fidelium domos sibi habeant apertas; fratres etiam & sorores paraverunt omnes sanctos, & sanctas: patres vero omnes ipsos colentes, ipsorumque curam habentes, ac erga ipsos compassionis adfectu tactos, nam haec sunt propria patris; matres quoque omnes pari modo se habentes; uxores vero omnes ministrantes, subservientes & curantes eos: haec siquidem uxoris sunt opera, filios praeterea omnes discipulos. Ad haec omnes fidelium agros in sua potestate habebant, quodque omnium est maxime admirabile, omnia haec habebant cum persecutionibus, id est, a fidei inimicis persecutionem sustinentes.* Caeterum ne largissima illa retributio meritis operum nostrorum obtineri statueretur, Christus ipse addit hoc *epiphonema*, quod *primi*, hoc est, qui se propter opera extollunt, diei pondus & æstum jactitant, ac reliquis sese præferunt, *novissimi sunt futuri.* Vide plura in post. germ. part. III. in die conv. Pauli. 3.) Locus 1 Tim. IV. 8. operum merita nequaquam stabilit: per pietatem enim apostolus non bona duntaxat opera, sed cumprimis veram in Christum fidem, omnis veræ pietatis radicem ac matrem, intelligit, ut adparet ex v. 10. *In hoc enim laboramus & maledicimur, quod speramus in Deum vivum, qui est salvator omnium hominum; maxime vero fidelium.* v. 12. inter alia pietatis officia Timotheo præcipitur, ut sit *forma fidelium in fide:* nec meritoria vitæ æternæ pronunciatur pietas, sed *ad omnia utilis, habens promissionem praesentis & futurae vitae.* Ut ergo non ipsa præsens vita, sed præmia hujus vitæ pietati retribuuntur, ita quoque non ipsa vita æterna, sed præmia futuræ vitæ eidem retribui intelliguntur. Si quis vero ad ipsam vitam æternam dictum apostolicum referre velit, manifestum est, quod nobilissimæ pietatis parti, fidei scilicet in Christum, ea tribuatur; ac singulariter observandum, retributionis illius, qua pietati hujus & æternæ vitæ præmia dantur, fundamentum ab apostolo constitui, non dignitatem vel meritum operum, sed gratuitam Dei promissionem. Ut enim ad ista promittenda non aliqua dignitate operum motus est, sed paterna sua gratia, qua credentes in Christum complectitur; ita quoque promissa præmia re ipsa præstat, non propter dignitatem nostram vel operum nostrorum, sed propter suam misericordiam & veritatem. Bernhardus serm. LXVIII. in Cant. *De meritis quid sollicita sit ecclesia, cui de proposito Dei firmior suppetit securiorque gloriandi ratio? non potest se ipsum negare Deus, neque non facere, quae jam fecit, ut scriptum est: Qui fecit quae futura sunt, faciet; faciet, nec deerit proposito suo Deus. Si non est quod jam quaeras, quibus meritis speremus bona, praesertim cum audias apud prophetam, non propter vos, sed propter me ego faciam, dicit Dominus, &c.* 4.) Jacobus dicit eos, qui diligunt Dominum, coronam vitæ accepturos; nequaquam vero adserit, sua dilectione coronam vitæ promerituros. Promissio illa, qua diligentibus Deum corona vitæ reservatur, fundamentum habet non in operum nostrorum dignitate, sed in gratuita Dei bonitate. Promissa est diligentibus Deum vitæ corona, non quod dilectio sit meritoria salutis causa, sed quia est infallibilis vere in Christum credentium nota. Diligentibus Deum datur corona vitæ, non autem datur propter dilectionem, quippe quæ in hac vita languida est & imperfecta; quin & jam ante debita. Jacobus ipse cap. II. 5. fidelibus, ut hæreditatem, regnum cœlorum obtingere statuit. *Audite fratres mei dilecti, nonne Deus elegit pauperes mundi hujus, divites in fide & haeredes regni, quod promisit iis, a quibus dilectus fuerit?*

§. CXXI. *Sextam* argumentorum classem complet Bellarminus ex illis locis, in quibus fit mentio dignitatis, dignum enim esse præmio, & mereri præmium, idem esse probat ex Luc. X. 7. *Dignus est operarius mercede sua.* Producit autem hæc dicta Sap. III. 5. *Deus tentavit eos & invenit eos dignos se.* 2 Thess. I. 5. *Ut digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini.* Luc. XX. 35. *Qui digni*

6.) Pii dicuntur digni vitæ æternæ.

digni habebuntur seculo illo & resurrectione ex mortuis. Apoc. III. 4. *Ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.* Resp. 1.) Vox *dignitatis* sumitur vel *legaliter*, vel *evangelice*. *Legaliter* nemo dignus est coram Deo vita æterna, quippe lex accusat & condemnat omnes non præstantes sibi perfectam obedientiam. *Evangelice* pii dicuntur digni regno Dei, sed hæc est dignitas non *activa*, sed *passiva*; non *inhaerens*, sed *imputata*; non *meritoria*, sed *gratuita*; respectus enim habetur ad fidem, quæ ut credentes in Christo gratos & acceptos Deo, ita quoque dignos vita æterna reddit. 2.) Quemadmodum enim apostolus fatetur, *se non esse dignum, qui vocetur apostolus, gratia autem Dei id esse, quod est;* 1 Cor. XV. 9, 10. ita quoque pii in se extra Dei gratiam & Christum considerati non sunt digni ullis præmiis, nedum ipsa vita æterna, sed *relate* in Christo spectati, digni sunt, vel potius *digni habentur* (ut vulgatus interpres Luc. XX. 35. 2 Thess. I. 5. recte vertit) *regno Dei.* Col. I. 12. *Gratias agimus Deo Patri, qui dignos nos fecit,* ἱκανώσαντι ἡμᾶς, *in partem sortis sanctorum in lumine.* Non ergo nostra dignitate, sed Dei dignatione vitæ æternæ participes reddimur. 3.) Ne vero Bellarminus excipiat, *gratiam Dei nostra opera efficere digna, quibus ipsa vita aeterna tanquam debita merces reddatur:* notandum, quod apostolus Rom. VIII. 18. de passionibus sanctorum expressissime neget, *eas esse dignas ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis.* Quas vero clarissimæ huic luci nebulas offundit Bellarminus, eas superius §. 93. discussimus. 4.) Quantum vero ab hac persuasione de dignitate meritoria operum suorum abfuerunt vere sancti? Gen. XXXII. 10. patriarcha sanctissimus ita adloquitur Deum: *Minor sum cunctis miserationibus tuis & omni veritate, quam feci cum servo tuo.* Psalm. CXV. 1. *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, propter misericordiam & veritatem tuam.* Dan. IX. 7. *Tibi Domine justitia, nobis autem confusio faciei.* Matth. VIII. 8. dicit centurio: *Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum.* Joh. I, 27. dicit Johannes baptista, quo major non est inter natos mulierum: *Non sum dignus, ut solvam corrigiam calceamenti eius* (Christi). Quin imo tota triumphans ecclesia hypocriticam illam persuasionem de dignitate meritoria, ipsis operibus inhærente, validissime repellit. Apoc. IV. 10. procidunt viginti quatuor seniores coram sedente in throno, ac mittunt coronas suas ante thronum, dicentes: v. 11. *Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam & honorem & virtutem* &c. non nostra dignitate, sed tua dignatione coronas illas gestamus. 5.) Quod Bellarminus dicit, *dignum esse praemio, & mereri praemium, respectu spiritualium beneficiorum, adeoque ipsius vitae aeternae,* ἱσοδυναμοῦντα *esse*, id manifeste falsum est. Cum enim Matth. X. Christus discipulos suos ad perditas oves domus Israel ablegaret, v. 6. inter alia etiam hoc mandatum eis dedit: v. 12. *Cum intrabitis domum, salutate eam*, v. 13. *& siquidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super illam.* Cumque Judæi prædicationem apostolorum contradicentes & blasphemantes repudiarent, ita ab apostolo Paulo audiunt Act. XIII. 46. *Vobis oportebat primum loqui sermonem Dei, sed quoniam repellitis illum, & non dignos judicatis vos esse vita aeterna, ecce convertimur ad gentes*, utique ergo si recepissent sermonem Dei, digni fuissent vita æterna. At quodnam est vel esse potest ovium perditarum ac hominum infidelium meritum? an non ipse Bellarminus scribit lib. V. de justif. cap. 5. *istam justitiam & opera, quae fidem & gratiam Dei praecedunt, nos quoque despicimus, & merita vitae aeternae non esse concedimus?* 6.) Neve ulla restet dubitatio, negari certe nequit, inter eos, *qui digni habebuntur futuro seculo & resurrectione ex mortuis*, Luc. XX. 35. *& qui cum Christo ambulant in albis* Apoc. III. 4. locum esse concedendum infantibus post baptismum demortuis, antequam ad annos discretionis pervenerint; atqui illos sine meritis propriis salvari Bellarminus concedit; sic enim scribit in hoc ipso cap. §. At si filiis &c. *Tametsi parvulis, qui mox a baptismo decedunt, vita aeterna donetur solo jure haereditatis; tamen voluit Deus filios suos, qui usum rationis habent, propriis laboribus & meritis illam adquirere &c.* qua

ergo veritatis ſpecie ex voce *dignitatis* merita propria ſtabiliri poſſunt? Salmeronius in comm. Col. I. diſp. II. *Digni dicimur, ubi haereditas nullis noſtris meritis nobis obvenit.*

§. CXXII. Ex quibus omnibus manifeſtiſſime adparet, quod argumentum Bellarmini pro meritis operum ex voce *dignitatis* petitum, non ſit adſenſu dignum, nec uberiorem reſponſionem mereatur. Excutiamus tamen in ſpecie dicta illa, quæ in medium protulit. 1.) Luc. X. 7. non agitur de mercede aut dignitate vitæ æternæ, ſed de victu quotidiano; ſic enim habent verba: *In eadem autem domo manete edentes & bibentes, quae dantur ab illis; dignus enim eſt operarius mercede ſua.* Matth. X. 10. ubi eadem ſententia habetur, ſic redditur: *dignus eſt operarius cibo ſuo*, ibidem additur v. 8. *gratis accepiſtis, gratis date.* Sin eo ſenſu dictum illud adferatur, quod vita æterna ſit merces bonis operibus debita, ſicut in hoc ſeculo operariis ſua debetur merces, quilibet animadvertit ingentem eſſe diſparitatem inter operarios Dei & operarios hominum, inter mercedem temporalem & inæſtimabile bonum vitæ æternæ. 2.) Sap. III. 5. agitur de dignitate *gratiae*, non autem *meriti*; immediate enim ſequitur v. 9. *Qui confiderunt in illo, intelligent veritatem, & fideles in dilectione adquieſcent illi, quoniam gratia & miſericordia in ſanctis eius.* Tentat Deus ſuos, ut eos ſe dignos inveniat; idem vero ſuggerit ipſis vires, ut tentationem ſufferre poſſint, & ſic non alios invenit dignos, niſi quos ex gratia dignos fecit. 3.) 2 Theſſ. I. 5. Luc. XX. 35. καταξιοῦσθαι latinus interpres ipſemet vertit *dignum haberi*; a qua verſione Bellarmino recedere non licet, niſi anathema Tridentinum incurrere velit. 2 Theſſ. I. 11. *In quo etiam ſemper oramus pro vobis, ut dignetur vos ἀξιώσῃ vocatione ſua Deus noſter &c.* at vocationem per merita operum, proprie ſic dicta, obtineri poſſe, ipſe Bellarminus negat. Matth. XXII. 8. *vocati non erant digni*, id eſt, Deus dignatus ipſos erat vocatione, dignatur eosdem vita æterna, ſed ipſi reddiderunt ſe contemtu ſuo indignos. Act. V. 41. *apoſtoli ibant gaudentes a conſpectu concilii, quoniam digni habiti erant κατηξιώθησαν, pro nomine Ieſu contumeliam pati*, id Phil. I. 29. ſic exponitur: *vobis donatum eſt ἐχαρίσθη pro Chriſto, non ſolum ut in eum credatis, ſed ut etiam pro illo patiamini:* ubi vocabulum χάριτος & gratuitum fidei donum omnem meriti ſuſpicionem excludunt. 2 Macc. XIII. 12. *Omnibus idem facientibus* (καὶ καταξιωσάντων) *& petentibus miſericordem Dominum &c.* ita reddidit vulgata verſio.

§. CXXIII. *Septimam* & ultimam argumentorum claſſem conſtituit Bellarminus ex illis locis, in quibus dicitur Deus judex juſtus & non acceptor perſonarum. Rom. II. 11. *Non eſt acceptio perſonarum apud Deum*, quod repetitur Act. X. 34. Gal. II. 6. 1 Pet. I. 17. *At acceptio perſonarum eſt vitium contrarium juſtitiae diſtributivae, cum videlicet judex dat praemium ſine meritis; aut majus praemium minoribus meritis, vel contra. Deus igitur in retributione praemiorum merita hominum conſiderat, & pro meritorum diverſitate vitae aeternae manſiones adſignat.* Reſp. 1.) Non negamus, Deum in retributione præmiorum ad opera, paſſiones & certamina ſanctorum reſpicere, & pro diverſitate eorum manſiones vitæ æternæ adſignare, hoc eſt, diverſa præmia diſtribuere; (ita enim hanc phraſin ipſe Bellarminus accipit libr. III. de juſtif. cap. 16. §. Denique, ubi ex dicto Joh. XIV. *In domo patris mei manſiones multae ſunt*, probat præmia in cœlo non eſſe paria) proinde concluſio hujus argumenti non eſt directe ſententiæ noſtræ oppoſita. 2.) Id vero eſt quod negamus, opera ſcilicet illa, paſſiones & certamina illa piorum eſſe præmiorum illorum, adeoque ipſius vitæ æternæ meritoria ex condigno; novit hoc ipſe Bellarminus, ſiquidem ex Auguſtana confeſſione ejusque apologia noſtram ſententiam recitat hoc modo libr. V. de juſtif. cap. 1. *Adverſarii dicunt, opera bona juſtorum placere Deo & eſſe meritoria praemiorum, ſed addunt duo temperamenta; quorum unum eſt, opera bona eſſe meritoria praemiorum temporalium*

7.) Deus eſt juſtus judex & non acceptor perſonarum.

lium et spiritualium et in hac vita in futura vita, sed non ipsius salutis aeternae: alterum temperamentum est, opera justorum non esse meritoria ex propria dignitate, quasi revera sint justa & perfecte legi satisfaciant, sed ex fide & indulgentia Dei, quia videlicet Deus iis, qui credunt sibi remissa esse peccata, indulgentia sua tegit operum fœditatem, & sic accipit, quasi justa essent. 3.) Contrarium ex adlatis dictis nunquam demonstrabit Bellarminus. Dicitur enim Deus *justus judex*, non quia propter merita vitam æternam distribuit, sed quia ex gratia propter Christi meritum, fide adprehensum, credentes justificat & salvat, ac bona opera, passiones & certamina eorum largissimis præmiis in hac & futura vita remuneratur. Deus non est προσωπολήπτης; *quia non respicit sive quis sit Iudaeus, sive Graecus,* Rom. II. 10. *sive in lege, sive sine lege.* v. 12. *sed unicuique reddit secundum opus ejus.* v. 6. Non est προσωπολήπτης, quia *non respicit, quales aliquando* (ante conversionem) *homines fuerint.* Gal. II. 6. Non est προσωπολήπτης, quia *in quavis gente, qui timet eum & operatur justitiam, is acceptus est illi.* Act. X. 35. 4.) Si Deus constituitur acceptor personarum, cum dat præmium sine meritis propriis, consequens fuerit, infantibus, qui mox a baptismo decedunt, & propriis meritis carent, non dari vitam æternam. Consequens est falsum ipsius Bellarmini judicio. Ergo & antecedens. Atqui antecedens illud est ejusdem Bellarmini; sic enim scribit hoc loco: *Acceptio personarum est vitium contrarium justitiae distributivae, cum videlicet judex dat praemium sine meritis &c.* quæ verba nihil ad rem faciunt, nisi ad Deum, quem paulo ante dixerat justum judicem, adcommodentur. 5.) Si Deus προσωπολήπτης est, cum dat majus præmium minoribus meritis, falsum erit, quod Bellarminus disputat cap. 19. seq. *Deum remunerari opera bona supra condignum,* falsum etiam illud, quod scribit libr. II. de gratia & liber. arbit. cap. 3. *In ipso judicio quamvis acceptio personarum esset alicui minus praemium dare, quam justo judicio mereatur, vel majori supplicio adficere, quam dignus sit reus; tamen si alicui majus praemium aut minorem pœnam dare voluerit, non erit acceptor personarum, etiamsi id non cum omnibus servet &c.* Non dubitat Bellarminus, adversus se ipsum dicere, ut specie quadam nobis possit contradicere.

Dicta patrum de meritis operum.

§ CXXIV. Cap. IV. producit Bellarminus pro stabiliendis operum meritis dicta patrum. Resp. 1.) *Alios praeter canonicos scriptores ita legimus, ut quantalibet sanctitate, quantave doctrina praepolleant, non ideo verum putemus, quia illi sic senserunt; sed quia nobis per alios auctores, vel per scripturas canonicas, vel probabiles rationes, quae a vero non abhorreant, persuadere potuerunt.* Augustinus epistol. XIX. ad Hieron. 2.) *Quae in ecclesia panegyrice & declamatorie dicuntur, non constituunt dogmatum regulam.* Theodoretus dial. III. Ipse Bellarminus agnoscit, veteres in commendandis bonorum operum meritis, ut homines ad illorum studium incitarent, interdum fuisse liberiores; sic enim scribit lib. II. de gratia & lib. arbit. cap. 14. circa medium: *Patres, cum ad populum verba facerent, ea dicebant, quae utiliora videbantur ad excitandos homines ad bona opera.* 3.) Ex ipsis veteribus perspicua testimonia pro nostra sententia produximus superius. 4.) Pleraque dicta, si excutiantur, & ex aliis eorundem scriptorum verbis declarentur, nihil nobis adversum continent. Producit Bellarminus *primo* loco Ignatium, qui in epist. Rom. sic scribat: *Sinite me ferarum escam fieri, per quam possim Deum promereri.* Sed Græca aliter habent: ἄφετε μὲ θηρίων εἶναι βρῶμα, δι ὧν ἐςι θεοῦ ἐπιτυχεῖν, *per quas licebit Deum adipisci,* hoc est, solutis corporis repagulis in conspectum Dei venire. Idem sanctissimus martyr paulo post addit: *a Syria Romam usque terra marique cum bestiis depugno, noctu diuque alligatus decem leopardis,* ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίωμαι, *verum in hoc non sum justificatus.* Et postea: *Erubesco, me unum de illorum numero* (christianorum in Syria) *dici; nec enim dignus sum, cum novissimus sim eorum & abortivum quiddam; sed per misericordiam Dei obtinui, ut aliquis sim, si Deum consequar.*

Hæc an opinionem meriti sapiant, quilibet judicet. Justinus (quem *secundo* loco adlegat Bellarminus) apolog. II. ἀξίαν τῶν πράξεων aliquoties adducit, sed quæ & qualis sit illa dignitas, ex scripturis sacris ostendimus superius: ib. pag. 44. sic scribit: σπεύδομεν ἐπὶ τὸ ὁμολογεῖν πεπεισμένοι καὶ πιστεύοντες τυχεῖν τούτων δύνασθαι τὺς τὸν θεὸν δι' ἔργων πείσαντας, ὅτι αὐτῷ εἵπροντο καὶ τῆς παρ' αὐτῷ διαγωγῆς ἦρων, ἔνθα κακία οὐ ἀντιτυπεῖ, *Festinamus ad confessionem christianam, persuasum habentes atque credentes consequi hanc eos posse, qui factis ipsis Deo probant se illum consectari, & vitae ejus consuetudinem adamare, in qua nulla adversariam persentire est pravitatem.* Nec in his fit ulla meriti alicujus mentio. *Tertio* loco producit Bellarminus Irenæum, qui lib. IV. cap 72. meritis patrocinetur. Verba sic habent: *Bonus agonista* (apostolus Paulus) *ad incorruptelae agonem adhortatur nos, uti coronemur, & pretiosam arbitremur coronam, videlicet quae per agonem nobis adquiritur, sed non ultro coalitam. Et quanto per agonem nobis advenit, tanto est pretiosior, quanto autem pretiosior, tanto eam semper diligamus &c.* Non negamus, per agonem contendendum esse ad coronam gloriæ; at agonem esse gloriæ illius meritum, vere & proprie sic dictum, id vero negamus. Reliqua dicta in specie excutere, nostri non est instituti: *mercedis, dignitatis* &c. nomine *improprie* utuntur pro compensatione gratuita & dignitate imputata. 5.) Sed enim cum potissimum probationis robur in vocabulo *meriti*, toties a veteribus usurpati, consistat, observandum erit, quo sensu illud a latinis scriptoribus fuerit adhibitum. *Mereri* latinis *proprie* significat facere, aut præstare aliquid, quod non debes, & propter quod a te præstitum tibi aliquid, ceu merces, debeatur, si non ex pacto singulari, tamen ex lege humanitatis & gratitudinis, quæ unumquemque constituit debitorem iis, a quibus beneficium accepit. Cicero lib. XI. ep. fam. ep. 17. *Lamia utor omnium familiarissime, magna eius in me non dico officia, sed merita.* Lib. XII. ep. 14. *Ego me de republica ita puto meritum, ut non provinciae istius beneficium exspectare debeam.* Lib. I. de legib. *Quid liberalitas, gratuitane est an mercenaria? si sine praemio, benigna est & gratuita; si cum mercede, conducta.* Terentius: *Unum hoc scio, hanc meritam esse, ut memor esses sui.* Virgilius V. Æneid.

Primam merui qui laude corollam.

Scriptura sacra nusquam hoc vocabulum usurpat. Patres καταχρηστικῶς eo utuntur, ut *mereri* sit præstare opera Deo grata; idque ex ipsius gratia, & gratuitam eorum remunerationem a Deo accipere; quo sensu eadem voce utuntur Augustana confessio, apologia ejusd. confess. & confessio Wirtembergensis. In laxiori illa significatione *meriti* vocem a veteribus usurpari, demonstramus ex sequentibus fundamentis. a.) Græcum ἀξίαν, latini verterunt *meritum*, quod ergo græcis est ἀξιῶσθαι & καταξιῶσθαι dignum fieri, dignum reputari, id cum latini uno verbo exprimere vellent, nec satis commode possent, *mereri* dixerunt; hinc glossarium vetus, ἀξιῶσθαι *est mereri.* Non abnuit Bellarminus lib. V. de justif. cap. 2. §. alia loca, sic scribens: *Quod nos dicimus mereri, dicunt graeci* ἀξιῶσθαι. Atqui ostendimus superius, aliud esse mereri *proprie* loquendo, aliud dignum haberi ac reputari; unde etiam vetus interpres ubicunque in nov. test. καταξιῶσθαι occurrit, nusquam per τὸ *mereri*, sed perpetuo per τὸ *dignum haberi* transtulit. Exempla invenies Luc. XX. 35. Act. V. 41. 2 Thess. I. 5. b.) Latinus interpres hoc vocabulo quandoque utitur simpliciter pro *consequi* aliud, etiamsi id gratis contingat. Gen. IV. 13. *Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear.* Hebr. נְשׂוֹא τῦ ἀφεθῆναι, quam ut remittatur (ubi manifestum est, gratuitam, non meritoriam remissionem, proprie sic dictam, intelligi) Eccles. XVI. 15. *unusquisque secundum meritum operum suorum inveniet;* in Græco simpliciter dicitur, κατὰ τὰ ἔργα αὐτῦ εὑρήσει. Ostendimus autem superius, diversissima esse, secundum opera, & secundum meritum operum, proprie sic dictum, recipere. Hebr. XIII. 16. *Talibus hostiis promeretur Deus;* in græco est εὐαρεστεῖται *beneplacet sibi;* pro-

proinde latino interpreti hoc loco *mereri* est facere opus Deo gratum & acceptum; alibi tamen de peccatore pœnas justissimas sibi attrahente proprie usurpari non negamus. Jud. XX. 10. 2 Paral. XIX. 2. Hebr. X. 29. &c. c.) Hanc ἀκυρολογίαν secuti sunt interpretes græcorum scriptorum. Ignatius epist. Rom. *per quam possim Deum promereri.* In græco est, τοῦ θεοῦ καταλαβεῖν. Dionysius de cœlest. hierarchia cap. 1. *Qui divinitatis participationem promerentur.* In græco est ἐδωρήσαντο, quæ vox meram gratiam significat. Cap. 2. rogat baptizandus, *ut Deo divinisque mysteriis frui mereatur.* In græco est, θεοῦ καὶ τῶν θείων τυχεῖν. Justinus apol. II. *meritum operum.* In græco est ἀξίαν. Eusebius libr. VIII. demonst. evang. p. 240. *Petrus admirans eos, qui ex familia Cornelii Spiritum sanctum accipere meruerant.* In græco est, τοὺς τὸ ἅγιον πνεῦμα ἠξιωμένους. Macarii interpres pluribus in locis, præsertim hom. IX. & XVII. *donum Spiritus sancti, quod fidelis anima meretur accipere.* Item: *Christiani perfecti, qui meruerunt ad gloriam perfectionis pervenire;* ubi in græco καταξιῶται, καταξιωθέντες, *digna habetur, digni habiti.* Aut ergo interpretes illi criminis falsi convincentur, aut *mereri* nihil aliud erit, quam *consequi* (*). d.) Latini patres, qui nomen *meriti* operibus piorum tribuunt, manifeste addunt, bona opera esse gratiæ divinæ dona, Deum ex gratia remunerari bona opera, esse eadem imperfecta, ideoque alibi merita omnia (videlicet vere & proprie sic dicta) diserte excludunt: ex quo manifeste adparet, quod vocabulo *meriti* itidem in sensu laxiori utantur, pro eo, quod est ex fide aliquid gratum Deo facere, & gratuitam ejus remunerationem a Deo recipere. e.) Id ipsum patet ex aliis locis, in quibus *meriti* nomen usurpant. Cyprianus illud, quod Paulus dicit 1 Tim. I. 16. *sed misericordiam consecutus sum*; ad Jubaianum legit: *sed misericordiam merui.* Idem in epist. ad Fidum de infantibus: *Qui hoc ipso de ope nostra ac de divina misericordia plus merentur, quod in primo statim nativitatis suæ ortu plorantes ac flentes nil aliud faciunt, quam deprecantur.* Notum est Gregorii dictum, quod in vigilia nativitatis dominicæ in ecclesia canitur: *O beata culpa, quae talem meruit redemtorem!* Apud Augustinum in gestis collat. Carthag. cogn. I. art. 8. dicit Petilianus Donatista, *qui ista elicere meruerunt.* (id est, obtinuerunt, de adversariis enim sermonem habet) Emeritus Donatista ibidem cogn. III. art. 16. *Quis supplicavit? quis legem meruit?* (ab imperatore obtinuit) *quis judicium postulavit?* art. 258. *Nam ut omittamus, quantus sanguis christianus effusus sit per Leontium, Vrsatium, Macarium, Paulum caeterosque exsecutores, quos in sanctorum necem a principibus seculi meruerunt.* (Ex quo adparet, ætate Augustini quo in significatu illa vox usurpata) Ambrosius libr. X. in Luc. XXII. de homine portante amphoram aquæ: *O aqua, quae sacramentum Christi esse meruisti, quae lavas omnia, nec lavaris.* Idem serm. VI. *Quia divina eloquia audire minime meruistis.* (id est, voluistis.) Eusebius

(*) Non tantum scriptores ecclesiastici, ad quos recte heic provocat GERHARDUS, sed & profani latini scriptores, iique optimi, ita subinde usurpant vocabulum *mereri, promereri*, ut illud idem sit, ac *aliquid consequi.* Provocamus ad PLINIUM *qui libr. I. epist. §. p. 25.* edit. THOMASII, sequentem in modum scribit: *sequi enim gloria, non adpeti debet: nec, si casu aliquo non sequatur, idcirco quod gloriam non meruit, minus pulcrum est;* ad quem locum IS. CASAUBONUS observat: meruit *est* ἔτυχε. *Sensus est, praeclara facta, etiamsi laudatores non inveniunt, non ideo minus esse pulcra. Verbum* mereri *non semper* ἀξιοῦσθαι *significare; sed* τυγχάνειν, *& factum notare, non ius, notius est, quam ut probatione egeat.* Plinio iungi meretur JULIUS CÆSAR, eundem vocis significatum sua confirmans auctoritate: *Cavarinum*, inquit, *cum equitatu Senonum secum proficisci iuber, ne quis aut ex huius iracundia, aut ex eo, quod meruerat, odio civitatis motus exsistat.* Vid. ejusdem *libr. VI. de bello Gallic. libr. VI. cap. 4. p. 147.* edit. JUNGERMANNI. Idem observat HUGO GROTIUS in *adnotat. in Matth. VI. 1.* ubi TERENTII & CICERONIS testimoniis inculenter comprobat, quod *merere*, aut *mereri* antiquis latinorum scriptoribus sit *consequi.*

Emiſenus Dom. IV. Adv. fer. IV. de Maria, *Haec ſola mater Domini fieri meruit.* (Id Fulgentius de incarn. & grat. cap. 7. ſic exponit: *Ipſum Deum hominem factum & concipere & parere non humanis meritis, ſed concepti naſcentisque ex ea ſummi Dei dignatione promeruit.* Epiphanius hæreſ. LXXIX. καταξιωθεῖσαν οἰκητήριον τὲ υἱὲ γενέσθαι: quin ipſe Emiſenus ibidem: *Magna enim & ineffabilis gratia eſt, ut una ex tantis millibus eligatur*) cap. Quia corpus diſt. 2. *De filio perditionis adoptivus Dei filius fieri meruiſti*, ubi gloſſarium: *obtinuiſti.* f.) Pertinent huc preces eccleſiaſticæ, in quibus alio ſenſu non poteſt hæc vox accipi, quam pro eo, quod eſt gratis conſequi. Dom. I. Adv. *Excita quaeſumus potentiam tuam & veni, ut ab imminentibus peccatorum noſtrorum periculis te mereamur protegente eripi, & liberante ſalvari.* (Mereri, ut potentia & miſericordia Dei nobis ſubveniat, non poteſt aliter accipi, quam ut potens illa miſericordia ac miſericors potentia nos hoc beneficio dignetur.) Dom. II. ſecundum ritum Mediolan. eccleſ. *Dona, quaeſumus omnipotens Deus, cunctae familiae tuae, hac voluntate Chriſto Filio tuo Domino noſtro venienti in operibus juſtis apte occurrere, ut ejus dextrae ſociati regnum mereamur poſſidere cœleſte.* Domin. ead. juxta ritum Rom. eccleſ. *Concede nobis, ut ſicut Ieſum Chriſtum per virginis partum in forma noſtri corporis meruimus habere participem, & in regno gratiae mereamur ejus eſſe conſortes.* (Quis vero dixerit, incarnationem Filii Dei eſſe proprie meritum?) De circumc. Dom. *Tribue, quaeſumus, ut virginem pro nobis intercedere ſentiamus, per quam meruimus auctorem vitae ſuſcipere.* Vide libellum germ. Hieronymi Wittichii, Erford. ann. 1551. editum, in quo ex miſſalibus precationes tales collegit complures. g.) Neve ulla reſtet dubitatio, provocamus ad judicium Georgii Caſſandri, viri eruditiſſimi, qui in hymnis & ſcholiis Colon. ann. 1556. impreſſis fol. 48. confitetur in *hymnis eccleſiaſticis vocem merendi ſic intelligendam eſſe*, id quod index expurg. Belg. p. 36. 37. deleri juſſit. Petrus Caniſius lib. II. de virg. Deipara cap. 16. fatetur, *ſanctos patres, praeſertim latinos, meriti vocem laxius uſurpare*, cujus ἀκυρολογίας exempla aliquot ibidem adducit. Vega lib. VIII. de juſtif. cap. 8. p. 189. *Non me fugit uſurpari apud patres nomen meriti, ubi nulla eſt ratio meriti, neque de congruo, neque de condigno.* Stapletonus in promt. fer. V. poſt paſſ. Dom. *Si aliquis veterum vocabulo promerendi uſus eſt, non aliter intellexit, quam conſecutionem de facto.* Cornelius a Lapide in cap. 4. Gen. pag. 61. *Major eſt iniquitas mea, quam ut veniam merear, id eſt, quam ut ulla pœnitentia veniam poſſim impetrare; quo dicit: omnino indignus & incapax ſum veniae.*

An fiducia debeat collocari in opera?

§. CXXV. Cap. V. & VI. conatur Bellarminus argumenta noſtra, opinioni de meritis oppoſita, ſubvertere, qua in parte quid præſtiterit, ſuperius vidimus. Cap. VII. diſputat, *aliquam ſpem ac fiduciam in meritis poni poſſe*, quæ ſententia nititur hac hypotheſi, quod bona opera ſint vera ſalutis cauſa, ſic enim in hoc cap. §. poſſe; Bellarminus ſcribit: *poſſe in meritis ſpem aliquam poni, ſi vera ſint merita, & ſobrie id fiat; probari poteſt hac ratione: quoniam ſicut miſericordia Dei, ita etiam bona merita ſunt vera ſalutis cauſa; licet autem confidere in omni vera cauſa, quae ad finem optatum & ſperatum conſequendum cognoſcitur idonea.* At cum hypotheſis illa ſit falſa, ut ex præcedentibus conſtat, facile adparet, quid de tali fiducia in meritis poſita ſit judicandum. Petrus a Soto in adſert. fid. cathol. contra Wirtemb. confeſſ. *Bonis operibus ita fidendum eſſe*, ſcribit, *ut ad expianda peccata, iram Dei placandam & vitam aeternam conſequendam neceſſaria ſint & utilia.* Et poſtea: *Propter has virtutes, fidem, ſpem & caritatem intrepide catholica fides hominem juſtum eſſe coram Deo fatetur, & meritis eorum in judicio Dei veraciter ſibi confidendum eſſe* (*). Nos

(*) Salmeronius tom. VII. tract. 40. pag. 208. ſcribit, *opera & merita noſtra confidentiam in nobis operari, ita, ut in illis tanquam Dei donis liceat ſecundario confidere.* Coſterus part. II. conc. pag. 49.

Nos contra strenue negamus, fiduciam salutis vel ex toto vel ex parte in operibus ponendam esse. 1.) Sola Dei gratia est causa *efficiens;* solum Christi meritum est causa *meritoria* salutis nostræ; opera nostra nuspiam in scripturis vel gratiæ divinæ, vel merito Christi in producendo salutis effecto subordinantur. Ergo in solam Dei gratiam & solum Christi meritum omnis fiducia salutis collocanda est. Gal. VI. 14. *Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* 2.) Si fiducia salutis in opera ponitur, committitur idololatria, siquidem deorum alienorum nomine non intelligenda tantum sunt ethnicorum numina, sed omnes bonæ Dei creaturæ, ex quibus fiunt dii alieni, si divini cultus soli Deo debiti iis tribuuntur, ut suo loco demonstratum fuit. Atqui fiducia salutis est cultus soli Deo debitus, is enim est, qui Esa. XLV. 21. dicit: *Ego Iehova, & non est alius salvans præeter me.* Christus est, de quo Act. IV. 12. dicitur: *Non est in alio salus, nec est aliud nomen sub cælo datum, in quo oporteat homines salvos fieri.* Ergo fiducia salutis non est in opera collocanda. Hoc argumentum late probat & declarat Brentius in apol. confess. Wirtemb. cap. de justif. p. 301. & seqq. *Apud Lucam* (inquit) *ascendit pharisaeus in templum & orat: Deus, inquiens, gratias tibi ago, quod non sum sicut cæteri homines, raptores, injusti &c. quid hic audis, quod videatur reprehensione dignum? quid deest pharisaeo ad justitiam? hoc nimirum ei deest, quod e sua justitia faciebat idolum, & adorabat opus manuum suarum, hoc est, ut Christus dicit, quod justitia sua confidebat, ac alios præ se fastidiebat.* p. 304. *Hae virtutes (fides, spes, caritas,) sunt quidem bonae Dei creaturae in nobis, & habent suum usum, sed docere, ipsis coram Dei judicio, ubi agitur de aeterna nostra salute, confidendum, hoc demum est ex donis donatorem Deum, ex creaturis creatorem, quantum est in impiis, facere, adeoque coram Deo alienos deos habere &c. Quo est confidendum, hoc etiam invocandum; fidei enim opus est invocatio; quod autem invocandum, hoc etiam adorandum. Intremus ergo delubra virtutum, instituamus singulis virtutibus statuas, procumbamus ante eas in genua, dicentes: O sancta fides, o veneranda spes, o adoranda caritas, o inviolata castitas, o triduanum jejunium, o sacra cuculla, defende nos &c.* 3.) Fiduciam salutis in opera collocare est ex lege & operibus legis salutem sperare. Atqui *ex operibus legis non justificatur omnis caro.* Rom. III. 20. *Qui justitiam suam quaerunt statuere coram Deo, justitiae Dei non sunt subjecti.* Rom. X. 3. *Qui ex operibus legis sunt,* (justitiam coram Deo valen-

pag. 49. *Quando angeli in hora mortis venient ad accersendam animam & hac nos voce compellabunt:* Palatium paratum est in cœlis pulcerrimum &c. *Tunc es, qui illuc venturus es, an alium aliquem illud exspectat, non volent sibi verba dari, operibus ibi transigendum est negotium, ac respondendum: nunciate, quae audistis & vidistis, haec sunt totius vitae meae opera, haec verba, bisne bravium debeatur, expendite.* Part. I. concil. pag. 522. *Etsi praecipuum fiduciae fundamentum sit promissio, tamen sicut bona opera requiruntur ad impetrandum, quod Deus promisit: sic eadem multum fovent fiduciam, ita, ut haec tanto sit major, quanto illa meliora. Sicut qui regem offendit, nihil ab eo sperat vel petit, nisi prius reconciliatur: is vero, qui ei multa & magna praestitit officia, petit fidenter; sic qui facit voluntatem Dei, aliquam experitur in se securitatem, ut confidat se exaudiendum.* (Atqui sancti in bona conscientia non posuerunt fiduciæ suæ fundamentum 1 Cor. IV. 4. si in eo quærendum fiduciæ fundamentum, quod Deum non offenderimus, in æternum ea fiducia erit carendum. Psalm. CXXX. Luc. XVIII. Matth. XVIII.) Vasquez tom. II. disput. 213. num. 40. *Non modo in meritis ex gratia nostram spem vitae aeternae collocare debemus sive fiducia universali, sive particulari: sed etiam ex meritis jam factis confidere possumus eo modo, quo possumus credere nos esse justificatos, & recte aliqua egisse in laudem & obsequium Dei. Aliud enim est in meritis spem constituere, aliud autem ex meritis sperare. Nam in meritis spem constituere nihil aliud est, quam spem habere consequendi vitam aeternam per merita, circa quod non licet formidare, neque enim formidare debemus de consecutione gloriae, si habuerimus merita & gratiam justificantem, neque de meritis, quod ea simus habituri, sed firmiter utrumque a Deo sperare debemus.* GERHARDUS.

tem & salutem ex illis quærunt) *sub maledicto sunt, cum scriptum sit: Maledictus, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.* Gal. III. 10. Ergo fiducia salutis non est collocanda in opera. 4.) Justitia operum est imperfecta atque in lubrico admodum posita, nec potest coram Dei judicio subsistere. Ergo fiducia salutis in eam non est collocanda. Plura argumenta ex superioribus formari possunt. Referenda huc pia veterum dicta. Cyprianus serm. de dupl. martyrio: *Non credit in Deum, qui integrae suae felicitatis spem & fiduciam in hoc solo non ponit.* Hilarius in psalm. LI. *Ipsa illa justitiae opera non sufficerent ad perfectae beatitudinis meritum, nisi misericordia Dei etiam in hac justitiae voluntate humanorum motuum non reputet vitia. Spes igitur in misericordia Dei in seculum seculi.* Augustinus libr. XV. de civ. Dei cap. 18. *Non in se ipso spem ponere debet homo: maledictus enim omnis, qui spem suam ponit in homine, ac per hoc nec in se.* In psalm. XLII. *Da operam, ut sis justus & , quantumcunque fueris, confitere te peccatorem esse, & spera in Domino, non in te.* Idem (referente Posidonio in ipsius vita) laudat verba Ambrosii morituri: *Non sic vixi, ut me vixisse pudeat: nec mori timeo, quia bonum habemus Dominum;* quibus se non suis meritis, sed bonitati Domini unice confidere ostendit. Idem in meditat. cap. 14. *Omnis spes & totius meae fiduciae certitudo est in pretioso sanguine Christi, qui effusus est propter nos & nostram salutem, in ipso respiro, & in ipso confisus ad te venire desidero.* Lib. III. contra Cresc. cap. 8. *Cum contra vestras criminationes intrepidam conscientiam geram; non me tamen sub oculis omnipotentis justificare audeo, magisque ab eo effluentem misericordiae largitatem, quam judicis summum examen exspecto* (*). Gregorius homil. VII. in Ezech. *Non in fletibus, non in actibus nostris, sed in advocati nostri adlegatione confidamus.* Bernhardus serm. IX. in psalm. Qui habitat: *Praetendat alter meritum, sustinere se jactet pondus diei & aestus, mihi adhaerere Deo bonum est, ponere in Domino spem meam* (**). Adrianus de Trajecto in IV. sentent. ref. Cass. *Sunt merita nostra velut baculus arundineus, cui dum quis innixus fuerit, confringitur, & perforat manum innitentis.* Barth. Gerhardus in conc. de extremo judicio articulo 12. circa finem adlegat verba Nonni episcopi Tabermensiotarum, quod circa finem vitae dixerit: *Nudus sum tam in cœlo, quam in terra, non adimplens praecepta mandatorum tuorum: ergo non est mihi spes ex operibus bonis, sed spes mea in misericordia tua, qua confido salvari.* Schopperus presbyter Colon. conc. VI. in fer. Stephan. pag. 139. *Omnes vere pii id student potissimum, ut quoscunque possunt, instituant eo, quod desinant in creaturas, in externas ceremonias, in sua*

(*) Chrysostomus ad Stelech. de compunct. cordis tom. VI. f. 156. τοῦτο ἄξιον πανταχοῦ σκοπεῖν, πῶς ἑαυτὸν μέμνηται τῶν οἰκείων κατορθωμάτων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς φιλανθρωπίας τὸ θεῖον ῥίπτει τὴν σωτηρίαν τὴν ἑαυτοῦ. *Ubique hoc dignum observatione, quod* (David) *nusquam mentionem facit suorum bonorum operum, sed misericordiae Dei salutem suam unice acceptam refert.* Ephræm Syrus libr. de patient. & consumm. seculi f. 164. *Nihil, quod tibi adferam, habeo, non opus bonum, neque cor mundum, verum miserationibus tuis confisus in eas me ipsum projicio.* Beda homil. in litaniis tom. VII. f. 26. *Nemo sibi blandiatur de innocentia, nullus suis fidens actibus, quasi qui misericordia justi judicis non egeat, a precibus cesset: quin potius etiam cum se aliquid boni quis egisse cognoverit, quia quae hoc districtione judicetur, ignorat, tremens cum propheta clamet: Ne intres in judicium &c.* GERHARDUS.

(**) Idem serm. II. in annunciat. beatæ Mariæ fol. 123. expendens dictum Davidicum: *Ne intres in judicium &c.* subjungit: *Quid faciant tabulae, si tremunt columnae? aut quomodo virgulta immobilia stabunt, si hujus pavoris turbine etiam cedri quatiuntur?* Hieron. Savanarola in psalm. LI. *Quot justi, tot miserationes. Nullus gloriari potest in semet ipso. Veniant omnes justi sive in terra sive in cœlo, & interrogemus eos coram te,* (Deus) *an sua virtute salvi facti sint? Certe omnes uno corde uno ore respondebunt: Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* GERHARDUS.

sua opera & merita fiduciam collocare, ac unius Iesu Christi justitia, operibus, meritis niti (*). Quid quod ipse Bellarminus, vi veritatis coactus, in hoc ipso capite scribit: *propter incertitudinem propriae justitiae & periculum inanis gloriae tutissimum est, fiduciam totam in sola Dei misericordia & benignitate ponere*, quod probat ex cap. IX. Dan. *Non in justificationibus nostris prosternimus preces nostras ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis.* Item Luc. XVII. *Cum omnia feceritis; dicite, servi inutiles sumus.* Ex collecta dom. Sexag. *Deus, qui conspicis, quia ex nulla nostra actione confidimus.* Quae vero in praecedentibus hujus capitis verbis profert, uti probet aliquam fiduciam in merita collocari posse, facilem habent explicationem. 1.) *Fiducia* (inquit) *quam sancti in Deo constituunt, non ex fide sola, sed etiam ex bonis meritis nascitur; atque ideo summo studio merita quaerenda sunt, ut fiduciam apud Deum habere possim.* Resp. fiduciam ex meritis nasci ambigue dicitur; id enim si intelligitur sensu Bellarminiano, quod statuere debeamus, bona opera esse ex *condigno* vitae aeternae meritoria, ac proinde confidere, quod propter illa tanquam merita proprie sic dicta Deus jure teneatur vitam aeternam nobis dare, tunc improbamus illam propositionem. Si vero intelligitur hoc modo, quod fides se exserat per bona opera, ac proinde quod zelotae, bonorum operum esse debeamus, atque ex operum testimonio de vera fide judicare, confidentes, quod Deus, qui coepit in nobis opus bonum, idem etiam perfecturus, nosque per fidem justificatos & per Spiritum renovatos, tandem ex gratia glorificaturus sit, tunc amplectimur illam propositionem. 2.) *In bonis meritis, quae vere talia esse compertum sit, fiducia aliqua collocari potest, modo superbia caveatur:* id probat exemplis Nehemiae, Davidis, Ezechiae, Esthetis & Pauli, qui opera sua bona enumerant. *Resp.* distinguenda est justitia *causae* & bonae conscientiae a justitia *personae*. Sancti quando recensent opera sua, non loquuntur de justitia *personae*, nec confidunt, se suorum operum meritis coram Deo consistere posse, nec meritum salutis sibi tribuunt, nec de operibus suis gloriantur; sed loquuntur de justitia *causae* & bonae conscientiae, enumerant Dei dona, non sua merita; gratias agunt pro exhibitis, non exigunt tanquam mercedem meriti exhibenda, quippe quae humiliter petunt; nec perfectionem, sed ἀνυπόκριτον sinceritatem obedientiae suae exponunt. Bellarminus dicit, *fiduciam poni posse in merita, quae vere talia sunt;* at quae possunt esse vere talia, cum omnes sancti fateri cogantur, *se mente quidem servire legi Dei, carne autem legi peccati.* Rom. VII. 25. *Superbiam in bonis operibus cavendam esse* addit, at quae major superbia, quam statuere, quod nostris operibus non solum temporalia & aeterna praemia, sed etiam ipsam vitam aeternam vere & proprie mereamur, idque ex *condigno*, eamque ut mercedem jure nostro exigere possimus? quae omnia sunt Bellarmini verba in hac quaestione. Concludimus igitur hanc quaestionem verbis Lutheri in libr. de votis monast. tom. II. Jenens. fol. 490. *Haeret fidelis conscientia in solis operibus Christi absolutissime, & est columba illa in foraminibus petrae & in cavernis maceriae, sciens certissime, se*

Argumenta pro fiducia in merita propria.

(*) Cassander in consultat. artic. de bonis operibus. *Hanc doctrinam summo consensu veteres omnes tradunt, fiduciam remissionis peccatorum, etiam eorum, quae post regenerationem admittuntur, & spem veniae ac vitae aeternae in sola Dei misericordia & merito Christi esse collocandam.* Idem art. XXV. de monachatu. *Tantummodo removenda est falsa opinio & praeposterа fiducia, ne in his operibus fiducia collocetur, quae in solo Christi merito collocanda est.* Ludolphus Carthus. in medit. vitae Christi, prol. col. 3. *Caveat prudenter fidelis peccator, ut nunquam, in quocunque statu fuerit, confidentiam in meritis suis habeat, sed tanquam mendicus pauperculus omnino nudissimus ad eleemosynam dominicam mendicandam semper vacuus accedat. Haec autem faciat, non quasi ex humilitate ficta merita sua abscondens, sed certissime sciens, quod non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens &c.* GERHARDUS.

se non posse securam & quietam esse, nisi in Christo solo, in omnibus vero operibus propriis non posse nisi ream & pavidam damnatamque manere. Sic ergo discernit inter opera Christi & sua. Christi opera adprehendit & dictat in hunc modum: Per haec ego justificabor & servabor, & liberabor ab omnibus peccatis & malis, de quo non dubito, quia in hoc ipsum sunt facta per eum, & in baptismo super me effusa, sine his non est salus, non est pax ossibus meis, non est satisfactio peccatorum. Sua vero opera mala videt & damnat; sed in Christi operibus vincit & contemnit, ne sese mordere possint. Potentiora sunt opera Christi ad nos liberandos & pacificandos, quam nostra sunt ad captivandos & terrendos; si tamen hoc credideris. Opera vero sua bona adprehendit & dictat ea gratis facienda, ad commodum solum proximi & ad exercendum corpus, nequaquam ad justitiam, pacem, satisfactionem peccatorum & remissionem parandas. Et paulo post: *Qui se caeteris praeferunt propter bona opera, primo personae respectum requirunt in Deo, ut opera & non fidem spectet, hoc est, ut homines praeferat Christo, siquidem non curant, quam pretiosa alii ex Christo acceperint, sed quam egregia ipsi prae caeteris obtulerint. Deinde fatentur, se laborasse non gratuita & liberali, id est, christiana & pia, sed servili & mercenaria, id est, judaica & impia voluntate.*

An licitum sit, operari bona intuitu mercedis aeternae?

§ CXXVI. Cap. VIII. & IX. disputat Bellarminus, licitum esse operari bona intuitu mercedis æternæ (*): Qua de re ut rectius fieri possit judicium, adtendenda sunt sequentia. 1.) Non est quæstio, an Deus præmiis temporalibus & æternis remunerari velit & certissime remuneretur opera? id enim utrinque concessum. 2.) Neque hæc est quæstio, an promissiones illæ de præmiis bonorum operum in renatis excitare debeant studium bene operandi? Cum enim *spiritus quidem promtus, caro autem infirma sit;* Matth. XXVI. 41. cum *caro adversus spiritum concupiscat;* Gal. V. 17. ideo torporem illum carnis in nobis atque aliis renatis consideratione præmiorum & pœnarum, quorum illa bonis, hæ vero malis operibus propositæ, excitare atque inflammare debemus. Itemque cum in adversitatibus & persecutionibus propter carnis infirmitatem animo dejicimur, erigamus nos ipsos piis de gloria vitæ æternæ adflictiones secutura meditationibus. 3.) Nec hoc in quæstione proprie positum, an solum vel præcipue in operibus mercedem spectare debeamus, ita, ut si merces nulla esset, nec Domino serviremus? id enim ipse Bellarminus negat. *Nos* (inquit) *non dicimus, in bonis operibus solam aut praecipue spectandam esse mercedem; sed Deum, ejusque gloriam, tanquam finem ultimum.* 4.) Id ergo proprie quæritur, an intuitu mercedis æternæ, hoc est, ipsius vitæ æternæ, mercedis loco per operum merita obtinendæ, bene operari debeamus? Ibi vero quid respondendum sit, ex superioribus facili negotio adparet. Cum enim bona opera in se non habeant hanc vim ac dignitatem, ut per ac propter merita eorum vitam æternam obtinere possimus: cum alii in scripturis fines proponantur, propter quos facienda sint opera bona: denique cum vita æterna ex sola Dei gratia & propter solum Christum fide adprehensum nobis contingat, unde etiam χάρισμα τοῦ θεοῦ ἐν χριστῷ vocatur, Rom. VI. 23. ideo negandum, hoc fine & hac intentione operandum esse. 5.) Si vero quæratur non de ipsa vita æterna, sed de præmiis in hac & futura vita, an intuitu eorum bene operari debeamus, (ita ut meritis nostris ea nos obti-

(*) Idem & Remonstrantes Leyd. contra concionem Festi Hommii p. 28. 29. *Qui negat, fidelibus licere facere bona opera ex intuitu mercedis operibus nostris debitae, ille naturam fidei, omnis religionis, legislationis divinae, vitae & mortis aeternae, pervertit & negat, sanctorum, imo & Domini nostri Jesu Christi obedientiam proscindit, & hominibus persuadet, non esse licitum, ut permoveantur ad obedientiam rationibus atque argumentis iisdem, quibus Deus in verbo suo utitur, atque etiam ipsissimum ponit fundamentum Davidianorum & Libertinorum, qui vitam aeternam negant.* GERHARDUS.

obtinere speremus) jubemus considerari sequentia fundamenta. a.) Filius non obtemperat parentibus intuitu mercedis, sed ex corde sincero & filiali. Renati sunt *Dei filii*. Ergo obtemperant cœlesti parenti non intuitu mercedis, sed ex corde sincero & filiali. *Major* est satis manifesta. Si enim intuitu mercedis filialis obedientia præstaretur, vel præstari deberet, nulla foret differentia inter filium & servum; item major obedientia deberetur parentibus illis, a quibus amplior speratur merces. *Minor* clarissimis scripturæ pronunciatis nititur. Joh. I. 12. Rom. VIII. 16. &c. Si dicas, *renati non solum sunt filii, sed & servi; utique ergo mercedem in operibus suis spectare debent.* Resp quamvis servi sint jure creationis & redemtionis cœlesti Domino obstricti, tamen obedientia eorum non debet esse servilis, sed filialis, serviant Deo, non autem serviliter. In libr. פִּרְקֵי אָבוֹת (capitula patrum) cap. 1. refertur dictum Antigoni inter hebræos doctores celeberrimi, qui tempora Esræ proxime secutus, quod scholæ suæ sæpius inculcare consueverit: *Ne sitis sicut servi, qui ministrant Domino ob conditionem mercedis, quod accepturi sint præmium* (*). Verba hebræa vide in notis Tremellii ad paraph. Syriac. Matth. XXII. & apud Schindlerum in lex. pentagl. in voce צדוק. (Hoc dictum Antigoni postea Saddokus, ejus discipulus, aut ignorantia aut improbitate depravavit, hinc perperam colligens, nec benefactis præmia, nec malefactis pœnas repositas esse, unde secta *Sadducaeorum* orta. Gregorius Nazianzenus orat. XL. in S. bapt. p. 645. *Si servus es, plagas metue: Si mercenarius, mercedem duntaxat specta: Sin autem supra hos adsurgis, ac filius es, ut patrem verere, ac bonis operibus stude, quia bonum est patri obtemperare, etiamsi ex ea re nihil quaesitus ad te redituram sit* (**). b.) Quicunque spontaneo spiritu Deo obsequuntur, nec pœnas nec præmia hactenus atque hoc respectu intuentur, quod enim comminatione pœnarum extorquetur, vel præmiorum promissione elicitur, id eatenus non proficiscitur ex spiritu spontaneo. At renati spontaneo spiritu Deo obsequuntur psalm. CX. 3. *Populus tuus spontaneus sacrificabit tibi in splendoribus sanctitatis.* Psalm. CXIX. 108. *Voluntaria oris mei tibi sint grata.* Ergo nec præmia nec pœnas hactenus atque hoc respectu intuentur; in-

(**) Fagius in paraph. Deut. VI. adducit ex hebræis talem explicationem legis Deut. VI. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde. Tribus modis admonuit Deus Israelitas ad colendum se, timore scilicet, juxta id quod dicitur; Dominum Deum tuum timebis, acceptione præmii, sicut dicitur, ut bene sit tibi, & prolonges dies, & dilectione, ut hic. Differunt autem hæc tria tamen per se. Multi enim homines sunt, qui faciunt præcepta regis, non propter id quod diligunt regem, neque ut recipiant mercedem, sed quia timent regem, ne noceat eis. Atque his similes sunt hi, qui colunt Deum, ne sibi noceat in præsenti seculo, & ne forte etiam post mortem adjudicet ipsos gehennæ. Et hæc quidem ratio bona est, ut aliquis sibi timeat a Deo, sed non est fundamentum cultus divini, quia præcipua causa, ad quam intendit, est proprium commodum. Multi quoque colunt eum ea conditione, ut benefaciat ipsis in præsenti seculo & in futuro seculo, quæ & ipsa bona ratio est, quia creditur, quod Deus sit, qui rependat bonam mercedem. Verum nec hæc præcipua causa est colendi Deum. Nam summus gradus colendi Deum creatorem est, ut servias ei ex dilectione, & non propterea, ut mercedem seu præmium accipias. Atque hinc est, quod dixerunt magistri: Ne sitis similes servis, qui serviunt Domino eo pacto, ut recipiant mercedem. Quin potius dilige Dominum in toto corde tuo & in tota anima tua & in tota substantia tua &c.* GERHARDUS.

(**) Theologia germ. a Luthero laudata cap. 36. *Qui Christi vitam ideo habet, ut ea aliquid adsequatur aut mereatur, is eam habet ut mercenarius, non amore, vel potius omnino non habet. Qui eam non amore habet, is non habet, putet licet eam se habere, sed fallitur. Habuit Christus vitam suam non propter mercedem, sed amore, & amor vitam reddit facilem, non gravem, efficitque, ut libenter habeatur, & volenter feratur. Sed qui eam non amore habet, sed propter præmium se habere putat, huic est quam gravissima, ab eaque libenter cito liberaretur, atque hoc est cujusque mercenarii proprium, ut laboris sui finem exoptet. At verus amator neque laborem, aut tempus, aut dolorem ægre fert.* Confer cap. 10. GERHARDUS.

de German. theologia passim repetit, *si vel maxime nec cælum nec infernus esset, renatos & Dei filios nihilominus tamen bene operaturos.* Si dicas, *cur ergo praemia & pœnae in scripturis proponuntur?* Resp. propter carnem nostram torpidam ac refractariam; nondum enim plene renovati ac toti spirituales sumus, sed ex parte adhuc carnales, ideo etiam opera nostra non proficiscuntur tota ex spiritu spontaneo, sed adhæret aliquid carnalis infirmitatis, quæ semper mercedem quærit. c.) Saniores philosophi ex lumine naturæ agnoverunt, virtutem diligendam esse propter se ipsam, nulla spe mercedis, vitium detestandum & fugiendum esse propter se ipsum, non autem formidine pœnæ. Platonis hoc est, *si pulcritudinem virtutis oculis corporeis intueri possemus, nullum fore dubium, quin mirabilem sui amorem in animis nostris sit excitatura.*

Claudianus: *Ipsa quidem virtus sibimet pulcerrima merces.*

Juvenalis: *Oderunt peccare mali formidine pœnae,*
Oderunt peccare boni virtutis amore.

Quanto igitur magis renati per Spiritum Dei statuere debent, ex solo Dei, summi illius boni, amore bene vivendum esse, nullo autem mercedis intuitu & quæsitu. d.) Matth. VI. 3. hæc regula in bonis operibus observanda nobis proponitur: *Te faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextra tua.* Si bonorum operum obliviscimur debemus, utique non sunt facienda intuitu mercedis. Sed illud. Ergo & hoc. Quamvis vero eorum nos ipsi obliviscamur, Deus tamen & recordabitur & remunerabitur. Gregorius lib. IX. moral. c. 17. *Si scimus bona, quae agimus, ad elevationem ducimur; si nescimus, minime servamus. Quis enim aut de virtutis suae conscientia non quantulumcunque superbiat? aut quis rursum bonum in se custodiat, quod ignorat? sed contra utraque quid superest, nisi ut recta, quae agimus, sciendo nesciamus, ut haec & recta aestimemus, & minima, quatenus & ad custodiam sensificet animam scientia rectitudinis, & in tumorem non elevet aestimatio minorationis.* e.) Primæ horæ operarii in parabola Matth. XX. qui paciscuntur cum patrefamilias de mercede, nolunt prius laborare, quam merces constituta, jactant pondus diei & æstum, existimant se plus recepturos, ex illis fiunt novissimi, & audire cõguntur: *Tolle quod tuum est, & abi:* sed undecimæ horæ operarii, qui non respiciunt mercedem in suis operibus, sed contenti sunt gratuita promissione patrisfamilias, obsequuntur vocationi, & serviunt in simplicitate cordis &c. illi fiunt primi, & mercedem omni opinione ac spe majorem ex gratia consequuntur. f.) Electi, cum audiunt Matth. XXV. 34. *Venite, possidete regnum, esurivi enim & dedistis mihi edere, &c.* immensam præmiantis largitatem & munificentiam mirantur, atque eo ipso declarant, quod simplici corde, non autem mercedis intuitu benefecerint; si bona opera sua intentione consequendi mercedem fecissent, nequaquam in illam admirationem prorumperent. g.) 1 Cor. XIII. 5. *Caritas non quaerit, quae sua sunt,* non quærit in suis operibus mercedem, sed libere obsequitur; ideo dilectio etiam inimicos amat, a quibus tamen nulla remuneratio speranda est. Jam vero bona opera piorum proficiscuntur ex caritate. Ergo non debent in illis spectare mercedem. Bernhardus tract. de dilig. Deo. *Non sine praemio diligitur Deus, etsi absque praemii intuitu diligendus est. Vera caritas mercenaria non est, quamvis merces eam sequatur.* Ex his argumentis nostris ne unum quidem Bellarminus attigit, ideo etiam facile adparet, quid de ipsius exceptionibus judicandum sit, videlicet, *id solum prohiberi, ne mercedem solam aut praecipue intueamur.* Item *ne temporalem mercedem spectemus &c.* vere quidem hæc dicuntur, sed nondum satisfaciunt quæstioni.

§. CXXVII. Sed format Bellarminus quædam argumenta, quibus probet, *licitum esse operari bona opera intuitu mercedis aeternae.* Prima classis petita est ex dictis scripturæ. I.) Christus & Johannes baptista a promissione

Argumenta, quibus probatur, licitum esse bene operari intuitu mercedis.

1.) *Christus & Ioannes a pro-*

missione mercedis prædicationem suam sunt exorsi.

missione mercedis prædicationem suam sunt exorsi. Matth. III. 2. & IV. 17. *Agite pœnitentiam, adpropinquavit enim regnum cœlorum.* V. 3. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Resp. nervus argumenti ex cap. III. & IV. Matth. deducti, consistit in voce *adpropinquavit*, at in græco est perf. ἤγγικε, *adpropinquavit;* ut vulgatus etiam interpres reddidit. Nomine *regni cœlorum* intelligitur adventus & regnum Messiæ, ejusdemque beneficia; uterque igitur & Christus & Johannes invitant ad pœnitentiam, addita ratione, quod Messias cum cœlesti suo regno adpropinquaverit, ac salvare venerit, non eos, qui pharisaica justitiæ propriæ opinione turgidi, vel epicuræa securitate in peccatis perseverent præfracti; sed eos, qui veram & sinceram agunt pœnitentiam, qui peccata agnoscunt, confitentur, iram Dei fugiunt, agnum Dei vera fide respiciunt, & fructus pœnitentia dignos faciunt. Hanc suavissimam sententiam eo detorqueri, quod opera intuitu mercédis æternæ atque opinione meriti facienda sint, vere dolendum est. Matth. V. Paupertas spiritus nequaquam ponitur tanquam meritum quoddam regni cœlorum, sed ostenditur, qui sint capaces doctrinæ evangelii de regno cœlorum, videlicet illi, qui agnitione peccatorum suorum & sensu iræ divinæ humiliati, de suis viribus, virtutibus & operibus, hoc est, de propria justitia desperant, ac nihil, quod judicio Dei opponere possint, in se inveniunt. Item proponitur consolatio illis, qui in hac vita rebus necessariis & ope omni destituti sunt, quod ipsorum sit (non demum erit) regnum cœlorum, quod bona spiritualia regni cœlorum jam sint ipsorum, & fide jam sint hæredes vitæ æternæ; modo sint spiritu pauperes, hoc est, modo non desperent ex diffidentia, nec fremant ex impatientia, sed miseriis subacti vere coram Deo se humilient, ac fide & patientia se Deo subjiciant. Vide Chemnitium cap. LI. harmon. evangel. p. 298. Invertimus ergo Bellarmini argumentum: ubi commendatur paupertas spiritus, ibi evertitur opinio de meritis; siquidem illi demum vere sunt spiritu pauperes, qui sese meritorum coram Deo inopes esse agnoscunt. At Christus commendat hoc loco paupertatem spiritus. Ergo evertit opinionem de meritis. Item quorum jam est regnum cœlorum, illi non necesse habent suis meritis illud demum adquirere. Sed eorum, qui sunt pauperes spiritu, est regnum cœlorum. Ergo non necesse habent suis meritis id demum adquirere.

§. CXXVIII. II.) *Habemus* (inquit Bellarminus) *Christi non solum exhortationem, sed etiam praeceptum* Matth. VI. 33. *primum quaerite regnum Dei & justitiam ejus; & haec omnia adjicientur vobis.* Luc. XVI. 9. *Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula. Simile est apostoli praeceptum:* 1 Cor. IX. 10. *Debet in spe, qui arat, arare, & qui triturat, in spe fructus percipiendi.* Resp. 1.) Matth. VI. 33. nequaquam exhortatur Christus, ut opinione meriti bona operemur, sed dehortatur a cura victus, regnum Dei & justitiam ejus primo omnium quærere jubens, addita promissione, quod ea, quæ ad hanc vitam necessaria, nobis adjicienda sint. Ergo non agit de vita æterna, sed de necessariis in hac vita, nec dicit, *reddentur*, quasi temporalia sint merces debita & proprie sic dicta quærentium regnum Dei, sed utitur verbo προσετεθησεται, *adponentur*, quod peculiariter de benedictione Dei usurpatur. Psalm. CXV. 14. Deut. I. 14. Prov. XI. 24. 2.) Luc. XVI. 9. docetur de vero usu temporalium, ut adparet ex parabola, cui *epiphonematis* loco illud subjicitur; *Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula.* Recipiunt autem nos sancti in vitæ æternæ societatem, non ut auctores ac datores salutis; (hic enim honor soli Christo competit, qui est *omnibus obedientibus sibi causa salutis*, Hebr. V. 9. *in quo uno est salus*, Act. IV. 12. qui solus *aeterna tabernacula nobis paravit* Joh. XIV. 2.) sed quia precibus suis in hac vita nos Deo

2.) Christus praecepit intuitu mercedis operari.

commendant; maxime vero, quia in die judicii erunt testes beneficentiæ nostræ erga se ex vera in Christum fide præstita: recipiunt igitur nos in æterna tabernacula testimonio suo; quam explicationem comprobat processus judicii Matth. XXV. descriptus, ubi Christus ostendit, se ad electos dicturum: *Venite, possidete regnum, esurivi enim, & dedistis mihi edere.* Nimirum bona opera, præsertim vero opera misericordiæ pauperibus exhibita, proferet Christus tanquam indubitata veræ fidei testimonia in visibili illo omnium populorum judicio. Quamvis igitur eleemosynis nostris vel aliis operibus vitam æternam promereri haud quaquam possimus; tamen tot testes veræ fidei nostræ in die novissimo Christus producet, quot homines nostris officiis ex fide & caritate non simulata adjuvimus. Carni nostræ videntur officia ac beneficia pauperibus exhibita sine fructu abire ac nobis perire; inde benefaciendo sæpius defatigamur; sed Christus oculos cordis nostri ad diem judicii extollendos esse præcipit, docens, quamvis pauperes in hac vita nobis nihil prodesse, aut vicissim præstare videantur; tamen in extremo universalis judicii die illud nobis præstituros esse, ut suo testimonio nos ornent atque adjuvent apud judicem Christum, qui in æterna tabernacula nos recipiet, & bona opera ex fide præstita, præsertim vero beneficentiam nostram largissime remunerabitur. Potest etiam huc referri, quod Christus sibi præstitum esse testatur, pauperibus quod factum bene Matth. XXV. 40. Sic ergo pauperes nos recipient in æterna tabernacula, hoc est, Christus, cui in pauperibus benefecimus, nos recipiet. 3.) 1 Cor. IX. 10. agitur de stipendiis ministrorum ecclesiæ, quæ jure ipsis deberi ex lege Mosaica apostolus probat: *Non alligabis os bovi trituranti.* v. 9. hoc Apostolus ad suum institutum sic adcommodat v. 10. *Propter nos haec scripta sunt; quoniam debet in spe, qui arat, arare, & qui triturat, in spe fructus percipiendi.* v. 11. *Si nos vobis spiritualia seminamus, an magnum est, si nos carnalia vestra metamus?*

3.) *Idem probant exempla sanctorum.*

§. CXXIX. III.) *Habemus*, inquit Bellarminus, *exempla sanctorum.* Psalm. CXIX. 112. *inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas propter retributionem.* Hebr. XI. 24. seqq. *Moses grandis factus negavit se esse filium filiae Pharaonis, magis eligens adfligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, majores divitias aestimans thesauro Ægyptiorum improperium Christi; adspiciebat enim in remunerationem.* Phil. III. 14. *Ad destinatum persequor, ad brabeum supernae vocationis in Christo Jesu.* Resp. 1.) Psalm. CXIX 112. in hebræo sic legitur: *Inclinavi cor meum ad faciendum statuta tua,* לְעוֹלָם עֵקֶב *in seculum usque in finem*, loquitur propheta regius de proposito cordis sui, quo se observantiæ mandatorum divinorum obstrinxerat, ac propositi sui constantiam exprimit. Bellarminus hebræa ita vertit: *in aeternum finis;* cujus paraphraseos hunc vult esse sensum, quia merces, quam exspecto, erit sempiterna, quo adcommodat illud Eccles. XVIII. 22. *Ne verearis usque ad mortem justificari, quoniam merces Dei manet in aeternum:* sed discedit a Pagnino, Benedicto Aria, aliisve interpretibus, qui subintellecto ל vertunt, in finem Thargum. עַד סוֹפָא Imo discedit a se ipso, sic enim scribit libr. V. de justif. c. 3. §. Quod vero: *Non est idem merces & finis.* Quod si vel maxime versionem illam recipiamus, qua per עֵקֶב intelligitur *merces*, ex eo nihil accedit sententiæ Bellarmini, neque enim negamus, custodiæ mandatorum divinorum promissam esse mercedem æternam, sed tanquam meritum quoddam proprie sic dictum promissam esse negamus. Eccles. XVIII. 22. in græco sic habetur: μὴ μείνῃς ἕως θανάτου δικαιωθῆναι, *ne exspectes usque ad mortem justificari:* 2.) Hebr. XI. 26. Moses in retributionem respexisse dicitur, sed ex eo nondum potest inferri, quod obedientia ipsius fuerit mercenaria, multo minus quod opinione meriti cujusdam Deo obedierit. Concedimus & nos, meditatione promissionum divinarum studium bene operandi excitandum, atque omnes carnis ac mundi illecebras, ac satanæ tentationes fide promissiones Dei respiciente superandas esse, sed opi-

opinione meriti cujusdam Deo serviendum esse negamus. 3.) Id ipsum respondemus ad locum apostolicum Phil. III. 14. Paulus, *verus athleta Christi, doctus ab illo, unctus de illo, crucifixus cum illo, gloriosus in illo in theatro hujus mundi, cui spectaculum factus erat & angelis & hominibus, legitime magno agone certare, palmam supernae vocationis in anteriora sectari,* (Augustini hæc sunt libr. XIV. de civ. Dei c. 9.) ac propositum brabeum velut scopum quendam sese intueri testatur, de merito autem ac spe mercedis debitæ proprie sic dictæ verbum nullum addit, quin potius diserte adserit v. 8. *omnia sese detrimentum arbitrari propter eminentem scientiam Christi*, v. 9. *ut inveniatur in Christo non habens suam justitiam, quae ex lege est; sed eam, quae est ex fide Christi*, v. 12. sese perfectum esse negat, v. 13. *non arbitratur se comprehendisse.*

4.) *Et cohortationes apostolicæ.*

§ CXXX. IV.) *Habemus* (ait Bellarminus) *cohortationes apostoli plurimas.* 1 Cor. IX. 24. *Sic curritе, ut comprehendatis.* Gal. VI. 9. *Bonum facientes non deficiamus.* Col. III. 23. *Quodcunque facitis, ex animo operamini sicut Domino, & non hominibus, scientes, quod a Domino accipietis retributionem.* Resp. promissiones de largissima bonorum operum remuneratione piis proponendas esse, ad easdem in studio bonorum operum pios & posse & (superandæ carnis ergo) debere respicere non negamus; sed intuitu mercedis cujusdam proprie sic dictæ bona opera facienda esse negamus. Neque id probant dicta apostoli vel sanctorum patrum hoc loco a Bellarmino adlata, sed tantummodo fidem ac spem nostram promissionibus divinis excitandam, roborandam ac confirmandam esse adserunt. Idem judicium est de rationibus, quas Bellarminus format. 1) *Vita aeterna est finis fidei & operum justorum.* Rom. VI. 22. 1 Petr. I. 9 *Ergo licet vitam aeternam intueri, & ad eam dirigere bona opera, cum certo constet, finem spectandum esse inter operandum.* Resp. recognoscat Bellarminus sua verba: libr. V. de justif. c. 3. §. Quod vero: *Sanctus Petrus non dicit vitam aeternam esse mercedem, sed finem fidei, non est autem idem finis & merces. Nam finis relationem habet ad media, sive sint merita, sive non sint; merces relationem habet ad sola merita, proinde omnis merces est finis, non omnis finis est merces.* Hæc Bellarminus sibi contrarius. Proinde si vel maxime daretur, bona opera esse media vitæ æternæ, nondum tamen sequeretur esse merita. Quomodo autem se habeant bona opera ad vitam æternam, superius expositum est; fides, quæ in Christo adprehendit vitam æternam, in stadio bonorum operum decurrere debet, ut, quod fide in Christo obtinemus, illud in fide perseverantes sartum tectumque conservemus, eandem bonorum operum fructibus & testimonio comprobantes. 2.) *Si licet propter metum gehennae continere manum, oculos & cor a peccato, utique etiam licebit idem facere propter spem felicitatis aeternae.* Resp.

Oderunt peccare mali formidine pœnae:

Servilis ergo hic timor est, quem caritas expellit; non tamen diffitemur, propter carnem adhuc nobis adhærentem pœnas temporales & æternas peccatorum vindices in serio Dei timore considerandas esse; quatenus vero ex spiritu spontaneo & corde filiali bona opera procedunt, nequaquam metum pœnæ vel spem mercedis includunt. 3.) *Non vitiatur pœnitentia & sacramentorum perceptio, cum ista fiunt causa obtinendae gratiae; Cur ergo vitiabuntur bona opera, si fiant causa obtinendae beatitudinis?* Resp. invertimus argumentum: ut pœnitentia & sacramentorum perceptio se habet ad gratiam; ita bona opera se habent ad vitam æternam. (ex hypothesi Bellarmini) Atqui pœnitentia & sacramentorum perceptio non sunt merita gratiæ. Ergo nec bona opera sunt merita vitæ æternæ. Si dicas: *media tamen gratiae sunt pœnitentia & sacramenta. Ergo & vitae aeternae obtinendae media erunt bona opera;* resp. pœnitentia est ac dicitur medium gratiæ, respectu partis primariæ, quæ est vera in Christum fides, nec sacramenta conferunt gratiam ex opere operato, sed quando fide accipiuntur; proprie igitur loquendo

do fides est medium gratiæ, fidei prævia est contritio, veræ pœnitentiæ pars prior; sacramenta sunt media ex parte Dei, quibus offertur & credentibus confertur divina gratia, fidei confirmandæ ergo instituta; ita quoque fides est medium vitæ æternæ, eam enim in Christo adprehendit, & in studio bonorum operum postea sese exserit. 4.) *In operibus temporalibus licet spectare finem temporalem, ut pharmacum sumere gratia sanitatis, arare & serere spe fructus percipiendi, currere in stadio causa victoriae: ergo in opere spirituali in cursu & certamine ab ipso Deo proposito licet ad brabeum supernae vocationis adtendere.* Resp. conclusio argumenti nostræ sententiæ non adversatur; si vero latius extendatur, quasi opera sint causa vitæ æternæ, sicut pharmacum sanitatis, semen fructuum, cursus victoriæ, adparet ex superioribus, quid ad has similitudines ultra scopum apostolicum extensas, sit respondendum.

Quæ conditiones ad meritum requirantur.

§. CXXXI. Cap. X. & seq. quinque capp. disputat Bellarminus de *conditionibus*, quæ ad meritum vitæ æternæ, vere & proprie sic dictum, requiruntur, quas septenario numero includit; requiri enim scribit: 1.) *Ut sit opus bonum.* 2.) *Ut fiat in Dei obsequium.* 3.) *Ut, qui meretur, sit viator.* 4.) *Ut sit opus liberum.* 5.) *Ut, qui meretur, sit amicus & gratus Deo.* 6.) *Ut intercedat promissio.* 7.) *Ut opus ex virtute caritatis procedat.* Fatetur autem, hasce conditiones, præsertim quatuor posteriores, in controversia apud fidei suæ homines adhuc positas esse, quod est argumentum consensus tantopere deprædicati. Quid de his conditionibus statuendum sit, patere potest ex superioribus; plura omnino requiruntur ad meritum proprie sic dictum, ut ostendimus §. 102. quæ cum in bonis operibus renatorum non deprehendantur, &c. frustra de glorioso meriti proprie sic dicti nomine ipsis vendicando laboratur. Cap. XVI. de *qualitate* meriti agere incipit ac disputat, *opera bona justorum esse meritoria vitae aeternae ex condigno.* (Ubi refellere conatur Durandum, qui recte statuit, *merita nostra ex gratia Dei procedentia & posita promissione adhuc non esse talia, ut eis ex justitia debeatur merces, sed ex sola Dei liberalitate.*) Cap. XVII. & XVIII. probare conatur, *opera bona justorum esse meritoria ex condigno, non solum ratione pacti, sed etiam ratione operum.* (Fatetur autem, non solum veteres, puta scholasticos, sed & recentiores scriptores pontificios in eo non convenire.) Cap. XIX. statuit, *Deum remunerari opera bona supra condignum*, ubi refellit Andream Vegam. (At si Deus remuneratur bona opera supra condignum, quomodo erunt meritoria ex *condigno*? Si gradibus gloriæ in vita æterna bona opera ultra condignum compensantur, quomodo ipsa vita æterna ex *condigno* operum meritis debetur?) Cap. XX. XXI. XXII. disputat de eis, quæ cadunt sub merito, & statuit 1.) *Vitam aeternam, etiam quoad primum ejus gradum reddi bonorum operum meritis.* (Fatetur autem, quosdam ex ipsis pontificiis statuere, vitam æternam non cadere sub meritum, cum debeatur jure hæreditatis omnibus Dei filiis, hoc ipso, quod sunt Dei filii, quæ est etiam nostra sententia) 2.) *Gratiam justificationis non posse obtineri neque ex condigno, neque ex congruo meritis operum, solis liberi arbitrii viribus effectorum:* (At quidam scholastici meritum de *congruo* talibus operibus diserte tribuunt, quos secutus est Ruard. Tapperus, magni nominis pontificius, Lovaniensis cancellarius, quem Caspar Casalius, episcopus Leirinensis, pelagianismi propterea accusat) *eandem gratiam non obtineri meritis consequentibus, sed solum ex congruo meritis operum, ex fide & auxilio Dei speciali procedentium.* (Qua de re quid statuendum sit, exposuimus suo loco.) 3.) *Non posse unum alteri ex condigno gratiam promereri, sed tamen ex congruo.* 4.) *Hominem justum mereri ex condigno augmentum justitiae.* 5.) *Reparationem post lapsum & perseverantiam usque in finem non cadere sub meritum de condigno, bene tamen ex congruo reparationem post lapsum mereri, & donum*

De qualitate meriti.

De iis, quæ cadunt sub merito.

donum perseverantiae precibus impetrari posse (at cur non & mereri, cum ex hypothesi Bellarmini oratio sit actus omnino meritorius?) In quibus omnibus quid probemus, vel improbemus, ex præcedentium consideratione nullo negotio perspici potest.

Alia scripturæ dicta quæ justitiam & merita operum coram Deo stabilire videntur.

§. CXXXII. Hæc sunt, quæ pro stabilienda justitia & meritis operum adduxit Bellarminus, si quæ ab aliis adferuntur scripturæ dicta, ea facile explicari possunt, si adtendantur generales illæ responsionum classes, quas Chemnitius part. III. loc. cap. de argum. adv. p. 180. & seqq. constituit, quarum diligentem & sedulam repetitionem cuique veritatis studioso valde commendamus. Ut autem concinna istarum solutionum adplicatio exemplis quibusdam demonstretur, percurremus brevibus, quæ ex vet. & nov. test. pro stabilienda operum justitia & meritis ab aliis pontificiis scriptoribus adferuntur. Ex test. vet. proferuntur hæc dicta. I.) Gen. VII. 1. dicit Deus ad Noachum: *Ingredere tu & tota domus tua in arcam, quia te vidi justum coram me in generatione ista:* quibus verbis videtur causa adignari, propter quam Noachus in diluvio servatus, & per consequens coram Deo justificatus. *Resp.* Gen. VI. 8. dicitur Noachus *invenisse gratiam coram Deo:* Ergo non operum suorum merito, sed misericordia Dei ad vitam æternam fuit acceptatus, & Deus ex misericordia gratuita ad ipsum respexit. Noachus non minus, quam reliqui sancti, remissionem peccatorum humiliter petere necesse habuit. Psalm. XXXII. 6. Proinde si Deus in judicium cum ipso intrare voluisset, coram eo haudquaquam consistere potuisset; Psalm. CXXX. 3. CXLIII. 2. sed amplexus est vera fide promissionem evangelicam de semine mulieris, contrituro caput serpentis; ideo *justitiae, quae est per fidem, haeres factus* scribitur. Hebr. XI. 7. Hanc fidem publice ac solenniter testificatus est, cum egressus ex arca adferret Domino holocausta, quæ Christum adumbrabant, & quibus sancti vet. test. de expiatione per sacrificium Christi futura admonebantur. Gen. VIII. 20. Quod ergo de pattibus vet. test. in genere adfirmatur, eos per gratiam Christi justificatos & salvatos esse, Gen. XV. 6. Act. XV. 11. Rom. IV. 6. idem etiam de Noacho statuendum. Ac si vel maxime in verbis ex Mose citatis justitia inhærens intelligatur; nondum tamen sequitur, quod per eam Noë acceptatus a Deo ad vitam æternam, sed quod fide justificatus in exstruenda arca Deo obedierit, quam obedientiam Deus gratam habuerit, ac beneficio illo temporali remuneratus fuerit. II.) Gen. XXII. 16. dicit angelus Domini ad Abrahamum: *quia fecisti hanc rem*, (hoc est, quia voluisti immolare filium,) *per me ipsum juravi, quod benedicendo benedicam tibi.* Ergo obedientia Abrahæ fuit meritum benedictionis ac promissionis de Messia. *Resp.* apostolus Rom. IV. 2. & seqq. diserte negat, *Abrahamum ex operibus coram Deo justificatum*, quod ipsum ex textu Mosaico evidenter comprobat; *Credidit enim Abraham Deo, & imputatum est illi ad justitiam.* Gen XV 6. Hæc ergo dicuntur ad Abrahamum non justificandum, sed justificatum. Promissio illa Abrahamo reperita duo complectitur: multiplicationem seminis & missionem Christi ex eo nascendi; promissio de Messia fuit plane gratuita; data enim erat antequam Isaacus nasceretur, Gen. XII. 3. & XVIII. 18. ea igitur tantum hoc loco repetitur & confirmatur, nec data fuit propter obedientiam vel bona opera Abrahæ, sed ex gratia & misericordia Dei ab æterno fuit decreta. Postquam igitur promissionem spiritualem de Messia ex semine suo nascituro Abrahamus fide accepit, & coram Deo justificatus est, accepit etiam hanc promissionem de præmio bonorum operum, ac simul audivit repetitionem promissionis de Messia. III.) Lev. XVIII. 5. *Faciens leges meas vivet in eis*, quo pertinent dicta omnia, quæ de justitia legis agunt. *Resp.*

Ex vet. test. 1.) Gen. VII. Te vidi justum coram me.

2.) Gen XXII. Quia fecisti hanc rem, per me ipsum juravi, quod benedicendo benedicam tibi.

3.) Lev. XVIII. Faciens leges meas, vivet in eis.

per *concessionem*. Justitia, quæ in lege præscribitur, omnino talis est, ut si illam ea perfectione, quæ in lege præscribitur, in hac vita præstaremus, per eam justificaremur & viveremus: sed Christus & apostoli testantur, ad perfectionem illam in lege præscriptam neminem in hac vita adspirare: ideoque ex lege nec justitiam nec vitam sperari posse, qua de re in tractatu de lege plenius dictum fuit.

4.) Psalm. I. Beatus, qui non ambulat in consilio impiorum.

IV.) Psalm. I. 1. *Beatus, qui non ambulat in consilio impiorum,* XLI. 1 *qui intelligit super egenum.* CXII. 5. *qui miseretur & mutuo dat* &c. Cujusmodi dicta in psalmis & alibi occurrunt plura. *Resp.* sunt hæ descriptiones justificatorum, non autem ipsius justificationis; describitur in his dictis non *causa* vel meritum nostræ coram Deo justificationis, vel medium adplicationis, vel forma, in qua consistat justificatio; sed ingenium & *qualitas* eorum, qui vere sunt justificati. *Formale* justificationis est gratuita peccatorum remissio, & justitiæ Christi imputatio; quia vero ex fide justificatorum bona opera tanquam fructus exsistunt, misericordia erga pauperes, declinatio a malo & a conversatione impiorum &c. ideo in his & similibus dictis beati sive justificati & beatificati describuntur ex suis effectis & proprietatibus. Ita alibi beati dicuntur, *qui lugent, qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* Matth. V. 4. 10. &c. non quasi *formaliter* in luctu & persecutionibus consistat beatitudo; sed quia hæc est perpetua sors piorum in hoc mundo lugere, persecutionem pati, odio haberi &c.

5.) Psalm. CVI. Opus Pineæ reputatum est illi ad justitiam.

Vide classem quartam resp. Chemnitii. V.) Psalm. CVI. 31. *Opus Pineae laudabili zelo interficientis adulterum reputatum est ei ad justitiam.* Ergo operibus coram Deo fuit justus. *Resp.* distinguenda est justitia *causae* a justitia *personae*. Quando igitur Pineæ opus illud dicitur imputatum ad justitiam, non intelligitur justitia *personae* justificandæ, quasi Pineas hoc opere coram Deo fuerit justificatus; (quia ad justitiam *personae* non unum aliquod justum opus, sed perfecta totius legis obedientia, vel operibus præstita, vel fide imputata requiritur) sed justitia *causae* sive boni operis in persona jamdum justificata, quod scilicet factum illud Pineæ fuerit a Deo adprobatum & pro justo opere habitum. Multa erant, quæ huic facto, si judicia hominum ac rationis nostræ spectentur, detrahere poterant, utpote quod Pineas non erat ordinarius judex aut magistratus in populo Israëlitico; quod Samri non erat persona privata, quod factum ipsum videbatur crudele, & perditioni æternæ interfectorum causam dedisse, quod ex adfectu quodam privati odii profectum videri poterat &c. ideo Spiritus sanctus adfirmat, hoc opus justum ac Deo gratum fuisse, utpote a pio zelo profectum. Huc pertinet distinctio duplicis imputationis tradita superius in tract. de justif. Quando Abrahæ dicitur fides imputata ad justitiam, Gen. XV. 6. intelligitur justitia *personae*, quod scilicet Abrahamus fide in Messiam promissum acceperit remissionem peccatorum, justitiam & vitam æternam. Quando Pineæ hoc loco dicitur opus reputatum ad justitiam, intelligitur justitia *boni operis*, quod Deus heroicum illud opus habuerit gratum, ac præmiis ornaverit, quemadmodum Num XXV. 12. & 13. *duplex* præmium Pineas reportasse dicitur; *prius* est *publicum* & ad totum populum spectat, quod plaga corporalis fuerit repressa ac cohibita: posterius est *privatum*, quod laudem sempiternam, ac sacerdotium non solum pro se, sed etiam pro posteris reportaverit. Imputatio justitiæ Christi facta personæ credenti fit ad vitam æternam; per eam enim homo redditur Dei filius & acceptus ad vitam æternam; sed quando opus ad justitiam reputatur, hoc est, justum habetur & adprobatur, id non fit ad vitam æternam, sed ad alia præmia. VI.) Prov. X. 12. *Dilectio operit multitudinem peccatorum.* Ergo dilectio est causa & meritum remissionis peccatorum, adeoque ipsius justitiæ coram Deo & vitæ æternæ. *Resp.* dictum Salomonis, quod adlegat Petrus 1 ep. IV. 8. non agit de remissione peccatorum in judicio Dei, coram quo solus Christus est nostrum ἱλαστήριον, Rom.

6.) Prov. X. Dilectio operit multitudinem peccatorum.

Rom. III. 25, cujus *solius sanguis nos mundat ab omnibus peccatis.* 1 Joh. I. 7. propter quem ex gratia Deus *tegit peccata;* Psalm. XXXII. 1. sed de fraterna delictorum inter homines condonatione, sic enim habet integer versiculus: *Odium suscitabit contentiones, & super omnes praevaricationes operiet caritas*; opponuntur igitur effecta odii & caritatis, odium adcurate observat nævos proximi, eos traducit, sugillat & insectatur: sed caritas eos tegit, condonat & excusat; quantum salva conscientia & officii ratione fieri potest. 1 Cor. XIII. 7. *caritas omnia sustert, omnia sperat, omnia credit, omnia sustinet.* Gal. VI. 2. *alter alterius onera portate.* LXX. interpretes: μῖσος ἐγείρει νεῖκος, πάντας δὲ τὰς μὴ φιλονεικοῦντας καλύψει φιλία. Lyranus: *Sicut odium per iram manifestat defectus aliorum, sic caritas celat, nisi quantum correctio fraterna requirit.*

7.) *Dan. VI. Coram Deo inventa est justitia mea.*

VII.) Dan. VI. 22. de se dicit propheta: *Coram Deo inventa est justitia mea, & coram te rex corruptelam non feci.* Ergo de sua justitia gloriatur coram Deo. *Resp.* loquitur de justitia *causae*, non *personae*; *Deus misit angelum suum, qui concluſit ora leonum &c. Quia coram eo inventa est* נְקִיּוּת, *puritas mihi*, ut reddidit benedictus Arias, hoc est, Deus hoc miraculo publice testatum fecit, me nihil in eo peccasse, quod posthabito edicto regis eum non adoraverim. De justitia personæ idem prôpheta dicit cap. IX. 7. *Tibi Domine justitia, nobis autem confusio faciei.* v. 18. *Non in justitiis nostris prosternimus preces nostras ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis.*

§. CXXXIII. Ex *nov. testam.* præter illa, quæ superius exposuimus, proferunt hæc dicta.

Ex nov. test. 1.) Matth. V. Nisi abundaverit justitia vestra &c.

I.) Matth. V. 20. *Nisi abundaverit justitia vestra plus, quam Pharisaeorum & Scribarum, non intrabitis in regnum cœlorum.* At illorum justitia fuit *habitualis* & *actualis*. Ergo talis etiam nostra est. *Respond.* Contrarium potius ex eo sequitur. Ergo justitia *habitualis* & *actualis* non est illa, propter quam datur regnum cœlorum. Pharisæi externam tantum speciem justitiæ sectabantur, externa qualicunque disciplina legi divinæ satisfieri, & justitiam coram Deo consistentem parari posse somniabant; sed Christus hanc imperfectam & hypocriticam justitiam repudiat, ac abundantiorem ab ingressuris in regnum cœlorum requirit. Eam vero non nisi fide obtinere possunt, per quam redduntur participes justitiæ Christi numeris omnibus perfectæ & absolutæ; ex hac fide oritur perfectior etiam operum justitia, quam Pharisæorum fuit; renati enim ex corde sincero, non simulate; ex spiritu spontaneo, non coacte, nec propter commodum Deo obediunt, uti hæc late a nobis exposita in post. eccles. Dom. VI. post Trin. II. Matth. VI. 14. II.) *Si remiseritis hominibus offensas illorum, etiam Pater cœlestis remittet vobis.* v. 15. *Si non remiseritis, nec vobis remittetur.* Luc. VI. 37. *Remittitis & remittetur vobis.* Ergo remissio nostra est causa & meritum remissionis peccatorum, justitiæ & vitæ æternæ. *Resp.* Si condonatio injuriarum esset causa & meritum remissionis nostrorum peccatorum, tunc remissio non amplius esset remissio; sed meriti nostri debita quædam merces: postquam semel solvisti pretium, nihil est, quod remitti possit; tunc demum remissioni locus est, quando pretium non persolvitur, nec solvi potest. At peccata nostra vere nobis remittuntur, quod non solum vox ἀφέσεως, sed & cumprimis parabolæ Christi Matth. XVIII. 23. & Luc. VII. 41. luculenter ostendunt; ibi enim hæc duo expresse continentur; *primo* quod nobis miseris debitoribus Deus ex mera gratia debitum nostrum remittat; *deinde* quod nostra remissio sit effectus & signum, non autem causa & meritum reconciliationis cum Deo faciendæ. Adde, quod incerta fieret reconciliatio cum Deo & remissio peccatorum nostrorum, si penderet ex conditione nostrorum meritorum: nunquam tam perfecte proximo condonamus, quin in carne nostra reliquiæ quædam scintillæ simultatum perdurent, contra quas spiritu pugnandum. Quare autem Christus sic loquitur: *Remittite*

2.) *Matth VI. Si remiseritis hominibus offensas &c.*

& remittetur vobis. Item *si remiseritis, etiam vobis remittetur?* Resp. Remissio nostra non est causa, sed nota remissionis coram Deo. Si offensas fratribus remittimus, ex eo de remissione peccatorum coram Deo certi esse possumus; siquidem remissio illa est opus dilectionis, dilectio est fructus fidei; fides in Christo remissionem peccatorum quærit & invenit. Deinde promissio de remissione peccatorum est quidem plane gratuita; interim tamen non est facta impœnitentibus, implacabilibus, & securis, sed illis, qui peccata agnoscunt, fide Christum amplectuntur, & ex fide bene operantes proximo injurias condonant. Remittentibus igitur proximo remissurum sese pollicetur Deus, non tamen propter remissionem proximo factam, sed ex gratia remittit. Proinde quando proximo remittimus, tunc removetur obstaculum, quod plurimos impedit, quo minus remissionem peccatorum suorum consequantur. Denique qui non remittit proximo, is eo ipso testatur, se vel veram fidem nunquam habuisse; vel eam iterum amisisse: vera enim *fides est efficax per dilectionem.* Gal. V. 6. Idem ostenditur in parabola servi, qui impetrata debiti condonatione postea egressus remittere conservo noluit, is amittit rursus condonationem debiti. III.) Luc. XI. 41. *Date eleemosynam, & ecce omnia munda erunt vobis.* Ergo eleemosynæ merentur remissionem peccatorum. *Resp.* Variæ exstant hujus loci expositiones. Hieronymus accipit sententiam *ironice*, quasi Pharisæos increpando Christus diceret: Vos cum sitis pleni iniquitate & rapina, exteriorem munditiem tantum curatis, & in eleemosynam erogatis, quæ aliis injuste eripuistis, stolide persuasi, omnia tunc esse munda & pura. Erasmus in annot. h. l. ὅτε accipit in forma *indicativi*, ut Hieronymianam illam interpretationem stabiliat, adfert etiam argumentum ex contextu: Existimatis, vos data eleemosyna liberari ab omni rapina, si paululum ex ea contuleritis in pauperes. Ea, quæ præcedunt & sequuntur, magis exprobrationem, quam admonitionem continent, nec videtur conveniens, ut, quos modo fecerit tam sceleratos, subito data eleemosyna velit undiquaque videri mundos. Stante hac interpretatione evertitur potius opinio meriti hoc Christi dicto, quam stabilitur. Sed si vel maxime accipiatur in forma *imperativi*, ut sit exhortatio ad dandam eleemosynam, nihil tamen lucri ex eo accedit causæ pontificiæ. Proponitur enim doctrina de externo bonorum temporalium usu, quomodo nobis purificentur & quasi licita reddantur, particula enim πάντα, ad illa, quæ forinsecus sunt, referenda est; ea purificantur, si eleemosyna de illis detur, ad illa vero, quæ intus sunt, πρὸς τὰ ἔσωθεν, alia omnino requiritur purificatio; videlicet *per sanguinem Christi*, 1 Joh. I. 7. *fide nobis adspersum*, Act. XV. 9. 1 Petr. I. 2. Vide harmoniam evang. Lyseri cap. 109. p. 297. Christus igitur reprehendens Pharisæorum superstitionem, in externa lotione poculorum, patinarum, &c. occupatam; opponit ei duplicem munditiem *internam & externam*, admonens, cor intus purgandum & foris proximo ex caritate serviendum esse, ut hac ratione omnia sint munda. De interna munditie loquitur in antithesi, quando dicit: *quod intra vos est, plenum est rapina & iniquitate*, quasi dicat: stolide munditiei externæ studetis, cum corda interius non sint fide purificata; ab interiori illa purgatione faciendum erat initium: de externa munditie dicit, *quin imo ea, quae adsunt, date in eleemosynam, & ecce omnia erunt munda vobis*, quasi dicat, si intus vos purgaveritis vera fide, & foris eleemosynam dederitis, tunc omnia erunt munda, si vel maxime illa poculorum, patinarum &c. mundities non accedit. Revocat enim Christus Pharisæos a ceremoniis ad opera *moralia*; in his, non in illis munditiem Deo placentem consistere docens. Quidam τὸ *erunt* exponunt pro *agnoscentur*, ut hac ratione non causa, sed declaratio munditiei internæ exprimatur; *date eleemosynam, & ecce erunt vobis omnia munda*, hoc est, tunc adparebit vos esse mundos; nam ex illis operibus caritatis, non autem ex lotionibus externis & ceremonialibus, de fide & munditie interna judicari potest. Quo pertinet regula theologica: *Multa tunc fieri dicuntur, quando facta esse*

3.) *Luc. XI. Date eleemosynam, & ecce omnia munda vobis.*

esse cognoscuntur. Sic Matth. V. 9. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* v. 44. *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos,* v. 45. *ut sitis filii Patris vestri;* id Joh. XIII. 35. sic exponitur: *In hoc cognoscent omnes, quod filii discipuli mei, si dilectionem habueritis ad invicem.*

4.) *Joh. VIII. Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit.*

IV.) Joh. VIII 51. *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum.* Ergo observatio mandatorum est causa vitæ æternæ. *Resp.* non de Mosis, sed de suo sermone Christus loquitur: dictum igitur hoc non est *legale*, sed *evangelicum*; servare sermonem Christi est in Christum credere, evangelium Christi firma fide amplecti, ex qua fide postea oritur dilectio & studium bonorum operum. Hanc interpretationem confirmat non solum analogia fidei, sed etiam evidens Christi explicatio Joh. V. 24. *Qui audit sermonem meum, & credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam.*

5.) *Joh. XIV. Qui tenet præcepta mea, & ea servat, is diligit me.*

V.) Joh. XIV. 21. *Qui tenet præcepta mea, & ea servat, is est, qui me diligit.* v. 23. *si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum.* Ergo dilectio nostra est causa dilectionis divinæ. *Resp.* non agitur in his dictis de causa vel merito dilectionis divinæ, cum diserte neget Johannes, dilectionem nostram esse causam dilectionis divinæ. 1 ep. IV. 10. *In hoc est caritas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse dilexit nos, & misit filium suum.* v. 11. *si sic dilexit nos Deus, & nos debemus invicem diligere.* v. 19. *Nos diligamus Deum, quoniam ipse prius nos dilexit.* v. 7. ubi caritas proponitur tanquam consequens, effectum & signum regenerationis: *Omnis, qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum.* Sed docet Christus his verbis, quinam sint illi, qui a Deo diligantur, nimirum qui ipsum diligunt, ac præcepta ejus servant, non quod tum demum eos diligere incipiat, sed quod ipsi in cordibus suis de paterno Dei amore, cujus testimonium habent in semet ipsis, magis magisque confirmentur. Quando igitur Christus dicit: *veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus*, non agit de *forma*, sed de *consequente* justificationis; non de primis initiis, sed de incremento donorum. Quando enim pii, fide in Christum justificati, Deum diligunt, & ex dilectione mandatis ejus obsequuntur, tunc Deus venit ad eos, majoribus donis & gratia ampliori eos cumulans. Quo sensu etiam accipiendum illud: *& manifestabo ei me ipsum*, hoc est, dabo illi, ut in cognitione & fide indies proficiat.

6.) *Rom. II. Factores legis justificabuntur.*

VI.) Rom. II. 13. *Non auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.* Ergo obedientia legis est nostra coram Deo justitia (*). *Facere igitur legem* illi demum dicuntur, qui *permanent in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis*, interprete Mose Deut. XXVIII. 58. & Paulo Gal. III. 10. tales factores omnino justi sunt non solum coram

(*) Bellarminus libr. II. de justific. cap. 16. tres hujus loci adfert interpretationes. 1.) Quidam *intelligunt de augmento justitiæ, id est, de justificatione secunda, ut loquuntur: ut sit sensus, factores legis augmentum justitiæ merebuntur.* Stapletonus in antid. hujus loci. Atqui opera renatorum nihil mereri possunt, quia sunt imperfecta, & ipsa justificantur, ut loquitur Lutherus in art. Schmalc. id est, opus habent, ut tegantur merito Christi, unde Perrius disp. VII. in II. Rom. hanc interpretationem ut ἀκροδιάνυσον rejicit. 2.) Quidam exponunt de nota eorum, *qui legi obedire possunt, hoc sensu, qui cupiunt vere legis esse factores, dent operam, ut justificentur.* Augustinus de Spir. & lit. cap. 26. Hæc sententia vera quidem est, sed ad contextum hujus loci non satis adcommodata. 3.) Quidam exponunt *de declaratione justitiæ*, ut sit sensus, *in judicio divino justi judicabuntur.* Simpliciſſime respondetur, quod sit *dictum legale*, promittens justificationem & vitam, sed cum conditione *perfectæ obedientiæ*, sed cum talis πληρωσις legis non detur, inde etiam non est data lex, quæ posset vivificare. GERHARDUS.

hominibus, sed etiam apud Deum, ac per legis obedientiam vitam consequuntur. Levit. XVIII. 5. *Qui fecerit ea homo, vivet in eis:* Luc. X. 28. *fac hoc, & vives.* Sed probandum erat, reperiri inter homines vel unum aliquem, qui sit talis ποιητὴς τοῦ νόμου, si a Christo discessum fuerit. Certe apostolus ibidem testatur diserte, Judæos non esse justos ex lege, quia non satisfaciant legi, Rom. VIII. 3. in genere pronunciat, propter infirmitatem carnis ἀδύνατον nobis esse perfectam legis impletionem. Invertimus igitur argumentum: Non auditores, sed factores legis justificabuntur. Jam vero nemo est factor legis. Ergo ex lege & operibus legis nemo justificatur apud Deum, quæ conclusio disertis verbis exstat Rom. III 20. Gal. II. 16. Glossa ordinaria secuta Augustinum per *factores legis* intelligendos esse statuit credentes in Christum, quem lex promisit: per τὸ *justificari* intelligendum esse justum deputari, *ut sciamus, nos non aliter esse factores legis, nisi justificemur, ut non justificatio factoribus accedat, sed factores legis justificatio praecedat.* Augustinus de Spir. & lit. cap. 26. VII.) Rom. VIII. 24. *Spe salvi facti sumus.* Spes est opus. Ergo operibus justificamur. *Resp.* Origenes per *spem* hoc loco intelligit fidem, ut spe salvari idem sit, quod fide salvari. Sed textui magis convenit per *salutem* hic intelligere non justificationem, reconciliationem cum Deo & adprehensionem vitæ æternæ in Christo, quam sola fide contingere apostolus evidenter docet; sed revelationem gloriæ & finalem liberationem ab omnibus calamitatibus, quam in extremo die adhuc speramus. Sumus in hac vita Dei filii & hæredes vitæ æternæ Rom. VIII 17. 1 Joh. III. 2. siquidem *dedit nobis Deus vitam aeternam in Christo Filio suo,* 1 Joh. V. 11. *qui habet Filium, habet vitam,* v. 12. *sed haec vita adhuc abscondita est cum Christo in Deo,* Col. III. 3. *sumus quidem Dei filii, sed non adparuit, quid futuri simus; scimus autem, cum adparuerit, quod tunc similes ei erimus.* 1 Joh. III. 2. In hac vita laboramus adhuc sub cruce; speranda igitur adhuc est integra & plena liberatio ab omnibus miseriis. Hanc interpretationem series antecedentium & consequentium in textu apostolico manifeste confirmat, siquidem inter argumenta consolationum crucis scandalo opponendarum etiam hoc recensetur apostolus: *Spe salvi facti sumus, spes autem, quae videtur, non est spes,* v. 24. *si autem quod non videmus, speramus, per patientiam exspectamus,* v. 25. VIII.)

7.) *Rom. VIII. Spe salvi facti sumus.*

8.) 2 Cor. V. *Superinduemur, si non nudi reperiemur.*

2 Cor. V. 3. *Superinduemur, si quidem induti, non nudi reperiemur.* Ergo bona opera sunt glorificationis causa. *Resp.* ostendimus suo loco, vestem illam nuptialem, qua in hac vita sumus induendi, ut Deo placeamus, esse justitiam Christi fide adprehensam. Indicatur ergo in his verbis apostoli duplex vestitus, quo nos Deus induit, videlicet justitia Christi in hac vita, Gal. III. 26, 27. & post hanc vitam gloria & immortalitas. Quod si vel maxime de bonis operibus, quæ cum vera fide perpetuo quodam nexu conjuncta sunt, locus intelligatur; nondum tamen evictum, quod causa ac meritum vel justificationis, vel glorificationis exprimatur; sed docetur solum, quales esse oporteat eos, qui glorificandi sunt, videlicet fide & bonis operibus rutilantes, ut loquitur Cyrillus in cap. XXI. Johannis. Non absurde statuitur, phrasin apostolicam desumtam esse ex vet. test. ut enim quondam sacerdotes vet. test. induebantur primum tunica stricta seu linea; deinde vestiebantur tunica talari; postea accedebat summum ornamentum, *ephod* dictum; ita omnes vere pii sunt *sacerdotes*, 1 Petr. II. 5. Apoc. I. 6. in vita æterna ornabimur *ephod*, id est, immortalitate, gloria & perfectissima justitia, sed in hac vita oportet nos prius indui justitia Christi per fidem, & accipere primitias Spiritus. Ambrosius in h. l. *Hoc desiderantes insistunt precibus, ne resurgentes recepto utique corpore nudi, id est, alieni a promissa gloria inveniantur. Hoc enim opus est, ut induta anima corpore, Dei judicio superinduatur & gloria, quae est immutatio in claritatem &c.* Alii codices sic habent: *siquidem exspoliati, non nudi inveniamur, hoc est, si exeuntes de corpore Christum vestiti fuerimus; quia quicunque in Christo baptizan-*

ptizantur, Christum induunt. Itaque si in forma baptismi & traditione manserimus, exspoliati corpore, non nudi invenimur, quia in interiore homine habitat Christus, quem cum induti sive Spiritu sancto dato nobis videbimur, erimus digni superindui cœlesti gloria; in illum enim decidet promissa claritas, quem viderit signum adoptionis habere. IX.) 1 Tim. VI. 17. *Divitibus denuncia non superbe sapere, non sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo*, v. 18. *bene agere, divites fieri in operibus bonis, facile tribuere, communicare*, v. 19. *thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut adprehendant vitam aeternam.* Ergo operibus adprehendimus vitam æternam. *Resp.* possessio vitæ æternæ non proponitur tanquam meritum bonorum operum, sed tanquam ultimus ille finis, ad quem in stadio bonorum operum decurrentes tandem pertingimus. Rom. VI. 22. *finis sanctificationis est vita aeterna;* non tamen ut stipendium, sed ut gratuitum Dei donum in Christo, v. 23. siquidem vita æterna offertur ac donatur nobis in Christo, 1 Joh. V. 11. ut autem sola fide, non operibus, adprehendimus Christum, ita quoque sola fide, non operibus, adprehendimus vitam æternam; hinc dicimur *virtute Dei custodiri ad salutem per fidem.* 1 Pet. I. 5. *ac salus animarum* dicitur *finis fidei nostrae.* v. 9. Interim fides illa se exserit per bona opera, ac vere in Christum credentes in stadio pietatis ad promissam & a Christo promeritam vitæ coronam decurrunt. Adde, quod pietatis pars primaria & quasi nucleus sit fides in Christum, cujus non obscuram mentionem facit apostolus, quando *divites in Deo vivo sperare jubet.* Pertinet igitur ad hunc locum observatio illa Lutheri, quod Spiritus sanctus varie loquatur de fide; jam de *abstracta* seu absoluta; jam de fide *concreta*, composita seu incarnata. Quidam respondent, postrema verba continere peculiare & a cæteris distinctum præceptum: si omnino cum superioribus connecti debeant, tum vis illa adprehendendi vitam æternam non potest liberalitati, vel ullis operibus tribui, ut docent

9.) 1 Tim. VI. Divitibus denuncia bene agere, &c.

fundamenta superius proposita; sed referenda hæc sunt ad ultimam exhortationis partem, in qua nomen spei pro fide ponitur.

X.) 2 Pet. I. 10. *Studete, fratres, vocationem & electionem vestram firmam facere per bona opera.* Ergo bona opera sunt causa justitiæ & salutis. *Resp.* in plerisque græcis exemplaribus non est additum διὰ τῶν καλῶν ἔργων; sed si vel maxime subintelligatur, ut in vulgata versione additur, nihil tamen roboris ex eo accedit justitiæ & merito operum coram Deo. Non enim de causa vel merito, sed testimonio vocationis & electionis apostolus loquitur; ex operibus tanquam fructibus, signis & testimoniis ipsi fideles confirmantur a posteriori, quod vere sint adoptati in filios Dei, justificati, regenerati & olim glorificandi, quin etiam apud alios vocatio & electio nostra confirmatur, si in studio bonorum operum sedulos atque industrios nos esse animadvertunt.

10.) 2 Pet. I. Studete vocationem & electionem firmam facere.

XI.) Apoc. XIX. 8. *Datum est sponsae Christi, ut amiciatur byssino puro ac splendido, byssinum enim sunt justificationes sanctorum.* Ergo bona opera sunt nostra coram Deo justitia. *Resp.* Inhærens justitia in hac vita est imperfecta & immunda; ideo non potest esse illud purum ac splendidum byssinum, sed justitia Christi est fulgens ac nitida illa vestis, in qua coram Deo consistere ac ipsi placere possumus. Matth. XXII. 11. Rom. XIII. 14. Gal. III. 27. Dicuntur autem *justificationes* numero multitudinis, non quod sint plures justitiæ, vel plures justificandi modi coram Deo; sed respectu fidelium, qui justificantur; quia scilicet plures sunt fideles, qui vestem illam justitiæ per fidem induunt. Rom. V. 16. *judicium quidem ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis εἰς δικαίωμα.* Rom. VIII. 3. *Quod legi erat impossibile, hoc praestitit Deus misso Filio suo.* v. 4. ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν. Ergo obedientia & satisfactio Christi est illud δικαίωμα, quo sponsa ejusdem in hac vita ornatur ac induitur. Quod si vel maxime ad inhærentem justitiam

11.) Apoc. XIX. Byssinum sunt justificationes sanctorum.

stitiam locus adcommodetur, ex eo tamen non efficitur, nos in hac vita inhærente quadam justitia coram Deo perfecte justos esse; agitur enim ibi non de justificatione sponsæ in hac vita, sed de ejusdem glorificatione in vita altera, in qua justitiam inhærentem numeris omnibus perfectam fore non negamus.

CAPUT IX.

DE AMISSIONE FIDEI PER PECCATA.

An per peccata contra conscientiam excutiatur fides?

§. CXXXIV. Atque hæc de justitia & meritis operum dicta sufficiant. Cæterum cum superius §. 26. inter causas, propter quas bona opera necessaria sint, etiam hanc connumeraverimus, ideo bene operandum esse, ne per peccata excutiamus fidem, contristemus Spiritum sanctum, & amittamus Dei gratiam, inde nascitur quæstio, an per peccata contra conscientiam fides, gratia Dei, Spiritus sanctus & vita æterna a renatis amittantur? Augustana confessio art. XII. disserte *damnat Anabaptistas, qui negant, semel justificatos posse amittere Spiritum sanctum.* Philip. Melanchthon in examine ordin. *Horribilis error est in secta anabaptistica, quod tollit discrimen inter peccata, quae haerent in sanctis non contra conscientiam, & inter lapsus contra conscientiam, & fingit, ruentes contra conscientiam tamen esse justos, & retinere Spiritum sanctum: hic furor antinomorum longe vagatus est etiam apud alios, sed manifeste damnatur illustribus testimoniis divinis.* Proinde in nostris ecclesiis contra anabaptistas & omnes, directe vel oblique anabaptisticum hunc errorem propugnantes, statuimus, renatos per peccata contra conscientiam, fidem & Spiritum sanctum amittere (*). Observari

(*) Argumenta pro nostra sententia ducuntur 1.) a natura & voluntate Dei: 2.) a natura & voluntate hominis. Ad *primam* classem pertinent hæc argumenta. 1.) A veracis Dei natura & voluntate non ficta. Psalm. V. 5. *Deus non est volens iniquitatem, neque malum apud ipsum commorabitur.* Zach. VIII. 17. *Odit malum.* Ezech. XVII. 15. *an eripiet se, qui facit illud?* Rom. I. 32. *Qui talia faciunt, digni sunt morte.* 1 Thess. IV. 6. *Vindex Deus horum omnium.* Hebr. X. 38. *Si quis se subduxerit, non probat eum animus meus.* Unde sic concludimus: Omnes peccatis regnantibus se polluentes a Deo habentur odio, ac morti adjudicantur. Quidam renati talibus peccatis se polluunt. Ergo. *Major* probatur. Cujus justitia & veritas sunt immutabilia, ille omnes contra legem nefarie peccantes oderit, quia semper sibi similis est & constans. 2.) Ex perspicuis scripturæ dictis. Ea in duas classes dividi possunt, *quædam* verbis propriis sunt prolata, *quædam* impropriis, sed tamen satis perspicuis. In *priore* classe sunt quatuor membra. a.) Perspicua adseveratio, vel iisdem vocibus, de quibus controvertitur, proposita, quod renati a gratia excidere & fidem excutere possint. Gal. V. 4. *a gratia excidistis*, Apoc. II. 5. *memor esto, unde excideris*, 1 Tim. I. 19. *expellere fidem & bonam conscientiam*, συνωνύμοις vocabulis exposita. Dicuntur enim renati se *a Deo avertere*, Esaj. I. 4. *Deo obvertere cervicem*, Jer. II. 27. *retrorsum a sequendo Jehova*, Zeph. I. 6. *derelinquere Deum*, Jer. II. 13. *recedere a via*, Exod. XXXII. 8. *abnegare Dominum*, 2 Pet. II. 1. *Spiritui sancto resistere*, Act. VII. 51. *fidem primam irritam facere*, 1 Tim. V. 12. *fiduciam abjicere*, Hebr. X. 35. *aberrare a fide*, 1 Tim. I. 6. b.) Severa exhortatio, ne quid committant renati, quo gratia Dei excidant, cum propria malitia possint, denunciatur ipsis amissio gratiæ, fidei & Spiritus sancti, si in peccata atrocia prociderint. Rom. XI. 22. *alioquin excideris*, 1 Cor. VI. 9. *ne errate &c.* cap. X. 7. *ne idololatræ estote &c.* 1 Thess. V. 19. *Spiritum ne exstinguite*, Hebr. III. 12. *Videte, fratres, ne sit in ullo vestrum cor malum incredulum desciscendo a Deo vivo*, Hebr. X. 35. *Ne abjicite fiduciam vestram.* cap. XII. 25. *Videte ne aversemini eum, qui loquitur.* Apoc. III. 11. *Retine quod habes.* c.) Devota oratio, cum aliorum, ut doctorum pro suis auditoribus, tum propria ipsorum renatorum quotidiana, ut stare possint. Sic Christus rogat pro suis Joh. XVII. 17. Paulus in epistolis suis passim. Pii quotidie

die suspirant Matth. VI. 13. *Ne nos inducas in tentationem.* Confer 1 Cor. X. 12. d.) Certa vaticinatio, quod quidam cum possint, perstare nolint. Act. XX. 30. *Scio ex vobis exorituros*, 1 Tim. IV. 1. *quidam desciscent a fide.* In *posteriore* classe sunt tria membra. In *primo* continentur similitudines a Spiritu sancto huic instituto adplicatæ α.) de cursu: 1 Cor. IX. 24. 26. Gal. V. 7. Hebr. XII. 1. β.) de militia: Job. VII. 1. est perpetua lucta carnis & Spiritus, Gal. V. 16. Jac. IV. 1. 1 Petr. II. 11. pugnandum contra diabolum, mundum, carnem; Eph. VI. 12. unde christianus confertur militi, 1 Tim. I. 18. 2 Tim. II. 3. pugili, 1 Cor. IX. 26. cursori v. 24. *Si quis autem certat, non coronatur, nisi legitime certaverit*, id est, victor secundum leges declaratus sit. 2 Tim. II. 5. *Si quis vero non tenet, quod habet, alius accipit coronam*, Apoc. III. 11. At renati quidam possunt subsistere ante metam, & cadere ante victoriam. γ.) de nuptiis. Ut arctissimum conjugii vinculum solvitur commisso adulterio, sic spiritualis hujus conjugii fœdus non nisi sub conditione servandæ fidei conjugalis. In *secundo* sunt parabolæ. α.) Similitudo de nuptiis parabolice sæpius tractatur & explicatur Ezech. XVI. Cant. Cant. Hos. II. Matth. XXII. In nov. test. habentur parabolæ satis perspicuæ. β.) de servo debente decem talenta Matth. XVIII. qui vere absolutus primum, sed postea ob immisericordiam in carcerem conjicitur. γ.) de domo prius purgata & mundata, a Spiritu immundo postmodum iterum occupata. Luc. XI. 24. δ.) triplex parabola de ove perdita, drachma perdita & filio perdito Luc. XV. idem probat. In *tertio* sunt metaphoræ seu allegoriæ explicatæ. In *genere* α.) de vinea, quæ potest degenerare, ut ex bona, qualis erat plantata, fiat mala. Esaj. V. β.) de arbore omni, in horto Dei consita, quæ ex bona potest fieri mala, ex frugifera infrugifera Matth. III. 8. VII. 17. XII. 33. In *specie* γ.) de palmite, qui nisi in Christo vera vite manserit, exarescit, & in ignem conjectus ardet: Joh. XV. δ.) de oleastro Rom. XI. 17. qui insitus & factus particeps radicis & pinguedinis oleæ, si non manserit in benignitate, potest defringi & excindi: v. 20. 22. Jer. XI. 16. ε.) de ficu Luc. XIII. 6. quæ cum non ferebat speratos fructus, quos omni studio culta ferre poterat, excinditur: ζ.) de semine bono Luc. VIII. 5. ne credentes salventur: η.) de sale, qui potest fieri insulsus ac inutilis & projici, ut conculcetur: Marc. IX. 50. ϑ.) de argento. Ut illud ab aurifabro corruptum & adulteratum non amplius est probum, licet ante tale fuerit æri nondum permixtum, sic pii sunt purum aurum, quamdiu habent fidei ἀνυποκρίτου thesaurum, sed si ad æramenta rationis deficiant, audiunt: Esaj. I. 22. *argentum tuum abiit in scorias.* Ezech. XXII. 18. Jer. VI. 30. ι.) De aqua, quæ ex fervente potest fieri tepida: Apoc. III. 16. κ.) de visu. Ut is, qui visu præditus est, potest fieri cœcus, sic vera fide illuminatus Joh. I. 9. Hebr. VI. 4. potest fieri cœcus 2 Pet. I. 9. oblitus, se a veteribus peccatis fuisse purificatum. λ.) De farina. Quemadmodum illa modica fermenti massa fermentatur, sic unum vitium potest totum hominem, imo totam ecclesiam corrumpere, nisi caveatur, Matth. XVI. 6. 1 Cor. V. 6. Gal. V. 9. quo pertinet mandatum de cavendo fermento per septendium paschatos Exod. XII. & in sacrificio voluntario. Lev. II. 11. Ad *alteram* classem pertinent fallacis creaturæ facta, ubi concludimus vel a *minori*, ab exemplo 1.) angelorum. 2 Petr. II. 4. 9. *Si Deus punivit & sua gratia privavit peccantes angelos, multo magis homines renatos.* v. 9. sed illud. Ergo. Si angeli potuerunt amittere justitiam concreatam, multo magis renati possunt amittere justitiam Christi imputatam. 2.) Hominum in integritate constitutorum. Si primi parentes ad Dei imaginem conditi potuerunt Deum relinquere, gratia ejus excidere, & mortis æternæ rei fieri, multo magis alii, qui non sunt ita perfecti in hac vita, sed illud &c. Ergo. Nota, Paulum hoc argumento usum, 1 Cor. X. 12. ab *exemplo* hominum in statu restaurationis & in gratiam restitutorum, hoc est, vere renatorum, qui *vel* labi potuerunt, & *aut* monentur, ut caveant ope Dei adjuti, ne plane gratia Dei excidant: a.) incestuosus Corinthiacus in gratiam receptus 2 Cor. II. 6. 7. b.) Galatæ. Gal. III. 2. V. 4. c.) Timotheus 1 Tim. I. 18. *aut* studiose ipsi cavent, ut Paulus, *ne reprobus fiat*, 1 Cor. IX. 27. *Vel* lapsi sunt, fidemque veram excusserunt, ac Spiritum sanctum amiserunt, ubi sunt exempla tam ecclesiæ seu communionis totius, quam hominis unius, ibi a *minori*, hic a *pari* argumentamur. Exempla *ecclesiæ* totius in vet. test. α.) Israëlitarum 1 Cor. X. 5. & seqq. Confer Exod. XXXII. Psalm. LXXVIII. 35. β.) Ninivitarum, qui a Jona conversi vere crediderunt Jon. III. 10. iidem tamen in impietatem relapsi a Deo abjecti sunt. Nah. I. 11. 14. γ.) In nov. test. Ecclesiarum, quæ sunt ab apostolis plantatæ, & omnes fere postea desciverunt a fide. Confer Apoc. II. 3. *Hominis* unius exempla: in vet. test. est α.) Aaronis exemplum, qui fuit vere

Status quæstionis.

vari autem porro potest, (*) 1.) discrimen esse inter *renatos* & *electos*. Quamvis enim omnes electi etiam sint renati; tamen non omnes renati sunt electi. Calvinus & qui eum sequuntur, terminos hosce habent pro convertibilibus; sed contrarium adparebit ex argumentis, quæ pro nostra sententia paulo

vere renatus & apud Deum in gratia Exod. XXIX. 44. Psalm. XCIX. 6. idem tamen vitulum aureum constituit. β.) Saulis, qui fuit circumcisus: *Spiritus mutaverat cor ejus*, 1 Sam. XI. 6. qui etiam postea recessit c. XVI. 16. γ.) Davidis, qui factus est adulter & homicida 2 Sam. XII. 9. δ.) Salomonis. In nov. test. ε.) Petri, ζ.) Judæ, η.) Thomæ Joh. XX. 3.) Simonis magi. ι.) Hymenæi, κ.) Alexandri, 1 Tim. I. 19, 20. λ.) Ephesini episcopi Apoc. II. Denique variæ possunt addi rationes, 1.) In quibusdam renatis spiritus malus operatur; 2.) vivunt secundum carnem; 3.) non diligunt nec servant Christi sermonem; 4.) non sunt puri nec mundi; 5.) non manent in Christo; 6.) non edunt fructus fidei; 7.) anguntur timore servili &c. GERHARDUS.

(*) Præter ea, quæ supra notantur, observandum 1.) distinguendum esse inter *firmitatem* & *stabilimentum* cordis, quod opponitur casibus infestis & adversis, quorum nullus tam magnus esse potest, ut de statu gratiæ deturbare possit eos, qui fiduciam suam in Deum habent repositam; Joh. X. 29. Rom. VIII. 35. seqq. V. 2. Hebr. XIII. 9. & inter *casum* ex statu gratiæ, qui fit per peccata, qualem casum fieri probat apostolus 1 Cor. X. 12. 2.) Gratiam immutabilem esse ex parte *Dei*, qui neminem deserit, nisi ab ipso prius deseratur, Rom. XI. sed ex parte nostra cavendam esse temeritatem, ne nobis quodlibet etiam facientibus gratiam favoremque Dei vana persuasione polliceamur. 1 Cor. X. 12. Phil. II. 12. 3.) *Gratiam* in hac quæstione significare favorem & amorem Dei, quo fideles & actu jam credentes in Christum propter eum complectitur, quæ gratia est illius, qua ab æterno Deus genus humanum & peculiariter electos est complexus, in tempore facta manifestatio. Hanc gratiam sanctificationis renati & electi amittere possunt, hi vero gratiam electionis nequaquam. 4.) Tria illa: a.) *amittere Dei gratiam*: b.) *deficere a fide*: c.) *excutere Spiritum sanctum*, etsi *formaliter* sint diversa, tamen ratione *subjecti* esse unum, quatenus sunt simul atque ita cohærent indivulso nexu, ut ubi unum est, ibi & reliqua duo sint, ac contra. 5.) Lapsum a fiducia esse vel ὁλικὸν vel τελικὸν. *Totalis* est, cum ex filio gratiæ fit filius iræ, & hic datur restauratio per pœnitentiam in hac vita. *Finalis*, cum ex eo, qui hæres cœli fieri poterat, fit incola inferni & socius diabolorum post hanc vitam, quia in impœnitentia decessit, unde nulla porro spes gratiæ est reliqua. 6.) *Penitus* in hac quæstione sumi vel ratione *subjecti*, & sic recte dicimus, quod & renati & electi omnem fiduciam peccatis mortalibus possint perdere, quia omnis Dei gratia & Spiritus sancti præsentia gratiosa a tam malitiose peccantibus omnino amittitur: vel ratione *prædicati*, atque ita rursus bifariam potest accipi; vel respectu *termini*, *ad quem* patet regressus, idque dupliciter, prius *de potentia*, quasi nunquam possit recuperari etiam in hac vita (quod in collat. Hagiensi a Remonstr. adsertum, referente Guil. Amesio in coronid. ad illa p. 356.) talis excidentia non in hac vita, sed post eam locum habebit; posterius de *actu*, quod non omnes, qui amiserunt gratiam Dei, eam recuperent, id quod de quibusdam renatis ex eventu scimus & hactenus admittimus: aut respectu *termini a quo*, quod is, qui jam penitus non habet, possit habere iterum totam, id quod de nonnullis renatis & de omnibus electis statuimus; siquidem hi omnino ante finem vitæ per pœnitentiam seriam ad Deum redeunt. Porro τὸ *penitus* in phrasi (*penitus excidere Dei gratia*) vel notat totalitatem *rei possessæ*, vel totalitatem *adjuncti temporis*. Sic si Salomon ad bonam frugem rediit, tum penitus non excidit gratia Dei & fide justificante, scilicet totalitate *temporis*, quia aliquo tempore nempe ante mortem fuit ad Deum reversus, interim patratis flagitiis mortalibus penitus excidit gratia Dei & totam in Deum filialem fiduciam amisit, videlicet totalitate *rei possessæ*, hoc est, nihil omnino fidei salvificæ seu filialis fiduciæ retinuit. Homo justificatus potest vel omnino, vel ad tempus gratia excidere, prout scilicet lapsus in peccata gravia contra conscientiam, vel hæreses, vel errores contra fundamentum fidei, aut in eisdem sine pœnitentia immoritur, aut ex iis postea per pœnitentiam salutarem resurgit. Hoc *intercisionem* justificationis, illud *amissionem* vocat Thomson in diatribe cap. II. p. 5. 7.) *Verum* dici tripliciter: a.) *Verum* κατ' ἀλήθειαν scholasticis verum *essentiæ* vel *existentiæ*, cum res habet, quidquid ad essentiam suam pertinet, actusque proprios exercere potest, huic opponitur falsum, fictum, adparens aut putativum. b.) *Verum* κατ' ἐπι-

paulo post adducentur. Proprie ergo hic de *renatis* quæritur, an per peccata contra conscientiam iterum possint excidere gratia Dei, & hac ratione fidem & vitam æternam amittere, quod diserte adfirmamus. Si ad electos quæstio transferatur, dicimus, electos finaliter quidem non permanere in peccatis mortalibus, nec finaliter extra Dei gratiam constitutos esse; (alias enim perirent; jam vero nullus electorum perit, ut suo loco ostendimus) interim tamen quia peccata mortalia perpetrare possunt, ideo ad tempus gratia Dei etiam totaliter eos excidere posse dicimus. Describimus autem electos non a *priori*, ab absoluto quodam Dei decreto, (quod faciunt illi, qui Calvinum hic sequuntur, quodque πρῶτον ψεῦδος est erroris in hac quæstione) sed a *posteriori*, hoc est, a finali perseverantia in vera Dei agnitione, fide & studio sanctitatis. Breviter renatos & *totaliter* & *finaliter* per peccata mortalia gratia Dei excidere posse dicimus; electos *totaliter*, non autem *finaliter*. 2.) Discrimen esse inter peccata infirmitatis, & ea, quæ contra conscientiam committuntur. Quamvis enim omnia peccata sua natura sint *mortalia*, ut ostendimus in tract. de peccatis actualibus §. 93. in renatis tamen quædam dicuntur *venialia*, videlicet pravæ concupiscentiæ, ad quas non accedit deliberatus consensus, lapsus infirmitatis &c. non quod in se & ex se sint venia digna; sed quod Deus credentibus in Christum ea non imputet, si hæc mala agnoscant, serio de illis doleant, merito mediatoris, velut umbraculo, ea tegi petant & credant, denique frenos eis nequaquam laxent, sed spiritu eis resistant, crucifigentes carnem cum concupiscentiis suis. Proprie ergo hic quæritur non de peccatis *venialibus*, sed de *mortalibus*, hoc est, regnantibus & conscientiam vastantibus, an scilicet per ea fides & Dei gratia amittatur? quod diserte adfirmamus. Adscribemus huc locum ex Æpino libr. de justif. pag. 152. qui totam hanc rem pulcerrime illustrat: *Pii* (inquit) *aliquando carnis pravitate a pietatis amore & studio abrepti delinquentes labuntur potius, quam peccant, cum alias secundum spiritum intus ardeant amore pietatis & odio peccati, perpetuo sentiant motus carnis & Spiritus inter se de imperio pugnantes, & exsecrentur perpetrata delicta: horum delicta lapsus sunt, quos admissos deflent & emendant, tales lapsus a sanctis non sunt omnino alieni. Nam in hac vita nec a satanae insidiis, nec a mundi improbitate sunt immunes. Hi hostes cum sanctos impetunt varie, nonnunquam de improviso cadunt, sed resurgunt; & deinde cavent sibi sedulo, ne contra conscientias rursus ruant. Lapsi vero per imprudentiam & imbecillitatem deplorant sua peccata, & erigunt se rursum fiducia misericordiae Dei, nobis in Christo promissae. Hac fide erecti rursus adprehendunt & consequuntur veniam commissi lapsus, & liberantur a peccatis, & eorum meritis pœnis.* Et postea: *Fœde hallucinantur, qui putant, quaevis peccata cum fide justificante subsistere, & semel justificatos, hoc est, eos, qui fide adprehenderunt justitiam in Christo, & innovari cœperunt per Spiritum sanctum, nec fidem nec Spiritum sanctum, nec justificationem rursus amittere posse. Solos lapsus, quos sequitur vera pœnitentia, de quibus jam dictum est, Spiritus Dei fert, fides sustinet, & justificatio tolerat ac expiat. Cum noto, voluntario & regnante peccato nec Spiritus Dei, nec fides, nec justitia cohabitat. Fides conscientiam peccatis oppressam in Christo sublevat, & certitudine promissionis de remissione peccatorum adflictam consolatur; mœstam exhilarat, & impeditam absolvit. Quando & quamdiu homines, qui se recte credere censent, in peccatis vivunt & perdurant, quibus*

ἐπιμονὴν & ἐπίτευξιν, sive respectu *finis*, quando videlicet finem suum, ad quem ordinatur, actu consequitur, utcunque interim in cursu suo aliquando interrumpatur, quibusdam dicitur verum *permanentiæ* seu *perseverantiæ*, huic opponitur *frustraneum*, *vanum* atque *inutile*. c) *Verum* κατ' ἐπίτασιν verum *tenaciæ*, *solidudinis*, *firmitudinis fixæ*: huic opponitur *infirmum* ac imbecillum. Quando ergo quæritur, an *vera fides* excidere possit, quæstio accipienda est de prima, non de secunda & tertia significatione. GERHARDUS.

redarguitur, adfligitur & dejicitur conscientia, in eis fides est exstincta, Spiritus sanctus ab illis discessit, qui est arrhabo haereditatis Dei per fidem adquisitae, & justificatio inanita est. Quia talia peccata sunt aperta opera carnis, hoc est, pravae & veteris naturae vitia, quae in justificatis fide expurgantur, & Spiritu Dei opprimuntur & sepeliuntur. Ubi carnis vitia vigent & dominantur, ibi nec Spiritus Dei, nec justificans fides esse potest. Hæc ille. 3.) Discrimen esse inter fidem *historicam* & *salvificam*. Quamvis enim fides salvifica complectatur notitiam, ac proinde sit etiam fides historica; non tamen omnis fides historica est etiam fides salvifica, siquidem fides salvifica præter notitiam & adsensum complectitur fiducialem adprehensionem Christi (*), ut suo loco ostendimus. Proprie ergo hic quæritur de fide *salvifica*, an illa cum gravioribus peccatis contra conscientiam admissis consistat & maneat, quod diserte negamus, quamvis enim notitia & fides historica in illis, qui contra conscientiam peccant, manere quandoque possit; ea tamen nondum absolvit fidem salvificam & justificantem; aliud est notitia *literae*, aliud notitia *Spiritus*. 4.) Discrimen esse inter præsentiam *potentiae* & *gratiae*. Quamvis enim Spiritus sanctus præsentia potentiæ *repleat orbem terrarum*, Sap. I. 7. *ac sit in omnibus*, XII 1. tamen præsentia gratiæ solis piis & vere credentibus adest, illos regenerando, illuminando, sanctificando, renovando &c. quam præsentiam scriptura vocat inhabitationem, cujus respectu credentes sunt & dicuntur *templa Dei, habitacula Spiritus sancti, domicilia sacrosanctae Trinitatis* (**). Proprie ergo hoc loco quæritur non de præsentia *potentiae*, sed de præsentia *gratiae*, an eo præsentiæ gradu Spiritus sanctus adhuc habitet in illis, qui semel renati in peccata voluntaria contra conscientiam prolabuntur, quod negamus. 5.) Discrimen esse inter *gratiam* Dei atque *aditum* sive *reditum* ad gratiam. Quamvis enim non omnes homines, ac ne illi quidem omnes, qui in externo ecclesiæ cœtu versantur, sint in gratia Dei; tamen patet ipsis aditus, ac si in peccata prolapsi fuerint, reditus ad gratiam Dei. Proprie igitur hoc loco quæritur non de reditu ad gratiam, quem minime intercclusum esse dicimus etiam in gravissima peccata prolapsis; sed de actuali (ut ita loquar) & speciali illa gratia, de paterno illo favore ac amore, quo Deus filios suos in Christo complectitur, an scilicet renati contra conscientiam peccantes eo ipso tempore, quo adhuc in peccatis hærent, divinæ gratiæ actu sint participes, quod negamus. 6.) Discrimen esse inter μονὴν τῆς ζωῆς αἰωνίας ἐν ἡμῖν, (ut loquitur apostolus 1 Joh. III. 15.) & inter *accessum* ad vitam æternam per seriam ad Deum conversionem parandum. Quamvis enim renatis, si in peccata contra conscientiam voluntarie ruant, pateat iterum accessus ad seriam conversionem & consequenter ad vitam æternam; tamen in ipsis peccatis contra conscientiam admissis non habent vitam æternam in se manentem. Proprie igitur hoc loco quæritur, an renati, in peccata contra conscientiam postea prolapsi, adhuc sint & maneant vitæ æternæ participes, quod negamus. 7.) Per phrases *excutere, expellere, exturbare Spiritum sanctum*, non intelligitur hostilis quædam vis, violentia

(*) Fides hic non tantum significat a.) *notitiam*, ut Bertius perperam existimat in Hymenæo edit Lugd. anno 1615. p. 18. 22. & 119. quod tamen ipse quodammodo revocat in præfat. b.) nec tantum notat *adsensum*, sed *filialem fiduciam*, qua pii ad Deum, ut filii ad patrem, libere accedunt & clamant, *Abba Pater*. Rom. VIII. 15. Gal. IV. 7. Hanc fiduciam & hunc accessum non nisi per Christum habemus 2 Cor. III. 4 & tum, quando *cor nostrum nos non condemnat, sed mandata ejus servamus, & quae in ipsius conspectu placent, facimus.* 1 Joh. III. 21. 22. GERHARDUS.

(**) Hoc sensu vocatur *Spiritus υἱοθεσίας* Rom. VIII. 15. *Spiritus gratiae*, Hebr. X. 29. *gratia & precum*, Zach. XII. 10. *sanctificationis*, Rom. I. 4. *promissionis*, Eph. I. 13. *veritatis, quem mundus*, id est, obstinate improbi, quamdiu tales, *non potest accipere* Joh. XIV. 17. GERHARDUS.

lentia ac robur, quod sit fortius Spiritu sancto, ut propterea recedere cogatur; (quia in Spiritum sanctum, qui est omnipotens Deus, tale quid neutiquam cadere potest) sed illi dicuntur Spiritum sanctum excutere, qui gratiosa ejus inhabitatione se ipsos privant. 8.) Denique observa, per peccata contra conscientiam intelligi etiam hoc loco errores fundamentum salutis evertentes, quos si qui ex renatis amplectuntur, & pertinaciter eis adhærent, illi itidem gratiam Dei, fidem & Spiritum sanctum amittunt. Ex quibus omnibus non solum verus status quæstionis, sed etiam fundamenta solutionum argumentis adversæ partis opponendarum liquido sunt conspicua.

Adversariorum sententia.

§. CXXXV. Calvinus, & qui eum sequuntur (*), duo hic docent, quæ salva veritate adprobare non possumus, *primo* quod fides & justitia sit electorum tantum, hoc est, quod illi solum veræ justificantis fidei participes fiant, qui sunt absoluto Dei decreto electi, unde negant veræ fidei illos participes unquam fuisse, qui in peccata prolapsi finaliter pereunt: *deinde* quod fides & justitia semel accepta non possit ullis peccatis amitti. Calvinus libr. III. instit. cap. 2. §. 11. *Solos electos semine incorruptibili Deus in perpetuum regenerat, ut nunquam dispereat semen vitae in eorum cordibus insitum. Hoc tenendum est, quamvis exigua sit ac debilis in electis fides, quia tamen Spiritus Dei certa illis arrha est ac sigillum suae adoptionis, nunquam ex eorum cordibus deleri posse ejus sculpturam.* Vide Bezam in coll. Mompelg. pag. 463. 465. 467. part. II. resp. ad colloq. pag. 72. *fidem ipsam veram amitti nego.* pag. 73. *Lothus etiam incestuosus fuit justus.* pag. 74. *Non fuit David regenerationis Spiritu, quem prorsus amisisset, rursus donatus, sed qui sopitus in ipso jacebat, fuit divinitus ministerio Nathanis excitatus.* pag. 79. *Non dixi, Davidem perpetrantem adulterium sive in adulterio perpetrato fidem & Spiritum sanctum retinuisse, sed illum dixi, quamvis adulterum atque etiam homicidam, (quae fuerunt carnis non Spiritus opera) tamen quoniam electus erat, aliquid Spiritus sancti & fidei in eo fuisse servatum, quod aliquandiu sopitum Dominus tamen rursum excitavit.* In quæstionib. & responsionib. p. 107. *interrumpi quidem scribit in gravibus tentationibus Spiritum, sed nunquam tamen penitus eripi; interrumpi veram fidem ejusque effecta in electis, ut in iis, qui lethargo laborant, & in ebriis, in quibus impediuntur facultates animae, non ipsa tamen anima tollitur.* Zanchius in miscell. fol. 65. *Spiritus sanctus semel alicui datus manet cum eo in aeternum.* Perkinsus de praedestin. & grat. pag. 122. *In Davide post lapsum vera fidei & regenerationis semen permansit.* Marloratus in c. XXIV. Lucæ: *diligenter observa, etiamsi velimus data opera perire, tamen Christum non permittere, retrahit enim nos ab exitio.* Thesaurus orthodoxæ fidei editus a Grynæo class. III. loco 1. de fide in genere thes. 7. *Electis semel tantum vera fides datur, quam prorsus amittere, Spiritum sanctum omnino excutere,*

(*) Bellarminus in præfat. tom. I. controv. *Si catholicus quispiam labitur in peccatum, si furtum, si adulterium, si homicidium forte commisit, misere certe cum illo agitur. At nihilominus quoniam adhuc aliquis vitae sensus, adhuc aedificii fundamentum, adhuc lumen aurorae, id est, fides in ipso est, multa & magna praesidia ad alutem aeternam habet, non ambulat in tenebris, vocis medicum suum, potest adhuc ex fide, quam habet, ad Dum clamare.* Sibr. Lubertus ad 99. error. Vorst. p. 828. *Deo hominem, quando ex naturae suae viribus aestimatur, deficere posse & quidem finaliter totaliterque: quando vero juxta decretum & promissionem Dei consideratur, nego illum finaliter & totaliter deficere posse, quia de ovibus suis pronunciat: non peribunt in aeternum, neque rapiet eas quisquam ex manu mea. Sic Aquinas docet p. I. q. 23. art. 3. ad 2. praedestinatum absolute quidem & secundum se consideratum posse in peccato mortali emori, non tamen ex suppositione seu in sensu composito.* Augustinus etiam libr. XXI. de civ. Dei. cap. 25. meminit quorundam, qui docuerunt, baptizatos non posse damnari, etiamsi perditissime viverent. Denique & Anabaptistæ hunc errorem fecerunt suum, ut constat ex Augustana confessione, art. XII. GERHARDUS.

& a Christo penitus excidere non possunt. Keckermannus in syst. theolog. libr. III. cap. 7. pag. 434. *Salvifica fides semel accensa in electis nunquam potest plane exstingui aut deficere.* Fidem veram & salvificam esse donum Dei solis electis proprium, docet Piscator in VI. Joh. observ. 18. in cap. XII. observ. 21. in 2 Thess. III. 2. pag. 1215. totius operis ibidemque schol. 2. pag. 1216. & observ. 4. pag. 1217. in Tit. I. 1. schol. 1. & observ. 2. pag. 1273. Idem volum. II. disput. pag. 210. expresse scribit, *Spiritum regenerationis non nisi electis dari.* Adde Polanum in syntagm. tom. II. libr. VI. cap. 36. pag. 3006. lit. C. edit. in 4. ubi dicit, *nulli credunt, nisi soli electi.* Consentit Zanchius libr. II. de natura Dei cap. 6. pag. 124. edit. Heidelberg. ann. 1577. ubi scribit, *quod Spiritus sanctus sit duntaxat electorum sanctificator.* Paræus in VI. Rom. dubit. 7. pag. 601. adserit, *peccatum regnans, quod renatis tribuitur, improprie sic vocari, eo quod per vim sibi rapit imperium in renatos, eosque ad breve tempus incautos in nassam abripit, ab iisdem vero mox iterum domatur atque excutitur.* Zanchius in miscell. pag. 133. *Renatos non posse ex contemtu Dei vel desperatione peccare, sed vel ex ignorantia, vel ex infirmitate tantum, & hanc humanam tentationem vocant.* Eglinus disput. III. de peccato in Spiritum sanctum, thes. 119. *Cum Paulus produxisset sermonem in mediam noctem, adolescens quidam nomine Eutychus sedens in fenestra obrutus somno de tertia contignatione cecidit deorsum, & sublatus est mortuus. Sed cum Paulus descendisset, ruit in eum, & complexus dixit: Ne tumultuamini, anima enim ejus in ipso est. Ad eundem modum veterno peccatorum obrutus Salomon; plusque de tertia contignatione domus spiritualis occidit, ita ut merito haberetur pro mortuo: tamen linum fumigans in ipso extritum plane esse, quantumvis fœtore maximo oppletum, donec vel sub exitium vitae reaccenderetur, non concedimus.* (At dicitur mortuus, mors est totalis vitæ privatio.) Errorem illum etiam in nostras ecclesias patrum memoria invehere conatus fuit Thomas Naogeorgus, ecclesiæ Calensis in Thuringia pastor, qui in suis annotationibus in 1 Joh. scripsit, electos manere justos & retinere Spiritum sanctum, etiamsi manifeste peccent. Vide Rosinum in orat. de vita Johan. Friderici electoris.

§. CXXXVI. Bellarminus libr. III. de justif. cap. 14. in erroris hujus societatem Chemnitium, adeoque omnes Augustanæ confessioni addictos pertrahere conatur: *Repugnant* (inquit) *Calvino non solum catholici, sed etiam plerique Lutheranorum, & ipse etiam Petrus Martyr in* VIII. Rom. *& Chemnitius in examine concilii Trident. Quamvis hi duo postremi, etsi aperte doceant, posse justum interdum labi; tamen sentire videntur, non posse fieri, quin ante mortem redeat ad fidem. Certe cogit error ille de fide praedestinationis, ut credant, nullum fidelem esse posse reprobum, nisi secum ipsi apertissime pugnare velint; quomodo enim ex fide certos esse dicerent omnes fideles de sua praedestinatione, si crederent fideles aliquos in aeternum perire posse?* Resp. 1.) Cur Bellarminus dicit, plerosque Lutheranorum Calvino in hac quæstione refragari, cum confessio Augustana doceat, omnes refragari (*)? Cur tribuit Chemnitio, quod statuat, justum interdum quidem labi, fieri tamen non posse, quin ante mortem redeat ad fidem; cum non solum Chemnitius, sed & omnes Augusta-

An Chemnitius ejus opinionis socius.

(*) Wittakerus in orat. ult. Cantabrig. habita anno 1595. 9. Oct. negat hanc opinionem, *quod qui semel vera fide donatus, eam nunquam amittere possit*, a Calvino excogitatam, *sed saniores pontificios idem tradidisse.* Adducit Joh. Ferum in VIII. & XVII. Matth. *& quamvis Dominicus Soto in annot. in Ferum hanc Feri sententiam reprehendat, tamen Michaelem Medinam, qui concilio Trident. interfuit, Ferum amplissime defendere.* Sed aliud quid reprehendisse videtur Sotus in Fero, illud scilicet, quod docuerit, veram fidem esse tantum electorum, id est, eorum, qui finaliter & perseveranter sint credituri, quæ renatis & ad tempus credentibus recte tribuatur. GERHARDUS.

gustanæ confessioni sincere addicti agnoscant, justos sive renatos per peccata contra conscientiam non solum *totaliter*, sed etiam *finaliter* gratia Dei excidere, nisi iterum convertantur? Alia quæstio est de electis, quos finaliter gratia Dei excidere negamus, hoc enim contradictionem implicaret, esse electum & finaliter perire. Matth. XXIV. 24. Nequaquam vero ab absoluto quodam Dei decreto electos describimus a *priori*, sed a finali perseverantia a *posteriori*. At rogati, unde fiat, quod quidam renati in peccata prolapsi iterum convertantur & vivant, quidam vero non convertantur & pereant; nequaquam ad absolutum aliquod Dei decretum confugimus, propter quod fieri non possit, quin ante mortem ad fidem redeant, (ut Bellarminus nobis tribuit) sed ad usum mediorum, per quæ pœnitentiam & fidem Deus in cordibus hominum operari vult, respicimus. 3.) *At* (inquit Bellarminus) *si fideles aliqui in æternum perire possunt, quomodo locum habet illud, quod ex fide certi esse possimus de electione?* Resp. nequaquam propugnamus absolutam quandam electionis certitudinem, sed cum perseverantiæ finalis conditione conjunctam; fiducia perseverantiæ nititur Dei omnipotentia, Dei fidelitate, ac Dei bona voluntate, ut docuimus in tractat. de elect. & reprob. §. 184. 207. 210. ac paulo post plenius docebimus. Frustra igitur laborat Bellarminus, ut Chemnitium atque alios ex nostris in societatem hujus erroris pertrahat, rectius de se suisque adsectis hoc pronunciaret, qui statuunt, *nullis etiam gravissimis mortalibus peccatis fidem amitti.* Concilium Trident. sess. VI. cap. 15. Costerus ench. cap. de fide pag. 178. Bellarminus I. de justif. cap. 15. (*).

§. CXXXVII. Producimus igitur contra Calvinum & ejus sectatores hæc argumenta: I.) A natura veræ fidei. Fides vera & salvifica est *efficax per caritatem* Gal. V. 6. cum confessione oris ἀδιαμαντίνῳ est conjuncta, 2 Cor. IV. 13. est *victrix mundi*, 1 Joh. V. 4. hoc est, *concupiscentiae carnis, concupiscentiae oculorum & superbiae*, 1 Joh. II. 16. est spiritualis quædam *lux*, quæ se exserit per bona opera, Matth. V. 16. *purificat corda*, Act. XV. 9. facit *Christum in cordibus nostris habitare*, Eph. III. 17. Ubicunque igitur voluntarie quis indulget peccatis; ubi non est dilectio, nec confessio; ubi caro, mundus & peccatum dominantur; ubi non est studium pietatis & bonorum operum; ibi non habet locum vera fides.

Argumenta nostræ sententiæ. I.) a natura veræ fidei.

Spiritus excutitur dominante cupidine carnis.

In renatis perpetuo secum conflictantur caro & Spiritus, si carni & concupiscentiis ejus dominium conceditur, Spiritui nuncium remittitur: ubi non adparent fructus Spiritus, ibi non habet locum gratiosa præsentia Spiritus: jam vero quidam renati patiuntur se a carne vinci, concedunt peccato dominium, exstinguunt fructus Spiritus, &c. Ergo amittunt veram fidem. Si dicant, *in renatis illis, qui postea in peccata contra conscientiam ruunt & pereunt, veram fidem nullo unquam tempore fuisse*, manifeste petunt principium. Ex consequente perseverantiæ defectu non est de natura veræ fidei judicandum; perseverantia non ingreditur definitionem fidei. Ergo ex ejus absentia vel præsentia de veritate fidei non est judicium faciendum. Duratio

nova

(*) Vulgata adversariorum exceptio hæc est: *Justos se posse avertere sibi relictos, sed vere justos virtute Dei ita custodiri per fidem, ut nunquam velint se avertere vel penitus avertant.* Psalm. XCII. 13. XXXVII. 24. 1 Petr. I. 5. Paræus in libr. III. Bellarminus de justif. cap. 14. Resp. Acceptamus illud, & addimus, quando justi incipiunt secundum carnem vivere, tum sibi relinquuntur, imo nisi respiscant, moriuntur Rom. VIII. 13. Deus enim tunc ab istis suam gratiosam inhabitationem subtrahit, & *diabolus in domum suam, unde exierat, revertitur* Luc. XI. 24. Constat illud exemplo Saulis, a quo dicitur Spiritus Domini recessisse. GERHARDUS.

non est ipsa rei *essentia*, sed essentiæ *continuatio* (*).

2.) *A perspicuis scripturarum testimoniis.*

§. CXXXVIII. II) A perspicuis scripturarum testimoniis. Ezech. XVIII. 24. *si aversus fuerit justus a justitia sua, nunquid vivet? omnes justitiæ ejus, quas fecit; non commemorabuntur.* v. 26. *sed moriendo morietur in iniquitate sua* (**). Prophetam loqui de vere, non hypocritice justo, patet ex descriptione *subjecti*, quæ habetur v. 6. 7. 8. 9. & ex oppositione justi & impii. v. 21. 27. utique ergo vere justus a justitia sua averti, & morti æternæ obnoxius fieri potest: non enim de temporali, sed æterna morte hoc loco proprie agitur, ut adparet e v. 27. ubi de impio ad Deum iterum converso dicitur, quod *animam suam vivificaturus sit*, hoc est, ex certissimo mortis æternæ periculo liberandus. Id ipsum patet ex comminatione mortis, Gen. II. 17. Rom. VI. 23. ubi æternam mortem potissimum intelligi, nemini dubium. Sic ergo colligimus; ubicunque est vera fides, ibi non habet locum damnatio, quia per *fidem Christus habitat in cordibus nostris*, Eph. III. 17. & *quicunque credit in Christum, habet vitam æternam*, Joh. III. 36. Quidam justi æterna morte pereunt, scilicet si a justitia avertantur. Ergo fidem amittere, & gratia Dei excidere possunt. Matth. XIII. 20. 21. Marc. IV. 16. Luc. VIII. 13. *Qui super petram hi sunt, qui verbum audiunt, & cum gaudio illud suscipiunt; sed radicem non habent in sese & sunt temporales, facta tribulatione & persecutione propter verbum confe-*

(*) Porro nota: 1.) Repulsa bona conscientia fit naufragium 1 Tim. I. 19. At patratis malitiose flagitiis repellitur bona conscientia. 2.) Qui committunt opera carnis, non erunt hæredes regni Dei, Gal. V. 19. At vere credentes erunt hæredes regni Dei Marc. XVI. 16. Ergo vere credentes, qua tales, non committunt opera carnis. 3.) Qui sunt Christi, crucifixerunt carnem cum concupiscentiis. Gal. V. 24. Veri fideles sunt Christi seu in Christo. Rom. VIII. 1. 4.) Qui designant mortalia delicta, non habent in se gratiose inhabitantem Spiritum sanctum. Eph. V. 18. At veri credentes habent in se gratiose inhabitantem Spiritum sanctum. Rom. VIII. 11. 1 Cor. III. 16. 5.) *Qui natus est ex Deo, non peccat*, scilicet malitiose, hoc est, non studet nec delectatur peccatis. 1 Joh. III. 9. *At omnis, qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est.* Cap. V. 1. 6.) Si vere credentes retenta fide justificante delinquerent malitiose, falleret dictum Jac. II. 26. *fides sine operibus est mortua.* 7.) Fides est efficax per caritatem, Gal. V. 6. cum odio fratris aliisque gravioribus peccatis non potest consistere. 8.) Fides tanquam opus Spiritus opponitur fructibus carnis. Gal. V. 19. GERHARDUS.

(**) Excipiunt Polanus libr. VI. syntagm. theol. cap. 43. Paræus in libr. III. Bellarminus de justif. cap. 14. *Propheram loqui conditionaliter, conditionalis autem nihil ponit in esse.* Resp. verbis Bertii de sanctorum apostasia pag. 39. *in qua schola hæc isti disputant? nempe in ea, in qua etiam sine Chrysippi opera jam pueris pervulgatum est, tales hypotheticas nullo negotio abire in categoricas. Verbi causa: Si justus deseruerit justitiam suam, morietur, fiet categorica hoc modo: Omnis justus deserens justitiam suam, morietur. Sed categorica illa non habet restrictionem & limitationem subjecti. Quod si hypothetica illa verum non habet, liceat saltem categoricam illam verum habere. Præterea quis nescit, omnem hypotheticam, quæ promissionem aut comminationem habet cum conditione alicujus rei præstandæ, licet nihil determinate statuat de singulari aliqua persona in esse, tamen semper ponere potentiam.* Hæc Bertius. Confer 1 Reg. IX. 6. *Si aversione aversi fueritis.* Propositio illa aut includit conditionem *impossibilem* aut *possibilem*. Non prius: 1.) quia *axioma* connexum constans conditione simpliciter impossibili æquipollet *axiomati* simplici negato. Jehovæ autem propositio non est *axioma* simplex negatum. 2.) Omnis conditio, quam Deus in suis promissionibus vel comminationibus proponit, hominibus est possibilis, vel per naturam vel per gratiam. 3.) Propositio illa, *si averterit se impius ab impietate, vivet* v. 21. opponitur huic: *si averterit se justus* &c. Ut ergo illa est possibilis per divinam gratiam, ita hæc per humanam naturam non plane renovatam. 4.) Deus hoc enunciato vult hortari justum ad perseverantiam, & dehortari a prolapsu. Ergo non comprehendit conditionem impossibilem, quia hæc nequit esse medium divinæ dehortationis. GERHARDUS.

festim scandalizantur, ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. (Ubi manifestum est, illis tribui fidem, qui tempore persecutionis postea deficiunt, si dicas: *fidem illorum esse πρόσκαιρον, non ergo veram*, denuo petitur principium, perseverantia illis defuit, non autem fides; perseverans fides illis defuit, non autem vera, fidei enim veritas non est æstimanda ex consequente perseverantiæ accidente, sed ex essentialibus fidei requisitis (*). Luc. XI. 24. *Cum immundus spiritus exierit ab homine*, (is vero non nisi pœnitentia & fide expellitur) *perambulat loca inaquosa, quaerens requiem & non inveniens dicit: revertar in domum meam, unde exivi.* v. 25. *& cum venerit, invenit scopis mundatam & ornatam.* v. 26. *tunc vadit & adsumit septem alios spiritus sese nequiores, & ingressi habitant illic, & fiunt novissima hominis illius peiora prioribus.* (Utique ergo is, qui prius vera fide præditus fuit, Spiritus sancti habitaculum, per securitatem & peccata mortalia fieri potest spirituum immundorum domicilium.) Joh. XV. 2. dicit Christus: *omnem palmitem, non ferentem in me fructum, cœlestis agricola tollet.* v. 6. *& in ignem projiciet.* (Non inseremur viti illi cœlesti, tanquam palmites, nisi vera fide, Gal. III. 26. 27. at quidam palmites non manent in hac vite, nec fructum ferunt; utique ergo fidem amittunt & pereunt. Recte Bellarminus ex hoc loco sic colligit: *Palmes esse non potest, qui aliquando non vixerit in vite; non enim palmites aliunde inseruntur, sed nascuntur ex vite, & non mortui, sed vivi nascuntur. Sic igitur fideles renascuntur in Christo, & cum renascuntur, non mortui sunt, sed vivi; & tamen, si, postquam renati sunt, fructum bonorum operum ferre recusent, arescunt, praeciduntur & pereunt.* Sed idem Bellarminus minus recte ibidem addit, *ex hoc loco Chemnitium refuturi, cum Christus doceat, eum, qui aliquando palmes in vite, hoc est, membrum in corpore Christi per fidem vivam fuerit, mitti in ignem aeternum*, at ubi negavit hoc Chemnitius? nuspiam nisi in Bellarmini cerebro) (**). 1 Cor. IX. 11. *Castigo corpus meum, ne aliis prae-*

(*) Ortus seminis divini in cordibus eorum fati notat fidem cum filiali fiducia conjunctam, quia dicuntur sic credidisse, ut *cum gaudio suscepe-rint sermonem*, Luc. VIII. 13. quæ est descriptio fidei salvificæ, Joh. I. 5. Act. VIII. 14. XI. 1. XVII. 11. 1 Cor. II. 14. 1 Thess. I. 6. II. 13. Jac. I. 21. nec distingui potest inter δέχεσθαι, quod his secundi generis, & παραδέχεσθαι, quod quarti generis hominibus tribuitur, quia δέχεσθαι τὸν λόγον θεῦ etiam notat fiducialem & salutarem verbi divini receptionem 1 Cor. II. 14. Unde Erasmus utrobique vertit, *suscipere* verbum, Piscator & Beza per τὸ *accipere* & *excipere*. *At denegatur illis radix.* Resp. *radix* non significat ipsam fidem, quia fides a radice distinguitur Luc. VIII. 13. & fides illis tribuitur, radix denegatur, sed, ut constat ex oppositione, *radicem habere* significat bene radicatum esse, ut non sequatur apostasia. Paulus rogat Deum, ut Ephesii in caritate radicentur; Eph. III. 17. nemo tamen ex eo colligit, illos non fuisse vera caritate præditos. Col. II. 7. hortatur Colossenses, ut in Christo radicentur, nemo tamen exinde colligit: ergo Christum non habuerunt. Marloratus in XIII. Matth. *non habent radicem*, id est, non est in hujusmodi auditoribus tam profunda terra, quæ verbum receptum in se contineat. Ergo τὸ *non habere radicem*, non negat fidei habitæ veritatem & sinceritatem, sed constantem ejus perpetuationem. Luc VIII. 13. de illis dicitur, quod tempore tentationis recedant, recessus autem præsupponit *terminum a quo*, recessus igitur a fide justificante, id est, a fideli verbi receptione, prærequirit fidem salvificam. Videatur Bertius in libr. de sanct. apost. pag. 44. ubi ostendit, *temporali non debere opponi verum, sed permanens, & vero non debere opponi temporale, sed falsum.* Fides est vel *vera* vel *falsa*. Vera vel temporalis vel permanens, temporalis ex vitio hominum, permanens ex gratia Dei, non quidem absoluta, sed ordinata. Illa fides, qua quis accipit remissionem peccatorum, est fides vera. At fide temporali accipit quis remissionem peccatorum, Matth. XVIII. 27. GERHARDUS.

(**) Matth. XXIV. 11. *Multi pseudoprophetae surgent & seducent multos, & quia abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum, qui autem perseveraverit usque ad finem, salvus erit,*

praedicando ipse efficiar reprobus. (Si absoluta quadam necessitate Paulus non potuisset fieri reprobus, ac fidem salvificam amittere, quare in servitutem redigeret suum corpus (*)? Gal. V. 4 *Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis.* (Qui ergo fide sunt in Christo & in gratia, possunt iterum a Christo evacuari & a gratia excidere.) 1 Tim. I. 5. *Finis praecepti est caritas de corde puro & conscientia bona & fide non ficta,* v. 6. *a quibus quidam aberrantes conversi sunt in vaniloquium.* (Piscator in comm. excipit, *vertendum esse, a quibus nonnulli ut scopo aberrantes, in graeco enim esse ἀστοχήσαντες.* At nondum labefactatur vis argumenti nostri. Debebant omnino illi, de quibus apostolus loquitur, haec tanquam scopum quendam sibi unice praefixum habere; quod cum non fecerint, amiserunt fidem & bonam conscientiam, quam prius habuerunt) In eodem cap. V. 18. *milites bonam militiam.* v. 19. *retinens fidem & bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragium fecerunt.* (Quomodo naufragium fidei fecerunt, qui in navi nunquam fuerunt? Excipit Sohnius, *agi hic de fide hypocritica.* At quam fidem apostolus Timotheo commendat, circa eandem quosdam naufragium fecisse intelligendum, uti series contextus evidenter probat. Absit vero, ut dicamus, fidem hypocriticam Timotheo ab apostolo commendari. Adde, quod de tali fide apostolus agat, cujus naufragium ut est periculosissimum & damnosissimum, ita maxime miserabile; jam vero fidei hypocriticae naufragium non adeo damnosum ac miserandum. Denique conjunguntur fides & bona conscientia: jam vero hypocriticae fidei non est conjuncta conscientia bona (**). Piscator in comm. excipit, *intelligi naufragium circa doctrinam fidei;* at nec huic bona conscientia perpetuo est conjuncta; jam vero apostolus fidem & bonam conscientiam conjungit. Beza excipit, *differre naufragium a submerso; ex naufragio igitur nondum colligi submersionem.* Atqui apostolo haec duo, *retinere fidem* & *facere naufragium* fidei, sunt opposita, quae simul consistere non possunt. Ergo necesse est, naufragium fidei passos non retinere fidem, & eos, qui fidem retinent, non facere fidei naufragium. v. 20. dicit apostolus, se naufragos hosce *tradidisse satanae*, ac dicuntur in illis fuisse *Hymenaeus & Alexander.* De Hymenaeo 2 Tim. II. 18. dicitur, *quod a veritate exciderit, & quorundam fidem subverterit.* De Alexandro dicitur 2 Tim. IV. 14. *quod multa mala Paulo ostenderit*, quo nomine apostolus ei imprecatur, *ut recipiat secundum opera*, ac eum a Timotheo vitari mandat. Quomodo ergo non fuerint plane desperati, quos apostolus devovet, quorum consortium vitare jubet, qui aliorum fidem insuper subvertunt? Adde, quod differat quidem naufragus ab eo, qui penitus jam submersus interiit: interim quamdiu est & manet naufragus, submersioni omnino est

quod exponens Paulus 1 Tim. IV. 1. *In novissimis diebus*, inquit, *multi ἀποστήσονται a fide.* Ast *refrigescere* & *discedere* finalem hic apostasiam significant, opponuntur enim finali perseverantiae, quomodo refrigescet caritas, quae calorem Spiritus sancti nunquam habuit, imo quae nunquam fuit? Quomodo discedent a fide, ad quam nunquam accesserunt, in qua nunquam steterunt? aut quomodo non vera fides fuit, quam caritatis titulo praescribit salvator, ἡ δὲ ἀγάπης ἐνεγκαμένη. GERHARDUS.

(*) Quomodo justificatus non fuit, si fuit in Christo? quomodo non credidit, si fuit Christo incorporatus? *per fidem enim incorporamur Christo.* Rom. XI. Chrysostomus h. l. ἐπειδὴ οὖν, τὰν ἔστι, φησί, τι ἔχει τῆς ἕξεως, ἀποτίθεται, εἰ τινα καὶ ζωῆς χάριν, γυμνᾶται ταύτης καὶ ἐρημᾶται τῆς ἐκεῖθεν βοηθείας. Si ergo palmes fuit, utique etiam in vite fuit. Augustinus tract. LXXX. in Joh. *Vitis naturae sunt palmes & vitis.* GERHARDUS.

(**) Origenes in cap. VI. Rom. *Illud autem interdum accidit, ut non quidem permaneat quis in peccato, sed cum deserit, rursus redeat ad vomitum, & fiat infelicissimus, ut post depulsum a se regnum peccati & mortis, & regnum vitae justitiaeque susceptum, iterum se dominationi peccati substernat & mortis. Et ista sunt, quae naufragia fidei adpellat apostolus.* GERHARDUS.

est proximus) Hebr. VI. 4. *Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus sancti*, v. 5. *gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque seculi venturi*, v. 6. *& prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam iterum crucifigentes sibimet ipsis Filium Dei, & ostentui eum habentes.* cap. X. 26. *Voluntarie peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis jam non relinquitur hostia pro peccatis.* v. 27. *terribilis autem quaedam exspectatio judicii & ignis aemulatio.* (Ubi adcurate notandæ & *subjecti* & *praedicati* descriptio. *Subjectum* sunt *illuminati*, qui notitiam veritatis acceperunt, qui gustaverunt bonum Dei verbum & virtutes venturi seculi, qui participes Spiritus sancti facti sunt. *Praedicatum* est, quod tales eo prolabi possint, ut Filium Dei sibimet ipsis crucifigant & ostentui habeant; adeoque impossibile sit, eos ad pœnitentiam iterum renovari; ut in subjecto vera justificatio; ita in prædicato vera ἔκπτωσις *describitur* *). 2 Petr. II. 20. *Si*

(*) Argumentamur igitur ex hoc loco ita: Nulli peccatores in Spiritu sancto sunt electi. Quidam peccatores in Spiritu sancto ante suum prolapsum vere fuerunt in gratia Dei, habueruntque fidem salvificam, ac vere fuerunt regenerati &c. Ergo quidam, qui ante prolapsum vere fuerunt in gratia Dei &c. non sunt electi. Excipit Piscator in cap. X. Hebr. schol. 29. p. 345. *hos apostatas dici sanctificatos non κατ' ἀλήθειαν, sed κατὰ δόξαν.* Ad 1.) est contra expressam literam, non dicit auctor, quod visi fuerint sanctificati fuisse, sed quod ὄντως fuerint sanctificati. 2.) Est contra scopum auctoris. Vult enim convertos Hebræos a prolapsu (qui proinde etiam respectu vere renatorum non est impossibilis) dehortari, ut constat ex v. 25. 35. Agnoscunt hoc ipse Piscator, Zanchius & alii, ubi dicunt, argumentum sumi ab effectu pernicioso. 3) Impossibile dicitur, tales *πάλιν denuo* seu rursus *renovari ad pœnitentiam*, ubi de vera ἀνακαινίσει loquitur, ergo antea fuerunt vere renati ac credentes. 4.) Est contra descriptionem horum apostatarum. Nam ante prolapsum fuerunt ὄντως *illuminati*, non solum cognitione verbi externa, sed etiam interna seu spirituali & lumine vitæ illustrati. Joh. I. 9. Deinde gustarunt donum cœleste, per quod Piscator intelligit vitam æternam, potest etiam intelligi Christus, quatenus in illis hominibus gratiose operatus est. *Gustare* hic significat frui quadantenus & cognoscere, uti etiam sumitur psalm. XXXIV. 9. 1 Petr. II. 3. non diffitente Piscatore in scholiis psalm. XXXIV. schol. 9. pag. 206. & in 1 Petr. II. pag. 1414. Vide etiam Chrysostomum in cap. VI. Hebr. homil. IX. pag. 1725. edit. Basil. anno 1547. *Quid est*, inquit, *& gustaverunt donum cœleste? nonne hoc est remissionem peccatorum gustare?* Excipit idem Piscator porro in cap. VI. Hebr. observat. 6. *hic intelligi levem & tenuem quendam gustum suavitatis æternæ, veruntamen non habere adjunctam immutationem voluntatis ad diligendum Deum pro tanto beneficio.* Resp. 1.) hinc sequetur, gustu suavitatis æternæ probari illis, qui non habent voluntatem immutatam ad diligendum Deum, quod falsum. Qui enim non credunt salvifice, illis non obtingit gustus vitæ æternæ, quippe qui est perceptio interni & spiritualis gaudii in Spiritu sancto, ut qui non diligit Deum, non credit salvifice, nam fides salvifica non potest stare cum odio adversus Deum. Joh. V. 42. 1 Cor. XVI. 22. 2.) Quibus peccatoribus auctor tribuit gustum doni cœlestis, iis etiam tribuit μετάνοιαν. Ergo antea fuerunt vere resipiscentes. Jam vero μετάνοια juxta nostros complectitur contritionem & fidem. Juxta Piscatorem in cap. III. Matth. schol. 2. pag. 33. complectitur a.) dissplicentiam vitæ anteactæ & innatæ corruptionis: b.) desiderium gratiæ Dei, qua is & peccata admissa nobis condonet, & corruptionem innatam per Spiritum sanctum emendet: c.) serium propositum atque studium posthac pie & sancte vivendi. Confer Bucanum loco XXX. quæst. 14. 16. 3.) Isti peccatores participes fuerunt Spiritus sancti Hebr. VI. 4. Pareus excipit pag. 265. *intelligi dona Spiritus sancti, quæ in primitiva ecclesia viguerint* pag. 281. *charismata Spiritus, quæ baptizatis etiam hypocritis olim obtingebant.* Resp. imo intelligitur *Spiritus gratiæ & precum* Zach. XII. 10. hoc est, qui piis testatur de gratia Dei erga ipsos, quique eos excitat ad preces, quibus gratiam illam implorent petendo remissionem peccatorum propter Christum, interprete Piscatore in cap. XII. Zach. pag. 373. & in cap. X. Hebr. observ. 18. pag. 1348. quique est *Spiritus sanctificationis* Rom. I. 4. *& adoptionis* Rom. VIII. 15. Id probamus hoc argumento: Vere resipiscentes habent Spiritum gratiæ regenerantis & renovantis: resipiscentia enim nulla est, nisi

refugientes inquinamenta mundi, in cognitione Domini & servatoris nostri Iesu Christi, his rursus implicati superantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. v. 21. *Melius enim illis*

nisi ex fide salvifica, ut fatetur Paræus in cap. IX. Rom. p. 937. at epistola Hebr. loquitur de illis, qui ante suam ἀποστασίαν vere fuerunt resipiscentes. Ergo. 4.) *Gustarunt bonum Dei verbum* (id est, *verbum evangelii*, Piscator cap. 6. schol. 5. Calvinus pag. 709. Pareus pag. 265.) & *virtutes venturi seculi*, id est, perceperunt gustum quendam favoris Dei & vitæ æternæ, quem illis Deus præbuerat, ut exponit Piscator pag. 1317. cui contradicit Pareus pag. 266. explicans hoc de *virtutibus miraculorum futuri seculi*, id est, mundi renovati seu ecclesiæ novi testam. quam vocet μέλλοντα non sui temporis, sed patrum respectu, quam explicationem nititur probare ex Hebr. I. 6. II. 5. IX. 15. *Resp.* οἰκουμένων in verbo Dei notat statum futurum post universalem hominum ex mortuis resurrectionem, ut constat a.) ex Matth. XII. 32. b.) ex Marc. X. 30. Luc. XVIII. 30. & cap. XX. 35. 1 Cor. I. 20. II. 6. 8. III. 18. 2 Tim. IV. 10. Tit. II. 12. in quibus dictis præsens seculum per particulas *demonstrativas* & *adverbium* νῦν discernitur a seculo venturo. c.) Ex Matth. XIII. 39. & sequentibus cap. XXIV. 3. XXVIII. 20. ubi dicitur, quod ultimus Christi adventus consummaturus sit præsens seculum. Urgemus igitur, quod auctor simpliciter dicit, *illos apostatas gustasse virtutes seculi venturi*, nempe non patrum respectu, sed seculi adhuc futuri, cum hæc scriberet. Ergo non intelliguntur virtutes miraculorum. Chrysostomum citat Paræus pro sua explicatione, sed falso. Vide homil. IX. ad Hebr. pag. 1724. Loca adlegata epistolæ ad Hebræos nobis non adversantur. Hebr. I. 6. nihil habetur de futuro seculo, sed οἰκουμένη est, terra præsens, in quam filius introductus est per incarnationem. Hebr. II. 5. per οἰκουμένην μέλλουσαν Piscator in schol. pag. 300. intelligit *orbem, qualis erit post renovationem.* Idem statuit Franciscus Junius in paræll. sacr. libr. III. in cap. II. Hebr. pag. 362. edit. Heidelberg. anno 1588. Nec ipsi Pareo hæc interpretatio improbatur in cap. II. Hebr. p. 101. & 102. Hebr. IX. 15. discernitur inter vet. & nov. testam. ut ipse Pareus fatetur. Manet ergo firmum nostrum argumentum. Illi apostatæ gustarunt virtutes venturi seculi, id est, vitam æternam ac beatitudinem cœlestem. Ergo fuerunt vere renati. Sicut gustus naturalis est, quo *objectum* gustabile percipimus ac adprehendimus: sic gustus spiritualis est, quo virtutes venturi seculi velut *objectum* spirituale adprehenduntur. Matth. XVI. 28. Luc. XIV. 24. Joh. VIII. 52. 5.) Hi peccatores per sanguinem test. vere fuerunt sanctificati. Pareus p. 548. exponit de *segregatione a Iudæis & paganis per fidei professionem.* At loquitur auctor de sanctificatione per sanguinem testamenti, quæ complectitur purgationem ab operibus mortuis. Hebr. IX. 14. Conjunge dicta scripturæ, in quibus mentio fit sanctificationis, Ezech. XX. 12. Joh. XVII. 17. Act. XX. 32. 1 Cor. VI. 11. Eph. V. 26. Hebr. II. 11. X. 10. Idem Piscator in cap. X. Hebr. observ. 20. pag. 1348. regerit, *apostolum loqui tantum de oblatione sanctificationis cum conditione fidei, quod apostata non fecit.* Resp. 1.) Est hæc explicatio contra absolutum decretum reprobationis. Aut ergo Deus reprobis illis, quales sunt tales apostatæ, sanctificationem non offert serio & animo communicandi, & constituetur hypocrita: aut si offert serio, concidit absolutum reprobationis decretum. 2) Est contra luculentam illorum apostatarum descriptionem. Vid. Junius in parallelis p. 415. ubi ex textu erudite probat, *peccatoribus illis non tantum sanctificationem fuisse oblatam, sed etiam quod vere fuerint a tenebris & morte ad vitam revocati, fidem a Deo adepti & per fidem bona, quæ Deus credentibus exhibet.* Idem fatetur Musculus in locis comment. de remissione peccatorum p. 471. edit. Basil. anno 1563. Regerit Piscator in cap. VI. Hebr. schol. 4. pag. 1319. *auctorem loqui de fide temporaria, quam veræ fidei opponit.* Idem statuit Pareus pag. 265. Atqui 1.) vera hominis illuminatio spiritualis, sanctificatio, μετάνοια. Spiritus sancti & gratiæ participatio, doni cœlestis & boni verbi Dei perceptio &c. non sunt sejuncta a fide salvifica, quia non absque fide, sed per fidem salvificam Christus habitat in cordibus nostris, non excluso Spiritu sancto & Deo Patre. Eph. III. 17. 2.) Qui vera donati fuere μετανοίᾳ, illi etiam vera & salvifica fide ornati fuerunt. Ursinus in catech. explicat. part. III. quæst. 89. pag. 643. scribit, μετάνοιαν *tantum de piis dici.* Bucanus loc. XXX. quæst. 1. μετάνοιαν *in sacris literis semper in bonam partem sumi, & salutarem emendationem significare.* Atqui apostatæ ante suum prolapsum donati fuerunt vera μετανοίᾳ. Ergo. 3.) Petrus Bertius in

erat non cognoscere viam justitiae, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. v. 22. *Contigit enim eis illud veri proverbii: canis reversus ad suum vomitum & sus lota ad volutabrum luti.* (Utique ergo qui per veram Christi cognitionem & fidem effugerant mundi inquinamenta, eisdem rursus implicari possunt; adeo, ut posteriora prioribus fiant deteriora. Ex quo facile adparet, quid statuendum sit de exceptione Polani, *illos, de quibus Petrus loquitur, non fuisse vera, sed duntaxat historica fide praeditos, qualem etiam daemones habent* (*): at num fides historica hoc praestat, ut per agnitionem Christi fugiamus ab inquinamentis hujus mundi, & quidem ὄντως *vere* (non κατὰ δόξαν solum) ut v. 18. apostolus loquitur? Num conferri possunt suibus ad volutabrum coeni reversis, & canibus ea, quae vomuerant, resorbentibus, qui non fuerunt vera fide ab inquinamentis mundi prius purgati?

§. CXXXIX. III.) A cohortationibus propheticis & apostolicis. Quae caveri jubentur, ea contingere possunt. At renati jubentur cavere, ne fidem iterum amittant & gratia Dei excidant. Ergo contingere id eis potest. Rom. VIII. 13. *Si secundum carnem vixeritis, moriemini:* loquitur apostolus, ut adparet ex integro contextu, cum renatis, in quibus est perpetua lucta carnis & spiritus, illos admonet, ne secundum carnem vivant, hoc est, ne peccato dominium concedant, pravis concupiscentiis indulgeant, & opera carnis perficiant, addita comminatione, quod aeternum ipsis paratum sit exitium, si secundum carnem vivant. Inde colligere promtum: Si renati possunt mori, utique etiam possunt amittere fidem: *qui enim credit, habet vitam aeternam, nec moritur in aeternum.* Joh. III. 18. c. XI. 26. Rom. XI. 22. monet apostolus conversos ex gentibus, ut summam Dei severitatem

3.) *A cohortationibus propheticis & apostolicis.*

in Hymenaeo desert. pag. 42. *Cum nos audiunt ita colligentes*, inquit, *fides temporalis deseritur. At haec fuit vera fides. Quaedam igitur vera fides deseritur, docent fidem temporalem non esse veram fidem, idemque judicant de justitia, caritate, spe. Qui sane mihi videntur dicere, bucephalum non fuisse verum equum, quia mortuus est. Enim vero ad essentiam rei non facit duratio. Visus tam est is, qui unum duntaxat annum durat, quam qui viginti. Et sive amittatur vises post 20. annos, sive post annum unum, amissio visus vocatur caecitas, verus enim visus amittitur. Eadem quoque fidei ratio est, quae certe deseri non posset, nisi haberetur.* pag. 44. *Sed profecto*, inquit, *temporali non debebat opponi verum, sed permanens. Et vero non debebat opponi temporale, sed falsum. Recte igitur erunt omnia, si dixeris: Fides vel est vera vel falsa, sive ficta. Vera autem vel est temporalis vel permanens. Sed permanens est ex gratia, temporalis vitio hominum ob neglectum solicet & socordiam aut curas mundi, aliasque causas.* Haec Bertius, qui integrum librum oppposuit suis sociis, qui negant vere renatos amittere posse totalem Spiritum sanctum. Eglinus in III. disputat. de peccato in Spiritum sanctum thes. 145. restringit ad *cognitionem veritatis in intellectu.* Resp. 1.) dicuntur illi φωτισθέντες *illuminati*, id est, spirituali salvantis fidei luce divinitus donati, sicut renati dicuntur *filii lucis*, Lucae XVI. 8. Joh. XII. 36. Eph. V. 8. 1 Thess. V. 5. & quando sic a Deo homines dicuntur illuminati, tunc intelligitur illuminatio spiritualis, oppposita mentis caecitati & cordis incredulitati. Joh. I. 9 Eph. I. 18. Unde ipsi converti Hebraei dicuntur φωτισθέντες Hebr. X. 32. ubi non potest intelligi solius mentis illustratio, exclusa voluntatis renovatione. 2.) Dicuntur *gustasse donum coeleste & bonum Dei verbum*, ubi per *donum coeleste* Chrysostomus intelligit *remissionem peccatorum*, alii vitam aeternam, alii ipsum Christum nobis datum; per *bonum Dei verbum* omnis doctrina spiritualis & potissimum doctrina evangelii: *gustare* etiam non significat rejectionem, sed perceptionem & fruitionem. GERHARDUS.

(*) Hac ratione etiam 1.) diabolus posset dici effugisse inquinamenta mundi, quia & ille cognoscit doctrinam coelestem: 2.) etiam hypocritae servientes mundo possent dici effugisse inquinamenta mundi. GERHARDUS.

erga incredulos Iudæos, ac bonitatem erga se considerent; addit autem, *si permanseris in bonitate, alioquin & tu excideris;* utique ergo illi, *qui fide stant* v. 20. *qui socii radicis & pinguedinis cœlestis olivae facti sunt* v. 17. excidi & excidere possunt, si scilicet in bonitate non permaneant. (Excipit Piscator in comm. *hunc locum de quorundam vocatorum rejectione & fidei amissione intelligendum esse de vocatione externa & falsa fidei persuasione ac professione seu potius jactantia.* At hæc explicatio apertissime contradicit textui, quid enim? an fides illa, qua inseruntur gentiles oleæ salutis, & fiunt socii radicis & pinguedinis olivæ, qua stant & permanent in bonitate Dei, & quæ opponitur incredulitati, & qua fide amissa rursus excidunt ex olea salutis, an, inquam, illa fides non est vera & justificans fides?) 1 Cor. X. proponit apostolus Corinthiis exemplum Israelitarum, qui propter idololatrias, fornicationes & murmurationes suas in deserto prostrati, & addit v. 11. *Haec in figura illis contigerunt, scripta autem sunt ad correptionem nostram* πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, *in quos fines seculorum devenerunt.* v. 12. *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.* Apoc. III. 11. jubet Filius Dei angelo Philadelphensi scribi: *Tene, quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.* Talibus exhortationibus & vet. & novi testamenti scripta sunt referta.

§. CXL. IV.) Ab exemplis eorum, qui justitia, & gratia Dei iterum exciderunt: 1.) Angeli mali conditi sunt a Deo boni & justi; sed *in veritate* & integritate concreata *non steterunt*, Joh. VIII. 44. *dereliquerunt domicilium suum, ideo in judicium magni diei vinculis aeternis sub caligine reservantur*, Judæ v. 6. Neve quis excipiat, *non de angelorum, sed hominum justitia quaeri*, producimus 2.) exemplum primorum parentum. Illi conditi erant *ad imaginem Dei*. Gen. I. 27. quæ *justitia & sanctitate vera* ab apostolo describitur, Eph. IV. 24. sed testatur de illis Deus, quod potuerint *moriendo mori*, hoc est, temporali & æterna morte perire, scilicet si de fructu vetitæ arboris comederent, Gen. II. 17. Potuerunt igitur amittere fidem & Spiritum sanctum, ubicunque enim fides & Spiritus sancti inhabitatio, ibi benedictio & vita; quam Dei comminationem fuisse verissimam, tristissimus eventus docuit. Excipiunt quidam, *fidem primorum parentum non fuisse justificantem illam fidem, de qua proprie hoc loco quaeritur:* at quamvis non fuerit fiducialis adprehensio meriti Christi, fuit tamen filialis fiducia, quam per inobedientiam erga Dei mandatum amiserunt, atque una gratiam Dei & Spiritum sanctum (*). Excipiunt alii, *Adamum saltem contristassa Spiritum sanctum.* At comminatio divina satis est perspicua. *Quacunque die de fructu hujus arboris comederis, morte morieris.* Vi ergo hujus comminationis, transgrediendo præceptum Domini, æternæ morti factus est obnoxius: utique ergo excidit gratia Dei. Adde, quod nec concreata nec imputata justitia Deo placere tunc poterat, illam enim amiserat; hanc vero nondum noverat. 3.) Ut de incestu Lothi Gen. XIX. atque idololatria Aaronis Exod. XXXII. nihil dicamus, *Saul* erat initio rex pius & justus, postea vero recedendo a Deo factus est reprobus & αὐτόχειρ, unde Cyprianus libr. I. epist. 5. statuit ipsum damnatum esse. Excipit Calvinus, *Saulem nunquam fuisse vere justum:* at Spiritus Domini ab *eo recessisse dicitur;* 1 Sam. XVI. 15. utique ergo prius fuit habitaculum Spiritus sancti (**). 4.) Da-

Ab exemplis angelorum.

Primorum parentum.

Saulis.

(*) Justitia est vel *legalis* vel *evangelica*. Legalis fuit in Adamo, evangelica in nobis. Utraque amitti potest. *Adam fuit angelica quadam majestate subnixus* καὶ τῇ ἄνωθεν δόξῃ ἠμφιεσμένος, ut loquitur Chrysostomus homil. XV. in Genes. dubio igitur procul fuit Deo amicissimus. Vi-

vam etiam fidem eum habuisse necesse est, qui Deum tanquam finem supernaturalem dilexerit. GERHARDUS.

(**) Saul fuit circumcisus, ac perinde in fœdus Dei receptus; Gen. XVII. 10. Rom. IV. 11.

fuit

Davidis. 4.) David erat vir *secundum cor Dei*, 1 Sam. XVI. 13. Act. XIII. 22. idem tamen per homicidium & adulterium gratiam Dei & justitiam fidei, & Spiritus sancti inhabitationem amisit (*). Excipit Beza part. II. resp. ad colloq. Mompelgard. pag. 73. *aliquid fidei in Davide mansisse.* Resp. sane fidem historicam mansisse in Davide, non negamus; at fidem salvificam in ipso mansisse, nulla veritatis specie dici potest: ubicunque fides salvifica, ibi securitas non habet locum; jam vero David per aliquot menses ne quidem cogitavit de pœnitentia, antequam scilicet a Nathane corriperetur. Ubi fides salvifica, ibi non est contemtus verbi: jam vero David *contemsit verbum Jehovae*, 2 Sam. XII. 9. Ubi fides salvifica, ibi vita spiritualis: Joh. III. 36. c. V. 24. jam vero ipse David de se tulit sententiam, quod sit *filius mortis.* 2 Sam. XII. 5. Vera & salvifica fides est *victrix*, 1 Joh. V. 4. per quam *actiones carnis mortificantur:* Rom. VIII. 13. at David non mortificavit carnem, sed concupiscentiis ejus secure indulsit. Qui scortatur, a corpore Christi divellitur: 1 Cor. VI. 15. jam vero fides salvifica Christo, veræ illi viti, nos inserit. Joh. XV. 5. Omnis, in quo est vera & salvifica fides, fit hæres vitæ æternæ; Joh. III. 36. jam vero adulteri non consequuntur vitam æternam. 1 Cor. VI. 9. Ergo in adulteris, & per consequens etiam in Davide adhuc adultero, non habet locum vera fides. Qui vivunt secundum carnem, morientur; Rom. VIII. 13. Gal. V. 21. David homicida & adulter vivit secundum carnem, unde ipse Beza part. II. resp. ad colloq. p. 74.

fuit in ipso Spiritus sanctificans, ejusque fructus, 1 Sam. XI. 6. *irruit in eum Spiritus Dei*, cap. X. 10. ita, ut mutaret ei Deus cor in aliud, unde etiam modestiam ac humilitatem veram cap. IX. 21. & longanimitatem cap. X. 27. probat, & *Spiritus Jehovæ* dicitur *ab eo recessisse*, 1 Sam. XVI. 14. non tantum spiritus fortitudinis, ut Calviniani frustra excipiunt, siquidem hic postea etiam aderat, 1 Sam. XXIII. 28. c. XXIV. 2. sed sanctificationis; hic enim, non ille cor immutat, hic, non ille, alias veras christianas virtutes efficit, hic, non ille, spiritui malo opponitur. GERHARDUS.

(*) Omnes adulteri & homicidæ, quamdiu impœnitentes sunt, sunt *filii iræ*, Eph. V. 5. regno Dei exhæredati, 1 Cor. VI. 9. Gal. V. 19. sunt *inimici Dei*, Jac. IV. 4. *Sors eorum in stagno ardente*, Apoc. XXI. 8. *sunt extra cœlestem Jerosolymam*, cap. XXII. 15. David fuit adulter & homicida, 2 Sam. XII. 9. ac toto fere anno non egit pœnitentiam, cap. XI. 5. XII. 14. Ergo. *Omnibus superbis Deus est inimicus*, Prov. III. 34. Jac. IV. 6. 1 Pet. V. 5. David numerans populum fuit superbus. 2 Sam. XXIV. In utrumque peccatum ruit contra conscientiam toto, imo obfirmato animo. Quod ad *prius*, non tantum vidit Bethsabeam, & adfectuum violentia impulsus flagitium hoc admisit, sed a.) misit, qui diligenter & adcurate de muliere ista inquirerent more eorum, qui commentaria scribunt, ea enim est ἔμφασις verbi דרש 2 Sam. XI. 3. *& adsumerent eam* vel reluctantem, ut לקח sæpe accipitur, & sic accipiendum esse patet ex eo, quod miserit nuncios, plures scilicet v. 4. b.) Certior factus ab ipsa se esse gravidam v. 5. studiose quærit, ut hoc peccatum viri concubitu, ad quem sæpius eum provocabat, cum sobrium, tum ebrium, obtegeret v. 8, 10, 13. c.) Cum hoc non succederet, alia adgreditur via, per Joabum literis instructum malitiose curat Uriam occidendum v. 14, 15, 17. d.) Quin & de hoc suo tanto malo quasi re bene gesta gloriatus est v. 25. quod est peccatum atrocissimum 2 Reg. XVII. 8. Esaj. III. 9. e.) Ne quis suspicetur cum Calvinianis, Davidem retinuisse Dei gratiam, additur v. 27. *mala visa est hæc res, quam fecit David in oculis Jehovæ.* f.) Per pœnitentiam seriam tandem hoc grande peccatum tollebatur a Domino, ut non moreretur morte æterna 2 Sam. XII. 13. fuit ergo prius *vir mortis* proprio judicio v. 5. Quod ad *posterius:* a.) instinctui & suggestioni satanæ dat locum, 2 Sam. XXIV. 1. 1 Paral. XXI. 1. b.) Ex mera curiositate populum numerari jubet. c.) Per Joabum monitus noluit auscultare 2 Paral. XXI. 3. ubi fit mentio reatus, & satis liquet, non fuisse statim effectum regis mandatum, sed sat spatii ipsi ad considerandum datum. d.) Confirmatum est verbum regis v. 4. Vid. gloss. Tremellii. e.) Per 9. menses & 20. dies non egit pœnitentiam, v. 8. & 10. quæ omnia sunt hominis toto animo peccantis, inque eo ad tempus perseverantis. GERHARDUS.

p. 74. adserit, *Davidem fuisse periturum, nisi respuisset*, id quod evidenter colligitur ex eo, quod propheta Nathan ad Davidem peccata sua confitentem pœnitentiamque agentem dicit: *Dominus transtulit peccatum tuum, non morieris.* 2 Sam. XII. 13. Ergo. Si David non egisset pœnitentiam, æterna morte mortuus fuisset. 1 Joh. III. 15. *Omnis homicida non habet vitam aeternam in se manentem.* Jam vero nullus vere credens perit. Nec valet exceptio, *Davidem orare, ut velit Deus Spiritum in se innovare.* Psalm. LI. 12. at ubi ardens precatio, ibi adhuc aliquid fidei. *Resp.* epigraphe psalmi indicat, compositum esse hunc pœnitentialem psalmum a Davide, postquam per Nathanis concionem ad veram conversionem fuisset revocatus; orat, ne *auferatur* a se Spiritus sanctus: agnoscit igitur, per peccatum recessisse prius Spiritum sanctum: ubi cumprimis notanda est ἔμφασις græci vocabuli, *μὴ ἀνταναίλης, ne iterum auferas*, quasi dicat, jam antea Spiritum sanctum justo tuo judicio semel a me abstulisti, quæso igitur ita me rege, ne denuo hunc nobilissimum hospitem excutiam, sed eum cum donis suis perpetuo mecum retineam, & quotidie majora illorum incrementa sentiam (*). Vox *innovandi* nequaquam probat, in ipso homicidii & adulterii scelere Spiritum sanctum adhuc in Davide habitasse; sumitur enim in hoc loco *Spiritus* pro *corde*, sicut v. 19. *Spiritus humiliatus*, Eph. IV. 23, *renovamini spiritu mentis vestrae*: Spiritus sanctus non renovatur: sed renovat. Adde, quod per veram pœnitentiam receperat Spiritum sanctum; ejus ergo dona augeri in sese petit. Calvinus ipse hoc agnoscit lib. II. inst. c. 2. §. 25. *Psaltes rectum Spiritum, quem sua culpa perdiderat, innovari petit, quia ejusdem Dei est, quod initio dederat ablatum nobis ad tempus restituere* (**). 5.) Salomon erat Deo dilectus, sapiens & bonus, qui impulsu Spiritus sancti libros vere divinos composuit; idem tamen a concubinis suis seductus ac sub vitæ finem idololatra factus de salute sua dubitandi ansam *Salomonis.*

(*) Chrysostomus orat. II. in Psalm. LI. fol. 712. *Avolavit a me gratia sicut columba sordes conspicata, volo eam sicut apem reverti.* Ambrosius apolog. poster. cap. 11. *Videris, quod culpa gratiam minuat. Sciebat Nathan, quod David nesciebat, adeo caligat animus obumbratus quadam nube vitiorum.* Statim additur, *redde mihi lætitiam &c.* Ablata quippe ab eo per adulterium erat, verum per pœnitentiam reddita est, ut exponit Ephræm Syrus de pœnitent. f. 583. GERHARDUS.

(**) Salomon *dilexit Dominum*, 1 Reg. III. 3. petivit ab eo *cor docile*, v. 9. quod *Jehovæ valde placuit*, v. 10. vere Deum agnovit, invocavit & glorificavit; 1 Reg. VIII. unde etiam exauditus fuit, 1 Reg. IX. 3. vereque a Deo fuit dilectus, 2 Sam. XII. 24. unde dictus fuit *amicabilis* Deo v. 25. quæ omnia de vera ipsius fide testantur. At is totaliter a justitia & pietate sua recessit, quia contra mandatum Dei Deut. XVII. 17. & Exod. XXXIV. 16. adamavit mulieres alienigenas multas, 1 Reg. XI. 1. & *cor ejus inclinatum fuit per mulieres, ut secutus sit deos alienos, nec cor ejus fuerit perfectum* v. 4. *sed iverit post Astoreth.* v. 5. *fecerit que quod Deo non placuit*; v. 6, 7. unde Jehovah fuit iratus, quod ab ipso mens Salomonis fuit aversa. v. 9. Totaliter ergo fuit aversus a Deo. a.) Nam idololatra, qua talis, est regno cœlorum extorris. 1 Cor. VI. 9. & 10. Gal. V. 20. Salomon tunc temporis fuit idololatra. Ergo. At nullus, qui vel scintillulam fidei salvificæ retinet, est exclusus e regno cœlorum. b.) Omnis, qui neglecto Deo amat mulieres idololatricas, & cor suum a Deo avertit, & ad mulieres flagitiosissimas id convertit, totaliter amittit fidem justificantem, quia ubi residuus vel igniculus veræ in Deum fiduciæ, ibi Deus non rejicitur, sed adprehenditur. At Salomon tunc temporis neglecto Deo amavit &c. In Salomone caro vicit, Spiritus succubuit. Ergo fuit totaliter aversus. Instant Polanus & Pareus: *Etsi Deus Salomonem labi gravissime passus est, tamen misericordiam suam non abstulit ab eo*, 2 Sam. VII. 14. Resp. in illa promissione quædam sunt, quæ pertinent ad Christum, interprete epistola ad Hebræos c. I. 5. quædam vero pertinent ad Salomonem. Quod si ergo illa verba, *misericordiam non auferam* &c. adplicare velis ad Salomonem, observandum est, quod non sit promissio *absoluta*, sed *conditionata*; ut explicat Deus 1 Reg. IX. 4. 5. 6. si scilicet fideliter ambulet in integritate cordis. GERHARDUS.

sam Augustino præbuit lib. XXII. contra Faustum cap. 88. *De Salomone quid dicam? quem vehementer arguit sancta scriptura atque condemnat, nihilque de pœnitentia ejus vel in eum indulgentia Dei omnino commemorat.* 6.) Judam fuisse aliquando vere justum, probat Hieronymus lib. III. adverss. Pelag. ex illis verbis Domini: *Pater, quos dedisti mihi, custodivi, & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis.* Ioh. II. 11. c. VI. 69, 70. Nam si pater dedit illum Filio, utique erat bonus: Si ex grege periit, utique in grege prius fuit. Eundem tamen desperatione sua in æternum exitium ruisse, extra dubitationis aleam positum est (*). 7.) Petrus vere fuit regeneratus & justificatus; ut adparet ex verbis Christi Matth. XVI. 17. *Beatus es Simon Bar Jona, non enim caro & sanguis tibi haec revelavit, sed Spiritus Patris mei.* Idem tamen abnegando Christum lethaliter peccavit, gratiam Dei, fidem & Spiritum sanctum amittens, ut probat Augustinus tractatu LXVI. in Johannem. Quidam negant, *Petrum mortaliter peccasse, & gratia Dei excidisse:* Beza homilia XV. in passion. pag. 365. scribit, *Petri amorem erga Christum nullo modo imminutum, sed infirmitate tantum quadam & metu mortis cohibitum ac repressum fuisse, ut ore quidem abnegaverit Dominum, corde autem aliud senserit* (**). At quisquis negat Christum, is iterum ab eo negabitur Matth. X. 33. Petrus negabat Christum; Ergo ab eodem negatus fuisset, nisi vere iterum fuisset conversus. *Qui Spiritum Christi non habet, non est ejus,* Rom. VIII. 9. Petrus, negans Christum, Spiritum Christi non habuit. 2 Cor. IV. 13. *habentes eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, credidi propter quod locutus sum, & nos credimus, ideo etiam loquimur:* ex quo adparet, fidem & confessionem esse ἀδιαιρέτως connexam: jam vero Petrus Christum negavit; utique ergo Spiritum fidei non retinuit. Vera fides Christum λαμβάνει Joh. I. 12. Abnegatio Christum repudiat, absurdum igitur est statuere, quod trina illa negatio Petri, & quidem non verbis tantum, sed cum attestatione divini numinis & exsecratione sui ipsius facta, cum fide vera & inhabitatione Spiritus sancti gratiosa consistere potuerit: ubi conversione opus est, aversio utique præcessit: Petrus conversione opus habuit. Luc. XXII. 32. Excipiunt: *Christus rogaverat pro Petro, ne fides ejus deficeret, ergo in ipsa abnegatione fidem retinuit.* Resp. duplex est defectio, *finalis* & *temporaria*; rogavit Christus, ne finaliter Petrus deficeret; utique ergo fieri potuit, ut deficeret. Certe *Satanas postulaverat, ut cribraret apostolos velut triticum*, v. 31. hoc est, Satan hoc egerat, ut tentationibus fidem apostolorum atque ipsius Petri ita concuteret, ut gratia Dei penitus & finaliter exciderent, quemadmodum per cribrum semina. His & similibus exemplis manifestum fit, justitiam vere ac totaliter, quin imo, nisi accedat conversio, etiam finaliter amitti posse (***).

Judæ.

Petri.

§. CXLI.

(*) Chrysostomus homil. VII. ad Antioch. *Judas prius regni filius erat, & cum duodecim audiit discipulis: sedebitis super sedes duodecim, sed postea factus est gehennæ filius.* GERHARDUS.

(**) Eglinus, professor Marpurgensis, disputatione II. de peccato in Spiritum sanctum, th. 98. *in apostoli Petri corde, quamvis contra conscientiam Christum ejurarit, ex infirmitate ac metu fides non defecit prorsus, licet confessio titubarit in ore ad tempus.* Rectius Witakerus conc. ultim. tom. I. pag. 696. *Petrus post gratiam lapsus est, ejusque gravissimus & periculosissimus lapsus fuit. Nullum peccatum magis cum fide pugnat, quam Christum abnegare, qui materia, scopus, objectum fidei est. Petrus abnegavit & abjuravit semel, iterum, tertio. Exaggera Davidis adulterium & homicidium, quantum libuerit, quod sane fœdissimum & omni reprehensione pœnaque dignissimum fuisse fateor, sed Petri perjurium & blasphemia, apostasia, omnes majoris culpæ causas & circumstantias habet.* Danæus in cap. XXII. Lucæ itidem concedit, *Petrum in suo lapsu amisisse fidem.* GERHARDUS.

(***) Addantur omnino exempla 1.) *Hymenæi* & 2.) *Alexandri.* Quod hi habuerint veram fidem,

§. CXLI. V.) Ex typis & parabolis. *Corvus* ex arca Noæ emissus non redit, Gen. VIII. 8. ita quidam ex consortio veræ ecclesiæ, in qua servari potuissent, nefarie se avellunt, æternumque pereunt. *Simson* persuasus a Delila patitur sibi crines detonderi; qua ratione amittit suum robur, ac in Philistæorum manus incidit: Jud. XVI. 16. meretricula *Delila* typum gerit nostræ carnis, illa perpetuo divexat & sollicitat renatos, ut concupiscentiis pravis obsequantur, qua ratione amittunt robur Spiritus, & in manus infernalium Philistæorum captivi dantur. Matth. XVIII. Servus impetrata debiti condonatione immisericordem se erga conservum præstans, ad judicium iterum vocatur, & in carcerem justissime detruditur. Palmes arescens ex vite abscinditur & in ignem projicitur. Joh. XV. 2. & 6. Idem contingit illis, qui vera fide Christo inserti vigorem & fructum spiritus amittunt. Vide plura argumenta apud Severinum

f.) Ex typis & parabolis.

Sluterum in tractat. de pli anthrop. divina cap. XX. 21.

§. CXLII. Ex veteribus adferri possunt perspicua testimonia, quibus probant justitiam fidei & Spiritum sanctum amitti per peccata contra conscientiam admissa. Irenæus libr. I. adv. hæres. c. 1. num. 3. de Valentinianis: *Dicunt τὸ πνευματικὸν*, (cui opponunt *τὸ χοϊκὸν*) *in quibuscunque facinoribus versetur, corruptionem non posse admittere. Quo enim modo aurum in cœno depositum non amittit pulcritudinem suam, sed propriam naturam servat, quae a cœno laedi non potest, ita dicunt, se, in quibuscunque versentur actionibus, nullo modo offendi.* (Quamvis vero non a natura, sed ab absoluto quodam electionis decreto immobilitatem gratiæ & justitiæ hodie arcessant; in eo tamen cum pristinis hæreticis conveniunt, quod *τὸ πνευματικὸν* non posse corruptionem admittere statuant.) (*). Hieronymus libr. II. adv. Jovian.

Dicta patrum.

fidem, inde constat: a.) Ad quam fidem retinendam Paulus Timotheum hortatur, illam hi expulerant. Sed illum hortatur ad veram & salvificam fidem retinendam. b.) Cujus fidei naufragium facit, ut quis tradatur satanæ, ea fuit vera, quia per veram fidem filii Dei reddimur, & ex potestate Satanæ liberamur. Sed hujus fidei, quam Hymenæus & Alexander habuit, naufragium id fecit. 1 Tim. I. 19. Syrus vertit: *fide vacuum fieri*, at nemo potest fieri fide vacuus, nisi eam habeat. c.) *Ephesini episcopi*, qui habuit veræ fidei effecta, *opera Deo probata*, Apoc. II 3. *caritatem veram*, v. 5. eam tamen amisit, & sic vera fide & gratia Dei excidit. v. 5. Si caritate excidit, ergo & fide. Addunt quidam & exemplum Simonis magi, quem primo vere credidisse probant ex serie textus Act. VIII. 5. *Philippus venit in civitatem Samariæ, ac prædicat illis Christum*, v. 6. Samaritani concionibus Philippi intenti & signa edita videntes *valde gavisi* sunt, v. 8. & postquam Philippo evangelizanti crediderunt, baptizati sunt, v. 12. *Tunc Simon & ipse credidit*, certe non aliter quam reliqui Samaritani, idem enim evangelium, idem doctor, idem baptismus, eadem miranda tam Simoni quam populo tunc obtigerunt: addit Lucas, quod Simon Philippo adhæserit. v. 1. Quod Petrus postea negat *cor ipsius fuisse rectum in conspectu Dei*; id intelligendum de tempore subsequente, quo Simon ille retro abiit; colligitur enim ex v. 13. & seqq. interstitium alicujus temporis intervenisse inter Simonis conversionem & ejus relapsum. GERHARDUS.

(*) Tertullianus de pœn. c. 6. *Non enim multi postea excidunt? non a multis donum illud aufertur? hi sunt scilicet, qui obrepunt, qui pœnitentia fidem ingressi super arenam domum ruituram collocant.* Cyprianus libr. de unit. eccl. c. 18. *Quamdiu Salomon in viis Domini ambulavit, tamdiu gratiam, quam de Domino fuerat consecutus, obtinuit: postquam dereliquit viam Domini, perdidit & gratiam, sicut scriptum est, excitavit Dominus satanam ipsi Salomoni. Et ideo scriptum est: tene, quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. Quod utique Dominus non minetur, auferri post coronam justitiæ, nisi quia recedente justitia, recedat necesse est & corona. Confessio in exordium gloriæ est, non præmium jam coronæ, nec perfecit laudem, sed initiat dignitatem, eo quod scriptum sit: Qui perseveraverit usque ad finem, salvus erit. Quicquid ante finem fuerit, gradus est, quo ad fastigium salutis adscenditur, non terminus, quo jam culminis summa teneatur.* Augustinus libr. XX. de civ. Dei cap. 7. *Nec moveat, quod sæpe diabolus seducit etiam illos,*

vian. & Augustinus ad Quodvultd. hæres. LXXXII. referunt, *unum ex erroribus Iouiani fuisse, justos post baptismum non posse damnari, & si forte peccent, eos quidem fuisse lotos aqua; Spiritum vero gratiae minime recepisse.* Idem Augustinus libr. X. confess. cap. 32. *Nemo securus esse debet in ista vita, quae tota tentatio nominatur, ut qui fieri potuerit ex deteriore melior, non fieri possit ex meliori deterior.* Lib. III. de doctrina christiana cap. 23. *Ad hoc peccata magnorum virorum scripta sunt, ut apostolica illa sententia ubique tremenda sit, qua ait: Quapropter qui videtur stare, videat ne cadat.* Libr. XI. de civit. Dei cap. 32. *Hodie non imprudenter vocamus beatos, quos videmus juste ac pie cum spe futurae immortalitatis hanc vitam ducere sine crimine vastante conscientiam, facile impetrantes peccatis hujus infirmitatis divinam misericordiam, qui, licet de suae perseverantiae praemio certi sint, de ipsa tamen perseverantia sua reperiuntur incerti.* De bono perseverant. cap. 1. *Asserimus, donum Dei esse perseverantiam, qua usque in finem perseveratur, in qua tantummodo periculum est, ne cadatur.* De corrept. & grat. cap. 13. *Propter hujus utilitatem secreti credendum est, quosdam de filiis perditionis non accepto dono perseverandi usque in finem in fide, quae per dilectionem operatur, incipere vivere, & aliquandiu fideliter & juste vivere, & postea cadere, neque de hac vita, prinsquam hoc eis contingat, auferri.* De scala Paradisi cap. 9. *Cave tibi o sponsa, quomodo se avertat sponsus, habet circa se nuncios suos spiritus quasi sagacissimos exploratores, ut videant, quomodo absente sponso conversaris, zelotypus est sponsus iste, si forte alium amatorem acceperis, si aliis placere studueris, statim discedit a te.* Athanasius orat. IV. contra Arianos tom. I. pag. 270. ὅτε γὰρ ἐκπίπτει τις ἀπὸ τοῦ πνεύματος διά τινα κακίαν, ἡ μὲν χάρις ἀμεταμέλητος μένει τοῖς βουλομένοις, κἂν τις ἐκπέσῃ μετανοῇ, ἔτι δὲ ἐν τῷ θεῷ ἐστιν ἐκεῖνος ὁ πεσών, διὰ τὸ ἀποσῆναι ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἐν τῷ θεῷ ἅγιον καὶ παράκλητον πνεῦμα, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ ἔσαι, ᾧ ἑαυτὸν ὑπέταξεν ὁ ἁμαρτάνων. Chrysostomus homil. XXIX. in Genes. cap. 9. *Monstrat divina scriptura & justos saepe lapsos & peccatores agentes paenitentiam, quo utrinque sufficiens & nobis esset securitas, & neque qui stetit, confidentior sit, videns, & justos posse labi & lapsos esse* (*). In cap. XIII. prioris ad Cor. *Caritas ex se nunquam excidit, sed nos ab illa interdum excidimus* (**). Macarius hom. XV. multis egregiis similitudini-

illos, qui jam regenerati in Christo vias ingrediuntur Dei. Nam novit Dominus, qui sunt ejus, ex his in aeternam damnationem neminem ille seducit. Isidorus Pelusiota libr. I. epist. 250. ad Eusebium. *Ingratus noster atque improbus animus omnia Dei beneficia indigne suscepit. Spiritum sanctum accepimus, ac turpibus actionibus ipsum propulimus.* Origenes homil. XVI. in Num. *Requiescit Spiritus in iis, qui mundo sunt corde, & in iis, qui purificant animas suas a peccato, sicus e contrario non habitat in corpore subdito peccatis, etiamsi habitavit in eo, non enim potest Spiritus sanctus consortium pati & societatem spiritus mali.* Hieronymus in Thren. Jerem. *Videndum nobis est, ne propter iniquitates nostras habitaculum pectoris nostri deserat inhabitator Spiritus sanctus.* Ambrosius libr. VI. hexaëm. cap. 6. pag. 80. *In carnalibus non manet Spiritus sanctus, quia scriptum est: Non permanebit Spiritus meus in istis, quoniam caro sunt.* Idem in 1 Cor. III. *Spiritus sanctus tunc permanet in eo, cui se infuderit, si permaneat in proposito regenerationis; si quo minus, abscedit, ita tamen, ut, si se reformaverit homo, redeat ad illum, semper enim paratus ad bonum est, diligens paenitentiam.* GERHARDUS.

(*) Idem Chrysostomus homil. XXXIV. in epist. Hebr. *Gratia Spiritus sancti in nobis est, ut permaneat in nobis, vel etiam discedat a nobis. Illud enim fit, quando caelestia meditamur; istud autem, quando ad secularia declinamus. Sicut in velis laxis ventus incidens nihil operatur: sic etiam Spiritus sanctus in anima remissa & segni non patitur permanere.* GERHARDUS.

(**) Bernhardus in serm. III. pentec. pag. 254. *Spiritus sanctus odit sordes, nec habitare poterit in corpore subdito peccatis. Cui enim proprium est peccata repellere, ipsi & proprium est, peccata odisse, nec in uno domicilio pariter morabuntur tanta munditia & immunditia tanta.* GERHARDUS.

bus admonet, quo pacto anima in sanctitate, castitate, ac puritate erga sponsum suum se gerere debeat, ne ab eo iterum repudietur. Postea addit p. 178. τῇ ψυχῇ διὰ τῆς χάριτος ἐπιγνωσκούσῃ τὸν θεὸν τὸ πνεῦμα παραινεῖ, ἵνα μὴ καθαρισθεῖσα ἀπὸ τῶν πρότερον ἁμαρτιῶν, καὶ τοῖς τῆς ἁγίας πνεύματος κοσμίοις κοσμηθεῖσα, καὶ μεταλαβοῦσα θείας καὶ ἐπουρανίου τροφῆς, μὴ δεόντως δὲ ἐν πολλῇ γνώσει ἀναστρεφομένη καὶ ἁμοτόντως μὴ τηρῆσα τὴν ὀφειλομένην τῷ ἐπουρανίῳ νυμφίῳ χριστῷ εὔνοιαν καὶ ἀγάπην, ἀποῤῥίπτεται καὶ ἐκβάλλεται τῆς ζωῆς, ἧς ποτὲ μέτοχος γέγονε &c (*). pag. 211. αὐτοὶ δὲ οἱ γευσάμενοι τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ καὶ μέτοχοι ὄντες τοῦ πνεύματος, ἐὰν μὴ ἀσφαλίσωνται, κατασβέννυνται καὶ γοινῶνται χείρες, ἃ ἦσαν κοσμικοὶ ὄντες, οὐχ ὅτι ὁ θεὸς τρεπτός ἐστι καὶ ἀθετεῖ, ἢ τὸ πνεῦμα σβέννυται, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἑαυτοὺς συμφωνοῦσι τῇ χάριτι, διὰ τοῦτο ἐντρέπονται καὶ πίπτουσιν εἰς μύρια κακά. vide ibid. plura: Gregorius libr. XXX. moralium cap. 32. *Quis intelligat, quod alius catholicae matris ventre proditus juxta vitae terminum erroris voragine devoratur, alius autem vitam suam in catholica pietate consummat, qui ortus in perfidia cum lacte matris hauserat virus erroris?* Fulgentius libr. II. ad Monim. *Spiritum sanctum discedendo amittunt, si qui aut perfidia depravati, aut superbia inflati ab unitate corporis ecclesiae segregantur, quos Iudas apostolus sine hoc Spiritu esse evidenter ostendit, dicens: hi sunt, qui segregant semet ipsos animales, Spiritum non habentes.* Bernhardus serm. III. in psalm. XCI. *Non sumus nos apostolo sanctiores, qui tamen verebatur, ne forte, cum aliis praedicasset, ipse reprobus efficeretur, sed id tamdiu nobis timendum est, donec laqueus contritus sit, donec corpus istud anima deposuerit.*

§. CXLIII. Quid quod quidam ex ipsis adversariis adsensum suum hac in parte non denegant (**). Petrus Martyr classe III. loc. comm. cap. 5. *Testimonia adversariorum.*

(*) p. 104. ἐν τῷ περὶ μετανοίας, καὶ μὴ ἴσπῃς, πῶς δύναται ὁ πνευματικὸς πεσεῖν; τοιοῦτος μὲν διαμένων οὐ καταπίπτα, ὅταν δὲ τι τῶν ἐναντίων καταδέξηται, καὶ ἐν αὐτῷ μείνῃ ἀμετανόητος ἑκάτερα αὐτοῦ τὸ μικρὸν χρονίσαν καὶ ἄνωθεν ὑπάρχει ἀνέχεται ὀρφανικῶς αὐτῷ συνεῖναι, ἀλλ' ἔλκει αὐτὸν πρὸς τὴν ἰδίαν συγγένειαν χρονίου δίκην τῇ μακρᾷ φιλίᾳ βιαίως ἐπισπώμενον. GERHARDUS.

(**) Remonstrantes in collat. Hag. pag. 302. *Crebra in scripturis occurrunt exempla eorum, qui in fide non perstiterunt, sed totaliter & finaliter ab ea defecerunt.* Arminius in artic. perpend. p. 31. *Sententia, quae negat vere fideles & regenitos vel re ipsa excidere a fide totaliter ac finaliter, nunquam fuit ab ecclesia, ab ipsis apostolorum temporibus ad haec nostra secula pro catholica habita, neque quae contrarium adfirmat, pro haeretica aestimata, imo vero adfirmans semper plures in christianismo adstipulatores habuit, quam negans.* Grevenchovius contra Amesium p. 138. *Qualis est certitudo perseverantiae nostrae, talis & electionis, utramque vero conditionatam esse qui negaverit, ipsum quoque evangelium negabit.* Simon Episcop. disput. publ. de peccat. actual. corollar. II. *Adfirmamus eum, qui semel vere credidit ea fide, quae justificans a quibusdam dici solet, ita peccare posse, ut a fide illa sua & consequenter a gratia & salute aeterna totaliter & finaliter excidat.* Observa vero, Remonstrantes nobiscum non per omnia in hac quaestione consentire: 1.) *fidem* per *obedientiam mandatorum divinorum* definiunt. Bertius in Hymen. pag. 201. 213. 198. Collat. Hag. p. 6. 62. 86. 2.) fidem non habent pro Dei dono, sed actu & servitio nostro. Coron. ad collat. pag. 260. 261. 3.) de viribus liberi arbitrii idem cum Photinianis statuit Bertius, concursum hominis cum synergistis adprobat pag. 188. 190. Coron. pag. 170. 171. *Lutherum Erasmo cessisse*, asserit Bertius pag. 222. 4.) Bertius pag. 2. ex lege & evangelio justificationem deducit. Calvinus in comm. cap. XV. Joh. *Christus amore, quo nos semel complexus est, vult nos perpetuo frui, ac propterea cavendum esse admonet, ne eo nos privemus. Multi enim oblatam sibi gratiam repudiant, multi abjiciunt, quod in manibus habebant. Ex quo igitur semel recepti sumus in Christi gratiam, videndum est, ne inde culpa nostra excidamus.* Libr. II. instit. cap. 2. §. 25. *David rectum Spiritum, quem sua culpa perdiderat, innovari petit, quia ejusdem Dei est, qui initio dederat, ablatum nobis ad tempus restituere.* Vide Richardi Thomsonis Angli diatribam de amissione & intercisione gratiae part. II. cap. 27. pag. 117. ubi consensum theologorum protestantium

cap. 5. pag. 498. *Non admittimus, homines, dum in suis peccatis versantur, habere fidem: Illis apostolus testimonium defert, quod fateantur se nosse Deum, sed illum factis negent; at cum solida & vera fide negatio Dei minime consentit; ideo isti simulacrum potius & spectaculum fidei, non autem veram fidem retinent.* Wolfg. Musculus in locis comm. cap. de remiss. peccatorum, quæst. VI. p. 287. *Quod clementiam & bonitatem Dei concernit, quemadmodum sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei; ita & peccatorum remissio, & hactenus illa irrita fieri non potest: fixum enim est illud, peccatorum ejus non recordabor amplius. Est enim huic quoque gratiae immutabilis conjuncta veritas. Quod vero nos attinet, quibus peccata remittuntur, refert plurimum quam constanter in gratia semel accepta permaneamus, & conditiones illi adnexas servemus. Discernendum est inter eam gratiam Dei, quae nullas habet adjectas conditiones, qualis est, quod solem suum producit super bonos & malos &c. & eam, quae conditionaliter confertur, ad quem modum peccatorum nobis remissio contingit. Posterior haec, licet in Deo sit constans & firma, (non enim ille mutatur ut homo) nostro tamen vitio irrita redditur, nisi conditiones illi adnexas servemus. Conditiones huic gratiae adnexae sunt vera & constans resipiscentia, qua peccatis in posterum abstineamus, & fraterna reconciliatio. Si quis igitur praeteritorum peccatorum condonationem per gratiam divinae clementiae consecutus, usque adeo ingratus ac salutis suae negligens evaserit, ut instar canis ad vomitum reversus captam resipiscentiam rumpat, palamque ostendat, Deum se contemnere magis, quam timere, plane dignum se esse declarat, a quo praeteritorum peccatorum, a quibus fuerat absolutus, pœnae exigantur* (*). Hemmingius in cap. XIV. Rom. *Frater infirmus offensus tuo exemplo poterit fidem amittere, atque ideo toti religioni renunciare, gratia excidere in perpetuum animae suae exitium* (**).

stantium in hac quæstione explicat. Danæus in comment. super cap. XXII. Luc. fol. 248. expresse scribit, *Petrum per abnegationem Christi veram fidem penitus amisisse.* Cum Anabaptistis Heidelbergenses, Marpurgenses, Bremenses, Herbornenses, Cantabrigienses, Bernenses &c. statuunt, *nullis flagitiis fidem in vere renatis deperdi aut Spiritum sanctum excuti.* Illis contradicunt crypto-Calviniani, qui circa annum 1570. Lutheri cathedram fraudulenter occupaverant, Arminiani, Vorstiani, Castalionis & quidam Ursini discipuli cum paucis aliis. Genevenses sibi non constant. Sturmius in diatribe de prædestinatione distinguit inter πίπτειν vel *cadere* & ἐκπίπτειν *excidere*, illud dat, hoc negat. Petrus Bertius integrum librum opposuit suis sociis, qui negant, vere renatos totaliter amittere posse Spiritum sanctum, gratiam Dei & filialem fiduciam. Titulus libri est: *Hymenæus desertor.* Trahit illa opinio originem ex absoluto decreto reprobationis, quotquot ergo illud negant, quod facit Arminius cum suis adsectis Grevenchovio, Arnoldo &c. itidem negant, quod fides per peccata mortalia amitti nequeat. GERHARDUS.

(*) Idem in locis comm. de remiss. peccat. pag. 471. 472. edit. Basil. anno 1563. *De reprobis disputari posse intelligo, nullane illis unquam peccatorum remissio contingat. Dantur illis in epistol. Hebr. c. VI. illuminatio per Christum, gustus doni coelestis, participatio Spiritus sancti, gustus item boni Dei verbi ac virtutum seculi venturi: & cap. X. sanctificatio, quae est per sanguinem testamenti & Spiritus gratiae. Et in 2 Petri II. comparantur sui, quae ubi lota fuit, rursus in coeno voluntur. Quomodo haec illis sine omni peccatorum remissione contingere possint, merito quaeri potest in hac causa.* GERHARDUS.

(**) Stegedinus in tabb. locorum comm. tabula III. de remissione peccatorum ad quæst. *An semel impetrata peccatorum remissio possit fieri irrita?* respondet, *distinguendum esse inter peccata, quae per carnis infirmitatem subinde a baptizatis admittuntur, & relapsum, quo prorsus a religione, professione & gratia Christi ad pristinam impietatem relabimur. Non quodvis peccatum praecedentem gratiam exstinguit, exstinguit vero reditus ad pristinam impietatem tanquam ad vomitum. Aliud est pedes post lavacrum sordidare, aliud toto corpore in volutabro luti instar suum denuo volutari.* Hæc Stegedinus. Pareus in Bel-Jarmin. lib. III. de amiss. gratiæ cap. 8. negare cogitur, *quod fides evangelica, quae est fiducia misericordiae Dei, consistere possit cum flagitiis* note-

Stigelius part. II. locorum titul. de bonis operibus pag. 401. *Secunda causa bonorum operum est cura vitandi lapsus, quibus effunduntur haec summa bona, remissio peccatorum, reconciliatio, Spiritus sanctus & vita aeterna.* pag. 408. *Donec reconciliati repugnant pravis motibus, & non ruunt contra conscientiam, ac retinent fundamentum, & fide propter mediatorem statuunt tegi haec mala, manent in gratia, & non effundunt Spiritum sanctum; qui vero scientes ruunt contra conscientiam, aut qui non retinent fundamentum, & impia dogmata amplectuntur, & pertinaciter stabiliunt, tales effundunt & contristant Spiritum sanctum, & nisi convertantur, ruunt in aeternum exitium.* Pseudo-sereoma Witeberg. lit. B. iiij. *Flaciani docent, justificatos, quamvis peccent contra conscientiam, tamen manere in gratia Dei propter inhabitantem Spiritum sanctum.* Bucanus loc. XXXVII. instit. pag. 343. *Fides retineri nequit, ubi peccatis contra conscientiam indulgemus.* 1 Tim. I. 19. *Milita bonam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam, qua expulsa nonnulli fidei naufragium fecerunt* (*).

Argumenta antithesεos.

§. CXLIV. Videamus quid roboris insit argumentis, quæ ab adversa parte adducuntur (**). Adducunt autem seqq. Scripturæ dicta: 1.) Psalm. I. 3. *Justus est ut arbor plantata ad fontes aquarum, cujus folia nunquam decidunt: Ergo renatus non potest gratia Dei excidere.* Polanus de prædest. pag. 86. *Resp.* in textu sic habetur: *Beatus vir, qui non ambulat in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra derisorum non sedit.* v. 1. *sed in lege Domini voluptas ejus; & in lege ejus meditabitur die ac nocte* v. 2. *& erit velut lignum plantatum secus rivos aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium ejus non defluet, & omne, quod faciet, prosperabit.* v. 3. Hic adcurate notanda est descriptio *subjecti*, qui *non ambulat in consilio impiorum, sed in lege Domini delectatur die & nocte*, is est beatus & arbori frugiferæ similis; quatenus ergo & quamdiu quis talis est & manet; eatenus & tamdiu est beatus, & frugiferæ arbori similis: testatur autem Christus, *palmitem non ferentem fructum arescere & excindi.* Joh. XV. 2. & 6. Adde, quod in textu non habeatur, folia ejus *nunquam* decident, sed simpliciter dicitur, *non* decidunt, quatenus scilicet arbor illa secus rivos aquarum plantata vivificum succum haurit & attrahit; sed quando vel eradicatur, vel humore destituitur, exarescere cogitur: ita quoque, qui a Christo vitæ arbore se voluntarie avellunt, ac Spiritus succo destituuntur, tandem exarescunt, & in ignem projiciuntur. Rom. XI. 20. *Per incredulitatem fracti sunt,*

1.) Psalm. I. Justus confertur arbori plantatæ ad fontes aquarum.

notoriis, ut sunt homicidium, adulterium. GERHARDUS.

(*) Franc. Junius in tract. parall. ad cap. VI. Hebr. *Si hoc fieri non posset, neque hypothesin hanc facturus erat apostolus, neque ex hypothesi tam grave pronunciatum adlaturus, neque ad hanc causam, quæ agitur, hoc dictum Hebræis, quibus scribebat, adcommodaturus* &c. vide locum. GERHARDUS.

(**) Vulgatissima exceptio est, *hæc intelligenda esse κατὰ φαντασίαν, δοξαστικῶς, καταχρηστικῶς, in facie & judicio ecclesiæ hæc de illis dici, reapse autem nihil horum reprobis convenire.* Resp. 1.) Cum scriptura temporis tantum & durationis aut etiam gradus differentiam ponat inter reproborum & electorum χαρίσματα, nobis prorsus non licet rei aut *essentiæ* diversitatem confingere. 2.) Idem est semen, quod inter spinas, in terra petrosa & terra bona crevit, Matth. XIII. sic eadem fides ratione *essentiæ* reproborum & electorum. 3.) Eorundem functionum eadem sunt principia. Sentiunt illi motus Spiritus sancti in cordibus, sentiunt *virtutes*, id est, primitias futuri seculi, sentiunt *consolationes ineffabiles.* 1 Cor. XII. 3. Rom. X. 14. 1 Cor. IX. 24. 4.) Apostolus urget exemplum Judæorum, qui in terram Canaan non intraverunt, quod eludi his strophis non potest. 5.) Marcion, teste Tertulliano in libr. de carne Christi, catholicis probantibus veritatem carnis Christi ex eo, quod natus, passus, mortuus, sepultus &c. respondebat, *φαντασικῶς καὶ κατὰ τὸ δοκεῖν* hæc fuisse facta, *atque his consiliis* (inquit Tertullianus) *tot originalia Christi instituta delebant.* GERHARDUS.

sunt, tu autem fide stas; noli altum sapere, sed time. v. 21. *Si Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat.*

2.) *Cant. VIII. Aquae multae non possunt exstinguere caritatem.*

II.) Cant. VIII. 7. *Aquae multae non poterunt exstinguere caritatem, neque flumina obruent illam: Si caritas non potest exstingui, certe nec fides, cum fructus fidei sit caritas.* Resp. Apoc. II. 4 Angelo Ephesinae Ecclesiae scribitur: *habeo adversum te, quod caritatem tuam primam reliquisti.* v. 5. *Memor esto itaque, unde excideris, & age poenitentiam, & prima opera fac; sin minus, venio tibi cito, & movebo candelabrum tuum de loco suo, nisi poenitentiam egeris;* ex quo manifeste adparet, quod caritas amitti possit. Dictum ergo in Cantico nequaquam hoc vult, quod caritas non possit amitti, si quis eam velit abjicere, & concupiscentiis carnis indulgere; (Spiritus excutitur dominante cupidine carnis, si Spiritus, utique etiam caritas, quae est *fructus Spiritus* Gal. V. 22.) sed quod manente caritate omnes tribulationes facile tolerentur, aquarum enim nomine tribulationes intelligi, pluribus ex locis constat. Aquae alias exstinguunt ignem, sed aquae tribulationum non possunt exstinguere ignem caritatis (*). III.) Matth. VII. 24. *Omnis, qui audit verba mea haec & facit ea, adsimilabitur viro sapienti, qui aedificavit domum suam super petram,* v. 25. *& descendit pluvia, & venerunt flumina & flaverunt venti; & irruerunt in domum illam & non cecidit; fundata enim erat super petram.* Ergo renati non excidunt gratia Dei. *Resp.* quamdiu *renati* audiunt verba Christi, & faciunt ea, id est, quamdiu sunt & manent renati, tamdiu nec venti persecutionum, nec tempestates variarum tentationum eos subvertere possunt. Si ad *electos* dictum Christi transferatur, fatemur, eos *finaliter* non excidere Dei gratia. Notandum vero, quod dupliciter de *electis* loquatur scriptura; *primo* ratione finalis perseverantiae, prout sunt in termino; *secundo* prout sunt in via, id est, prout per hunc mundum tanquam salebrosam ac lubricam viam ad coelestem patriam contendunt: in hac vita saepius labuntur, quin etiam mortaliter peccant; sed iterum per poenitentiam resurgunt, alias in numero electorum non esse convincuntur.

3.) *Matth. VII. Qui audit verba Christi & facit ea, est similis viro sapienti &c.*

IV.) Joh. IV. 14. *Qui biberit ex aqua,*

4.) *Joh. IV. Qui biberit ex*

(*) Psalm. XCII. 13. *Justus ut palma florebit.* Resp. Sensus est, quod non sit periturus, quemadmodum impius v. 10. non *absolute*, sed quatenus est & manet plantatus in domo Domini, v. 14. quatenus in via peccatorum non stetit, Psalm. I. 1. seu quatenus a Deo se non subduxit in perditionem. Hebr. X. 38. Psalm. XXXVII. 24. *Justus, cum ceciderit, non collidetur.* Resp. loquitur vel de lapsu adversitatis, vel iniquitatis. Si prius, ut accipit Piscator in schol. XXIV. nihil facit ad propositum. Si posterius, tum intelligitur iniquitas seu peccatum vel *infirmitatis*, vel *malignitatis*. Non hoc, quia quando homo justus peccat maligne & proterve, tum Deus non amplius sustentat manum ejus, nec amplius amore & gratia speciali illi adsistit, sed ab ipso sejungitur & absconditur facies ejus, Esaj. LIX. 2. nec ante Deus desinit avertere faciem suam, quam ad ipsum homo fuerit reversus Jer. III. 12. Ergo illud ut constat ex Psalm. CXLV. 14. & Prov. XXIV. 16. Confer Psalm. LXVIII. 20. & LXXI. 20. 1 Cor. X. 13. Psalm. XXXVII. 23. dicitur: *A Jehova viri illius gressus statuuntur, cujus delectatur via, hoc est, Deus pio in omnibus actionibus felicem successum largitur.* v. 24. objicitur: *At saepe etiam pius in calamitates incidit, ejusque coepta minus felicem sortiuntur exitum.* Respondet Psaltes per correctionem & concessionem. *Cadit*, sed non procidit, πίπτει, ἀ πεμπίπτει, nam cum cadit, non dejicitur, quia *Jehova sustentat manum ejus*; idem v. 25. suo aliorumque exemplo cum paupertate conflictantium probat. Confer Psalm. CXVIII. 13. *Graviter impulseras me, ut caderem, sed Jehova fuit mihi auxilio:* & Prov. XXIV. 16. *Septies justus cadit.* Junius in hoc loco Psalm. XXXVII. rationem reddit, *cur pii benedicti sint & maneant, cum improbi pereant, a benevolentia & beneficentia Dei, qui etiam labentes ex infirmitate gratiose sustinet. Non enim ita cadit justus, ut dejectus maneat,* 2 Cor. IV. 9. *quemadmodum contra improbi dicuntur in perpetuum dejici.* Ezech. XXXII. 4. GERHARDUS.

aqua, quam ego dabo, &c.

aqua, quam ego ei dabo, non sitiet in aeternum, sed fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam. At renati bibunt ex aqua illa spirituali. *Resp.* quatenus & quamdiu ex aqua illa bibunt, ab æterna siti liberati ac liberi spem certam vitæ æternæ retinent; sed si desistant *haurire aquam ex fonte salutis*, Esaj. XII. 3. *si derelinquant fontem aquae vivae, & fodiant sibi cisternas, quae non habent aquas;* Jer. II. 13. quid mirum, si postea sitim persentiscere cogantur? V.) Joh. X. 29. *Nemo rapiet oves meas de manu mea.* At renati sunt oves Christi. *Resp.* ibidem additur, *oves meae vocem meam audiunt, & sequuntur me:* quamdiu ergo sunt & manent *oves* Christi (*), tamdiu nemo illas ex manibus Christi rapere potest. Si vero ad hœdos abire velint, si in avia errorum ac peccatorum sponte ruant, quid mirum, si infernalis lupi præda fiant? Ut ergo renati *participes Christi facti virtute Spiritus sancti initium substantiae ad finem usque retinere*, Hebr. III. 14. & in numero ovium Christi permanere debent ac possunt: ita quoque e converso, quia voluntas ipsorum nondum est in bono plane confirmata, necdum caro in Spiritum versa, possunt naturalibus voluntatis pravæ viribus gratiam rursus abjicere & ad hœdos abire (**). VI.)

5.) Joh. X. Nemo rapiet oves ex manu mea.

6.) Joh. XVII. Christus rogat pro omnibus credentibus.

Joh. XVII. 20. *Christus pro omnibus credentibus ardentissime oravit.* Utique ergo gratia excidere non possunt. *Resp.* Christus etiam pro Petro rogavit, Luc. XXII. 32. qui tamen gratia Dei excidit, licet non *finaliter*. Dicimus ergo & nos, electos non perire propter ardentissimam illam orationem Christi, sed electi sunt, non qui primum quidem credunt, postea autem deficiunt, sed qui finaliter in fide & studio sanctitatis perseverant (***). Nec absolute Christus rogavit pro credentibus, sed *ut sanctificentur in veritate.* v. 17. *ut sint unum.* v. 21. Quod si ergo *finaliter* non manent in veritate, hoc est in sermone Patris cœlestis; v. 17. si non manent in Christo, si non sunt unum; v. 21. re ipsa ostendunt, quod non sint in eorum electorum numero,

(*) Per *oves* Joan. X. 28. non intelliguntur ii, qui ad tempus duntaxat in Christum credunt, sed qui in fide perseverant, Christumque, pastorem suum prorsus incomparabilem, ad ultimum usque vitæ suæ halitum sequuntur. Loquitur proinde Christus non de *omnibus renatis*, qui subinde pastorem suum sponte deserunt, quod fieri posse, similitudo *ovis amissæ* & *in deserto errantis* Luc. XV. 4. comprobat; sed loquitur tantum de *electis*, in quorum classem non omnes *renati* pertinent. Nec verba servatoris, *non peribunt oves meæ, nec rapiet quisquam illas ex manu mea*, de *præsenti* electorum conditione, qui in mortali hacce vita adhuc sunt constituti, intelligi possunt; sed de statu eorum *futuro* in altera vita agunt, prout ordo verborum Christi nos condocet. Quando nimirum electi per beatam mortem in vitam æternam Christi beneficio ingredientur, beatitate perpetua nec unquam interrumpenda perfruentur. Nec ulla vis, quantacunque illa sit, eos e manu Christi eripiet. Possunt equidem *electi*, dum in hisce terris versantur, in peccata graviora incidere, fideique facere jacturam. Verum licet semet ipsos a manu Christi hac ratione penitus sejungant, a Christo tamen haud penitus deferuntur aut abjiciuntur, sed potius sollicite quæruntur, atque extensa veluti manu in rectam reducuntur viam.

(**) Joh. XIV. 16. *Spiritus manebit vobiscum in aeternum.* Resp. distinguendum inter promissiones *absolutas* & *ordinatas*. Absolute Christus apostolis reliquisque piis non promisit mansionem Spiritus sancti in illis, sed ordinate & conditionate. v. 15. 23. & cap. XV. 10. & VIII. 31. 1 Joh. II. 24. & II. 9. Vide colloq. Hagiense pag. 424. GERHARDUS.

(***) Remonstrantes in collat. Hagiensi pag. 435. invertunt propositionem argumenti: *Christus* (inquiunt) *nusquam oravit absolutam perseverantiam fidelium in fide, imo judicamus contra, si Deus tam absolutam & inevitabilem perseverantiam fidelium statuisset, positos fuisse illos extra omne defectionis periculum, & Christum tam solicite non fuisse oraturum, ut perseverarent. Christus etiam pro Thoma rogaverit, at is ad tempus fide excidit.* Joh. XX. 25. GERHARDUS.

mero, pro quibus Christus rogavit. Si qui ergo indulgeant sceleribus, & hæreant in peccatis contra conscientiam, non possunt ex hac Christi intercessione spem salutis concipere, antequam veram agant pœnitentiam (*). VII.) Rom. VIII. 35. *Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio an fames &c.* v. 38. *Certus sum, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura*, v. 39. *neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura ulla alia poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Jesu.* Ergo renati nulla ratione, ac ne quidem per peccata contra conscientiam a Dei dilectione separari possunt.

7.) *Rom. VIII. Quis nos separabit a dilectione Dei?*

Resp. Plus subsumitur in consequente, quam antecedens permittit. Loquitur apostolus proprie de electis, quos a Deo avelli dicit impossibile, non propter absolutum aliquod decretum, propter quod etiam in sceleribus conscientiam vastantibus retineant fidem & Dei gratiam; sed propter finalem in fide, dilectione & studio sanctitatis perseverantiam; ideoque inter ea, quæ non possunt electos a Deo separare, non connumerantur peccata voluntaria contra conscientiam admissa, ea enim si qui ex renatis committant, nec ad Deum convertantur, ex numero electorum non esse convincuntur (**). VIII.) Rom. XI. 29. *Dona & vocatio Dei sunt ἀμεταμέλητα.* Ergo quos semel Deus vocavit & Spiritu suo donavit, ii non possunt

8.) *Rom. XI. Dona & vocatio Dei sunt ἀμεταμέλητα.*

(*) Rom. VI. 14. *Constitutis sub gratia peccatum dominari non posse docetur, nempe totaliter regnando seu totaliter eis prævalendo, omnemque vivificus Spiritum in eis penitus abolendo.* Eglinus de peccato in Spiritum sanctum, th. 10. Resp. 1.) Non sequitur: Apostolus dicit, *ne regnet peccatum.* Ergo non potest in renatis *totaliter* regnare, imo contrarium sequitur. Ergo potest totaliter dominari, ab illo enim, quod fieri nequit, non opus habuit apostolus Romanos dehortari. 2.) Exemplum protoplastorum & aliorum testatur, peccatum illis totaliter dominari, quia imperium Spiritus sancti totaliter ab eis excutitur. 3.) Christus expresse dicit Joh. VIII. 34. *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Jam vero qui sunt servi peccati, illis totaliter dominatur peccatum. 4.) Quod Eglinus regerit, Esaj. XLII. 3. *linum fumigans per Dei gratiam remanere, nec plane exstingui*, est ἀπροσδιόνυσον, dictum enim prophetricum loquitur de conscientiis sensu peccatorum territis, hic vero quæstio est de illis, qui studiose incumbunt patrandis iniquitatibus. GERHARDUS.

(**) Rom. VIII. 29. *Quos præscivit, eos prædestinavit. Quos prædestinavit, hos & vocavit. Et quos vocavit, hos & justificavit. Quos autem justificavit, illos & glorificavit. Ergo qui non glorificantur, illi etiam non habent fidem justificantem, nec gratiam interioris vocationis.* Resp. 1.) Apostolus hic loquitur de solis electis, teste Augustino lib. de correpț. & gratia cap. 7. id quod contextus manifeste ostendit. *Scimus*, inquit apostolus, *quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, postea addit: *iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti*, subjicit deinde rationem: *Nam quos præscivit, eos & prædestinavit*; tandem concludit: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Ostendit igitur, tum quod omnes electi sint salvandi, tum qua via seu ordine sint salvandi, non quasi nemo viam illam insistere ulla ex parte possit, nisi simul prædestinatus sit & certo salvandus, sed quod omnes prædestinati & salvandi eam tum ingredi debeant, tum ad finem tenere soleant. Non enim dicit solos prædestinatos vocatos esse (dixerat quippe ipse Dominus, *multi sunt vocati, pauci vero electi*) *sed omnes prædestinatos suo certo tempore vocari, eosque omnes justificari & tandem glorificari.* 2.) Verba *vocandi & justificandi*, id est, temporalium actuum, qui hic Deo tribuuntur non qualicunque exigui temporis particula, aut quovis actu incepto scilicet & inchoato tantum aut semel modo peracto & paululum durante; sed juxta morem Spiritus sancti de tempore extenso & actu continuato ac perfecto (quod & ipsa verborum tempora hic posita designant) intelligenda sunt, & sic *nulli vocati ac justificati* sunt, vocatione scilicet extensa atque ad finem vitæ durante, & justificatione continua ab omni mortali peccato hujus vitæ aut usque ad finem perseverante, nisi soli electi, prædestinati, glorificati: Rich. Thomsonius in diatrib. de amiss. gratiæ cap. 5. pag. 21. GERHARDUS.

sunt iterum gratia ejus excidere (*). *Resp.* Sensus pronunciati apostolici patet ex contextu. Quod enim de Judæorum gente apostolus dixerat, quod ex ea quovis tempore & quidem circa finem mundi longe plurimi ad regnum Christi sint vocandi, illud confirmat argumento a veritate & constantia Dei in servandis promissis. Dona & vocatio Dei sunt ἀμεταμέλητα, hoc est, quorum nunquam ipsum pœnitet. Cum ergo Deus æterno fœdere se Judæorum populo obstrinxerit, non reddetur illud irritum, sed semper aliqui ex Judæis sunt futuri, qui promissam fœderis gratiam amplectantur. Nec tamen ex eo inferendum, quod illi, quibus vocatio & dona Dei obtigerunt, propria culpa & voluntaria aversione illis excidere non possint; contrarium enim in hoc ipso capite docet apostolus v. 20. & seqq. si ipsi homines per peccata contra conscientiam gratiam & dona Dei amittunt, id non Dei quadam μεταμελείᾳ, sed culpa hominum accidit. Ἀνακόλουθον igitur est sic inferre: Ex parte Dei vocantis, convertentis & salvantis dona & vocatio Dei sunt ἀμεταμέλητα, (hoc est, Deus quem vocat, & cui gratiam suam donat, eum ita vocat, ut ex se nunquam moveatur ad facienda ista irrita, nunquam per invidentiam aut odium aliquod hominibus ea subtrahit, ac proinde nulla in ipsum amissionis culpa cadit) Ergo etiam ex parte hominum vocatorum, conversorum & in fide stantium nulla sunt peccata etiam contra conscientiam admissa, quæ vocationem & dona Dei excutere possunt (**). Et quid fiet perspicuis illis scripturæ dictis, quæ contrarium plane testantur: 2 Paral. XV. 2. *Jehova vobiscum, si fueritis cum eo, & si quæsiveritis eum, invenietur a vobis:*

(*) Pareus in comm. Rom. dub. 17. pag. 729. *Dona Dei ἀμεταμέλητα nunquam eripiuntur nec amittuntur penitus. Fides electorum est donum Dei ἀμεταμέλητον.* Ergo. *Resp.* locus apostolicus accipiendus est non *absolute*, sed *comparate*; nec ex parte *nostri*, sed respectu Dei, Deus est ἀμεταμέλητος in sua voluntate & constans in promissionibus suis, sed per accidens dona Dei & beneficia sunt κωητά, possunt ab hominibus auferri, quando homines in peccata contra conscientiam prolabuntur; distinguendum inter τήρειν ab hominibus *observatam* & ab iisdem *violatam*. Priori respectu dona sunt ἀμεταμέλητα. GERHARDUS.

(**) Thomas p. III. q. 88. art. 1. ad 3. sic concludit: *Opus Dei per opus hominis irritari nequit. Remissio peccatorum priorum est opus Dei. Ergo non potest irritari per sequens peccatum hominis.* Majorem probat ex Rom. III. 3 *Nunquid illorum incredulitas fidem Dei evacuat?* unde infert, *quod per sequens peccatum justitiæ priores oblivioni traduntur, in quantum fuerant meritoriæ vitæ æternæ, non tamen in quantum fuerant impeditivæ peccati.* Resp. Opus Dei absolutum & immediatum per homines irritari nequit, Esai. XIV. 27. XLVI. 10. Esth. XIII. 9. Rom. IX. 19. illa autem opera, quæ Deus certo ordini inclusit, & ipse limitavit, ea potest homo annihilare & infirmare. Gen. XVII. 14. ipse Deus asserit, hominem posse fœdus circumcisionis irritum facere. Confer Ezech. XVI. 59. Ad dictum apostoli resp. ex eo, quod quidam gratia excidunt, non sequitur, fidem Dei reddi mutabilem vel evacuari; distinguendum est inter voluntatem Dei *absolutam* & *ordinariam*; de illa cum scriptura dicimus, quod nunquam infirmetur, de hac præsens locus ait, quod nunquam sit ἀργὸς vel ἀεργός. Per fidem Dei nihil aliud intelligitur, quam certa Dei de hominum salute voluntas & constitutio, seu veritas & fidelitas Dei in servandis suis promissionibus, & quamvis quidam hanc ordinariam viam salutis negligant, & gratiam promissam non recipiant, non tamen ea fides est ἀργὸς, hoc est, promissiones Dei non redduntur vacuæ & inanes, sunt enim efficaces apud eos, qui gratiam oblatam recipiunt. Est igitur hic sensus: *Num hominum* ἀπιστία, *id est, perfidia, fidem Dei, id est, fideles ac constantes Dei promissiones* καταργήσει, *id est, irritas faciet & evacuabit, id est, an propter homines perfidos Deus perfidiæ accusari merebitur? an quia homines sua* ἀπιστία *se bonis promissis privant, Deus propterea fuerit* ἄπιστος καὶ ἐυμετάβολος; *vel an quia homines Deo non confidunt, is propterea suam promissionem revocet, retractet & immutet, quod velit esse propitius Abrahamo & semini ejus Deus? quæsi dicat, minime, quod apostolus probat a veritate & constantia Dei.* Feurbornius Demat. disp. III. GERHARDUS.

vobis: si vero dereliqueritis eum, derelinquet vos. Jer. XVIII. 10. *Si gens aliqua fecerit malum in oculis Dei, pœnitebit eum boni illius, quo constituit genti illi benefacere.* 1 Cor. X. 12. *Qui se existimat stare, videat, ne cadat.* Jac. IV. 8. *Adpropinquate Deo, & adpropinquabit vobis.* Apoc. II. 10. *Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam vitae.* v. 5. *Memor esto, unde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac; sin minus, venio tibi cito, & movebo candelabrum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris.* Augustinus lib. de dono persever. cap. 13. *Sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei: ad quam vocationem pertinere nullus est homo ab hominibus certa adseveratione dicendus, nisi cum de seculo hoc exierit, in hac autem vita humana, quae tentatio est super terram, qui videtur stare, videat, ne cadat, ideo quippe non perseveraturi perseveraturis providentissima Dei voluntate miscentur, ut esse discamus non alta sapientes, sed humilibus consentientes, & cum timore ac tremore nostram ipsorum salutem operemur.* Ambrosius in comm. plane alienam a textu & fidei analogia introducit sententiam, quod *gratia Dei in baptismo non quaerat gemitum aut planctum aut opus aliquod, nisi solam ex corde professionem. Ne enim* (inquit) *quia graviter deliquerant non recipiendo promissum Dei, & quia, quae graviter peccantur, non nisi fletu & gemitu ad veniam pertinent, ne ideo illos jam non posse misericordiam accipere putarent, quia dolere illos non videbant, ostendit hoc inter primordia fidei non requiri; donum enim Dei gratis donat peccata in baptismo.* Seductus est Ambrosius per vulgatam versionem, dona & vocatio Dei sunt sine pœnitentia, ut statueret in baptismo non requiri pœnitentiam, cum tamen Johannes baptista Luc. III. 3. & Petrus Act. II. 38. verbis disertissimis pœnitentiam a baptizandis requirant. IX.) 1 Cor. XIII. 8. *Caritas nunquam excidit.* Ergo amitti nequit. *Resp.* apostolus docet, caritatem etiam in vita æterna locum habituram, cum prophetiæ, linguæ & scientia cessarunt, ex eo vero nequaquam sequitur, quod in hac vita caritas semel habita amitti nequeat. Chrysostomus in hoc loco: *Caritas nunquam excidit, sed nos ab illa interdum excidimus.* Ambrosius ibidem: *Caritas nunquam excidit, quia & in praesenti prodest, & in aeternum cum Deo permanet.* X.) 2 Tim. II. 19. *Firmum stat fundamentum Dei, habens signaculum hoc: Dominus novit, qui sint sui.* Ergo renati non possunt excidere gratia. *Resp.* apostolus proprie loquitur de electis, quos *finaliter* excidere posse itidem negamus; alias enim electi non essent: alia est quæstio de renatis, quorum quosdam finaliter excidere, & scriptura & experientia evidenter docent. Deinde apostolus non loquitur de causis electionis, quasi illæ respectu eligendorum sint immobiles, & necessariæ absoluta necessitate; sed loquitur de præscientia Dei, quod sua infallibili prævisione certo sciat, quinam in Christo salutis fundamento finaliter sint perseveraturi, quod indicat vocabulum ἔγνω. Denique v. 20. immediate itidem subjungitur: *Discedat ab iniquitate omnis, qui invocat nomen Domini;* quicunque igitur ab iniquitate discedere nolunt, ad eos non pertinet hæc consolatio.

9.) 1 Cor. XIII. *Caritas nunquam excidit.*

10.) 2 Tim. II. *Firmum stat fundamentum Dei &c.*

XI.) 1 Joh. II. 27. *unctio, quam accepistis, manet in vobis.* Ergo Spiritus sanctus non potest an itti. *Resp.* apostolus laudat renatos, quod per gratiam Spiritus sancti constantes hactenus permanserint, ex eo vero haud quaquam sequitur, quod semet ipsos ea privare non possint; immediate enim additur v. 28. *& nunc filioli manete in eo.* v. 24. præcedit: *si in vobis permanserit, quod audistis ab initio, & vos in Filio & in Patre manebitis.* Id ipsum comprobat res ipsa. Unctio illa est gratiosa Spiritus sancti inhabitatio, atqui illa non consistit cum peccatis contra conscientiam, docente apostolo Gal. V. 16. *ambulate Spiritu, & desideria carnis non perficietis.* Omnes baptizati, si non resistant actuali impœnitentia & incredulitate, regenerantur: regeneratio fit ex aqua & Spiritu. Omnes ergo baptizati habent Spiritum sanctum, sed multi baptizati finaliter pereunt; prius ergo

11.) 1 Joh. II. *Unctio manet in vobis.*

per peccata Spiritum sanctum amiserunt, nullus enim perit, in quo sua gratia & suis fructibus Spiritus adhuc habitat (*). XII.) 1 Joh. III. 9. *Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen illius in eo manet, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.* Ergo renati non possunt per peccata mortalia excidere gratia Dei. *Resp.* aliud est peccatum *habere*, aliud vero peccatum *facere*. Renati habent peccatum: 1 Joh. I. 8. *Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, mendaces sumus;* sed non faciunt peccatum, id est, non concedunt peccato dominium. Rom. VI. 12. *Caro* in illis *concupiscit adversus spiritum;* Gal. V. 17. sed *crucifigunt carnem cum suis concupiscentiis & adfectibus.* v. 24. Sentiunt motus peccati, sed iis non consentiunt: hoc ergo primum est, quod in explicatione dicti apostolici observandum, videlicet, loqui apostolum non de peccatis venialibus, sed de peccatis mortalibus. Deinde cum reduplicatione accipiendus est locus. *Qui ex Deo natus est, peccatum non facit,* scilicet quatenus renatus est & manet, eatenus non indulget peccatis; ideo additur προσδιορισμὸς iste, *quia semen ejus manet in eo*, & cap. V. 18. cum dixisset apostolus: omnis, qui natus est ex Deo, non peccat; immediate subjungit: ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ τηρεῖ ἑαυτόν, *sed qui ex Deo natus est, custodit se ipsum:* Vulgata versio aliter legit: *sed generatio Dei conservat eum.* Sensus igitur pronunciati apostolici est, quia regeneratio & peccata mortalia simul stare nequeant. Hanc interpretationem comprobant Hieronymus libr. I. adversus Pelagian. & Augustinus tractat. V. in epist. Joh. (**). Eandem vel maxime confirmat analogia fidei; omnes enim infantes in baptismo nascuntur ex Deo, hoc est, regenerantur, & tamen multi ex illis in adulta ætate non solum peccatum faciunt, sed & salute æterna excidunt. In eodem cap. III. 1 Joh. V. 15. additur: *Scitis, quoniam omnis homicida non habet vitam aeternam in semet ipso manentem.* Subsume, David ex Deo natus factus est homicida. Ergo non habuit vitam æternam in se manentem, & per consequens nec fidem nec Spiritum sanctum retinuit. Ambrosius in comm. Esaiæ teste Augustino libr. IV. ad Bonif. cap. 7. refert hunc locum *ad statum futurae gloriae*, ut sensus sit, eos non posse peccare, qui nati sunt ex Deo per secundam regenerationem. Bernhardus ser. XXIII. in cant. de electis locum accipit, quos dicit non posse peccare, non quod revera quandoque non peccent, sed quod perinde sit, ac si nunquam peccarent, cum certum sit, eis peccata remittenda esse: imo ipsa etiam peccata eis in bonum cooperentur. Quidam accipiunt hoc dictum de jure, non de facto; qui enim ex Deo nati, non debent peccare. Sed in omnibus his expolitionibus non immerito aliquid desiderari potest, primam igitur præferimus

12.) 1 Joh. III. Qui natus est ex Deo, peccatum non facit.

(*) 1 Joh. II. 19. *Si fuissent ex nobis, utique etiam mansissent.* Resp. si de electione ad salutem hic locus accipiatur, sensus est, quod electi non possint excidere, scilicet *finaliter*, interim tamen ad tempus *totaliter* possunt excidere. Vide tom. VI. disp. Giss. disp. 7. collat. Hagiensis pag. 446. *Nihil agit hic Iohannes, quam de solis falsis & antichristianis doctoribus*, v. 18. *qui egressi erant quasi ab apostolis emissi* (de tali enim egressione hic agitur) *sicut illud egredi sæpe in scriptura ita usurpatur inter alia & hoc sensu* Act. XV. 24. *audivimus, quosdam e nobis egressos vos turbasse, quibus non edixeramus; interea non erant ex numero apostolorum vel orthodoxorum, id est, neque erant veri apostolici doctores, neque ab eis missi. Si enim tales fuissent, permansissent cum eis, id est, redissent ad apostolos, & permansissent in consortio eorum orthodoxorum, qui eos miserant, ut qui legatione sua probe functi erant. Atqui aliter evenit, non manserunt &c.* GERHARDUS.

(**) Hieronymus libr. II. contra Jovinian. *Si omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, & a diabolo tentari non potest, quomodo præcipit Iohannes, ut caveant, ne teneantur, dicens* 1 epist. V. 21. *Filioli, custodite vos a simulacris.* Similis phrasis est Psalm. CXIX. 3. *non operantur iniquitatem, qui in viis ejus ambulant*, scilicet qua tales. GERHARDUS.

mus (*). XIII.) Epist. Judæ v. 3. dicit, *fidem semel sanctis traditam.* Ergo amitti in posterum nequit. *Resp.* ex v. 5. adparet, per fidem hic intelligi doctrinam fidei, uti accipitur etiam, Act. VI. 7. XIV. 27. Gal. I. 23. 1 Tim. IV. 1. illa semel tradita dicitur sanctis non respectu *futuri* temporis, quasi semel tradita in posterum amitti, vel amissa tradi iterum nequeat; sed respectu *praeteriti*, quod sit aliquando data. Lyranus: *semel traditae, hoc est, perfecte, quando aperuit eis Dominus sensum, ut intelligerent scripturam; dicitur etiam semel propter unitatem fidei & auctoris ipsius* (**).

13.) Epist. Jud. dicit, Sanctis semel traditam fidem.

§. CXLIV. Formant etiam quasdam rationes, quibus probent, veram fidem non posse amitti. I.) *Si electus mortaliter peccans amitteret fidem, ac non maneret electus, consequens foret, electionem esse mutabilem. Exempli gratia, David heri non peccans mortaliter, fuit electus, hodie lethaliter peccans, non erit electus; cras pœnitentiam agens erit iterum electus.* Resp. repetenda sunt hoc loco, quæ in tract. de elect. & reprob. §. 214. de illa quæstione, an electi possint fieri reprobi, & vicissim ex reprobis electi, disputavimus. Electus consideratur *vel* ratione finalis conversionis & perseverantiæ; *vel* ratione præsentis status. Qui ratione præsentis status sunt & dicuntur electi, hoc est, qui vere credunt in Christum, ratione finalis perseverantiæ non sunt electi, hoc est, amittunt quandoque fidem & salutem per peccata contra conscientiam. Vicissim qui ratione præsentis status nec sunt, nec dicuntur electi, hoc est, qui vivunt in peccatis, nec credunt in Christum, illi ratione finalis conversionis sunt electi, hoc est, vere ad Deum convertuntur, & salutis fiunt participes. Quidam hoc sic efferunt: electus duplicem habet respectum; unus est ratione *ordinis*, quem Deus in prædestinatione sancivit, & sic omnis, qui credit in Christum, & in hac fide perseverat, est electus, quisquis ille sit, nec taliter qui est electus, mutabiliter electus est, sed immutabiliter; hic enim ordo semper manet & fuit ab æterno. Alter respectus est ratione *personae* & *individui*; quatenus igitur electus denominatur talis vel non talis secundum suas actiones bonas vel malas, eatenus etiam secundum qualitatem factorum dici potest electus, non electus in hoc vel illo temporis intervallo. II.) *Spiritu sancto prorsus indignum est, toties ejici, toties iterum dari.* Resp. non est fingenda talis Spiritus sancti vel infusio & ingressus, vel iterum ejectio ac recessus talis, quo secundum *essentiam* suam alternatis vicibus accedat, vel recedat; sed quo secundum *essentiam* manens in omnibus, secundum gratiam accedere vel recedere dicitur; talia de Spiritu sancto manifeste adserit scriptura, ut quod dicitur *mitti in corda fidelium*, Gal. IV. 6. *in illis habitare;* 1 Cor. III. 16. dicitur *contristari* ab his, qui peccant contra conscientiam, Eph. IV. 30. *ab illis recedere*, 1 Sam. XVI. 14. *auferri.* Psalm LI. 13. &c. III.) *Si statuitur renatos posse excidere gratia Dei ac fidem amittere, nulla erit certitudo electionis ac salutis.* Resp. argumentum hoc ipsorum palmarium est, cui tamen, uti spero, satisfecimus in tractat. de elect. & reprob. §. 207.

Rationes 1.) Electio foret mutabilis.

2.) Indignum est Spiritu sancto, toties ejici.

3.) Nullaerit certitudo electionis.

(*) 1 Petr. I. 5. *Virtute Dei custodimur ad salutem per fidem.* Resp. non virtute nostra, sed virtute Dei custodimur ad salutem, non tamen *absolute*, quicquid etiam agamus & qualitercunque etiam vivamus, sed *ornate*, nempe si adgregationem nostram non deseramus, Hebr. X. 25. nec fiduciam abjiciamus, v. 35. sed in Christo permaneamus, Joh. XV. 5. Rom. XI 17. & per fidem vincamus. Apoc. II. 10. 26. III. 12. 21. GERHARDUS.

(**) Doctrina fidei proprie dicitur παραδοθεῖσα tradita. 1 Cor. XI. 2. 23. & cap. XV. 3. unde etiam παράδοσις ponitur pro *traditione*. 1 Cor. XI. 2. & 2 Thess II. 15. & cap. III. 6. Beza & Piscator in hoc loco concedunt, *fidei* adpellatione intelligi *doctrinam fidei*. Pro fide, quæ semel tradita sanctis, sic decertamus, quando pro doctrina christiana, quam alii pii nobiscum fovent,

§. 207. & seqq (*). Nos quamvis non propugnemus talem quandam absolutam electionis & salutis certitudinem, quod semel renati & Spiritu sancto donati non possint iterum ulla ratione etiam per peccata contra conscientiam amittere fidem & Spiritus sancti inhabitationem: absit tamen, ut pontificiam illam de electione & salute dubitationem introducamus. Distinguendum enim inter certitudinem *Spiritus*, & securitatem carnis; inter certitudinem *limitatam* & *absolutam*. Certos nos fecit Deus de salute, non autem voluit nos esse carnaliter securos: promissiones Dei infallibiles liberant nos a dubitatione & incertitudine; adhortationes & comminationes ejusdem liberant nos a carnali securitate; ita ergo simus de salute certi, ut interim non simus securi, sed cum timore ac tremore salutem nostram operemur. Nusquam Spiritus sanctus describit electos ab absoluto quodam Dei decreto, sed a constantia in fide & studio sanctitatis. Oseæ II. 19. *Sponsabo te mihi in sempiternum*. sed statim additur, *sponsabo te mihi in fide*. Joh. XV. 5. *Sumus palmites in Christo*, sed tamen v. 6. *si quis non in eo manserit, mittetur foras*. Col. I. 22. *Pii sunt Deo reconciliati*, sed tamen v. 23. *si permanserint in fide fundati & stabiles & immobiles a spe evangelii*. Hebr. III. 6. *Domus Dei sumus*, sed statim additur: *si fiduciam & gloriam spei usque ad finem firmam retineamus*. v. 14. *Participes Christi effecti sumus, si tamen initium substantiae ejus usque ad finem firmiter retineamus*. *Dabo tibi coronam vitae*, inquit Christus Apoc. II. 10. sed præcedit: *esto fidelis usque ad mortem*. & cap. III. 11. *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam* (**). Summa ergo huc redit: renati certo statuant, se esse in Dei gratia & participes fore æternæ salutis; sed tamen perseverent in auditu ac meditatione verbi, in usu sacramentorum, seriis gemitibus petant donum perseverantiæ, abjecta omni securitate carnali, vivant in timore Dei, resistant concupiscentiis carnis, si præoccupentur lapsu quodam, statim per pœnitentiam resurgant, ita nec de salute sua erunt incerti, nec tamen carnaliter securi. Quemadmodum Deus non dat fidem & Spiritum sanctum ex absoluto quodam decreto, sed per verbum & sacramenta: ita quoque pios in fide ad finem usque conservat, non ex absoluto quodam decreto, propter quod maneant in gratia, etiamsi contra conscientiam peccent, sed per verbum & sacramenta, per quæ Spiritus sanctus ad perseverantiam in illis est efficax. Si dicas: *utut sit, conditio perseverantiae est incerta: Ergo etiam ipsa salus & electio*. Resp. ipsa promissio perseverantiæ renatis data satis certa est, cum nitatur Dei omni-

fovent, pugnamus. Particula ἅπαξ *semel*, hic non est in præcidamento *quantitatis*, ut sit nota numeri, sed in classe *qualitatis*, significatque *vere, certo*, quemadmodum Judas v. 5. eandem particulam adhibet, & Flacius in clav. script. part. I. pag. 1114. ostendit ex Exod. XXXIII. 5. Psalm. LXXXIX. 36. Prov. XXVIII. 18. &c. GERHARDUS.

(*) Eglinus disp. II. de peccato in Spiritum sanctum th. 106. *Si renati possent excidere totaliter & finaliter; electi totaliter, tunc electorum fides eodem modo se haberet, quo τῶν προσκαίρων fides, non posset desperationis evitari barathrum*. Resp. fides divinitus data non amittitur culpa Dei, quippe eam datam nutrire & augere serio volentis, at unice culpa hominis, Deum malitiose deserentis. Remonstrantes in collat. Hagiens. pag. 340. *Non videmus doctrinam istam de perseverantia in fide eorum, qui semel crediderunt, esse fundamentum consolationis filiorum Dei, sed existimamus sua natura atque indole idoneam esse ad ingenerandam hominibus securitatem, ut in medio cursu peccatorum ipsis sit loco pulvinaris, quo semet ipsos molliter fovere, suaviterque demulcere, atque ita consolari possint*. Pag. 297. *Doctrina de certa* (absoluta) *vere fidelium perseverantia ex se veræ pietati & bonis moribus noxia est, tum in iis, qui eam docent, tum in iis, qui eam audiunt, & fideles commonefactiones Spiritus sancti adversus periculosas diaboli technas inutiles & inefficaces reddit*. GERHARDUS.

(**) *Opus foret nova regeneratione*. Resp. Paulus dicit Gal. IV. 19. *se Galatas*, qui a gratia exciderant cap. V. 4. πάλιν *rursus parturire*. Toties fit regeneratio, id est, hominis e statu iræ in statum gratiæ translatio, ejusque in filium Dei adoptio, quoties de suis peccatis seriam agit pœnitentiam, & per gratiam ad Deum redit. David per enormia peccata regenerationem prorsus excussit, quia filius Dei esse desiit. GERHARDUS.

omnipotentia, Dei fidelitate, ac Dei bonitate: firma igitur fide eam amplecti, & donum perseverantiæ a Deo petere, ac de exauditione certi esse possumus; interim tamen si quis velit media fidei & salutis negligere, concupiscentiis carnis indulgere & secure vivere, is propria culpa perseverantiæ dono excidit, quod certitudinem promissionis ipsius haudquaquam tollit aut labefactat. Vide tract. de elect. & reprob. §. 183.

Species bonorum operum.

§. CXLV. Hæc ergo dicta sint de bonis operibus, in *genere*; consequens foret, ut in *particulari* de quibusdam bonis operibus, præsertim vero de oratione, eleemosyna & jejunio, (ad quæ capita species bonorum operum revocari videntur Matth. VI. ubi tamen monendum, species has non esse univocas, cum jejunium per se & propter se non sit cultus Dei, &, ut Hieronymus loquitur, *non sit virtus, sed gradus ad virtutem*: ideo bonorum operum species juxta decalogi tabulas commodissime constituuntur dilectio Dei & proximi Matth. XXII. 37.) ut, inquam, in specie de his disputaremus, sed cum præclaræ & adcuratæ nostrorum theologorum, præsertim vero Chemnitii in examine concilii & in locis de illis existent commentationes; ideo hac quidem vice labore isto supersedimus, præsertim cum præter opinionem tractatus hic excreverit, atque ex genere de speciebus facile judicari possit.

Usus doctrinæ de bonis operibus.

Cæterum usus hujus doctrinæ de bonis operibus non in γνώσει, sed in πράξει consistit. Justinus in paræn. ad Græcos, pag. 25. ὐκ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις τὰ τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας πράγματα. Cum tanta sit bonorum operum dignitas & utilitas cum necessitate pari conjuncta, ideo studium eorum vobis per omnem vitam debet esse commendatissimum. Lutherus tom. IV. Jenens. latin. pag. 109. *Extra causam justificationis nemo potest bona opera a Deo praecepta satis magnifice commendare, quis enim vel unius operis, quod Christianus ex fide & in fide facit, utilitatem & fructum satis praedicare potest? Est enim pretiosius, quam cœlum & terra; ideo neque totus mundus in hac vita potest dignam mercedem reddere vel pro uno tali opere, neque mundus hanc gratiam habet, ut bona opera piorum magnificiat, multo minus, ut ea compenset.* Audiant hoc, qui per doctrinam de gratuita nostra coram Deo justificatione per solam in Christum fidem studium bonorum operum labefactari dicunt: audiant hoc, qui in cursu bonorum operum segnes sunt ac remissi. Audiant hoc, qui contemtim de bonis operibus renatorum sentiunt ac loquuntur. Quisquis est verus christianus, expendat quotidie causas, propter quas bona opera sunt necessaria, ac *dum tempus habet, operetur bonum ad omnes*, Gal. VI. 10. *suo enim tempore metet non deficiens.* v. 9. *Congrega tibi divitias*, (scribit Ephræm. Syrus lib. I. de compunct. cordis cap. 8.) *& thesaurum, quem fur nunquam continget, praemitte in cœlum. Nam & principes terrae, si voluerit quisquam eorum in regionem abire longinquam, praemittunt famulos suos cum patrimonio suo.* &c. Deus bona opera a nobis exigit severissime, Exod. XX. 3. &c. eadem habet grata & accepta benignissime, Rom. XII. 1. &c. eadem remuneratur largissime, 1 Tim. IV. 8. &c. nobis ergo convenit illis studere obsequentissime.

Definitio bonorum operum.

§. CXLVI. Ex his, quæ hactenus copiose disputata sunt, talem colligimus bonorum operum definitionem. *Bona opera sunt actiones renatorum tam interiores, quam exteriores, divinitus in lege praeceptae, efficacia Spiritus sancti praelucente vera in Christum fide factae, hoc fine, ut obedientia & honor Deo praestetur.* In illis uti divites simus, Deo cari, proximo commodi, faxit is, a quo solo omnis bene operandi facultas pendet, qui jubet quod vult, & dat quod jubet, qui, quod ex gratia in nobis ac per nos operatur, id ipsum etiam ex gratia coronat, laudandus in secula, Amen!

LOCUS

LOCUS XIX.

DE

SACRAMENTIS.

PROOEMIUM.

§ I.

Connexio cum loco præcedente.

Cum primi generis noſtri parentes diaboli impulſu ac liberæ voluntatis abuſu in peccatum prolapſi a Deo creatore ſeſe averſiſſent, ac vi divinæ comminationis prohibitioni de non comedendo vetitæ arboris fructu additæ non modo ſe, ſed omnes inſuper poſteros, qui in lumbis ipſorum adhuc erant, temporalis & æternæ mortis reos feciſſent; clementiſſimus Deus ex arcana majeſtatis ſuæ ſede prodiens evangelicam de ſemine mulieris ſerpentinum caput contrituro promiſſionem ipſis protulit, ut ex morte ad vitam, ex inferni faucibus ad cœlum, ex barathro deſperationis ad paradiſum lætitiæ eos revocaret. Hæc promiſſio evangelica cum fidem requirat, & vero per lapſum illum nunquam ſatis dolendum tanta ac tam horribilis omnium animæ virium corruptio in nos introducta ſit, ut non ſolum mens humana Deum creatorem ſalutariter agnoſcere, ac viam vitæ inveſtigare ex ſe ipſa nequeat; ſed & voluntas a Deo averſa de promiſſionibus divinis perpetuo dubitet, ideo miſericordiſſimus Deus & hominum ſaluti & fidei noſtræ imbecillitati conſulens, non contentus voluntatem ſuam pluſquam paternam verbo evangelicæ promiſſionis manifeſtare, externis inſuper ſignis eandem confirmatam dedit, ut id, quod de ſalute noſtra in verbo proponitur, externo ſigno confirmatum, firma & immota fide a nobis adprehenderetur, omnisque ex animis noſtris dubitatio excluderetur.

Verbo ſemper addidit Deus ſignum.

§. II. *Si incorporeus eſſes*, ſcribit Chryſoſtomus hom. LX. ad pop. Antioch. & homil. LXXXIII. in Matth. *nude tibi ipſa dona incorporea* (Deus) *tradidiſſet, quoniam vero conjuncta corpori eſt anima tua, in ſenſibilibus intelligenda tibi traduntur* (*). Ut ergo hominem, cum in ſtatu concreatæ integritatis adhuc conſiſteret, & verbo & ſigno externo ad debitum obſequium ſibi præſtandum adſtrinxerat; ita poſt lapſum & verbo promiſſionis eundem reſtituit, & ſigno externo fidem ejus confirmavit, ſiquidem promiſſioni de *ſemine mulieris*, hoc eſt, de Meſſia caput ſerpentis contrituro, i. e. opera diaboli deſtructuro, ac ſua obedientia & morte amiſſam juſtitiam & vitam reſtituturo, addidit ſignum externum, ritum ſcilicet ſacrificandi, quem non humano arbi-

(*) Nazianzenus orat. 40. Διτ̃ων δὲ ὄντων ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, καὶ τῆς μὲν ὁρατῆς, τῆς δὲ ἀοράτε φύσεως, διτ̃ὴ καὶ ἡ κάθαρσις, δὶ ὕδατος, δὲ φημὶ καὶ πνεύματος, τὰ μὲν θεωρητῶς τε καὶ σωματικῶς λαμβανομένα, τὰ δὲ ἀσωμάτως καὶ ἀθεωρήτως συντρέχοντος: *Quandoquidem duabus partibus, hoc eſt, animo & corpore conſtamus, quarum altera in aſpectum cadit, altera oculorum ſenſum fugit, duabus quoque rebus conſtat baptiſmus, aqua ſcilicet & Spiritu, illa viſibili & corporeo modo accepta, hac vero incorporea & inconſpicabili concurrente.* Auguſtinus lib. VIII. de Geneſi ad lit. cap. 4. *Erat ergo & lignum vitæ quodammodo petra Chriſtus, nec ſine myſteriis rerum ſpiritualium corporaliter præſentatis voluit hominem Deus in paradiſo vivere. Erat ei ergo in ligni cæteris alimentum, in illo autem ſacramentum.* GERHARDUS.

arbitrio excogitatum, sed divinitus sanctum fuisse, immotis documentis in tract. de legibus cerem. & forens. §. 14. comprobavimus. Quando enim Deus ex pellibus occisorum animalium *vestes primis parentibus paravit*, Gen. III. 21. eo ipso ritum mactandi & immolandi animalia ipsos docuisse statuendum, quæ sacrificia e fide oblata sibi grata fuisse igne cœlitus demisso eadem absumens, manifestissimo signo comprobavit; ita namque textum hebræum Gen. IV. 4. Theodotion reddidit; *Et inflammavit Dominus super Abel & super sacrificium ejus*, respiciens dubio procul ad similes historias, in quibus igne cœlesti itidem sacrificia absumta leguntur. Gen. XV. 17. Lev. IX. 24. 1 Reg. XVIII. 38. 2 Paral. VII. 1. Post diluvium proponit Deus Noæ verbum promissionis, & arcum cœlestem addit *in signum fœderis*. Gen. IX. 13. Secuta deinde fuit institutio *circumcisionis* Gen. XVII. & *agni paschalis* Exod. XII. quibus in nov. test. successit *baptismus* & *cœna dominica*, quæ dicuntur *sacramenta sive mysteria*, *verba visibilia & invisibilis gratiae visibilia signa*. Augustinus lib. XIX. contra Faustum cap. 16. & in Levit. quæst. 84. Siquidem per ea oculis quodammodo subjicitur, quod auribus per verbum adnunciatur. Quare cum de primariis duobus verbi cœlestis capitibus, de lege scilicet atque evangelio, per quæ pœnitentiam & fidem justificantem Spiritus sanctus in cordibus hominum operatur, late dictum fuerit hactenus; restat, ut ad doctrinam sacramentorum explicandam accedamus.

CAPUT I.

DE ETYMOLOGIA ET SYNONYMIA VOCIS SACRAMENTI.

Etymologia vocis sacramenti.

§. III. *Sacramentum* Vegetius libr. II. de re milit. cap. 5. deducit *a sacrando*, id est, dedicando, initiando, consecrando. Ut enim ab ornando ornamentum, a medicando medicamentum, a jurando juramentum, a testando testamentum; ita a sacrando sacramentum, quod referente Varrone libr. IV. de ling. lat. p. 29. veteribus significabat certam pecuniæ summam apud judicem a litigantibus depositam hoc fine, ut qui sponsione seu judicio vicisset, suum depositum integrum reciperet, alterius vero fisco cederet, atque hac ratione temeritas litigantium coerceretur (*). Barnabas Brissonius libr. V. de formulis solenn. pop. Roman. pag. 360. notat, id maxime locum habuisse, quando altero possessionem aut restitutionem petente, alter inficiabatur, tunc enim actor dicere solebat: *quoniam negas*, *sacramento quinquenario te provoco*, quo facto uterque quingentos æris ad pontem (apud pontificem) deponebat, qui judicio vicerat, suum sacramentum a sacro auferebat, victi ad ærarium redibat, ac rebus divinis impendebatur: quidam non deponebant illam pecuniam, sed simpliciter spondebant, cujus sponsionis solennia fuere: S. N. S. Q. *Si negant*, *sacramentum quaerito*. Hinc phrases Tullio usitatæ *sacramento contendere* libr. I. de orator. & libr. VII. fam. epist. 32. *sacramentum justum judicare*, pro A. Cœcinna. Deinde notat hæc vox solenne illud *juramentum*, quo milites certo ritu & præscriptis verbis adstringebantur reipublicæ & magistratui, se omnia, quæ impe-

ὁμωνυμία.

(*) Usus vocabuli hujus est triplex. 1.) *Politicus*: a.) pro certa pecuniæ summa apud pontificem a litigantibus deposita sub conditione, ut, qui vicerit, suam partem recipiat, victi vero pars fisco addicatur: b.) pro juramento militari: c.) pro quovis juramento. 2.) *Biblicus* pro mysterio seu re arcana Eph. I. 9. V. 32. 1 Tim. III. 16. Apoc. XVII. 7. 3.) *Ecclesiasticus*: a.) pro quovis rei sacræ signo. Sic crucis signum vocatur *sacramentum*, Augustinus in Psalm. CXLI. b.) pro solenni actione sacra divinitus instituta, in qua per externum & visibile signum adplicatur & obsignatur promissio evangelii propria. GERHARDUS.

imperator præceperat, strenue facturos, nec signa militaria deserturos (*), hinc phrasis, *obligare sacramento*. Cicero l. de offic. I. 11. Isidorus libr. IX. Orig. cap. 3. *Tria sunt militiae genera: sacramentum, Evocatio, Conjuratio. Sacramentum, in quo post electionem jurat unusquisque miles, se non recedere a militia, nisi post completa stipendia, hoc est, militiae tempora.* Hæc significatio ad nominis *etymologiam* proxime accedit, qui enim sacramentum, id est, militare juramentum præstitissent, militiæ sacrati, id est, initiati & dedicati vocabantur. Denique in genere ad quodvis juramentum *sacramenti* nomen transferri cœptum. Paulus grammaticus pag. 418. *Sacramentum dicitur, quod jurisjurandi sacratione interposita geritur*, hinc phrases, *sacramento interrogari, sacramento diceretur* de iis, qui mediante juramento adiguntur, ut veritatem edisserant; *sacramento solvere* apud Quintilianum libr. XII. *sacramento teneri* apud Suetonium in Cæs.

§. IV. In jure *civili* sacramentum idem significat, quod *juramentum* vel jusjurandum l. 2. §. miles ff. de his, qui notant. infam. l. 14. ff. de his quibus ut ind. Vult. l. ff. de re milit. hinc *sacramenti religione* in arbitris l. 4. in pr. C. de recept. arbitr. l. vetustissima 3. §. 5. C. de jur. dominii impetr. l. ab administratione 8. C. de legat. *Sacramenti praestatio & recusatio.* l. cum judex. 11. C. de sent. & interl. *sacramentum dare, inferre, imponere, subire & recusare* l. generaliter in pr. §. 1. & 2. C. de rebus creditis, &c (**). Multa autem sunt genera sacramentorum; primum est *sacramentum principale* l. 12. in prin. C. de reb. cred. quando pars parti sacramentum defert: alterum *sacramentum relationis*, cad. l. 12. §. 1. quando juramentum delatum pars altera ei refert, qui detulit: tertium *credulitatis*, quartum *militiae*, quintum *factionis*, I. Quisquis. C. ad l. Jul. &c.

§ V. Latinus bibliorum interpres hebræum סוֹד (quod proprie significat *consilium*, & quia consilia debent esse arcana & abscondita, inde generaliter usurpatur pro *secreto*) chaldæum רָזָא *secretum, mysterium*; (unde רָזַיָּא, *consiliarius*) Græcum μυστηριον (vel ἀπὸ τῦ μύειν, quod *scelus & exsecrationem* significat, ut Clemens Alex. in orat. exhortat. ad gentes: Eusebius libr. II de præpar. evang. c. 5. deducunt, *sacra gentilium exsecrari*; vel quasi μυθήριον, quod gentiles in sacris *fabulas* sectarentur; vel ἀπὸ τῦ μυεῖν, quod est *sacris initiare*, unde sacrorum antistites *mystae* dicti sunt; vel παρὰ τὸ μύειν τὸ στόμα *os concludere*, ut pro *re arcana* nec omnibus divulganda accipiatur (***). Oportebat enim, ut inquit Eustathius, τὰς μυ- στὰς μυστήριον *unde dictum.*

(*) De sacramento hoc militari, præter LIPSIUM *de militia Rom. libr. I. dial. VI.* & *libr. V. dial. XV.* itemque JO. ANTON. VALTRINUM *de re militari Romanor. libr. II. cap. VII.* cumprimis evolvi merentur RATBOD. HERM. SCHELIUS in dissert. *de sacramentis*, quæ *tom. X. thesauri Græviani* inserta est, JO. FRID. & JAC. GRONOVIUS in *not.* ad GELLII *noct. Attic. libr. XVI. cap. IV. p. 714. seqq.* & JO. BAPT. HANSENIUS *de iure iurando cap. XXII.* Formulas sacramenti militaris exhibet BARNAE. BRISSONIUS *libr. VI. de formulis p. 320.* edit. recentiss.

(**) Addatur *l. 5. Cod. de legibus*, & laud. BRISSONIUS *de verb. signif.* voc. *sacramentum.*

(***) Hæc sententia, secundum quam origo vocis μυστηριον a μυειν, *arcanam disciplinam tradere*, repetitur, aliis aliorum coniecturis iure meritoque videtur præferenda. Conferenda, quæ GERARD. JO. VOSSIUS in *etymolog.* IS. CASAUBONUS *exerc. XVI. num. 43. adversus annal. Baronii, p. m. 388.* & MATTH. MARTINIUS in *lexico philol. sub voce mysterium*, uberius hac de re disputarunt. Veteris ecclesiæ græcæ doctores hancce vocem de re quavis *arcana* & *sacra* usurpasse, copiose ostendit JO. CASP. SUICERUS in *thesauro ecclesiast. tom. II. p. 381. seqq.* speciatim *sacramenta*, μυστήρια *mysteria*, adpellarunt Græci, observante laud. SUICERO, *loc. cit. p. 382. seqq.* Numerant vero orientales tria primi ordinis mysteria, baptismum, sacram cœnam, & pœnitentiam. Hisce alia adjungunt secundi ordinis mysteria, nimirum chrisma sanctum, ordinem sacerdotum, primas nuptias & oleum precum. Vid. METROPHANIS CRITOPULI *confess. eccles. orient. cap. VI. p. 72, 74.*

σὰς μύειν τὸ στόμα ἢ μὴ ἐκφαίνειν ἀμεμύηνται; vel ἀπὸ τῦ δεῖν μύσαντες τηρεῖν ἔνδον, id est, quod oporteat intus occludentes observare; Vel παρὰ τὸ μυεῖν, quod est *docere honesta, bonaque disciplina imbuere*, quia mysteria non nisi per doctrinam cognoscuntur: Vide Erasmum in chiliad. (ante mysteria discedere) vertit per *sacramentum*. Dan. II. 18. 30. 47. IV. 6. 4 Esdr. II. 7. Tob. XII. 7. Sap. II. 22. VI. 24. XII. 6. Eph. I. 9. III. 3. & 5. V. 32. Col. I. 27. 1 Tim. III. 16. Apoc. X. 7. XVII. 7. Alibi vero vertit per *secretum*. Esaj. XXIV. 16. (ubi rectius per *maciem* vertisset; Targum tamen itidem vertit per *secretum*) Amos. III. 7. Prov. XXV. 9. &c. Quandoque vocem græcam *mysterii* retinuit. Dan. II. 19. 27. 28. 29. 47. Matth. XIII. 11. Marc. IV. 11. &c. Quamvis igitur vox *sacramenti* in latina bibliorum versione occurrat, proprie tamen & specifice non usurpatur de externis illis ac visibilibus invisibilis gratiæ signis, de quibus hoc loco agimus, sed a scriptoribus ecclesiasticis ad ea demum translata est, quemadmodum & vox μυστηρίω, a superstitiosis Græcorum ritibus ad meliorem usum in ecclesia adcommodata ac veluti jure civitatis sacræ donata est. Absit enim, ut Carolstadii errorem probemus, qui *sacramenti* adpellationem, cum sit ἄγραφος, simpliciter rejectam voluit, quem diligenter refellit Lutherus in libr. contra cœl. Proph. (*). Bellarminus libr. I. de sacram. cap. 7. probare conatur Lutherum initio ab hoc nomine abhorruisse, cum in libr. de capt. Babyl. c. de matrim. statuat, *in scriptura non haberi nomen sacramenti in ea significatione, qua hic usurpatur*: atqui utrumque verum, utrumque a Luthero acceptatur; quamvis enim nomen *sacramenti* non habeatur in scripturis, tamen res ipsa hoc nomine denotata in eis habetur. Alia ratio est adpellationis *sacrificii*, cujus nec nomen, nec res sive propria requisita sacræ cœnæ in scripturis tribuuntur. Rectius fecisset Bellarminus, si Zwinglio Carolstadianam hujus vocabuli rejectionem adscripsisset: is enim in libr. de vera religione part. II. operum pag 197. sic scribit: *Vocem istam sacramenti magnopere cupiam Germanis nunquam fuisse receptam, nisi Germanice esset accepta*: rationem subjungit: *Cum enim hanc vocem sacramentum audiunt, jam aliquid magnum sanctumque intelligunt, quod vi sua conscientiam a peccato liberet.*

§. VI. In usu *ecclesiastico* sacramenti vocabulum tripliciter potissimum usurpatur: 1.) *generalissime* pro re *arcana* & *secreta*, ut adparet ex latina bibliorum translatione. 1 Tim. III. 16. Apoc. XVII. 7. & alibi passim. Hoc sensu Tertullianus libr. IV. contra Marc. christianissimum vocat *religionis christianae sacramentum* (**). Hieronymus tom. IX pag. 59. *Sacramenta Dei sunt praedicare, benedicere ac confirmare, communionem*

(*) Conferenda quoque sunt, quæ hanc in rem scripsit GER. JO. VOSSIUS in *disput. de sacramentorum natura ac imprimis vi & efficacia*, §. *XIII. tom. VI. oper. p. 248.* Ostendit ibidem, vocabulum μυστηρίων in scriptura sacra non tam stricte quidem accipi, ut idem sit, ac *sacramentum* in sensu strictissimo sumtum; nec aliud nomen baptismo atque eucharistiæ peculiare attribui, quo, ut sacramenta proprie & strictissime adpellata, a cæteris rei arcanæ symbolis sacris discernerentur; ipsam tamen rem in sanctioribus litteris contineri, vocemque μυστήριον generatim pro *re arcana*, pro signis sacris usurpari. *Neque idcirco*, ita pergit VOSSIUS, *audiendi sunt, qui* μυστηρία *& sacramenti vocem damnant, eo quod, uti aiunt, adpellatio hæc non inveniatur in scripturis; Dei autem solius sit, nomina rebus divinis imponere. Nam generatim, quem ad modum utimur, vocabulo hoc utitur scriptura pro signis arcanis, sacris. At baptismus & cœna sunt signa arcana, sacra. Sunt igitur* μυστήρια, *sive sacramenta. Quumque inter omnia sacra symbola non possint esse præstantiora, quam quæ gratiam spiritualem efficaciter obsignant: principaliter signa istiusmodi ita dici meruerunt.*

(**) Idem TERTULLIANUS in libro *adversus Praxeam. p. 635 oper.* edit. RIGALTII, trinitatem vocat *œconomiæ sacramentum.* Plura hujus significationis exempla collegit BALTHAS. BEBELIUS in *antiquitat. eccles. sec. III. art. III. sect. V. §. 12. p. 757.*

nem reddere, visitare infirmos, orare. Augustinus in enarr. Psalm. XXXIII. & alibi passim mysticam sive *allegoricam* scripturæ expositionem vocat *sacramentum.* 2.) *Specialius* accipitur pro quovis rei sacræ signo, si vel maxime non sit divinitus in nov. test. institutum, sed vel ex veteri desumtum, ut *chrisma*; vel a piis viris excogitatum, ut signum *crucis.* Augustinus libr. II. contra lit. Petil. cap. 104. *unctionem* adpellat *sacramentum*, idque discernendum dicit ab invisibili unctione caritatis. Libr. XIX. contra Faustum cap. 14. *signum crucis* inter sacramenta numerat. In enarr. Psalm. CXLI. & addit rationem, *quia in fronte ei ubescitur, ipsam ignominiam quodammodo & quam pagani derident, in loco pudoris nostri constituit, ne de cruce erubescamus.* Libr. IV. de symb. ad catechum cap. 1. & in Psalm. LXV. omnes *ritus*, qui in actione *baptismi* tunc temporis adhibebantur, vocat sacramenta (*). Inde Lombardus in genere definit libr. dist. I. B. Sacramentum est *sacrae rei signum.* 3.) *Specialissime* & maxime proprie accipitur pro solenni actione divinitus instituta, in qua per externum & visibile signum adplicatur & obsignatur promissio evangelii propria, quo sensu duo tantum nov. test. numerantur sacramenta, *baptismus* & *cœna dominica.* Augustinus libr. III. de doctr. christ. cap. 9. *Pauca pro multis eaque facillima & intellectu augustissima & observatione castissima ipse Dominus & apostolica tradidit disciplina, sicut est baptismi sacramentum & celebratio corporis & sanguinis Domini.* In jure *canonico* usurpatur sacramentum: 1.) pro *juramento* c. Qui sacramento 22. q. 4. 2.) in genere pro *mysterio* nempe sacro secreto. c. Multi. 1. q. 1. 3.) pro *signo visibili invisibilis gratiae* c. sacrificium de consecrat. dist. 2.

§. VII. Primus, qui adpellationem *sacramenti* ad signa gratiæ divinitus instituta adcommodavit, videtur fuisse Tertullianus, qui ad martyres de abrenunciatione, quæ fit in baptismo, & de reliquis interrogationibus inquit: *Vocati ad militiam in sacramenti verba respondimus* (**). Libro de corona militis. *Credimus ne humanum sacramentum divino superduci licere, & in alium Dominum respondere post Christum*, ubi adludit ad *militarem* hujus vocis significationem. Quemadmodum enim milites jurati imperatori exercitus fidem & obedientiam debent: ita baptizati Deo se obligant, quod sub vexillis Christi contra satanam strenue sint dimicaturi; quin etiam, quoties in sacra cœna sanguinem Christi bibimus, toties ad profundendum nostrum in casu confessionis sanguinem nosmet ipsos obstringimus. Augustinus symbolum sive summam doctrinæ christianæ, in quam per baptismum christiani obligantur, vocat sacramentum. de symb. ad catech. libr. III. c. 1. *Sacramentum symboli, quod accepistis, memoriaeque mandatum pro vestra salute retinetis, noveritis hoc esse fidei catholicae fundamentum.* (Schardius in lexico in verbo *sacramenti: sicut olim milites se juramento adstringebant suo duci, quod illi sacra-*

Ratio adpellationis.

(*) Locis istis, quæ GERHARDUS supra ex AUGUSTINI scriptis adlegavit, adiungimus unicum, qui exstat *epist.* CXXXVIII. *ad Marcellinum tom. VII. oper. p. 313.* edit. Benedict. ubi sequentem in modum scribit: *numis autem longum est, convenienter disputare de varietate signorum, quae, quum ad res divinas pertinent, sacramenta adpellantur.* Plura tum AUGUSTINI, tum aliorum patrum loca, ex quibus probari potest, eos sacrum quemcunque ritum & cærimoniam in ecclesia usitatam, *sacramenti* vel *mysterii* nomine adpellitasse, exhibet JOSEPH. LINGHAMUS in *origin. sive antiquitat. ecclesiast. Vol. IV. p. 350. seqq.* Patet vero ex istis testimoniis, veteres plura numerasse sacramenta, quam septem illa, pro quibus cœtus Romani doctores pugnant.

(**) Exstat hicce locus in libr. *ad martyres cap. III. p. 156.* edit. RIGALTII, agitque de baptismo, ut ipse interpretatur in libro *de spectaculis cap. IV. p. 91.* De sacra cœna autem sequentem in modum differit TERTULLIANUS: *eucharistiae sacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum a domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu, quam praesidentium sumimus.* Vid. libr. *de corona cap. III. p. 121.*

sacramentum vocaverunt, ita nos quoque in baptismo & cœna Christo duci ad spiritualem militiam obligamur) Quin imo duplex veluti juramentum in nostris sacramentis animadverti potest: *unum* ex parte Dei juramento se nobis in Filio & propter Filium obligantis, & hanc promissionem solenni ritu confirmantis, quod propitius nobis sit futurus: *alterum* ex parte nostri, quod pollicemur nos juxta formam fœderis ipsum culturos, Satanæ vero adversarios perpetuos futuros. Chemnitius in exam. conc. Trid. part. II. cap. de vocab. sacram. hanc tradit adpellationis rationem: *Graeci baptismum & cœnam dominicam vocant μυστήρια, quia sub elementis visibilibus offertur & exhibetur arcano modo gratia spiritualis, quae sensibus non adprehenditur, & ratione non intelligitur, sed e. sola verbi revelatione fide cognoscitur. In sacramentis aliud videtur, aliud intelligitur*, dicunt veteres, quod *videtur, speciem habet corporalem, quod intelligitur, fructum habet spiritualem.* Et adpellatio *mysteriorum* in hac significatione in vulgari ecclesiæ sermone recepta & usurpata fuit propter hanc etiam causam, quia ethnici peculiares illos ritus, quibus ad idololatricas religiones suos initiabant, vocabant adpellatione vulgo tunc trita μυστήρια, inde latini scriptores utrumque vocabulum & *mysteriorum* & *sacramentorum* in hoc usu transtulerunt in sermonem ecclesiasticum. In jure *canonico* c. Multi. 1. q. 1. ex Isiodoro libr. VI. etym. cap. 19. adnotatum, sacramenta *a secretis virtutibus vel sacris* esse dicta, *quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem operatur.* Sed & prima illa significatio, qua sacramentum usurpatur pro *pecunia* apud judicem a litigantibus deposita, quodammodo huc referri potest. Quemadmodum enim pecunia illa fuit quasi pignus, quo inter se velut certo quodam fœdere devinciebantur: sic signa ista fœderalia promissioni gratiæ addita non solum de voluntate Dei nos certos reddunt, sed & fidem nostram certa lege ipsi obstringunt. Quemadmodum contendentes in judicio depositione illa pecuniæ ad dilectionem obligabantur; sic & nostra sacramenta sunt fraternæ dilectionis symbola.

§. VIII. Porro hæc vox de sacramentis *specialissime* sic dictis usurpata itidem diversimode a scriptoribus ecclesiasticis, cumprimis ab Augustino accipitur, quandoque enim usurpatur de tota sacramentali actione, *de re terrena & cœlesti*, (ut Irenæus loquitur libr. IV. cap. 34.) *sacramentaliter* unitis; quæ significatio & propria est & frequentissima; quandoque vero *συνεκδοχικῶς* partem *essentialem* alteram notat, videlicet symbolum externum sive rem *terrenam*. Ita quoque res sacramenti quandoque notat salutarem sacramenti *fructum*, quandoque partem sacramenti *essentialem*, alteram videlicet rem *cœlestem*. Usus hujus observationis in explicandis dictis veterum occurrit longe maximus. Sic quoniam dicunt, indignos accipere *sacramentum*, non autem *rem* sacramenti, nequaquam hoc volunt, quod tantum externa elementa percipiant, sed quod integrum quidem sacramentum, citra tamen spiritualem fructum, qui solis vere credentibus obtingit, percipiant. Augustinus libr. III. contra Donat. c. 14. *Non interest, cum de sacramenti integritate & sanctitate tractatur, quid credat, & quali fide imbutus sit ille, qui accipit sacramentum, interest quidem plurimum ad salutis viam, sed ad sacramenti quaestionem nihil interest.*

ὁμωνυμία vocis sacramenti in scriptoribus ecclesiasticis.

§. IX. Sacramentorum proprie sic dictorum variæ occurrunt adpellationes, descriptiones ac periphrases in scriptis veterum. Vulgatissimum est apud ipsos sacramenta vocare *signa*. Augustinus libr. X. de civ. Dei, cap. 5. *Sacramentum est sacrae rei signum* (quod repetit Bernhardus serm. de cœna Domini & compend. theolog. verit. libr. VI. cap. 2.) Idem Augustinus epist. V. ad Marcell. instituta a *Deo rerum divinarum signa humani eloquii inopia & facilioris doctrinae causa veteribus patribus dicta sunt sacramenta.* Lib. II. de doctr. christ. cap. 1. *Sacramentum est invisibilis gratiae visibilis forma.* (quod repetit Lombardus libr. IV. sent. dist. 1. B.) Libr. de catech. rud. c. 26. *Sacramenta sunt visibilia re-*

συνωνυμία.

rum divinarum signacula. In Lev. IX. 84. *Invisibilis gratiae visibilia sacramenta.* libr. XIX. contra Faust. cap. 16. *Quid sunt aliud corporalia sacramenta, nisi quaedam quasi verba visibilia?* Libr. III. contra Maxim. cap. 22. *Sacramenta sunt, in quibus non quid sint, sed quid ostendant, semper attenditur, quoniam signa sunt rerum aliud existentia & aliud significantia.* Ubi observa: 1.) Quando sacramenta integra dicuntur *signa*, tunc ea describi a fine, quod sint *signa obsignantia*, vel, ut Augustana confess. art. XIII. loquitur, *signa testificantia de Dei erga nos gratia.* Inde Augustinus vocem *signi* alibi explicat per vocem *signaculi* (ut ex dictis adlatis conspicuum) exemplo apostoli, qui vocabulum אות σημεῖον Gen. XVII. 11. usurpatum per σφραγῖδα explicat Rom. IV. 11. Nequaquam igitur volunt, sacramenta esse nuda signa gratiam tantum significantia, sed signa obsignantia & confirmantia (*). 2.) Quando in sacramentis nov. testam. partem sacramenti *essentialem* alteram, puta rem terrenam sive externum elementum vocant signum, iterum non intelligunt signum nude σημαντικὸν rei coelestis absentis, (hoc enim sensu figuram & signi vocem differre rejiciunt) ut adparet ex Theophylacto in XXVI. Matth. & Damasceno libr. IV. orthod. fid. cap. sed μεταδοτικὸν, παρεκτικὸν ac προσφερόμενον rei coelestis vere praesentis & *sacramentaliter* visibili elemento unitae. Signum enim est, quod signat, & rei signatae invisibilitatem, non autem absentiam praesupponit. Desiniente Augustino libr. II. de doctrina christ. cap. 1. *Signum est res praeter speciem, quam ingerit sensibus, aliquid aliud in cogitationem ex se venire faciens.* Luc. II. 12. panni & praesepe dicuntur signa, cum tamen non solum pastoribus promissiones de Messia in mentem revocarent, vel salvatorem natum esse tantummodo designarent; ut miraculosa illa stella magis in oriente adparens, Matth. II. 9. Sed involutum ac praesentem cominus exhiberent: arca propitiatorii testabatur de gratiosa Dei praesentia: columba significabat adesse Spiritum sanctum, qui sub illa specie externa vere aderat: in medio rubi ardentis loquebatur praesens Deus; in columna nubis & ignis aderat Israelitis Dei Filius: sic & sacramenta non sunt absentis Christi significativa, sed praesentis exhibitiva. *Ubicunque consecravero* אַזְכִּיר *memoriam nominis mei, ibi veniam ad te, & benedicam tibi*, ait Dominus Exod. XX. 24. quam promissionem David Psalm. CXI. 4. ad ritum agni paschalis & Christus Luc. XXII. 19. ad sacram coenam non obscure adcommodat. Inde Beza fatetur part. II. quaestionum q. 50. *quod realis sive rei ipsius ac substantiae praesentia in certo loco & sacramentalis praesentia non sint perpetuo repugnantes.*

Sacramenta quo sensu dicantur miracula.

§. X. Chrysostomus & alii ex veteribus nomen *miraculi* sacramentis, praesertim vero coenae dominicae tribuunt. 1.) Quia quicquid est mysterium, superat naturam, quo *axiomate* etiam Sadeel utitur. Jam vero quod supra naturam, id miraculosum est. 2.) Ratio & sensus non adsequuntur divinae institutionis & actionis sublimitatem, quin potius contra illam toto impetu feruntur. 3.) Modus praesentiae & manducationis corporis Christi in sacra coena est mirabilis, omnem humanum captum excedens. 4.) Effectus mysteriorum est admirandus, fidem scilicet excitare, augere, confirmare, testificari de gratia Dei, remissione peccatorum, & vita aeterna. Notandum autem miracula differre a sacramentis

(*) Triplicia signa in scriptura considerantur, quaedam sunt signa *doctrinae* addita ad confirmandam veritatem & certitudinem fidei, ut sunt omnia miracula divina in vet. & nov. testam. rubus ardens, pastoralis baculus in serpentem conversus, exsiccatio maris rubri &c. quaedam vero sunt signa *irae* vel comminantia & praenunciantia poenas propter peccata; ut eclipses, cometae, chasmata &c. vel punientia, eaque vel spiritualia, ut haereses, sectae, distractiones, vel corporalia ut λιμὸς, λοιμὸς, πόλεμος, morbi multiplices, quibus castigat nos Deus, ut convertamur: quaedam porro sunt signa *gratiae*, adjecta promissionibus, id est, mysteria sive sacramenta, ut baptismus & coena Domini. Selneccerus in instit. pag. 489. GERHARDUS.

mentis in his capitibus. a.) Illa faciunt mutationem substantiæ aut qualitatis, quæ naturaliter rei inest: in his vero non substantiæ, sed usus fit mutatio. Theodoretus dial. I. ἐ τὴν φύσιν μεταβαλὼν, ἀλλὰ τὴν χάριν τῇ φύσει προστεθεικώς. b.) Illa sunt certi temporis: hæc vero pertinent ad omnia tempora ecclesiæ. c.) Illa pertinent ad certas personas, hæc vero ad universam ecclesiam. d.) Illa judicio sensuum sunt exposita: sed quæ in his offeruntur bona, non in sensus incurrunt, sed fide percipiuntur. Inde Augustinus libr. III. de Trinit. cap. 10. *Sacramenta honorem tanquam religiosa habere possunt.* Damascenus lib. IV. orth. fid. cap. 14. vocat sacramenta, præsertim vero cœnam dominicam ἅγια ἢ ἄχραντα μυστήρια, sacra & incontaminata mysteria. Alii ex veteribus adpellant φρικτὰ μυστήρια, tremenda mysteria, quod repetit Jeremias patriarcha Constant. resp. I. ad theol. Würtemb. Hugo libr. I. de sacrament. pag. 9. cap. 5. talem tradit definitionem: *Sacramentum est materiale elementum extrinsecus oculis suppositum ex institutione significans, ex similitudine repraesentans, ex sanctificatione aliquam gratiam invisibilem conferens.* Novi testam. sacramenta vocantur a veteribus ἀντίτυπα, respectu scilicet habito ad vet. testam. sacramenta, quod enim hæc adumbrabant & significabant, id illa præsens nobis exhibent. Inde Augustinus in Psalm. LXXIII. sacramenta vet. test. vocat *praenunciativa futuri*, sed sacramenta nov. test. *adnunciativa Christi exhibiti.* Petrus 1 epist. III. 21. baptismum vocat ἀντίτυπον arcæ Noachi: nimirum quia conservatio hominum in arca tempore diluvii est typus conservationis fidelium ab ira divinæ diluvio per baptismum.

CAPUT II.

DE REQUISITIS SACRAMENTORUM.

Requisita Sacramentorum.

§. XI. Cæterum cum generalis doctrina de sacramentis ex iis, quæ in specie de singulis in scriptura habentur, deducenda sit, ideo primo omnium de *requisitis* vere & proprie sic dictorum sacramentorum tractandum erit, ut, posteaquam constat, quæ sint proprie dicta sacramenta, de eorum auctore, dispensatore, forma, & finibus in genere tractari possit, perinde ut de libris canonicis, qui nomine scripturæ sacræ proprie veniunt, prius agendum, antequam ad scripturæ perfectionem, perspicuitatem, auctoritatem &c. demonstrandam descendatur. Dicimus igitur ad sacramenta proprie sic dicta duo potissimum requiri, videlicet *verbum & elementum*, juxta vulgatum illud

Verbum & elementum.

Augustini: *Accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum.* tract. 80. in Joh. Fundamentum hujus adsertionis ex ipsa natura & fine sacramentorum pendet, cum enim sacramenta id, quod in verbo evangelii prædicatur, externo elemento vestitum sensibus ingerere debeant, ex eo sponte sequitur, quod nec verbum sine elemento, nec elementum sine verbo constituat sacramentum. Per verbum intelligitur primo *mandatum* atque institutio divina, per quam elementum, *quia percepit vocationem Dei*, ut loquitur Irenæus libr. IV. cap. 34. separatur ab usu communi, & destinatur usui sacramentali; deinde *promissio* atque ea quidem evangelio propria, per sacramentum adplicanda & obsignanda. Per elementum non quodvis, sed certum & verbo institutionis expressum accipitur. Hæc membra latius deducit Chemnitius part. II. ex conc. Trid. cap. de num. sacrament. pag. 14. *Baptismus & eucharistia* (inquit) *omnium confessione vere & proprie sunt sacramenta, inde igitur colligemus, quae tanquam substantialia requirantur, ut aliquid vere & proprie sit sacramentum nov. test. haec enim erit simplicissima & certissima demonstratio. Vt igitur aliquid sit vere & proprie sacramentum nov. test. sicut est baptismus & eucharistia, requiritur: 1.) Vt habeat externum aliquod materiale seu corporale & visibile elementum sive signum,*

Verbum 1.) mandati.

2.) promissionis.

gnum, quod certo externo ritu tractetur, exhibeatur & usurpetur. 2.) Ut elementum seu signum illud & certus ejus ritus habeat expressum mandatum divinum seu institutionem divinam. 3.) Ut institutum & mandatum sit in nov. test. 4.) Ut non ad tempus institutum sit, sed usque ad consummationem seculi. 5.) Requiritur ad sacramentum promissio divina de gratia, effectu seu fructu sacramenti. 6.) Illam promissionem oportet non simpliciter nude & per se tantum habere testimonium in verbo Dei, sed oportet eam divina ordinatione adnexam esse signo sacramenti & eo quasi vestitam esse. 7.) Promissionem illam non oportet esse de quibusvis donis Dei sive corporalibus sive spiritualibus, sed promissionem gratiae seu justificationis, hoc est, gratuitae reconciliationis, remissionis peccatorum & in summa de toto beneficio redemtionis. 8.) Illa promissio in sacramentis non in genere tantum vel significatur vel adnunciatur, sed virtute Dei offertur, exhibetur, adplicatur & obsignatur etiam singulis, qui fide sacramentis utuntur. Hæc Chemnitius.

Objectiones Bellarmini contra Chemnitium de requisitis sacramentorum.

§. XII. Bellarminus libr. I. de sacram. c. 14. hæc exagitaturus monet nos in constituenda definitione sacramenti esse valde discordes. *Chemnitius* (inquit) *qui alioquin conatur tegere vel conciliare discordias suorum* in II. part. exam. in cap. de effic. sacramentorum *enumerat quinque diversas sententias Lutheranorum praeter suam, quae est sexta.* Resp. non nostrorum sed Scholasticorum & Zwinglianorum discordias & opiniones Chemnitius ibidem enumerat, ut cuilibet primo intuitu manifestum est. *De efficacia sacramentorum* (inquit) *quomodo seu qua ratione offerant, exhibeant, adplicent & obsignent gratiam, inter scholasticos scriptores variae fuerunt disputationes. Quidam enim ut Alenfis, Thomas, Durandus, senserunt ipsis externis sacramentorum elementis per verbum conferri virtutem quandam supernaturalem, quae non sit relatio seu ordinatio Dei, quod per sacramenta tanquam per causas instrumentales Deus efficacia Spiritus velit conferre gratiam, sed quod sit virtus supernaturalis & spiritualis absolute haerens in corporalibus sacramentorum elementis, per quam influant & agant in animam sive effective sive dispositive. Illa vero opinio etiam inter scholasticos scriptores non fuit omnibus probata, ut Bonaventurae, Richardo &c. & fuerunt praeterea, qui virtutem sacramentorum in ipso opere, quo sacramenta celebrantur vel suscipiuntur, constituerunt, ita ut sacramenta dicerentur conferre gratiam ex dignitate & merito operis, quod exercet vel ille, qui celebrat, vel ille, qui suscipit &c. Nostro vero tempore quidam dum hasce pontificias opiniones vehementius refutare voluerunt, nimium deflexerunt in partem sinistram. Disputaverunt enim, sacramenta nihil aliud esse quam signa & notas christianae professionis, quibus a Iudaeis & paganis discernantur. Quidam censuerunt, sacramenta tantum esse christianae societatis symbola, quibus ad mutuam communicationem officiorum excitemur & obstringamur. Alii in usu sacramentorum nihil aliud spectari voluerunt, quam solas allegorias seu significationes christianae mortificationis, regenerationis, vivificationis. Sunt, qui videri volunt de sacramentis honorifice sentire, & tamen docent sacramenta tantum esse signa gratiae jam antea ante & extra usum sacramentorum collatae. Huic affinis est & illorum opinio, qui existimant, usum sacramentorum tantum per modum commonefactionis excitare fidem, quae alibi & alio modo, non in vero sacramentorum usu, quaerat & accipiat gratiam.* Demum subjungit Chemnitius: *has opiniones ideo recensui, ut ex antitheſi vera sententia rectius intelligatur, praecipue vero ideo, quia video Pontificios in suis de hac quaestione disputationibus fanaticorum opiniones insidiose commiscere cum nostrarum ecclesiarum confessione, cum tamen apologia Augustanae confessionis sententiam suam ex verbo Dei exstructam diserte sejungat a fanaticorum profanis opinionibus.* Hæc omnia Chemnitius, ex quibus sole miridiano clarius patet, non Lutheranorum discordias, sed Scholasticorum & nostri temporis fanaticorum opiniones ipsum enumerare, quod adeo manifestum,

ut

ut ipse Bellarminus cap. 15. & 16. seqq. Anabaptistis, Zwinglio, & Calvino, illas opiniones tribuat, & a Lutheranorum sententia sejungat, sibi manifeste contradicens.

§. XIII. Postea adgreditur Bellarminus singula membra horum requisitorum, quæ antequam excutiamus, hoc tantum notamus, quod ipse Bellarminus lib. I. de pœnit. cap. 11. concedat, ex *baptismo & cœna recte judicari de conditionibus sacramenti*: proinde hanc procedendi viam in Chemnitio improbare non poterit. Sed videamus, quid hoc loco singulis membris opponat. *Prima particula* (inquit) *vel accipit elementum visibile & tractabile pro qualibet re sensibili, & tum etiam absolutio erit sacramentum, est enim res sensibilis, cum auribus percipiatur: vel accipit elementum visibile & tractabile pro re, quae sensu videndi & tangendi percipitur, & tum fingit sibi definitionem sine ullo testimonio scripturae.* Resp. in absolutione non habetur elementum aliquod externum visibile divinitus institutum, sed fit adplicatio promissionis generalis per verbum speciale, quod non posse elementi externi nomine venire ostendimus in tract. de pœnit. §. 23. Si quælibet res sensibilis etiam ea, quæ auditus sensu percipitur, sufficit ad elementum externum constituendum, etiam evangelii prædicatio erit sacramentum proprie sic dictum. Si verbum absolutionis est elementum *sacramentale*, regula Augustini ita poterit formari: *Accedat verbum ad elementum, & fit sacramentum.* De tota hac re d. l. pluta. Ipse Bellarminus lib. I. de sacrament. cap. 11. §. Tertia: *per elementum in definitione sacramenti intelligitur res quaelibet, ut a verbo distinguitur, juxta illud Augustini: Accedat verbum ad elementum, & fit sacramentum.* (Atqui in absolutione non potest ostendi res quædam a verbo distincta.)

Contra primum requisitum.

Contra secundum requisitum.

§. XIV. *Secunda particula* (inquit) quæ *requirit expressum mandatum ac institutionem divinam, aut requirit, ut hoc mandatum sit expressum in scripturis, aut satis est, si constet, Deum hoc mandatum dedisse, licet in sacris literis non habeatur ita expresse. Si hoc secundum sufficit, admittimus particulam, sed tunc probabimus omnia septem sacramenta. Sin autem vult Chemnitius, ut revera se velle significat, requiri mandatum Dei expressum in divinis literis, falsa est illa particula.* (Magnum verbum: articuli fidei omnes & singuli in scripturis sacris continentur, ut suo loco comprobatum dedimus; jam vero institutio sacramentorum pertinet ad fidei articulos: utique ergo in scripturis continetur.) *At*, inquit Bellarminus, *per accidens est ad mandatum seu institutionem divinam, quod sit scripta vel non scripta, alioquin non fuissent vera sacramenta baptismus & eucharistia, quam Christus & apostoli dabant, antequam scriberentur evangelia.* Resp. de tota hac re alibi tractatur. Constituto sacrarum literarum canone extra eum nihil agnoscimus, quod ut nov. testam. sacramentum institutum sit. Accidit quidem verbo & mandato Dei scribi vel non scribi, ex eo autem nondum sequitur, extra scripturam aliquod verbum Dei non scriptum, priori contrarium vel superadditum, quærendum esse. Etsi enim tempore Christi & primis annis apostolicæ ecclesiæ institutio sacramentorum nov. test. nondum fuerit in literas redacta, alia tamen ratio est sequentium temporum post scriptum & constitutum nov. test. canonem.

Contra tertium requisitum.

§. XV. *Tertia particula*, (inquit) *ut haec institutio sit in nov. testam. vera quidem est absolute, sed destruit sententiam adversariorum, quia docent, baptismum Johannis habuisse eandem vim & efficaciam cum baptismo Christi, ac proinde Christum non tam instituisse baptismi sacramentum, quam illud a Johanne institutum adprobasse, qua ratione baptismus non erit sacramentum in nov. testam. institutum, quippe Christus est auctor & princeps nov. testam.* Esaj. XI. Hebr. IX. Resp. ministerium & baptismus Johannis pertinuit utique ad nov. testam. sic enim diserte apud Marcum cap. I. v. 1. *Initium evangelii Jesu Christi Filii*

lii Dei (hoc est publici & solennis illius præconii de Christo exhibito in nov. test. prædicari cœpti) v. 2. *Sicut scriptum est in Esaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem meam, &c.* v. 4. *Fuit Johannes in deserto baptizans & praedicans baptismum pœnitentiae in remissionem peccatorum.* Expendimus dictum Christi Matth. XI 13. *Omnis lex & prophetae usque ad Johannem prophetarunt;* ergo vetus testamentum ante Johannis ministerium desiit, unde v. 9. dicitur *plus quam propheta*, quia non prophetavit de Christo post aliquot annos demum venturo, sed digito ipsum præsentem ostendit. Joh. I. 29. *Ecce agnus Dei.* Inde initium prædicationis ipsius sic describitur, quod dixerit *adpropinquasse regnum cœlorum;* Matth. III. 2. quam esse descriptionem nov. test. patet ex prædicatione Christi Matth. IV. 17. cumprimis ex Rom. XIII. 12. *Nox praecessit, dies adpropinquavit.* Adde, quod *esca Johannis fuerint locustae*, Matth. III. 4. qui cibus in lege ceremoniali vet. test. erat prohibitus, ut ipso facto ostenderet, vet. test. cujus pars essentialis erant leges ceremoniales, finem suum esse sortitum. Sic Zacharias in hymno suo, quem tempore nati Johannis Spiritu dictante composuit, *orientem* illuxisse prædicat, id quod tempori umbrarum in vet. test. opponitur. Col. II. 17. Hebr. X. 1. Inde Irenæus lib. III. adv. hæres. cap. 11. Johannem dicit *simul fuisse prophetam & apostolum, utpote qui praenunciaverit Christum ut propheta, ac digito eum monstrarit ut apostolus.* Tertullianus adverf. Marc. lib. IV. p. 272. vocat eum *limitem, in quo cessaverit judaismus, & coperit christianismus.* Macarius homil. XXVIII. vocat eum *complementum omnium prophetarum.* Nazianzenus orat. XXXIX. in Lum. vocat eum μεσίτην τῆς παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης. Nec est, quod dubitetur, an baptismus Johannis fuerit a Christo institutus, cum constet, baptismum Johannis a vero Deo institutum esse; Matth. XXI. 25. Luc. III. 3. VII. 30. Joh. I. 23. 26. 33. jam vero Christus est unus ille verus cum Patre & Spiritu sancto Deus; ergo ab institutione illa, non est sequestrandus, ac proinde non desinit esse vel Pater futuri seculi, Esaj. IX. 6. vel mediator nov. test. Hebr. IX. 15. si vel maxime Johannis ministerium ad nov. test. referatur. Bellarminus adlegat cap. XI. Esaj. loco IX. & nomen auctoris ponit loco mediatoris Hebr. IX. 15. ut speciem aliquam argutiolæ suæ conciliet.

§. XVI. *Quartae* particulæ, quod sacramentum debeat esse ceremonia perpetua, opponit Bellarminus, quod Lutherus in lib. de captiv. Babylon. cap. de baptismo *rorem cadentem in vellus Gedeonis, & umbram retrocedentem in horologio Achaz, sacramentis adnumeret.* Resp. verba Lutheri sic habent Tom. II. lat. Jen. pag. 272. *Ea signa, quae in patriarchis & patribus facta sunt, longe discernenda a figuris legalibus, quas Moses in lege sua instituit, quales sunt ritus sacerdotales in vestibus, vasis, cibis, domibus & similibus. Ab his enim non modo longissime differunt novae legis sacramenta, sed & ipsa signa, quae pro tempore Deus patribus dedit, in lege viventibus, quale fuit Gedeonis in vellere, Manuae in sacrificio, quale & Esaias obtulit Achaso*, Esaj. VII. *in iis enim simul promittebatur aliquid, quo fides in Deum exigebatur.* Ex quibus patet, Lutherum manifeste distinguere inter *sacramenta* ordinaria & *miracula* illa extraordinaria. Quod si vel maxime rorem cadentem in vellus Gedeonis & umbram retrocedentem in horologio Achaz sacramenta adpellasset, in latiori quadam significatione *sacramenti* nomen usurpasset pro quolibet scilicet signo externo fidem confirmante: proinde comparatio sacramentorum proprie sic dictorum cum illis miraculis non foret extendenda ultra illud tertium, in quo instituitur.

Contra quartum requisitum.

§. XVII. *Quintum* membrum, quod ad sacramentum requiratur promissio gratiæ, Bellarminus dicit, *duobus modis intelligi posse. Uno modo de promissione gratiae, quae sit effectus sacramenti, ita ut idem sit promissio gratiae in sacramentis & insti-*

Contra quintum requisitum.

institutio sacramenti, ut signi efficacis seu instrumenti justificationis. Alio modo de promissione gratiae praecedente, quae tanquam sigillo obsignetur. Resp. aliud est sacramenti institutio, aliud promissio gratiae, quam confirmat sacramentum. Institutio pertinet ad causam *efficientem:* obsignatio promissionis ad causam *finalem.* Caeterum si de fructu & efficacia sacramentorum quaeritur, utrumque tribuimus sacramentis, scilicet quod sint signa efficacia seu instrumenta justificationis, & quod sint signacula promissionis evangelicae, cum sint salutaria media fidem & confirmandi & promissionem evangelicam obsignandi. *At*, inquit Bellarminus, *promissionem de efficacia & fructu sacramenti non facile ostendent adversarii in singulis sacramentis ex verbo Dei scripto. Exemplo sit eucharistia, quae est sacramentum proprie dictum, habentur quidem multae & insignes promissiones.* Joh. VI. *Sed adversarii non admittunt in hoc capite agi de eucharistia. Eo capite sepposito nullam invenient promissionem. Nam* Matth. XXVI. Marc. XIV. Luc. XXII. *ubi habetur institutio sacramenti, non habetur ulla promissio; solum enim haec verba habentur:* Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur: Hic est sanguis meus, qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum, *ubi promissio de traditione corporis & effusione sanguinis non refertur ad sacramentum, sed ad sacrificium, quod tunc Deo offerebatur in coena, & postea offerendum erat in cruce. Non enim dicit corpus suum dari apostolis in remissionem, sed dari pro illis nimirum Deo in remissionem peccatorum, & similiter non dicit, sanguinem propinari apostolis, sed effundi pro illis in remissionem peccatorum.* Resp. quae promissiones & quam dulcissimae consolationes in sacra coena nobis sint propositae, ostendimus suo loco in tract. german. de coena cap. 23. Breviter, Christus in sacra coena manducandum nobis offert illud ipsum corpus, quod in ara crucis in mortem pro nobis tradidit; illum ipsum sanguinem bibendum tradit, quem in ara crucis in remissionem peccatorum pro nobis effudit: utique ergo offert nobis omnia beneficia traditione sui corporis & effusione sui sanguinis parta. Quamvis igitur ipsa traditio corporis & effusio sanguinis non in coena, sed in ara crucis facta sit, tamen corporis in mortem traditi & sanguinis in ara crucis effusi participes reddimur in sacratissimo illo coenae dominicae mysterio, quo pretiosissimo pignore promissio de gratia Dei & remissione peccatorum evidenter nobis confirmatur. In c. VI. Johannis quam efficaces, quam suaves continentur promissiones de spirituali manducatione corporis & bibitione sanguinis Christi! v. 45. *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, habet vitam aeternam, & ego resuscitabo eum in novissimo die.* v. 55. *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.* v. 56. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo &c.* Quamvis vero manducationem *sacramentalem* & institutionem eucharistiae negemus in hoc c. VI. Johannis contineri, non tamen simpliciter illud a doctrina de sacra coena excludimus, sed manducationem *spiritualem* & fructum hujus coenae dominicae in eo proponi docemus. De tota hac re suo loco plura. Quid vero de baptismo statuit Bellarminus? Num & in eo haberi negat promissionem gratiae? *Promissio praecedens*, (inquit) *quae a sacramento tanquam sigillo obsignetur, non est necessaria, nec in omnibus sacramentis invenitur. Nam in baptismo, qui omnium consensu sacramentum est, non facile invenietur ejusmodi promissio. Lutherus & Philippus adferunt illam promissionem* Marc. XVI. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit. Sed ista non est promissio praecedens, sed est explicatio efficaciae sacramenti, & praeterea ista verba post resurrectionem a Domino dicta sunt: baptismi autem sacramentum etiam ante passionem Christi institutum est. Dicent fortasse haberi aliam promissionem* Joh. III. 6. nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei: *sed haec non tam promissio, quam comminatio est, ex qua colligitur necessitas & virtus baptismi, sed non promissio aliqua praecedens, quae baptismo obsignetur. Adde, quod etiam ante ista verba fuit baptismus Iohannis, quem adversarii volunt habuisse vim nostri baptismi.* Resp. ostendimus

suo loco, baptismum esse medium regenerationis, ac proinde etiam fidei excitandæ & confirmandæ. Promissionem salutis baptismo adnexam esse, negari nulla veritatis specie potest, cum diserta sint Christi verba: *Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit.* Neque quidquam impedit, quod hæc verba post resurrectionem Christi demum prolata sint, cum in institutione baptismi eadem promissio *implicite* contineatur, quando enim baptizamur *in nomine Patris, Filii, & Spiritus sancti*, tunc docente Petro 1 ep. III. 21. Deus fœdus nobiscum init: Pater adoptat nos in filios; Christus induit nos sua justitia, Spiritus sanctus nos regenerat & renovat. Verba Christi Joh. III. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu*, non solum necessitatem, sed & fructum baptismi exponunt; Si enim nemo nisi ex aqua & Spiritu renatus regnum cœlorum ingredi potest, colligitur a contrario sensu, ex aqua & Spiritu in baptismo nos regenerari & fores regni cœlestis aperiri. An & quomodo sacramenta sint promissionum divinarum signacula, suo loco expositum dabitur.

Contra sextum requisitum.

§. XVIII. *Sextum* membrum, quod promissio debeat esse divina ordinatione signo adnexa, falsum esse Bellarminus pronunciat, *cum verbum, quod adnectitur & vestitur signo, ut inde fiat sacramentum, nunquam sit promissorium, sed adsertorium & deprecatorium. Cum enim aqua adspergitur in baptismo, non dicitur: Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit, sed ego te baptizo in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti, quae verba non sunt promissoria. Et Dominus, cum eucharistiam fecit & dedit, non ait: Qui manducat hunc panem, vivit in aeternum, aut aliquid ejusmodi, sed ait: Accipite & comedite, hoc est corpus meum. In sacramento autem confirmationis & extremae unctionis utimur verbo deprecatorio, quia sic docent nos acta apostolorum & Jacobus cap. V. in sacramento ordinis imperatorio, in reliquis adsertorio.* Resp. adsertio & promissio non sunt sibi invicem opposita. Per sacramenta obsignatur credentibus promissio de gratia Dei & remissione peccatorum, quo sensu & respectu promissio recte dicitur divina ordinatione signo *sacramentali* adnexa: per eadem sacramenta tanquam salutaria & efficacia media offeruntur, & credentibus adplicantur beneficia in evangelio promissa, quo sensu & respectu recte dicuntur justificationis instrumenta. Quando minister dicit: *Ego te baptizo in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*, non solum adserit, baptizatum in fœdus Dei recipi, sed & obsignat promissionem evangelii propriam de remissione peccatorum. Idem judicium est de sacramento cœnæ dominicæ, in cujus salutari usu non solum offertur, sed & adplicatur & obsignatur promissio gratiæ, qua de re alibi plura.

Contra septimum membrum.

§. XIX. *Septimum* membrum, quod illa promissio debeat esse de remissione peccatorum, itidem falsum esse, satis audacter pronunciat Bellarminus: loco probationis adfert eucharistiam, quam institutam esse dicit *non ad peccata remittenda, sed ad caritatem augendam & nutriendam.* Resp. in ipsis verbis institutionis mentio fit remissionis peccatorum, dicit enim Christus, se nobis bibendum tradere illum sanguinem, quem pro nobis effudit in remissionem peccatorum, quomodo ergo promissio de remissione peccatorum a sacra cœna excludi potest? quando manducamus corpus pro nobis in mortem traditum & bibimus sanguinem in remissionem peccatorum pro nobis effusum, utique confirmatur fides nostra, ut certo statuamus, datum nobis iri, quidquid traditione corporis & effusione sanguinis in ara crucis Christus nobis promeruit. Quando Christus dicit, *hoc facite in mei commemorationem*, requirit a nobis, ut in usu cœnæ dominicæ mente grata recordemur, quod Filius Dei ad reparandam lapsam ac perditam nostram naturam corpus & sanguinem, id est, veram humanam naturam in personæ unitatem adsumserit, quod adsumtum illud corpus in mortem tradiderit, & sanguinem suum effuderit ad promerendam peccatorum remissionem; quod traditum illud corpus & effusum sanguinem in hac cœna nobis manducandum & bibendum præbeat, ut illa me-

memoria (quæ est fides) hac sumtione in nobis excitetur, augeatur, confirmetur & obsignetur. *Octavum* membrum, quod sacramenta confirment promissionem gratiæ, suum habebit inferius locum, ubi de fine sacramentorum disputabitur.

Contra octavum requisitum.

Quæ sacramentorum requisita a Bellarmino statuantur.

§. XX. Hisce octo requisitis a Chemnitio propositis opponit Bellarminus alia requisita, itidem numero octonario inclusa lib. I. de sacrament. capite 9. *Ad sacramentum novae legis constituendum* (inquit) *necessario haec requiruntur:* 1.) *Ut sit signum.* Resp. sacramenta sunt signa ratione *effectus*, obsignant enim promissionem gratiæ, unde dicuntur *signa & testimonia divinae voluntatis erga nos.* Augustana confessio artic. XIII. (*). Circumcisio Gen. XVII. 11. dicitur signum, Rom. IV. 11. σφραγὶς sive sigillum; (atque hic est finis sacramentorum principalis) postea etiam varias significationes præbent (qui est finis eorum secundarius & minus principalis, vel potius adjunctum) nequaquam vero sunt signa ratione *essentiae*, quasi tota eorum natura & essentia significando absolvatur, seu quod χάρις rei terrenæ & rei cœlestis in omnibus sacramentis tantummodo sit significativa. 2.) *Ut sit signum sensibile*, ubi refutat Occamum, qui in IV. sent. dist. 1. negat, hoc esse de sacramenti essentia. Resp. addendum huic conditioni, quod debeat esse *signum visibile*, uti passim Augustinus loquitur, & ex sacramento baptismi & cœnæ dominicæ adparet. Verbum ἀόρατον distinctum est a verbo ὁράτῳ, illud nondum constituit signum *sacramentale*, sed hoc tantummodo. 3.) *Ut signum fit voluntarium, sive datum, non naturale.* 4.) *Ut hoc signum habeat cum re, quam significat, analogiam & similitudinem aliquam;* ubi monet, *tria esse signorum genera, quaedam tantam habent cum re significata similitudinem, ut sine ulla institutione naturaliter significent, quomodo imago Christi est signum Christi; & vestigium in arena impressum est signum pedis. Quaedam alia nullam habent cum re significata similitudinem, & ideo tota pendent ab institutione, hoc modo verba sunt signa rerum, & sonus campanae signum habendi senatus. Quaedam medio modo se habent, nam habent quidem analogiam cum re, sed tam indeterminatam & confusam, ut magis apta sint ad significandum, quam actu significent, nisi determinentur ab aliquo, sicut imago non facta ad alicujus particularis hominis similitudinem, neminem in particulari significat, & tamen quemlibet significare potest, si determinetur adscripto nomine alicujus aut addito vestimento &c.* Hujus tertii generis dicit esse omnia sacramenta. *Resp.* non negamus, signa *sacramentalia* analogiam quandam cum fructu sacramenti habere: *Si enim sacramenta quandam similitudinem earum rerum, quarum sunt sacramenta, non haberent, omnino sacramenta non essent,* docente Augustino epist. XXIII. ad Bonifac. sed analogia illa significativa est secundarium rei terrenæ sive elementi externi in sacramentis nov. test. officium; primarium officium est, ut sit ὄχημα vehiculum & medium, per quod res cœlestis exhibetur. Torquet autem sese hoc loco Bellarminus, ut analogiam illam in sacramento pœnitentiæ inveniat, tandem concludit, *eam consistere inter exteriorem absolutionem, quae ore pronunciatur, & internam justificationem, quae a Deo efficitur.* Resp. Bellarminus lib. I. de pœnit. c. 11. statuit, *non solam absolutionem, sed etiam confessionem esse signum visibile in hoc sacramento*, (ut dissensiones aliorum prætermittamus, de quibus in tract. de pœnit. §. 23. dictum)

(*) In hocce articulo *Augustanæ confessionis* sacramenta dicuntur quidem *signa*; sed talia, per quæ Deus simul sua beneficia hominibus revera conferat. Proinde 1.) non sunt *signa rei*, seu *essentiæ*, quasi rem sacram, sive beneficia gratiæ divinæ tantum significarent, nec vero offerrent, conferrent, nobisque vere exhiberent; sed *signa Dei*, quibus benignam suam erga nos voluntatem declarat. Sunt 2.) *signa efficacia*, quæ vim *mediorum* habent; unde *loc. cit.* mox subjicitur: *ad confirmandam & excitandam fidem in his, qui utuntur, proposita.* Quæ quidem verba clare satis ostendunt, sacramenta non pro *nudis signis* habenda esse.

dictum) ergo non sufficit analogiam quærere in absolutione externa & interiori justificatione, sed eadem quærenda etiam erit in confessione. Præterea cum in sacramento pœnitentiæ non aliud detur signum visibile, quam verbum confitentis & absolventis, quomodo omnia sacramenta ad tertium genus pertinebunt? an non verba ad secundi generis signa fuerunt relata? Vanum est effugium, *quod verba illa: Ego te absolvo, sint sacramentum, non quatenus verba sunt & ex humana institutione significant, sed quatenus sunt veluti res quaedam a Deo institutae ad significandam & efficiendam justificationem a peccatis.* At res & verba toto genere differunt: nunquam igitur ex verbis absolutionis res quædam sacramentalis sive elementum externum visibile fabricari poterit. 5.) *Ut signum hoc repraesentet rem aliquam sacram, non profanam*, talem rem sacram dicit esse triplicem, videlicet *gratiam justificantem, quae ut praesens demonstratur: passionem Christi, quae est causa gratiae & ut praeterita commemoratur, & vitam aeternam, quae est effectus gratiae, & ut futura praefiguratur:* mox tamen addit: *id, quod praecipue & essentialiter significatur per sacramentum novae legis, esse solam gratiam justificantem.* 6.) *Ut signum hoc non solum significet sanctificationem, sed etiam ita significet, ut quae tunc fiat, dum sacramentum adhibetur.* 7.) *Ut non solum significet sanctificationem, quae tunc fiat, sed etiam quae fiat vi ipsius sacramenti, ita ut sacramentum sit causa instrumentalis sanctificationis.* Resp. confunduntur χάρις justificationis & χάρισμα sanctificationis, ut & finis sacramentorum principalis & secundarius &c. An sacramenta conferant gratiam ex opere operato, postea suo loco discutietur. 8.) *Ut sit ceremonia religionis sacra ac solennis, quae hominem Deo consecret*, quod acceptamus & contra extremam unctionem argumentum ex eo ducimus, ut adparebit suo loco.

CAPUT III.

DE DEFINITIONE SACRAMENTI.

Definitiones sacramenti.

§. XXI. Cap. 10. disputat Bellarminus, *an sacramentum proprie definiri possit?* Enumerat autem tres suorum sententias. Quidam existimant, sacramentum proprie definiri non posse, ut Occamus, Major, Richardus. Alii volunt sacramentum definiri posse, sed imperfecte, ut Scotus & Sotus; alii volunt sacramentum proprie definiri posse, ut Mart. de Ledesma. Bellarminus concludit, *non physice, sed moraliter sacramentum definiri posse.* Cap. 11. varias enumerat definitiones sacramentorum. 1.) *Sacramentum est signum rei sacrae.* 2.) *Est invisibilis gratiae visibilis forma*, quas dicit colligi ex Augustini lib. X. de civ. Dei cap. 5. recte autem monet, esse imperfectas. 3.) *Est corporale vel materiale elementum foris sensibiliter propositum ex similitudine repraesentans, ex institutione significans, & ex sanctificatione continens aliquam invisibilem & spiritualem gratiam.* Hugo lib. I. de sacram. part. 9. cap. 2. 4) *Est invisibilis gratiae visibilis forma, ejusdem gratiae imaginem gerens & causa existens.* Lombardus IV. sent. dist. 1. 5.) *Est res sensibus subjecta, quae ex Dei institutione sanctitatis & justitiae tum significandae tum efficiendae vim habet.* Catechismus Tridentinus. 6.) *Sacramentum est, per quod sub tegumento rerum visibilium divina virtus secretius salutem operatur.* c. Multi saeculariu 1. q. 1. Quid in his definitionibus probemus vel improbemus, ex sequentibus manifestum erit. Cap. 12. quærit, *an definitiones illae conveniant univoce sacramentis legis veteris & novae*, ubi duas Scholasticorum copias mutuo confligentes producit. Lombardus, Albertus, Thomas, Bonaventura negant; Idem Thomas, Dominicus a Soto, & Martinus Ledesma adfirmant. Bellarminus arbitrum se constituit, & dissidium componere nititur, quid præstiterit, patebit ex quæstione, an sacramenta vet. test. itidem fuerint efficacia media gratiæ & remissionis peccatorum? Cap. 13. conatur infringere ea, quæ contra definitiones illas Scholasticorum Chemnitius protulerat,

tulerat, sed frigide admodum respondet, ut cuilibet primo intuitu patet, & ex speciali singulorum sacramentorum ἐργασία manifestius conspicietur.

An genus sacramenti sit signum?

§ XXII. Ex his adparet, genus in definitione sacramenti a Bellarmino constitui *signum*. Quamvis vero non inviti fateamur, sacramenta ratione officii & finis esse ac dici posse *signa*, quia significant, efficiunt, adplicant & obsignant fide utentibus beneficia evangelii propria, tamen proximum & adæquatum sacramenti genus negamus esse *signum*. 1) Quia aliud est res ipsa, aliud ejus officium ac finis; aliud adpellatio ejus ex officio, aliud definitio ex essentia. Definitio est λόγος οὐσίας: ergo genus in definitione peti debet ex rei definitæ essentia; jam vero esse signum non pertinet ad *quidditatem* sacramenti, sed ad ejus finem & usum. Ergo non est genus verum & proprium. 2.) Definitio debet constare ex prioribus & notioribus. Sacramenta esse signa & sigilla, non est ex prioribus & notioribus, quia ipsorum cognitio pendet ex actionibus & ceremoniis: hæ enim cum fine, qui est signare, conjunctæ dicuntur signa & sigilla. 3.) Proprium genus debet esse propinquum. Signum autem est genus sacramenti remotum, tum quia a fine petita est hæc denominatio, tum quia mediantibus actionibus certo verbo & externo elemento constantibus signant. 4.) Pars rei non est genus rei ut totius. Signa in oculos incurrentia sunt pars sacramentorum, una terrena scilicet, cui adjuncta res cœlestis invisibilis sacramentum proprie dictum constituit. 5.) Genus non debet esse ambiguum. Atqui vox *signi* est ambigua, usurpatur enim a quibusdam in definitione sacramenti, ut denotetur, sacramentorum totam essentiam in significando consistere; ab aliis vero, ut finis sacramentorum in significando & obsignando positus hac adpellatione exprimatur.

§. XXIII. Qui Calvinum sequuntur, itidem sacramenta definiunt per *signa* (*). Duplicem autem significationem in sacramentis constituunt, *unam*, qua res terrena significet rem cœlestem absentem; *alteram*, qua integrum sacramentum significet gratiam spiritualem: Zwinglius lib. de peccato originis: *Signa nihil quam externae res sunt, quibus in conscientia nihil efficitur.* In confess. ad imp. *Credo, imo certo scio, omnia sacramenta tam abesse, ut gratiam conferant, ut ne adferant quidem & dispensent.* Calvinus in catech. *Sacramentum nihil aliud est, quam externa divinae erga nos benevolentiae testificatio, quae visibili signo spirituales gratias figurat.* Beza de summa rei Sacrament. q. 2. *Unde efficacia illa sacramentorum? a Spiritus sancti operatione in solidum, non a signis, nisi quatenus externis illis objectis interiores sensus moventur.* Aretius part. II. probl. p. 441 reprehendit eos, qui sacramenta adpellant *signa exhibitiva*. Resp. 1.) De quolibet Sacramento judicandum est ex propria institutionis sede, quæ ostendit, non posse hoc axioma habere locum, quod tota essentia & efficacia sacramentorum tantum in significando consistat. 2.) Analogia *sacramentalis*, quam semper in ore habent, animadvertitur duplex, respicit enim vel *integrum* sacramentum, vel sacramenti *partes*. Analogia sacramenti *integri* est proportio seu ratio sacramenti totius ad usum spiritualem, quem non solum significat, sed

(*) *At quidquid excludit principalem partem sacramenti ex ipso sacramento, illud non potest esse verum, proprium & adæquatum genus sacramenti. Atqui illud signum & signaculum in schola Calvini est ejusmodi, ut excludat principalem partem sacramenti ex ipso sacramento, nempe rem cœlestem, quae juxta Calvinum est res signata. Ergo signum & signaculum non est verum genus sacramenti. Minor patet, nam nullum signum est suum signatum, sicut nullum relatum est suum correlatum. Omne enim relatum dicitur ad aliud, & hoc ipsum quod est, alterius est. Pater est Filii pater, non autem pater est filius. Sic signum est signati signum, & signatum est sui signi signatum. Signum autem non est signatum, nec signatum est signum. Si ergo sacramentum est signum, ergo res signata non pertinet ad ipsam sacramenti essentiam & naturam, sed est extra eam, & ab ea quam optime potest separari.* Menzerus tom. II. disp. Giessens. cui ut. 6. th. 15. GERHARDUS.

sed etiam confert & obsignat vere credentibus. Sic circumcisio sacramentalis non solum significat, sed etiam efficit, adplicat & obsignat fide utentibus circumcisionem spiritualem. Baptismus in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti collatus non solum significat, sed etiam efficit, adplicat & obsignat fide utentibus interiorem ablutionem. Analogia *partium* sacramenti inter se est proportio seu χέσις elementi externi ad rem cœlestem: hæc diversa est in sacramentis nov. quam vet. testamenti, ut suo loco in speciali ἐργασίᾳ uberius demonstrabitur. 3.) Aqua baptismalis nullibi dicitur signum spiritualis ablutionis, sed *ex aqua & Spiritu* dicitur fieri regeneratio, Joh. III. 5. *Per lavacrum regenerationis & renovationis salvari* dicimur, Tit. III. 5. *Lavacro aquae in verbo mundari* dicitur ecclesia Eph. V. 27. *Baptisma nos salvare* dicitur 1 Petr. III. 21. Panis eucharisticus non dicitur signum, sed *communicatio corporis* & vinum eucharisticum non dicitur signum, sed *communicatio sanguinis Christi.* 1. Cor. X. 16. utique ergo non in significando tantum, sed in conferendo & adplicando signa sacramentalia consistunt. Fatetur ipse Beza parte II. quæst. & resp. g. 50. quod *realis sive rei ipsius ac substantiae praesentia in certo loco & praesentia sacramentalis non sint perpetuo repugnantes.* Quæst. 12. dicit, *alia esse signa* μνημονευτικὰ, *alia* σημαντικὰ, *alia, quae testentur id, cui significando adhibentur, nobis vere dari, sic in sustlando dabat Christus discipulis Spiritum sanctum.* Vide superius §. 9. & 20.

Sacramenti genus est actio.

§. XXIV. Sacramenta nos ponimus in prædicamento *actionis*, & ex eodem *genus* definitionis petimus, cum definitum & genus definitionis in eodem oporteat esse prædicamento. Cæterum sacramentum esse actionem probamus: 1.) Ex *institutione* divina singulorum sacramentorum, in qua Deus expresse requirit & præscribit actionem. De circumcisione Gen. XVII. 11. *Circumcidetis*, inquit Dominus, *carnem praeputii.* De agno paschali Exod. XII. 3. & seqq. dicit Dominus: *Tollat unusquisque agnum & immolet & edat carnes agni assas igni &c.* De baptismo ait Christus: *Baptizate in nomine Patris, Filii, & Spiritus sancti.* Matth. XXVIII. 19. De sacra cœna itidem ait Christus Matth. XXVI. 26. *Accipite, comedite* v. 27. *Bibite &c.* Sic ergo concludimus: Quidquid dependet ab institutione, non potest esse substantia, vel quantitas, vel qualitas, sed est vel relatio, vel actio. Omne sacramentum dependet ab institutione; ergo non est substantia, vel quantitas, vel qualitas, sed vel *relatio* vel *actio.* Non autem est *relatio*, sic enim tota ratio atque essentia sacramenti consisteret in mutua χέσει sive habitudine signi ad signatum, & sic sacramentum esset etiam sine actione. Adde, si ex relatis Sacramentum definiretur, nempe *signum*, tum materia esset genus materiati. Constat autem materiam sacramenti esse non solum rem terrenam, sed & cœlestem. 2.) Ex *inductione.* Omnia & singula proprie dicta sacramenta sunt actiones. Ergo sacramentum in genere definiendum est per *actionem.* Antecedens est manifestum. Nam & circumcisio est actio nempe amputatio pelliculæ, & agni paschalis mactatio, assatio, & manducatio est actio. Baptismus est immersio sive adspersio, & cœna dominica est benedictio, distributio, manducatio & bibitio. 3.) In definitione actionum *forma* communis generi quadantenus est inclusa. Jam vero forma communis sacramenti consistit in actione, qua sublata sacramentum proprie dictum esse nequit. Tolle enim præputii amputationem, & non erit circumcisio sacramentalis. Tolle mactationem, assationem & manducationem agni, & non erit pascha. Tolle immersionem sive adspersionem, & non erit baptismus. Tolle manducationem benedicti panis & bibitionem benedicti vini, & non erit cœna dominica. Ergo sacramentum in genere definiendum per *actionem*, quippe quæ est forma sacramenti communis, actio certis objectis & circumstantiis determinata est forma cujuscunque sacramenti propria. 4.) Ipsa *administratio* sacramentorum ostendit, sacramenta esse proprie actiones. Actio agentis, quatenus agens est, actus est, eoque perficitur. Sacramenta non nisi agentium & quidem quatenus agunt, actus sunt, iisque quoad essentiam omnino perficiuntur; utique ergo sunt actiones.

nes. Breviter, quod ipsa scriptura definit verbis *activis* & actionem requirentibus, & quod suum *esse* habet in actione & sine actione esse non potest, illud vere & proprie est actio. Sacramenta sunt talia, ut patet ex inductione. Ergo. 5.) Accedit, quod veteres & recentiores scriptores ecclesiastici sacramenta passim adpellent *ceremonias* ac *ritus*, quos in actione consistere manifestum est. 6.) Qui Calvinum sequuntur, easdem adpellationes sæpe usurpant, & sacramenta expresse *actiones* vocant, vide Bezam volum. III. theol. p. 332. Bucanum loco XLVI. pag. 566. Trelcatium institut. theol. lib. II. p. 97. Piscatorem volum. I. thes. disput. 25. &c. Cumprimis notandum, quod Petrus Martyr scribit class. IV. loc. com. cap. 10. §. 36. *Sacramenta tota in actione consistunt, qua sublata non amplius sunt sacramenta.* 7.) Bellarminus libr. I. de pœnit. cap. 11. §. 12. fatetur, *non male Chemnitium ex baptismo & eucharistia, quae omnium consensu vera sacramenta sunt, naturam ac proprietatem sacramentorum in genere investigare.* §. 13. addit: *Baptismi natura atque essentia proprie non in substantia, sed in actione consistit. Symbolum enim externum, cui adnexa est gratia, & quod proprie baptismus dicitur, non est aqua, sed ablutio cum sanctissimae Trinitatis invocatione; ablutio autem & invocatio non substantiae, sed actiones sunt.* (Si ergo baptismi sacramentum consistit in actione, utique etiam genus sacramenti erit actio; negat hoc Bellarminus, ideo addit:) *Nec tamen generatim adfirmari potest, omne sacramentum in actione consistere, nam eucharistiae sacramentum proprie non actio transiens est, sed res permanens est, non enim actionem consecrandi, sed panem consecratum & in corpus dominicum commutatum eucharistiam vocamus.* Idem probare conatur libr. IV. de euchar. cap. 3. §. 4. & seqq. Sed hæc procedunt ex hypothesi *transsubstantiationis*, quam per verba: *Hoc est corpus meum*, fieri statuit, qua de re suo loco. Ex hac hypothesi, quod sacramenti genus sit actio, deducta est regula usitata: *Nihil habet rationem sacramenti extra usum divinitus institutum*: Notandum autem, quod usus sacramentalis legitimus complectatur hæc tria: a.) Ut observentur ritus a Deo instituti sine ulla depravatione ac mutatione. b.) Ut illi observent ritus, quibus eos Deus instituit. c.) Ut ritus in eum finem usurpentur, in quem sunt a Deo instituti. Sic ad baptismum requiritur. α.) aqua, β.) homo vivens baptizandus, γ.) Immersio vel adspersio aquæ in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti.

Sacramenta sunt actiones sacræ & solennes.

§. XXV. Cum autem varia sint actionum genera, ideo addendum, quod sacramenta sint actiones *divinae*, *sacrae* & *solennes*, nimirum quia divinitus sunt institutæ & quia Deus nobiscum in illis agit & vicissim cum Deo nobis in illis res est. Deus non solum sacramenta primitus instituit, eaque ecclesiæ commendavit, sed etiam adhuc hodie cœlestia bona per ea mediante hominis ministerio dispensat, ergo sacramenta sunt actiones divinæ tum ratione *institutionis*, tum ratione *dispensationis*. Præterea hoc προσδιορισμῷ, quod sacramenta sint actiones sacræ & solennes, restringitur quodammodo hoc genus, & distinguitur a quavis actione politica naturali ac ludicra, cum tota hæc actio ex Dei institutione dependeat, ideoque sacra sit & solennis, ac reverentiam debitam requirat.

CAPUT IV.

DE CAUSA EFFICIENTE SACRAMENTORUM.

Causa efficiens principalis sacramentorum.

§. XXVI. *Causa efficiens principalis* atque auctor sacramentorum est solus Deus, 1.) Sicut in nullius hominis potestate est, novos fidei articulos condere: Sic nec penes ullum hominem ea residet facultas, ut nova possit sacramenta instituere. 2.) Ejus est media gratiæ instituere, cujus est gratiam dare: jam vero solus Deus dat gratiam justificationis: Ergo ipsius solius est media gratiæ sive sacramenta instituere.

Ut solius Dei est bona cœlestia dare & promittere, ac suam erga nos voluntatem declarare: ita ejusdem solius est sigilla ac certa suæ erga nos voluntatis pignora promissioni adnectere. 3.) Adparet id ipsum ex institutione singulorum sacramentorum. 4.) Et confirmatur testimoniis veterum: Cyprianus serm. de ablut. pedum. *Ipse summus sacerdos sui est sacramenti institutor & auctor.* Ambrosius libr. IV. de sacram. cap. 4. tom. 4. p. 438. *Auctor sacramentorum quis est, nisi Dominus Iesus? De cœlo ista sacramenta venerunt, consilium enim omne de cœlo est.* 5.) Hinc recte Thomas p. III. q. 64. art. 2. *Virtus sacramenti est a solo Deo: ergo solus Deus est sacramentorum institutor.* Et postea: *Apostoli & eorum successores sunt vicarii Dei, quantum ad regimen ecclesiae a Deo institutae per fidem & fidei sacramenta, unde sicut non licet eis tradere aliam fidem, ita neque instituere alia sacramenta, sed per sacramenta, quae de latere Christi pendentis in cruce fluxerunt, dicitur esse fabricata Christi ecclesia* (*). Gabr. Biel libr. IV. sent. dist. 1. q. 2. art. 3. dub. 2. *Institutio sacramentorum, quae non solum repraesentant, sed certo & efficaciter signant sacramentalem effectum, per solum Deum fieri potest, qui solus effectum sacramentalem supernaturalem causare potest.* recte tamen ibidem addit: *promulgationem ejus institutionis ab alio fieri posse.* Sic agni paschalis institutio per Mosen promulgata fuit populo Israelitico Exod. XII. Sic baptismi dispensatio per Johannem baptistam facta, sed institutio a solo Deo. Joh. I. 33. Ex hoc fundamento oriuntur hæc *porismata:* a.) Cujus non potest ostendi divina institutio immediate a Deo profecta & per prophetas vel apostolos ecclesiæ commenda ta, illud non est verum sacramentum. b.) In sacramentorum *essentialibus* non debet vel potest quidquam humana auctoritate mutari, cum scilicet pendeant a Dei institutione. c.) De quolibet sacramento judicandum ex propria fede, in qua descriptio institutionis proponitur. d.) Verba *substantialia* institutionis sacramenti non sunt mutanda. e.) Sacramentorum virtus & efficacia pendet ex divina institutione, & ad Deum auctorem unice referenda est (**).

§. XXVII. Neque solum instituit Deus sacramenta, sed etiam ea *dispensat*, non tamen *immediate*, (si excipias primam cœnam ab ipso Christo administratam) verum per ministros ecclesiæ. Cum enim minister in dispensatione sacramentorum non suo, sed Dei nomine agat; nec suum aliquod, sed alienum beneficium dispenset, ideo *principalis* sacramentorum *dispensator* recte statuitur ipse Deus. Chrysostom homil. LXXXV. in Ioh. *Deus omnia facit, sacerdos linguam & manus praebet.* Quæritur hoc loco: an ab institutione & dispensatione sacramentorum nov. testamenti adsumta humana natura Christi sit excludenda? Grynæus in disput. Heidelberg. anno 1584. primum tergiversatus est, postea tamen concessit, *Christum Dei & Mariae Filium esse auctorem hujus sacramenti*, ut patet ex act. disp. fol. 47. Sed enim, si Calviniani velint θέσιν suam φυλάττειν, statuere coguntur, Christum secundum humanam naturam ab institutione & administratione sacramentorum secludendum esse. 1.) Qui non habet excellentiam & potestatem divinam, ille non potest instituere sacramenta, ut paulo ante demonstratum. Jam vero Christus secundum humanam naturam non habet

Deus ut instituit, ita quoque dispensat sacramenta.

An humana natura Christi ab institutione & dispensatione sacramentorum secludenda sit.

(*) Durandus libr. IV. sent. dist. 2. prolixe probat, *sacramentorum auctorem oportere esse non angelos, non homines, sed ipsum Deum.* Optatus Milevitanus libr. V. *Deus hominem lavat, non homo, non enim potest munus ab homine dari, quod divinum est. Sordes & maculas mentis lavare non potest, nisi qui ejusdem fabricator est mentis.* GERHARDUS.

(**) Contra concilium Trident. sess. XXI. can. 2. adserit: *ecclesiam habere potestatem mutandi & instituendi sacramenta.* Sic Bellarminus libr. I. de sacrament. c. 23. *quædam a Christo, quædam ab apostolis promulgata*, & Hugo libr. II. de sacram. itemque Lombardus IV. sent. dist. 23. negant, a Christo omnia sacramenta esse instituta. GERHARDUS.

habet excellentiam & poteſtatem divinam juxta ipſorum hypotheſes; realem enim divinorum idiomatum communicationem acriter impugnant; Ergo. 2.) Caro Chriſti non concurrit ad adplicationem gratiæ & vitæ juxta ipſorum hypotheſes; diſputant enim, carnem Chriſti eſſe vivificam non ratione *efficaciae* & adplicationis, ſed reſpectu *adquiſitionis* & meriti. Ergo etiam non concurrit ad inſtitutionem & diſpenſationem ſacramentorum. Conſequentiæ ratio eſt manifeſta, quia ſacramenta itidem pertinent ad adplicationem gratiæ, cujus ſunt organa atque media. 3.) Chriſtus ſecundum humanam naturam eſt tantum in uno loco juxta ipſorum hypotheſes. Jam vero ſacramenta in pluribus omnino locis diſpenſantur. Ergo Chriſtus ſecundum humanam naturam non adeſt in diſpenſatione ſacramentorum. Nos contra ſtatuimus, Chriſtum θεάνθρωπον tum in inſtitutione, tum in diſpenſatione ſacramentorum novi teſtamenti præſentem adeſſe & opera mediatoris juxta utramque naturam exſequi: jam vero officium mediatoris complectitur non ſolum adquiſitionem, ſed & adplicationem gratiæ, ut conſtat. Illa adplicatio gratiæ fit per verbum & ſacramenta, a quorum inſtitutione ac diſpenſatione Chriſtum ſecundum humanam naturam excludere, eſt unionem perſonalem divinæ & humanæ naturæ ſolvere, majeſtatem divinam carni adſumtæ *perſonaliter* communicatam negare, regulam illam, quod in operibus mediatoris utraque natura agat, quod ſibi proprium eſt, cum communicatione alterius, plane evertere (*). Ex quo etiam facile adparet, quid ſtatuendum ſit de eo, quod Bellarminus ſecutus Scholaſticos lib. I. de ſacr. cap. 23. tribuit Chriſto ut homini *quandam poteſtatem excellentiae, derivatam a divinitate, quae ſit velut media inter divinam & humanam.* At non media quædam, ſed vere divina poteſtas Chriſto ſecundum humanam naturam data eſt, ut ſuo loco plenius docetur.

Diſpenſatio ſacramentorum fit per homines.

§. XXVIII. Utitur autem Deus in adminiſtratione ac diſpenſatione ſacramentorum miniſterio non angelorum, ſed hominum. Quemadmodum enim non angelorum, ſed hominum opera in prædicatione verbi utitur: (cum 1.) norit infirmitatem naturæ noſtræ non poſſe ferre angelicæ majeſtatis intuitum, Jud. XIII. Dan. X. Luc. II. &c. 2.) ut omnibus pareat acceſſus ad doctrinam cœleſtem, nec quærantur revelationes e cœlo, Deut. XXX. 11. Rom. X. 6. 3.) ut oſtendat ſuam potentiam, quod diabolo & omnibus inferorum portis miſellos & imbecilles homines opponat. 4.) ut hominum erga ſe invicem humilitatem, obedientiam & reverentiam probatam reddat) ita quoque ad ſacramentorum diſpenſationem hominum opera ac miniſterio uti ipſi placuit. Sunt enim conjuncta officia, docere evangelium & adminiſtrare ſacramenta. Ordinarie igitur per miniſtros eccleſiæ ſacramenta diſpenſat, qui dicuntur ob id *diſpenſatores myſteriorum Dei*, 1 Cor. IV. 1. συνεργάντες *cooperantes Deo*, 2 Cor. VI. 1. & θεῦ σύνεργοι, 1 Cor. III. 9. De Baptiſmo & cœna dominica ex inſtitutionis ſede manifeſtum, quod diſpenſationem horum ſacramentorum apoſtolis & eorum ſucceſſoribus Chriſtus commendaverit, uti etiam ex actis apoſtolicis conſpicuum, quod mandato Chriſti obſequentes ipſi hæc ſacramenta adminiſtraverint. De circumciſione & agno paſchali dubium oboriri poteſt, qua de re ſuo loco. Extraordinarie tamen in ſacramento initiationis (quale in vet. teſtam. fuit circumciſio, in nov. baptiſmus) urgente extrema neceſſitate etiam aliis eccleſiæ membris ejus adminiſtratio concedenda. Vocamus autem extremam neceſſitatem, quando locum habet hoc disjunctum: aut huic homini ſine baptiſmo moriendum, aut a privato baptiſmus eſt adminiſtrandus; cujus quæſtionis ἐργασία ad tractatum de baptiſmo pertinet.

An quilibet privatus habeat poteſtatem

§. XXIX. Flagellat Bellarminus lib. I. de ſacram. cap. 24. & libr. IV. de euchar. cap. 16. d.

(*) *Quemadmodum elementa virtutem omnem habent a cœlo, ita ſacramenta virtutem a paſſione Chriſti conſequuntur.* Savanarola de verit. fidei libr. I. cap. 2. GERHARDUS.

& jus administrandi sacramenta.

Lutherum, quod docuerit, *quemvis hominem baptizatum potestatem & jus habere administrandi sacramenta.* Sed novit Bellarminus, nos haudquaquam confusionem in ecclesia probare, neque cuiquam, nisi legitime ad ministerium vocato, potestatem administrandi sacram cœnam concedere, ne quidem in casu necessitatis, cum dispar ratio sit inter baptismum & sacram cœnam. Lutherum quod attinet, is non concedit omnibus baptizatis absolute & simpliciter potestatem administrandi sacramenta, sed loquitur de generali quadam aptitudine, quam christiani ad sacramenta respectu infidelium habent, quod per baptismum in fœdus Dei recepti idonei & apti sint ad hoc officium, si scilicet legitime vocentur; hanc generalem aptitudinem opponit Lutherus charactéri sacerdotali, de quo Scholastici & Pontificii disputant, quod per ordinis sacramentum in anima suscipientis causetur potestas quædam spiritualis, per quam sacerdos fiat habilis ad conficiendam eucharistiam, ita, ut sine illa nullo modo confici possit, & in hujus potestatis signum animæ characterem imprimi dicunt. (de hac potestate ipse Bellarminus lib. I. de lib. arbitrio c. 10, resp. ad 5. quæstionem scribit, quod *sit occulta & potius egeat fide, ut credatur inesse, quam quod ipsa fidem aliis rebus faciat:* de charactere scribit Biel lib. IV. sent. dist. 6. q. 2. *quod ponendum illum esse nec ratio necessaria demonstret, nec evidens auctoritas probet.*) Item Lutherus agit de casu necessitatis extraordinario, quod in illo baptismus etiam a laico administrari possit, uti etiam de absolutione, (quæ Pontificiis itidem sacramentum est) quod in tentationibus quilibet fidelis adnunciatione remissionis peccatorum a Christo partæ proximum tentatum erigere & confirmare possit, secus quam Bellarminus statuit, libr. III. de pœnitentia cap. 3. arg. 7. *Quod quidam credentes in Christum in æternum pereant, quod ante moriantur, quam a sacerdote absolvi potuerunt.* Vide epistolam Lutheri ad pastorem, an paterfamilias in illis locis, ubi sacra cœna non administratur, juxta Christi institutionem sibi ipsi & familiæ suæ privatim eam distribuere possit? tom. VI. Jen. germ. f. 339. ad quam quæstionem Lutherus respondet *negative*, addita hac ratione, quod paterfamilias vocatione & mandato tale quid faciendi destituatur.

Ministri qualitatem nihil addere vel detrahere sacramentis.

§. XXX. Cæterum cum minister non suo, sed Dei nomine in administratione sacramentorum agat, ideo ejus dignitas vel indignitas sacramentorum integritati & efficaciæ nihil addere vel detrahere potest, juxta vulgatum illud: *Vim sacramenti non mutat vita ministri*, quod sub hac conditione intelligendum, modo ea, quæ ad substantiam sacramentorum pertinent, rite observentur. Confessio August. art. VIII. *Sacramenta & verbum propter ordinationem & mandatum Christi sunt efficacia, etiamsi per malos exhibeantur*, quæ verba opposita sunt Anabaptistis, qui Donatistarum errorem revocantes contrarium statuunt. Fundamenta ipsis opponenda hæc sunt. 1.) Ministri ecclesiæ in administratione sacramentorum agunt *instrumentaliter*. Deus solus ut auctor, ita quoque dispensator eorum principalis est. Ergo Ministri indignitas non derogat efficaciæ causæ principaliter agentis. Joh. I. 26. *Ego baptizo in aqua, medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis*, v. 33. *hic est, qui baptizat in Spiritu sancto*, 1 Cor. III. 7. *Neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid, sed Deus, qui dat incrementum.* Augustinus tract. V. in Joh. *Quid faciat minister malus, ubi bonus est dominus? Quid impedit malitiosus præco, ubi benevolus est judex? Baptisma tale est, qualis ille, in cujus potestate datur, non qualis ille, per cujus ministerium datur.* 2.) Qualitas ministri alienum thesaurum distribuentis nihil derogat benignitati Domini vel bonitati thesauri. Jam vero ministri ecclesiæ in dispensatione sacramentorum alienum thesaurum distribuunt. Ergo ipsorum qualitas, indignitas scilicet atque improbitas, non derogat integritati & efficaciæ sacramenti. *Prima* propositio manifeste patet exemplo famuli, qui jussu Domini erogat eleemosynam ei, quem livore & odio prosequitur. *Secunda* propositio habetur 1 Cor. III. 5. *Quid est Apollo? quid Paulus? ministri sunt, per quos*

quos credidiſtis & unicuique ſicut Dominus dedit. 1 Cor. IV. 1. *Sic nos aeſtimet homo ut miniſtros Chriſti & diſpenſatores muſteriorum Dei.* Huc pertinent ſimilitudines veterum. Nazianzenus in orat. de baptiſ. Eadem ſigilli figura eſt, licet aureo vel ferreo inſculpta ſit annulo. Verba ſic habent p. 245. *Sint annuli duo, aureus hic, ferreus alius, uterque eadem regia imagine ſculptus. Cerae ambo imprimantur, quid inter ſignum hoc & illud intereſt? nihil: diſcerne materiam in cera, etiamſi ſapientiſſimus exiſtas. Dic quodnam ferri, quodnam auri ſit ſignaculum;* (τὸ ἐκσφράγισμα) *ſed quo pacto unum eſt? quia inter materiam, non characterem, diverſitas eſt* (τῆς ὕλης τὸ διάφορον, ἡ χαραχτὴρ) *ita & tibi ſit omnis baptizator, qui tametſi conditione excellat, aequalis tamen baptiſmatis vis eſt, ac unusquisque aequalis tibi ſit expurgator;* (τελειοποιὸς) *qui fide eadem eſt formatus.* Auguſtinus tract. V. in Joh. *parum refert, utrum aqua ad areolas irrigandas per canalem lapideum, an per argenteum tranſeat.* Verba ſic habent: *Si ſuperbus fuerit miniſter, cum diabolo computatur, ſed non contaminatur donum Chriſti, quod per illum fluit. Parum eſt, quod per illum tranſit, liquidum eſt, venit ad fertilem terram, puta quia ipſe lapideus eſt, ex aqua fructum ferre non poteſt, per lapideum canalem tranſit aqua ad areolas, in canali lapideo nihil generans, ſed tamen hortis plurimum fructum adfert, ſpiritualis enim virtus ſacramenti ita eſt, ut lux & ab illuminandis pura excipitur, etſi per immundos tranſeat, non contaminatur.* Idem lib. III. contra Donat. cap. 10. *Eadem eſt aqua, ſuaviter irrigans hortos per canales ſive ligneos ſive ſtanneos transmiſſa.* Lib. III. cont. Creſc. c. 8. *Nihil refert ad efficaciam ſementis & plantationis, an lotis manibus, an ſordidis id fiat, modo bonum ſit ſemen & terra fertilis, nec deſit calor ſolis & pluvia de cœlo.* Lib. III. de bapt. cap. 10. *Lumen ſolis vel etiam lampadum non inquinatur, etiamſi per lutum tranſeat & loca cœnoſa.* In epiſt. ad Hieronymum. *Per ariſtas portantur grana repurganda in arca Domini, & quamvis paleae ſint inutiles, attamen proſunt tritico: ita vitia miniſtrorum non ſic obſunt Chriſti fidelibus, ut ſacramenta per illos adminiſtrata fiant inefficacia.* 3.) Indignitas miniſtri non derogat efficaciæ verbi. Ergo nec derogat efficaciæ ſacramenti. Matth. XXIII. 3. jubet Chriſtus, *audite Scribas & Phariſaeos in cathedra Moſis ſedentes*, quos tamen graviſſimorum peccatorum ibidem peragit reos. Phil. I. 16. *Quidam ex contentione Chriſtum adnunciant, non ſincere.* v. 18. *Quid autem, dum omni modo ſive per occaſionem, ſive per veritatem Chriſtus adnuncietur, & in hoc gaudeo.* Vide Auguſtinum lib. IV. de baptiſmo cap. 11. Quemadmodum igitur Deus efficax eſt per prædicationem illorum, qui ipſimet non ſunt vere pii & converſi, ſiquidem verbum eſt & manet *potentia Dei ad ſalutem omni credenti*, Rom. I. 16. a quocunque prædicetur: ita quoque per improbitatem miniſtri nihil decedit veritati vel integritati ſacramenti. 4.) Si indignitas miniſtri derogaret integritati & efficaciæ ſacramenti, incredulitas hominum Dei fidem irritam faceret: conſequens refragatur manifeſto apoſtoli effato Rom. III. 3. Ergo & antecedens. *Connexio* probatur, quia miniſter improbus vera & ſalvifica fide deſtitutus eſt, proinde ſi improbitas miniſtri tolleret efficaciam ſacramenti, utique etiam aboleret fidem promittentis Dei. 5.) Si integritas & efficacia ſacramentorum penderet a dignitate miniſtri, fides noſtra fieret omnino irrita. *Connexio* probatur, quia nemini noſtrum conſtat, an miniſter ſit gravioribus delictis occultis obnoxius. Auguſtinus epiſt. CLXVI. circa medium: *Si in eis, qui primo initiati ſunt, idcirco religio baptiſmatis judicatur infirma, quod ii, a quibus accipitur, peccatores putentur, toties renovari neceſſum erit traditum ſacramentum, quoties indignus fuerit inventus collati baptiſmatis adminiſtrator, & fides noſtra non ex noſtrae voluntatis arbitrio, neque ex divini muneris gratia, ſed ex meritis ſacerdotum & clericorum qualitate pendebit. Faciant mille concilia epiſcopi veſtri, huic uni ſententiae reſpondeant, & ad quod volueritis, conſentimus vobis. Semper eſt Dei illa gratia & Dei ſacramentum, hominis autem ſolum miniſterium, qui ſi bonus eſt, ad-*

haeret Deo & operatur cum Deo; si autem malas est, operatur per illum Deus visibilem sacramenti formam, ipse autem donat invisibilem gratiam. 6.) Augustinus libr. I. contra Cresc. cap. 31. docet, quod Judæi non iterum circumciderint eos, qui a Samaritanis hæreticis erant circumcisi. Tract. V. in Joh. monet, non fuisse rebaptizatos eos, qui a Juda proditore erant baptizati. Alibi monet, Christum ipsum suscepisse circumcisionem a Judæis. Argumenta Donatistarum & Anabaptistarum ex his, quæ dicta sunt, facili negotio refelluntur; præcipuum est illud, quod minister improbus non habeat Spiritum sanctum, ac proinde non possit beneficia Spiritus alteri conferre; sed, uti patet ex præcedentibus, distinguendum inter agens *principale* & *instrumentale* (*). Agens principale non potest conferre, quo ipsummet destituitur, sed per agens instrumentale conferri potest, quod ipsi non inest. Thomas part. III. q. 64. art. 5. *Instrumentum agit non secundum propriam formam, sed secundum virtutem ejus, a quo movetur.* Vide libros septem Augustini scriptos contra Donatistas.

Intentio ministri an requiratur ad integritatem sacramenti.

§. XXXI. Id ipsum etiam de intentione ministri dicimus, eam scilicet ad integritatem & fructum sacramenti itidem non requiri absoluta quadam necessitate. Distinguendum enim inter illa, quæ requiruntur ad *essentiam* & integritatem sacramenti, & inter illa, quæ ad *personam* ministri requiruntur, ut bonus sit & fidelis. Pietas & intentio ministri non requiruntur ad integritatem sacramenti, quæ ex Dei instituentis veritate & potentia in solidum dependet, sed duntaxat ad personam ministri. Non negamus, quin imo monemus & hortamur, ut minister animo præsente, adtento & devoto sit in sacramentorum administratione, sed si vel ex negligentia, vel ex malitia non sit intentus, integritati sacramentorum nihil decedere judicamus, modo institutionem Christi & substantialia requisita sacramenti observet. *Aliud enim in administratione sacramentorum necessarium est necessitate praecepti, aliud vero necessitate sacramenti*, ut loquitur Bellarminus de sacram. capite 21. Fundamenta nostræ sententiæ hæc sunt: 1.) Quod de genere verum est, idem etiam de specie adfirmari potest. Atqui de genere, videlicet de indignitate & improbitate ministri verum est, quod non labefactet integritatem & fructum sacramenti: ergo idem de specie, scilicet de illa (ut sic loquar) non intentione ministri, quæ est species vel nævi vel malitiæ in ministro, adfirmari potest. 2.) Quidquid ad essentiam sacramentorum pertinet, ad aliquod genus causæ pertinet. Sed intentio ministri ad nullum genus causarum, ex quibus sacramentum perficitur, reduci potest. Non esse materiam, nec formam, nec finem, per se liquet, neque etiam est efficiens, nisi quis adferere velit, sacramenta non a solo Deo, sed quadantenus ab homine pendere, & ministrum plus ad sacramentum quam externum ministerium adferre. 3.) Moses nec de substantia, nec de fructu circumcisionis dubitat, quam Zippora administraverat, ac Deus ipso facto ostendit, eam esse ratam. Exod. IV. 25. jam vero Zippora in iracundia circumcisionem administraverat, vix igitur debitam intentionem habuit. 4.) Si ministri intentio ad sacramenti integritatem necessario requiritur, consequens fuerit, incredulitate hominum veritatem ac fidem Dei reddi irritam, siquidem ubi non adest illa intentio, Dei veritas & fides in sacramentis abolebitur. Sed consequens est absurdum Rom. III. 3. Ergo & antecedens. 5.) Si intentio formæ baptismi contraria non tollit integritatem & efficaciam sacramenti, multo minus defectus intentionis eam labe-

Argumenta partis negantis.

(*) Bileamus pro maledictione benedictionem pronunciat. Judas, licet diabolus a Christo adpellatus, munere apostolico fungitur, & sacramenta efficaciter administrat. Caiphas de morte Christi toti humano generi salutari vaticinatur, instinctu Spiritus sancti, linguam eorum sibi commodato datam liberrima voluntate sic gubernantis. GERHARDUS.

labefactat. Sed verum prius, ergo etiam posterius. *Adsumtum* probatur. Si enim ecclesia retineat ordinationem Christi, etiamsi minister privatim & occulte hæresin Arianam foveat, verus tamen ab eo administratur baptismus, modo *substantialia* observet; cum sacramenta non ministri, sed ecclesiæ, preces suas semper adjungentis & depositum sponsi sui instar sedulæ matrisfamilias diligenter adservantis, bona sint, & doctrinæ, publice in ecclesia sonantis, non occulte in corde ministri latentis, sint testimonia. Augustinus lib. III. contra Donatistas cap. 15. *Si evangelicis verbis in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti Marcion baptismum consecrabat, integrum erat sacramentum, quamvis ejus fides sub ejusdem verbis aliud opinantis, quam catholica veritas docet, non esset integra, sed fabulosis falsitatibus inquinata.* 6.) Si efficacia sacramentorum pendet ab intentione ministri, sequetur, majorem esse efficaciam ab intentione majore; quoties enim vis agendi in causa augetur, effectus etiam major existit. Sic ergo sacra cœna vel majoris vel minoris fructus foret pro ratione ministri vel magis vel minus intenti. 7.) Si *essentia* sacramentorum penderet ab intentione ministri administrantis, penderet etiam ab intentione suscipientis, quia essentia sacramentorum consistit in actione, actio illa complectitur non solum δόσιν, sed etiam λῆψιν. Non abnuit Thomas Sic enim disputat part. III. q. 68. art. 7. *Etiam ex parte baptizati adulti requiritur intentio; sive voluntas suscipiendi baptismum.* Sic Richardus lib. IV. sentent. dist. 6. artic. 2. quæst. 3. statuit requiri in adultis intentionem suscipiendi baptismum vel in *actu* vel in *habitu*. At si pari modo requiritur intentio in suscipiente ut in administrante, consequens est, infantes non esse baptizandos, cum non adferant intentionem, quod enim adferitur in adultis requiri intentionem, ad sacramenti integritatem, non autem in infantibus, id gratis dicitur. Hæc argumenta Bellarminus non attingit, format autem alia quædam pro nostræ sententiæ confirmatione, eademque solvere conatur, videamus quid adferat. Sit ergo argumentum.

§. XXXII. 8.) Si sacramentum perdet ab intentione ministri, etiam prædicatio verbi pendebit ab intentione ministri, quia sacramentum est verbum visibile. *Posterius* est falsum, quia evangelium est efficax, quacunque intentione adnuncietur, ut demonstratum fuit in præcedentibus. Excipit Bellarminus lib. I. de sacram. cap. 28. a.) *Argumentum hoc solum probare apud eos, qui cum Luthero statuunt, sacramenta esse tantum instituta ad excitandam fidem, & solam fidem justificare; at apud catholicos (Romanenses) nihil concludere.* Resp. nequaquam dicimus, sacramenta esse tantum instituta ad fidem excitandam per quandam significationem, sed statuimus sacramenta esse efficacia media regenerationis, renovationis & salutis etiam in illis, in quibus verba sacramentalia per modum significandi nullum habent usum, ut patet exemplo infantum baptizatorum, qui vere per baptismum regenerantur, etiamsi verba baptismi non intelligant. b.) *Etiamsi concedatur, verbum quacunque intentione prolatum posse excitare fidem, non tamen sequitur, verbum quacunque intentione prolatum habere effectum sacramentalem, ratio est, quia ad excitandam fidem non requiritur ulla efficientia, sed sufficit significatio.* Resp. hoc est, τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν, adferere scilicet quod Deus per verbum sacramentale non sit efficax, nisi accedat intentio ministri. Si enim Deus per verbum ἀκροὸν efficax est ad fidem excitandam in adultis, etiamsi non accedat intentio ministri, utique etiam efficax est ad fidem excitandam in infantibus per verbum ὁρατὸν sive sacramentum baptismi, etiamsi itidem non accedat ministri intentio. Cæterum de illa hypothesi, qua nititur Bellarmini responsio, quod sacramenta prosint ex opere operato, postea despicietur. c.) *Aliud est intendere non concionari, aliud intendere concionari, sed ob malum finem. Paulus de hoc posteriore loquitur* Philip. I. *& hoc modo concedimus baptismum esse verum & efficacem, cum minister intendit vere baptizare, licet ob malum finem.* Resp. intentio concionandi vel non concionandi tantundem derogat efficaciæ verbi, quantum intentio concionandi ob malum finem. Evangelium est & manet potentia Dei ad salutem, si vel maxime minister non intendat concionari

Si

Si obvertas, intentionem concionandi ex ipso actu manifestam esse, idem de baptismi actione dico. d.) *Non est eadem ratio verbi concionalis & sacramentalis, nam verba concionum sunt verba speculativa, quae non pendent ab intentione, sed verba sacramentalia, quae ab intentione pendent, sunt practica.* Resp. hac de re postea disseremus. e.) *Inferri posset ex eodem principio, sola verba sufficere sine aqua.* Resp. minime vero, sed aqua est *essentialis* pars Baptismi, disertis dominicæ institutionis verbis expressa, absque aqua igitur non potest administrari baptismus, alia vero ratio est intentionis in ministro. Quod de baptismo ebrii Bellarminus addit, ad illud respondemus c. dedit baptismum 1. quæst. 1. *ratum haberi baptismum, quem ebrius, homicida, adulter contulit*, quamvis legendum videatur *ebriosus*, ut patet ex tractat. V. Augustini in Johannem. Quod de pica addit, ridiculum est, cum illa nequeat aquam in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti effundere, quærimus hic de baptismo in usu ecclesiastico instituto, non de jocularibus & mimicis actionibus.

§. XXXIII. 9.) Si intentio ministri requiritur ad integritatem baptismi, consequens fuerit everti certitudinem fidei & consolationis, quam ex baptismo habemus, perpetuo enim dubitandum fuerit, an sim vere baptizatus: consequens est absurdum. Ergo & antecedens. Excipit Bellarminus a.) *Certitudinem infallibilem de justificatione non convenire statui hujus vitae, sed humanam & moralem*, qua de re suo loco dictum fuit. Negari certe nequit, & suo loco comprobatum dabitur, sacramenta hoc fine instituta esse, ut promissionem gratiæ credentibus obsignarent, unde circumcisio dicitur σφραγὶς τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως Rom IV. 11. Jam vero non solum infallibilis & absoluta, sed in genere omnis certitudo receptionis in fœdus gratiæ tollitur, si ab intentione ministri interiori integritas baptismi pendere statuitur, atque hac ratione finis institutionis sacramentorum plane tollitur. Quod autem Bellarminus dicit, *habere intentionem esse facilimum, ideoque nullam esse causam dubitandi, an minister habuerit intentionem, nisi exteriori aliquo signo id prodat*, id quam firmum sit, cuivis facile adparet. Quamdiu enim dubitare cogor, an minister intentionem debitam habuerit, nondum possum esse certus de veritate & efficacia baptismi. Cumque consecratum panem eucharisticum Bellarminus adorare jubeat, an non idololatria facile committi possit, si per defectum intentionis panis nondum fuit transmutatus in corpus Christi? Moralem & humanam illam certitudinem, quam Bellarminus ita vocat, solo nomine esse certitudinem, re ipsa vero nudam conjecturam & fallacem opinionem, ostendimus in tractat. de justificatione. b.) *Cum adoleverimus, non possumus recordari, nec scire, an habuerimus baptismum, nisi credere velimus parentibus: itaque parentibus credimus, qui tamen decipere possunt, & in eo adquiescimus, quanto magis poterit adquiescere in baptismo is, qui videt se baptizari, & intelligit verba, nec habet ullam conjecturam contrariae intentionis ministri.* Resp. est dispar ratio actionis externæ & intentionis *internae*. De actione externa certi esse possumus ex testimonio baptizantis, parentum, patrinorum, adstantium &c. *in ore duorum vel trium testium consistit omne verum;* Num. XXXV. 30. Deut. XIX. 15. Matth. XVIII. 16. Hebr. X. 28. sed interiorem ministri intentionem nemo novit. 1 Cor. II. 11. *Quis hominum scit, quae sunt hominis, nisi Spiritus hominis, qui in ipso est?*

§. XXXIV. 10.) Si ad integritatem & efficaciam sacramenti requiritur intentio ministri, salus hominum pendebit ab arbitrio ministri impii: consequens est absurdum. Ergo & antecedens. Chrysostomus homil. LXXXV. in Johan. *Deus omnia facit, sacerdos linguam & manus praebet, neque enim justum est propter alterius malitiam ad salutem nostram accedentes offendi.* Excipit Bellarminus, *rationem hanc concludere de probitate, non de intentione ministri.* Resp. atqui utrobique est par ratio; subtractio intentionis voluntaria est species improbitatis in ministro; subtractio intentionis involuntaria est species nævi ac negligentiæ culpabilis. Quomodo ergo probat Bellarminus rationis disparitatem?

a.) *Si*

a.) *Si sacramenta penderent a probitate, saepissime noceret unius malitia alteri, quia plurimi sunt mali, & non possent sacramenta esse rata, quae ab infidelibus vel haereticis, vel publicis peccatoribus aliqua urgente necessitate traduntur. At si pendeant ab intentione, rarissime nocebit malitia ministri suscipientibus: nam intentionem omnes habere possunt, nec est ratio cur nolint.* Resp. magis & minus non variant speciem. Absolute injustum esse Chrysostomus pronunciat & evidens ratio probat, malitiam ministri vere poenitenti & credenti nocere, ergo nec saepe nec raro malitia ministri nocet suscipienti. Quinimo ministros flagitiosos ecclesia non tolerat, sed negligentes vel non intendentes in administratione sacramentorum tolerare cogitur, ergo si non intentio vel perversa intentio ministri tolleret integritatem sacramenti, saepius aliena malitia noceret suscipienti sacramentum, quam si improbitas vitae in ministro integritatem sacramenti tolleret. Si excommunicationis fulmen vibretur in eum, qui innocens est, vel si absolutio ex livore atque odio denegetur ei, qui veram poenitentiam agit, nemo dicere audebit, eum coram Deo excommunicatum esse; pari ratione si minister improbus subtrahat intentionem baptizandi, non est dicendum baptismum reddi irritum; assertionis fundamentum utrobique idem, scilicet malitiam ministri non nocere ad salutem accedenti. b.) *Justum est, ut non pendeant sacramenta ab ea qualitate ministri, quae non est necessaria ipsi ministerio, qualis est probitas: at non erat aeque justum, ut non pendeant a qualitate, sine qua minister non est minister, qualis est intentio.* Resp. etiam sine illa intentione minister est & manet minister sive dispensator sacramenti, observat enim omnia *substantialia* sacramenti. Adplicamus huc simile, quod in praeced. cap. 26. Bellarminus usurpat. *Haeretici* (inquit) *non habent remissionem peccatorum formaliter, tamen habent ministerialiter, quomodo famulus, qui saepe non habet unum obulum, tamen defert multos aureos a Domino suo ad alium aliquem.* Inde sic colligimus. Quemadmodum famulus ille est & manet minister aureos distribuens, licet non habeat intentionem dandi, vel ex odio intentionem subtrahat: ita quoque baptizans manet minister verum & integrum sacramentum administrans, licet intentionem non habeat vel subtrahat. c.) *Fieri potest etiam ex adversariorum hypothesi, ut malitia ministri noceat suscipienti, ut si quis nolit dicere verba aut infundere aquam eo tempore, quo non inveniatur alius, qui possit aut velit hoc facere.* Resp. in tali casu itidem malitia alterius non nocet sacramentum suscipere experenti, siquidem non est absoluta quaedam sacramentorum, ne ipsius quidem baptismi, necessitas ad salutem, ut patet exemplo martyrum & catechumenorum ante baptismum abreptorum, qua de re suo loco. d.) *Non debet videri durum, quod Deus permittit, ne destruat naturam hominis,* (ut salus hominum sit in arbitrio impii ministri) *alioquin etiam videretur durum, quod Deus reliquerit in arbitrio tyranni vitas multorum innocentium.* Resp. non est immediata oppositio inter destructionem naturae hominis, & inter permissionem, ut salus hominum sit in arbitrio impii ministri, datur enim tertium, ut Deus ipse conferat sacramentum & sacramenti gratiam, qui ad externa media non est adligatus. Magna vero diversitas est inter tyrannum, qui vitam naturalem innocentibus eripit, & inter improbum ministrum, qui ex hypothesi Bellarmini salutem baptizando eripit. Deus nihil mali permittit, quin majus inde bonum elicere possit, permittit ergo innocentes ex hac vita per tyrannos abripi, ut probetur ipsorum fides, patientia, constantia &c. ut futuris malis praeripiantur, ut merces ipsorum copiosa sit in coelo, &c. quae omnia non habent locum in proposito argumento. Atque ita quidem argumento nostro (quod & Ambrosius Catharinus urget) satis crudeliter Bellarminus respondet. Sed Alexander Alensis modestior est, dicit enim, si minister subtraheret intentionem suam interiorem, non esset quidem verum sacramentum, salvaretur tamen adultus baptismo flaminis, hoc est, sua patientia & caritate sine baptismo. Sed quid si in baptismo parvuli minister subtraheret intentionem, atque ita parvulus non vere baptizatus ante usum rationis decederet, an malitia ministri noceret ipsius saluti?

Respondent Alexander & Thomas, *in illo casu pie supponi posse, sine praejudicio tamen, quod summus sacerdos suppleat, quod deficit sacramento.* Et addit Biel: *hoc est bene notandum, quia est valde consolatorium.* Sed quare non retinent (ait Chemnitius in exam. concil. Trident. part. II. cap. de intent.) vera fundamenta consolationis, ut scilicet veritas sacramentorum æstimetur non ex ministri incerta intentione, sed ex veritate & certitudine divinæ institutionis. Addunt tamen: *si summus sacerdos non suppleat illud, non posse accusari divinam justitiam, etiamsi parvulo baptizato sine ministri intentione non remittat peccata.*

Dicta patrum de intentione ministri.

§. XXXV. Quemadmodum autem scriptura, ita quoque purior antiquitas ignorat illam disputationem, quod ad integritatem sacramenti necessaria sit talis intentio ministri, quæ respiciat non solum ipsum actum conferendi sacramenta, juxta formam institutionis, sed quæ respiciat etiam finem sacramenti, ut scilicet minister intentione sua illud fieri velit, propter quod sacramentum institutum est; hoc dogma non solum scripturis, sed & puriori antiquitati ignotum est, quippe cujus perpetua axiomata hæc sunt: *Sacramentorum veritatem non niti moribus, fide & qualitate ministri, sed Dei institutione; qualiscunque sit minister exterior, Deum tamen esse interiorem operatorem; non nocere ministrum malum, ubi bonus est Dominus. Sacramenta confici non fide utentis, vel administrantis, sed verbis auctoris.* Sozomenus lib. II. cap. 16. Ruffinus lib. I. cap. 14. Nicephorus lib. VIII. cap. 40. referunt, ab Athanasio puero pueros quosdam catechumenos in ludo baptizatos, atque hunc baptismum ab Alexandro Alexandriæ episcopo ratum fuisse judicatum. Bellarminus monet; *Athanasium habuisse intentionem vere sacramenta conferendi, sed ob finem recreandi animum, qui ludus cum sit extrinsecus actioni sacramentali, sacramenti veritatem non impedit:* id vero non negamus, interim tamen ex hac historia adparet, Alexandrum haudquaquam solicite inquisivisse, qua intentione Athanasius baptismum administrarit, sed cum intelligeret formam institutionis fuisse observatam, judicavit absque ulteriori inquisitione baptismum esse ratum. Sic enim Ruffinus loc. dict. *Ille* (Alexander) *diligenter inquirens ab his, qui baptizati dicebantur, quid interrogati fuerint, quidve responderint, simul & ab eo, qui interrogaverat, ubi videt secundum religionis nostrae ritum cuncta constare, conlocutus cum concilio clericorum statuisse traditur, illis quibus integris interrogationibus & responsionibus aqua fuerat infusa, iterari baptismum non debere.* Cæterum quod ad nostram sententiam attinet, jocularem & ludicrum baptismum nequaquam pro legitimo habemus, is enim baptismus probandus, qui cum institutione Christi congruit; jam vero certum est, a Christo nequaquam ludicram, jocularem & ridiculam, sed religiosam & sanctam baptismi administrationem in ecclesia institutam esse. Augustinus libr. VII. de baptismo contra Donatist. cap. 53. movet has quæstiones: 1.) *Si quis fallaciter, hoc est, animo simulato in ecclesia accipiat baptismum?* 2.) *Si quis in minorum fide accipiat?* 3.) *Si quis ab eo, qui non est baptizatus, accipiat baptismum?* 4.) *Si tradens baptismum in ecclesia fallaciter agat:* Et de his quæstionibus Augustinus primum in utramque partem disputat, ita enim inquit: *An quantum ad ipsos quidem homines attinet, plurimum distat inter eum, qui fide baptismum accipit a mimo, & qui animo simulato in ecclesia baptismum accipit, ad ipsius autem sacramenti integritatem nihil interest. Si enim nihil adest, interest ad integritatem sacramenti in ipsa catholica, utrum id aliquid fallaciter an veraciter agant, cum hoc idem utrique agant, quomodo extra ecclesiam interfit non video, quoniam ille, qui accipit, non simulatione palliatus, sed religione mutatus est. An plus valent ad confirmandum sacramentum illi veraces, inter quos agitur, quam ad fruſtrandum illi fallaces, a quibus agitur & in quibus agitur, & tamen si postea prodatur, nemo repetit. Sed nobis tutum est in ea non progredi aliqua temeritate sententiae, quae nullo in catholico regionali concilio cæpta, nullo plenario concilio terminata sunt. &c.*

Postea

Postea subjungit: *Veruntamen si quis forte me in eo concilio constitutum, ubi talium rerum quaestio versaretur, non praecedentibus talibus, quorum sententiam sequi mallem, urgeret ut dicerem, quid ipse sentirem: Si eo modo adfectus essem, quo eram, cum ista dictarem, nequaquam dubitarem, habere eos baptismum, qui ubicunque & a quibuscunque illud verbis evangelicis consecratum sine sua simulatione & aliqua cum fide accepissent, &c. Item praeteritis majorum statutis non dubito etiam illos habere baptismum, qui quamvis fallaciter id accipiant, in ecclesia tamen accipiant, vel ubi putatur ecclesia ab eis, in quorum societate id accipitur, de quibus dictum est, ex nobis exierunt. Ubi autem neque societas ulla esset ita credentium, neque ille, qui accipiet, ita crederet, sed totum ludicre & mimice & joculariter ageretur, utrum adprobandus esset baptismus, qui sic daretur, divinum judicium pro alicujus revelationis oraculo oratione implorandum esse censerem, ita sane ut post me dicturos sententias, si quid jam exploratum & cognitum adferens, humiliter exspectarem.* Hæc Augustinus pro solita sua modestia. Bellarminus regerit locum Augustini contra nos esse. 1.) *Cum Augustinus dicat, se ea de re dubitasse, quia in nullo concilio res definita, nunc autem rem in concilio Florentino & Tridentino decisam esse.* Resp. Augustinus pro solita sua modestia definitionem ad concilium rejicit, interim sententiam suam non dissimulat, quinimo adeo ex institutionis veritate & certitudine, non ex hominum sive dantium sive accipientium quacunque vel qualitate vel intentione vult metiendam esse veritatem & integritatem baptismi, ut ne quidem de mimica seu joculari actione pronunciare ausit. Quod conciliis non tribuerit Augustinus authenticam & scripturis sacris parem auctoritatem, patet ex libr. III. contra Maxim. cap. 14. ubi non urget decretum concilii Nicæni, sed *scripturarum auctoritates*, ex quibus Nicæna synodus decretum suum deduxit. Libr. II. de baptismo cap. 3. *Concilia plenaria priora, etiam regionalia, a posterioribus emendari*, scribit. Athanasius lib. de synod. Arimin. & Seleuc. p. 673. *divinam scripturam omnibus synodis potentiorem esse*, adserit. De Trident. concilio exstat adcuratum scriptum protestantium, quo exponunt causas recusati illius concilii. 2.) Cum *Augustinus dicat, petendam esse revelationem de baptismo joculariter administrato, testatur non esse certum ex scripturis, an sacramenta requirant intentionem ministri.* Resp. non quærimus hoc loco de baptismo mimico & joculari, sed de baptismo in usu ecclesiastico administrato juxta Christi institutionem, ubi propter defectum intentionis sacramenti integritatem non labefactari, Augustinus manifeste adserit. Quæ de baptismo sub conditione repetendo Bellarminus addit, suum alibi habent locum. Idem Augustinus lib. I. contra literas Pesiliani cap. 3. *Si conscientia dantis baptismum attenditur, fit salus illa spiritualis incerta.* Cap. 4. *Cum fieri possit, ita esse conscientiam dantis, ut scelerosa atque maculosa sit & hoc ignoret accepturus, consequenter sit, ut spes quoque baptizati vana & inanis existat.* Cap. 7. Donatistico huic errori de attendenda conscientia dantis opponit hanc regulam: *Saepe mihi ignota est humana conscientia, sed certus sum de Christi misericordia.* (Idem de intentione ministri dicendum est.) Chrysostomus hom. LXXXV. in Joh. *Deus omnia facit, sacerdos linguam & manus praebet, neque enim justum est propter alterius malitiam ad salutem nostram accedentes offendi.* Bellarminus regerit, *probitatem, non intentionem ministri excludi.* At Chrysostomus in genere loquitur & duo argumenta profert, quæ non solum probitatis, sed etiam intentionis necessitatem excludunt. 1.) Deus est unus sacramentorum Dominus, & in iis omnia efficit: nihil igitur efficiunt sacerdotes, sed tantum linguam præbent. Sacramenta non sunt hominis, qui ea dispensat, sed Dei, in cujus nomine dispensantur. 2.) Si sacramenta ulla ratione penderent a ministro, tum ipsius malitia esset aliis damno. Hæc fundamenta moverunt Ambrosium Catharinum Archiepiscopum Minoriensem, unum ex patribus concilii Trident. ut scriptum peculiare ederet de intentione ministri. In eo distinguit duplicem intentionem, *unam faciendi simpliciter actum externum, quem facit ecclesia,*

alteram faciendi actum externum non simpliciter, sed ut sacramentalem, sive animo celebrandi mysterium, quod Christus instituit, & ecclesia celebrat. Priorem intentionem ait requiri: Posteriorem negat. *Haec opinio* (ait Bellarminus) *non video quid differat a sententia Chemnitii & illorum haereticorum, nisi quod Catharinus subjicit se apostolicae sedi & concilio, illi autem utrumque rident.*

Origo quaestionis de inuentione ministri.

§. XXXVI. Quæstio de necessitate intentionis mota primum est a Scholasticis, de quibus non solum nostri, sed etiam abbas Trithemius, Wessel, Nicolaus de Clemangis, Rossensis, Staphylus, Catharinus, Erasmus, Ludovicus & alii conqueruntur, quod philosophicis disputationibus vel potius dubitationibus doctrinæ cœlestis sinceritatem corruperint. Lombardus libr. IV. sent. dist. 6. lit. E. indicat, suo tempore quæstionem de ludicra sive joculari baptizatione, ut cum quis in balneum vel flumen mergitur in nomine Trinitatis, fuisse disputatum ac sapientibus visum, quod non sit baptismus, quia non intentione baptizandi illud geratur, & addit: *Nam in hoc & aliis sacramentis sicut forma est servanda, ita & intentio illud celebrandi est habenda:* intelligit autem Lombardus intentionem de ipso actu baptizandi, non de fine & effectu baptismi, mox enim subjungit illam Augustini sententiam: *Illud te non moveat, quod quidam non ea fide parvulos ad baptismum ferunt, ut per Spiritum ad vitam regenerentur aeternam, sed eos putant hoc remedio temporalem accipere sanitatem, non enim propterea illi non regenerantur, quia nec ab illis hac intentione inferuntur.* Hæc Lombardi sententia (scribit Chemnitius) de intentione celebrandi actionem baptismi nihil aliud vult, quam institutionem servandam esse, ut sit verum sacramentum. Non enim hoc vult institutio baptismi, ut fiat vulgaris aliqua lotio, vel quæ ex professo nihil aliud sit, quam vel ridiculus lusus vel mimica subsannatio, vel profanatio institutionis cum recitatione verborum cœnæ, sed requirit, ut peculiaris instituatur actio, & quidem illa actio, quam Christus instituit. Et hoc sufficit ad servandam institutionem. Quid vero in corde de illa actione sentiat is, qui baptismum administrat, hoc ad veritatem sive integritatem baptismi nihil interest, neque hoc voluit Lombardus. Postea addit Chemnitius illam sententiam etiam post Lombardi tempora mansisse, cum Innocentius statuat, ad veritatem seu integritatem baptismi non necessario requiri, quid minister sciat, sentiat, vel credat de baptismi vel substantia vel effectu, modo baptizet juxta institutionem. Bellarminus exclamat, *Chemnitium more solito mala fide adlegare Innocentii verba.* Videamus ergo verba Innocentii cap. Si quis. extr. de bapt. prout adlegantur ab Angelo in summa verb. baptismus. sect. 5. membr. 7. *Non est necesse quoad effectum baptismi, quod sciat baptizans, quid sit baptismus: scilicet quod infundat gratiam, vel quod sit sacramentum, nec etiam oportet, quod credat hoc ipsum, imo si contrarium credit, & reputat trufam & deceptionem, baptismus tamen habet effectum suum, non requiritur, quod baptizans sciat, quid sit ecclesia, nec quod gerat in mente facere, quod facit ecclesia, imo si contrarium gereret in mente, id est non faceret, quod facit ecclesia, sed tamen facit, quia formam servat, nihilominus baptizatur, dummodo baptizare intendat &c.* Postea addit Angelus: *Landulphus tamen* in lib. IV. sent. dist. 5. q. 2. *dicit, quod si non intendit facere, quod facit ecclesia, quod non sit baptismus. Sed opinio Innocentii mihi magis placet, quamvis ista, sit magis tuta &c.* Ex his adparet, Innocentium non requirere ad integritatem baptismi, ut minister sciat, quid sit baptismus, aut intendat facere, quod facit ecclesia, quæ verba non de solo *effectu actionis*, (ut vult Bellarminus) sed etiam de ipsa substantia baptismi accipienda sunt, distincte enim negat Innocentius, requiri, ut baptizans sciat, quod baptismus infundat gratiam, vel quod sit sacramentum. At, *inquis*, Innocentius tamen requirit, ut baptizans intendat baptizare. *Resp.* per illam intentionem intelligit observationem formæ a Christo institutæ, neve sit vulgaris lotio vel actio ludicra & mimica, sed ecclesiastica. Sic Aureolus lib. IV. sent.

sent. dist. 5. q. 1. in definitione ministri baptismi dicit, *quod sit viator quilibet unus personaliter distinctus potens contingere & verba proferre intendens in habitu facere, quod facit ecclesia, vel de quo praesumitur, quod intendat*, quæ verba postrema joculari & mimicæ actioni itidem sunt opposita. Sed quidquid sit de intentione Innocentii, videamus, quomodo Scholastici occasione eorum, quæ Lombardus de intentione dixerat, ulterius fuerint in hac quæstione progressi. Disputant, intentionem dupliciter in aliquid ferri, vel ut in *objectum*, vel ut in *terminum* aut *finem*: Primo modo dicunt, nihil aliud esse velle istum actum perficere; secundo modo velle fieri id, propter quod baptismus institutus. Hanc intentionem dicunt esse duplicem; est enim vel *specialis*, qua intenditur, ut baptizatus fiat filius regni, qui est finis remotus, vel propinquus, qui est remissio peccati orginalis; aut quod fiat membrum ecclesiæ militantis: vel *generalis*, ut fiat, quod intendit ecclesia, licet non cogitetur aut ignoretur, vel etiam non credatur id conferri per baptismum. Quælibet harum intentionum iterum constituitur triplex: *actualis, virtualis, habitualis*. *Actualis* est, dum intendens habet actum elicitum respectu ejus, quod intendit: *virtualis*, quando aliquis ex virtute intentionis actualis præviæ procedit ad aliquos actus, non intendens *actualiter* ad illud, ad quod primo intendebat, ita quod ad tales actus non procederet, nisi præcessisset intentio prior actualis. (Bellarminus sic definit: *Virtualis dicitur, cum actualis intentio in praesenti non adest ob aliquam evagationem mentis, tamen paulo antea adfuit & in virtute illius fit operatio.) Habitualis* dicitur inclinatio quædam seu promtitudo ex habitu infuso vel adquisito, qualis etiam in dormiente inesse potest. Hinc oriuntur disputationes, quæ & qualis intentio requiratur. Statuunt tamen non sufficere *habitualem*, quia illa possit esse in habente contrariam intentionem: nec tamen requiri *actualem*, quia Deus non obliget ad nimis difficile, sed sufficere & requiri *virtualem*. Tomas part. III. q. 64. art. 8. ad 2. *Quidam dicunt, quod requiratur intentio mentalis, quae si desit, non perfici sacramentum, ac defectum istum in pueris supplere Christum, qui baptizat interius; in adultis supplere defectum istum fidem & devotionem. Sed* (inquit Thomas) *hoc satis posset dici, quantum ad ultimum effectum, qui est justificatio a peccatis, sed quantum ad effectum, qui est res & sacramentum scilicet quantum ad characterem, non videtur, quod per devotionem accedentis possit suppleri, quia character nunquam imprimitur, nisi per sacramentum; dicendum igitur & melius, quod ministri sacramenti agunt in persona ecclesiae, cujus sunt ministri, in verbis autem, quae proferuntur, exprimitur intentio ecclesiae, quae sufficit ad perfectionem sacramenti, nisi contrarium exterius exprimatur.* Intelligit autem Thomas in his verbis Alexandrum Alensem, qui in lib. IV. sent. dist. 6. q. 13. art. 4. memb. 1. format objectionem: *si requiritur intentio in baptizante, non poterit baptizatus esse certus?* respondet autem, *cum aliquis debet baptizari, adhibenda est diligentia, quod non committatur alicui suspecto de haeresi, dum autem non suspecto offertur, licet intentio baptizantis non innotescat certitudinaliter & vehementer, tamen innotescit vehementi praesumtione & hoc saluti baptizati adulti cum propria fide & intentione sufficit.* De parvulis dicit, *pie supponi & credi posse, quod summus sacerdos suppleat, quod desit sacramento, cum ipsius virtus non fit alligata sacramentis.* Ceterum cum Thomas manifeste adferat, ministros agere in persona ecclesiæ, ac in verbis, quæ proferuntur exterius, manifestari intentionem ecclesiæ, quæ ad perfectionem sacramenti sufficiat, nisi exterius contrarium exprimatur, inde adparet, quod non requirat interiorem ministri intentionem ad sacramenti integritatem, sed sufficere observationem institutionis & expressionem verborum, in qua continetur intentio ecclesiæ. Urget hunc locum Thomæ Catharinus, cui Bellarminus respondet, *Thomam non loqui de perfectione sacramenti simpliciter, sed de perfectione coram hominibus, quae sufficiat ad humanam certitudinem, cum alibi intentionem ministri ad sacramenti perfectionem requirat.* Nos in medio relinquimus, an Catharino satisfactum sit hoc responso, certe si

minister agit nomine ecclesiæ, utique intentio ecclesiæ erit sufficiens ad perfectionem sacramenti etiam in se. Quamvis igitur Thomas alibi requirat intentionem ministri, tamen quando illa non adest, intentionem ecclesiæ vicem subire illius intentionis, quam minister debebat adhibere, videtur statuere: quemadmodum nos dicimus in casu necessitatis preces ecclesiæ subvenire infanti non baptizato, cum parentes impii preces pro fructu ventris negligunt: ita intentionem ecclesiæ judicat Thomas infanti baptizato subvenire, si minister in baptismo intentionem suam vel ex negligentia non adferat, vel ex malitia subtrahat. Defectus causæ *secundae* facile suppleri possunt a *prima*, dicunt philosophi. Biel lib. IV. sent. dist. 6. prop. 3. statuit, *quod ad veritatem baptismi requiratur intentio ministri, non tantum respectu actus ut objecti, sed etiam respectu ejus ut finis*, addit tamen, *ad veritatem sacramenti non requiri intentionem respectu baptismalis effectus in specie, sed sufficere intendi, quod ecclesia intendit in genere.* Angelus in summa disputat ex Hostiensi, *si quis solum intenderet baptizare masculum, & fœmellam interim baptizaret, quod non conferret verum sacramentum.*

Sententia Trid. concilii de ministri intentione.

§. XXXVII. Concilium Trid. sess. VII. can. XI. has Scholasticorum disputationes sub anathematis fulmine credendas proponit. *Si quis dixerit in ministris, dum sacramenta conficiunt & conferunt, non requiri intentionem saltem faciendi, quod facit ecclesia, anathema sit* (*). Chemnitius recitans hunc canonem subjungit: *dogma illud, quod ad veritatem*

(*) Canon hicce concilii Tridentini desumtus est ex decretis EUGENII IV. P. R. ad Armenos in concilio Florentino, ubi hæc leguntur verba: *Omnia sacramenta tribus perficiuntur, videlicet rebus, tanquam materia, verbis tanquam forma, & persona ministri conferentis sacramentum, cum intentione faciendi, quod facit ecclesia: quorum si aliquid desit, non perficitur sacramentum.* Anathema quoque in eos evibratur, qui dixerint, *in ministris dum sacramenta conficiunt & conferunt, non requiri intentionem saltim faciendi, quod facit ecclesia.* Quæ verba per se ambigua duplici accipi possunt sensu. Vel enim *intentio* ministri sacramentum conficientis & conferentis necessaria statuitur ad *actus* sacramenti *maxime principales*, e quibus forma sacramenti constat, ne quid omittatur, aut perverse, & contra Christi intentionem fiat; vel intentio ista statuitur necessaria ad *veritatem, integritatem*, & *effectum* sacramenti. *Priori*, non *posteriori* sensu, intentionem ministri ecclesiæ necessariam esse, statuit olim THOMAS CATHARINUS, ordinis prædicatorum theologus, qui sessioni VII. concilii Tridentini MDXLVII. interfuit, Minorensis primum episcopus, deinde ad archiepiscopatum Compsæ in Italia a JULIO III. præsule Romano promotus. Edidit is, sedentibus adhuc patribus Tridentinis, opusculum de *intentione ministri*, in quo inter alia ita scribit: *Dicendum, quod intentio ministri dicitur esse in hoc, ut intendat facere, quod Christus & ecclesia facit, etiamsi nihil ipse credat fieri.* Et paulo post disertis verbis adserit: completum dici posse sacramentum, si minister ecclesiæ *exterius faciat, quod faciat ecclesia.* Eandem sententiam amplexi sunt complures alii cœtus Romani doctores, quos excitavit HONORATUS TOURNELY, theologus Parisiensis, in *prælectionibus theolog. tom. III. part. 1. de sacram. in genere quæst. VII. art. I. p. 65, seqq.* Quibus tamen jungi merentur JAC. LE FEVRE in *motif invincibles p. 322. seqq.* itemque auctor libri, qui inscribitur: *le protestant pacifique p. 72.* Ut alios taceamus. Recte vero ex ecclesiæ Reformatæ theologis LUDOV. LE BLANC in *thesibus Sedanens. p. 798.* pronunciat, *manifestum esse, si intentiam protestantium a Catharini sententia in hac quæstione nihil quoad rem ipsam differre; ac proinde defendi posse, eorum hac in parte doctrinam, in ipso concilio Tridentino non esse damnatam.* Adjungi merentur ex nostris theologis MART. CHEMNITIUS in *exam. concilii Trident.* nec non HIERONYM. KROMAYERUS, in *theologia positivo-polem. part. II. p. 413.* ubi hæc leguntur verba: *Nos licet intentionem ad formam, vel actus maxime principales, ex quibus sacramenti forma constat, ut sunt in cœna consecratio, distributio, manducatio & bibitio, ne quid omittatur, aut perperam fiat; non tamen intentionem ad finem, gratiam scilicet Dei utentibus applicandam & communicandam, a ministro dispensante requirimus, sed causæ principalis intentionem sufficere statuimus.*

tem sacramenti necessaria sit talis intentio ministri, qui non tantum respiciat ipsum actum conferendi sacramenti juxta formam institutionis: sed quae respiciat etiam finem sacramenti, non habere in scripturis fundamentum. Bellarminus *exclamat, merum hoc esse mendacium, quod concilium definierit intentionem finis esse necessariam, cum non nominet finem sacramenti.* Resp. cur ergo non loquuntur clarius Tridentini patres? dicunt, *requiri intentionem faciendi, quod facit ecclesia*, id vero non solum de ipso *actu*, sed etiam *fine* sacramenti intelligi posse, ne ipse quidem Bellarminus negabit: sic enim scribit in cap. seq. 28. §. 17. *Verba illa Innocentii: etiamsi gerat in mente non facere, quod facit ecclesia, duobus modis intelligi possunt, uno modo de eo, quod facit ecclesia, quantum ad substantiam actionis; altero modo quantum ad effectum illius actionis. Posteriori modo intellexit Innocentius, & est sensus: Etiamsi minister non gerat in mente facere, quod facit ecclesia, id est, justificare hominem a peccatis, quia nimirum putat non habere talem virtutem illam ceremoniam, tamen si intendit vere facere ceremoniam, quam facit ecclesia, satis est.* Vides ipsum Bellarminum fateri, quod intentio faciendi, quod facit ecclesia, de intentione finis accipi possit. & in verbis Innocentii etiam accipi debeat. Cur ergo Chemnitium flagellat, quod eodem sensu verba canonis accipi posse statuat? Adde quod Chemnitius neutram intentionem ministri ad integritatem sacramenti necessario & *essentialiter* requiri ostendat, modo observentur *substantialia*, nec sit inimica quædam subsannatio aut ridiculus lusus, sed actio sacra, solennis & ecclesiastica, institutioni Christi conformis.

Bellarmini de intentione sententia.

§ XXXVIII. Videamus, quomodo Bellarminus concilii mentem declaret. Primo dicit, *melius quidem esse habere intentionem particularem, id est, conferendi sacramentum baptismi, absolutionis, consecrandi eucharistiam &c. interim sufficere intentionem generalem faciendi, quod facit ecclesia: Secundo non opus esse intendere, quod facit ecclesia Romana, sed quod facit vera ecclesia quaecunque illa sit, vel quod Christus instituit, vel quod faciunt christiani:* Tertio *non requiri necessario actualem intentionem, nec sufficere habitualem, sed requiri & sufficere virtualem, dandam tamen esse operam, ut habeatur actualis.* Destitutus scripturæ fundamentis & patrum suffragiis format quasdam rationes: *Sicut certa forma verborum requiritur necessario, ut determinetur indifferentia materiae: ita requiritur aliquid, quo determinetur indifferentia formae. Nam illa verba: Ego te baptizo; & similia possunt varias habere significationes, baptizare enim est tingere aquis, tingit autem aquis, qui lavat sordes corporis, qui refrigerat, qui lavando medetur &c. At nihil fingi potest, quo determinetur haec indifferentia formae, nisi intentio ministri, qui illa verba profert, & cujus est tota actio. Ergo.* Resp. 1.) Non audis hic Spiritus sancti oracula, sed rationis humanæ cogitata: jam vero ex principiis rationis nunquam exstirpi poterunt articuli fidei sub anathematis fulmine ad credendum propositi, ubi destituimur manifestis & perspicuis scripturæ sacræ testimoniis. 2.) Argumentum hoc est Thomæ & Richardi, qui illud sic proponunt: Quando concurrunt plura ad unum effectum, oportet quod aliquomodo uniantur. Ad sacramentum baptismi concurrunt elementum, verba, minister & suscipiens, quæ sunt plura distincta. Ergo requiritur aliquid conjungens, quod non videtur aliud, nisi intentio ministri. Sed Scotus hanc rationem impugnat, & Biel infirmitatem ejus agnoscit, quia *in signo ad placitum instituto* (inquit Scotus) *possunt multa concurrere ad rationem unius signi propter actum instituentis, licet nihil aliud sit, propter quod habeant unitatem.* 3.) Thomas (quem Bellarminus hic sequitur) in explicatione hujus argumenti sic progreditur part. III. q. 64. art. 8. *Quando aliquid se habet ad multa, oportet quod per aliquid determinetur ad unum, si illud effici debeat. Ablutio aquae, quae fit in baptismo, potest ordinari & ad munditiem corporalem & ad sanctitatem spiritualem & ad laudum,*

Argumenta pro necessitate intentionis adstruenda 1.) Intentio determinat formam.

dum, ideo oportet quod determinetur ad unum, id est, ad sacramentalem effectum per intentionem abluentis, & haec intentio exprimitur per verba, quae in sacramentis dicuntur, puta cum dicit: Ego te baptizo in nomine Patris &c. Ubi observa, si requiratur intentio quoad *sacramentalem* effectum, utique etiam requiretur intentio, non tantum respectu *actus*, sed etiam respectu *finis*, quod tamen ante negatum ibat Bellarminus. 4.) Significationem verbi *baptizandi* dicimus satis determinari verbis illis additis, in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti; significatur enim his verbis *primo* baptismum non esse ordinationem humanam, sed institutionem divinam, sanctum nov. test. sacramentum a Deo ipso, qui est unus in *essentia* & trinus in *personis*, institutum. *Deinde* ministrum evangelii non suo nomine aut proprio ausu vel arbitrio, sed nomine & loco Dei agere, cujus sit minister, legatus & œconomus. *Tertio* invocari super hac baptismi aqua nomen veri Dei, ut in hac actione sit efficax, juxta promissionem ac institutionem suam. *Quarto* aquam baptismi non esse mere ac nude aquam, sed aquam verbo sanctificatam & verbo conjunctam, per quam tota sacrosancta Trinitas velit esse efficax, ita ut Deus pater baptizatum propter meritum Filii a peccatis abluat, in gratiam recipiat, & Spiritu sancto regeneret, renovet & obsignet. *Denique* baptizatum εἰς ὄνομα in nomen Patris, Filii & Spiritus sancti hoc ipso obligari ad agnitionem, invocationem & cultum veri Dei. 5.) At inquit Bellarminus: *si Christi institutio id faceret, ut illa verba id significarent, modo proferantur exterius sine ullo ordine ad intentionem dicentis, quare non esset verum sacramentum, si illa verba a psittaco proferrentur?* Resp. non jocularem vel psittaci baptismum instituit Christus, sed actionem sacram, solennem & ecclesiasticam; ergo propter institutionem Christi verus & integer est baptismus, si in usu ecclesiastico haec actio a ministro instituitur, quamvis intentionem debitam non adferat. *Determinatio & adplicatio actionis est a causa agente principali*, Thomas part. III. q. 64. art. 2. jam vero Christus est causa agens principalis in sacramentorum consecratione & administratione, minister tantum instrumentalis. Ergo Christus est causa non solum operationis, sed etiam adplicationis sacramentorum, qui non *naturaliter* (ut ignis) sed *voluntarie* & deliberate agit; operatur autem toties, quoties juxta ipsius institutionem in usu ecclesiastico actio instituitur; frustraneum igitur est de joculari vel psittaci baptismo quærere, cum non fiat in usu ecclesiastico juxta Christi institutionem.

§. XXXIX. II.) *Ministri sacramentorum sunt instrumenta Dei, & quidem instrumenta animata*, Matthæi XXIV. *Quis est fidelis & prudens servus &c. Unde dicuntur praepositi* Rom. XII. Heb. XIII. Confert Bellarminus hoc loco ministros ecclesiæ *cum praesidibus & judicibus in urbe, qui nomine regis jus dicunt & gubernant populos, in quibus non solum corpus & sensus, sed etiam prudentia & voluntas sunt instrumenta. Non enim rex determinat actiones particulares, sed relinquit in arbitrio instrumenti, quare in talibus requiritur necessario non solum potestas, sed etiam voluntas & proinde intentio exercendi actiones: tales ministros esse ecclesiae pastores* colligit Bellarminus ex eo, *quod prudentia & fidelitas in illis requiritur, & quod praepositi dicuntur, ita ut sit in illorum arbitrio facere & non facere, sicut Joh. XX. in eorum arbitrio relinquitur, ut solvant vel ligent.* Resp. 1.) Potestas ministrorum non est *authentica* ac judiciaria, more politico, sed *ministerialis* & ecclesiastica, nec reliquit Deus in arbitrio ipsorum ut solvant vel ligent, sed pœnitentes jussit solvere, impœnitentes ligare, contra hoc mandatum & institutum Dei si minister agat, irritum est coram Deo. 2.) Magnum discrimen est inter judices politicos & ministros ecclesiæ. Rex constituens præsides & judices non potest coram adesse & actiones eorum intueri, sed Christus perpetuo adest ecclesiæ & ministerio, ideo ipse per ministros baptizat, sacramentum cœnæ administrat, absolvit, prædicat &c. Si vel maxime minister in prædicatione verbi & administratione sacramentorum debitam non adhibeat intentionem,

2.) *Ministri sunt instrumenta animata.*

nem, tamen Christus est, qui docet, absolvit, baptizat &c. modo institutio ejus sancta & inviolata observetur. 3.) Invertimus proinde argumentum: Negligentia vel odium servi non præjudicat liberalitati Domini. Quemadmodum igitur ille, qui veram agit pœnitentiam & absolutionem petit, vere a Deo absolvitur a peccatis, si vel maxime minister ex odio vel invidia absolutionem ei deneget: ita qui baptismum accipit juxta Christi institutionem, sortitur effectum baptismi, etiamsi vel sine intentione vel perversa intentione minister baptismum administret. 4.) Hypothesis argumenti Bellarmini consistit in eo, quod ministris ecclesiæ absoluta, authentica & judiciaria quædam potestas verbi & sacramentorum sit data, adeo ut *multi pereant, saltem ex eo, quod ministrum absolventem habere non possint*, ut superius ex Bellarmino audivimus; sed ne uno quidem scripturæ apice talis potestas probari potest. Fidelitas & prudentia in illis requiritur tanquam in *οἰκονόμοις μυστηρίων Θεῦ*, 1 Cor. IV. 1. & 2. *ut sermonem veritatis recte secent*, 2 Tim. II. 15. legis minas securis, consolationem evangelii contritis cordibus proponendo, nec indignis sacramenta administrent, hac ratione *margaritas porcis objicientes*; Matth. VII. 6. interim tamen prohibentur *καταχυριεύειν τῶν κλήρων*, 1 Petr. V. 3. *dominari fidei auditorum*, 2 Cor. I. 24. Ministri enim sunt ecclesiæ, non domini. 1 Cor. III. 21. *Omnia vestra sunt, v. 22. sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas.* Observetur ergo probe, qua intentione necessitatem intentionis Bellarminus propugnet, ut videlicet dominatum illum & judiciariam potestatem sacerdotum in ecclesia stabiliat.

3.) *Verba Sacramentorum sunt practica.*

§. XL. III.) *Verba sacramentorum non sunt speculativa, quae efficaciam suam habent in significando, a quocunque dicantur, sed practica, quae praeter significationem habent efficientiam. Jam vero verba practica non habent efficaciam, nisi dicantur ab eo, qui habet potestatem & voluntatem faciendi, quod verba significant.* Resp. 1.) Argumentum hoc petitum est ex Alexandro Alensi & Scoto, qui infirmitatem superiorum argumentorum agnoscentes illud excogitarunt. Proponunt autem id hoc modo: *Actus ministrandi sacramentum est actus humanus, qui per intellectum & voluntatem causatur ab homine, ergo requiritur intentio in agente.* Consequentiam probant, quia *actus casualis, fortuitus aut per impetum factus, & ita sine intentione non est humanus.* 2. Physic. Antecedens probant, quia *actus ille est actus, ad quem obligavit Deus ministrum ex parte sui ad dispensandum & suscipientem ex parte sui ad suscipiendum, sed super actu fortuito non cadit obligatio.* Alensis addit duas rationes, primo, *quia injuria & irreverentia sacramento fieret, si sine intentione fieret ex impetu, temere & a casu:* deinde, *periculum salutis est baptizato, si non recte ministraretur cum bona cautela & providentia, ne quid omittatur, quod ad veritatem baptismi necessario requiritur.* Hæc illi. 2.) Dicimus autem, ministros ecclesiæ in administratione sacramentorum esse dispensatores beneficii alieni, nequaquam vero dominos & judices, proprio arbitrio ac potestate agentes, nec verbis sacramentorum tribuendam esse magicam quandam vim & efficaciam ipsis syllabis & literis verborum inhærentem, nec externam illam pronunciationem verborum sacramentalium esse causam unionis sacramentalis, sed Christum *Θεάνθρωπον*; hic, quoties in usu ecclesiastico sacramenta administrantur, vi mandati, promissionis & institutionis suæ adest, & per sacramenta distribuit bona cœlestia, quod tamen non facit immediate, sed mediate per legitimos ecclesiæ ministros, qui sunt causa *instrumentalis*, quæ in agendo semper respicit *principalem*, ab ea determinatur, & agendi vim sortitur. Quemadmodum externa verbi prædicatio, non qua est actio prædicantis, convertit hominem, sed quatenus Spiritus sanctus per eam operatur, 1 Cor. III. 5. Cathedram in cœlo habet, qui intus docet: ita quoque verborum sacramentalium vis & efficacia, ut per ea res terrenæ fiant organa & *ὀχήματα* rerum cœlestium, non pendet *efficienter* ab intentione vel potestate ministri, nec hæret *subjective* in quantitate literarum ac syllabarum, vel etiam sono verborum, sed in solidum

pendet ab institutione, ordinatione, promissione & actione Christi, ecclesiæ suæ perpetuo præsentis, & per ministros docentis, absolventis, & sacramenta distribuentis, & hoc est, quod Augustinus dicit lib. III. contra Donatist. cap. 14. *Sacramenta confici non fide utentis vel administrantis, sed verbis auctoris.* 3.) Bellarminus fatetur, *duas distinctas de virtute operativa verborum sacramentalium inter scholasticos & recentiores scriptores agitari opiniones.* Aliqui enim, ut Cajetanus part. III. q. 64. art. 1. Sotus lib. IV. dist. 1. q. 5. art. 1. & Barthol. Ledesma ibidem volunt, *in ipso etiam ministro esse virtutem operativam efficienter & instrumentaliter, ut est in sacramento.* Alii vero sentiunt, *ministrum non habere in se ullam vim efficientem respectu justificationis, sed eam solum esse in sacramento, ministrum autem solum concurrere adplicando sacramenta*; Thomas part. III. q. 94. art. 1. Bellarminus priorem sententiam judicat probabiliorem, quam nos dicimus a veritate magis recedere, solus enim Deus spiritualem gratiam per verbum & sacramenta distribuit, *minister plantat & rigat, Deus dat incrementum.* Cyprianus de bapt. Christi: *Verborum solemnitas & sacri invocatio nominis & signa institutionibus apostolicis sacerdotum ministerio attributa visibile celebrant sacramentum, rem vero ipsam Spiritus sanctus format & efficit.* Ambrosius lib. IV. de sacrament. cap. IV. *Hoc igitur adsruemus, ubi venitur ut conficiatur venerabile sacramentum, jam non suis sermonibus sacerdos, sed utitur sermonibus Christi, ergo sermo Christi hoc conficit sacramentum.* Chrysostomus hom. VII. de pass. *Et nunc praesto est Christus, qui illam ornavit mensam, ipse ipsam quoque consecrat, non enim homo est, qui proposita panem & vinum corpus Christi facit & sanguinem, sed ille, qui crucifixus est pro nobis, Christus, sacerdotis ore verba proferuntur, sed Dei virtute consecrantur.* Idem homil. de prodit. Jud. *Sicut illa vox:* crescite & multiplicamini, *semel quidem dicta est, sed omni tempore sentit effectum ad generationem operante natura; ita & vox illa:* hoc est corpus meum *&c. semel quidem dicta est, sed per omnes mensas ecclesiae usque ad hodiernum diem & usque ad ejus adventum praestat sacrificio firmitatem.* In 1 Tim. II. *Non possunt, quae Deus ipse largitur, veluti sacerdotali virtute perfici, omnia quippe sana divinae gratiae, hujus tantum munus est aperire os, ceterum Deus cuncta operatur.* 4.) At, inquit Bellarminus, *verba sacramentalia non habent virtutem, & proinde non sunt sacramentalia, nisi quando moventur a Deo ut instrumenta, non autem moventur a Deo ut instrumenta, nisi quando pronunciantur ab eo, cui ipse commisit, quare semper aliquo modo pendent verba sacramentalia a ministri potestate & voluntate.* Resp. recte dicitur, verba sacramentalia non habere virtutem, & proinde non esse sacramentalia, nisi quando moventur a Deo ut instrumenta; (ex quo immediate sequitur, vim illam sacramentalem non inhærere ipsis literis ac syllabis vel etiam pronunciationi horum verborum, sed ab institutione & ordinatione Christi pendere) recte etiam additur, non moveri a Deo illa verba ut instrumenta, nisi quando pronunciantur ab eo, cui ipse commisit, h. e. in administratione sacramentorum requiri pronunciationem verborum & repetitionem institutionis, sed minus recte infertur, verborum sacramentalium virtutem a ministri potestate & voluntate, hoc est, intentione aliquo modo pendere. Quamvis enim vix fieri posse judicemus, ut minister consecret & administret sacramentum absque *virtuali* illa (quam Bellarminus ita vocat) intentione, ut externum illum conficiendi actum non intendat, vel in ipso actu, vel paulo ante actum, tamen si observetur institutio divina, & *substantialia* cujusque sacramenti requisita adsint, integrum est sacramentum, etiamsi ministri intentio non adsit, unde Paludanus scribit lib. IV. sent. dist. 6. q. 2. *Posse sustineri, quod sola verborum expressio sufficiat,* ac Thomas part. III. q. 64. art. 8. statuit, *intentionem exprimi per verba, quae in sacramentis dicuntur.*

§. XLI. IV.) *Absurda ex eo sequuntur, si ministri intentio non judicatur necessaria ad integritatem sacramenti. Si enim parens ali-*

4.) Absurda sequuntur ex negata intentionis necessitate.

aliquis filium in balneum duceret, & dum puerum immergeret dicens: Lavo te in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti, nimirum invocans Deum, ut bene cedat lotio, & nihil de baptismo cogitans, tunc puer deberet dici baptizatus. Si sacerdos in mensa legeret evangelium, & recitaret illa verba: Hoc est corpus meum, &c. hic est sanguis meus, jam totus panis & totum vinum esset consecratum. Si, cum aliquis ancillam conducit, diceret: accipio te in meam (intelligens, sed non exprimens,) ancillam, & illa diceret: accipio te in meum (intelligens, sed non exprimens,) herum, jam illi essent conjugati. Resp. 1.) Sacramenta sunt actiones sacræ & solennes divinitus institutæ, in usu ecclesiastico debita reverentia administrandæ, ubicunque ergo non observatur illa institutio Christi, non potest sacramentorum administratio dici, quidquid mimice, joculariter & ludicre geritur. 2.) Ipse actus exterior lotionis illius ab homine privato extra casum necessitatis in communi balneo susceptæ, ostendit non administrari baptismum, solenne illud nov. test. sacramentum a Christo institutum, sed communem quandam institui lotionem; idem de pronunciatione verborum cœnæ in mensa statuendum. An matrimonium sit sacramentum, suo adparebit loco. 3.) Ex Bellarmini sententia consequuntur efficaciter illa absurda, quod sacramenta non a sola institutione & actione Dei, sed etiam qualitate ministri quodammodo pendeant, quod nemo possit esse certus, se esse baptizatum, & verum corpus ac sanguinem Christi in cœna accipere; quod negligentia vel malitia ministri obsit alterius saluti; quod sacramenta conficiantur non tantum verbis auctoris, sed etiam intentione & fide administrantis; quod causa instrumentalis deroget actioni & efficaciæ causæ principalis. 4.) Si verba sacramentalia & sacerdotes in se habent virtutem quandam non *instrumentaliter* tantum, sed etiam *efficienter operativam*, (ut Bellarminus statuit) consequens fuerit, quod sacerdos sua intentione per verba sacramentalia omnes panes & omnia vina in corpus & sanguinem Christi convertere possit, etiam extra usum ecclesiasticum a Christo institutum: & quidni? Gabr. Biel lect. IV. super can. miss. adserit: *confectionem corporis in sacramento fieri aliqua occulta virtute non insistente ei, a quo fit, sed adsistente, secundum quem modum* (inquit) *malefici & incantantes quosdam effectus producere dicuntur & extrahere lac vaccarum de sedibus vel manubriis securium, quod non fit naturali virtute maleficorum nec ex eorum merito, sed virtute occulta sive mala sive bona.* Idem in quæstione: Cur canon tacite mussitandus? *Fertur, quod cum antiquitus publice & alta voce canon diceretur, omnes pene per usum illum sciebant, & in plateis & in vicis illum decantabant. Unde cum quidam pastores in agro pane super lapidem posito canonem dicerent, ad prolationem verborum illorum panis conversus est in carnem, ipsi autem igne de cælo sunt percussi, propter quod patres statuerunt, ut de cætero canon diceretur sub silentio.*

CAPUT V.

Sectio I.

DE DISPENSATIONE SACRAMENTORUM.

Dispensatio Sacramentorum consistit in δόσει καὶ λήψει.

§. XLII. Egimus hactenus de causa instrumentali, sive ministeriali, per quam Deus ordinarie dispensat sacramenta in ecclesia, quem diximus esse ministrum ecclesiæ legitime vocatum, restat ut de ipsa *dispensatione sacramentali* agamus, quæ in δόσει καὶ λήψει consistit. Δόσις notat actionem administrantis divinitus præscriptam, λῆψις sacramenti receptionem. Sic δόσις in circumcisione est amputare præpurium, juxta Dei verbum; in agno paschali δόσις est agnum anniculum, masculum, immaculatum &c. segregare, mactare & ad manducandum præparare ritu divinitus instituto. In baptismo δόσις est aquam homini adfundere, vel in aquam immergere in nomine

Patris, Filii & Spiritus sancti. In sacra cœna δόσις est, panem benedictum, qui est κοινωνία corporis Christi, & vinum benedictum, quod est κοινωνία sanguinis Christi, ad manducandum & bibendum distribuere. Λῆψις in circumcisione est amputationem præputii sustinere; in agno paschali agnum assatum certis ritibus manducare; in baptismo aqua adfundi vel in eam mergi in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti; in sacra cœna panem benedictum manducare, & ex benedicto calice bibere. Ubi observandum: 1.) Unam eandemque actionem interdum esse δόσιν καὶ λῆψιν; sed diverso respectu. Sic amputatio pelliculæ est δόσις respectu administrantis hoc sacramentum, λῆψις respectu suscipientis. Quando Abraham se ipsum circumcidit Gen. XVII. 24. duplicem sustinuit personam, tum administrantis, tum suscipientis sacramentum. 2.) Λῆψιν sacramentalem vel esse simplicem ἀναδοχὴν & meram passionem sacramentum suscipientis, ut in circumcisione & baptismo; vel etiam actionem quandam habere conjunctam, ut in agno paschali & cœna dominica.

quenda a τρόπῳ δόσεως.

§. XLIII. Ut autem in aliis rebus, ita quoque hoc loco adcurate distinguendum inter *rem* & rei *modum*, inter ipsam δόσιν καὶ λῆψιν, & inter δόσεως καὶ λήψεως τρόπον. Δόσις καὶ λῆψις administratio, dispensatio, exhibitio & acceptio sacramenti simpliciter sunt necessariæ, nec ullam patiuntur exceptionem, sed modus δόσεως καὶ λήψεως aliquam libertatem & variationem admittit. Exemplis res erit clarior. In baptismo simpliciter necessarium est, hominem aqua baptizari, hoc est, ablui in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti, sive autem illa ablutio fiat immersione in aquam, sive adfusione aquæ, nihil interest, ut ostensum fuit in tract. germ. de baptismo cap. 11. Mersio in aquam usitata est orientalibus in locis calidioribus; adfusio recepta est septentrionalibus propter circumstantem aëris frigiditatem. Sic in sacra cœna simpliciter necessarium est, panem benedictum, qui est κοινωνία corporis Christi, distribui ad manducandum, sive autem ante actionem cœnæ præparetur, ut distribui possit, sive in ipsa actione frangatur, deturque vel in manum, vel in os accipientis, in christiana libertate positum est, ut ostendimus in tractat. germ. de sacra cœna cap. 15. & 16.

Δόσις distinguenda a τρόπῳ δόσεως.

Sectio II.

DE OBJECTO ET SUBJECTO SACRAMENTORUM.

Objectum sacramentorum.

§. XLIV. Ceterum cum in actionibus emanantibus ratio etiam habenda sit objecti, ideo sacramentorum *objectum* hoc loco explicandum erit. Dicimus autem sacramenta instituta esse & dispensari debere *solis hominibus* & quidem *viventibus*. Adparet id 1.) ex *institutione* cujuslibet sacramenti: 2.) ex *fine* institutionis: 3.) ex illis, quæ *essentialiter* ad sacramentorum integritatem pertinent, quorum quædam ita comparata sunt, ut non nisi hominibus iisque viventibus conveniant. Porro circumcisio in vet. test. solis masculis administrabatur apud Israëlitas, sed baptismus, qui in nov. test. in locum circumcisionis successit Col. II. 11. recte etiam fœminis administratur, ut ostensum fuit in tract. germ. de bapt. c. 19. qua in parte discrimen quoddam occurrit in sacramento initiationis vet. ac nov. test. Sed in sacramento confirmationis utriusque testamenti pulcerrima est analogia. Quemadmodum enim ifscircumciso non licebat manducare pascha, sed oportebat ipsum prius circumcisionis sacramentum suscipere: Exod. XII. 48. 49. ita quoque ad mensam Domini admittendi sunt soli baptizati christiani, illi scilicet, qui se ipsos probare possunt, qua de re late dictum fuit in tract. germ. de cœna cap. 29. & 30. ex quo judicium fieri potest de consuetudine primitivæ ecclesiæ eucharistiam infantibus dandi, & mortuorum ori imponendi; Dionysio, Cypriano, Augustino & Innocentio attestantibus.

§. XLV.

Subjectum sive materia circa quam sacramentum.

§. XLV. Cumque actiones definiendæ sint ex genere, subjecto & fine, ideo de *subjecto* & *fine* actionum sacramentalium disserendum restat. *Subjectum* sive materia, circa quam dispensatio sacramenti versatur, est res certa divinam vocationem habens, hoc est, certo, peculiari & expresso verbo Dei denominata, præscripta & ad certum usum determinata. Quid autem in quolibet sacramento rei illius nomine veniat, id ex institutione cujusque colligendum. Circumcisio occupatur circa præputium amputandum. Pascha circa agnum certis ritibus mactandum & manducandum. Baptismus habet aquam, sed non solam. Cœna dominica panem & vinum, sed non solum, inde Irenæus dicebat *eucharistiam constare ex duabus rebus, terrena & cœlesti* lib. IV. cap. 34. Per terrenam intelligit panem & vinum, per cœlestem corpus & sanguinem Domini. Res terrena sive elementum externum in sacramentis, cum *percipiat vocationem Dei*, ut loquitur Irenæus l. d. separatur per eam ab usu communi, sanctificatur & ad usum sacramentalem destinatur, ut sit ὄχημα organum ac medium bonorum cœlestium sive rei cœlestis offerendæ & applicandæ. Quid vero rei cœlestis nomine in quolibet sacramento veniat, quæve unio sit rei terrenæ & cœlestis, adeoque quid de cujusque sacramenti natura & essentia statuendum sit, id omnium rectissime ex propria sede, hoc est, ex verbis institutionis cujusque sacramenti cognosci potest & debet. Quod enim quidam generalem analogiam in ipsa essentia sacramentorum vet. & nov. test. quærunt, unam eandemque rei terrenæ & cœlestis unionem videlicet χάριτικὴν & *significativam* tantum in omnibus tam vet. quam nov. test. sacramentis comminiscentes, id cum ipsa speciali singulorum sacramentorum institutione pugnare alibi ostendetur.

Sectio III.

DE FORMA SACRAMENTORUM.

Quodlibet sacramentum habet propriam formam.

§. XLVI. Et quia quodlibet sacramentum habet specificam actionem circa proprium suum subjectum, hoc est, peculiarem certæ rei administrationem ac dispensationem, peculiari institutionis verbo expressam, ideo etiam habet propriam & peculiarem suam *formam*, per quam est, quod dicitur, & ab aliis omnibus distinguitur. Si dicas, actio est genus in definitione sacramentorum, jam vero genus materiæ, differentia formæ respondet in definitione, ergo forma sacramenti cujusque non potest statui in actione. *Resp.* distinguendum inter actionem communiter consideratam & certis circumstantiis determinatam, sive inter actionem *communem* & *propriam*. Actio communis est genus sacramenti γενικῶς consideratí, cum enim omne sacramentum in actione consistat, ideo merito per actionem definitur. Actio propria, hoc est, certo subjecto & aliis circumstantiis determinata, est forma cujusque sacramenti in specie consideratí. Sic forma circumcisionis est amputatio præputii juxta mandatum Dei. Forma paschatis est manducatio agni paschalis, certis ritibus mactati & præparati. Forma baptismi est ablutio hominis in aqua facta in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti. Forma sacræ cœnæ est manducatio panis benedicti, qui est κοινωνία corporis Christi, & bibitio vini benedicti, quod est κοινωνία sanguinis Christi: ubi amputatio, ablutio & manducatio generis locum obtinent, sed subjectum sive materia, circa quam hæ actiones versantur, differentiæ specificæ locum supplet. Præcipiunt enim logici, actiones definiendas esse mentione subjecti, objecti, efficientis & finis, loco specificæ differentiæ generi addita.

Actus sacramentales sunt vel præparatorii vel essentiales.

§. XLVII. Observandum tamen hoc loco, actus sacramentales esse in duplici differentia, quidam sunt *præparatorii* sive *ministeriales*, quidam vero *essentiales* & *principales*. Sic agni segregatio, mactatio

& assatio sunt actus præparatorii & ministeriales in paschate, qui inserviunt manducationi, quæ est actus essentialis & principalis. Tales actus principales & essentiales quandoque plures sunt, ut in sacra cœna benedictio, distributio & manducatio, quandoque vero unus, ut in baptismate ablutio, quæ omnia ex speciali cujusque sacramenti ἐξηγήσει erunt manifestiora.

An forma sacramentorum consistat in analogia signi ficativa?

§. XLVIII. Qui Calvinum sequuntur, formam sacramenti constituunt in analogia *significativa* sive relatione σχετικῇ signi ad rem signatam. Bucanus loc. XLVI. *Esse sacramenti nihil aliud est, quam ad signatum & sacramentum, seu rem significatam referri.* Polanus lib. I part. theol. p. 225. *Sacramenti forma interna ac essentialis est pulcerrima illa analogia & similitudo signi & significati.* Atqui hæc analogia *significativa*, 1.) non exprimitur in institutione cujusque sacramenti; 2.) tollit discrimen sacramentorum vet. & nov. test. quæ differunt ut *umbra* & *corpus*, Col. II. 17. Hebr. X. 1. 3.) Non dat suum esse sacramento, cum etiam extra sacramentum locum habeat; 4.) Sacramenta vet. test. statuit clariora & illustriora sacramentis nov. test. 5.) confundit sacrificia ac typos reliquos vet. test. cum sacramentis proprie sic dictis; 6.) infert sacramentum esse posse sine actione sacramentali, quæ membra luculenter probat Menzerus tom. II. disput. Giss. 6. disp. thes. 49. Ergo non est forma sacramenti. Non negamus, sacramenta integra habere suas significationes, sed in illis non consistit forma sacramentalis, verum pertinent illæ ad finem sacramentorum, nec ad finem primarium & principalem, sed minus principalem & secundarium. Nec inficias imus, panem eucharisticum dici posse signum corporis scilicet præsentis, licet invisibilis; sed officium sacramentale panis & vini eucharistici in significando tantummodo corpore & sanguine Christi consistere, ac proinde significativam illam analogiam esse sacræ cœnæ formam, id vero διαρρηδὴν negamus, cum Christus expresse dicat: *Accipite, comedite. Hoc est corpus meum. Bibite, hoc est sanguis meus*, cum apostolus panem, quem in sacra cœna frangimus, non significationem, sed κοινωνίαν corporis Christi adpellet, qua de re in tractatu germ. de cœna pluribus fuit actum.

An fides sit forma sacramenti?

§. XLIX. Ne vero nimis abjecte de sacramentorum essentia sentire videantur, ideo specioſe declamitant, quod symbola sacramentalia non tantum sint signa significantia, sed etiam præbentia & exhibentia rem cœlestem; nimirum credentibus, inde fidem ad formam sacramenti referunt. Grynæus probl. part. II. f. 118. *Sacramenta fidei solis fidelibus sunt sacramenta, eadem autem infidelibus non sunt sacramenta.* Piscator contra dictum Hoffin. p. 147. *Sacramenta pendent a fide sumentis, vel ut a causa formali saltem ex parte*, & addit: *cum in sumente non est fides, non sumit ille sacramentum, sed elementum tantum.* Keckermannus lib. III. syst. theol. cap. 8. p. 446. *Qui sine fide utuntur sacris signis, non percipiunt ipsum formale sacramentorum, sed tantum materiale*; qua in parte sequuntur Calvinum lib. IV. inst. c. 14. §. 25. *Impii inania signa, imo ne signa quidem accipiunt, quia in nihilum redigitur, quidquid est signorum, ubi res signata tollitur*: & Beza part. II. resp. ad coll. Momp. p. 119. *Increduli signa tantum percipiunt, quae tamen ipsis ne signa quidem sunt gratiae, sed exitii illorum figilla.* Cui opinioni hæc fundamenta opponimus. 1.) Sacramentorum veritas atque integritas pendet ex institutione Dei, quæ incredulitate nostra non redditur irrita. Rom. III. 3. 2.) Sacramenti essentia tota absolvitur re terrena & cœlesti, ejusdemque administratione divinitus instituta. 3.) Fides ad salutarem usum sacramenti spectat, ergo non ad essentiam; facit non ut sit, sed ut nobis prosit sacramentum. 4.) Si fides pertineret ad substantiam baptismi, hypocrita adultus si baptizaretur, non acciperet verum baptismum, sed esset postea rebaptizandus. 5.) Fides sacramento confirmatur, ergo non pertinet ad ejus essentiam. 6.) Forma est, per quam res est id, quod

quod est, & ab aliis distinguitur. Per fidem sacramentum non est sacramentum, nec unum sacramentum ab alio distinguitur. 7.) Par est ratio quantum ad constitutionem essentialem sacramenti inter fidem dantis sive dispensantis & accipientis. Atqui fides dantis non est pars essentialis sacramenti. Ergo nec fides accipientis. Recte igitur Augustinus lib. III. contra Donatist. c. 14. *Non interest, cum de sacramenti integritate & sanctitate tractatur, quid credat, aut quali fide imbutus sit ille, qui accipit sacramentum. Interest quidem plurimum ad salutis viam, sed ad sacramenti quaestionem nihil interest, fieri enim potest, ut homo integrum habeat sacramentum & perversam fidem.* Agnoscit hoc ipsemet Martyr in locis comm. class. IV. cap. 7. §. 16. *Sacramenta adfirmamus esse sacramenta, quamvis aut infirma aut etiam nulla sit fides tua.*

Sectio IV.

De verbis in sacramentis.

De verbis in sacramentis.

§. L. Cum praeter res in sacramentis adsint etiam verba, notandum hoc loco, quod discrimen sit inter verbum *institutionis sacramenti* & verbum *evangelii*, hoc enim *generale* est, illud *speciale*; hoc ἀκατὸν est, illud ἑρατὸν, quia visibilibus signis vestitum. Bellarminus lib. I. de sacram. c. 18. disputat, *sacramenta componi ex rebus & verbis ut materia & forma*, fatetur autem varias esse suorum hominum sententias. 1.) *Quidam statuunt proprie in sacramentis materiam & formam non esse res & verba, sed rem sensibilem esse materiam, sive sit res, sive verbum, sive utrumque significationem esse formam; quod communiter dicitur, rem in sacramento esse materiam, verbum autem formam, id intelligendum esse dicunt de sacramento materialiter sumto.* Dominicus a Soto in lib. IV. sent. dist. 1. q. 1. art 1. Cajetanus part. III. q. 60. art. 6. 2.) *Quidam docent, sacramentum ipsum & non solum ejus partem materialem constare ex rebus ut materia, & verbis ut forma.* Thomas part. III. q. 60. art. 6. & reliqui Scholastici communiter. Rursus 1.) *quidam existimant, non omnia sacramenta constare rebus & verbis, sed solum quaedam.* Durandus lib. IV. dist. 1. q. 3. Adrianus quaest. II. de bapt. 2.) *Alii docent, omnia sacramenta novae legis constare rebus & verbis.* Alexander Alensis IV. p. summ. q. 8. mem. 3. art. 1. & Scholastici communiter. 3.) *Alii volunt omnia sacramenta constare rebus & verbis, si res & verba largo modo accipiantur pro iis signis, quae sunt aut verae res & vera verba, aut certe vicem eorum gerant, si vero accipiantur in rigore, non constare omnia sacramenta rebus & verbis.* Dominicus a Soto lib. IV. sent. dist. 1. q. 1. art. 6. & alii recentiores. Bellarminus addit, has opiniones magna ex parte conciliari posse, ideo format quinque propositiones: 1.) *Sacramenta veteris legis probabile est, non habuisse res & verba, sed solas res, cum in institutione nulla fiat mentio verborum.* Resp. sacramenta ver. test. non fuerunt mutae ceremoniae, sed addita fuit repetitio divinae institutionis, quae est ipsum illud verbum sacramentale, de quo hoc loco quaeritur. Praeter hanc divinae institutionis repetitionem additae fuerunt piae admonitiones, preces, gratiarum actiones cum institutione cujusque sacramenti congruentes & ad salutarem ejus usum adcommodatae. Rabbini vetustam circumcisionis benedictionem hanc recitant: *Deus vivus pars nostra, & protector noster praecepit erui animam nostram ab inferis propter foedus suum, quod posuit in carne nostra.* 2.) *In sacramentis omnibus novae legis inveniuntur res ut materia; & verba ut forma.* Resp. id de baptismo & sacra coena verissimum est, (quamvis ad rem sive elementum externum & verbum mandati, ordinationis & promissionis accedere insuper oporteat actionem, quae est pars tertia substantialis in his sacramentis, unde exstructa est regula, *nihil habet rationem sacramenti extra usum a Christo institutum*) sed quomodo res & verba

verba divinitus instituta in reliquis sacramentis, quæ Bellarminus duobus hisce addit, inveniri poterunt? 3.) *Non solum quod est materiale in sacramento, sed ipsum totum sacramentum recte dicitur constare ex rebus ut materia, & verbis ut forma.* Resp. recte, juxta Augustini dictum tract. LXXX. in Joh. *Accedat verbum ad elementum, & fit sacramentum.* 4.) *Ut sacramenta constare dicantur rebus & verbis, non est necesse, ut res non sint verba, & verba non sint res, sed satis est, si aliquid fungatur vice rei, aliud vice verbi.* Resp. hoc excogitatum est, ut pœnitentiæ sacramentum, in quo non datur externum aliquod elementum sive res terrena, sed tantummodo verba, salvari possit, qua de re suo loco. 5.) *Non est necesse, ut in omni sacramento res & verba ita conjungantur, ut partes essentiales ejusdem rei.* Resp. recte; rerum & verborum in sacramento non est unio *essentialis*, sed *sacramentalis*, ideo etiam non habet locum extra usum divinitus institutum.

An verbum sacramentale sit consecratorium?

§. LI. Cap. 19. disputat Bellarminus, *verbum, quod cum elemento facit sacramentum, non esse concionale, sed consecratorium*, ubi format has propositiones: 1.) *Non solum in baptismo, sed etiam in caeteris sacramentis requiruntur verba in ipsa celebratione mysterii.* 2.) *Non requiritur ullum verbum concionale ad essentiam ullius sacramenti.* 3.) *Requiritur ad essentiam sacramenti certa verborum forma, quae non tam instruat circumstantes, quam consecret & sanctificet elementum.* Bellarminus dicit hanc tertiam propositionem non solum a Calvino, sed etiam a Brentio & aliis Lutheranis negari; sed enim nequaquam eam simpliciter rejicimus, sed cum debita explicatione illam non minus quam priores acceptamus. Consecrationem sive ἐυλογίαν τῆ ἁγιασμὸν dicimus non esse tantum instructionem auditorum, prædicationem evangelii de meritis Christi (quam verbi concionalis nomine Bellarminus intelligit) & gratiarum actionem pro missione Filii & ejusdem passione ac morte, pro institutione sacramentorum &c. sed etiam symbolorum ad usum sacramentalem efficacem dedicationem ac sanctificationem, ut cum illis vi divinæ institutionis, ordinationis ac promissionis res cœlestes distribuantur, exhibeantur & sumantur, atque hac ratione symbola illa terrena in novum & melioram statum, videlicet ad usum mysticum & sacrum, transferantur. Proinde consecratio 1.) non est nuda verborum institutionis recitatio ad auditores tantummodo directa, 2.) nec mutatio symbolorum, quam consecratio efficit, est nuda saltem nominum permutatio, analogia *significativa*, absentis rei cœlestis repræsentatio; sed est sacra & efficax actio, per quam symbola sacramentalia vere sanctificantur, hoc est, profanis usibus eximuntur, & usui sacramentali destinantur. Nec tamen est 1.) *magica* & superstitiosa quædam actio ex dignitate & qualitate personæ, hoc est, ex potestate & charactere ministri pendens, qui vi intentionis suæ sacramentum conficiat: 2.) nec judicandum est, vel sono vel quantitati verborum occultam quandam vim *subjective* inesse, per quam consecratio illa fiat. 3.) Nec per eam externa elementa *essentialiter* mutantur & transsubstantiantur in rem cœlestem, sed præsentia rei cœlestis, ejusdem unio cum re terrena in solidum pendet ex institutione, ordinatione & voluntate Christi, & a perpetuo adhuc in ecclesia durante efficacia primæ institutionis, quam minister vel potius ipse Christus ministri voce subinde repetit. Minister ergo in consecratione 1.) repetit primævam sacramenti institutionem juxta mandatum Christi. *Hoc facite.* 2.) Testatur se non proprio arbitrio hic agere, nec ordinationem quandam humanam celebrare, sed velut œconomum mysteriorum divinitus constitutum, Christi nomine, auctoritate & loco venerabile sacramentum administrare. 3.) Invocat nomen veri Dei; ut juxta ordinationem, institutionem & promissionem suam velit in hoc sacramento efficax esse. 4.) Segregat externa elementa ab aliis omnibus ad usum sacramentalem, ut sint organa & media, per quæ bona cœlestia dispensentur. Atque hoc illud est, quod apostolus dicit 1 Cor. X. 16. τὸ ποτήριον τῆς ἐυλο-

Quid sit consecratio in sacramentis.

εὐλογίας, ὃν εὐλογοῦμεν, ubi articulus ὃν significat benedictionem ad calicem eucharisticum dirigendam esse, quod enim vocat ποτήριον τῆς εὐλογίας, eo ipso docet, poculum illud ab ipso Christo in prima institutione cœnæ benedictum esse, sicut contactu sui corporis etiam aquas baptismi sanctificasse a veteribus dicitur: quod autem addit, illi poculo τῆς εὐλογίας etiam nos benedicere, eo ipso docet, ex prima cœna sanctificationem seu ordinationem elementorum ad sacrum usum in omnes posteriores cœnas a Christo per ministerium usque ad finem mundi derivari. Hæc omnia si probe observentur, facile potest judicari de illis, quæ Bellarminus de consecratione late disputat. Quod enim ex recitatione verborum institutionis & administratione sacramentorum in lingua vernacula colligit, nos verbis sacramentalibus tantummodo ad institutionem auditorum, non autem ad consecrationem elementorum uti, id ἀσύστατον est, & ex subordinatis facit pugnantia. Cum enim non propter externa elementa, sed propter hominem sacramenta sint instituta, ideo in lingua vernacula divinam institutionem repetimus, & sacramenta administramus, ut ecclesia intelligat, quid agatur, & fides auditorum tam de substantia, quam de salutari fructu sacramenti recitatione illa verborum excitetur & confirmetur. Finis ᾧ non tollit finem ὃ: Finis ᾧ consecrationis est efficax sanctificatio elementorum & ad usum sacramentalem destinatio. Finis ὃ est homo utens sacramento, ut ejus fides excitetur & confirmetur salutari sacramenti participatione. Neque enim ex opere operato prosunt sacramenta, sed fidem ad salutarem sacramenti usum accedere oportet, ut suo loco plenius demonstrabimus.

Res & verba sacramentorum sunt determinata.

§. LII. Cap. 21. disputat Bellarminus: *res & verba sacramentorum ita esse determinata, ut nihil addere, minuere aut mutare liceat*, qua in parte nos sibi habet ὁμοψήφους, cum enim sacramentum a Dei institutione unice dependeat, utique quando non facimus, quod Deus instituit, sacramentum non erit. Augustinus lib. VI. contra Donatist. cap. 25. *Quis nesciat, non esse baptismum Christi, si verba evangelica, quibus symbolum constat, illic defuerint?* Quod autem Bellarminus addit, *Lutherum* in lib. de captiv. Babylon. cap. de bapt. *statuere, non requiri certa verba in sacramentis, cum dicat, si quis in nomine Domini baptismum suscipiat, etiamsi minister impius non det in nomine Domini, eum vere esse in nomine Domini baptizatum*, id nequaquam eo trahendum, quod Lutherus statuat, licitum esse verba *substantialia* institutionis sacramentorum mutare, cujus contrarium in homil. II. de baptismo & alibi plus millies occurrit, sed quod forma baptismi a Græcis usurpata; *Baptizetur servus Christi*, itemque illa ab apostolis usurpata; *Ego te baptizo in nomine Christi*, non deroget hujus sacramenti integritati, quodque integritati baptismi nihil decedat, si vel maxime minister interius perversam hæresin contra sacrosanctæ Trinitatis articulum foveat, modo institutionem Christi observet, & quod saluti illius, qui in vera fide baptismum accipit, nihil decedat, si vel maxime minister malitiose verba sacramentalia immutet. Quod de Brentio dicit, *ipsum non multum curare praescriptam a Christo baptismi formam in catech.* de eo ex ipsa textus inspectione judicari potest. Causam efficaciæ baptismi divinam in literis & syllabis verborum consistere negat, sed ad institutionem divinam revocandam esse docet, nequaquam vero verba institutionis vel mutanda vel omittenda esse statuit. Revocamus autem Bellarmino in mentem, 1.) quod quidam ex Scholasticis disputent, in lixivio, in urina, in jure carnium, in aqua paludosa, &c. fieri posse baptismum, & quod Innocentius VIII. referente Volaterrano lib. VII. geogr. permiserit Norvegis usum alterius liquoris pro vino in sacra cœna. 2.) Quod Guilielmus cap. 2. de baptismo, personis Trinitatis adjicit Mariam virginem. 3.) Quod in canone missæ verba consecrationis mutilantur, quia omittuntur hæc verba, *quod pro vobis traditur*, miscentur aliena, & vocula *enim* judicatur ipsam formam consecrationis ingredi, cum tamen non fuerit a Christo in prima parte sacræ cœnæ usurpata. Ceterum

hoc loco notandum, non sonum, sed sensum verborum respiciendum esse, nec qualemcunque *accidentalem*, sed *substantialem* verborum mutationem sacramenti integritatem tollere, ut Bellarminus hic recte scribit. Ea solummodo verborum mutatio, quæ mutat genuinam sententiam, non autem quæ fit salvo & invariato eorum sensu, contra Christi institutionem pugnare judicanda est.

CAPUT VI.

DE NECESSITATE SACRAMENTORUM.

Necessitas sacramentorum.

§. LIII. Descendemus ad *finem* sacramentorum explicandum, ubi prius de *necessitate* eorum egerimus. Concilium Trident. sess. VII. can. 4. sic statuit: *Si quis dixerit, sacramenta novæ legis non esse ad salutem necessaria, sed superflua, & sine eis aut eorum voto per solam fidem homines a Deo gratiam justificationis adipisci, licet omnia singulis necessaria non sint, anathema sit.* Bellarminus lib. I. de sacram. c. 22. sententiam canonis primum explicat, postea contra Chemnitium defendere nititur. Explicatio continetur his propositionibus. 1.) *Nulla sacramenta habent absolutam necessitatem, sed omnis eorum necessitas pendet ex præcepto & institutione divina, adjuncta naturali congruentia.* Resp. concedimus hoc, neque enim absoluta quædam vel præcepti vel medii necessitas in sacramentorum institutione animadvertitur, cum per verbum Deus cum hominibus agere potuisset. Interim tamen grato corde agnoscendum, quod Deus ex immensa misericordia imbecillitati nostræ subvenire cupiens, verbo addiderit sacramenta, *ut per duas res immobiles* (promissionem scilicet evangelicam & signa externa promissioni addita) *firmius solatium haberemus.* Hebr. VI. 18. quo pertinet illud Chrysostomi hom. LX. ad pop. *Si incorporeus esses &c.* Augustinus lib. XIX. contra Faustum cap. 11. *Sacramentorum vis inenarrabiliter valet plurimum, & ideo contemta sacrilegos facit, impie quippe contemnitur, sine quo non potest perfici pietas.* Hieronymus in I. Malach. *Cum sacramenta contemnuntur; ipse, qui eorum auctor est, Deus contemnitur.* 2.) *Omnia sacramenta necessaria sunt necessitate præcepti, licet non singulis.* Resp concedimus & hanc propositionem sano sensu usurpatam. Baptismus necessarius est necessitate *præcepti* omnibus & singulis, solo necessitatis casu excepto, ut suo loco adparebit. Eucharistia necessaria est necessitate præcepti omnibus Christianis adultis, non autem infantibus, qui sese probare non possunt, addenda etiam exceptio necessitatis. 3.) *Baptismus & pœnitentia necessaria sunt posita institutione divina, necessitate medii simpliciter, baptismus quidem in omnibus; pœnitentia iis, qui post baptismum lethaliter delinquunt.* Resp. in hac vero propositione non convenimus. Negamus enim, baptismum simpliciter & absolute necessarium esse ad salutem, in casu scilicet necessitatis, *in quo usum sacramenti non contemtus religionis, sed articulus necessitatis excludit*, ut loquitur Augustinus lib. IV. contra Don. cap. 22. neque enim *defectus, sed contemtus sacramentorum damnat*, docente Bernhardo epist. LXXVII. Distinguimus igitur inter ea, quæ *absolute & simpliciter* ad justificationem & salutem necessaria sunt, qualia esse dicimus gratiam Dei, meritum Christi & fidem, sine quibus in statu naturæ corruptæ neminem unquam justificari aut salvari dicimus; & inter ea, quæ *ordinate & conditionaliter* ad justificationem & salutem necessaria sunt, qualia esse dicimus verbum & sacramenta; quando enim illa adsunt & adhiberi possunt, nequaquam sunt negligenda, sed propter mandatum Dei & commodum nostrum exemplo omnium piorum in ver. & nov. test. adhibenda: quando autem non adsunt, nec adhiberi possunt, tunc Deus sine illis in casu necessitatis extraordinarie & immediate operatur fidem, ac donat justitiam & salutem; occurrit tamen hic diversitas adcurate notanda. In quibusdam enim, videlicet infantibus natis in ecclesia, qui aut in utero materno moriuntur,

untur, aut in lucem editi ante baptismum statim exstinguuntur, Deus sine verbo prædicato, & sacramento usurpato ex gratia propter Christum fidem operatur, eosque justitiæ & salutis participes reddit, ut plenius fuit demonstratum in tract. germ. de baptismo cap. 26. ubi ostendimus, severam illam comminationem Johan. III. 5. *Nisi quis renatus fuerit &c.* contemtui hujus sacramenti, nequaquam vero defectui in casu necessitatis oppositam esse. In quibusdam Deus per verbum sine sacramento itidem ex mera gratia propter Christum fidem operatur, ut adparet in latrone converso Luc. XXIII. 40. in catechumenis, in martyribus primitivæ ecclesiæ ante baptismum morte abreptis. Atque in hoc posteriori casu non esse absolutam sacramentorum necessitatem, ipsum Tridentinum concilium fatetur, ut ex eo patet, quod negat sine sacramentis *aut eorum voto* gratiam justificationis homines adipisci; utique ergo concedit, non ita necessaria esse sacramenta, quin servari possint, qui neque contemtu neque negligentia ea omiserint. Lombardus lib. IV. sent. dist. 4. expresse adserit, *Deum potentiam suam sacramentis non adligasse, & esse, qui suscipiant rem sacramenti, non sacramentum: ac sine visibili sacramento invisibiliter sanctificentur & salventur.* Confirmat id ex Augustino, qui lib. IV. adv. Donat. cap. 22. *exemplum latronis* Luc. XXIII. 40. a Cypriano epist. LXXIII. citatum *se considerantem invenire ait, non tantum passionem pro nomine Christi, id quod ex baptismo deerat, supplere posse, sed etiam fidem conversionemque cordis.* Adjungit Ambrosium de Valentiniano ante baptismum mortuo dicentem in orat. funebri de obitu Valent. imp. *Quem regeneraturus eram, amisi, sed ille non amisit gratiam, quam popposcit.* Commemorat ex auctore glossæ ordinariæ in cap. VI. Hebr. *Baptismum in aqua, in pœnitentia, in sanguine;* ac deinde ad celebrem illam sententiam Christi: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua* &c. respondet, *hoc renasci ex aqua & Spiritu significare eam regenerationem, quae fit per aquam & Spiritum sanctum, regenerationem autem illam fieri non tantum per baptismum, sed etiam per pœnitentiam & per sanguinem.* Ratione denique ex scripturis petita rem concludit: *Si baptismus sufficit infantibus sanctificandis, multo magis adultis sufficere fidem, de qua Christus ait* Joh. XI. 25. *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet.* Hanc Lombardi sententiam reliqui Scholastici sequuntur, unde solenne ipsis est distinguere inter baptismum *flaminis, fluminis & sanguinis* (*). Ergo ne ipsi quidem Pontificii (qui Scholasticos hac in parte sequuntur, ut patet ex Alphonso lib. III. adv. hæres. verbo *baptismus* hær. 9. & 10. Hosio in conf. Petricov. cap. 35. Vega lib. V. de justif. cap. 14. Tappero in explic. artic. Lovan. art. 2. &c.) absolute negant, adultos solo desiderio ac voto baptismi salvari posse sine baptismo in actu, qua ratione ipsimet absolutam necessitatem baptismi tollunt, quo pertinet illud Bellarmini lib. II. de sacram. cap. 13. §. 2. *Adulti per fidem & contritionem justificantur, antequam re ipsa ad sacramentum accedant.* Tota igitur

(*) Baptismus *flaminis*, ex mente doctorum scholasticorum, designat effusionem Spiritus sancti, eandemque *vel* ordinariam ad conversionem, *vel* extraordinariam ad dona miraculosa. Baptismus *fluminis* sacramentum aquæ denotat. Denique quod ad baptismum *sanguinis* attinet, per eundem intelligunt martyrium eorum, qui baptismo nondum percepto, sanguinem suum pro Christi nomine & gloria profuderunt. Hunc *sanguinis* baptismum secundum lavacrum adpellarunt veteres, quo & servator noster tinctus sit, quum jam aqua tinctus fuisset. Multa præclara in hunc secundum baptismum leguntur encomia apud TERTULLIANUM *de baptism. cap. XVI.* CYPRIANUM *epist. LXXIII. ad Jubaian. p. 150.* edit. RIGALTII aliosque. Loca eorum huc spectantia diligenter collegit JOSEPH. BINGHAM in *origin. sive antiquit. eccles. vol. IV. p. 44. seqq.* Hoc unicum adhuc paucis notamus, distinctionem istam triplicis baptismi apud veteres, nimirum *fluminis, flaminis & sanguinis*, facile admitti posse, si æquivocationem solvat; tolerandam vero eandem haud esse, si baptismum in species dividat; siquidem non est divisio rei in suas species; sed tantum distinctio nominis æquivoci in sua æquivocata.

quæstio est de parvulis in ecclesia natis, qui cum nec baptismum nec baptismi desiderium habeant, salute æterna ab ipsis excluduntur; sed propter fundamenta immota pro salute talium infantum alibi ex scripturis adducta notari jubemus, quod ne ipsi quidem Pontificii, salvis suis hypothesibus, talibus infantibus simpliciter omnibus salutem denegare possint. Docent enim, baptismum *sanguinis*, hoc est, mortem pro Christi nomine & gloria susceptam sine baptismo ad salutem sufficere. At contingere potest quosdam infantes nondum baptizatos pro Christi nomine mori, ut patet exemplo infantum Bethlehemiticorum, Matth II. 16. atque eorum, qui in hostilibus irruptionibus christianæ fidei nomine perpessis in utero materno miserabiliter interficiuntur; illos ergo non poterunt salute excludere. Ideo Vega lib. V. de justif. cap. 14. distinguit votum in *formale* & *virtuale*; *formale* votum haberi dicit, quotiescunque distincte quis vult baptizari: *virtuale* votum esse ait, vel mortuorum pro Christi fide, vel dilectionem Dei super omnia, vel propositum servandi omnia mandata divina. Quare cum satis sit ad salutem baptismi votum, definiente concilio Tridentino, & martyres habeant votum, definiente Vega concilii adsessore & interprete, & parvuli possint esse martyres, teste experientia, restat, baptismum ne quidem parvulis absolute & simpliciter esse necessarium ad salutem. Quæstio ergo remanet de illis infantibus, qui ante baptismum moriuntur, neque martyres sunt, num illis simpliciter salus deneganda sit? Atqui etiam illis baptismum *flaminis* communicari posse non poterunt negare, cum exemplum Johannis baptistæ in utero repleti Spiritu sancto Luc. I. 41. evidenter id probet: sed enim non inviti id quidam ex illis concedunt. Sic enim Gerson, academiæ Parisiensis cancellarius, (quem doctorem consolantissimum, hoc est, ad consolationem maxime efficacem vocarunt) in serm. de nativ. Mar. virg. *Constat, Deum misericordiam salvationis suae non ita legibus communibus traditionis christianae, non ita sacramentis ipsis alligasse, quin absque praejudicio legis ejusdem possit pueros nondum natos extra uterum intus sanctificare gratiae suae baptismo, vel virtute Spiritus sancti, idque ut parentes pro infante nondum nato, si forte moriturus est, priusquam baptizetur, a Domino petant, admonet, & ne sine baptismo ita decedentibus omnem spem salutis ablatam putent, consolatur.* Gersoni consentit Biel lib. IV. sent. dist. 4. q. 2. ubi art. 3. formar hanc quæstionem: *Quale remedium pro parvulis in utero?* respondet autem hoc modo: *Sensum Domini quis novit? eorum, qui nondum in lucem notitiae prodierunt, remedia in sua potestate sola constituit, quos cum voluerit, sine exteriori remedio & sanctificare & salvare potest, quod paucis in privilegium factum potest, quibuscunque voluit, impertiri. Hinc* (inquit) *Gerson consulit, ut parentes devotis orationibus ac bonis operibus parvulis suis gratiam impetrare nitantur, potens est enim Deus in utero sanctificare, quos novit ad nativitatis ortum non perventuros, licet de hoc certitudinem non habeamus.* Biel adsensum suum præbet Cajetanus 3. part. ad art. 2. & 11. qu. 68. (*) Male id habet Dominicum a Soto, unde in libris de natura & gratia scribit: *Quidam, nescio quo protecti pietatis obtentu, dicere audent, pueros, qui casu aliquo absque baptismo moriuntur, nihilo secius misericordia Dei, quae*

(*) Sententia CAJETANI, quam *loc. supra cit.* legimus, huc redit: *parvulos fidelium christianorum, quibus per baptismum subveniri haud potest, non tantum ex privilegio Dei singulari, sed ex lege Dei communi & ordinaria salvari posse votis ac precibus parentum, maxime si exterius aliquod adhibeant signum, quo generale votum parvulis adpicare sese testentur.* Ast hæc opinio non tantum temeraria, sed etiam fidei tam parum consona visa est PIO V. ecclesiæ Romanæ præsuli, ut jusserit in editione Romana altera expungi commentarium hujusce secundi & undecimi articuli; prout observavit HONORATUS TOURNELY, theologus Gallus, in *cursu theolog. scholastico-dogmat. sive, prælect. theolog. tom. III. part. II. p. 179.* ubi recensitis aliorum sententiis, eam suo calculo adprobat, copiosque comprobare annititur, quam cardinalis BELLARMINUS adoptavit.

quae defectum supplet baptismi, ab originali peccato liberatos ad regnum admitti cœleste. Atque idem censent tam de pueris jam in lucem editis, quam de illis, qui in maternis uteris ante lucis usuram de vita decedunt. Et quoniam de hac re per ora vulgi circumfertur doctissimus Cajetanus, illum nomino, quem semper tamen non nisi honoris gratia nominare soleo, is enim alias profecto omni auctoritate dignus, super quaest. 68. part. 3. (sub correctione tamen & quae sua erat modestia ac religio, nihil pertinaciter adserendo) utrumque ceu probabile profert, ait enim art. 2. quam in casu necessitatis, nempe ubi non est aquae copia, ad salutem puerorum (& loquitur de illis, qui jam nati sunt) sufficere videtur baptismus in voto parentum, praecipue cum aliquo exteriori signo. Et postmodum art. 11. addit (sub eadem censura) parvulos in maternis uteris periclitantes posse pari modo salvari per sacramentum baptismi in voto parentum cum aliqua benedictione seu oblatione ipsius ad Deum cum invocatione Trinitatis, sicut diximus, inquit, de pueris, qui non possunt baptizari. At vero, salva semper eximii doctoris auctoritate, haud dubito utramque partem opinionis suae esse falsam. Hæc Sotus. Cajetano tamen adsentiuntur Tilemannus Sigebergens. lib. de sacram. cap. 1. Thomas Elisius in clypeo piorum adv. hæres. q. 11. art. 3. Georg. Cassander de bapt. infant. part. I. quorum sententiam etsi Alphonsus lib. III. adv. hæres. verbo *baptismus* hæres. 9. Vega lib. V. de justific. cap. 16. & Bellarminus lib. VI. de amiss. gratiæ & statu peccati cap. 2. carpant, tanquam a nimia erga infantes misericordia profectam, negare tamen non possunt, gratiam & operationem Dei non esse simpliciter sacramentis adligatam, sed posse ex privilegio, quem velit, e christianorum infantibus ante baptismum morientibus sine baptismo salvare; ideoque Ambrosius Catharinus, qui Cajetanum damnat ut nova & fœda & catholicis auribus absona nec ferenda dogmatizantem, libro de statu puerorum sine baptismo decedentium, concedit ad extremum, *in utero existentes baptismi flaminis capaces esse, quia nulla exigitur humana operatio, nec effugit creatura ulla providentiam & operationem Dei, quae sola satis est in baptismo flaminis.* Hugo de Victore citante Thoma lib. IV. sent. dist. 1. q. 3. adserit, *infantes Judaeorum morientes ante diem octavum, qui circumcidi non potuerunt, nihilominus fuisse servatos;* quod confirmat testimoniis Rabbi Aben Ezræ & Rabbi Salomonis. Biel lib. IV. sent. dist. 1. q. 4. *de pueris ante circumcisionem quidam, inter quos magister,* (Lombardus) *dixerunt, quod perierunt, sed hoc nimis durum nec veritati consonum; fuissent enim deterioris conditionis sub lege Mosis, quam sub lege naturae & similiter quam fœmellae, ideo Hugo & Alexander* (Alensis) part. IV. q. 7. membr. 4. art. 3. *dicunt, quod parvuli illi salvati in fide parentum, quia praeceptum de circumcidendo non obligabat, nisi venientes ad octavum diem, praeterea Deus specialiter dispensavit cum filiis Israël in deserto.* Hæc Gabriel Biel. At nunc gratia Dei arctior & adstrictior in testamento novo? Albertus Piggius in controv. I. & Savanarola de triumpho crucis docent, *infantes sine baptismo morientes futuros post judicium beatos naturali beatitudine, & in quodam velut paradiso terrestri perpetuo feliciterque victuros,* quos hoc nomine insectatur Bellarminus lib. VI. de amiss. grat. & stat. peccati cap. 2. Cum Lombardus lib. IV. sent. dist. 1. lit. L. scripsisset, *parvulos ante baptismum defunctos perire;* facultas Parisiensis adscribit: *hic magister non tenetur.* Thomas part. III. q. 68. art. 11. ad 1. *Pueri in uteris maternis non possunt subjici actioni humanae, ut per eorum ministerium sacramenta recipiant; possunt tamen subjici operationi Dei, apud quem vivunt, ut quodam privilegio gratiae sanctificationem consequantur.* Atque hæc de necessitate baptismi. *Pœnitentiam* omnibus in peccata prolapsis necessariam esse concedimus, nequaquam vero per eam intelligimus sacramentum pœnitentiæ, in sufficienti contritione, plenaria peccatorum enumeratione & digna satisfactione consistens, cui postmodum judiciaria sacerdotis absolutio accedat, sed internam & seriam ad Deum conversionem in vera contritione, fide & emendatione vitæ. *Absolutionem* sacerdotis requiri dicimus non absolute

lute & simpliciter, (ut Bellarminus quidem statuit scribens: *quosdam vere in Christum credentes in aeternum perire, quod ante moriantur, quam a sacerdote absolvi potuerunt.* lib. III. de pœn. cap. 3. arg. 7.) sed fidei confirmandæ gratia, proinde ubi deest minister absolvens, is, qui veram pœnitentiam agit, ab ipso Deo absolvi censendus est. 4.) *Eucharistia, confirmatio & extrema unctio necessaria sunt necessitate medii ad bene esse posita divina institutione.* Resp. de confirmatione & extrema unctione suus erit dicendi locus. Sacramentum *eucharistiae* concedimus christianis illis, qui se probare possunt, non arbitrarium, sed necessarium esse tum ratione *praecepti: Hoc facite*, tum ratione *medii* sive commodi ex illius usu ad pios redundantis; absolutam tamen & simplicem quandam hujus sacramenti necessitatem non agnoscimus, cum in casu privationis locum habeat illud Augustini: *Crede, & manducasti.* Sed audiamus, quid Bellarminus hic in nobis desideret. *Convenimus*, inquit, *quod eucharistia sit in praecepto, sed quod sit necessaria ad bene esse, ut medium, videmur convenire, sed re ipsa non convenimus. Nam dicunt quidem Calvinus in antidoto, & Chemnitius in examine, sacramenta esse necessaria, ut media a Christo instituta, sed inter explicandum ita extenuant hanc necessitatem, ut eam fere tollant. Volunt enim sacramenta solum esse utilia ad alendam fidem, quia repraesentant oculis id, quod verbum offert auribus, unde apologia confess. art. XIII. comparat sacramenta picturae. Sicut ergo picturae non possunt dici necessariae ad salutem, nisi forte hominibus valde rudibus: ita nec sacramenta secundum ipsorum sententiam. Conatur Chemnitius loco citato refellere hanc similitudinem de pictura & ostendere nescio quam necessitatem: sed non potest negare, similitudinem illam esse in apologia, quam se in omnibus sequi profitetur. Et praeterea aliis verbis idem dicit; nihil enim vult sacramenta esse aliud nisi ritus, in quibus visibiliter repraesentetur promissio sicut audibiliter, ut sic loquar, repraesentatur in verbo. Itaque revera non agnoscunt necessitatem, licet mentiantur se agnoscere, sed solum tenuem quandam utilitatem sacramentorum.* Hæc Bellarminus, cui respondemus: sacramenta non solum dicimus esse promissionum divinarum sigilla, sed etiam media seu organa, per quæ Deus offert & fides accipit gratiam & salutem: ratione prioris finis conferuntur picturis, non autem ratione posterioris; ἀπαιδεύτως igitur a Bellarmino infertur: sacramenta conferri picturis, proinde nihilo plus necessitatis & efficaciæ sacramentis tribui, quam picturis; imo vero comparatio non est extendenda ultra illud tertium, cujus gratia adhibetur. Videatur ipse Chemnitius, qui necessitatem sacramentorum luculentissime exponit, ubi monet, sacramenta quoad nos esse signa confirmantia fidem erga promissionem evangelii, quoad Deum esse organa seu instrumenta, per quæ Deus in verbo sua potentia & operatione gratiam promissionis evangelicæ credentibus exhibeat, adplicet, obsignet, confirmet, augeat & conservet: sacramentis non solum nos certos reddi, quod foris in specie visibili geri cernimus, illud intus virtute & potentia Dei in nobis effici, sed eadem quoque esse externa & visibilia signa & pignora gratiæ & voluntatis Dei erga nos, quibus illustri & visibili testimonio testificetur, quod promissio ad singulos pertineat, qui fide eam in usu sacramentorum amplectuntur: Hæc omnia ex sequentibus erunt clariora, ubi de fine sacramentorum disputabitur. 5.) *Ordo necessarius est non singulis hominibus, sed ipsi ecclesiae in universum necessitate medii simpliciter, posita divina institutione.* 6.) *Matrimonium necessarium est ad bonum esse non singulis hominibus, sed ecclesiae in universum.* De his non est controversia, quamvis ea vere & proprie dicta sacramenta esse negemus.

An Chemnitius mendaciis oneraverit concilium in quæstione de necessitate sacramentorum.

§. LIV. Bellarminus hoc loco Chemnitium insectatur, quod mendaciis & calumniis concilium Trident. oneraverit. 1.) Dixerat Chemnitius, *concilium necessitatem sacramentorum opponere justificationi per solam fidem.* Bellarminus dicit hoc esse mendacium. *Concilium*, inquit, *non damnat eos, quod exclu-*

excludant sacramenta a justificatione quovis modo, sed quod excludant ab immediata acceptione & adplicatione justificationis; sed vult ad id necessario requiri sacramenta, adeo, ut, si fides in aliquo existat, quamvis maxima, non tamen justificet, nisi adsit etiam sacramentum in re vel in voto, imo magis requiritur sacramentum, quam fides, nam sine sacramento in re vel in voto nemo justificatur, neque parvulus neque adultus, sine fide autem aliqui justificantur, ut parvuli, qui fidem propriam nullam habent, qua recipiunt justificationem. Resp. Bellarminus id ipsum disertis verbis adserit, in quo adserendo Chemnitium mentiri dixerat. Si enim fides etiam maxima non justificat, nisi adsit sacramentum vel in re vel in voto, an non eo ipso sacramentorum necessitas justificationi per solam fidem opponitur? Nos contra pronunciamus, sacramenta esse quidem necessaria, interim tamen soli fidei justificationem relinqui, cum verbum & sacramenta sint media offerentia, fides sola sit medium recipiens; *adplicationis* vox utrumque complectitur medium offerens & recipiens, ideo non negamus ad adplicationem gratiæ tum ministerium verbi ac sacramentorum ex parte Dei, tum fidem ex parte nostra requiri. Ut ergo non excluditur gratia Dei & meritum Christi in ordine causæ *principalis* & meritoriæ, quando sola fide justificari dicimur; ita nec sacramentorum necessitas & efficacia excluditur in ordine causæ *instrumentalis* offerentis. Quid de fide infantum statuendum sit, exposuimus in tract. germ. de bapt. cap 25. 2.) Dixerat Chemnitius, *concilium etiam reliquos ritus confirmationis, extremae unctionis, auricularis confessionis &c. inter sacramenta simpliciter ad salutem necessaria referre.* Bellarminus clamat, *hoc esse mendacium, cum non addatur vox simpliciter & communis theologorum sententia, solummodo tria sacramenta doceat esse simpliciter necessaria, sine reliquis posse homines salvari, modo absit negligentia & contemtus.* Resp. cur igitur in genere pronunciat concilium, *sacramenta novae legis esse ad salutem necessaria*, quæ can. 1. præcedente numero septenario sunt inclusa? Quis divinare potuit, quam cujusque sacramenti necessitatem definiant? Adde, quod ne quidem proprie dicta sacramenta sint simpliciter & absolute necessaria, ut sine illis nemo possit salvari, modo absit negligentia & contemtus, quod de eucharistia Bellarminus non negat, de baptismo id demonstravimus superius. 3.) Dixerat Chemnitius, *neminem sanum justificationem per solam fidem sic intellexisse, quasi a justificatione excludatur gratia Dei, meritum Christi & ministerium verbi & sacramentorum.* Bellarminus regerit, *Lutherum multis in locis opposuisse fidem sacramentis, ac disertis verbis docuisse, ita sola fide homines justificari, ut nulla pars justificationis ad sacramenta pertineat.* Resp. disputat Lutherus contra Scholasticos, qui sacramenta ex opere operato prodesse statuunt, hoc sensu & respectu negat Lutherus, justificationem tribuendam esse sacramentis, scilicet solis absque fide usurpatis, perinde ut ipsum Christi meritum nemini prodest sine fide, absit interim, ut a justificatione illud excludatur. Sic enim Lutherus loquitur in loco a Bellarmino citato in lib. de capt. Babyl. cap. de bapt. tom. II. Jen. lat. f. 272. *Arbitrati sunt quamplurimi, esse aliquam virtutem occultam spiritualem in verbo & aqua, quae operetur in anima recipientis gratiam Dei. His alii contradicentes statuunt, nihil esse virtutis in sacramentis, sed gratiam a solo Deo dari, qui adsit ex pacto sacramentis a se institutis. Omnes tamen in hoc concedunt, sacramenta esse efficacia signa gratiae, ad quod hoc unico moventur argumento, non videri alioquin, qua ratione novae legis sacramenta praestarent vetustis, si solum significarent.. Et hinc impulsi sunt tantum tribuere sacramentis novae legis, ut prodesse ea statuerent etiam iis, qui in peccatis mortalibus sunt, nec requiri fidem aut gratiam, sed sufficere, non posuisse obicem, hoc est, actuale propositum denuo peccandi. Haec autem, quia pugnant contra fidem & naturam sacramentorum, diligenter sunt cavenda &c. Differunt figurae legales a sacramentis vet. & nov. test. quod figurae legales non habent adnexum verbum promissionis, quod fidem exigat, unde non sunt signa justificationis, quia non sunt sacramenta fidei, quae sola justificant,* (Nota, justifi-

sificationem diserte tribui sacramentis) *sed sunt sacramenta operis tantum: tota enim eorum vis & natura erit opus, non fides &c. At nostra & patrum signa seu sacramenta habent adnexum verbum promissionis, quod fidem exigit, & nullo alio opere impleri potest; ideo sunt signa seu sacramenta justificationis, quia sunt sacramenta justificantis fidei & non operis, unde & tota eorum efficacia est ipsa fides, non operatio; inde proverbium: Non sacramentum, sed fides sacramenti justificat.* Et postea: *Nec verum esse potest, sacramentis ineſſe vim efficacem justificationis, seu esse ea signa efficacia gratiae; haec enim omnia dicuntur in jacturam fidei ex ignorantia promissionis divinae, nisi hoc modo efficacia dixeris, quod si adsit fides indubitata, certissime & efficacissime gratiam conferant.* (Audis diserte, quo sensu neget Lutherus, sacramenta esse signa efficacia, scilicet exclusa fide) Pergit Lutherus: *At hoc non modo efficaciam illis tribui probat, quod eo prodesse dicunt omnibus, etiam impiis & incredulis, modo non ponant obicem: quasi ipsa incredulitas non sit omnium obstinatissimus obex &c.* Idem in adsert. art. I. f. 295. *Quia in omni sacramento est verbum promissionis divinae, quod adfirmative promittit & exhibet gratiam Dei illi, qui suscipit sacramentum: Ubicunque autem Deus promittit, ibi exigitur fides audientis &c.* 4.) Dixerat Chemnitius, *ideo necessitatem sacramentorum fidei in justificatione a Pontificiis adjungi, ut fides non sola, sed cum dignitate & merito illius operis, gratiam justificationis accipiat.* Bellarminus clamat, *hoc esse mendacium, cum justificationem, quae in sacramentis accipitur, tribuant non dignitati aut meritis operis nostri, sed institutioni divinae & operi Christi.* Resp. Bellarminus docet, fidem ipsam non *instrumentaliter*, sed *meritorie* ad justificationem concurrere; qua ergo veritatis specie negat, per dignitatem operis nostri ex hypothesi ipsorum gratiam justificationis accipi? Quid? An non poenitentia adnumeratur sacramentis? atqui in ea merito contritionis, confessionis & satisfactionis peccatorum remissionem contingere statuunt, utique ergo a promissione gratiae sola fide adprehendenda ad opera nostra homines deducunt. 5.) Dixerat Chemnitius, *ideo vocari ab illis novae legis sacramenta, ut sit mutua relatio legis & operum nostrorum in usu sacramenti.* Bellarminus dicit, *per legem non intelligi praeceptum, quo opus imperatur, sed testamentum novum.* Resp. atqui in nov. test. perfectiores quasdam leges a Christo propositas esse docent, ideo juxta ipsorum hypothesin nov. test. & novae leges realiter non differunt; statuunt sacramenta prodesse ex opere operato, utique ergo vi relationis sacramenta erunt praecepta opere adimplenda. Et denuo repetimus, poenitentiam referri ad novae legis sacramenta, in qua nostrorum operum merita & nostras satisfactiones requiri strenue pugnant. 6.) Dixerat Chemnitius, *ideo addi mentionem voti, id est, pollicitationem certi operis ad accipiendam gratiam justificationis:* Bellarminus regerit, *per votum intelligi desiderium.* Resp. illud ipsum desiderium tantae dignitatis ac meriti esse judicant, ut in illo, non autem in fide promissionem adprehendente, justificationis causam constituant. Notum enim est, quid de baptismo sanguinis & flaminis disputent, quod scilicet dignitas operis & meriti in martyrio tanta sit, quae vicem sanguinis Christi in baptismo supplere possit. Item, quod tanta possit esse in aliquo contritio & caritas, ut dignitas ejus vicem virtutis baptismi suppleat. Nos in casu necessitatis votum sive desiderium sacramenti in adultis itidem requirimus, sed alio respectu, quem verbis Chemnitii proponemus. *Qui ex auditu verbi veram & justificantem fidem jam habet, is licet acceperit gratiam justificationis, sacramentorum tamen usum nullo modo contemnet, sed eum desiderabit, tum propter divinam institutionem, tum propter fidei confirmationem; si vero sacramenta contemnit, fides non est vera, cum non retineat essentialem suam proprietatem, quae consistit in mutua relatione verbi & fidei, ut scilicet fides verbum promissionis, ubicunque Deus sua institutione illud proponit, quaerat & adprehendat. Sed si quis ex auditu verbi habeat veram in Christum fidem, & tamen non concedatur ipsi facultas, ut possit sacramentis juxta divinam institutionem uti, in tali casu non est sa-*

statuenda praecisa necessitas sacramentorum ad salutem. Cum latroni in cruce Christum in verbo promissionis fide adprehendenti sine baptismo patuerit aditus ad paradisum. Augustinus libr. IV. contra Donat. c. 22. *Latronis exemplum etiam atque etiam considerans invenio non tantum passionem pro nomine Christi, id quod ex baptismo deerat, supplere posse, sed etiam fidem conversionemque cordis, si forte ad celebrandum mysterium baptismi in angustiis temporum succurri non potest.* Cap. 23. *Latro ille non tamen omnino sine sanctificatione baptismi, quae corporaliter adhibetur, fuit: quia non ejus accipiendae voluntas defuit, sed non accipiendae necessitas adfuit.* Cap. 24. *In illo latrone, quod ex baptismi sacramento defuerat, complevit omnipotentis benignitas, quia non superbia vel contemtu, sed necessitate defuerat.* Cap. 25. *Cum vero ex voluntate defuerit, hominem reatu involvit, neque enim ullo modo dicenda est conversio cordis ad Deum, cum Dei sacramentum contemnitur.* Ergo in casu necessitatis non sunt docendi homines, ut opera vel passiones suas cum voto percipiendi sacramenta vice baptismi Dei judicio opponant, & meritum justificationis in illis quaerant, sed ut fide verbum promissionis adprehendente, certo statuant, etiamsi necessitatis articulo a baptismo excludantur, tamen se in verbo evangelii, quod est potentia Dei ad salutem omni credenti, vere & adprehendere & accipere gratiam Dei, meritum Christi ad vitam aeternam.

CAPUT VII.

DE FINIBUS SACRAMENTORUM.

Fines sacramentorum principales.

§. LV. Caeterum cum Deus optimus & sapientissimus nihil faciat aut instituat frustra, ideo etiam sacramentorum sunt certi ac divinitus constituti *fines* (*). Iidemque vel *principales* vel *minus principales*. Fines sacramentorum *principales* duo sunt: *Prior*, quod sint organa, media & ὀχήματα, per quae Deus offert, exhibet, & credentibus adplicat promissionem evangelii propriam de remissione peccatorum, justitia & vita aeterna, quod confirmamus hisce argumentis.

Quod sint organa & media, per quae Deus offert, exhibet & credentibus adplicat promissionem evangelii.

1.) Quicquid convenit verbo evangelii generatim, id sacramentis non est denegandum. Atqui verbo evangelii convenit, quod sit efficax medium, per quod coelestia bona, videlicet gratia Dei, remissio peccatorum, & salus aeterna hominibus offertur & credentibus adplicatur. Ergo sacramentis hoc non est denegandum. *Majoris* veritas patet ex eo, quia sacramenta sunt verbum visibile, sunt velut epitome quaedam evangelii, ac omnem suam dignitatem, operationem & virtutem habent ex Dei verbo, quod cum externo elemento in sacramentis divina ordinatione est conjunctum, ut ostendimus superius. *Minoris* confirmatio petenda est ex his dictis. Esaj. LV. 10. *Sicut descendit imber & nix de coelis, & illuc non revertetur, quin inebriaverit terram, eamque germinare fecerit, ut det semen serenti & panem comedenti:* v. 11. *Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me vacuum, quin imo faciet, quod volui & prosperabitur, quo illud misi.* (Quemadmodum placidus imber est efficax medium, per quod terra redditur frugifera: sic verbum evangelii foecundat corda nostra

(*) Finis sacramentorum duplex est. Primarius & secundarius. *Primarius* respectu Dei sacramenta instituentis, offerentis & conferentis, ut sint signa & testimonia divinae erga nos voluntatis, sigilla & pignora divinae gratiae: vel respectu *hominum* sacramentis utentium, ut fides in his per illa excitetur & confirmetur. *Secundarius*, quo sacramenta dicuntur esse symbola confessionis, notae & tesserae ecclesiae, quibus Dei populus a quovis alio coetu distinguitur. GERHARDUS.

ſtra Spiritus ſancti gratia) Rom. I. 16. *Evangelium Chriſti eſt potentia Dei ad ſalutem omni credenti.* Gal. III. 2. *Ex operibus legis Spiritum accepiſtis, an ex auditu fidei?* 1 Tim. IV. 16. *Attende tibi & doctrinae, inſta in illis, hoc enim faciens & te ipſum ſalvum facies, & eos, qui te audiunt.* (nimirum quia doctrina evangelii eſt medium ſalutis) Hebr. IV. 12. *Vivus eſt ſermo Dei & efficax, penetrabilior omni gladio anciſiti, pertingens ad diviſionem animae ac ſpiritus, compagum quoque ac medullarum.* Immota igitur perſiſtit concluſio, quod ſacramentis non ſit efficacia illa deneganda. 2.) Per quod homines fœderi divino inſeruntur & in eo conſervantur, illud eſt medium offerens & adplicans divinam gratiam ac beneficia cœleſtia. Atqui per ſacramenta homines fœderi divino inſeruntur & in eo conſervantur, ut ex ſpeciali doctrina de circumciſione & baptiſmo, de agno paſchali & ſacra cœna adparebit. Ergo ſunt media offerentia & adplicantia divinam gratiam ac beneficia cœleſtia. 3) De quocunque effectus prædicatur, illud eſt cauſa ejusdem vel *principalis* vel *inſtrumentalis.* Atqui de ſacramentis prædicatur effectus regenerationis, mundationis, remiſſionis peccatorum & ſalutis &c. Ergo ſunt ejusdem cauſa vel *principalis*, vel *inſtrumentalis.* Non *principalis*, quia hic honor ſoli Deo competit: ergo *inſtrumentalis*: quod ipſum formulæ loquendi de ſacramentorum efficacia uſurpatæ manifeſte comprobant. Joh. III. 5. *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu &c.* Eph. V. 26. *Chriſtus* (cauſa principalis & meritoria) *mundavit eccleſiam τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος lavacro aquae in verbo.* (quæ eſt notatio cauſæ inſtrumentalis) Tit. III. 5. *Deus* (cauſa principalis) *ſalvos nos facit* (effectus) *per lavacrum regenerationis & renovationis* (per baptiſmum, qui eſt cauſa inſtrumentalis.) In ſacra cœna corpus Chriſti mediante benedicto pane manducandum, & ſanguis Chriſti mediante benedicto vino bibendus nobis datur, utique ergo ſimul offeruntur & credentibus adplicantur omnia illa beneficia, quæ Chriſtus traditione corporis & effuſione ſanguinis ſui in ara crucis nobis promeruit. Chryſoſtomus in 1 Cor. X. hom. XXIV. p. 175. *Quando corpus Chriſti propoſitum videris in ara, dic tecum, propter hoc corpus cœlum, & quae in eo bona ſunt, accepturum me ſpero, hoc corpus cruci adfixum eſt* &c. De circumciſione & agno paſchali dicemus poſtea. 4.) Sacramenta aut ſunt *inſtrumenta* divinam gratiam offerentia exhibentia & credentibus adplicantia, aut ſunt duntaxat *ſigna* illam ſignificantia. Poſterius dici nequit, multis de cauſis. a.) Sacramentalibus ſymbolis conjunctum eſt Dei verbum, quod non nudæ ſignificationis, ſed efficacis operationis vim habet; b.) Aqua baptiſmi negatur adhiberi *ad depoſitionem ſordium carnis*, 1 Petr. III. 21. ac proinde non poteſt talis conſtitui analogia, quod interior ablutio per ſanguinem Chriſti per ablutionem externam in baptiſmo tantum ſignificetur; c.) Analogiæ illius ſignificativæ in propria ſede, hoc eſt, in inſtitutione ſacramentorum nulla fit mentio. d.) Scriptura effectum inſtrumentorum offerentium & adplicantium tribuit ſacramentis, nequaquam vero nudæ ſignificationis officium. e.) Ex hac hypotheſi conſequetur, ſcripturam nullibi verbis propriis & perſpicuis de fine ſacramentorum loqui, ſed omnia dicta prius per conſictam illam analogiam explicanda vel potius pervertenda eſſe. Relinquitur ergo prius, quod ſcilicet ſacramenta ſint inſtrumenta ac media divinam gratiam offerentia, exhibentia & credentibus adplicantia, ac proinde ſint inſtar divinæ manus, qua Deus pater vult gratiam ſuam exhibere, donare, adplicare; & Filius Jeſus Chriſtus meritum ſuum communicare credentibus; & Spiritus ſanctus efficaciam ſuam exercere ad ſalutem omni credenti. Pertinent huc egregia veterum teſtimonia de fructu baptiſmi & cœnæ dominicæ, quæ ad ſpecialem ſacramentorum ἐξήγησιν proprie pertinent. Quid, quod ipſimet adverſarii alicubi fatentur ſacramenta non ſolum ſignificare, ſed etiam conferre gratiam. Calvinus in antid. concilii Trid. ſeſſ. VII. can. 5. ſacramenta concedit *eſſe inſtrumentales conferendae nobis gratiae cauſas.* Aretius part. I. probl. 76. f. 915. *Quod ad medias attinet cauſas, libenter damus, ſigna ſacramentalia inter cauſas has, hoc eſt, organicas & inſtrumentales recenſeri, ſed in eo diſſentimus* (a pon-

(a Pontificiis) *quod illi docent, signa illa causam instrumentalem esse dispositivam, hoc est, quae dispositum & aptum reddat ad suscipiendam gratiam ex opere operato.* Marloratus in cap. V. Eph. fatetur, *non σημαντικῶς, sed vere & ὀργανικῶς mundandi effectum de lavacro aquae praedicari.* Ursinus in catech. p. 476. *In sacramentis Deus offert nobis sua beneficia.* Idque ex eorum hypothesi evidenter deducitur. Si enim sacramenta sunt signa obsignantia, (ut quidam ex adversariis concedunt) utique etiam sunt media exhibentia. Obsignatio enim est rei exhibitae obsignatio. Aut ergo posita obsignatione ponenda etiam exhibitio, aut negata exhibitione, neganda etiam obsignatio.

Quinam in defectu circa hunc sacramentorum finem peccent.

§. LVI. Detrahunt huic efficaciae sacramentorum in ἐλλείψει. 1.) Qui statuunt, sacramenta nihil aliud esse, quam signa quaedam institutа ad discernendum populum christianum a gentilibus (*), sicut Romanis olim toga erat signum, quo discernebantur a Graecis, cujus opinionis auctor fuit Carolstadius referente Luthero in libr. de verbis coenae: *Hoc est corpus meum.* Hunc errorem suppresso nomine refellit Calvinus libr. IV. instit. cap. 14. sect. 13. 2.) Qui docent sacramenta nihil aliud esse, quam allegorias & quasi signa quaedam bonorum operum & vitae spiritualis, quem errorem Anabaptisticum referunt Brentius hom. XXV. in Lucam, & Chemnitius part. II. exam. c. de sacram. efficacia & usu (**). 3.) Qui disputant, sacramenta esse duntaxat signa gratiae vel jam ante extra usum sacramentorum collatae ac percepte, vel postmodum futuro demum tempore conferendae. Zwinglius in primis scriptis errorem illum sparserat, sic enim scribit in libr. de vera & falsa religione impresso Tiguri anno 1525. *Sacramenta sunt tantum signa vel ceremoniae, quibus homo se ecclesiae probet, ut constet ipsum esse candidatum aut militem Christi, sic qui reddant ecclesiam totam potius certiorem de hominum fide, quam homines ipsos* (***). Quamvis vero admonitus a Luthero & Philippo Melanchthone in colloq. Marpurgensi anno 1529. eum revocarit, ut ex articulo VIII. coll. adparet, postea tamen rediit ad vomitum: sic enim scribit in confess. sua anno 1530. art. VII. p. 541. *Credo, imo certo scio, omnia sacramenta tantum abesse, ut gratiam conferant, ut ne adferant quidem aut*

(*) Inter eos, qui ita sentiunt, referendi *I*) *Sociniani*, statuentes, baptismum, novi foederis sacramentum, nihil aliud esse, quam *caerimoniam* quandam ecclesiasticam omnis divinae operationis expertem, sive publicam christiani nominis professionem. Vid. *catech. Racovienf. sect. VI. cap. III.* SOCINUS *tom. I. oper. fol. 702.* SLICHTINGIUS *contra Meisnerum de trinit. f. 942.* SMALCIUS *contra Franzium f. 289.* & *311.* OSTORODUS *instit. c. XXXIX. f 378.* aliique. *II*) ARMINII discipuli, vulgo *Remonstrantes* dicti, qui de efficacia & usu baptismi idem fere cum Socinianis sentiunt. Contendunt enim, quod *baptismus ex parte Dei tantum sit gratiae quaedam significatio, ex parte nostri solum publica nominis Christi professio.* Vid. eorum *confessionem cap. XXIII. sect. III.* Atque EPISCOPIVM *disput. XXIX. thes. 8. III.*) *Anabaptistae*, qui novi testam. sacramenta negant esse sigilla gratiae, eademque nonnisi nudas discretionis tesseras esse statuunt. Ita MENNO SIMONIS *adversus Gellium Fabrum p. 135.* aliique. *IV.*) *Fanatici* recentiores, maxime JO. CVNR. DIPPELIVS, qui sacramenta pro meris caerimoniis habent, quid? quod tanquam illusiones diabolicas ipsa criminari non verentur. Vid. de iis FRANC. ALBERT. ÆPINI *mataeologiam fanaticam p. 369. seqq.*

(**) Smalcius quoque Photinianus contra Frantz. disp. IX. p. 289. *Fabulae sunt, aliquam esse internam efficaciam in baptismo vel coena Domini, cum utraque nihil aliud sint quam externae hominum actiones, quibus aliquid, quod in mente ipsorum latet, expressum volunt.* GERHARDUS.

(***) Idem part. II. oper. in libr. de baptismo p. 65. *Quosdam in ea opinione fuisse cernimus, ut signa* (sacramentalia) *in hunc finem data esse docuerint, ut fidem internam confirment, & id quod edocti sumus, aut quod nobis promissum est, ceu sigillo quodam infallibili obsignent. Qui haec tradidere, a vero quam longissime aberrant.* GERHARDUS.

dispensent. Item: *Sacramenta dantur in publicum testimonium ejus gratiae; quae cuique privato prius adest.* Et postea: *Non adfert gratiam baptismus, sed gratiam factam esse, cui datur ecclesia testatur.* In libr. de peccat. orig. *Signa nihil, quam externae res sunt, quibus in conscientia nihil efficitur.* 4.) Huic errori admodum adfine, vel potius idem cum eo est, quod Calvinus & qui ipsum sequuntur, statuunt sacramenta esse tantum sigilla gratiam jam ante collatam vel postmodum conferendam & significantia & obsignantia. 5.) Ideoque negant, sacramenta esse causas instrumentales gratiæ, remissionis peccatorum & salutis. Sic Calvinus libr. IV. instit. c. 14 sect. 17. diserte negat, *baptismo ablutionem & salutem nostram perfici, aut ipsum purgandi, regenerandi, renovandi virtutem in se continere, vel salutis causam in hoc sacramento percipi.* Idem in catech. *Sacramentum nihil aliud est, quam externa divinae erga nos benevolentiae testificatio, quae visibili signo spirituales gratias figurat.* Beza part. II. resp. ad acta coll. p. 115. vocat *palpabilem errorem, quo causativa, ut loquuntur Scholastici, vis conferendae gratiae principalis quidem Deo, instrumentalis autem sacramentis tribuitur.* p. 116. *In regeneratione hominis valde fallitur & in Deum ipsum injurius est, quisquis aut hominibus, per quorum os Deus loquitur, vel ipsi externo Dei verbo, vel sacramentalibus signis Deum existimat vel tantillum divinae illius virtutis suae hominibus renovandis & aeterna vita in Christo servandis attribuere.* p. 118. *Totam illam ordinationem & instrumentalem causam nihil aliud esse, quam sacramentalem promissionis sacramentalis adjunctae significationem ex ordinatione divina per signorum & rerum signatarum ἀναλογίαν mentibus ad sacramenta accedentium repraesentata.* In glossa cap. 10. Act. *Baptisma non facit sanctos, sed justificationem tantum obsignat.* Aretius part. II. probl. p. 441. reprehendit eos, qui sacramenta adpellant signa exhibitiva, addita hac ratione, *quia res ipsae non sint praesentes in sacramentis, quarum sunt signa exhibitiva.* Grynæus in præfat. theor. theol. ad Joachimum a Berga: *Adseveranter adfirmo, inscitiam esse indignam Christi servis; nescire, quod per evangelium & sacramenta nos ita erudiat Dominus, ut non per evangelium & sacramenta nos salvari credamus, sed per unum Jesum Christum.* Et paulo post: *Evangelio, baptismo, eucharistiae, fidei tribuitur remissio peccatorum, prout fert vocabulorum πρὸς ἓν ratio, quae ita comparata est, ut instrumentis (honestandi eadem gratia) tribuantur effecta, quae alioquin propria sunt principalis causae efficientis.* Idem in disp. Heidelb. anno 1584. thes. 21. *vocat papisticum commentum & πρῶτον ψεῦδος, si quis dicat, sacramenta vim justificandi & salvandi habere.* Tossanus in libr. I. qui contra Marbach. p. 334. dicit, *falso a nobis doceri, quod sacramenta nov. test. ideo sint a Deo instituta, ut essent media seu instrumenta, per quae Christum cum remissione peccatorum accipiamus. Sacramenta enim illa non habere revera in se thesauros & cælestia bona, quasi per illa nobis donetur remissio, sed tantum esse signa fœderis Dei.* Piscator in bibl. germ. ad Act. doctr. 1. negat *efficaciam salvandi esse in sacramentis*, addita ratione, *quia sit in solo Deo.* 6.) Denique huc pertinent, qui statuunt, usum sacramentorum tantum per modum commonefactionis excitare fidem, qualis commonefactio etiam a picturis sumi potest. Ursinus in catech. p. 472. *Si sacramenta debent esse adminicula fidei, oportet sensu externo percipi, quo movetur sensus internus.*

§. LVII. Ut de his opinionibus rectius fieri possit judicium, proponimus hæc axiomata: 1.) Fines secundarii & *minus principales* non sunt venditandi pro fine *principali*, nec eidem opponendi. Proinde etsi sacramenta secundario & minus principaliter hunc usum habeant, ut sint notæ seu tesseræ distinguendi populi Dei ab aliis hominibus, ut admoneant homines bonorum operum & virtutum, (sicut baptismus spiritualis mortis & resurrectionis; eucharistia concordiæ symbolum est) ex eo tamen non potest aut debet inferri, quod hic vel unicus vel principalis sit sacramentorum finis. 2.) Fines *principales coordinati* non sunt sibi mutuo opponendi: proinde etiamsi

Ἐπίκρισις.

etiamsi sacramentorum finis principalis sit obsignare promissionem gratiæ, ex eo tamen nec potest nec debet inferri, quod non sint efficacia media & instrumenta, per quæ exhibeantur & conferantur cœlestia beneficia Christi morte ac sanguine parta. 3.) Quod est efficax medium atque organum, per quod Deus beneficia evangelii propria dispensat, illud non est tantummodo *signum*, siquidem signum pertinet ad locum *similium* & *adjunctorum*, organum autem pertinet ad causam instrumentalem. Jam vero sacramenta sunt efficacia media atque organa, per quæ Deus operante Spiritu sancto vult conferre gratiam, ut probant clara & diserta scripturæ testimonia Marc. XVI. 16. Joh III. 5. Act. II. 38. XXII. 16. Rom. VI. 3. Gal. III. 27. Eph. V. 27. Tit. III. 5. 1 Petr. III. 21.

Argumenta adversariorum, quibus probare conantur, sacramenta esse tantummodo signa gratiæ. 1.) In solo Deo est efficacia salvandi.

§. LVIII. Fundamenta, quibus probare conantur, sacramenta esse tantummodo *signa* & sigilla, non autem causas *instrumentales* gratiæ, potiora hæc sunt: I.) *In Deo solo est efficacia salvandi. Ergo non in sacramentis.* Resp. causa *principalis* & *instrumentalis* non sunt sibi invicem opponendæ. Deo soli, ut causæ principali vis salvandi relinquitur, si vel maxime instrumentalis causa salutis dicantur sacramenta. Declarabimus hoc verbis Chemnitii part. II. exam. cap. de sacramentorum efficacia p. 34. *Deus Pater reconciliat sibi mundum, acceptat credentes, non imputans ipsis peccata eorum, hoc certe modo sacramenta non conferunt gratiam, sicut ipse Deus Pater. Christus est pax nostra, mors Christi est reconciliatio nostra, in sanguine ipsius justificati sumus &c. illo certe modo baptismus non purgat peccata, sicut ipse Christus. Spiritus sancti propria est efficacia in collatione & adplicatione gratiae. Et sacramenta certe non sunt exaequanda cum Spiritu sancto, ut pari & eadem plane ratione credantur conferre gratiam, sicut ipse Spiritus sanctus. Num vero propterea nihil tribuendum sacramentis? &c.* Respondet postea: *Sacramentis tribuitur virtus seu efficacia, non quod in sacramentis extra seu praeter meritum Christi misericordiam Patris & efficaciam Spiritus sancti quaerenda sit gratia ad salutem, sed sacramenta sunt causae instrumentales, ita quod per illa media seu organa, Pater vult gratiam suam exhibere, donare, adplicare: Filius meritum suum communicare credentibus; Spiritus sanctus efficaciam suam exercere ad salutem omni credenti. Hoc modo manet Deo gloria sua, ut gratia non alibi quaeratur, quam apud Deum Patrem; pretium seu causa remissionis peccatorum & vita aeterna non alibi quaeratur, quam in morte & resurrectione Christi; efficacia regenerationis ad salutem non alibi quaeratur, quam in operatione Spiritus sancti; sacramenta vero illa beneficia in verbo nobis proponunt, adferunt, exhibent & obsignant, atque ita ducunt nos ad Christum, ad gratiam Dei, ad efficaciam Spiritus sancti. Quia enim Deus in iis, quae ad salutem nostram pertinent, per certa media vult nobiscum agere, & hoc fine ipse ordinavit & instituit verbum promissionis evangelii, quod aliquando simpliciter, per se, sive nudum proponitur; aliquando vero vestitum seu visibile factum certis a Deo institutis ritibus seu sacramentis: verbum igitur & sacramenta monstrant nobis, ubi fides debeat quaerere, & ubi possit invenire Christum mediatorem, Patrem & Spiritum sanctum, ita ut nobiscum agant, exhibeant, adplicent & obsignent beneficia, quae Christus promeruit, & de quibus evangelium concionatur.* Hæc omnia eruditissime Chemnitius. Quemadmodum igitur gratia Dei & meritum Christi, non excludunt fidem a causa justificationis & salutis instrumentali, ita nec excludunt sacramenta; ut enim fides est quasi manus nostra, qua petimus, quærimus, adprehendimus & accipimus beneficia Evangelii propria; ita verbum & sacramenta sunt quasi manus Dei, qua nobis offert, exhibet & credentibus adplicat atque obsignat beneficia Christi.

2.) Liberi fidelium jam ante sunt in Dei fœdere.

II.) *Liberi fidelium jam ante sunt in fœdere propter promissionem.* Gen XVII. 7. *Ero Deus tuus & seminis tui. Ergo per circumcisionem & baptismum non recipiuntur*

tur in fœdus, sed gratia fœderis tantummodo illis obsignatur. Resp. liberi fidelium non minus quam reliqui sunt *natura filii irae*, Eph. II. 3. *concepti & nati in peccatis*, Psalm. LI. 7. *ex immundo semine*, Job. XIV. 4. *sunt caro de carne;* Joh. III. 6. jam vero *caro & sanguis non haereditabunt regnum Dei*; 1 Cor. XV. 50. Ergo actu nondum sunt in fœdere gratiæ & possessione salutis. Quod ad locum Geneseos attinet, in eo proponitur misericors Dei promissio, quod Abrahamum & ipsius semen, adeoque omnes, qui sequuntur vestigia fidei Abrahæ, & ipsorum liberos in fœdus gratiæ recipere velit, non immediate vel propter carnalem ex parentibus fidelibus generationem, sed in veteri testamento mediante sacramento circumcisionis, in novo mediante sacramento baptismi, ideo diserte ibidem additur v. 10. *Hoc est fœdus meum inter me & te, & semen tuum, circumcidetur in vobis omne masculinum &c.* Hanc explicationem luculenter probat locus Act. II. Ibi enim Petrus ad pœnitentiam ad baptismum cohortatur suos auditores v. 38. postea subjungit rationem: *vobis enim & filiis vestris facta est promissio* v. 39. Si infantes Israelitarum ante circumcisionem in vet. & ante baptismum in nov. test. fuissent in fœdere gratiæ actu comprehensi, non potuisset Petrus argumentum exhortationis ad suscipiendum baptismum ex illa promissione desumere. Res ergo eo redit, vi illius promissionis infantibus fidelium patere aditum ad sacramentum initiationis, per quod demum actu ejusdem participes fiunt. Alia autem quæstio est de casu necessitatis, uti suo loco dictum. III.) *Quidam infantes absoluto Dei decreto a salute aeterna rejecti sunt, illis igitur per sacramenta nec offertur nec adplicatur Dei gratia.* Unde Beza disputat: *infantes illos, qui sunt in numero reproborum, non regenerari, si vel millies baptizentur*, in coll. Mompelg. p. 479. *& ex baptismo non nisi probabiliter de salute infantum statui posse relictis Deo arcanis suis judiciis*, ibid. p. 335. 435. 460. &c. *Resp.* figmentum illud absolutæ reprobationis alibi evertimus, & potentissime id evertitur his ipsis scripturæ pronunciatis, quæ de sacramentorum efficacia testantur. Cum enim Deus in verbo & sacramentis omnibus offerat suam gratiam & Christi beneficia, ideo non est statuendum, quod absoluto decreto quosdam damnationi addixerit, alias pessima hypocrisis sanctissimo Israelis tribuetur; proinde cum infantes operationi Spiritus sancti non ponant obicem, id est, actuali impœnitentia non resistant, nec hypocrisi sint obnoxii, ideo ipsis omnibus fidem, regenerationem & salutem conferri statuimus, qua de re suo loco plura. IV.) *Si sacramenta sunt causae instrumentales divinorum beneficiorum, consequens fuerit sacramenta prodesse ex opere operato sine fide utentis.* Resp. negamus *connexionem.* Ut enim verbum non prodest absque fide Heb. IV. 2. ita nec sacramenta. Ut autem verbum nihilominus est medium, per quod Spiritus sanctus vult operari & accendere fidem in illis, qui verbum audiunt, nec Spiritui sancto resistunt: Rom. X. 17. ita quoque per sacramenta Deus vult accendere, augere & confirmare fidem in illis, qui actuali impœnitentia & hypocrisi non resistunt, de quo paulo inferius plura (*). V.) *Quidam baptizantur, qui jam ante sunt regenerati* Act. VIII. 38. X. 47. *Ergo baptismus non est medium regenerationis, sed ejus tantummodo sigillum.* Resp. quamvis tales ante usum baptismi vere sint regenerati, justificati & Dei filii, ex eo tamen efficaciæ baptismi

3.) *Quidam infantes absoluto decreto rejecti sunt a salute.*

4.) *Alias sacramenta prodesse ex opere operato.*

5.) *Quidam baptizantur, qui jam ante sunt regenerati.*

(*) Embdenses *im Bericht von dem gantzen Streit und Handel des H. Abendmahls*: anno 1590. cap. 12. *daß der Irthum von dem* opere operato, *als solte man von dem blossen gethanen Werck der Beicht und Empfahung des Sacraments die Gnade Gottes, Vergebung der Sünden und Seeligkeit erlangen, gehe allein die Papisten an.* Sed in famoso scripto quod in forma dialogi editum Berolini anno 1614. etiam nostris ecclesiis hic error adfricatur. GERHARDUS.

ptiſmi nihil decedit, quo minus vere & proprie ſit lavacrum regenerationis, quod iterum exemplo verbi demonſtrari poteſt. Multi audiunt verbum, qui jam ante ſunt regeniti, nihilo tamen minus verbum eſt & manet *ſpirituale & incorruptibile illud ſemen*, per quod renaſcimur. 1 Pet. I. 23. Jac. I. 18. Proinde ut fides & dona Spiritus ſancti in regeneratis & vere credentibus per auditum verbi augentur: ita quoque per baptiſmum in illis, qui jam ante regeniti ſunt, fides confirmatur & promiſſio gratiæ obſignatur. Sic ergo Deus Abrahæ per circumciſionem & Cornelio per baptiſmum eandem gratiam, cujus antea primitias acceperant, offert, exhibet, adplicat & obſignat, ut plenius eam & uberius habeant, firmius poſſideant & teneant, ut opus Dei in ipſis inchoatum confirmetur, augeatur & conſervetur. Vide Auguſtinum lib. IV. contra Donat. c. 24. & Chemnitium loco proximo adlegato. VI.) *Exemplum Simonis magi* Act. VIII. 22. *teſtatur, non omnes, qui baptizantur, renaſci: ergo baptiſmus non erit efficax medium regenerationis.* Reſp. plus eſt in conſequente, quam antecedens permittit. Quamvis enim non omnes adulti per baptiſmum regenerentur, illi ſcilicet, qui operationi Spiritus ſancti reſiſtunt, & hypocriſi ſua ipſius operationem impediunt, tamen baptiſmus in ſe ac per ſe non definit eſſe regenerationis medium, quod iterum exemplo verbi, (quod ex accidenti non eſt in omnibus efficax) & ſecuris (quæ non deſinit eſſe inſtrumentum ſectionis, etiamſi lapides non ſecet,) declarare poterit, qui volet.

6.) Non omnes, qui baptizantur, regenerantur.

§. LIX. Exceptiones potiores hæ ſunt. I.) *Per tropum quendam ſacramentalem explicandas eſſe illas propoſitiones: baptiſmus nos ſalvat, Chriſtus eccleſiam mundat per lavacrum aquae in verbo &c. ut ſit ſenſus, baptiſma ſignificat peccatorum ablutionem & ſalutem obſignat.* Reſp. confictum illum tropum diſertis ſcripturæ verbis oppoſitum excuſſimus ſuperius: cumprimis vero in tract. gen. de bapt. c. 13. object. 1. late de eo egimus, nec judicamus neceſſarium eſſe, ut plura addantur. At, inquiunt, circumciſio Gen. XVII. 10. dicitur *pactum Dei*, & poſtea v. 11. dicitur *ſignum pacti*. Ergo id fit per *metonymiam* ſacramentalem. *Reſp.* præterquam quod ſuperius admonuimus ſignum ab apoſtolo per *ſigillum* explicari, addimus inſuper hoc, quod circumciſio totaliter conſiderata ſit ipſum Dei fœdus cum Abrahamo: ſed cum ſecundum notam in carne relictam conſideratur, vocatur ſignum fœderis in carne: ipſa amputatio pelliculæ non ſignificat, ſed in rei veritate eſt actus ille ſacramentalis, per quem circumciſus in fœdus Dei recipitur. II.) *Inſtrumentis cohoneſtandi gratia ea tribui, quae ſunt ſolius Dei propria.* Reſp. figmentum illud evertunt clariſſima ſcripturæ effecta, quæ de verbi & ſacramentorum efficacia agunt, quæ omnia tantum cohoneſtandi gratia eſſe dicta, non autem revera ſeſe ſic habere, quis audebit adſerere, in quo vel mica quædam pietatis & debitæ erga ſacras literas reverentiæ? Ac fruſtra metuitur, ne Deo ſalutis auctori debitus honor detrahatur, ſi ſacramenta media gratiæ & ſalutis ſtatuuntur, cum ipſemet ea inſtituerit, ac proinde omnis illa virtus, quam ſacramentis tanquam cauſæ *inſtrumentali* tribuimus, ad Deum, tanquam cauſam *principalem*, reducatur: quare vero non auderent adverſarii effata illa ſcripturæ, quæ de ſacramentorum efficacia & uſu tractant, eo referre, quod honoris cauſa dicta ſint accipienda, cum idem in cauſa meritoria ſalutis poſtea tentarint? adſerunt enim dicta illa, quæ teſtantur, perire poſſe eos pro quibus Chriſtus mortuus eſt, accipienda κατὰ δόκησιν, quod ſcilicet & ipſorum & aliorum opinione Chriſtus pro ipſis ſit mortuus: cui errori in tract. de elect. & reprob. §. 110. oppoſuimus hoc theorema juxta adſertionem apoſtolorum Rom. XIV. 15. 1 Cor. VIII. 11. 2 Petr. II. 1. Chriſtum pro pereuntibus eſſe mortuum; quæ adſertio apoſtolica non eſt nuda opinio, ſed infallibilis veritas: ac proinde gravem eſſe teme-

Exceptiones adverſariorum. 1.) Dicta ſcripturæ tropice accipienda.

2.) Inſtrumentis honoris cauſa tribui ea, quæ ſunt Dei propria.

temeritatem, ea quæ κατ' ἀλήθειαν μὴ ὄντως facta in scripturis adseruntur, ad δόκησιν tantummodo referre. Quid? num de fide etiam hoc adseremus, quod honoris causa ipsi tribuatur instrumenti adpellatio? apage cum honorariis illis figmentis!

3.) *Sacramenta esse signa.*

III.) *Sacramenta esse signa, ideo non conferre gratiam.* Resp. est elenchus oppositorum. Quamvis enim certo modo ac respectu sacramenta sint signa (videlicet respectu *adjuncti*) non tamen sunt tantum signa, sed etiam media, per quæ confertur gratia (non hic est proprius & principalis finis sacramentorum, ut significent) quod superius §. 9. exemplo arcæ, propitiatorii, columbæ super Christum descendentis, rubi, in cujus corde sive medio loquebatur Deus, & columnæ nubis atque ignis in deserto &c. declaravimus. Ipse Beza part. II. quæstionum q. 12. statuit, *signa alia esse μνημονευτικὰ; alia σημαντικὰ, ut iris diluvii; alia quae testentur id, cui significando adhibentur; nobis vere dari, sicut in sufflando Christus discipulis dabat Spiritum sanctum.*

An sacramenta vet. test. etiam fuerint efficacia media gratiæ & salutis?

§. LX. Quæritur, hoc loco: *An finis ille, quod sacramenta sint efficacia media gratiae & salutis, conveniat etiam vet. test. sacramentis?* Biel libr. IV. sent. dist. 1. q. 3. proponit quæstionem hoc modo: *Vtrum sacramenta veteris legis contulerint gratiam rite utentibus ex opere operato?* recitat autem tres opiniones. 1.) *Quod sacramenta veteris legis contulerint gratiam ex opere operato, licet non tantam, nec ita directe, sicut sacramenta novae legis.* Hugo lib. I. de sacram. p. II. c. 1. & 2. 2.) *Quod non contulerint gratiam, neque ex opere operato, neque ex opere operante, seu per modum meriti, etiamsi in fide & caritate fierent, quia imposuit ea Deus in onus & servitutem;* hanc opinionem tribuit Lombardo. 3.) *Quod sacramenta vet. test. ex vi sacramenti, seu ex opere operato gratiam non conferant,* hujus patronos statuit Alexandrum Alensem, Thomam & communem scholam. Thomas part. III. q. 62. art. 6. eam sic probat: *quia sacramenta veteris legis non habebant virtutem quandam ex passione Christi, siquidem signabant tantum passionem Christi & ejus effectus.* Biel hoc utitur argumento: *Omnis gratia est justificativa ejus, cui confertur, sed ex sacramentis veteris legis nemo justificatur.* De *circumcisione* (*) in specie scribit Lombardus lib. IV. sent. dist. 1. lit. E. *quod idem contulerit remedium contra peccatum, quod nunc praestat baptismus;* mox tamen subjungit lit. K. *quod peccata per circumcisionem solum dimittebantur, sed nec gratiam ad bene operandum adjutricem, nec virtutum possessionem vel augmentum ibi praestitum esse.* Quatuor autem sunt opiniones de effectu *circumcisionis*, quas recitant Alexander part. IV. q. 7. memb. 7. Thomas lib. IV. sent. dist. 1. q. 9. art. 3. & Biel lib. VI. Concordant in eo, quod circumcisio ex opere operato deleverit culpam originalem, discordant autem quantum ad gratiam. 1.) *Quidam plane negant, quod circumcisio conferat gratiam.* 2.) *Quidam statuunt, quod gratia non fuerit collata ex vi circumcisionis, sed ex divina liberalitate ablato gratiae impedimento.* 3.) *Quidam disputant, quod ex vi circumcisionis collata fuerit gratia, quantum ad effectus privativos, qui sunt tollere culpam, sed non quantum ad positivos, qui sunt gratificare & habilitare ad opera meritoria.* 4.) *Denique quidam tenent, quod collata fuerit gratia, quantum ad privativos & positivos effectus, licet non tam intensos, sicut fit in baptismo* (**); *& haec opinio,* inquit Biel,

(*) Circumcisionem a sacramentis Mosaicis idcirco distinguendam existimant nonnulli cœtus Romani doctores, quod ejus institutio ac præceptum Mosis tempora præcesserit.

(**) Diversas istas doctorum scholasticorum opiniones supra commemoratas, recensuit quoque, easdemque ut absurdas & falsas explosit HONORATUS TOURNELY, quem supra jam nominavimus, *tom. III. prælect. theolog. part. I. p. 42.* Unde, prætermissis hisce opinionibus, universam theologorum Romanensium scholam in duas generatim classes dividit. *Prima* (inquit) existimat, circumcisionem, æque ac baptismum,

Biel, *hodie est communis*. Sed illæ disputationes Scholasticorum sublatæ sunt in concilio Florentino anno 1439. sub papa Eugenio, in quo tale decretum editum: *Sacramenta antiquae legis non causabant gratiam, sed eam solum per passionem Christi dandam esse figurabant, nostra vero novae legis & continent gratiam, & eam digne suscipientibus conferunt.* Concilium Trident. brevius & obscurius de hac quæstione pronunciat, sess. VII. can. 2. *Si quis dixerit, sacramenta novae legis a sacramentis antiquae legis non differre, nisi quia ceremoniae sunt aliae & alii ritus externi, anathema sit* (*). Bellarminus lib. II. de sacram. cap. 12. recitat distinctionem Lutheri in libr. de capt. Babyl. c. de baptismo, inter duo genera signorum, quod quædam habuerint adnexum verbum promissionis, ac proinde exegerunt fidem, ut signum iridis datum Noe, signum roris in vellere Gideonis, signum in reversione solis datum ab Esaia regi Ezechiæ, quæ fuerint vera sacramenta: quædam vero non habuerint adnexam promissionem, ut omnes ceremoniæ legales, quibus expiabantur homines, vestes, ædes, quæ non fuerint proprie sacramenta. Ex hac distinctione Lutheri Bellarminus colligit, *Lutherum frustra invehi in Anabaptistas, quod non plus tribuant baptismo, quam lotionibus judaicis, cum ipsemet non multum tribuat baptismo, cum iridem illi aequare non vergatur:* Item, *paradoxum hoc esse, quod non sint pro sacramentis habendae lotiones judaicae, agnus paschalis, sacrificia: contra*

ptismum, fuisse a Deo institutum in remedium peccati originalis, atque ex ipso, ut ajunt, *opere operato* gratiam contulisse. Hanc sententiam post LOMBARDUM, SCOTUM, DURANDUM, BONAVENTURAM, aliosque ESTIUS amplexus est, observante TOURNELY *loc. cit. Secunda* vero opinio eorum est, qui cum THOMA contendunt. Circumcisionem non ex se, seu *opere operato*, sed ex *opere* duntaxat *operantis*, ratione scilicet fidei, vim habuisse purgandi a labe originali. Plura hanc in rem non addimus, ne tædium lectoribus nostris creemus.

(*) Callide concilii Tridentini patres, neglecta veræ differentiæ inter sacramenta vet. novique testamenti determinatione, propter Scholasticorum de hoc argumento contentiones, in generalioribus heic subsistunt, quæ quæstionis cardinem haud attingunt, canonibus pariter 6, 7, & 8. declarant patres Tridentini, sacramenta nov. test. *continere gratiam, quam significant, eamque non ponentibus obicem conferre ex opere operato:* de sacramentis autem veteris test. id neque adfirmant, neque negant. Unde & ipse BELLARMINUS *libr. II. de sacram. in genere cap. XIII.* cogitur fateri, concilium Tridentinum *obscurius ac brevius istud definivisse.* Clarius vero communem ecclesiæ Romanæ hac de re sententiam expressêrunt concilii Florentini patres in verbis istis, quæ concilii Tridentini decreto supra præmisit GERHARDUS nostер. Ex iis enim intelligitur, sacramenta vet. testam. ex mente ecclesiæ Rom. fuisse tantum umbras & figuras gratiæ, quam novi testam. sacramenta conferant efficiantque. Licet vero plerique ex nostris theologis, præeunte GERHARDO, statuant, etiam vet. test. sacramenta fuisse efficacia gratiæ & salutis omnibus offerendæ ac credentibus conferendæ media; ab hac tamen sententia alii discedunt, veluti HORNEIUS in *comp. theol. loc. de sacramentis §. 18, 19.* HILDEBRANDUS in *theolog. dogmat. p. 588.* itemque JO. FABRICIUS in *syst. theol. p. 468.* adferentes, sacramenta vet. test. æque ac typos, gratiam illam significasse duntaxat, fidem autem in Christum præstitisse eam & contulisse, atque hujus fidei protestationem quandam fuisse illa vet. test. sacramenta; quæ per se vacua fuerint gratia: unde *infirma & egena elementa* dicantur *Gal. IV. 9.* Nec ab hac sententia abludere videtur b. cancell. PFAFFIUS, qui in *institut. theol. dogm. & mor. p. 325. seqq.* observat, sacramenta vet. test. a sacramentis novi test. plurimum differre. „ Scilicet in sacra„ mentis vet. test. (ita pergit PFAFFIUS) „ actionis sacramentalis effectus fuit unio sal„ tim relativa, umbratilis & typica, unde sa„ cramenta vet. test. tantum erant συμβολικὰ, „ in novo vero testamento unio ista est realis, „ exhibitiva & μεταδοτικὴ „ Ast quid opus est longiori hujus quæstionis, quæ tantum accessoria minusque necessaria est, discussione? Id potius agamus serio, ut sacramenta nostra, i. e. quæ sub novo testam. celebrari oportet, rite, & secundum institutionem servatoris, & cum fructu nostro spirituali, celebremus atque peragamus.

tra vero ea esse sacramenta, quae a nullo ne per somnium quidem vocata sunt sacramenta, ut iridem, vellus Gideonis, umbram horologii Achaz. &c. Resp. Recitabimus ipsa Lutheri verba, quibus se contra Bellarmini calumnias satis tuetur. *Error est* (inquit) *sacramenta novae legis differre a sacramentis veteris legis penes efficaciam significationis: utraque aequaliter significabant. Idem enim Deus, qui nos nunc per baptismum & panem* (eucharisticum) *salvat, salvavit Habel per sacrificium, Noe per arcam, Abraham per circumcisionem, & alios per sua signa. Nihil itaque differt sacramentum veteris & novae legis, quoad significationem, modo veterem legem adpelles, quidquid in patriarchis & aliis patribus tempore legis operatus est Deus. Nam ea signa, quae in patriarchis & patribus facta sunt, longe sunt discernenda a figuris legalibus, quas Moses in lege instituit, quales sunt ritus sacerdotales in vestibus, vasis, cibis, domibus & similibus. Ab his enim non modo longissime differunt novae legis sacramenta, sed & ipsa signa, quae pro tempore Deus patribus dedit in lege viventibus, quale fuit Gideonis in vellere, Manuae in sacrificio, quale & Esaias obtulit Achaz; in iis enim simul promittebatur aliquid, quo fides in Deum exigebatur. In hoc ergo differunt legales figurae a signis novis & vetustis, quod legales figurae non habent adnexum verbum promissionis, quod fidem exigat, unde non sunt signa justificationis, quia non sunt sacramenta fidei, sed sunt sacramenta operis tantum &c. Attamen & patrum signa seu sacramenta habent adnexum verbum promissionis, quod fidem exigit, ideo sunt sacramenta justificationis.* Ex his manifeste adparet, Lutherum nequaquam hoc loco definire, quae sint proprie dicta vet. test. sacramenta, sed signa sacramentalia, quae adnexum habent verbum promissionis, distinguere a figuris legalibus, qua in parte cum quaedam signa καιρικὰ, ut ros in vellere Gideonis, retrocessio umbrae in horologio Achaz. &c. cum sacramentis perpetuis & ordinariis vet. test. conveniant, ideo hoc saltem sensu & respectu Lutherus eadem ad sacramenta refert, & a figuris legalibus distinguit. Quamvis ergo κατὰ τὸ baptismum nov. test. sacramentum cum iride vel potius cum arca Noae, exemplo Petri 1 epist. III. 21. conferat; absit tamen, ut baptismatis sacramento nihilo plus quam iridi, convenire statuat.

Bellarmini sententia de efficacia sacramentorum.

§. LXI. Cap. 13. exponit Bellarminus suam sententiam: *Omnes* (inquit) *catholici conveniunt, sacramenta veteris legis, quae proprie Mosaica dicuntur, non contulisse gratiam ex opere operato.* Fatetur tamen in duabus quaestionibus adhuc eos discrepare. *Una quaestio est de sacramentis veteribus circumcisione excepta, an justificent ex opere operantis, de qua duae sunt opiniones. Una Magistri in libr. IV. sent. dist. 1. qui id negat; ait enim, sacramenta illa non justificasse, etiamsi in fide & caritate suscipierentur, quia data erant, ut essent oneri, non ut justificarent. Secunda est communis theologorum, justificasse omnia illa sacramenta ex opere operantis, id est, ex fide & devotione suscipientis; & haec sententia* (inquit Bellarminus) *est verissima, nam generaliter est vera sententia apostoli Rom. II.* Factores legis justificabuntur. *Quanquam ista justificatio non est proprie sacramentalis, sed est communis omnibus bonis operibus, quae in caritate fiunt, nec est justificatio prima, sed secunda. Altera quaestio est de circumcisione, quae proprie non est sacramentum Mosaicum, sed legis naturae. Joh. VII. Circumcisio non est ex Mose, sed ex patribus: de circumcisione illa duae sunt opiniones: una Alexandri, Bonaventurae, Scoti & Gabrielis, qui admittunt, circumcisionem ex opere operato contulisse justificationem. Altera est Thomae, Capreoli, Soti & aliorum, qui docent, circumcisionem vi sua non justificasse, sed justificasse tantum, quatenus fidei protestatio erat, & fidem adplicabat. Itaque volunt hi auctores, justificatos fuisse veteres ex merito passionis Christi, ut nos justificamur, sed hoc meritum nobis adplicari per sacramenta, Hebraeis autem per fidem, quae tamen fides requirebat, ut conditionem, sine qua non operabatur sacramentum circumcisionis.*

Hanc

Hanc sententiam Bellarminus judicat probabiliorem.

Quid sit prodesse ex opere operantis & ex opere operato?

§. LXII. Ut autem Bellarmini sententia sit illustrior, notandum, quid intelligatur per phrasin illam, *sacramenta vet. test. contulisse gratiam ex opere operantis*, id est, ex fide & devotione suscipientis. Id omnium optime ex oppositione intelligatur. Sacramenta enim nov. test. dicunt Scholastici prodesse *ex opere operato*, hoc est, & significari & conferri per ea gratiam, si vel maxime non adsit fides & bonus motus interior in suscipiente: sed sacramenta vet. test. dicunt justificasse *ex opere operantis*, hoc est, usum illorum fuisse actum obedientiæ legi divinæ debitæ, cum enim data fuerint præcepta de hujusmodi sacramentis, ideo usum eorum dicunt fuisse implectionem præcepti & propterea ratione virtutis obedientiæ per modum meriti fideles tunc in usu sacramentorum accepisse gratiam; id intendit Bellarminus, quando male huc adcommodat dictum apostolicum Rom. II. *factores legis justificabuntur*, cujus genuinam sententiam proposuimus in loco de bonis operibus. Recte autem monet Chemnitius, *hanc sententiam directe & quasi adversa fronte pugnare cum Paulo, qui Rom. IV. ex professo docet & confirmat, circumcisionem non justificasse Abrahamum ex opere operante, seu per modum meriti, sed fuisse signaculum justitiae fidei, cujus proprium est, ut beatitudo sit ejus hominis, cui Deus imputat justitiam sine operibus.* Bellarminus regerit, *apostolum loqui de illis operibus, quae fiunt ex solis liberi arbitrii viribus*, cujus contrarium evidenter ostendimus in tract. de justific. §. 151. uti etiam illud, quod Abrahamus ex operibus dicitur justificatus, expositum fuit ibidem §. 190. Recte igitur addit Chemnitius: *Quid audio? Num justis tempore vet. test. virtute futurae passionis Christi non data fuit gratia? an vero tantum habuerunt praefigurationem, fore, ut post natum Christum primum daretur gratia illis, qui post consummatam passionem Christi credituri essent? Passio certe Christi meritum illud est, propter quod gratia data fuit olim & adhuc datur. Neque enim verum est, veteres olim per virtutem futurae passionis Christi sine certo aliquo medio seu organo, quo illa offerretur & adplicaretur, justificatos esse, nos vero per sacramenta sive virtute passionis Christi justificari.* Bellarminus exclamat, *Chemnitium impudenter mentiri, & calumniari, quod Florent. & Trident. concilia definiverint, veteres patres non habuisse gratiam Dei ex merito Christi, aut habuisse eam sine ullo organo, seu medio adplicante Christi merita, cum concilia nihil horum dicant, sed tantum adserant, hoc esse discrimen inter sacramenta legis veteris & novae, quod nostra conferant gratiam, illa solum eam significaverint, ex quo nondum consequatur, veteres patres non habuisse gratiam aut habuisse sine organo adplicato Christi merito. Nam etiamsi non habuerunt eam per sacramenta, tamen habuerunt per fidem, ut etiam nunc adulti per fidem & contritionem justificantur, antequam re ipsa ad sacramentum accedant.* Resp. Chemnitius nequaquam tribuit vel conciliis illis, vel pontificiis, quod gratiam Dei & meritum Christi patribus vet. testam. simpliciter denegent, sic enim scribit: cap. de differ. sacram. vet. & nov. test. p. 19. *Plana atque, ut arbitror, extra controversiam inter adversarios pontificios & nos sunt haec capita: Justis, qui fuerunt tempore vet. testamenti, a Deo propositam, exhibitam, datam & collatam fuisse gratiam, justitiam, salutem & vitam aeternam propter futuram victimam Filii mediatoris. Salvatos enim fuisse justos tempore vet. test. ex scriptura certissimum est. Nemo autem salvatur sine gratia Dei, illa vero propter solum benedictum semen promittitur & datur. Est & hoc extra controversiam, non aliam fuisse gratiam neque etiam aliam fidem, qua salvati sunt justi tempore vet. test. quam nunc tempore nov. test. Restabit igitur quaestio: quomodo, hoc est, per quod medium, instrumentum seu organum Deus tempore vet. test. proposuerit, exhibuerit, dederit & contulerit credentibus gratiam ad salutem. Certum autem est, patres illos habuisse verbum promissionis de benedictione propter futurum semen; habuerunt etiam externos quosdam ritus*

divina ordinatione huic promissioni gratiae additos & adnexos &c. Nequaquam igitur Chemnitius hoc tribuit pontificiis, quod denegent veteribus patribus gratiam Dei, meritum Christi & fidem, sed quod organum adplicationis, per quod offertur, exhibetur & obsignatur gratia Dei & Christi meritum, ipsis denegent. Quamvis enim Bellarminus obvertat, *veteres habuisse gratiam per fidem*, tamen per fidem non intelligit *fiduciale* illam *adprehensionem* promissionis evangelicae in verbo oblatae & sacramentis veluti sigillis obsignatae, sed fidem tantummodo *historicam*, non *instrumentaliter*, sed *praeparatorie* & *meritorie* justificantem, ut in tract. de justificatione vidimus. Quare cum vera & justificans fides promissionem gratiae in verbo evangelii & sacramentis verbo additis oblatam unice respiciat, consequens est, negato eo, quod in verbo evangelii & sacramentis promissio gratiae ex parte Dei fuerit oblata, negari etiam illud, quod gratia Dei & meritum Christi ex parte fidelium in vet. test. fuerit recepta, propter mutuam scilicet & perpetuam verbi tum simplicis, tum signis sacramentalibus vestiti, & verae fidei relationem. Recte ergo addit Chemnitius: *Verbum quidem promissionis an pontificii permittere velint, fuisse tale medium seu organum tempore vet. test. non plane scio; de sacramentis certe, quibus promissio illa gratiae divina institutione adnexa fuit, hoc loco disputatur:* cui aperte & sine circuitione Bellarminus respondere debebat, quid de promissione gratiae (fidei correlata) in vet. test. statuat.

Status quaestionis de efficacia sacramentorum vet. test.

§ LXIII. Caeterum ut status quaestionis rectius percipiatur, notandum est, 1.) nos nequaquam negare omnem sacramentorum vet. & nov differentiam; agnoscit hoc ipse Bellarminus, sic enim scribit, libr. II. de sacram. cap. 12. §. 2. *Convenit inter catholicos & haereticos, sex ut minimum esse differentias inter sacramenta legis novae & veteris. Prima, quod nunc sunt alii ritus externi, quam tunc erant. Secunda, quod nunc sunt pauciora sacramenta, quam tunc erant.* (si *sacramenti* vox *late* accipiatur pro quovis sacrae rei signo, concedimus plura fuisse in ver. test. sacramenta quam in nov.; sed in ecclesia Romana hoc vix habebit locum, in qua tales ceremoniae in immensum fere excreverunt, de quo jam olim conquestus Augustinus epist. CXVIII. ad Januar. Si vero *sacramenti* vox *proprie* accipiatur pro signo divinitus instituto, cui promissio gratiae evangelii propriae divina ordinatione adnexa, dicimus & vet. & nov. test. sacramenta binario numero comprehendi, ut adparebit suo loco) *Tertia, quod sint nostra faciliora, ut patet de circumcisione & baptismo. Quarta, quod nostra sint nobiliora, saltim ratione auctoris, quia nostra ab ipso Christo immediate instituta & promulgata, Mosaica vero a Mose, si non instituta, tamen promulgata sunt.* (Non poterit Bellarminus in illis, quae proprie dictis sacramentis nov. test. accenset omnibus, divinam institutionem & promulgationem demonstrare: nos autem libenter hoc acceptamus) *Quinta, quod illa sint figurae nostrorum. Sexta, quod illa essent data ad tempus, id est, usque ad adventum Messiae, nostra duratura sint, quamdiu mundus durabit. Colliguntur haec omnia ex Augustino epist. CXVIII. ad Januar. libr. III. de doctr. christ. cap. IX. libr. XIX. contra Faustum cap. 13. in Psalm. LXXIII.* In his differentiarum capitibus, quintum est praecipuum, nempe quod nititur expressis scripturae pronunciatis Col. II. 16. *Nemo vos judicet in cibo aut in potu aut in parte diei festi, aut neomeniae, aut sabbatorum v. 17. quae sunt umbra futurorum; corpus autem Christi.* Hebr. X. 1. *Lex umbram habet futurorum bonorum, non ipsam rerum imaginem.* Augustinus loco dicto id sic effert: *Sacramenta vet. test. fuisse praenunciativa Christi venturi: sed sacramenta nov. test. esse adnunciativa exhibiti Christi: in sacramentis vet. test. fuisse veritatem promittentem, in novo exhibentem; in veteri significationem promittentem, in novo res redditas.* Ipsa ergo substantia sacramentorum vet. test. fuit alia & diversa a sacramentis nov. test. in agno paschali fuit figura carnis & sanguinis Christi, non autem ipsa caro & sanguis Christi: sed in coena Domini est ipsa substantia,

stantia, quia mediante benedicto pane & vino datur verum corpus & verus sanguis Christi. Huic *principali* & primario discrimini sacramentorum accedit alterum ex symbolo externo *sacramentali*, quod non idem est in sacramentis omnibus, sed in singulis peculiare & distinctum, sicut etiam ipsa actio sacramentalis est cuique sacramento propria. Augustinus libr. XIX. contra Faust. c. 16. *Aliis ritibus res adnunciari debuerunt completae, quam his, quibus adhuc complendae praenunciabantur.* Reliqua differentiarum capita sunt *secundaria* & minoris momenti. II.) Quæstio ergo hoc loco non est de *substantia*, sed de *fine* sacramentorum vet. ac nov. test. an scilicet præter has differentias modo adsignatas sit discrimen in *fine* eorum *principali*, qui est offerre, exhibere, adplicare & obsignare gratiam, quod pontificii adfirmant, nos vero negamus. Interim tamen libenter damus, *sicut modus revelationis in nov. test. illustrior est, lux fidei major & mensura gratiae uberior: ita etiam per sacramenta nov. test. gratiam Christi luculentius, plenius, perfectius & uberius dispensari credentibus: nunc enim consummato redemtionis mysterio figuris successit veritas; umbris corpus; ac Filius Dei in adsumta carne, in qua habitat plenitudo divinitatis, nobis adest, ut ex ejus plenitudine omnes accipiamus gratiam pro gratia, id quod in vet. test. nondum erat factum, sed futurum promittebatur. Quodsi igitur promissio de futura incarnatione & redemtione potentia Dei fuit ad salutem sub vet. test. major certe, uberior & plenior erit gratia, postquam in novo ipsum complementum rerum illarum factum est in Christo, qui ut Deus & homo communicat se credentibus;* quæ sunt verba Chemnitii in hoc cap. de discr. sacram. sub fin. Pontificii autem hisce differentiis non sunt contenti, sed simpliciter negant, Deum per vet. test. sacramenta gratiam exhibuisse & contulisse credentibus. III.) Adeurate observanda est h. l. distinctio Lutheri in libr. de capt. Babyl. cap. de bapt. quod quædam figuræ vet. test. fuerint tantum *signa significativa*, quæ non habuerunt adnexum verbum promissionis, de illis signis hoc loco non quæritur, fuerunt autem etiam in vet. test. signa quædam, quæ ex institutione divina adnexum habuerunt *verbum promissionis gratiae*, quod verbum fidem exigit, quæ gratiam accipiat, de illis veterum sacramentis dicimus, quod ex institutione divina eundem habuerint usum & finem, quem habent sacramenta nov. test. IV.) Tale signum, cui verbum promissionis gratiæ adnexum, fuit cumprimis circumcisio, per quam Deus gratiam suam obtulit, exhibuit, confirmavit, & obsignavit omnibus fide hoc sacramentum suscipientibus, quod proinde non fuit tantum signum *significativum*, sed etiam virtute promissionis *exhibitivum* atque *obsignativum* gratiæ. Quamvis vero Bellarminus libr. II. de sacram. cap. 13. §. 5. scribat, *circumcisionem proprie non esse sacramentum Mosaicum, sed legis naturae, cum non sit ex Mose, sed ex patribus;* Joh. VII. 22. recte tamen ad sacramenta vet. test. refertur, cum nomine vet. test. hoc loco intelligatur totum illud tempus, quod adventum Messiæ præcessit.

§. LXIV. Hisce præsuppositis argumenta nostræ sententiæ producemus. I.) Promissio gratiæ evangelii proprie ad tempus tam vet. quam nov. test. pertinet. Ergo etiam sacramenta verbo promissionis addita tam in vet. quam in nov. test. sunt gratiæ media & sigilla. *Antecedens* patet ex omnibus promissionibus evangelicis de Messia & beneficiis ipsius in vet. test. editis, Gen. III. 15. *Semen mulieris conteret caput serpentis*, Gen. XXII. 18. *In semine tuo benedicentur omnes gentes &c.* cumprimis ex apostolicis illis pronunciatis: Act. XV. 11. *Per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum & illi.* (patres vet. test.) Rom. III. 30. *Unus est Deus, qui justificat circumcisionem ex fide & praeputium per fidem* (hoc est Judæos in vet. & christianos in nov. test. ut adparet ex v. 29.) Rom. IV. 9. *Abrahae reputata est fides ad justitiam*, Hebr. XIII. 8. *Jesus Christus heri & hodie, ipse etiam in secula.* Apoc. XIII. 8. *Agnus occisus*

Argumenta partis adfirmantis, quod sacramenta vet. test. fuerint efficacia media gratiae.

1.) Promissio Evangelica pertinet etiam ad vet. test.

est ab origine mundi. Idem ergo Deus justificans, idem justificationis meritum, eadem promissio gratiæ, eadem fides, eadem justitia, eadem salus in Christo & propter Christum tam in vet. quam nov. test. qui in illo quidem promissus, in hoc vero exhibitus. Quamvis enim Christus in vet. test. nondum fuerit exhibitus, neque tum passione ac morte sua redemtionis pretium persolverit, beneficia tamen Christi & fructus passionis ejus non possunt nec debent credentibus vet. test. denegari, cum ad tempus utriusque test. ratione decreti divini, ratione promissionis & ratione efficaciæ extendantur, inde vulgatum illud: *passio Christi profuit, antequam fuit.* Et: *beneficia Christi valent tam antrorsum, quam retrorsum.* Sicut creditor aliquis dimittere potest debitorem ob solutionem futuram, quam alius bonæ fidei homo ipsius loco spopondit: sic Deus in vet. test. credentibus remittere poterat & vere remittebat peccatorum debita, iisque justitiam Christi imputabat propter futuram ἀπολύτρωσιν & solutionem, quam se præstiturum Filius Dei recipiebat, & quæ coram Deo jam inde ab æterno præsentissima erat. Quando justi ver. test. dicuntur credidisse in Messiam venturum, id nequaquam sic intelligendum, quod tantum præfigurationem quandam gratiæ in Christo promissæ habuerint, fore scilicet, ut post natum Christum demum gratia daretur illis, qui post consummatam passionem Christi crederituri essent, sed quod ipsimet credendo in Christum promissum vere & actu participes facti gratiæ Dei & beneficiorum Christi, quod virtute futuræ passionis Christi etiam vet. test. tempore data ipsis sit gratia, siquidem passio Christi & meritum illud propter quod non solum in nov. test. datur gratia, sed etiam jam olim in vet. test. credentibus fuit data. Adventum & passionem Christi crediderunt futura, sed gratiam Dei & beneficia adventus ac passionis fide amplexi sunt præsentia. De antecedente igitur nullum potest esse dubium, connexio probatur ex eo, quod sacramenta nihil aliud sint, quam verba visibilia; ritus externi promissioni gratiæ additi; signa, quibus promissio gratiæ veluti vestitur. Si ergo conceditur, per verbum promissionis in vet. test. oblata & exhibita fuisse a Deo credentibus gratiam & salutem, quomodo sacramentis illud adimi potest, quæ nihil aliud sunt, quam verba visibilia? cum eadem sit ratio & idem usus verbi & sacramentorum. Eædem causæ institutionis sacramentorum in vet. & nov. test. locum obtinent, benignitatis scilicet divinæ demonstratio & fidei confirmatio. Tam in vet. quam nov. test. locum habet illud Chrysostomi hom. LXIII. ad pop. Antioch. *Si incorporeus esses, nude tibi ipsa dona incorporea Deus tradidisset, quoniam vero conjuncta est corpori anima tua, in sensibilibus intelligenda tibi traduntur.* Augustinus libr. XIX. contra Faust. cap. 16. *Si eadem res aliter enunciatur facienda, ut de Christo passuro, resurrecturo &c. aliter enunciatur facta, ut de Christo passo, resuscitato &c. quid mirum, si aliis mysteriorum signaculis passio & resurrectio Christi futura promissa est, aliis jam facta enunciatur? quid enim sunt aliud quaeque corporalia sacramenta, nisi quaedam quasi verba visibilia sacrosancta?* Lutherus tom. I. in Gen. p. 42. *Hoc omnes sacrae historiae comprobant, quod misericors Deus per superabundantem gratiam suam semper juxta verbum constituit aliquod externum & visibile signum suae gratiae, ut homines externo signo & opere seu sacramento admoniti certius crederent, Deum favere & misericordem esse.* Bellarminus hoc argumentum leviter attingit: sub fin. cap. 17. respondet, ex loco Hebr. XIII. *nihil aliud concludi posse, quam sacramenta vetera idem significare, quod nostra significent, nimirum Christum, qui erat in vet. test. latens in figuris & vaticiniis, imo ne hoc quidem ex illo loco concludi posse, cum apostolus loquatur de fide & doctrina, non de sacramentis, ac velit credi Christum esse aeternum, non temporalem.* Resp. Christus Jesus est heri & hodie, non solum ratione æternitatis, sed etiam ratione beneficiorum, quæ in verbo & sacramentis tam in vet. quam nov. test. hominibus offeruntur & credentibus adplicantur, ut constat exdictis superius adlegatis. Quare cum organum receptionis beneficiorum Christi ex parte nostra idem sit in vet. & nov.

Exceptio Bellarmini.

nov. test. videlicet fides, quomodo negari potest, idem etiam organum adplicationis esse ex parte Dei in vet. & nov. test. videlicet verbum & sacramenta? Unus & idem Christus est in verbo promissionis, & sacramentis illi adnexis tam in vet. quam nov. test. credentibus propositus: Una est atque eadem fides, quæ & in verbo promissionis & in sacramentis promissioni gratiæ tam in vet. quam nov. test. adnexis eandem gratiam, justitiam, remissionem peccatorum, salutem & vitam æternam quærit & accipit. Obvertere autem quis posset: *Patres vet. test. ante institutionem circumcisionis nulla habuerunt sacramenta: Ergo a promissione gratiae ad sacramenta non poterit argumentum duci.* Resp. defectum illum sacramentorum suppleverunt (ratione illius finis, de quo jam agimus, qui est confirmatio fidei) sacrificia divinitus instituta & jam inde ab origine mundi in ecclesia patrum usitata. Gregorius libr. IV. moral. cap. 2. *Quod apud nos baptismus, hoc egit apud veteres vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus virtus sacrificii.* Augustinus lib. XV. de civ. Dei cap. 16. circa finem: *Utrum aliquod fuerit, vel si fuit, quale fuerit corporale atque visibile regenerationis signum ante diluvium, sicut Abrahae circumcisio est imperata, sacra historia tacet, sacrificasse tamen Deo etiam illos antiquissimos homines non tacet, quod & in duobus primis fratribus claruit, & Noe post diluvium, cum de arca fuisset egressus, hostias Deo immolasse legitur.* Quamvis enim in sacrificiis Deo aliquid ab hominibus fuerit oblatum, quo respectu a sacramentis *formaliter* differunt, tamen quia vicissim mediantibus illis sacrificiis Deus aliquid dabat hominibus, hoc est, sua conferebat dona & bona, & in futurum sacrificium Messiæ mentes fidelium convertens, fidem eorum confirmabat, ideo non abs re hoc quidem respectu, sacramentorum vice defuncta esse sacrificia, pronunciamus. Vide Hunnium tractat. de sacram. in genere cap. 1. tom. I. col. 982. Accesserunt insuper crebræ visiones & adparitiones divinæ, quibus patriarcharum fides itidem non mediocriter fuit confirmata. Ut enim sacrificia mortis & passionis; ita adparitiones illæ incarnationis Filii Dei symbola fuerunt.

§. LXV. II.) Circumcisioni divinitus institutæ adnexa fuit promissio gratiæ: *Ero Deus tuus, & seminis tui post te.* Gen. XVII. 7. Ergo circumcisio fuit medium, per quod exhibita, & credentibus adplicata atque obsignata fuit gratia. Ut autem argumentum hoc illustrius fiat, & contra insultus adversariorum firmissime subsistat, notare jubemus sequentia fundamenta: 1.) Vox hæc: *Ero Deus tuus, & Deus seminis tui post te*, non est legalis concio, sed vere evangelica promissio, qua Deus receptionem in fœdus gratiæ & omnia ad salutem necessaria circumcisis offert & credentibus adplicat atque obsignat. *Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti* Rom. I. 16. Quare cum hæc promissio evangelica sit præcipua pars circumcisionis, videlicet verbum signo externo additum, ideo non potuit sacramentum tali promissione munitum, & ut sic loquar, animatum esse inefficax. 2.) Verbis illis: *Ego ero Deus tuus, & Deus seminis tui post te*, sponderi hominibus fide sacramentum hoc recipientibus Dei gratiam, specialem præsentiam, & inhabitationem, remissionem peccatorum, donationem Spiritus sancti & vitam æternam, manifeste patet ex aliis scripturæ locis. Lev. XXVI. 12. *Habitabo in eis, & ero ipsorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.* Jer. XXXI. 33. *Scribam legem meam in corda ipsorum, & erunt mihi in populum, & ego ero ipsis in Deum;* v. 34. *& peccatorum eorum non recordabor amplius.* Matth. XXII. 32. *Deus non est Deus mortuorum, sed viventium.* 2 Cor. VI. 18. *Ero vobis in Patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Deus omnipotens.* Ex his & similibus dictis adparet, verborum illorum, *Ego ero Deus tuus & Deus seminis tui*, hunc esse sensum: Ego condonabo vobis peccata, recipiam vos in filios, donabo vobis Spiritum sanctum, & post mortem resuscitabo vos ad vitam æternam, proinde per circumcisionem obstringebat se Deus, quod circumcisis hæc omnia

2.) *Circumcisioni fuit adnexa promissio gratiæ.*

omnia ex gratia dare velit (*). 3.) Deus ipse dicit, se per circumcisionem inire pactum cum Abrahamo & semine ejus. Gen. XVII. 10. *Hoc est fœdus meum, quod servabitis inter me & vos, & semen tuum post te, omne masculinum in vobis circumcidetur.* Sicut olim fœdera non modo in tabulas publicas referebantur, sed in æs incidi vel lapidibus insculpi solebant, quo magis testata & celebris esset eorum memoria: ita Deus in carne Abrahæ & posterorum ipsius fœdus suum incidi & quasi insculpi voluit. Chaldaica paraphrasis nominat *pactum inter verbum Dei & Abrahamum* Gen. XVII. 2. pactum autem intercedit personis, intelligitur igitur verbum ὑποστατικὸν Filius Dei, ex quo consequens est, Abrahamum & ipsius posteros per circumcisionem in possessionem beneficiorum Christi fuisse immissos. Jam vero Deus cum infideli non potest inire fœdus: utique ergo circumcisio fuit medium, per quod operatus est Deus fidem in cordibus infantum circumciforum, per quam bonorum in promissione circumcisioni adnexa oblatorum facti sunt participes. Hebr. XI. 6. *Sine fide impossibile est Deo placere.* 4.) Circumcisionem in carne Deus adpellat pactum æternum. Gen. XVII. 7. *Erigam fœdus meum inter me & te, & semen tuum post te in generationibus suis, ut sit fœdus æternum.* Jam vero pactum æternum cum Deo in homine nondum regenerato non habet locum: utique ergo circumcisio fuit efficax medium regenerationis & per consequens etiam gratiæ. 5.) Augustinus libr. XVI de civ. Dei cap. 27. libr. II. de pecc. orig. cap. 30. libr. II. de nupt. & concup. cap. 11. & Beda in II. Luc. argumentum ducunt ex comminatione contemtui hujus sacramenti oppositæ. *Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo,* Gen. XVII. 14. Quod si namque circumcisionis contemtores a consortio ecclesiæ & spe salutis æternæ excluduntur, necesse est, ut illa sit medium, per quod in communionem sanctorum & hæreditatem vitæ æternæ circumcisi adscisantur. Confirmatur argumentum ex analogia baptismi. Qui nunc dicit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei,* Joh. III. 5. ipse tunc dicebat: *Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, peribit de populo suo.* Ut ergo ex illa comminatione a contrario sensu colligitur, baptismum esse regenerationis & salutis medium: ita quoque de circumcisione idem erit dicendum. 6.) Si circumcisio non fuisset salutare medium, quo gratiæ Dei veteres facti fuissent participes, non potuissent ex ea tam efficaces consolationes contra omnis generis pericula depromere, quod Jonathan 1 Sam. XIV. 6. & David 1 Sam. XVII. 26. feciſe constat. 7.) Deut. XXX. 6. *Circumcidet Dominus cor tuum & cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo.* Seminis nomine intelliguntur non solum liberi adulti, sed etiam infantes, ut adparet ex institutione circumcisionis, ubi propter promissionem illam: *Ero Deus tuus & Deus seminis tui,* infantes die octavo jubentur circumcidi. Jam vero cor infantum nullo alio medio, quam hoc sacramento circumcidi potuit, quod ipsum etiam vox *circumcisionis* adhibita luculenter ostendit. Ergo circumcisio fuit salutare medium, per quod non solum præputium carnis, sed etiam cordis in infantibus fuit ablatum (**). 8.) Apostolus Rom. IV. 11. circumcisionem vocat σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως. Jam vero non solum Abrahamo & domesticis ejus adultis, sed etiam Isaaco & reliquis infantibus circumcisio fuit adhibita: utique ergo & illis fuit signa-

(*) In prologo *Echa Rabbethi*, id est, expositionis planctus Jeremiæ, sic dicitur: *Deus sanctus & benedictus promisit nobis, se erepturum nos de gehenna per meritum circumcisionis. Et ubi hoc dixit? apud Zachariam dicentem, etiam tu per sanguinem pacti tui emisisti captivos tuos de puteo, in quo non sunt aquæ.* GERHARDUS.

(**) Jos. V. 9. cum Israelitæ in promissam terram Canaan introducti ex mandato Dei circumcisi essent, dicit Deus ad Josuam: *Hodie abstuli a vobis opprobrium Ægypti,* id est, omnis generis abusus, superstitiones, rebellionem & alia peccata, quæ Israelitæ in Ægypto didicerant, quæque illis in itinere per desertum adhæserant, utique ergo circumcisio est efficax medium remissionis peccatorum. GERHARDUS.

signaculum justitiæ fidei. Atqui non per nativitatem carnalem, ex qua fuerunt *filii iræ* Eph. II. 3. nec per auditum verbi fidem & regenerationem accipere potuerunt. Ergo ut per circumcisionem eam adepti fuerint, necesse est. 9.) Idem baptismum vocat circumcisionem ἀχειροποίητον, quod per illam *evacuetur corpus peccati* Col. II. 11. at quomodo constabit hæc comparatio inter utrumque sacramentum, nisi etiam per circumcisionem corpus peccatorum carnis fuisset exutum? 10.) Nisi præputium cordis, hoc est, peccatum per circumcisionis sacramentum ab Israelitis fuisset ablatum, non possent adcusari, quod *præputium sibi ipsis fecerint*, 1 Macc. I. 16. quodque *circumcisionem in præputium per inobedientiam converterint* Rom. II. 15. quomodo enim circumcisione cordis se ipsos privare potuissent, quam nunquam essent adepti? *Privatio præsupponit habitum*, dicunt philosophi. 11.) Apostolus Rom. II. 28. & 29. *circumcisionem cordis in Spiritura circumcisione carnis distinguit. Non is qui in manifesto, sed is qui in abscondito, Judæus est: neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio, sed circumcisio cordis, in Spiritu, non in litera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est:* hoc est, verus Judæus is est, qui habet cor circumcisum, atque ea demum vera circumcisio est, quæ fit in Spiritu in corde. Jam vero infantes Israëlitici circumcisi fuerunt veri Judæi, & circumcisio eorum fuit vera circumcisio, siquidem *actuali* impœnitentia & incredulitate non restiterunt operationi Spiritus sancti. Ergo Spiritu in cordibus sunt circumcisi, hoc est, regenerati & renovati, alioquin coram Deo non solum ab ethnicis non distarent, sed illis etiam pejores essent, utpote præputium cordis circumcisione carnis occultantes. Vicissim circumcisio vera ea demum judicanda, quæ laudem habet non ex hominibus, sed ex Deo, hoc est, quam Deus ipse in corde administrat, non quam homines foris adhibent. Atqui talis est infantum circumcisio dicente scriptura: *Dominus circumcidet cor seminis tui;* Deut. XXX. 6. utique ergo vera & salutaris est, cum spirituali scilicet cordis circumcisione conjuncta. 12.) Cum in synodo apostolica Hierosolymitana Act. XV. de abrogatione circumcisionis tractaretur, Petrus hoc argumento obtinet, circumcisione in nov. test. non amplius opus esse, cum absque illa Deus *fide purificet corda* ethnicorum baptizatorum v. 9. talis ergo est Petri collectio. Si circumcisio gentibus esset imponenda, eam solummodo ob causam id fieri deberet, ut per illam fide corda purgarentur. Jam vero Deus per baptismum absque circumcisione corda illorum fide purgat. Ergo circumcisione non est opus. Quod si ergo effectum illum purgandi corda fide circumcisioni deneges, argumentationi apostolicæ sua non constabit integritas, quod absit. 13.) In eadem concione additur v. 11. *credimus nos per gratiam Dei servari*, οὗ τρόπον *eodem modo, quo & illi;* (patres nostri) modus autem, quo nostri infantes salvantur, alius non est, quam per baptismum, ordinarium illud regenerationis & salutis in nov. test. medium: necesse igitur est, ut priscis temporibus Israëlitarum infantes per circumcisionem facti fuerint purgati & salvati. 14.) Gentiles Eph. II 12. dicuntur fuisse *sine Christo, sine spe, sine Deo, alieni a promissionibus*, nimirum quia non fuerunt in fœdus Dei per circumcisionem recepti. Ergo Israëlitis hæc obtigerunt per circumcisionem, quod fuerint cives populi Dei, fide in Messiam promissum salvati. Addo etiam hoc argumentum: Quies sabbati excludebat opera servilia, Exod. XX. 10. Quies sabbati non excludebat circumcisionem, Joh. VII. 23. Ergo circumcisio non est opus quoddam servile pœnæ & oneris loco impositum, sed potius sanctum & salutare sacramentum.

§. LXVI. Excipit Bellarminus lib. II. de sacram. cap. 17. I.) *comminationem illam circumcisioni additam, quod masculus, cujus præputii caro non fuerit circumcisa, delenda sit de populo &c. de adultis solum intelligendam esse.* Resp. Bellarminus hac in parte Augustino diserte contradicit, quod non dissimulat. Fatemur, gravissimam illam comminationem adultos potissimum concernere, eos

Exceptiones Bellarmini: 1.) Comminationem additam pertinere tantum ad adultos.

eos scilicet, qui sacramentum hoc contemserunt & aspernati sunt, cum in Hebræo sit הֵפֵר, quod significat *violare, contemnere, negligere, frangere:* hoc innuens Chaldaica versio Onkelosii, verba comminationis sic reddidit: *Masculus habens præputium, qui non circumciderit carnem præputii sui, peribit homo ille de populo suo,* nec tamen ad solos adultos hæc comminatio pertinet. Quamvis enim Israeliticos illos infantes, qui non sua aliqua culpa, sed parentum (nondum ab ecclesia Israelitica per manifestam apostasiam separatorum) negligentia (quod Eliezero Mosis filio contigit) vel ex necessitate quadam inevitabili (quod parvulis in deserto natis, ibidemque demortuis accidit) hoc sacramento privati sunt, temere non damnemus, cum pro contemtoribus sacramenti & transgressoribus divinæ ordinationis non possint haberi: quin etiam illos infantes, qui in utero vel ante octavum diem moriuntur, a comminatione illa liberos esse, indubitanter pronuncienus, cum ante diem octavum nemini conferri debuerit circumcisio: (alia tamen ratio est infantum, qui nascuntur ex apostatis, Israeliticæ religionis & sacramenti hujus contemtoribus, illi enim, quia jam a populo Dei abscissi erant, ideo illorum incircumcisi parvuli infidelium gentilium liberis similes redditi, ut monet Hunnius tract. de sacram. cap. 2. q. 15. Quæ omnia quamvis ita se habeant, manet interim vis argumenti, quod secuti Augustinum ex hoc loco ducimus. Quia contemtoribus circumcisionis comminatur Deus deletionem ex populo: ergo circumcisio est salutare medium, per quod in populum Dei & fœdus gratiæ facta fuit receptio. At, inquit Bellarminus, *millies Deus minatur mortem non servantibus præcepta: ergo circumcisio fuit solummodo præceptum quoddam ceremoniale.* Resp. imo vero sacramentum fuit a reliquis figuris legalibus distinctum, quod testatur promissio eidem addita. Repetimus ergo denuo collationem circumcisionis & baptismi. Quemadmodum contemtoribus baptismi dicitur Joh. III. 5. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cœlorum:* ita quoque contemtoribus circumcisionis in vet. test. dicitur: *Masculus, cujus præputii caro non fuerit circumcisa, delebitur de populo suo.* Ergo ut baptismus in novo, ita circumcisio in ver. test. est medium regenerationis, receptionis in fœdus Dei & æternæ salutis. Comminatio addita baptismo non evincit, baptismum esse præceptum quoddam legale proprie dictum, sed salutare medium, per quod regeneratio & salus nobis obveniunt: ita comminatio circumcisioni addita itidem non evincit circumcisionem esse præceptum quoddam legale, sed itidem salutare medium regenerationis humanæ. Est igitur in argumento Bellarmini fallacia causæ. Deus non servantibus præcepta comminatur mortem. Ergo ex comminatione circumcisioni addita patet, quod circumcisio sit præceptum. Atqui an non ipsi baptismo in nov. test. comminatio addita? an non promissionibus maxime evangelicis ἀντιθετικῶς comminatio additur? Joh. III. 36. *Qui non credit in Filium, non videbit vitam, sed ira Dei manet super ipsum.* 1 Joh. V. 12. *Qui non habet Filium, non habet vitam:* ecquis vero diceret, vel baptismi sacramentum, vel promissiones evangelicas ad legem proprie sic dictam pertinere? Quo sensu & respectu sacramenta referri possint ad præcepta, exposuimus in tract. de legibus ceremon. §. 11. Cæterum quod Bellarminus verba comminationis: *peribit anima ejus de populo suo,* tantummodo de temporali aliqua pœna, non autem de morte æterna intelligit, in eo sequitur Rabbinos (*), quorum aliqui per exterminationem intelligunt mortem præmaturam ante tempus legitimum, videlicet ante annum 52. quidam vero deletionem nominis & posteritatis, sed & veritati & sibi ipsi contradicit; *illud,* quia transgressoribus pacti divini &

(*) Sunt tamen inter ipsos Rabbinos nonnulli, statuentes, eorum animos, qui sponte incircumcisi per integram vitam manssent, vita æterna excludi. Alii tamen præmaturam mortem; alii orbitatem, qua fit, ut nomen exstinguatur, hoc significari censent. Vid. CLERICUM in *comment. ad Genes. XVII. 14.*

& contemtoribus sacramentorum non temporalis solum, sed & æterna pœna constituta est; *hoc* vero, quia comminationem præceptis legalibus additam æternas pœnas includere, ne ipse quidem Bellarminus negat. Ergo si circumcisio ex ipsius hypothesi est præceptum legale, utique etiam comminatio illi addita æternam pœnam continebit. Mercerus in cap. XVII. Gen. non de punitione quadam corporali per magistratum, sed de excommunicatione ecclesiastica intelligit (*). Quæ de significatione *fœderis* contra Augustinum Bellarminus disputat, nobis non adversantur; non negamus per pactum in hac comminatione πρώτως & *principaliter* pactum circumcisionis a contemtoribus irritum factum intelligendum esse, interim *secundario* & ex consequenti ad pactum cum Adamo factum non absurde ab Augustino reducitur; ideo enim contemtoribus circumcisionis tam gravis pœna constituitur, quia a peccato originali (quod est transgressio pacti cum Adamo primitus initi) nemo liberari potest, nisi per regenerationem, cujus salutare medium & sacramentum est circumcisio. Vide omnino ipsum Augustinum lib. XVI. de civit. Dei cap. 27. ubi pulcerrime de illa pacti transgressione disputat. Ita quoque quæ de Mose Bellarminus contra Augustinum disputat, quod ipse solum, non autem filius in periculo fuerit, itidem facilem habent explicationem. Quamvis enim solus Moses ob neglectam filii circumcisionem in præsentissimum vitæ periculum incidisse dicatur, ex eo tamen non potest inferri, contemtores circumcisionis temporalem solummodo pœnam manere, vel Mosis filio circumcisionem non fuisse regenerationis medium; quin imo *Dominus voluit Mosen occidere*, dicit textus, hoc est, doloribus corporis, terroribus conscientiæ & sensu mortis ipsum adflixit, cui pœnæ sanctum virum non subjecisset, nisi contemtus circumcisionis unici illius medii, per quod infantes ver. test. regenerati sunt, cum tanto periculo infantis ac reatu parentis conjunctus fuisset.

2.) *Circumcisioni non fuisse additam promissionem remissionis peccatorum.*

§. LXVII. II.) Altera Bellarmini exceptio διαρρήδην negat, circumcisioni fuisse adnexam promissionem remissionis peccatorum & vitæ æternæ; primo, *quia apostolus & Augustinus docent, meliores esse promissiones testamenti veteris quam novi:* qua de re paulo post dicetur: secundo, *quia Abraham, cui primum imperata est circumcisio, justissimus fuit ante ejus susceptionem, Gen. XII. Rom. IV. Ergo circumcisioni non fuit addita promissio de remissione peccatorum.* Resp. egregia vero ratio, Davidis & apostoli Pauli, imo vero ipsius Christi pronunciatis manifeste opposita. David pronunciat, omnes sanctos & justos precari a Deo peccatorum remissionem, Psalm. XXXII. 6. Paulus docet Abrahami in medio pietatis cursu constituti justificationem consistere in remissione peccatorum, Rom. IV. 7. Christus quotidiana peccatorum remissione omnes justos indigere pronunciat; Matth. VI. 12 qua ergo veritatis specie inferri potest, Abraham fuit justus ante circumcisionem: ergo non indiguit promissione de remissione peccatorum sacramento circumcisionis confirmanda & obsignanda? Circumcisio fuit *signaculum justitiae fidei*, docente apostolo Rom. IV. 11. justitia fidei consistit in remissione peccatorum, docente eodem v. 6. utique ergo circumcisio fuit signaculum promissionem de remissione peccatorum confirmans & obsignans. Quamvis igitur gratia Dei & justitia fidei non de novo per circumcisionem demum Abrahæ fuerit collata, eidem tamen itidem fuit organum

(*) Non tantum MERCERUS, sed & LUTHERUS, CALVINUS, DIODATUS, WALTHERUS, ac complures alii hancce adoptarunt sententiam, statuentes, intelligi heic *excommunicationem ecclesiasticam*, qua contemtor sacramenti ejiciatur ex ecclesia visibili, tanquam non receptus in fœdus gratiæ, ita ut ipsi denegetur consortium cum ecclesia *militante* in terris, & per consequens cum *triumphante* in cœlis. Atque hæc quoque est sententia GERHARDI nostri. Vid. ejusdem *commentarium super Genes. p. 364. quæst. XIII.*

num conferens respectu augmenti & confirmationis fidei, cæterorumque donorum, quæ cum regeneratione cohærent. Accedamus propius: baptismus confertur etiam illis, qui ante ejus susceptionem vera fide in Christum peccatorum remissionem acceperunt, ecquis vero inde colligere poterit, baptismo non esse additam promissionem de remissione peccatorum? quin imo ut Spiritus sanctus per baptismum in cordibus infantum operatur fidem, per quam remissionis peccatorum participes fiunt, in cordibus adultorum credentibus eandem confirmat & obsignat: ita quoque in circumcisione res sese habet. Sacramenta non solum sunt media excitandæ & generandæ, sed & confirmandæ atque obsignandæ fidei; id superius declaravimus exemplo verbi prædicati. Ex verbo tanquam incorruptibili semine renascimur, interim tamen prædicatio verbi non est inanis sonus circa illos, qui jamdum regeniti sunt, sed medium fidei augendæ & confirmandæ. Tertio: *in circumcisionis institutione tantummodo mentio fit promissionis corporalis & terrenae de multiplicatione seminis & possessione terrae Canaan. Ergo circumcisioni non fuit adnexa promissio de remissione peccatorum & vita aeterna.* Resp. quamvis spirituales promissiones sub involucris corporalium primis patribus fuerint propositæ, ex eo tamen cum Anabaptistis non est inferendum, quod solæ terrenæ promissiones ipsis datæ. Promissio de multiplicatione seminis inclusam habet promissionem Christi ex posteris Abrahæ nascituri, in quo omnes gentes sint benedicendæ. Gal. III. 16. Fatetur ipse Bellarminus, *promissionem terrenam fuisse figuram promissionis cœlestis & spiritualis dandae illis, qui non carne sed corde circumciderentur, idque patriarchas, prophetas & alios viros perfectos illius temporis intellexisse;* addit autem, *solam promissionem terrenam ad vetus testamentum pertinere & contrarium adserere, esse nihil aliud, quam ex lege evangelium facere.* Resp. de discrimine legis & evangelii, uti & veteris ac novi testamenti, egimus in tractatu de evangelio latissime, ubi ostendimus, quæ & quales sint utriusque testamenti promissiones. Nomine vet. test. aliquando intelligitur totum illud tempus ante Christi adventum & incarnationem: aliquando vero pactum illud legale, in quo Deus observantibus legem promisit vitam æternam. A testamento veteri priore sensu accepto evangelicas de Christo & ipsius beneficiis promissiones excludere est ex sanctissimis patriarchis & prophetis carnales & mundanos homines facere, qua de re suo loco dictum fuit uberrime. *Quamvis enim gratia Dei promanet ex nov. test. cum impetretur nobis per Christum ejusque passionem & mortem: tamen ipsa illa Dei gratia cum adjunctis beneficiis fuit utrique populo communis, virtute sua etiam retro se extendens ad omnes eos, qui sub vet. test. credebant in venturum Messiam,* ut recte scribit Hunnius tract. de sacram. c. 2. q. 7.

§. LXVIII. Sed quid fiet promissioni illi vere evangelicæ: *Ero Deus tuus & Deus seminis tui,* quam circumcisioni adnexam esse sole meridiano clarius est? Bellarminus invenit, quod regereret: 1.) *verbis his non significari promissionem remissionis peccatorum vel vitae aeternae, sed tantum peculiaris ejusdem protectionis, qualis debetur populo peculiari, quomodo Deus malorum in populo Israelitico fuit Deus.* Resp. ostendimus superius ex collatione scripturarum verum sensum hujus promissionis. Concedimus peculiaris protectionis promissionem illis verbis contineri, sed nihil quidquam præter temporalem illam protectionem illis verbis promitti, id vero negamus. Peculiaris illa protectio gratiosam Dei inhabitationem includit, gratiosa Dei inhabitatio reconciliationem præsupponit, quia in cordibus nondum sibi reconciliatorum Deus non inhabitat sua gratia; reconciliatio præsupponit peccatorum remissionem, quia Deus cum nemine in gratiam redit, nisi prius remittantur peccata, *quae inter Deum & homines dividunt.* Esa. 59. 2. Absurdum igitur est, insignem illam promissionem de corporalibus & temporalibus beneficiis tantummodo intelligere, cum Christus ex verbis illis: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob* Exod. III. 6. colligat Matth. XXII. 32. Abrahamum, Isaacum & Jacobum post mortem adhuc vivere. Nec est, quod

quod Bellarminus regerat; *universum Israeliticum populum, cui multi admixti erant mali, sine discrimine dici populum Dei*, id enim notum est per *synecdochen* intelligi debere, quemadmodum ecclesia dicitur domus Dei, populus sanctus, cives Hierosolymæ cœlestis &c. propter electos in ecclesia, non quod omnibus externa solum societate ecclesiæ admixtis hæc encomia competant. 2.) *Verba ista non tam promissionem Dei, quam obligationem populi sonare, ut sit sensus: non habebitis alium Deum, quam me.* Resp. subordinata non sunt sibi invicem opponenda. Et Dei promissio & populi obligatio verbis continentur. Obligati fuerunt Israëlitæ circumcisionis fœdere cum Deo vero inito, ne ullum alium præter hunc unicum verum Deum agnoscerent, colerent, invocarent: interim tamen manet hoc, quod Deus peculiariter sese huic populo per pactum illud itidem obligaverit, siquidem obligatio reciproca promissa continet. 3.) *Christum ex verbis Mosaicis, ego sum Deus Abraham &c. nihil aliud colligere, quam resurrectionem, quae bonis & malis communis erit.* Resp. imo vero non solum resurrectionem, sed & animarum beatam immortalitatem & *resurrectionem vitae* (Joh. V. 29.) ex verbis colligit, ut ipse sonus verborum manifeste comprobat: *Deus non est Deus mortuorum, sed viventium, omnes enim vivunt ei.* Luc. XX. 38. at quando vivunt Abraham, Isaac & Jacob? in cœlesti beatitudine & felicitate. Quando Deus se vocat alicujus Deum, significat, quod ipsum gratia sua complectatur, in omnibus periculis, adeoque in media morte ipsi adfuturus & ex terræ pulvere tandem ad vitam æternam eundem resuscitaturus sit, ut superius demonstravimus. 4.) *Gentiles fuisse sine Deo, sine Christo, sine spe, sine promissionibus, non quia caruerunt circumcisione, sed quia caruerunt vera fide & notitia veri Dei, alioquin etiam inter gentiles, qui verum Deum colebant, ut olim Iob, & postea Cornelius centurio &c. non erant sine Deo, sine Christo & sine spe, etiamsi circumcisi non fuissent.* Resp. proselytorum duo fuerunt genera, quidam sola religione; quidam vero & religione & cohabitatione fuerunt Judæis conjuncti & permixti: primo generi liberum erat, sive circumcidi, sive a circumcisione abstinere vellent, ut patet in Naaman, Cyro, Dario, &c. qui signaculum illud corpore non susceperunt, fide autem in venturum Messiam salvati sunt, & ad populum civitatemque Dei pertinuerunt. Augustinus libr. XVIII. de civ. Dei cap. 47. qui vero in terra promissa inter ipsos Judæos habitare, connubia cum illis contrahere & agnum paschalem una cum illis manducare voluerunt, illos etiam circumcidi oportuit, ut colligitur ex Gen. XVII. 13. XXXIV. 14. Exod. XII. 47. &c. Quamvis ergo quidam proselyti vera in Christum fide ex auditu verbi concepta regeniti & salvi facti sint, ex eo tamen non potest inferri, circumcisionem non esse medium regenerationis & salutis, cum & catechumeni sine baptismo regenerentur & salventur, ex quo baptismi ipsius efficaciæ & dignitati nihil quidquam decedit. 5.) *Paulum Col. II. non tribuere eundem effectum baptismo & circumcisioni, sed circumcisionem figuram baptismi constituere: jam vero figurae & rei figuratae non potest esse eadem vis & efficacia.* Resp. apostolus permutatione illa vocabulorum *circumcisionis & baptismi* significat, nos qui in nov. test. per baptismum habemus expoliationem corporis peccatorum carnis, accepisse & habere idem, quod Israëlitæ tempore vet. test. per circumcisionem acceperunt. Ut enim circumcisio fuit *signaculum justitiae fidei:* Rom. IV. 11. ita baptismus est *stipulatio bonae conscientiae erga Deum per resurrectionem Christi*, 1 Petr. III. 21. quo pertinent argumenta de effectu circumcisionis superius producta. Quod Bellarminus dicit, *non esse eandem vim figurae & rei figuratae*, in eo sibi ipsi contradicit; disputat enim libr. II. de missa cap. 2. sacrificia in lege naturæ & Mosis fuisse propitiatoria, & tamen fuisse typos sacrificii missatici. Nec ullum habet robur, quod Bellarminus addit, *circumcisioni non posse tribui expoliationem a corpore peccatorum, cum non totum corpus, sed unam tantum particulam circumciderit*, quid enim, num baptismus non expoliat corpus peccatorum carnis? & tamen adspersione perfici potest, ut suo loco demonstratum fuit.

§. LXIX. III.) Agnus paschalis fuit non solum memorabile præteriti, videlicet mirandæ liberationis populi Israëlitici ex Ægypto, sed etiam figura futuri, videlicet spiritualis redemtionis a tyrannide diaboli & servitute peccati per Christum, *agnum illum Dei, qui tollit peccata mundi.* Joh. I. 29. XIX. 36. 1 Cor. V. 7. 1 Petr. I. 19. Quamvis vero mactatio, sanguinis effusio, & assatio agni paschalis illustris admodum figura esset sacrificii Christi & effusionis sanguinis ipsius in cruce, quo respectu agnus paschalis sacrificium, hoc est, figura sacrificii dicitur: hoc tamen præ sacrificiis vet. test. proprie sic dictis peculiare habet, quod de carne agni nihil incendebatur Domino in altari, nec ullæ partes cedebant sacerdotibus, sed tota in ædibus Israelitarum manducabatur, qua circumstantia ad naturam sacramentorum proprie accessit & fuit typus eucharistiæ, in qua non amplius typica caro & typicus sanguis Christi, sed verum corpus & verus sanguis illius accipitur, manducatur & bibitur. Nec vero dubium, manducatione agni illius paschalis, qui tam perspicue designabat Christum, (ab omni peccati macula immunem, segregatum a peccatoribus, in medio ætatis flore ad occisionem ductum, & sanguine largiter in ara crucis effuso redemtionis opus perficientem) fidem Israelitarum non mediocriter fuisse *confirmatam*, *quod beneficia Christi* veri illius agni tam certo ad se pertinuerint, quam vere carnes agni paschalis comederent: & quemadmodum sanguis agni paschalis postibus ædium Israeliticarum illitus prohiberet angelum vastatorem, ne primogenitos Israelitarum irrueret: ita quoque sanguis Christi, hyssopo verbi per fidem cordibus adspersus, internalem vastatorem arceret, & ad vitam æternam credentes conservaret, quo pertinet illud Hebr. XI 28. *per fidem* (in promissum Messiam) *Moses fecit pascha.* Proinde sicut usu sacræ cœnæ, hoc est, manducatione corporis, & bibitione sanguinis Christi in sacramento cœnæ, quæ in locum agni paschalis successit, confirmatur fides piorum in nov. test. quod habet ipsum corpus & εἰκόνα: ita manducatione agni paschalis & illitione sanguinis illius confirmata fuit fides piorum in testam. veteri, quod habuit tantummodo *umbram futurorum bonorum.* Col. II. 17. Hebr. X. 1. Quemadmodum usus sacræ cœnæ externus nemini prodest sine fide: ita quoque manducatio agni paschalis nemini profuit sine fide in Messiam promissum. Quemadmodum non nisi baptizatis patet aditus ad usum sacræ cœnæ; ita quoque proselyti non nisi prius circumcisi & per sacramentum initiationis populo Israelitico insetti ad esum agni paschalis admissi fuerunt. Exod. XII. 43. 48. Ex quibus omnibus sic colligimus: Ritus agni paschalis non solum fuit typus Christi, sed etiam confirmatio divinæ promissionis de Messia exhibendo, manuductio ad manducationem Christi spiritualem, ac proinde salutare sacramentum, quo fides Israelitarum fuit confirmata & beneficia Christi credentibus adplicata. Ergo sacramenta vet. test. itidem fuerunt efficacia media spiritualium beneficiorum credentibus collatorum.

3.) Agnus paschalis fuit figura sacrificii Christi.

§. LXX. IV.) Quamvis duo solum ordinaria & perpetua fuerint vet. test. sacramenta proprie & specifice sic dicta, *circumcisio* scilicet Gen. XVII. & *agnus paschalis* Exod. XII. ex quibus illud *initiationis*, hoc continuationis in fœdere ac *confirmationis* sacramentum dici potest: tamen plura fuerunt καιρικὰ sive temporaria vet. test. sacramenta, utpote *transitus per mare rubrum*, Exod. XIV 22. *commoratio sub nube*, XIII. 21. *esus mannae* XVI. 14. *aquae de petra eruptio & potio;* XVII. 6. quæ erant visibilia invisibilis gratiæ Dei signa & testimonia fidei confirmationem spectantia, inde apostolus 1 Cor. X. 1. scribit: *Patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt.* v. 2. *Et omnes in Mosen baptizati sunt in nube & in mari.* v. 3. *& omnes eandem esiam spiritualem manducaverunt.* v. 4. *& omnes eundem potum spiritualem biberunt (bibebant autem de spirituali consequente eos petra, petra autem erat Christus.)* Ex quo adparet, apostolum conferre transitum per

4.) Sacramenta vet. test. temporaria confirmarunt fidem.

per mare rubrum & commorationem sub nube cum baptismo nostro: esum mannæ & aquæ de petra eruptæ potionem cum sacra cœna in nov. test. quippe quorum typi in temporariis illis sacramentis fuerunt Israelitis propositi. (Lutherus in cap. IV. Gen. *Facies Domini in vet. test. fuerunt columna ignis, nubes, propitiatorium: In nov. test. baptismus, cœna Domini, ministerium verbi & similia. His enim nobis se ostendit Deus tanquam signo visibili, quod sit nobiscum, quod nos curet, quod faveat nobis.*) Referas etiam huc mirabilem octo animarum in arca conservationem tempore universalis cataclismi Gen. VII. 6. quam Petrus itidem cum baptismo illius ἀντιτύπῳ confert 1 epist. III. 21. itemque rorem in vellere Gideonis, Judic. VI. umbram solis in horologio Achasi retrogradam, Esaj. XXXVIII. quæ omnia hactenus conveniunt cum sacramentis, quod fuerint confirmandæ fidei & promissionum divinarum obsignandarum salutaria media, quamvis in eo a sacramentis *proprie* sic *dictis* differant, quod fuerint saltem χαιρικὰ & temporaria, non autem perpetua & ordinaria sacramenta; & quod quibusdam horum promissio tantum de corporalibus beneficiis, non autem de spirtualibus bonis, puta de remissione peccatorum, salute & vita æterna fuerit addita. Ex quibus omnibus sic colligimus: Si temporaria illa vet. testam. sacramenta fuerunt fidei signacula & gratiæ divinæ testimonia, multo magis perpetuis & ordinariis vet. test. sacramentis hoc tribuendum erit. Sed verum prius. Ergo & posterius. Bellarminus excipit: 1.) *Chemnitium secum apertissime pugnare, cum manna & aquam de petra scaturientem inter sacramenta refert, cum in definitione sacramenti requirat, ut sit ceremonia, quæ duret, quamdiu religio duret:* qua de re quid statuendum sit, ex dictis patet. Definitio sacramenti de ordinariis & perpetuis, non autem temporariis sacramentis agit. 2.) *Chemnitium in eo etiam sibi repugnare, quod cum Calvino admittat hoc loco, eucharistiam nihilo esse præstantiorem, quam fuerit Manna Judæorum, interim non advertat, Calvinum ista argumenta proferre ad probandum, in eucharistia non esse corpus Domini nisi tropice, quomodo fuit in Manna, cujus contrarium ipsemet doceat.* Resp. sacramenta veteris & novi testamenti dupliciter conferri possunt, vel ratione *essentiae*, vel ratione *efficientiae*. Ratione *essentiae* nequaquam statuit Chemnitius esse eadem vet. & nov. test. sacramenta, quin potius diserte scribit: Non solum in signis seu ritibus externis esse discrimen inter sacramenta vet. & nov. test. sed etiam in eo, quod lex sive vet. testam. habuerit umbram futurorum bonorum, sed nov. testam. ipsam imaginem sive corpus ipsum; Col. II. 17. Hebr. X. 1. proinde etiam sacramenta, quippe quæ naturam testamenti, cui addita sunt, sequuntur. Id Chemnitius ex Augustino in Psalm. LXXIII. tract. XLV. in Joh. libr. XIX. contra Faustum c. 3. sic effert: *Sacramenta vet. test. fuerunt præenunciativa Christi venturi, sacramenta nov. test. sunt adnunciativa Christi exhibiti.* Ratione *efficientiae* identitatem quandam vet. & nov. test. sacramentis tribuit Chemnitius, sic enim scribit: *De sacramentis veterum proprie sic dictis manifestissimum est, quod ex institutione divina eundem habuerint usum & finem, quem sacramenta nov. test. unum & eundem Christum in verbo promissionis sacramentis illis adnexo credentibus proposuerunt, eadem fuit fides, quæ & in verbo promissionis & in sacramentis, quæ promissioni gratiæ adnexa erant, eandem gratiam, justitiam, remissionem peccatorum, salutem & vitam æternam quæsivit & accepit, sicut nunc in nov. test.* Postea addit: *distinguendum esse inter ipsam incarnationem & redemtionem; atque inter virtutem seu gratiam incarnationis, quæ eadem est in vet. & nov. test.* cujus distinctionis neglectu Scholasticos deceptos fuisse recte monet. Denique etiam *efficientiae* ratione discrimen quoddam sacramentis vet. & nov. test. intercedere subjungit: *Sicut modus revelationis* (inquit) *in nov. test. illustrior est, lux fidei major & mensura gratiæ uberior: ita etiam per sacramenta nov. testam. gratiam Christi luculentius, plenius, perfectius & uberius dispensari credentibus libenter damus: nunc enim consummato redemtionis mysterio figuris successit ipsa veritas & umbris corpus.* Hæc omnia Chemnitius satis clare & perspicue. Quare cum ne efficientiæ

tiæ quidem respectu omnimodam identitatem sacramentis vet. & nov. test. tribuat, qua veritatis specie dici potest, quod ratione *essentiae* sacramenta vet. & nov. test. eadem esse statuat, & hac ratione veram præsentiam corporis & sanguinis Christi a sacra cœna exsulare jubeat? Cum ne quidem proprie sic dicta & ordinaria vet. test. sacramenta modis omnibus eadem cum nov. test. sacramentis statuat: qua veritatis specie ipsi tribui potest, quod καιριχὸν & extraordinarium mannæ & aquæ ex petra profluentis sacramentum cum eucharistia modis omnibus idem esse statuat? 3.) Bellarminus probat, *apostolum nequaquam adserere, quod eadem fuerit Israelitarum & nostra esca, sed quod illorum omnium eadem fuerit:* Resp. libenter damus, Israelitas in suis sacramentis non habuisse ipsum *essentiale* corpus & sanguinem Christi, quemadmodum nos in sacramento cœnæ: interim ut eadem Dei gratia, eadem passionis Christi virtute & eadem fide sancti vet. test. fuerunt salvati, qua nos in nov. test. salvamur: ita quoque sacramenta vet. test. proprie sic dicta eundem habuerunt usum & finem, quem nov. test. sacramenta, videlicet promissionem gratiæ externis ritibus confirmare, & beneficia cœlestia credentibus adplicare. 4.) *Esum mannae, potum aquae ex petra profluentis, transitum per mare rubrum, &c. non habuisse promissionem gratiae adnexam, cum & bestiis haec fuerint communia.* Resp. ordinaria vet. test. sacramenta circumcisio & agnus paschalis habuerunt promissionem gratiæ evangelii proprie adnexam, quod ad temporaria illa sacramenta attinet, illa non conveniunt omni ex parte cum sacramentis ordinariis, interim tamen fuerunt itidem testimonia divinæ gratiæ & confirmationes fidei in credentibus, qua ratione cum sacramentis conferuntur. 5.) *Manna & aquam de petra scaturientem vocari cibum & potum spiritualem non propter effectum, sed propter causam, quia utrumque erat productum per miraculum opera angelorum & propter significationem.* Resp. sane ex opere operato sine fide non profuerunt illa sacramenta, (quo Bellarminus hoc loco spectat) interim tamen credentibus fuerunt gratiæ divinæ testimonia & fidei confirmationes, cum in hisce typis salutaria Christi beneficia non solum ob oculos sibi proposita eminus conspexerint, sed & vera fide eadem sibi adplicarint. Interim nequaquam cum Calvino statuimus, in eucharistia tantummodo signum absentis corporis Christi, quale olim fuit manna, nobis exhiberi, sed mediante benedicto pane verum Christi corpus, mediante benedicto vino verum Christi sanguinem nobis exhiberi, toto corde credimus, qua ratione non solum a temporariis mannæ & aquæ sacramentis, sed etiam ab ordinario agni paschalis sacramento eucharistiæ sacramentum plurimum differre statuimus. 6.) *Apostolum non a pari, sed a fortiori argumentari, hoc sensu: Si Judaei puniti sunt, quod contemserint figuras sacramentorum nostrorum & ingrati fuerint Deo, a quo beneficia illa acceperant, quanto justius puniendi sunt christiani, qui contemnunt sacramenta ipsa & ingrati sunt Deo, a quo acceperunt beneficia longe majora.* Resp. non negamus, apostolum a fortiori argumentari, interim ex eo non potest inferri, quod sacramenta vet. test. ratione generalis finis & usus non conveniant, sed hoc tantum ex eo sequitur, quod ratione *essentiae* discrimen aliquod ipsis intercedat, siquidem agnus paschalis fuit typus corporis & sanguinis Christi, quæ in eucharistiæ sacramento vere, realiter & substantialiter nobis distribuuntur. De Augustini sententia paulo post dicetur.

§. LXXI. V.) Quamvis discrimen fuerit inter sacrificia & sacramenta ratione δόσεως καὶ λήψεως; in sacramentis enim acceperunt aliquid a Deo: in sacrificiis ex institutione Dei ipsi aliquid obtulerunt: ut & ratione actionis externæ; in sacramentis enim Deus cum hominibus egit, in sacrificiis homines egerunt cum Deo: in illis amputabatur præputium, comedebatur agnus paschalis &c. in his adhibito igne, thure, oleo, sale &c. victima cremabatur vel tota, vel certe pars illius aliqua; interim ratione finis, qui est confirmatio fidei, sacramenta & sacrificia quodammodo conveniunt. Quanquam enim in sacrificiis ab homi-

5.) Sacrificia confirmarunt fidem.

hominibus offerebatur & dabatur aliquid Deo, id quod in sacramentis locum non habebat, tamen quia vicissim mediantibus sacrificiis Deus aliquid dabat hominibus, hoc est, sua conferebat dona & bona, & in futurum sacrificium Messiæ mentes fidelium convertens fidem eorum confirmabat, ideo hoc respectu quædam sacrificiorum & sacramentorum convenientia statui potest, unde Hunnius in tract. de sacram. c. 1. q. 15. recte statuit, *defectum sive carentiam sacramentorum in patribus, qui ante & post diluvium usque ad Abrahamum vixerunt, supplevisse ratione dicti finis, qui est fidei confirmatio, ritum & cultum sacrificiorum, qui jam inde ab origine mundi in ecclesia patrum duravit, ut Abelis & Noachi exemplo liquet.* Ex quibus sic colligimus: Si per sacrificia vet. test. confirmata fuit fides piorum, per quam in futurum unicum propitiatorium sacrificium Christi, in ara crucis offerendum, respicientes remissionis peccatorum, gratiæ Dei & vitæ æternæ facti sunt participes, non erit hoc sacramentis vet. test. denegandum. Sed verum prius. Ergo & posterius. Lev. IV. 35. *Cremabit sacerdos super altare incensum Domini, rogabitque pro eo & pro peccato ejus, & dimittetur ei.* Num. XV. 25. *Offerent Domino incensum pro se & peccato, &c.* Bellarminus excepit:

Exceptio Bellarmini.

Sacrificia vetera valuisse ad expiationem peccati quoad pœnam temporalem, & quoad immunditiem legalem, non quoad culpam & pœnam gehennæ, nisi quatenus erant quædam signa protestantia fidem in Christum. Resp. sane sacrificia ex opere operato non valuerunt ad remissionem culpæ vel pœnæ, interim tamen quia typi fuerunt unici illius propitiatorii sacrificii in nov. test. ideo in vera fide Christum mediatorem ejusque sacrificium respiciente oblata fuerunt ἱλαστικὰ sive propitiatoria, ut disertis verbis toties in Mose adpellantur, non respectu operis operati, sed ratione fidei in Christum, cujus exercitium & objectum in illa sacrificandi actione fuit propositum. Primus enim ac præcipuus sacrificiorum finis fuit commonefactio de futuro sacrificio Messiæ in ara crucis offerendo, ut ostendimus in tractatu de legibus cerem. §. 16. videntes igitur mactationem & immolationem animalium viderunt typum passionis & mortis, hoc est, sacrificii ipsius Christi. Propter finem illum sacrificiorum Abel *fide majorem seu pretiosiorem hostiam obtulisse dicitur*, Hebr. XI. 4. nimirum quia in typo sacrificii respiciebat futurum Christi sacrificium, ex quo solo peccatorum remissionem sperabat & consequebatur: quo pertinent omnia scripturæ dicta, in quibus dicitur agnus Dei Esaj. LIII. 7. Joh. I. 29. 36. 1 Petr. I. 19. Apoc. XIII. 8. &c. illis enim docetur, sacrificia vet. test. fuisse typos Christi, veri illius agni pro peccatis mundi in cruce oblati. Quamvis igitur sacrificiis non sit tribuenda vis expiandi peccata per se, vel ex dignitate personæ sacrificantis, vel ex opere operato, ut hypocritæ sibi persuadebant, quos hoc nomine per prophetas passim redarguit Dominus, Esaj. I. 11. Ose. VI. 6. Mich. VI. 7. Psalm. L. 13. quo respicit epist. ad Hebr. X. 4. *impossibile fuisse* pronuncians, *sanguine taurorum & hircorum auferri peccata:* tamen non neganda est illa vis sacrificiis sub ratione typi & umbræ, quatenus scilicet adumbrabant verum illum & unicum pontificem ac mediatorem Jesum Christum, ejusque sacrosanctam victimam, qua *se ipsum obtulit Deo in odorem bonae fragrantiae*, Eph. V. 2. atque hoc unico sacrificio *perfectos reddidit omnes, qui sanctificantur*, Hebr. X. 14. Si quis vero dubitat, an Israelitarum ecclesia hoc mysterium intellexerit, ei non solum vaticinia prophetica de Christi passione & morte, cumprimis vero apocalypticum illud: quod *agnus Dei occisus sit ab origine mundi*, Apoc. XIII. 8. sed & cumprimis hæc theoremata consideranda proponimus: Noverant pii Israelitæ ex concionibus prophetarum, Deum ipsum testatum esse, se placari velle sanguine victimarum: noverant etiam illud, Deum rursus diserte adfirmare, se non delectari sacrificiis, imo malle misericordiam, quam sacrificium: hæc duo cum specietenus inter se pugnarent, sic certe conciliari debuerunt, ut populus doceretur, *posteriore* adsertione illud notari, quod sacrificia nec sua vi & natura, nec ex opere operato ad placandum

dum Deum quidquam valeant; *priore* vero propositione illud testatum fieri, quod in victimis earundemque oblatione conspiciendus proponatur ipse promissus Messias ejusdemque sanguis ac meritum, in quo solo fide adprehenso obveniat credentibus peccatorum expiatio. Ex quibus facile judicari potest de iis, quæ Bellarminus hoc loco de fine & usu sacrificiorum disputat. Quod enim dicit, *non esse sacrificia institutа pro omnibus peccatis*, illud ex quotidianis illis oblationibus, quæ fiebant mane & vesperi, ex solenni sacrificio, quod summus pontifex quotannis semel ingrediens sanctuarium pro suis ac totius populi peccatis offerebat, ex distinctis sacrificiis pro peccato per errorem commisso & pro delicto ultroneo; ex ritu imponendi peccata populi hirco in desertum emisso &c. fallitatis convincitur. Quod addit, *sacrificia placuisse ex devotione & obedientia offerentium*, id epistola ad Hebræos XI. 4. rectius fidei in Christum tribuit. &c.

Dicta veterum de efficacia sacramentorum vet. test.

§. LXXII. De sacramentis vet. test. sic disputat Augustinus libr. XIX. contra Faustum cap. 13. *Prima sacramenta cum suo adventu Christus implevisset, ablata sunt & alia sunt instituta virtute majora, utilitate meliora, actu faciliora, numero pauciora.* In Psalm. LXXIII. *Mutata sunt sacramenta, facta sunt faciliora, salubriora, feliciora.* (*Num vero*, scribit Chemnitius, *sacramenta vet. testam. ideo omnino nec salubria, nec felicia erunt, quia nov. testam. sacramenta praedicantur salubriora & feliciora? aut quia sacramentorum nov. test. praedicatur virtus major & utilitas melior, num ideo plane nulla virtus aut nulla omnino utilitas sacramentorum vet. test. Certe quae secundum magis & minus comparantur, licet gradu differant, in uno tamen & eodem genere conveniunt. Felicitatem igitur, utilitatem, virtutem & salutem Augustinus sacramentis vet. test. eo ipso tribuit, quod praedicat nov. test. sacramenta feliciora, salubriora, virtute majora & utilitate meliora, & hoc libenter damus: sicut modus revelationis in nov. test. illustrior est, lex fidei major & mensura gratiae uberior: ita etiam per sacramenta nov. test. gratiam Christi luculentius, plenius, perfectius & uberius dispensari credentibus, sed ex eo nondum sequitur, nullo plane modo per sacramenta veteris testamenti gratiam Christi fuisse dispensatam.*) Idem libr. XIX. contra Faustum multis argumentis hoc agit, in diversis signis, sacramentis seu ritibus utriusque testamenti, res non esse diversas, sed easdem. Cap. 15. movet quæstionem, *utrum tantum profuerit antiquis justis fides passuri & resurrecturi Christi, quantum nunc prodest fides passi & resuscitati? an ipsa effusio sanguinis agni Dei, quae facta est pro multis in remissionem peccatorum, aliquid utilitatis & purgationis dederit etiam his, qui hoc futurum credentes, antequam fieret, ex vita migraverant?* Et istam sane quæstionem eo loco non definit: alibi vero libr. I. ad Bonifacium cap. 21. diserte scribit: *quantalibet virtute fuisse praeditos antiquos existimes, non eos salvos fecit, nisi fides mediatoris, qui in remissionem peccatorum sanguinem suum fudit.* Videamus igitur, quæ ex hoc fundamento, quod est certæ & immotæ veritatis, Augustinus ulterius deducat. Cap. 14. libr. XIX. contra Faustum scribit: *In hac vita nemo justus esse potest, nisi qui fide vivit: gratia enim, justitia, salus, vita aeterna fide accipienda sunt.* Postea addit: *Antiqui justi, qui sacramentis illis intelligebant venturam praenunciari revelationem fidei, ex illa, licet adhuc operta & abscondita, munere tamen pietatis intellecta esse ipsi vivebant.* (Agnoscat lector, inquit Chemnitius, connexionem argumentorum. Antiqui justi acceperunt remissionem peccatorum propter Christum mediatorem, remissio autem peccatorum non nisi fide accipitur, fides vero antiquorum *objectum* habuit, non nudum tantum verbum, verum etiam sacramenta illius temporis & ex illa fide in sacramentis munere pietatis intellecta justi vivebant.) Cap. 16. confert verbum & sacramenta. *Si eadem res aliter enunciatur facienda, ut de Christo passuro, resurrecturo, & aliter enunciatur facta, ut de Christo passo, resuscitato &c. quid mirum, si aliis mysti-*

ste-

steriorum signaculis passio & resurrectio Christi futura promissa est, aliis jam facta adnunciatur? quid enim sunt aliud quaeque corporalia sacramenta, nisi quaedam quasi verba visibilia sacrosanctae? (Si concedimus, inquit Chemnitius per verbum promissionis in vet. test. oblata & exhibita fuisse a Deo credentibus gratiam & salutem, quomodo sacramentis illud adimemus, quae nihil aliud sunt, quam visibilia verba? ut eadem sit ratio & idem usus verbi & sacramentorum.) Cap. 14. correlativa facit, sicut fidem & verbum seu promissionem, ita etiam fidem & sacramenta: quod ergo fides accipit, hoc Deus per verbum & sacramenta offert & exhibet. Verba Augustini haec sunt: *Tunc ergo occulta erat fides, nam eadem credebant, eadem sperabant omnes justi & sancti etiam temporum illorum, & promissiva erant omnia illa sacramenta, omnisque ritus ille sacrorum, nunc autem revelata est fides.* Cap. 16. *Adversus calumniosam imperitiam Faustli demonstrare sufficerit, quanto errore delirent, qui putent, signis sacramentisque mutatis, etiam res ipsas esse diversas, quas ritus propheticus praenunciavit promissas, & quas ritus evangelicus adnunciavit impletas; aut qui censent, cum res eaedem sint, non eas aliis sacramentis adnunciari debuisse completas, quam his, quibus* adhuc complendae praenunciabantur. (Quae vero sunt res eaedem in utriusque testam. sacramentis nisi beneficia evangelii ad salutem necessaria?) Haec omnia Chemnitius ex Augustino produxerat, sed Bellarminus ad ea nihil respondet. Hugo de S. Victore art. XII. de sacramentis cap. 10. *Tria sacramentorum genera inveniuntur fuisse sub lege scripta: quaedam specialiter ad remedium, quaedam vero ad obsequium, quaedam ad cultum divinum. Prima instituta fuerunt quasi ad necessitatem, ut in eis homo sanctificaretur, qualis circumcisio fuit, hostiae pro peccato & pro delicto & caetera quaedam, quae specialiter ad emundationem & remissionem instituta fuerunt. Secunda quasi ad exercitationem fuerunt proposita, ut in eis devotio fidelium exerceretur, quales fuerunt hostiae pacificorum, quae offerebantur a fidelibus ob reconciliandam sibi gratiam divinam. Tertia instituta fuerunt quasi ad praeparationem quandam, ut essent quasi quaedam instrumenta ad caetera sacramenta tractanda & sanctificanda, quale fuit tabernaculum & atrium & omnia utensilia, quae continebantur in eis: nec non & sacra indumenta ministrantium, caeteraque omnia, quae ad exornandum cultum divinum fuerunt instituta.* De circumcisione in specie statuunt Ambrosius in II. Luc. Augustinus libr. XVI. de civ. Dei cap. 17. libr. VI. contra Faustum cap. 3. & Bernhardus sentent. II. de adsumt. virginis; serm. III. de circumcis. quod fuerit *signum regenerationis & purgationis delictorum.* (non nude significativum, sed efficax) Idem Augustinus ut & Beda atque alii ex veteribus (referente Gesnero in XVII. Gen. sub finem) ex ceremoniis externis ratiocinati sunt, circumcisionis effectum fuisse remissionem peccati, fidem justificantem & salutem aeternam. Nam ideo in membro genitali circumcisio fiebat, ut quidquid damnationis e carnali nativitate infantes contraxerant, per hunc ritum illis adimi & resecari constaret. Ideo sanguis profundebatur, ut sanguine Christi peccata aboleri ejusque meritum per circumcisionem infantibus adplicari certum esset. Ideo denique magno cum dolore character iste carni imprimebatur, ut perpetuum esset signum, cruciatus & dolores Christi circumcisis adcommodari & conferri. Augustinus libr. XVI. de civ. Dei cap. 26. *Quid aliud circumcisio significat, quam vetustate exuta naturam renovatam.* Idem homil. L. *Circumcisionem patres nostri pro baptismo habebant* (*). Augustinus libr. IV. de bapt. cap. 24.

(*) Idem libr II. de nupt. & concup. ad Valerium cap. 11. *Ex quo institutus est circumcisio in populo Dei, quod erat tunc signaculum justitiae fidei, ad significationem purgationum valebat parvulis originalis veterisque peccati, sicut & baptismus ex illo valere coepit ad innovationem hominis, ex quo est institutus. Non quod ante circumcisionem justitia fidei nulla esset, quippe cum adhuc incircumcisus ex fide justificatus fuerit ipse Abraham, sed quod superioribus temporibus non fuit sacramen-*

talem instituit circumcisionis & baptismi collationem: *Quid valeat in parvulis baptismi sacramentum, ex circumcisione carnis veraciter conjicere possumus &c. Sicut in Abraham praecessit fidei justitia, & accessit circumcisio signaculum justitiae fidei: ita in Cornelio praecessit sanctificatio spiritualis in dono Spiritus sancti, & accessit sacramentum regenerationis in lavacro baptismi. Et sicut in Isaac, qui octavo suae nativitatis die circumcisus est, praecessit signaculum justitiae fidei, & quoniam patris fidem imitatus est in crescente ipsa justitia, cujus signaculum in infante praecesserat: ita & in baptizatis infantibus praecedit regenerationis sacramentum, & si christianam tenuerint pietatem, sequitur in corde conversio, cujus mysterium praecessit in corpore.* Rupertus libr. V. in Gen. XXXI. *Circumcisionis susceptio exspectandi seminis illius professio est, quisquis circumciditur, semen quod Abrahae promissum est, signo illo venturum se exspectare profitetur.* Hugo de S. Victore libr. I. de sacrament. pag. 12. cap. 2. *Circumcisionis sacramentum semini Abrahae sanctificando & signando datum est; sanctificando, ut justificaretur; signando, ut a reliquis gentibus discerneretur* (*). Ipsimet Rabbini vetustam circumcisionis benedictionem hanc recitant: *Deus vivus, pars nostra & protector noster, praecepit erui animam nostram ab inferis propter fœdus suum, quod posuit in carne nostra.* Item: *Benedictus Dominus Deus noster, rex omnis terrae, qui nos sanctificavit suis mandatis, nobisque dedit fœdus circumcisionis.* Gloss. ordin. in cap. IV. Rom. *Duae sunt res sacramenti circumcisionis, scilicet circumcisio a peccatis in praesenti & ab omni corruptione in futuro, conferebat autem hoc suo tempore, quod baptismus nostro.* De agno paschali scribit Ambrosius in 1 Cor. V. quod fuerit *exemplum salvatoris & signum salutis.* Anshelmus in 1 Cor. X. *Signum baptismi, quod Hebraei acceperunt, tantundem valuit eis credentibus, quantum valet nobis ipse baptismus.* De manna pane illo cœlitus depluto disputans Augustinus tract. XXVI. in Johannem sic scribit: *Quare manducaverunt patres vestri, & mortui sunt? quia quod videbant, credebant, quod non videbant, non intelligebant, ideo patres vestri, quia similes estis illorum. Nam quantum pertinet fratres mei ad mortem istam visibilem & corporalem, numquid nos non morimur, quod manducamus panem de cœlo descendentem? Sic sunt mortui & illi, quemadmodum & nos sumus morituri, quantum attinet ad mortem hujus corporis visibilem atque carnalem. Quantum autem pertinet ad illam mortem, de qua terret Dominus, quia mortui sunt patres eorum. Manducavit manna & Moses, manducavit manna & Aaron &c. Manducaverunt ibi*

mentum aliquod justificationis ex fide. Beda in cap. II. Luc. *Erat circumcisionis typus & figura multiformis. Nam & signaculum fuit & dictum est justitiae fidei ipsi Abrahae & semini eius & indicium purgandi eos, qui ad hoc semen fidemque pertinerent ab omni inquinamento carnis & spiritus & propheta nascituri de hoc semine salvatoris, qui homines in praesenti per baptismum ab omni mortiferae actionis pollutione mundaret, & in futurum per resurrectionem ab universa mortis ipsius corruptione in perpetuum liberaret, & praecipue donum signabat remissionis, quod solveret a peccato praevaricationis Adae, quod donum per hujusmodi circumcisionem eo tempore ministrari eidem gratiae legisque latori Deo complacuit. Qui enim nunc dicit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei; ipse tunc dicebat: Masculus, cujus praeputii caro circumcisa non fuerit, peribit anima illius de populo meo.* Idem in cap. 8. Cant. super verba: *Pone me ut signaculum, &c. Circumcisio dicitur signaculum justitiae fidei, per circumcisionem namque, quam in carne accepit, signabatur, quod fides illa, quam & ante circumcisionem jam acceperat, ad mundationem cordis valeret & corporis, quam & nos modo sine circumcisione carnis habemus.* GERHARDUS.

(*) Pererius disput. IV. in cap. IV. Rom. fluctuat in hac quæstione, (an sancta antiquæ legis causaverint gratiam, an vero eam solum figuraverint) ac disputat in utramque partem, eo tamen tandem inclinat, ut dicat, *per circumcisionem quidem etiam datam fuisse gratiam, sed minorem quam per baptismum.* GERHARDUS.

ibi multi, qui Domino placuerunt & mortui non sunt. Quare quia visibilem cibum spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustaverunt, spiritualiter satiarentur. Nam & nos hodie accipimus visibilem cibum, sed aliud est sacramentum, aliud virtus sacramenti, quam multi de altari accipiunt & moriuntur, & accipiendo morientur &c. Sacramenta illa fuerunt, in signis diversa sunt, sed in re, quae significatur, paria sunt. Apostolum audi: nolo enim vos ignorare fratres, quia patres omnes sub nube fuerunt &c. & omnes eandem escam spiritualem comederunt, spiritualem utique eandem, nam corporalem alteram, quia illi manna, nos aliud: spiritualem vero quam nos, sed patres nostri non patres illorum; quibus nos similes sumus, non quibus illi similes fuerunt. Et adjungit: *& omnes eundem potum spiritualem biberunt: aliud illi, aliud nos, sed specie visibili quidem, tamen hoc idem significante virtute spirituali. Quomodo enim eundem potum? bibebant, inquit, de spirituali sequente petra, petra autem erat Christus: inde panis, inde potus. Petra Christus signo, verus Christus in verbo & in carne &c.* Tract. XLV. *In signis diversis eadem fides; si in signis diversis, quomodo in verbis diversis? quia verba sonos mutant per tempora, & utique nihil aliud sunt verba, quam signa; significando enim verba sunt, fide manente signa variata. Ibi petra Christus, nobis Christus, quod altari Dei ponitur, & illi pro magno sacramento ejusdem Christi biberunt aquam profluentem de petra, nos quid bibamus, norunt fideles. Si speciem visibilem attendas, aliud est: si intelligibilem significationem, eundem potum spiritualem biberunt.* Bellarminus excipit: *Augustinum non dicere, sacramenta nostra & vetera esse paria, quoad efficaciam, sed tantum quoad significationem; cum alibi scribat, sacramenta nov. test. esse virtute majora, utilitate meliora.* Resp. comparatio duorum non est alterius exclusio. Quamvis igitur sacramenta nov. test. sint salubriora, feliciora, virtute majora, utilitate meliora, inde tamen non inferendum, quod sacramenta vet. testam. nullo plane modo sint salubria, utilia & efficacia, cujus contrarium diserte statuit Augustinus, in diversis signis rem significatam eandem statuens, per rem vero intelligit sacramenti fructum, sic enim subjungit tractat. XXVI in Joh. *Sacramentum sumitur a quibusdam ad vitam, a quibusdam ad exitium: res vero ipsa, cujus est sacramentum, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicunque eius particeps fuerit.* Idem libr. de pœnit. util. *Quicunque in manna Christum intellexerunt, eundem, quem nos, cibum spiritualem comedunt.* In enarrat. psalm. LXXVII. non procul ab init. *Idem itaque in mysterio cibus & potus illorum, qui noster; sed significatione idem, non specie, quia idem ipse Christus, illis in petra figuratus, nobis in carne manifestatus.*

§. LXXIII. Videamus argumenta Bellarmini, quibus contra nos pugnat libr. II. de sacram. cap. 14. I.) *Prophetae*, inquit, *& apostoli miro consensu docent, sacramenta vetera non justificasse, cum de nostris contrarium adserant.* Prima *testimoniorum classis petitur ex prophetis*, Psalm. XL. 7. *Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem patefecisti mihi, holocaustum & pro peccato non postulasti: ubi scriptura non negat, Deum velle sacrificia, cum ipse ea fieri jusserit, sed negat, ea velle ad expiandum peccatum.* Psalm. LI. 18. *Si voluisses sacrificium, nempe ad expiandum peccatum, dedissem, utique holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo Spiritus contribulatus.* Esaj. I. 11. *Quo mihi multitudo victimarum vestrarum? quis requisivit haec de manibus vestris?* Jer. XI. 15. *Nunquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus gloriaris?* Amos. V. 22. *Si obtuleritis mihi holocausta & munera vestra, non suscipiam & vota pinguium non respiciam.* Ex quibus sic infert Bellarminus: *Si sacrificia non justificabant, multo minus justificabant aliae ceremoniae, nullae enim ceremoniae habent clariores promissiones de remissione peccatorum, quam sacrificia.* Resp. 1.) Moneri poterat, esse discrimen aliquod inter sacrificia

Argumenta Bellarmini contra spiritualem efficaciam sacramentorum vet. test. 1.) Prophetae docent sacramenta vet. test. non justificasse.

& sacramenta: ideo dicta, quæ de sacrificiis agunt, non esse hujus loci propria. Sed enim cum superius concesserimus, per sacrificia itidem fuisse fidem piorum confirmatam, & mediante hac fide in unicum sacrificium Christi respiciente cœlestia beneficia ipsis distributa, quin & defectum sacramentorum in patribus ante circumcisionis institutionem per ritum sacrificiorum fuisse suppletum, ideo non repudiamus argumenta ex sacrificiis in hac quæstione ducta. 2.) Facile concedimus Bellarmino, quod ex his dictis evincere conatur, sacrificia non justificasse, vel gratiam contulisse ex opere operato sine fide offerentis; probandum vero erat, quod sacrificia ne quidem τυπικῶς respectu fidei in Christum, cujus illustris typus in eis proponebatur, fuerint ἱλαστικὰ, cujus contrarium superius demonstravimus. 3.) Ipse Bellarminus concedit, *nullas ceremonias vet. test. habuisse clariores promissiones de remissione peccatorum, quam sacrificia:* qua ergo veritatis specie dici potest, *sacrificia plane nihil ad remissionem peccatorum & justificationem valuisse?* inter verbum promissionis & fidem est perpetua relatio. Ergo si sacrificia habuerunt claras promissiones de remissione peccatorum, utique ex parte hominum requisita fuit fides, Christi sacrificium respiciens & bona in verbo promissionis oblata recipiens. 4.) Concedit etiam Bellarminus cap. 17. seq. *Sacrificia placuisse Deo ex devotione & obedientia offerentium*, id quod cap. 13. sic explicat: *justificasse sacramenta vetera ex opere operantis, id est, ex fide & devotione suscipientis.* Quod si ergo ex fide placuerunt Deo sacrificia piorum, utique fides in exercitiis & ritibus illis sacrificiorum respexit Christum, (suum correlatum) & remissionem peccatorum a Deo accepit: fidem enim non tanquam opus aliquod meritorium, sed ut instrumentum ad justificationem concurrere, ostendimus suo loco. 5.) Quid ergo fiet dictis illis propheticis? res ipsa testatur, ea non posse absolute & simpliciter intelligi de sacrificiis, qualia esse debebant ex ordinatione Dei; cum enim Deus ipse instituerit sacramenta, quomodo absolute & simpliciter ea repudiaret? intelligenda igitur erunt de sacrificiis, qualia esse putabantur ex superstitiosa Judæorum persuasione. Reprehenduntur & refutantur his dictis falsæ opiniones, quas homines externis illis ritibus neglecta promissione & fide adfingebant, quasi ex opere operato prosint, si vel maxime non adsit interior conversio & vera fides unicum Christi sacrificium respiciens. 6.) Id ostendunt circumstantiæ textus in singulis illis dictis. Locus Psalm. XL. 7. proprie agit de Messia, quod non per sanguinem taurorum & hircorum juxta legis præscriptum offerendum, sed per *proprium sanguinem ingressurus sit sanctum sanctorum*, Hebr. IX. 12. ex quo infert auctor epist. Hebr. X. 4. *Impossibile esse, sanguine taurorum & hircorum expiari peccata*, sed solus Christi sanguis habet virtutem *emundandi conscientiam ab operibus mortuis* sive peccatis. Quod ergo patres vet. test. justificati sunt, hoc adfirmat auctor epistolæ, factum esse non virtute sanguinis pecudum, sed quod sub typis & umbris illorum sacrificiorum fides aliud objectum intuita sit & adprehenderit promissionem de futura victima Filii Dei mediatoris. Esa. I. 11. additur itidem causa, quare Deus Israelitarum sacrificia improbet, v. 15. *quia manus ipsorum sanguine plenae;* nequaquam vero rejiciuntur sacrificia, quasi simpliciter Deo non placeant, & sint per se mala & inefficacia, sed quia ab hominibus hypocritis, impiis & impœnitentibus offerebantur, & quidem hac opinione, quod hæ ceremoniæ per se, ex opere operato ita Deo sint acceptæ, ut propterea ipsis favere & reconciliari cogatur, etiamsi in hypocrisi & vitæ impietate perseverarent: hac, inquam, opinione non solum offerebant, sed & cumulabant sacrificia, *quo mihi multitudo victimarum vestrarum?* dicit Dominus. Quid ergo mirum, quod talia sacrificia ab impiis & hypocritis perversa hac opinione oblata Deo non placuerint? cum Prov. XV. 8. *Victimæ impiorum* dicuntur *Deo abominabiles:* cum 1 Sam. XV. 22. expresse Deus testetur, *obedientiam sibi magis probari quam sacrificia:* cum Gen. IV. 4. *ad Abel* prius & postea demum *ad sacrificium ejus* respexisse dicatur. De ipsis precibus illorum hypocritarum dicit Dominus Esa. I. 15. *Cum multiplicaveritis*

tis orationem, non exaudiam: ecquis vero negare velit, preces esse efficacia media impetrandorum beneficiorum? Locus Jer. XI. 15. itidem se ipsum satis explicat. *Quid est, quod dilectus meus in domo mea fecit, dicit Dominus? scelera multa;* & nihilominus propter externa sacrificia sibi favorem meum & omnem felicitatem pollicentur: *Numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es?* quid vero mirum, sacrificia illis non profuisse ad peccatorum expiationem, in quibus non solum secure pergebant, sed & de iis gloriabantur, quasi re præclare gesta? Idem judicium de reliquis dictis. Nam & Psalm. LI. 18. loquitur David de sacrificiis sine contritione & fide in Christum oblatis, ut ostendit oppositio. Est ergo in argumento Bellarmini fallacia a dicto *secundum quid* ad dictum *simpliciter.* Sacrificia sine fide in Christum oblata non placebant Deo. Ergo simpliciter ei non placebant. Sacrificia impiorum, hypocritarum, in peccatis secure pergentium non justificabant. Ergo sacrificia nullo modo ad justificationem quidquam conferebant.

2.) Apostoli docent sacramenta vet. test. non justificasse. 1.) Rom. III. Quæ utilitas circumcisionis?

§. LXXIV. *Alteram* dictorum classem Bellarminus complet ex verbis apostolorum. 1.) Rom. III. 2. *Quae utilitas circumcisionis? multum per omnem modum, primum quia credita sunt illis eloquia Dei; ubi illud primum non est nota ordinis, sed significat potissimum seu praecipuum. Solum ergo, auctore Paulo, Judaei circumcisi praestabant gentibus incircumcisis, quod illi habuerint legem Dei & oracula, circumcisio igitur non justificabat: nam aliquin, praestitissent Judaei etiam gentibus justitia, quod Paulus refutare intendit, Judaeos & gentes sub peccato esse ostendens: ibidem dicit, ex operibus legis non justificari omnem carnem, at circumcisio est opus legis. Denique circumcisio tantum masculis data, non foeminis, quomodo ergo est remedium contra peccatum?* Resp. apostolus in præcedentibus tam Judæos quam gentes peccati reos convicerat; ne ergo judicaretur prærogativas populo Israelitico concessas negare, prædicat summum illud beneficium Judæis concessum, quod sint populus Dei peculiaris, cui verbum suum crediderit, quem in fœdus receperit, cujus est ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα, καὶ διαθῆκαι καὶ ἡ νομοθεσία καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι. Rom. IX. 4. Sic hoc loco dicit: τί ἐν τὸ πλεονέκτημα τοῦ Ἰουδαίου, ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς, quasi dicat, an ergo nullæ sunt populi Israelitici prærogativæ? Nonne per circumcisionem fœdus cum ipso iniit Deus? Nulla ne circumcisionis utilitas? postea subjicit, *multum per omnem modum.* Sed quid hoc facere poterit ad minuendam circumcisionis dignitatem & efficaciam? de qua cap. IV. 11. apostolus testatur, quod fuerit *signaculum justitiae fidei.* At, inquit Bellarminus, *si circumcisio justificasset, Judaei gentibus praestitissent justitia, quod apostolus ibidem refutat.* Resp. non simpliciter negat apostolus Judæos præstitisse gentibus justitia, (alias consequens foret nullos in populo Israelitico ante Christum fuisse justificatos) sed ex operibus legis tam Judæos quam gentes coram Deo justificatos fuisse negat, cum perfecta legis impletio tam Judæis, quam gentibus sit impossibilis. At, inquit Bellarminus, *an non circumcisio fuit opus legis? Si ergo circumcisio justificasset, Judaei ex operibus legis justificati fuissent.* Resp. Abrahæ & sanctis patriarchis non solum legem divinam fuisse notam, sed etiam datam illis promissionem evangelicam de venturo *semine, in quo benedicendae sunt omnes gentes;* huic promissioni ritus circumcisionis fuit additus, tanquam salutare medium & sacramentum, per quod ipsi & posteri eorum usque ad Christi adventum reciperentur in fœdus Dei: hoc igitur sensu & respectu circumcisio non pertinuit ad legem, quemadmodum & sacrificia, quatenus fuerunt typi & umbræ unici sacrificii a Christo præstiti, non ad legem, sed ad evangelium pertinuerunt, qua de re plura suo loco. Fœmellas Israeliticas quod attinet, etsi illæ signum fœderis in carne non reciperent, tamen ab ipso fœdere & gratia Dei non erant exclusæ, quia originem ducebant a circumcisis & erant semen circumcisi Abrahæ, cui facta est illa promissio: *Ero Deus tuus, & Deus seminis tui,* ideo ex hoc fœdere se consolari poterant, ut adparet exemplo

exemplo Judithæ cap. IX. 15. & habebantur pro circumcisis Exod. XII. 48. 2.) Rom. IV. *apostolus ex professo probat, Abrahamum non in circumcisione, sed in præputio fuisse justificatum, ut inde admoneat, circumcisionem non esse datam, ut justificaret.* Resp. quamvis Abrahamus ante circumcisionem fuerit justificatus, ita ut circumcisio ipsi non fuerit medium justitiæ fidei primum conferendæ, sed obsignandæ, ut apostolus ibidem loquitur; ex eo tamen non potest, nec debet inferri, quod infantibus Israeliticis non fuerit medium ordinarium, per quod fide donati in fœdus Dei recepti, regenerati, justificati & salvati fuerint. Abraham ante acceptam circumcisionem jamdum erat justificatus, regeneratus & Spiritu sancto donatus, ideo hæc beneficia per circumcisionem ei obsignabantur, quin & fides confirmabatur, dona Spiritus augebantur &c. Sed parvulorum alia est ratio, qui ante perceptam circumcisionem ordinarie non erant justificati & regenerati, illis igitur gratia Dei & justitia fidei de novo plane conferebatur per circumcisionis sacramentum, & collata obsignabatur. Refero huc pulcerrimum locum ex Luthero in cap. XVII. Gen. p. 195. *In Abrahamo circumcisio est merum signum sine repræsentatione, id est, sic est signum, ut non faciat quod significet; sed tantum significet &c. Sed alia ratio fuit posteritatis Abrahæ. Eam circumcisio non invenit justam, ut Abrahamum. Itaque sic fuit signaculum justitiæ, ut justitia per eam repræsentaretur.* Id colligit ex comminatione addita, & subjungit: *Quare circumcisio in posteritate Abrahæ fuit efficax, hoc est, attulit justitiam? non ratione operis tantum, quod mere passivum fuit, sed promissionis Dei, quæ cum hoc passivo opere conjuncta fuit. Quod si promissionis ratione valuit circumcisio, & promissio non nisi fide accipi potest, non solum hoc sequitur, quod parvuli circumcisi recepti in populo Dei justificati sunt, sed quod parvuli cooperante Spiritu sancto habeant fidem &c.* Quid; num Bellarminus feret sic argumentantem? Verbum prædicatum non est medium primitus accendendæ fidei in illis, qui jam fide sunt donati. Ergo etiam in reliquis convertendis non est medium fidei accendendæ? Ipse Bellarminus c. 13. præced. §. 2. scribit: *Adulti in novo testamento per fidem & contritionem veram justificantur, antequam re ipsa ad sacramentum accedant.* Si quis ex eo colligere velit, sacramenta nov. test. non justificare, nunquam id concedet Bellarminus, cur ergo sibi ipsi contradicens, ex eo, quod Abrahamus adultus ante circumcisionem justificatus fuerit, colligere conatur, circumcisionem non esse datam, ut justificaret? 3.) 1 Cor. VII. 19. *Circumcisio nihil est, & præputium nihil est; ubi ita Paulus circumcisionem, ut præputium, despicit: cum agitur de justificatione.* 4.) Galat. IV. 19. *Quomodo iterum convertimini ad infirma & egena elementa, quibus iterum servire vultis? ubi elementorum nomine intelligitur circumcisio & aliæ figuræ legales.* 5.) Gal. VI. 15. *Nec circumcisio aliquid valet, nec præputium, sed nova creatura; ubi nova creatura opponitur tam circumcisioni, quam præputio, quod esset ineptum, si circumcisio faceret novam creaturam.* 6.) Phil. III. 2. &c. *repudiatur justitia ex lege, & circumcisio per contemtum vocatur concisio.* Resp. hæc & similia dicta non detrahunt circumcisioni efficaciam, vim & dignitatem, quam olim habuit ante Christi adventum, sed eam, quæ post Christi passionem & mortem ac baptismi institutionem extra & præter Dei verbum eidem adfingebatur, ut circumstantiæ textus manifeste ostendunt, notanter enim dicit apostolus Gal. VI. 15. *In Christo Jesu nec circumcisio aliquid valet, nec præputium,* quin imo non solum inutilem, sed & noxiam esse statuit circumcisionem sub opinione necessitatis, cultus & justificationis susceptam. Gal. V. 2. *Ecce ego Paulus dico vobis; quoniam, si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest &c.*

2.) *Rom. IV. Abraham justificatus in præputio.*

3.) *1 Cor. VII. Circumcisio nihil est.*

4.) *Gal. IV. Quomodo convertimini ad egena elementa.*

5.) *Gal. VI. Nec circumcisio aliquid valet, nec præputium.*

6.) *Phil. III. Videte concisionem.*

Hinc

Hinc ortum trahunt disputationes Scholasticorum de circumcisione in nov. test. Thomas, Richardus, Durandus, Petrus de Palude &c. distinguunt tria tempora circumcisionis, *unum usque ad passionem Domini, alterum a passione usque ad publicationem evangelii, tertium post publicationem evangelii*; In primo, dicunt, tempore fuit *utilis* circumcisio; in secundo fuit *licita*, sed nec utilis, nec necessaria; in tertio fuit *mortifera*. Scotus & Biel quatuor tempora ponunt &c. Quod si Bellarminus hæc dicta scripturæ in medium adducta de circumcisione ante Christum populo Israelitico præcepta accipere velit, consequens fuerit, eam non solum non justificasse, sed etiam inutilem, imo & noxiam fuisse. 7.) Col. II. 17. *Omnia sacramenta vetera dicuntur umbræ futurorum, corpus autem Christi.* Resp. rectissime, illa significabant Christum venturum, nostra exhibent præsentem & adnunciant exhibitum; manet interim firmum fixum, sacramenta vetera ratione finis itidem fuisse efficacia media salutis. Est enim duplex *analogia* sacramentalis; una sacramenti integri ad finem & effectum; *altera* vero partium sacramenti inter sese. Illa est proportio seu ratio sacramenti totius ad usum spiritualem. Sic circumcisio sacramentalis significat, efficit, adplicat, & obsignat fide utentibus circumcisionem spiritualem: hæc est proportio sive χέσις elementi externi ad rem cœlestem, quæ χέσις sive relatio & proportio alia est in sacramentis vet. & nov. test. unde natum discrimen, inter signa sive symbola σημαντικὰ, quæ spectant ad vet. test. & signa sive symbola προσφερόμενα καὶ μεταδοτικὰ exhibitiva & conferentia, quæ spectant ad nov. test. juxta axioma theologicum: *De quolibet sacramento judicari debet ex propria institutionis sede.* At, inquit Bellarminus: *Apostolus ibidem circumcisionem vocat manu factam, & proinde baptismum non manu factum, quia principalis baptizans est Deus. Item nihil tribuit circumcisioni, nisi carnem exspoliare, & eam baptismo opponit.* Resp. non solum *principalis* baptizans in nov. test. sed etiam *principalis* circumcidens in vet. test. est Deus, ut patet Deut. XXX. 6. *instrumentalis* tam baptizans, quam circumcidens est manus hominis; quando baptismus vocatur περιτομὴ ἀχειροποίητος, respectus habetur ad externam tantum præputii amputationem, non quasi circumcisio in vet. test. juxta Dei ordinationem administrata fuerit externa tantum præputii amputatio sine omni effectu & fructu spirituali, sed quia in nov. test. sine verbo, mandato & promissione Dei usurpata talis est. Quod Bellarminus dicit, *circumcisioni nihil tribui nisi exspoliationem carnis*, id ex corrupta translatione latina originem trahit, in Græco enim est, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν *in exspoliatione corporis peccatorum.* Invertimus igitur argumentum. Si circumcisioni tribuitur exspoliatio corporis peccatorum carnis, utique effectum habuit spiritualem: quia per corpus peccatorum carnis intelligitur vetus homo, ut constat ex Col. III. 5. Vidit hoc Bellarminus, ideo statim subjungit, *in textu græco haberi, in exspoliatione corporis peccatorum carnis*, sed mox addit: *hanc partem conjungendam cum illa, circumcisi estis videlicet in baptismo, non autem cum illa, circumcisione non manu facta &c.* Cur ergo (malum) ipse præcedente linea cum circumcisione manu facta illam particulam conjunxit? torquere hoc est, non interpretari scripturas. De re ipsa diximus superius §. 65. membro 9. & §. 68. membro 5. 8.) Hebr. VII. 18. *Reprobatio fit præcedentis mandati propter infirmitatem & inutilitatem, loquitur autem apostolus de mandatis cæremonialibus, quorum præcipuum erat circumcisio.* Resp. Quo sensu & respectu sacramenta vet. test. ad leges ceremoniales referantur, exposuimus in tractatu de legibus cerem. & forensib. §. 11. Bellarminus ipse non poterit absolute & simpliciter circumcisionem ad mandata ceremonialia referre, cum in hoc ipso capite §. 5. scribat: *Circumcisio non est proprie sacramentum Mosaicum, sed legis naturæ*, ex quo ita inferimus: Mandata ceremonialia proprie sic dicta sunt Mosaica, hoc est, per Mosen promulgata.

7.) *Col. II. Sacramenta vet. test. fuerunt umbra.*

8.) *Hebr. VII. Reprobatio fit præcedentis mandati.*

Circumcisio non est institutum ac sacramentum Mosaicum. Ergo non est mandatum ceremoniale proprie sic dictum. 9.) Hebr. IX. 13. *Ceremoniae veteres dicuntur fuisse justitiae carnis, & sanctificasse quidem inquinatos, sed solum ad emundationem carnis.* Resp. distinguendum inter ceremonias mere legales, & inter ritus, quibus addita fuit promissio gratiae. Deinde ritus illi dupliciter considerantur, vel ante Christi adventum, vel post illum: priori considerationi a Deo ipso praecepti & utiles sunt: posteriori considerationi, cum jam corpus adesset, fuerunt inutiles. Denique prior considerationi illorum rituum vicissim duplex est, quales scilicet fuerint in se, & quales fuerint ratione typicae significationis. Quamvis enim ex sua natura & ex opere operato sine fide utentium non habuerint effectum spiritualem: tamen credentibus fuerunt exercitium & obsignatio fidei in futurum Messiam, quem ratione typicae significationis praefigurabant. 10.) Hebr. X. 1. *Lex dicitur umbram habuisse, non ipsam rerum imaginem, nec potuisse accedentes perfectos facere, non potuisse auferre peccata & mundare conscientiam, & Deum hostias & oblationes noluisse, nec ei placuisse; quod intelligi debet in ordine ad justificationem ex opere operato, nam alioquin negari non potest, quin ei placuerint ex obedientia & devotione offerentis, nam vocantur odor suavissimus.* Lev. I. 9. Resp. de his omnibus judicium fieri potest ex illis, quae antea in medium producta sunt. Nec vet. nec nov. test. ex opere operato prosunt, sed oportet accedere fidem, quae est correlatum promissionis evangelicae in verbo & sacramentis oblatae.

9.) Hebr. IX. Ceremoniae veteres fuerunt justitiae carnis.

10.) Hebr. X. Lex umbram habuit.

§. LXXV. Hisce responsionibus nostris exceptiones quasdam opponit Bellarminus. I.) Dixerat Lutherus, *scripturas, cum negant sacramenta vetera justificasse, debere intelligi de illis, quae non habent adnexam promissionem.* Bellarminus obvertit, *circumcisionem, sacrificia & ablutiones Leviticas omnino habuisse adnexam promissionem, & tamen impossibile dicitur* Hebr. X. 4. *sacrificiis & ablutionibus Judaicis remitti peccata.* Resp. distinctio Lutheri inter ceremonias mere legales & ritus, quibus adnexa est promissio gratiae, valde utilis est ad quaedam sophismata adversariorum diluenda, ea scilicet, quae petunt ex ceremoniis mere legalibus; nequaquam vero eo fine a Luthero tradita est, quod omnibus adversariorum argumentis, etiam illis, quae de circumcisione & sacrificiis proferunt, adcommodari vel possit vel debeat, quid enim argutiis illis respondendum sit, ex superioribus liquet. II.) Dixerat Chemnitius, *scripturam, quando reprehendit tanquam inutilia sacramenta vetera, non loqui de illis secundum se, sed ut perperam intelliguntur a Judaeis, id est, de nudis ceremoniis, remota promissione & fide in Christum.* Bellarminus regerit: 1.) *Non esse quaestionem, an sacramenta illa ex fide prodessent, id enim etiam Scholasticos fateri, quum dicunt, sacramenta fuisse utilia ex opere operantis: sed quaestionem esse, an praeterea ex divina institutione fuerint utilia, ut sacramenta.* Resp. Bellarminus ex falsa hypothesi conatur responsionem nostram infringere, ideoque principium petit. Esse utile, ut sacramentum, ipsi est, prodesse ex opere operato, atqui paulo post ostendemus, nullum sacramentum prodesse ex opere operato. Sacramenta veteris testamenti prodesse ex fide, ipsi est, prodesse ex opere operantis, qua ratione, quod fidei in Christum unice competit, operibus humanis tribuitur, ac fidem non ratione instrumenti, promissionem gratiae adprehendentis, sed ratione meriti gratiam Dei promerentis, ad justificationem concurrere praesupponitur, quod falsum esse ostendimus suo loco. 2.) *Ex nostra hypothesi non tantum veteribus, sed etiam novis sacramentis convenit, quod sine promissione & fide nihil prosint: jam vero Paulum ita distinguere nova a veteribus, ut dicat nostra regenerare, salvare, mundare, justificare;* Eph. V. Tit. III. 1 Cor. I. *Vetera esse elementa egena, nihil valere, nihil esse.* 1 Cor. VII. Gal. V. Hebr. X. *Resp.* de posteriori dictorum istorum classe actum fuit §. praecedente. Si absolute & simpliciter, etiam respe-

Exceptiones Bellarmini.

respectu vet. test. adsertiones illas Apostolicas Bellarminus accipit, concedere cogetur, ne quidem ex opere operantis profuisse vetera sacramenta, fuisse non solum inutilia, sed & noxia. 3.) *Apostolum in his locis dicere, quod ceremoniae illae fuerint inutiles ad justificandum, ubi dicit, fuisse figuras & umbras rerum nostrarum.* Col. II. 1 Cor. X. Hebr. X. *Velle igitur apostolum, quod sacramenta illa fuerint inutilia ad justificandum, non solum ut falso exponebantur a Judaeis, sed etiam secundum se, & ut erant sacramenta a Deo instituta.* Resp. nulla est in hoc argumento συνάφεια, ut adparet ex distinctione temporis. Quod enim apostolus sacramentis veteribus tribuit, fuisse eadem figuras & umbras futurorum bonorum, id facit respectu habito ad tempus praecedens Christi incarnationem & passionem. Vicissim, quod sacramenta vetera dicit inutilia ad justificandum, cum sint egena elementa, id facit respectu habito ad tempus sequens Christi incarnationem & passionem. Distinctae hae quaestiones & diversae considerationes sacramentorum veterum non sunt confundendae, nisi quis studio velit caecurire. 4.) *Si Paulus solum dicere vellet, sacramenta vetera sine fide nihil prodesse, non conferret cum praeputio, nec diceret: Circumcisio nihil est, praeputium nihil est. 1 Cor. VII. & Gal. VI. neque circumcisio, neque praeputium aliquid valet. Praeputium enim non solum sine fide nihil est, & nihil valet, sed absolute nihil est, & nihil valet.* Resp. recurrit idem sophisma a dicto *secundum* quid ad dictum *simpliciter*. Tempore nov. test. Christo jam exhibito, mortuo & resuscitato circumcisio nihil est: Ergo etiam vet. test. tempore circumcisio nihil fuit ac nihil valuit. Quid enim? si tempore vet. test. circumcisio tam fuit inutilis & inefficax, quam est praeputium, cur ergo Deus circumcisionem instituit? Cur apostolus eam vocat *signaculum justitiae fidei?* Cur ipse Bellarminus eam ex opere operantis profuisse adserit? In *Christo Jesu nec circumcisionem nec praeputium quidquam valere*, notanter apostolus adserit, nequaquam vero omnem efficaciam circumcisioni tempore vet. test. detrahit. Sed & huic solutioni, quod Paulus loquatur de sacramentis veteris legis pro eo tempore, quo jam erant per Christum abrogata, Bellarminus refragatur: a.) *Paulus* (inquit) Rom. II. 25. *scribit:* Circumcisio quidem prodest, si legem observes. *Ubi indicat, se loqui de eo, quod conveniebat circumcisioni, cum adhuc vigeret. Nam post abrogationem non prodest, sed obest, ut idem adserit* Gal. III. 21. *Vult igitur Paulus dicere, circumcisionem, quando vigebat, fuisse utilem, non quidem, quod ipsa justificaret, sed quia circumcisi habebant legem Dei & poterant facilius, quam illi, nosse Dei voluntatem.* Resp. Chemnitius cap. 9. harm. 190. confert hunc locum cum eo, qui habetur Gal. V. 2. *Si circumcidamini, Christus nihil vobis prodest*, ac statuit, Paulum loqui de circumcisione, quatenus non usurpatur ut signaculum gratuitae justitiae fidei, tunc enim est obligatio totius legis servandae. Ex circumstantiis textus adparet, apostolum loqui de circumcisione, non qualis fuit in sese, respectu institutionis divinae, vel respectu infantum Israeliticorum, sed qualis fuit in adultis incredulis & impoenitentibus a circumcisione cordis & Spiritus secluso. Ut enim de hypocritis, qui sine fide circumcisionem carnis susceperunt & corde incircumcisi manserunt, nihil dicamus, dubium non est, multos ex Judaeis, qui in infantili aetate fuerunt circumcisi & participes facti renovationis internae & circumcisionis spiritualis, postquam adoleverunt, seductos idololatria, aliisve peccatis, gratia Dei excidisse & incircumcisos corde & auribus factos: eorum igitur inanem fiduciam in circumcisione carnis apostolus reprehendit. Superbiebant Judaei cumprimis circumcisione, ac propter eam gentibus se praeferebant, apostolus igitur ipsis respondet: circumcisio quidem prodest, si legem observes, hoc est, plurimum tibi profuerit circumcisio, confirmabit fidem tuam, erit obsignatio foederis divini, in quod receptus es, si tamen veram fidem habueris, per quam Messiae beneficia tibi imputantur, & si doneris Spiritu sancto, ut jam incipias ex animo secundum legem vivere. Si vero praevaricator legis es, si ex incredulitate impie contra legem Dei vixeris, circumcisio tua praeputium facta est, tum perinde est, ac si praeputium

putium adhuc haberes. Ex eo vero non potest inferri, circumcisionem non fuisse medium regenerationis in infantibus, ac signaculum justitiæ fidei in credentibus, siquidem etiam christiano recte dici potest: si credideris in Christum & pie vixeris, baptismus tibi proderit: si vero non credideris ac scelerate vixeris, perinde est, ac si non esses baptizatus. Hunnius aliam profert dicti apostolici explicationem priori ὑπαλλήλον. Circumcisio signum erat fœderis, quod cum homine Deus inibat. Ergo necesse erat, ut ea sibi adjunctam haberet plenariam satisfactionem & impletionem totius divinæ legis. Ratio est, quia Deus cum nemine init fœdus gratiæ, nisi incommutabili & æternæ suæ justitiæ plene satisfiat. Quoniam vero Abraham & alii fideles non poterant perfectam illam impletionem ipsimet præstare, requirebatur, ut fide adprehenderent alienam, hoc est, eam, quam Christus legi præstiturus erat, atque hac ratione reddebatur eis circumcisio salutaris, quippe adjunctam habens obedientiam legis perfectissimam, licet ipsorum respectu alienam, per fidem tamen imputatam & propriam redditam. Itaque jam erat circumcisio sic a lege ad promissionem gratiæ redacta, ut *Abrahamo esset sigillum justitiae fidei.* Rom. IV. 11. b.) *Idem apostolus ubi* 1 *Cor. VII. 19. dicit, circumcisionem nihil esse, loquitur pro tempore, quo vigebat; nam paulo ante dixerat: circumcisus vocatus est? non adducat praeputium. In praeputio vocatus est? non circumcidatur. Et est sensus, perinde esse, utrum quis ex judaismo ad fidem Christi veniat, an ex gentilismo: loquitur ergo de illis, qui fuerant circumcisi vigente lege, & postea ad fidem Christi venerant, & illos monet, ne glorientur praeter caeteros ob circumcisionem olim acceptam, quia nihil est.* Resp. imo vero manifestissimum est, apostolum loqui de circumcisione respectu illius temporis, quo erat abrogata. Postquam enim Christus passione & morte sua vet. test. finem imposuit, & circumcisionem abrogavit, *nihil est circumcisio*, id est, non promovet amplius quidquam in rebus ad salutem pertinentibus, *ac praeputium nihil est*, id est, nihil impedit nec quidquam promovet ad salutem æternam, loquitur ergo apostolus de adultis in nov. test. qui jam vera fide in Christum justificati sunt, illis circumcisionem & præputium nihil esse docet, id est, parum referre, sive olim circumcisi fuerint, sive minus, nec debere post receptam Christi fidem, vel circumcisionem suscipere vel præputium adducere. III.) *Paulus dicit* Gal. IV. 19. *antiquos patres sub elementis huius mundi servientes.* Resp. ceremoniæ Mosaicæ in nov. test. vere sunt infirma & egena elementa, postquam adveniente corpore umbræ illæ cessarunt, sed in vet. test. fuerunt typi Messiæ & proinde exercitia fidei. IV.) Phil. III. 4. *dicit, se non habere fiduciam in carne, id est, non magnifacere, quod circumcisus sit octavo die, contemnit igitur circumcisionem, quam acceperat, cum adhuc vigeret.* Resp. pseudo-apostoli jactitabant, se esse Israelitas & circumcisos, ideo Christianos, qui ex gentibus ad Christum conversi erant, alto supercilio contemnebant, & externa legis justitia insolescebant; apostolus igitur ad retundendam pseudo-apostolorum insolentiam ostendit, se non minus posse gloriari in carnali prærogativa & justitia legali, quam ipsi, si eæ res commendatione dignæ essent; se vero hæc omnia nihil æstimare respectu agnitionis Christi & beneficiorum per Christum, quorum non minus conversi ex gentibus, quam Judæi participes reddantur. Comparate igitur de circumcisione apostolus loquitur. Quæ præterea adducit Bellarminus, ex præcedentibus intelligi & explicari possunt.

§. LXXVI. Cap. 15. Producit Bellarminus dicta patrum. *Dicta patrum.* Resp. 1,) Collocat in prima acie Philonem & Josephum, qui non faciant mentionem hujus finis, quod circumcisio instituta fuerit in remedium peccati. At quis a Philone & Judæis exspectabit verum institutæ circumcisionis finem? Audiamus Philonem & adparebit, quam frigide hac de re disputet. Sic autem scribit libr. de circumc. p. 514. *Causae circumcisionis sunt primo, ut caveatur carbunculus, qui facilius praeputiatis innascitur: deinde ut totum corpus purius fit, ne quid sordium ibi haereat:*

reat: tertio quod haec particula habet cordis similitudinem, ambae enim generationi serviunt, ab altera spiritus animales, ab altera genituræ proficiscuntur: quarto propter fœcunditatem, recta enim semen ejaculatur. Atque hæc ex patribus se accepisse Philo dicit, postea addit de suo, quod *circumcisione significata fuerit excisio voluptatum & arrogantiae, qui sunt graves animae morbi.* Josephus causam circumcisionis alibi se expositurum pollicetur. 2.) Quando veteres negant circumcisionem & alia veterum sacramenta ad peccati remissionem & justitiam quidquid conferre, intelligendum id est, vel respectu habito ad tempus nov. test. in quo sacramenta vetera sunt antiquata & abrogata, vel respectu operis operati, quod sine vera fide in Christum non profuerint, vel respectu habito ad nov. testam. sacramenta, quæ sunt virtute majora & utilitate meliora; vel respectu illorum rituum, qui non habuerunt adnexum verbum promissionis. 3.) Adsignatio finis unius non excludit alterum. Circumcisio discernebat Israelitas a gentibus, erat figura baptismi, erat admonitio de corruptione originali, quod ex ipsa origine generationis vitiatum sit, quod ex carne nascitur; erat commonefactio de Messia ex semine Abrahæ nascituro, &c. interim tamen etiam erat medium, per quod infantes Israelitici in fœdus gratiæ recipiebantur, ac *signaculum justitiae fidei*, ut ex institutionis sede & Rom. IV. 11. manifeste adparet. 4.) Augustinus in Psalm. LXXIII. sacramenta vet. testamenti dicit *promisisse salvatorem*, sed nov. test. *sacramenta dare salutem:* illa vocat *praenunciativa Christi venturi*, hæc vero *adnunciativa Christi exhibiti:* illa vocat *promissiones rerum complendarum*, hæc vero *indicia completarum.* Resp. distinguendum est inter incarnationem, passionem, & mortem Christi, adeoque totum opus redemtionis a Christo peractum: & inter salutarem fructum incarnationis, passionis & mortis, adeoque totius operis redemtionis a Christo præstitæ. Quando Augustinus dicit in verbo & sacramentis vet. testam. fuisse *veritatem promittentem*, in novo *exhibentem*; in veteri *significationem promittentem*, in novo *res redditas*, id intelligit de incarnatione, passione & morte Christi, adeoque toto opere redemtionis a Christo præstitæ, nequaquam vero de virtute & gratia incarnationis ac redemtionis, quam certe justis in vet. testam. exhibitam esse negari nulla veritatis specie potest. *Observandum est*, inquit, *Chemnitius, hoc discrimen, quod idem Christus, licet aliter verbo & sacramentis in vet. testam. venturus praenunciatus fuerit & mysterium redemtionis complendum: aliter vero verbo & sacramentis in nov. test. Christus adnuncietur exhibitus & mysterium redemtionis completum: virtus tamen incarnationis & redemtionis Christi est eadem; eadem etiam gratia ad salutem necessaria, quam Deus non minus tempore vet. test. proposuit, quam in nov. quam etiam veterum fides non minus certo accepit in verbo & sacramentis, quam nunc in novo accipitur. Sicut in diversis verbis, ita etiam in signis diversis non est diversa, sed eadem fides, idem ergo etiam Christus, eadem gratia ad eandem justitiam & salutem.* At, inquit Bellarminus, expresse tamen Augustinus sacramenta nov. testam. *vocat virtute majora & utilitate meliora.* Resp. huic ἐνστάσει jamdudum Chemnitius satisfecit, concedens, sicut modus revelationis in nov. testam. illustrior est, lux fidei major, & mensura gratiæ uberior: ita etiam per sacramenta nov. test. gratiam Christi luculentius, plenius, perfectius & uberius dispensari credentibus; sed ex eo nondum consequens esse, quod nulla plane virtus aut utilitas fuerit sacramentorum vet. test. Quod epist. XIX. ad Hieron. Augustinus scribit, *praecepta veterum sacramentorum fuisse non bona, quia eis non justificantur homines, umbrae enim sunt praenunciantes gratiam, qua justificamur;* id intelligendum est de sacramentis legalibus sine fide in Christum, quem præfigurabant, usurpatis. Sic enim declarat Augustinus se ipsum quæst. XXV. in Num. *Si per se attendantur sacramenta, nullo pacto possunt mederi. Si autem res ipsae, quarum haec sacramenta sunt, inquirantur, in eis inveniri poterit purgatio peccatorum.* Tract. XLV. in Joh. *In signis diversis fides eadem, sicut in diversis verbis.* (Si promissio & fides eadem, utique etiam eadem justificationis gratia.) Quod si explicationem illam

Bellarminus non admittit, utimur ea libertate, quam ipsemet Augustinus in eadem epistola nobis concedit, ut ex canonicis scriptis veterum sententias æstimemus.

§. LXXVII. Cap. 16. producit cardinalis Bellarminus quatuor rationes:

Rationes.

I.) *Nullum potest dari sacramentum vet. test. quod habeat adnexam promissionem gratiae. Ergo nullum eorum justificabat.* Resp. contrarium ostendimus superius. Quomodo vero Bellarminus probat antecedens? 1.) Hebr. VIII. 6. *Christus dicitur melioris test. mediator, quod in melioribus promissionibus sancitum sit; quae vero sint illae meliores promissiones, declaratur ibidem ex cap. III. Ier. Propitius ero iniquitatibus eorum.* Resp. Ergone patres vet. test. non habuerunt promissionem de remissione peccatorum, de gratia Dei & salute æterna? Sane promissio de remissione peccatorum est beneficium nov. test. interim tamen patribus vet. test. ea non est deneganda. Proinde quamvis vet. test. non habuerit promissionem de remissione peccatorum, nihilo tamen minus circumcisio vet. test. tempore fuit efficax medium, per quod promissio de gratuita remissione peccatorum fuit obsignata & fidelibus adplicata, eo enim sensu dicitur *signaculum justitiae fidei*, Rom. IV. 11. illam autem efficaciam non habuit ex testam. vet. sed ex nov. in quo demum Christus justitiam æternam adducturus erat: dicitur tamen & est vet. test. sacramentum, quatenus Christum venturum respiciebat. 2.) *Augustinus in Psalm. LXXIII. dicit promissiones vet. & nov. test. esse diversas, ut ipsa etiam sacramenta sunt diversa, tum enim promittebantur res terrenae, nunc autem cœlestes.* Resp. ergone dicemus Augustinum sensisse, patres in vet. testam. tantum terrena promissa habuisse, & prorsus destitutos fuisse promissione spirituali de remissione peccatorum, justitia coram Deo & vita æterna? At contrarium contra Manichæos alibi docet. Hoc autem vult Augustinus, ex promissis sumendum esse judicium de sacramentis, ut ergo promissa terrena in vet. testam. fuerunt figuræ spiritualium promissionum, ita etiam sacramenta illarum promissionum significasse futuram οἰκονομίαν salvatoris. Inter ipsas autem spirituales promissiones in vet. & nov. testam. tale constituit discrimen, quod in vet. testam. sint promissiones Christi venturi, in nov. autem sint adnunciationes Christi exhibiti: interim tamen promissio de venturo benedicto semine in vet. testam. non minus fuit potentia Dei ad salutem, quam adnunciatio de Christo exhibito in novo testam. 3.) *Lutherus in libr. de capt. Babyl. cap. de euchar. negat vet. test. habuisse promissionem remissionis peccatorum.* Resp. repetenda est distinctio superius tradita. Substantia vet. testam. non continuit promissionem de remissione peccatorum, interim tamen patres, qui vixerunt tempore vet. test. habuerunt illam promissionem de remissione peccatorum, quia tempore vet. testam. non solum lex, sed etiam evangelium de gratia Dei, remissione peccatorum, & vita æterna credentibus in Christum donanda in ecclesia Israelitica sonuit, quæ promissio per circumcisionem fuit ipsis adplicata & obsignata. 4.) *Sacrificium Abel, iris, vellus Gideonis, horologium Achaz non habuerunt promissionem remissionis peccatorum.* Resp. ordinaria & proprie dicta vet. testam. fuerunt circumcisio & agnus paschalis. Reliqua analogiam quandam cum sacramentis obtinent in confirmatione fidei. Abel ex sacrificii incensione, Noachus ex iride, Gideon ex madefactione velleris, Ezechias ex regressu umbræ certiores facti sunt de Dei gratia, utique etiam de remissione peccatorum, cum Deus neminem in gratiam recipiat, nisi remissis propter Christum mediatorem peccatis. Ex quibus omnibus adparet, primam Bellarmini rationem niti falsa hypothesi, quod scilicet sacramenta vet. test. non habuerint adnexam promissionem gratiæ.

II.) Ratio: *Lex non justificat. Ergo nec sacramenta veteris legis justificant.* Resp. Bellarminus ipse subjungit, *in sanctis vet. test. itidem fuisse justificationem a peccatis, non quidem per testamentum vetus, aut ejus sacramenta, sed per testamentum novum, ad quod illi pertinebant, & ad cujus participationem fide ac desiderio*

fiderio pertingebant. Agnoscat igitur discrimen esse inter ritus mere legales & inter sacramenta, quibus promissio gratiæ adnexa fuit, quæ cum fuerint signacula justitiæ fidei, hactenus & hoc respectu ad legem moralem referri non possunt. Si pii vet. testam. itidem fuerunt fide justificati, utique fides ipsorum habuit certum quoddam objectum, videlicet promissionem gratiæ, huic promissioni itidem ut in nov. testam. additi fuerunt certi ritus excitandæ & confirmandæ fidei causa instituti.

III.) Ratio: *Promissiones adnexae veteribus sacramentis implebantur, etiamsi homines non crederent.* Resp. falsum hoc est de sacramentis proprie sic dictis. Quæ Bellarminus pro confirmatione hujus rationis adducit, exposita sunt superius. Circumcisioni non solum adnexa fuit promissio de terra Canaan & multiplicatione generis, sed etiam de gratia Dei & salute. Sacrificia non solum fuerunt typi mortis & passionis Christi, sed etiam media, per quæ Deus in futurum Messiæ sacrificium mentes fidelium convertens fidem eorum confirmabat, & peccatorum remissionem per fidem illis conferebat.

IV.) Ratio: *Nostra sacramenta dicuntur salvare, regenerare, justificare: de sacramentis veteribus tale quid nuspiam legitur.* Resp. sacramenta vet. testamenti regenerant, justificant, salvant non ex opere operato sine fide utentis, sed quia sunt efficacia media excitandæ, augendæ, confirmandæ & obsignandæ fidei, id quod patebit ex sequentibus.

An sacramenta nov. test. conferant gratiam ex opere operato?

§. LXXVIII. Accedimus igitur ad gravissimam & intricatissimam illam controversiam. *An sacramenta nov. testamenti conferant gratiam ex opere operato*, quod nos negamus, pontificii vero adfirmant. Nequaquam dicimus, sacramenta nov. testamenti esse nuda tantum signa, (contrarium enim superius contra μυσηριομάχους evicimus) sed toto corde credimus, confitemur & propugnamus, sacramenta ex ordinatione & institutione Dei esse media atque organa efficacia, per quæ Deus gratiam suam, remissionem peccatorum & salutem non solum offerat, sed etiam conferat, adplicet atque obsignet; interim tamen addimus ex parte nostra ad salutarem sacramentorum usum requiri fidem seu cor fidele, quod est ὄργανον ἀντιληπτικὸν, quo gratia in sacramentis oblata adprehendenda est & acceptanda, unde ortum est axioma: *Sacramenta sine fide non prosunt utentibus.* Huic sententiæ nostræ oppositus est canon VIII. sess. VII. concil. Trident. *Si quis dixerit per ipsa novae legis sacramenta ex opere operato non conferri gratiam, sed solam fidem divinae promissionis ad gratiam consequendam sufficere, anathema sit.* Antequam vero hujus canonis sententia & fundamenta proponantur, nostram prius sententiam exponemus & fulcris argumentorum confirmabimus. Expositio sententiæ nostræ requiritur uberior propter Bellarminum. Is enim libr. II. de sacram. cap. 2. hanc sententiam nobis tribuit, quod statuamus, *sacramenta non habere immediate ullam efficientiam respectu gratiae, sed esse nuda signa; tamen mediate aliquid efficere, quatenus videlicet excitant vel alunt fidem, qua homines justificantur, quod tamen ipsum, id est, excitare fidem non faciunt, nisi repraesentando:* quo refert verba Lutheri in libr. de capt. Babyl. cap. de bapt. *Baptismus neminem justificat, nec ulli prodest, sed fides in verbum promissionis.* In adsert. art. I. *Nos dicimus, non sacramenta, sed solam fidem justificare.* Resp. absolute loquendo fidem non opponimus sacramentis & eorum efficaciæ, cum sint invicem subordinata. Sacramenta sunt media offerentia & exhibentia ex parte Dei, fides est medium recipiens & adprehendens ex parte nostra. Quemadmodum igitur manus donans & manus recipiens non sunt oppositæ, sed relatæ & subordinatæ, ita quoque sacramenta & fides non sunt sibi invicem opponenda. Quando autem Lutherus sacramenta & fidem opponere videtur, non sacramentum, sed fidem sacramenti justificare adserens, loquitur comparate respectu habito ad disputationes scholasticorum, quod sacra-

Sententiæ nostræ declaratio.

sacramenta prosint ex opere operato, sine fide & bono motu utentis, inde in catechesi sacramentum baptismi & fidem Lutherus conjungit his verbis: *Baptismus operatur remissionem peccatorum, liberat a morte & diabolo, ac donat aeternam salutem, omnibus hoc credentibus, ut verba & promissiones Dei sonant,* & in homiliis de baptismo passim repetit, *baptismum operari regenerationem ac renovationem, abluere peccata, donare aeternam munditiem & salutem &c.* Neque hac in parte aliter sensit argumentis adversariorum suorum convictus, (ut Bellarmino videtur) sed idem quod prius senserat, explicatius proposuit. Sic enim Lutherus eo ipso in loco, quem Bellarminus adlegat, videlicet in libr. de captivit. Babylon. cap. de bapt. *Sacramentis inesse vim efficacem justificationis seu esse ea signa efficacia gratiae dicitur in jacturam fidei ex ignorantia promissionis divinae, nisi hoc modo efficacia dixeris, quod si adsit fides indubitata, certissime & efficacissime gratiam conferant. At non hoc modo efficaciam illis tribui probat, quod ea prodesse debent omnibus etiam impiis & incredulis, modo non ponant obicem, quasi ipsa incredulitas non sit omnium obstinatissimus & hostilissimus obex gratiae &c.* Et postea: *Ubicunque est promissio divina, ibi requiritur fides. Estque utrumque tam necessarium, ut neutrum sine altero efficax esse possit. Neque enim credi potest, nisi adsit promissio, nec promissio stabilitur, nisi credatur, ambae vero si mutuae sint, faciunt veram & certissimam efficaciam sacramentis, quare efficaciam sacramenti citra promissionem & fidem quaerere, est frustra niti & damnationem invenire.* Haec omnia Lutherus, ex quibus sole meridiano clarius elucescit, quo respectu negaverit, sacramenta esse efficacia signa gratiae, nimirum sine fide & ex opere operato. Urget Bellarminus, *sacramentis hac ratione non immediatam, sed mediatam tantummodo efficaciam gratiae tribui, quatenus scilicet excitant fidem, idque non nisi repraesentando.* Resp. sacramenta sunt organa immediata ex parte Dei, mediata vero ex parte nostra, hoc est, Deus gratiam suam, remissionem peccatorum & vitam aeternam in sacramentis offert omnibus, sed non nisi vere credentibus haec beneficia confert, adplicat & obsignat: hanc fidem, per quam sacramenta sunt nobis salutaria, in infantibus per sacramentum initiationis efficit, non solum exterius repraesentando, sed efficaciter interius operando; in adultis itidem per sacramenta fidem excitat, auget & confirmat, non solum exterius repraesentando, sed efficaciter interius etiam operando, modo actuali impoenitentia, incredulitate & hypocrisi divinae operationi non resistant. Concludit tandem Bellarminus: *Lutherani (quibuscunque verbis Catholicorum utantur) non possunt ullo modo sentire, quod nos sentimus, sacramenta esse veras & immediatas causas justificationis, nisi recedant a primo illo suo principio, sola fides justificat.* Resp. quemadmodum vox *sola* a justificatione non excludit gratiam Dei ab ordine causae *principalis*, obedientiam & satisfactionem Christi ab ordine causae *meritoriae*: ita quoque non excludit efficaciam verbi & sacramentorum ab ordine causae *instrumentalis* ex parte Dei; sed nostra opera, nostra merita, nostras satisfactiones ab ordine causae *instrumentalis* ex parte nostra excludit, ut suo loco plenius docuimus.

§. LXXIX. Producimus igitur haec sententiae nostrae fundamenta: I.) Scriptura ad salutarem fructum sacramentorum requirit fidem. Ergo sacramenta non prosunt ex opere operato sine fide. *Antecedens* confirmatur ex illis dictis, quae vel *explicite*, vel *implicite* fidem requirunt ab illis, qui fructus sacramentorum participes fieri cupiunt. Prioris generis est classicum illud Marc. XVI. 16. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit; salvus erit,* quo pertinet etiam illud Act. VIII. 36. *cum pergerent in via, dixit eunuchus: ecce aqua, quid prohibet me baptizari?* v. 37. *dixit vero Philippus: Si credis ex toto corde, licet: respondens autem ille dixit: Credo Filium Dei esse Jesum Christum.* Lutherus in cap. XLVIII. Gen. *Nostrae doctrinae caput est, sacramenta non operari gratiam sine fide.*

Argumenta pro confirmatione nostrae sententiae. I.) Scriptura ad salutarem fructum sacramentorum requirit fidem.

fide. Nam eunuchus in actis ad Philippum dicens: Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? audit: Si credis ex toto corde, licet. Non vult eum baptizare, nisi credat; non dicit: baptismus prodest tibi, & justificat te, sive credas, sive non. Posterioris generis hæc sunt: Act. II. 38. *Pœnitentiam agite, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus sancti.* (Jam vero fides est pars essentialis, potissima & quasi anima veræ pœnitentiæ, ut ostendimus suo loco.) Act. XXII. 16. *Baptizare & ablue peccata tua invocato nomine Domini Jesu,* (jam vero oratio Deo placens ex fide debet proficisci, Rom. X. 14. *Quomodo invocabunt eum, in quem non crediderunt?*) Tit. III. 5. *Ex misericordia sua nos salvavit per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus sancti,* v. 6. *quem effudit in nos opulenter per Jesum Christum salvatorem nostrum.* (Jam vero in Christo non sumus, nisi per veram fidem: utique ergo ab efficacia baptismi non potest excludi fides) 1 Cor. XI. 29. *Qui edit & bibit indigne, judicium sibi manducat.* (Indigni autem sunt, qui non agunt veram ac seriam pœnitentiam, qui semet ipsos non probant, qui non discernunt corpus ac sanguinem Domini &c. ad quæ fidem requiri manifestissimum est) Excipit Bellarminus libr. II. de sacram. c. 9. ex dicto Christi Marc. XVI. *Non posse colligi, quod baptismus non salvet, sed quod solus baptismus non salvet, quemadmodum ex eo, quod Paulus dicit* 1 Cor. XIII. 2. *fidem sine caritate non prodesse, nequaquam colligi possit, fidem nihil prodesse.* Resp. scriptura dissertis verbis adserit, *baptismum nos salvare*; 1 Petr. III. 21. absit igitur, ut statuamus contrarium, baptismum scilicet nos non salvare. Hoc vero dicimus, baptismum & alia sacramenta nos non salvare absque fide, id quod ex dicto illo Christi: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit,* evidenter colligitur, siquidem in *subjecto* fidem & baptismum conjungit, cui in *praedicato salus* tribuitur. At inquis, *Lutherus in adsert. art. I. diserte scribit: non baptismus, sed fides baptismi salvat.* Resp. baptismum sine fide salvare negat, nequaquam vero absolute & simpliciter baptismo efficaciam salutis detrahit, sic enim ibidem addit: *Necessaria est fides suscepturo sacramentum, qua credat se consecuturum id, quod sacramentum promittit & donat, ut sic verum sit, quod dicitur: non sacramentum, sed fides sacramenti justificat. Cum enim in omni sacramento fit verbum Dei, ut dicit Augustinus, accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum. Ubicunque autem verbum Dei est, ibi fides hominis in ipsum requiritur.* Quod Bellarminus hoc loco addit, *eum, qui non fuerit baptizatus, condemnatum iri,* de eo superius dictum fuit, an scilicet absolute & simpliciter, etiam in casu necessariæ privationis, baptismus ad salutem sit necessarius, quod negamus: cum ipse Christus hoc innuat, non addens; Qui non baptizatus fuerit, condemnabitur, sed *qui non crediderit, condemnabitur.*

§. LXXX. II.) Scriptura ubique justificationem tribuit fidei, quæ ex parte nostra requiratur ad recipienda beneficia in verbo & sacramentis oblata. Ergo sacramenta non prosunt ad justitiam & salutem sine fide. *Antecedens* ex infinitis dictis scripturæ patet. Habac. II. 4. Rom. I. 17. Hebr. X. 38. *Justus ex fide vivit.* Rom. IV. 3. *Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad justitiam,* v. 11. *& signum accepit circumcisionis signaculum justitiae fidei.* Rom. X. 10. *Corde creditur ad justitiam.* Excipit Bellarminus: 1.) *scripturam non dicere, quod justus ex sola fide vivat, proinde relinqui locum suum sacramentis, alioquin non solum sacramenta, sed etiam Deus & meritum Christi & alia excluderentur.* Resp. utrumque adserit scriptura, & nos ex ea, justum ex fide vivere, & suum locum sacramentis relinquendum esse; hoc vero est, quod negamus, sacramenta ex opere operato sine fide prodesse.

2.) *Scriptura ubique justificationem tribuit fidei, quæ ex parte nostra requiratur.*

Quemadmodum enim nec Dei gratia, nec meritum Christi sine fide cuiquam ad justitiam obtingit, ita quoque sacramenta non justificant sine fide. 2.) *Etiamsi his verbis scriptura non dicit, justum ex sacramentis vivere, idem tamen dicit aliis verbis: hominem enim per baptismum regenerari quid aliud est, nisi baptismum dare vitam?* Resp. ecquis vero nostrum hoc negat? an non ipse Bellarminus cap. 2. præcedente recitat verba Chemnitii: *Sacramenta sunt causae instrumentales, ita quod per illa media seu organa Pater vult gratiam suam donare, exhibere, adplicare: Filius meritum suum communicare credentibus: Spiritus sanctus efficaciam suam exserere ad salutem omni credenti.* 3.) *Sensum dicti prophetici non esse eum, quod justus homo fiat aut reputetur ex fide, sed quod justus ex fide constanter exspectet, quod Deus promisit.* Resp. de tota hac re late egimus in tract. de justific. §. 121.

§. LXXXI. III.) Rom. IV. 10. *Quomodo imputata est Abrahae fides ad justitiam, cum esset in circumcisione, an in praeputio? non in circumcisione, sed in praeputio.* v. 11. *Et signum accepit circumcisionis signaculum justitiae fidei, quae fuerat in praeputio.*

3.) *Abraham ante circumcisionem fuit justus: circumcisio fuit signaculum justitiae fidei.*

Abraham ante institutam & susceptam circumcisionem fide fuit justus, circumcisio fuit obsignatio justitiæ fidei. Ergo sacramenta non prosunt ex opere operato absque fide, sed fidei excitandæ, confirmandæ & obsignandæ serviunt. Bellarminus excipit: 1.) *apostolum non dicere, quod circumcisio fuerit signum propositum ad exercendam fidem, sed quod fuerit data Abrahamo, ut signaculum justitiae fidei, hoc est, factum hoc privilegium Abrahamo, ut ipse primus haberet circumcisionis sacramentum, quia id meruerat ejus obedientia & fides.* Resp. pessima hæc est textus apostolici depravatio. Apostolus ex professo ibi docet, Abrahamum non ex operibus, sed fide esse justificatum, atque illius justificantis fidei σφραγῖδα & obsignationem fuisse circumcisionis sacramentum; glossa Bellarminiana textui directe est opposita, qua de re paulo post dicemus uberius. 2.) *Non esse eandem rationem circumcisionis & baptismi, cum de circumcisione Paulus dicat: Circumcisio nihil est,* 1 Cor. VII. 19. *de baptismo autem: salvos nos fecit per lavacrum regenerationis,* Tit. III. 5. Resp. distinguenda sunt tempora, ut concordet scriptura. Paulus loquitur de circumcisione, non qualis fuit ex Dei ordinatione in vet. testam. sed qualis fuit post Christi adventum & resurrectionem; aliquandiu enim apostolorum tempore observabatur, ut cum honore synagoga sepeliretur.

§. LXXXII. IV.) Eph. V. 26. *Christus mundat ecclesiam lavacro aquae in verbo:* hic declarat apostolus, quomodo baptismus sit lavacrum regenerationis, nimirum quia non est

4.) *Aqua ideo est lavacrum regenerationis, quia adnexum habet verbum.*

simpliciter aqua, sed adnexum habet verbum promissionis, in quo fides quærit, adprehendit & accipit gratiam Patris, meritum Filii, & efficaciam Spiritus. Tit. III. 5. baptismus vocatur *lavacrum regenerationis*, sed illud ita declarat apostolus: *Deus secundum misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis & renovationis.* Unde vero hoc habet baptismus, ut sit lavacrum regenerationis & renovationis? respondet apostolus: est lavacrum regenerationis & renovationis *Spiritus sancti*, sicut & Christus hæc conjungit Joh. III. 5. *nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu &c.* quomodo vero? *per Jesum Christum salvatorem nostrum, ut ipsius gratia justificati haeredes simus vitae aeternae.* Sic Petrus dicit 1 epist. III. 21. *baptisma nos salvos facere, & esse stipulationem bonae conscientiae erga Deum*, sed addit *per resurrectionem Christi.* Ergo sacramenta non prosunt ex opere operato sive ex vi actionis sacramentorum sine fide utentis, sed quia continent verbum promissionis certis a Deo institutis ritibus vestitum, in quo fides gratiam Dei & remissionem

nem peccatorum quærit & adprehendit, ideo conferre gratiam dicuntur. Excipit Bellarminus, *per verbum* Eph. V. *non intelligi verbum concionale, sed practicum & consecratorium*, de qua distinctione quid statuendum sit, diximus superius. Dicti Petrini, quod baptisma nos salvet per resurrectionem Christi, hunc dicit esse sensum, *quia cum baptizamur, repræsentamus Christi resurrectionem emergendo ex aquis, & quia baptismus facit justificando nos, ut in novitate vitæ ambulemus, quando Christus per resurrectionem novam vitam vivere cæpit.* Quamvis vero hanc explicationem non omnino improbemus, cum effectus baptismi sit non solum regeneratio, sed renovatio, tamen nondum adlequitur genuinum sensum atque emphasin dicti apostolici: hoc enim proprie sibi vult apostolus, quod summa illa beneficia, quæ in baptismo & per baptismum hominibus offeruntur & credentibus adplicantur, videlicet gratia Dei, remissio peccatorum & salus æterna, ex morte, passione & resurrectione Christi ad nos descendant; stipulatio igitur illa sive fœdus bonæ conscientiæ, quod in baptismo Deus nobiscum init, fundatur in Christo, *qui mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter justitiam nostram.* Rom. IV. 25. *Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati servabimur per vitam ipsius.* Rom. V. 10. Maximus serm. de pasch. *Resurrectio Christi defunctis est vita, peccatoribus venia, sanctis gloria.*

5.) In sacramentis continetur promissio: jam vero promissio & fides sunt relata.

§. LXXXIII. V.) Promissio & fides sunt *correlata.* In sacramentis continetur promissio. Ergo etiam requiritur fides, quæ promissionem sibi adplicet, sine qua fide sacramentum non prodest. Excipit Bellarminus lib. II. de sacram. c. 11. tribus vitiis hoc argumentum laborare. 1.) *Verbum promissionis requiri quidem in sacramenti institutione, at non requiri in ipso usu sacramenti.* Resp. imo vero non solum in institutione requiritur fides, promissionis verbum adprehendens, sed etiam in ipso usu sacramenti; alias eucharistiam nemo acciperet ad judicium; agnoscere hoc videtur ipse Bellarminus, subjungens, *fidem requiri, ut conditionem, & ut quæ adplicet homini sacramentum.* (rectius dixisset fructum sacramenti) Item: *utrumque esse necessarium, hoc est, sacramentum & fidem, & unum sine altero non sufficere.* Verissima hæc sunt. Neque enim promissio in sacramentis proposita nobis prodest sine fide, neque fides locum habet sine promissione, sunt enim correlata. Quæ Bellarminus profert, ut probet, verbum promissionis requiri tantum in sacramenti institutione, non autem in ipso usu, ea hoc solum efficiunt, quod ad sacramenti integritatem *essentialem* non requiratur fides utentis, sed ex eo inferri nec potest, nec debet, fidem non requiri ad usum sacramenti salutarem. 2.) *Etsi in usu requireretur semper promissio & consequenter fides, non inde posset concludi, fidem esse, quæ justificat, diceremus enim, fidem requiri ut conditionem, & ut quæ adplicaret homini sacramentum, sicut fides in ægroto requiritur, quæ tamen non sanat ægrotum, sed pharmacum.* Resp. fides, quæ ad salutarem usum sacramentorum requiritur, non est tantum generalis quædam notitia, sicut in ægroto bona persuasio de medici fidelitate, eruditione & industria, sed est fiducialis adprehensio, qua beneficia cœlestia in verbo evangelii & sacramentis oblata nobis adplicamus: proinde non solum est qualiscunque conditio, quæ abesse vel adesse potest in salutari usu sacramentorum, sicut persuasio illa in ægroto, sine qua pharmacum itidem potest prodesse; sed est unicum illud & necessarium instrumentum, quo oblata in verbo evangelii bona amplectimur, sine qua fide non solum non ad salutem, sed etiam ad exitium sacramentis utimur. Exceptio Bellarmini procedit ex ea hypothesi, quod vis & efficacia conferendi gratiam inhæreat sacramentis ut accidens quoddam *physicum*, vel ut calor igni, & vis sanandi pharmaco, influens & agens in animam, etiam non interveniente

fide. 3.) *Etiamsi & promissio & fides in sacramento justificaret, non tamen inde concludi posset, quod illi concludunt, solam fidem agere, sacramentum autem nihil efficere, sed concluderetur, utrumque esse necessarium, & unum sine altero non sufficere.* Resp. fidem & sacramenta nequaquam opponimus, sed subordinata esse statuimus. Sacramenta ex opere operato efficacia esse negamus. Sacramenta nihil efficere, sed esse nuda signa, nunquam diximus. Recognoscat Bellarminus ea, quæ ex Chemnitio superius cap. 2. adduxit: *Sacramenta sunt causae instrumentales, ita quod per illa media seu organa Pater vult gratiam suam exhibere, donare, adplicare; Filius meritum suum communicare credentibus: Spiritus sanctus efficaciam suam exserere ad salutem omni credenti;* quæ catholicissime dicta esse ipse Bellarminus ibidem agnoscit. Quæ de casu privationis, in quo fides etiam sine sacramento justificat, adduntur, ea ex quæstione de necessitate sacramentorum superius pertractata intelligi & explicari possunt.

6.) Ad participationem doni requiritur medium adprehensionis.

§. LXXXIV. VI.) Ad participationem cujuscunque doni requiruntur hæc quatuor: persona offerens & medium oblationis; persona accipiens & medium adprehensionis. Arqui in salutari usu sacramentorum fit participatio cœlestium donorum, videlicet gratiæ Dei, remissionis peccatorum & salutis æternæ. Ergo requiritur non tantum Deus offerens sacramenta, per quæ offert, & christianus accipiens, sed etiam fides adprehendens. Chemnitius id declarat hoc modo: *Duplex est* (inquit) *in hac doctrina causa instrumentalis. Una est quasi Dei manus, qua per verbum & sacramenta offert, exhibet, adplicat & obsignat credentibus, beneficia redemtionis; altera est quasi nostra manus, quod fide scilicet petimus, quaerimus, adprehendimus & accipimus ea, quae Deus nobis per verbum & sacramenta offert & exhibet. Neque enim talis est sacramentorum efficacia, quasi Deus per illa infundat & imprimat gratiam ad salutem etiam non credentibus seu accipientibus &c.* Et paulo ante: *Sicut evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti, non quod magica quaedam vis characteribus, syllabis aut sono verborum inhaereat, sed quia est medium, organum seu instrumentum, per quod Spiritus sanctus efficax est proponens, offerens, exhibens, distribuens & adplicans meritum Christi, & gratiam Dei ad salutem omni credenti: ita etiam sacramentis tribuitur virtus seu efficacia, non quod in sacramentis, extra seu praeter meritum Christi, misericordiam Patris & efficaciam Spiritus sancti, quaerenda fit gratia ad salutem, sed quia sunt causae instrumentales; &c.* Bellarminus excipit: 1.) *Verbum & sacramenta non justificare eodem modo, sed diverso plane, ita ut unum, hoc est, verbum praecedat fidem; alterum, hoc est, sacramentum sequatur fidem.* Resp. quemadmodum alibi Bellarminus statuit duplicem justificationem *primam & secundam*, ita mirum non est, quod hoc loco diversos justificationis modos statuat; nos autem ex scripturis sacris non nisi unam justificationem atque unum justificationis modum novimus; justificamur enim fide, quæ gratiam Dei & remissionem peccatorum per Christum nobis partam & in verbo evangelii & sacramentis oblatam amplectitur. Et verbum & sacramenta pertinent ad classem causarum salutis *instrumentalium* ex parte Dei, quibus ex parte nostra *correlate* respondet fides. Nec perpetuæ veritatis est sacramentum sequi fidem, quia baptismus est ordinarium illud medium, per quod Spiritus sanctus fidem in infantibus excitat, & mediante hac fide cœlestium beneficiorum eosdem participes facit. 2.) *Verbum potest dici manus Dei, quia offert salutem, non autem quia re ipsa operatur vel adplicat, contra vero sacramentum dicitur manus, quia adplicat re ipsa Christi meritum & operatur gratiam.* Resp. imo vero Dei verbo tribuenda est virtus non solum offerendi, sed etiam operandi & credentibus adplicandi salutem, *quia evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti.* Rom. I. 16.

Bel-

Bellarminus regerit, *per evangelium eo loco intelligi posse non concionem, sed mysteria ipsa evangelii, ut incarnationem, passionem, sacramenta, &c.* At circumstantiæ textus & fidei analogia evidenter ostendunt, de prædicatione evangelii apostolicum pronunciatum intelligendum esse. *Paratus sum*, (inquit apostolus v. 15.) *etiam vobis, qui Romae estis, evangelizare.* v. 16. *Non enim pudet me evangelii, siquidem est potentia Dei ad salutem omni credenti.* At, inquit Bellarminus, *si accipiatur evangelium, pro concione, dico ibidem explicari, quomodo evangelium salvet, quia apostolus subjungit: justitia enim Dei revelatur in eo ex fide in fidem: at nusquam scriptura ita exposuit modum salvandi in sacramentis.* Resp. evangelii prædicatio est potentia Dei ad salutem non solum, quia revelat mysterium salutis, sed etiam quia est efficax medium, per quod fides excitatur, augetur & confirmatur, per quam salutis reddimur participes, ut loco huic parallela evidenter comprobant: 1 Tim. IV. 16. *Attende tibi ipsi & doctrinae, persiste in his, id enim si feceris, te ipsum salvabis & eos, qui te audiunt.* Joh. XVII. 20. *per verbum apostolorum dicimur credere.* Rom. X. 17. *Fides est ex auditu, auditus autem per verbum.* Inde verbum dicitur *incorruptibile illud semen, ex quo renascimur.* 1 Pet. I. 23. Jac. I 18. *quod potest animas nostras salvare.* v. 21. Proinde gratia Dei in verbo nobis oblata non est otiosa, sed efficax, ac proinde recte vocatur manus non tantum offerens; verum etiam operans, siquidem Deus per verbum & per sacramenta operatur. Frivolum est, quod Bellarminus regerit, si *verbum & sacramenta eodem modo justificarent, videlicet excitando, augendo & confirmando fidem, consequens fore, eodem modo justificare verbum, quo Deus, vel fides, vel passio Christi:* at manifestum est confusionem fieri distinctarum causarum. Deus est causa justificationis *principalis;* passio Christi est causa *meritoria;* verbum & sacramenta sunt causæ *instrumentales* ex parte Dei, fides est causa *instrumentalis* ex parte nostra, qui distinctos hos causarum ordines confundit, non docet, sed seducit. 3.) *Verbum non praedicatur nisi intelligentibus, nec prodest, nisi intelligatur & credatur: at sacramentum exhibetur & prodest etiam non intelligentibus, ut infantibus & amentibus. Ergo verbum & sacramenta non justificant eodem modo.* Resp. quamvis baptismus administretur & prosit etiam non intelligentibus, hoc est, plenum rationis usum nondum exserentibus, ex eo tamen effici non potest, baptismum prodesse ex opere operato, siquidem est medium, per quod Spiritus sanctus in infantibus operatur fidem, qua baptismus illis redditur salutaris. Quemadmodum igitur verbum non prodest absque fide: Hebr. IV. 2. *Non profuit illis sermo auditus non admixtus fidei iis, qui audierunt; & tamen ex auditu verbi est fides.* Rom. X. 17. ita quoque baptismus non prodest absque fide, Marc. XVI. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit:* & tamen est medium, per quod fides accenditur, in illis puta, qui actuali impœnitentia & hypocrisi Spiritus sancti operationi non resistunt, quales sunt infantes. 4.) *Fides dicitur manus nostra, non quia adprehendat promissionem, & sola hoc modo justificet, sed quia removet obstacula & disponit animam, ubi est necessaria talis dispositio, alioquin non prodesset baptismus non solum infantibus & amentibus, sed etiam adultis & sanis, si in ipso momento baptismi paululum distraherentur animo.* Resp. ostendimus suo loco, fidem in justificatione adprehendere divinas promissiones, easque sibi adplicare. Et quæ foret illa relatio manus divinæ, nempe sacramenti, & nostræ, nempe fidei, quæ removeat obstacula & disponat animam? Relata enim sunt offerre & adprehendere, dare & accipere, disponere autem animam & obstacula removere non habet relationem ad dare & offerre. Quæ de evagatione animi in adultis tempore baptismi adduntur, facilem habent explicationem. *Per fidem Christus habitat in cordibus nostris.* Eph. III. 17. Quamvis igitur actu *explicito* non semper se exserat fides, ipsa tamen & per ipsam Christus in corde habitat

tam diu, donec voluntaria incredulitate & peccatis contra conscientiam fides atque unà inhabitatio Christi & Spiritus sancti excutiantur. Atque hæc sunt potiora sententiæ nostræ fundamenta; quæ Bellarminus ex Zwinglio & Calvino adducit, ea non agnoscimus pro nostris, cum in illis oppositio fiat inter causam *principalem & organicam*, quem elenchum oppositionis inter causas subordinatas ipsimet superius redarguimus. Quæ de modo, quo Deus in sacramentis agit, de differentia instrumentorum, quibus utitur Deus & quibus utuntur homines, de origine animæ &c. spinose magis quam fructuose disputat, cum gravi judicio sunt legenda.

Dicta patrum.

§. LXXXV. Ex patribus hæc adferimus testimonia (*). Augustinus tract. LIII. in Joh. *Non prosunt sacramenta Christi, ubi resistitur fidei Christi, fides autem Christi est credere in eum, qui justificat impium, credere in mediatorem, sine quo interposito non reconciliamur Deo.* Tract. LXXX. in Joh. *Jam vos mundi estis propter verbum, quod locutus sum vobis. Quare non ait, mundi estis per baptismum, quo loti estis, sed ait propter verbum, nisi quia & in aqua verbum mundat: detrahe verbum & quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbum ad elementum & fit sacramentum, etiam ipsum tanquam visibile verbum &c. Unde ista tanta virtus aquae, ut corpus tangat & cor abluat? nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur. Nam & in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus manens: hoc est verbum fidei, quod praedicamus &c. unde in actis apostolorum legimus, fide mundans corda eorum. Et Petrus apostolus, sic nos baptisma salvos facit, non depositio sordium carnis, sed conscientiae bonae interrogatio, hoc est, verbum fidei praedicamus* (**). Excipit Bellarminus libr. I. de sacram. in genere c. 20. uti etiam libr. II. de sacram. c. 10. *illud: quia creditur, non significare actum fidei, sed objectum, cum nulla actualis fides sit in rigore necessaria ad baptismum, ut adpareat in parvulis.* Atqui hoc procedit ex falsa illa hypothesi, quod infantes baptizati non habeant fidem, cujus contrarium demonstravimus suo loco. Quod Augustinus infantibus alicubi fidem plane derogare videtur, id explicandum est non de fide simpliciter, sed de modo fidei, qualis est in adultis, de quibus Augustinus dicit: *Credens scit se credere*, hoc est, adultus & doctrinæ capax fidelis exercet suam fidem auditu, meditatione & adprehensione verbi prædicati, piis precibus & similibus pietatis studiis, quibus conatur non modo fidem retinere, sed etiam majora subinde fidei incrementa capere, luctatur cum diffi-

(*) Justinus in dial. cum Tryph. sub fin. scribit, *per aquam & fidem regenerationem fieri generit humani.* Clemens Alexandr. I. pædag. cap. 6. de baptismo. *Hæc vincula* (tenebrarum & ignorantiæ) *quam celerrime remittuntur humana quidem fide, divina vero gratia, cum remittuntur peccata uno mandato pœnio, nempe verbali baptismo.* Cyprianus libr. IV. epist. 7. *Diabolum in baptismo fide credentis excludi*, & Hieronymus libr. IV. in Ezech. cap. XVI. *Baptismum nihil prodesse sine fide*, adserunt. Idem in cap. III. ad Gal. *Si quis hoc corporeum & quod oculis carnis adspicitur, aquæ tantum accipit lavacrum, non est indutus Dominum nostrum Jesum. Nam & Simon ille de actibus apostolorum acceperat lavacrum aquæ, verum quia Spiritum sanctum non habebat, indutus non erat Christum.* GERHARDUS.

(**) Idem libr. qq. ex nov. test. cap. 59. p. 527. *Qui baptismum putat carnali ratione consistere, hic non est spiritualis, nec donum cœleste poterit consequi, qui se per aquam, non per fidem immutari credat. Aqua enim cernitur, sed qui non videtur, Spiritus operatur, ut fides in eo sit.* In sent. Prosp. ut citatur in jure canonico c. Verus dist. 4. de consecr. *Verus baptismus conflat non tam ablutione corporis, quam fide cordis, quemadmodum apostolica doctrina tradidit dicens: Fide mundans corda eorum, & alibi: Salvos fecit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiae bonae interrogatio in Deum.* GERHARDUS.

diffidentia & dubitatione, & fidem suam exserit testimoniis externis, ita enim se ipsum interpretatur epist. XXIII. *Parvulum etsi nondum fides illa, quae in credentium voluntate consistit, jam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit. Nam sicut credere respondetur, ita fidelis vocatur, non ad rem ipsam mente adnuendo, sed ipsius rei sacramentum percipiendo.* Epist. XXV. *habet fidem propter fidei sacramentum.* Libr. I. de peccat. merit. & remiss. c. 19. *Dicet aliquis, quomodo infantes vocantur ad pœnitentiam? nunquid tantillus potest aliquid pœnitere? huic respondetur, si propterea pœnitentes dicendi non sunt, quia sensum pœnitendi nondum habent, nec fideles dicendi sunt, quia similiter sensum credendi nondum habent. Si autem propterea recte fideles vocantur, quia fidem per verba gestantium quodammodo profitentur, cur non prius etiam pœnitentes habentur, cum per eorundem verba gestantium diabolo & huic seculo renunciare monstrantur?* Ergo quod Bellarminus dicit, Augustino propositum esse docere, quod baptismus vim mundandi habeat a verbo, vere quidem dicitur, sed non plene; ex eo enim ulterius colligitur, ad salutarem baptismi fructum requiri fidem, quæ est verbi correlatum. Sic enim Augustinus serm. XXX. de verb. Domini: *Baptismum, quod semel adhibetur, per fidem mundat, fides autem intus est, non foris, unde dicitur in actibus apostolorum: fide mundans corda eorum.* Agnoscunt id quidam ex ipsis Pontificiis, qui alienam fidem in infantibus propterea requiri statuunt, quos Bellarminus hic sugillat. Idem Augustinus libr. III. quæst. in Levit. q. 84. *Dominus dicit: Ego sanctifico Aaronem, & Mosi dicit: Sanctificabis eum. Quando ergo & Moses sanctificat & Dominus? non enim Moses pro Domino, sed Moses visibilibus sacramentis per ministerium suum, Dominus autem invisibili gratia per Spiritum sanctum, ubi est totus fructus & omnis utilitas etiam visibilium sacramentorum. Nam sine ista sanctificatione invisibilis gratiae visibilia sacramenta quid prosunt? &c. Nihil profuit Simoni mago visibilis baptismus, cui sanctificatio invisibilis defuit, &c.* Postea ex latronis exemplo colligit, invisibilem sanctificationem quibusdam adfuisse & profuisse sine visibilibus sacramentis, quæ pro temporum diversitate mutata sunt; ut alia tunc fuerint, & alia modo sint, visibilem vero sanctificationem, quæ fieret per visibilia sacramenta, sine ista invisibili posse adesse, non posse prodesse: nec tamen ideo sacramentum visibile contemnendum esse, quia contemtor ejus invisibiliter sanctificari nullo modo potest. Bellarminus excipit, *gratiam invisibilem a sacramento sensibili separari posse, non quod sacramentum non sit invisibilis gratiae causa, sed quod possit impediri effectus ejus per obicem vel indispositionem subjecti.* Resp. hæc quidem recte opponuntur Calvino, quod sacramentum non sit solum signum, sed & causa gratiæ, puta *instrumentalis*, non autem satisfaciunt nostro argumento. Si enim sacramenta prodessent ex opere operato etiam sine fide, utique gratia invisibilis semper conjuncta esset visibili sacramento. Effectum sacramentorum per obicem impediri posse recte dicitur, sed addendum, quod incredulitas sit fortissimus ille obex, qui operationem Spiritus sancti per verbum & sacramenta nobiscum agentis impedit. Idem Augustinus libr. XXI. de civit. Dei cap. 25. reprehendit eos, qui sentiebant, *non posse damnari eos, qui sacramenta percipiunt baptismi & cœnae Domini, licet nec fidem nec bonam vitam teneant*; statuunt igitur sacramenta prodesse ex opere operato sine fide. Bellarminus excipit, *illos non solum credidisse, quod sacramenta justificent ex opere operato, sed etiam credidisse, quod non possit amitti gratia & salus semel accepta in sacramento per quaecunque peccata postea accedentia, quae sit Lutheri sententia, hominem scilicet baptizatum non posse salutem suam perdere quantiscunque peccatis, nisi nolit credere.* libr. de capt. Babyl. c. de bapt. *Resp.* de vero sensu illorum verborum Lutheri diximus in tract. de bonis operibus. Opinionem illam,

illam, quod gratia Dei & salus in sacramento semel accepta per quæcunque peccata amitti non possit, rejicimus & detestamur. Manet interim argumentum nostrum. Si sacramenta prosunt ex opere operato, utique qui baptizantur & sacra cœna utuntur, non damnari possunt, licet sint sine vera fide & conversione. Si namque vis conferendi gratiam & salutem est in sacramentis velut vis sanandi in pharmaco, utique sacramenta etiam prosunt sine fide, sicut pharmacum sine fide operationem suam exserit. Referenda huc dicta omnia, in quibus Augustinus negat, sacramenta prodesse sine pœnitentia & fide. libr. III. de bapt. c. 14. libr. V. c. 8. contra epist. Parm. c. 6. &c (*). Gregorius in Ezech. *Nobis per fidem omnia in baptismate peccata laxantur.* Theodoretus in Levit. quæst. 19. *Qui credit Christo salvatori, sacrosancti baptismatis aqua lustratus peccatorum maculis abstergitur.* Alanus de sacram. cap. 31. *Gratiam in anima hominis Deus operatur, per sacramenta tanquam per instrumentalem causam non alia ratione, nec minus vere quam homo dicitur scribere per calamum.* Hugo libr. V. de sacram. part. 9. c. 2. *Dona gratiae spiritualia quasi quaedam antidota sunt invisibilia. In sacramentis visibilibus quasi quibusdam vasculis homini porriguntur, jam sicut quod est in vase, non est de ipso, neque ex ipso, sed cum ipso hauritur: sic gratia non est a sacramentis neque de sacramentis, sed oritur a fonte aeterno, & ab illo hauritur ab anima in ipsis sacramentis.* Thomas part. III. q. 62. art. 3. *Gratia non dicitur esse in sacramento, sicut in subjecto, neque sicut in vase, prout vas est locus quidam, sed prout vas dicitur instrumentum alicujus operis faciendi.* Art. 5. *Per fidem Christus habitat in nobis, ideo virtus Christi copulatur nobis per fidem, virtus autem remissiva peccatorum specialiter quodammodo pertinet ad ipsius passionem, ideo per fidem passionis ipsius specialiter liberantur homines a peccato, ideo quod virtus sacramentorum ordinatur ad tollenda peccata, praecipue est ex fide passionis Christi.* Part. III. q. 61. art. 4. *Sicut antiqui patres salvati sunt per fidem Christi venturi, ita nos salvamur per fidem Christi jam nati & passi. Sunt autem sacramenta quaedam signa protestantia fidem, qua homo justificatur.* Bonaventura, Scotus, Durandus, Richardus, Occam, Marsilius, Gabriel in libr. IV. sent. dist. 1. vel. 2. docent, *solum Deum producere gratiam, ita ut sacramenta non sint causae physicae, nisi sine quibus non fieret effectus.* Bonaventura disputat, *gratiam non inesse sacramentis essentialiter, sed ministerialiter & instrumentaliter,* sic enim scribit IV. sent. dist. 1. q. 3. *Nullo modo dicendum est, quod gratia continetur in ipsis sacramentis essentialiter, tanquam aqua in vase aut medicina in pixide, imo hoc intelligere est erroneum, sed dicuntur continere per gratiam, quia eam significant.* Atque iterum: *Gratia est in anima, non in signis visibilibus.* Rursus: *Ad illud, quod objicitur, quod remisso peccatorum latet in baptismo, dicendum est, quod hoc intelligitur de latentia signati in signo, quod quidem ulteriorem habet rationem, quam rationem significandi, non tamen essentialiter continendi in se, sed quia ipsum, quod significat, continetur in anima.* Horum modestia non placet Bellarmino, qui disputat libr. II. de sacram. cap. 12. resp. ad arg. postr. *Sacramenta esse causas efficientes etiam physicas, sed instrumentales.*

Bellarmini sententia de efficacia sacramentorum ex opere operato.

§. LXXXVI. Scholastici de *opere operato* varie disputant, quorum opiniones videri possunt apud Chemnitium (**) in exam. concil. Trident. cap. de opere operato. Nos Bellarminum

(*) Petrus Chrysologus serm. L. *Sol lippientibus oculis non lucem tribuit, sed tenebras, vinum vires febrientium non reparat, sed enervat: sine medico vitae poculum sis lethale, sic perfidis pernicioſum est sine fide fidei sacramentum.* GERHARDUS.

(**) De hac opinionum diversitate, praeter CHEMNITIUM supra laudatum, consuli possunt

num audiemus, qui doctrinam Romanæ ecclesiæ de efficacia sacramentorum speciose admodum pingit, & hanc quæstionem de *opere operato* intricatissimam reddit. Libr. II. de sacram. cap. 1. monet, I.) *non esse eum quaestionis statum, an sacramenta sint causae primariae, sed an sint instrumenta Dei, hoc est, an Deus per sacramenta nos justificet, non autem an sacramenta sine Deo?* Resp. sacramenta esse causas *instrumentales* justificationis, facile concedimus, id vero improbamus, quod quidam ex Scholasticis statuunt, in ipsis sacramentis ponendam aliquam virtutem supernaturalem, supra virtutem naturalem, quæ sit quædam res absolute spiritualis, ac virtutem illam esse ens absolutum, licet non completum, hoc est, volunt efficaciam illam conferendi gratiam & operandi salutem inhærere sacramentis, ut accidens quoddam *physicum*, velut calor inhæret igni, conducens ex opere operato non interveniente fide. Cui opinioni recte se opponit Chemnitius, graviter & nervose sic scribens cap. de sacram. effic. *Sacramentis tribuitur virtus illa & efficacia, non quod in sacramentis extra seu praeter meritum Christi, misericordiam Patris, & efficaciam Spiritus sancti, quaerenda sit gratia ad salutem, sed sacramenta sunt causae instrumentales, ita quod per illa media seu organa Pater vult gratiam suam exhibere, donare, adplicare; Filius meritum suum communicare credentibus, Spiritus sanctus efficaciam suam exserere ad salutem omni credenti. Hoc modo manet Deo gloria sua, ut gratia non alibi quaeratur, quam apud Deum Patrem, pretium seu causa meritoria remissionis peccatorum & vita aeterna non alibi quaeratur, quam in Christo & in operatione Spiritus sancti. Sacramenta vero illa beneficia in verbo nobis proponunt, adferunt, exhibent & obsignant, atque ita ducunt nos ad Christum, ad gratiam Dei, ad efficaciam Spiritus. Quia enim Deus in iis, quae ad salutem nostram pertinent, per certa media vult nobiscum agere, & ad hunc usum ipse ordinavit & instituit verbum promissionis evangelii, quod aliquando simpliciter per se sive nudum proponitur, aliquando vero vestitum seu visibile factum certis a Deo institutis ritibus seu sacramentis. Verbum igitur & sacramenta monstrant nobis, ubi fides debeat quaerere, & ubi possit invenire Christum mediatorem, Patrem & Spiritum sanctum, ita ut nobiscum agant, exhibeant, adplicent & obsignent beneficia, quae Christus promeruit, & de quibus evangelium concionatur. Et in usu sacramentorum fides non quaerit aut respicit essentialem aliquam virtutem seu efficaciam inhaerentem ipsis externis sacramentorum elementis, sed in promissione, quae adnexa est sacramento, quaerit, adprehendit & accipit gratiam Patris, meritum Filii & efficaciam Spiritus sancti.* Hæc omnia Chemnitius, quo pertinet illud Hugonis modo citatum, quod *gratia non sit a sacramentis, neque de sacramentis, sed oriatur a fonte aeterno, & hauriatur ab anima in ipsis sacramentis.* Itemque illud Thomæ part. III. q. 62. artic. 1. *Sacramenta instrumentaliter causant gratiam; causa principalis agit per virtutem suae formae, quo modo causa salutis non est adscribenda nisi soli Deo. Causa instrumentalis non agit nisi per motum, quo movetur ab agente principali, unde effectus non adsimilatur instrumento, sed principali agenti. Aqua baptismi abluendo corpus secundum virtutem propriam abluit animam, in quantum est instrumentum virtutis divinae.* Hæc Thomas rectissime. Quinimo ipse Bellarminus id quodammodo agnoscit, sic enim scribit libr. II. de sacram. cap. 11. resp. ad postr. arg. membr. 3. *Sacramenta sunt causae instrumentales, virtus autem divi-*

sunt ipse GERHARDUS noster in *confess. cathol. p. 1088. seqq.* CHAMIERIUS *libr. II. de sacram. cap. 1.* & FORBESIUS in *instruct. historico-theolog. libr. IX. cap. II. §. 6. seqq.*

Quibus ex recentioribus ecclesiæ Romanæ doctoribus HONORATUS TOURNELY in *praelect. theolog. tom. III. p. 38. seqq.* iungi meretur.]

divinitus insita non est aliqua nova qualitas divinitus inhaerens spiritualis vel corporalis, sed solum motus sive usus Dei. Per hoc enim, quod Deus utitur hac actione sacramentali ad gratiam producendam, elevat eam & facit eam attingere effectum supernaturalem, quem non posset attingere, si a quocunque alio moveretur. (Ubi obiter nota, ex his verbis immediate sequi, quod nihil habeat rationem sacramenti extra usum a Deo institutum. Si enim virtus sacramentorum non est quædam qualitas inhærens, sed solum motus sive usus Dei, utique extra usum a Deo institutum non tribuenda est sacramentis virtus seu efficacia aliqua) II.) Notat, *non esse controversiam de modo, quo sacramenta sint causae, an physice attingendo effectum, an moraliter tantum, & rursum si physice an per aliquam qualitatem inhaerentem, an per solam Dei motionem, ista enim ad quaestionem fidei non pertinent, sed solum generatim, an sacramenta sint verae & propriae causae instrumentales justificationis?* Resp. recte facit Bellarminus, quod dissensiones Scholasticorum non dissimulat; quidam enim statuunt, sacramenta esse causas justificationis *morales* tantum, non physicas, ut Bonaventura, Scotus, Durandus, Richardus, Marsilius &c. quos ex recentioribus sequuntur Ledesmius lib. IV. sent. dist. 1. q. 3. art. 1. & Canus in relect. de sacram. Quidam vero statuunt, sacramenta esse causas *physicas*, quorum sententiam Bellarminus judicat tutiorem & probabiliorem. Rursus quidam statuunt, sacramenta esse causas physicas per aliquam qualitatem inhærentem, ut Alensis, Thomas, Durandus: quidam vero statuunt, sacramenta agere physice attingendo effectum per solam Dei motionem, quorum sententiam Bellarminus adprobat. Sic Bonaventura, Richardus de med. villa, Scotus, Occam, Thomas de Argent. tenent, quod Deus constituit sacramenta tanquam certa signa gratiæ, quam ipse producit in anima suscipientis sacramentum, aut ipso sacramento effectum gratuitum ordinatum ad hominum salutem, nec ponendam esse aliquam virtutem supernaturalem in eorum usu, quos sequitur Biel libr. IV. sent. dist. 1. q. 3. Vide Alph. Virvesium Phil. II. ubi tres opiniones Scholasticorum de efficientia sacramentorum recitat: 1.) quod sacramenta causent gratiam; 2.) quod causent dispositionem quandam in anima suscipientis; 3.) quod sacramentum sit signum eatenus efficax, quatenus nunquam illi deest effectus divinæ propitiationis; hanc postremam sententiam ipse amplectitur. Quamvis vero ad excusandas illas dissensiones Scholasticorum Bellarminus obvertat, *haec non pertinere ad quaestionem fidei, sed sufficere, ut sciamus multis sacramenta esse causas gratiae, cum sit hoc commune multis mysteriis fidei, ut habeamus, ex scripturis esse aliquid, & tamen ignoremus modum, ut Deum esse trinum & unum Christum esse Deum & hominem, resurgere corpora eadem, Christum esse totum in eucharistia &c.* id tamen dissensiones ipsas nondum tollit, quæ manifeste ostendunt, figmentum de efficacia sacramentorum ex opere operato sine fide esse dubium & incertum; tutissimum igitur esse ex scripturis sentire & cum scripturis loqui de sacramentorum efficacia, in quibus simplex, plana & vera sententia de hac quæstione proponitur. Quod Bellarminus adsertionem de efficacia sacramentorum ex opere operato confert cum præcipuis illis & fundamentalibus fidei christianæ articulis, de eo quid statuendum sit, quilibet facile agnoscit; probent prius ex scripturis rem ipsam, postea non adcusabimus eos ulterius, quod de modo convenire non possint. III.) Dixerat Chemnitius, *dogma de opere operato non servare ὑποτύπωσιν sanorum verborum, ut ipsa peregrina verborum forma scripturae & antiquitati ignota manifeste indicet;* Bellarminus regerit, *nullam esse hic novitatem, nisi quod contra regulam grammaticae operatum passive accipiatur, quod tamen non sit novum, cum Hebr. XIII. vox promoveretur itidem contra grammaticae regulas passive usurpetur.* Resp. barbarismum barbarismo tegere est lutum luto purgare. Quis enim unquam bonorum auctorum operari *passive* dixit? Hebr. XIII. 16. Græ-

Græcus textus habet vocem ἐνεργεῖται, delectatur; mirum, quod Bellarminus non attulerit locum Gal. V. 6. *Fides* per caritatem ἐνεργουμένη *operata*, hoc est, mota seu agitata, ita enim *passive* alibi ipse Bellarminus hunc locum operatur. IV.) Tribuit Bellarminus Luthero & Chemnitio, quod *falsa expositione operis operati catholicos* (Romanenses) *praegravarint, adfirmant* (inquit) *opus operatum significare opus meritorium seu dignitatem operis ex parte ministri vel suscipientis, quae est falsa expositio & testis ignorantiae vel malitiae ipsorum.* Resp. nec Lutherus nec Chemnitius hoc dicunt, quod Pontificii per *opus operatum* intelligant opus meritorium, seu dignitatem operis ex parte ministri vel suscipientis, sed vere & fideliter ipsorum sententiam referunt & explicant. *Scholastici* (inquit Chemnitius) *communiter distinguunt inter sacramenta vet. & nov. test. quod illa conferant gratiam ex opere operantis, haec vero ex opere operato;* mox ex Biele libr. IV. sent. dist. 1. q. 3. addit explicationem: *Ex opere operante sacramenta dicuntur conferre gratiam, per modum meriti, quod scilicet sacramentum foris exhibitum non sufficit ad gratiae collationem, sed ultra hoc requiritur bonus motus seu devotio interior in suscipiente, secundum cujus intentionem confertur gratia tanquam meriti condigni vel congrui praecise & non major propter exhibitionem sacramenti. Ex opere operato sacramentum dicitur conferre gratiam, ita quod ex eo ipso, quod opus illud, puta sacramentum, exhibetur, nisi impediat obex peccati mortalis, gratia confertur utentibus sic, quod praeter exhibitionem signi foris exhibiti non requiritur bonus motus in suscipiente.* Vides ipsis Scholasticorum verbis Chemnitium explicare operis operati significationem. Quod Lutherus libr. de capt. Babyl. cap. de bapt. dicit, *Scholasticos ex sacramento fecisse praeceptum, ex fide opus*, rectissime dicitur, quia non respiciunt verbum promissionis sacramentis adnexum, quod fidem exigit, & nullo opere impleri potest, sed saltem de opere operantis & opere operato disputant. Quando Chemnitius scribit cap. de efficac. & usu sacram. *fuisse quosdam, qui virtutem sacramentorum in ipso opere, quo sacramenta vel celebrantur vel suscipiuntur, constituerunt, ita, ut sacramenta dicerentur conferre gratiam ex dignitate & merito operis, quod exercet vel ille, qui celebrat, vel qui suscipit,* non explicat proprie opinionem Scholasticorum, quid per *opus operatum* intelligant, (quod sequenti capite demum adgreditur) sed digitum intendit tum ad opiniones Scholasticorum de sacramentis vet. test. quod contulerint gratiam ex opere operantis, tum ad id, quod Scholastici duplex statuunt opus operans, primo scilicet in ministro celebrante seu administrante sacramentum, ita Gabriel Biel in can. miss. lect. 26. dicit: *Missa valet uno modo ex opere operante, hoc est, ex merito personali personae celebrantis, propter quod confert Deus petita a sacerdote eis, quibus orationem, & missae sacrificium applicat. Alio modo ex opere operato, hoc est, ex ipsa consecratione, oblatione & sumtione, non habendo respectum ad personalem sanctitatem aut meritum sacerdotis, &c.* Deinde vero constituunt etiam opus operans in illo, qui sacramento utitur, bonum scilicet motum interiorem, ut devotionem seu fidem suscipientis. Utrique vero operi operanti opponunt opus operatum, alio atque alio respectu. V.) Pergit Bellarminus ac negat, *vim operis operati excogitatam esse ad excludendam fidem & poenitentiam internam in negotio justificationis.* Calumniam & mendacium vocat expositionem illam, *quod conferre gratiam ex opere operato sit conferre gratiam peccatori sine fide & bono motu cordis.* Resp. id vero disertis verbis Scholastici adserunt. Albertus in cap. VI. Joh. *Opus operatum est perfectio externi operis sine motu interno.* Mensingerus addit: *Quia sancti in vet. test. fide accipiebant gratiam in usu sacramentorum, oportet ergo nov. test. sacramenta majoris esse efficaciae, ut conferant gratiam ex opere operato, etiamsi non accedat opus operans suscipientis, hoc est, fides seu devotio interior.* Petrus de Palude lib. IV. sent. dist. 1.

quæst. 1. *In sacramentis novae legis non per se requiritur, quod homo se disponat, ergo per ipsum sacramentum disponitur, & sic probabile est, in omni sacramento novae legis, quod justificat ex opere operato, &c. Et si dicatur opus operatum non esse a sacramento, sed a Deo in sacramento vel cum sacramento, istud non valet, quia ita sacramentum novae legis non distaret a sacramento veteris legis, quia oportebat etiam in veteri lege dispositionem fieri in parvulis a Deo.* Biel ibidem quæst. 3. *Sacramentum dicitur conferre gratiam ex opere operato sic, quod praeter exhibitionem signi foris non requiritur bonus motus in suscipiente.* Inde cardinalis Cajetanus, nomine Leonis X. pontificis Romani a Luthero abjurationem doctrinæ exigens, hunc articulum inter alios conceptis verbis ipsi proposuit: *fides non est necessaria accessuro ad eucharistiam.* Quod Bellarminus obvertit, *concilium Tridentinum diserte statuere, quod justificationis initium fiat a fide & pœnitentia;* de hoc effugio paulo post dicemus. VI.) Tandem igitur post ambages hasce Bellarminus edisserit, quid per opus operatum sit intelligendum. *Ex omnibus illis,* (inquit) *quae in justificatione, quam recipit aliquis, dum percipit sacramenta, concurrunt, id quod active, proxime & instrumentaliter efficit gratiam justificationis, est sola actio illa externa, quae sacramentum dicitur, & haec vocatur opus operatum, accipiendo passive operatum, ita ut idem sit sacramentum conferre gratiam ex opere operato, quod conferre ex vi ipsius actionis sacramentalis a Deo institutae, non ex merito agentis vel suscipientis* (*). Resp. si per *opus operatum* tantummodo excluſum intelligeretur meritum agentis vel suscipientis, quod scilicet

(*) Eadem prorsus ratione fratres WALENBURCHII sententiam ecclesiæ Romanæ exponunt *tom. II. oper. p. 14.* ubi ita scribunt: *Per* opus operatum (*in ecclesia Romana*) *intelligitur, quod sequatur gratia, ex vi ipsius actionis sacramentalis a Deo ad hoc institutae; non autem ex merito agentis vel suscipientis. Quid autem est* baptismum dare gratiam Spiritus S. (*ut loquuntur protestantes*) nisi vi *baptismi, a Deo instituti, gratiam conferri?* Unde existimant WALENBURCHII, protestantes facile judicaturos, nihil heic esse in doctrina catholica, quod merito reprehendant, immo quod ipsi non statuant. Eidem iudicio subscribit HONORATUS TOURNELY, *loc. cit. p. 29.* aitque, discordias istas, quæ de hocce argumento inter ecclesiæ Rom. socios atque protestantes fuerint exortæ, *ex eo plurimum crevisse, quod non satis ex utraque parte litigantium sententia perspecta & eliquata visa fuerit; nec sese mutuo satis intellexerint.* „ Ut vero intelliga„ tis (ita pergit auctor iste) quid sit apud „ theologos, sacramentum *agere ex opere ope„ rato*, observate, statim ad iustificationem „ hominis ista concurrere: 1.) ex parte *Dei* „ concurrit voluntas, qua vult, ministrum „ uti tali materia sensibili ad conferendam „ gratiam ab eo determinata; 2.) ex parte „ *Christi* eius passio, cuius merita adplicantur; „ 3.) ex parte *ministri* intentio & potestas; „ 4.) ex parte *sacramenti*, ipsa externa actio, „ quæ exsurgit ex debita materiæ & formæ „ adplicatione; 5.) denique ex parte *subiecti*, „ seu hominis sacramentum percipientis, si „ adultus fuerit, actus *fidei*, spei &c. dispositiones sunt, seu præparationes præviæ ad „ sacramentum cum fructu percipiendum, „ omnino necessariæ. *Christus* igitur est gratiæ sacramentalis causa meritoria; *Deus* „ causa primaria seu principalis; *minister* causa „ ministerialis, quando materiam cum forma „ coniungit; *sacramentum* vero ut instrumentum Dei gratiam operatur; actus *fidei*, „ spei &c. sunt *dispositiones*, seu conditiones necessariæ„ Verum licet hæc aliquam videantur habere speciem, sintque ex protestantibus nonnulli, qui expositionem illius phraseos *ex opere operato operari* admitti posse censeant, quos adlegavit FABRICIUS in *considerationem controversiar. p. 60.* sententia tamen Romanensium cum ea, quam protestantes tuentur, adhuc plurimum distat, nec cum ea conciliari potest. Pontificii enim *fidem*, quam ad salutarem sacramentorum usum requirunt, *notitia* tantum & *adsensu* constare contendunt; cum contra ex mente protestantium fides sit *fiducialis* adprehensio meriti Christi. Accedit, quod pontificii fidem requirant ut *dispositionem*, nos vero ut *instrumentum*, quod oblatam in sacramentis gratiam adprehendit. Cæterum cum iis, quæ supra adnotavit GERHARDUS, conferenda quoque sunt, quæ is in *confess. cathol. p. 1086. seqq.* hanc in rem disseruit.

licet sacramentorum virtus & efficacia non ex ministri operantis aut hominis susci-pientis dignitate ac merito æstimanda sit, sed ex Dei auctoris institutione, potentia & operatione in solidum dependeat, facile nos sibi haberet Bellarminus ὁμοψήφους, neque enim de modo illo loquendi odiose vellemus dimicare, aut certe diceremus illud: mentem tene, linguam corrige, quod jam olim Chemnitius Alphonso & Groppero respondit, qui itidem scripserant, termino *operis operati* ministri & susci-pientis meritum atque dignitatem tantummodo excludi. Sed nec Scholastici nec Pontificii hoc solummodo excludunt, sed ipsam etiam *fidem*, quæ promissionem gratiæ sacramentis adnexam respicit, adprehendit, sibique adplicat. Negat Bellarminus fidem excludi: *voluntas* (inquit) *fides & pœnitentia in susci-piente adulto necessario requiruntur, ut dispositiones ex parte subjecti, non ut causæ activæ, non enim fides & pœnitentia efficiunt gratiam sacramentalem, neque dant efficaciam sacramenti, sed solum tollunt obstacula, quae impedirent, ne sacramenta suam efficaciam exserere possent, unde in pueris, ubi non requiritur dispositio, sine illis rebus fit justificatio.* Resp. hic demum descendimus ad punctum quæstionis. *Fidem* ad sacramentorum usum salutarem requiri, dicimus nos: idem videntur dicere pontificii, sed ὅμοια μὲν λαλεῦμεν, ἀνόμοια δὲ φρονεῦμεν. Nec enim *semper*, nec *eodem modo* fidem requirunt Pontificii. *Prius* patet ex eo, quia in infantibus negant requiri fidem ad salutarem baptismi usum, cum per ætatem credere nondum possint. At nos ex immotis scripturæ fundamentis demonstramus, infantes baptizatos vere credere, ideoque duplici munere fungi baptismum in infantibus, tum quod sit efficax medium, per quod Spiritus sanctus in illis excitat fidem, tum quod sit salutare organum, per quod cœlestia beneficia ipsis offeruntur, per fidem adplicantur atque insuper etiam obsignantur. *Posterius* patet ex eo, quia Pontificii fidem nuda *notitia* definiunt (Bellarminus, eam *rectius per ignorantiam quam per notitiam definiri*, disputat. libr. I. de justif. cap. 7. §. penult.) & generali tantum *adsensu*; nos autem fidem definimus *fiduciali adprehensione* promissionis gratiæ, quæ in verbo evangelii & sacramentis offertur. Pontificii requirunt fidem vel ut *dispositionem*, (in illis, qui *primam* justificationis gratiam recipiunt) vel ut meritum, (in illis, qui *secunda* justificatione justificantur) nos fidem requiri dicimus, ut *instrumentum*, quo oblata in verbo & sacramentis bona amplectimur. Quamvis igitur fides & pœnitentia non efficiant gratiam sacramentalem, neque dent efficaciam sacramento, (absolute scilicet loquendo de sacramentorum efficacia) hanc enim habent ex Dei institutione & ordinatione; tamen ex parte nostra & relate de efficacia sacramentorum loquendo fides justificans (cujus anteambulo est contritio & pedissequa bona opera) requiritur, ut unicum & salutare illud organum, per quod beneficiorum, quæ in sacramentis nobis offeruntur, reddimur participes, & suam etiam in nobis efficaciam sacramenta exserunt ad salutem æternam. Nequaquam igitur docemus, virtutem sacramentorum pendere ex fide nostra, sed fidem requiri dicimus, ut sacramenta nobis sint salutaria. Nec Chemnitius vel ullus nostrorum dixit, nullam esse sacramentorum efficaciam, nisi ad alendam fidem per modum *objecti* repræsentantis divinam promissionem, (quod Bellarminus hoc loco nobis tribuit) sed diserte dicimus, sacramenta esse fidei excitandæ, augendæ & confirmandæ organa, non nude repræsentando, sed vere efficiendo. Sonora voce profitemur, sacramenta esse causas *instrumentales*, per quas non solum nobis offertur, sed & confertur atque obsignatur gratia; addimus autem *fidem* requiri, ut oblatam in sacramentis gratiam adprehendamus, nobisque adplicemus. Conjungimus igitur instrumentum *offerens* & *adprehendens*, organum, per quod Deus offert nobis suam gratiam & remissionem peccatorum, ac per quod nos oblata illa bona recipimus. Hæc omnia si probe observentur, facile judicari potest de illis, quæ non solum contra Chemnitium cap. 1. sed

etiam pro defensione operis operati c. 3. 4. 5. 6. 7. & 8. Bellarminus profert, ea enim nihil aliud probant, quam sacramenta non esse nuda signa, sed etiam efficacia media, per quæ Deus cœlestia beneficia hominibus offert & credentibus adplicat, id quod rejectis tricis scholasticis & corruptelis jam ante notatis τῶν ἀμφοῖν non solum amplectimur, sed etiam contra Calvinianos strenue propugnamus.

§. LXXXVII. Egimus hactenus de sacramentorum fine principali, priore, quod scilicet sint organa, media & ὀχήματα, per quæ Deus offert, exhibet & credentibus adplicat promissionem evangelii propriam de remissione peccatorum, justitia & vita æterna: succedit finis principalis *posterior*, quod sint σφραγῖδες, figilla & signacula, promissionem divinæ gratiæ credentibus exhibitam obsignantia. In sacramentis enim Deus gratiam suam offert, oblatam credentibus adplicat & adplicatam eisdem obsignat, id quod hisce confirmatum damus argumentis. I.) Sigilli proprium est testificari, confirmare & obsignare id, cui adnectitur. Sacramenta sunt sigilla promissionum divinarum, quia Rom. IV. 11. circumcisio dicitur σφραγὶς *sigillum justitiae fidei*. Ergo sacramenta testificantur, obsignant & confirmant divinas promissiones. Si circumcisio in vet. test. fuit sigillum justitiæ fidei, & baptismus in nov. test. erit sigillum justitiæ fidei. Sed verum prius. Ergo & posterius. *Consecutio* probatur tum a *pari*, quia baptismus æque est sacramentum ac circumcisio, tum a *minori* ad *majus*, quia major est efficacia sacramentorum vet. ac nov. test. Excipit Bellarminus lib. I. de sacram. cap. 17. 1.) *quae de sola circumcisione dicuntur, non posse referri ad omnia sacramenta.* Resp. imo vero omnia sacramenta conveniunt in causa *efficiente* (quia solius Dei est instituere sacramenta, quippe qui solus sacramentis gratiam tribuere potest, ut ostendimus superius §. 26.) & in causa *finali generica* (quia unus & idem finis est, propter quem verbo suo Deus semper addidit sacramenta, ut ostendimus superius §. 64.) jam vero esse signaculum justitiæ fidei pertinet ad finem circumcisionis, utique ergo ad reliqua etiam sacramenta referri potest. 2.) *Circumcisionem vocari sigillum justitiae fidei, non autem promissionum divinarum.* Resp. subordinata non sunt sibi invicem opponenda. Divina promissio & justitia fidei sunt subordinata, cum *relata* sese mutuo respiciant, fides nititur divinis promissionibus velut immotæ basi ac fulcro, & divinæ promissiones respiciunt & exigunt fidem, absque qua nemini prosunt. Rom. IV. 14. *Si qui ex lege haeredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio.* Quemadmodum apostolus circumcisionem vocat *sigillum justitiae fidei*: Rom. IV. 11. ita Moses eam vocat *signum fœderis*. Gen. XVII. 11. Dicuntur igitur circumcisio & in genere omnia sacramenta sigilla justitiæ fidei, quod promissio gratiæ iis velut sigillo ad literas adpensa confirmetur, ut quilibet nostrum de illa certior fieri possit. Origenis interpretatio in hoc loco, quod circumcisio sit sigillum justitiæ fidei, *quia claudebat & obsignabat justitiam fidei, quae suo tempore patefacienda erat*, textui non satisfacit, quia Abrahamus non solum futuram demum sperabat fidei justitiam, (sicut adventum, incarnationem & passionem Christi sperabat) sed justitiæ illius per fidem vere particeps erat, ut apostolus versu proxime præcedente docet, & in signaculum justitiæ fidei circumcisionem suscipiebat; concinnior ergo Chrysostomi & Theophylacti interpretatio, quod circumcisio vocetur sigillum justitiæ fidei, *quia fuit data Abrahamo in signum & testimonium justitiae, quam adquisierat per fidem.* Si circumcisio est testimonium, utique testificatur, confirmat & obsignat. Lyranus ad h. l. *Abraham accepit circumcisionem, ut esset signaculum justitiae fidei latentis in mente.* 3.) *Fuisse hoc privilegium solius Abrahae, & non posse transferri*

Posterior principalis sacramentorum finis, quod sint sigilla promissionum divinarum.

Argumenta nostræ sententiæ.

1.) Circumcisio est signaculum justitiæ fidei. Ergo & reliqua sacramenta.

ferri ad alios, quasi circumcisio, in quocunque esset, testificatio esset justitiae illius. Resp. imo vero non de solo Abrahamo id verum est, sed de circumcisione in genere propter Dei institutionem & promissionem Gen. XVII. Nisi enim circumcisio fuisset etiam reliquis Israelitis sigillum & obsignatio fœderis ac divinarum promissionum, quomodo ex circumcisione potuissent efficaces consolationes petere in periculis? David contra Goliathum pugnaturus in animum sibi revocat circumcisionem 1 Sam. XVII. 26. & 36. sic etiam Jonathan cap. XIV. 6. adde quod in hoc ipso capite IV. ad Rom. Abraham proponitur velut exemplar justificationis & pater omnium credentium. Jam vero ad justificationem etiam pertinet obsignatio justitiæ fidei per ordinarium sacramentum. Ergo ea non potest ad solum Abrahamum referri. Præterea ad quos spectat fœdus & promissio fœderalis, ad illos etiam pertinet fœderis & promissionis signaculum. Jam vero ad semen Abrahæ etiam pertinet fœdus & promissio fœderalis: Gen. XVII. 7. *Ero Deus tuus & Deus seminis tui.* Ergo etiam ad semen illud pertinebit fœderis & promissionis signaculum sive obsignatio. Recte igitur Augustinus lib. IV. de bapt. contra Donatistas cap. 24. statuit, *etiam Isaaco die nativitatis octavo circumciso hoc sacramentum fuisse signaculum justitiae fidei.* Bellarminus regerit: a.) *Paulus haec duo conjungit, quod Abraham acceperit signum circumcisionis & quod fuerit pater omnium credentium. Jam vero posteri Abrahae non sunt patres omnium credentium. Ergo ad illos non pertinebit signum circumcisionis.* Resp. eodem modo quis argutari posset, ne quidem externam circumcisionem ad posteros Abrahæ pertinere. Apostolus conjungit hæc duo, quod Abraham acceperit signum circumcisionis, & quod fuerit pater omnium credentium. Ergo ad illos non pertinebit signum circumcisionis. Quemadmodum autem huic argutiæ recte obvertitur divina institutio, ita quoque Bellarminianæ isti eadem obverti debet, quod scilicet circumcisionem Deus instituerit in signum & confirmationem fœderis. Connexio verborum apostolicorum hæc est: Accepit quidem Abraham circumcisionem, quæ erat signum fœderis, sed circumcisio non justificavit eum, quippe qui justus erat ante susceptam circumcisionem: fuit autem circumcisio *signaculum justitiae fidei*, quæ fuerat in præputio, hoc est, fuit obsignatio & confirmatio divini illius beneficii, quod esset gratis ex fide in futurum Messiam justificatus etiam tum, cum adhuc haberet præputium, ut hac ratione sit pater omnium credentium in præputio, ut imputetur etiam ipsis justitia, hoc est, pronunciavit Deus Abrahamum justum ante circumcisionem, ut sit pater eorum spiritualis, qui adhuc habent præputium, sicque illi exemplo Abrahæ in Christum credant, & per fidem justificentur. Invertimus ergo Bellarmini argumentum hoc modo: In quo Abrahamus proponitur pater omnium credentium & exemplar justificationis, illud non potest ad solum Abrahamum referri. Jam vero in eo quod justitia fidei per ordinarium sacramentum fuerit obsignata, proponitur Abraham, ut pater omnium credentium & exemplar justificationis. Ergo. Nimirum sacramentorum ratio ac natura semper est eadem respectu omnium & singulorum credentium, cum toti ecclesiæ sint instituta. Ergo ut non alia circumcisio, nec alia fidei justitia, ita nec alia obsignatio promissionum fuit in Abrahamo, quam in reliquis Judæis credentibus. b.) *Paulus distinguit signum a signaculo, ut judicaret, circumcisionem omnibus esse signum, sed non omnibus signaculum.* Resp. apostolus vocem *signi* ἐξηγητικῶς declarat per vocem *signaculi*, sicut & Augustinus exemplo apostoli sacramenta vocat & *signa* & *signacula*. Quod ad rem ipsam attinet, facile concedimus, respectu *adultorum* sacramenta esse quibusdam tantum (scilicet vere credentibus) actu signacula, interim tamen potentia sunt & manent omnibus signacula, eo enim fine Deus sacramenta dispensat, ut omnibus offerat & per fidem adplicet atque obsignet promissionem gratiæ; quamvis igitur impœnitentibus & incredulis actu non adplicetur atque obsignetur promissio gratiæ, tamen sacramenta ob id non desinunt

sinunt in se esse id, quod sunt, videlicet divinarum promissionum signacula & gratiæ divinæ testimonia. *Infantum* alia est ratio, qui cum actuali impœnitentia & incredulitate non resistant Spiritui sancto, ideo divina gratia in sacramentis infallibiliter illis exhibetur, adplicatur & obsignatur. Atque hæc sufficiunt ad textus apostolici explicationem, nec tamen improbamus eorum sententiam, qui statuunt circumcisionem diverso respectu vocari & *fœdus* & *signum fœderis*; Gen. XVII. quia circumcisio *totaliter* considerata est ipsummet pactum Dei cum Abrahamo & ipsius posteris initum: at vero cum secundum notam in carne relictam consideratur, vocatur signum fœderis in carne, quo scilicet fœderatus a non fœderato discernitur. c.) *Scriptura nusquam circumcisionem vocat sigillum, nisi hoc loco, ubi de Abrahamo agitur, quod est argumentum manifestum, soli Abrahamo circumcisionem fuisse sigillum.* Resp. quod Abrahamo, quatenus credidit, tribuitur, id omnibus credentibus recte adsignatur, ut toto hoc capite apostolus docet. Jam vero Abrahamo, quatenus credidit, tribuitur, quod circumcisio fuerit ipsi signaculum justitiæ fidei. Ergo id omnibus, qui tempore vet. test. insistunt vestigiis fidei ejus, tribui potest, quod scilicet circumcisio fuerit ipsis signaculum justitiæ fidei, sicut credentibus in nov. testam. baptismus est tale signaculum. Accedit argumentum ex institutione & fine circumcisionis, de quo superius.

§. LXXXVIII. II.) Baptismum ita describit Petrus 1 epist. III. 21. *quod salvos nos faciat, non quo carnis sordes abjiciantur, sed quo fit ut bona conscientia Deum interroget per resurrectionem Jesu Christi*, ubi per ἐπερώτημα Oecumenius intelligit *pignus & arrhabonem* quia baptismus testis est conscientiæ nostræ, quod simus in Dei gratia propter Christum, *qui propter peccata nostra mortuus est, & resurrexit propter justificationem nostram*; Rom. IV. 25. Utique ergo baptismus obsignat fœdus gratiæ & promissionem salutis, ut baptizati fiducialiter possint Deum in precibus suis compellare *clamantes: Abba Pater*, Rom. VIII. 15. Gal. IV. 6. Hujus loci est observatio illa, quod LXX. interpretes vocabulo ἐπερωτᾶν utuntur, quando in vet. test. Israelitæ dicuntur *interrogare os Domini*. Si baptismus est *interrogatio & stipulatio bonae conscientiae* (*) ad Deum, utique etiam est testimonium & sigillum divinæ erga

2.) *Baptismus est interrogatio bonæ conscientiæ. 1 Pet. III. 21.*

(*) Vocabulum ἐπερώτημα, quod *interrogationem* alias denotat, nonnulli vertunt per *stipulationem*, notantque, apud Græcos iuris Romani interpretes aliosque vocis huius hanc esse notionem, quando de verborum agant obligationibus. Hæ enim ex *interrogatione* ac *responsione* constant, hunc fere in modum: *Spondes? spondeo. Promittis? promitto. Fide promittis? fide promitto. Fide jubes? fide jubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.* Vid. THEOPHILUM *titul. instit. de verb. obligat.* & VINNIUM *in notis ad inst. lib. III. tit. XVI. p. 417.* Jam vero eadem ratione obligatio stipulatoria in dispensatione baptismi olim perficiebatur. Quando enim catechumeni in veteri ecclesia christiana sacro fonte erant tingendi, interrogati, publicam fidei confessionem edere iubebantur. Episcopus, aut alius quis eius nomine, ita interrogabat, aut, quod idem est, stipulabatur: ἀποτάσῃ τῷ Σατανᾷ; *abrenunciasne Satanæ?* Respondebat baptizandus: Ἀποτάσσομαι; *abrenuncio.* Rursus interrogatus: Συντάσσῃ τῷ χριστῷ, *adhæresne Christo?* respondebat: Συντάσσομαι; *adhæreo.* Cumque ad aliquas quæstiones: *pœnitetne te operum mortuorum? renunciasne illis? profiterisne fidem in Deum trinunum? credisne mortuorum resurrectionem ultimumque iudicium*, pariter adfirmando responderet, se credere & abrenunciare, sacro sancto regenerationis lavacro initiabatur. Hæc *stipulatio*, qua inter duos, uno interrogante atque altero respondente, contractus fieri solet, ab apostolo Petro *loc. cit.* ἐπερώτημα dicitur; quorsum & b. LUTHERI versio germanica collineat. Nec a re ipsa hæc interpretatio est aliena, cum re vera in baptismo sit *stipulatio* quædam & *pactum* inter Deum & baptizatum. Deus quippe baptizato ex pacto largitur conscientiam bonam, nimirum remissionem omnium

ga nos voluntatis, unde fides noſtra confirmatur. Sed verum prius. Ergo & poſterius. Bellarminus excipit, *locum hunc admodum obſcurum eſſe, ac recitatis diverſis ejusdem explicationibus tandem concludit, Petrum non loqui de teſtimonio vel pacto Dei, ſed conſcientiae noſtrae, & baptiſmum ſalvos nos facere non obſignando & teſtificando, ſed re ipſa juſtificando animam, ſicut aqua diluvii non ſalvavit arcam Noae teſtificando vel obſignando promiſſiones, ſed re ipſa elevando arcam in ſublime, ne obrueretur cum caeteris hujus mundi aedificiis.* Reſp. 1.) Obſcuritas non eſt in verbis apoſtoli, ſed in animo Bellarmini. 2.) Docet enim Petrus, baptiſmum eſſe *interrogationem*, qua inter Deum & peccatorem, qui baptizatur, agitur de bona conſcientia erga Deum propter Chriſtum, hoc eſt, quomodo Deus erga baptizatum adfectus ſit, & quid conſcientia baptizati de gratia Dei ſibi promittere debeat. Vide Chemnitium cap. 17. harmon. p. 16. 3.) Oecumenius fatente Bellarmino, per *interrogationem* intelligit *pignus & arrhabonem*, utique ergo comprobat noſtram ſententiam. 4.) Auguſtino & Baſilio tribuit Bellarminus, quod per interrogationem bonae conſcientiae intelligant μετανυμικῶς ablutionem internam, ex qua oritur pax & quies conſcientiae, & proinde reſponſio bonae conſcientiae & etiam interrogatio apud Deum, quia audet cum fiducia Deum accedere & interrogare, hoc eſt, cum eo colloqui, eumque rogare pro ſe & aliis. Quamvis vero explicatio illa non exſtet diſerte in locis Auguſtini & Baſilii a Bellarmino adlegatis, tamen nobis non adverſatur, ſed potius explicationem noſtram confirmat. Si enim ex baptiſmo hic fructus ad nos redit, ut conſcientia noſtra ſit pacata & tranquilla, utque cum fiducia poſſimus Deum accedere; utique baptiſmus eſt teſtimonium divinae erga nos voluntatis & ſignaculum juſtitiae fidei, quia teſte Apoſtolo *juſtificati fide demum pacem habemus apud Deum.* Rom. V. 1. 5.) Vanum igitur eſt effugium illud, quod Petrus non loquatur de teſtimonio ſeu *pacto* Dei, ſed noſtrae conſcientiae. Haec enim non ſunt oppoſita, ſed ſubordinata & relata, ex confirmatione enim conſcientiae noſtrae per baptiſmum recte infertur, quod baptiſmus ſit ſignaculum divinarum promiſſionum & teſtimonium divinae erga nos voluntatis, id quod ipſa vox *interrogationis* manifeſte demonſtrat, eſſe ſcilicet in baptiſmo interrogationem conſcientiae noſtrae, & reſponſionem Dei, ſicut in vet. teſt. Iſraelitae in tabernaculo fœderis interrogabant os Domini, ut de ejus voluntate certi redderentur. 6.) Pari ratione committitur fallacia oppoſitionum in altero reſponſionis Bellarminianae membro: baptiſmus nos a peccatis abluit, juſtificat & ſalvat. Ergo non eſt ſigillum divinae erga nos voluntatis: imo vero utroque munere baptiſmus fungitur; non ſolum offert & adplicat nobis divinam gratiam, ſed eandem etiam in cordibus noſtris obſignat, ſalvat nos tanquam inſtrumentum divinum; & ſalutem illam obſignat tanquam ſigillum vel ſignaculum, ſicut per circumciſionem Iſraelitae in fœdus Dei fuerunt recepti, & per eandem fœdus illud in eis fuit obſignatum. Gen. XVII. 7. Rom. IV. 11. 7.) Invertimus igitur comparationem Bellarmini. Quemadmodum arca Noae non ſolum re ipſa conſervavit octo animas in diluvio, ſed etiam fuit teſtimonium & pignus divinae oratiae: ita & baptiſmus & ſalvat nos & eſt conſcientiae bonae

omnium peccatorum, juſtitiamque Chriſti ac vitae ſempiternae promiſſionem. Ex altera parte baptizatus pollicetur, ſe conſcientiam ſuam, ſanguine Chriſti mundatam & purgatam a peccatis, conſervaturum, omnemque daturum operam, ne peccatorum ſordibus eandem iterum contaminet. Hac ratione ἐπερώτημα συνειδήσεως ἀγαθῆς εἰς Θεὸν dicitur hoc loco pro Θεῷ, ut ſubaudiatur ποιηθὲν *ſponſio Deo facta de pura conſcientia*, ut recte obſervat b. DEYLINGIUS *obſerv. ſacrar. part. I. p. 367.* Conferenda, quae de vocis ἐπερώτημα expoſitione adnotavit b. MOSHEMIUS in diſſert. theol. *de baptiſmo diluvii antitypo*, Helmſtad. *MDCCXXVII.* edita. Ut auctores a b. WOLFIO, *in curis philol. & crit. tom. V. p. 148.* adlegatos taceamus.

næ interrogatio apud Deum. Bellarminus inter aquas diluvii & aquam baptismi comparationem instituit, sed id videtur coactius, quia aquæ diluvii neminem conservarunt, sed omnes perdiderunt, hic autem sermo est de conservatione, ideo *pronomen ὃ* referendum est ad totam sententiam, proxime præcedentem de servatis in arca octo animabus; fatemur interim talem comparationem exemplo veterum institui posse, quod vetus noster Adam in aqua baptismi submergatur & mortificetur, sicut in aquis diluvii periit omnis caro.

§. LXXXIX. Manifestum sententiæ nostræ testimonium exstat 1 Joh. V. 8. (quod tamen Bellarminus non attingit) *Tres sunt, qui testificantur in terris, Spiritus, aqua & sanguis, & hi tres unum sunt*; nimirum Spiritus sanctus in ministerio evangelii, Joh. XV. 26. 2 Cor. III. 8. 1 Joh. V. 6. aqua in baptismo, Eph. V. 26. sanguis in cœna Domini, 1 Cor. XI. 25. &c (*). Quidam perspicuum hunc textum malunt de veteris, jamque aboliti testamenti aqua expiatoria

3.) Spiritus aqua & sanguis in terris testari dicuntur, 1 Joh. V.

(*) Sequitur heic GERHARDUS communem theologorum nostrorum sententiam, qui per *Spiritum* 1 Joh. V. 8. verbum & ministerium Spiritus, per *aquam* baptismum, & per *sanguinem* sacram eucharistiam intelligunt. Ex iis, qui hancce explicationem suo adprobarunt calculo, nominasse heic sufficiat ABRAH. CALOVIUM in *bibliis illustrat. ad h. l.* p. 1666. JO. GE. DORSCHEUM in pec. dissertat. Francof. *MDCLIII.* edita, *de spiritu, aqua & sanguine, cap. IV. §. 14. p. 26.* CONR. HORNEIUM in *expositione literali ad h. l.* PHIL. JAC. SPENERUM in *explicat. Joannis epist.* JO. REINH. HEDINGERUM in *adnotat. ad h. l.* atque JOACH. LANGIUM in *exegesi epistolar. Joann. p. 650. seqq.* & JO. CHRISTOPH. WOLFIUM in *curis philol. ad h. l.* Congruit hæc explicatio indoli linguæ sanctæ stiloque scriptorum sacrorum. Constat quippe, verbum revelatum, per quod Spiritus S. testificationem suam perficit, & præcipue verbum evangelii, *Spiritus ministerium* dici 2 *Cor. III. 6.* verbumque Dei, speciatim evangelium, *testimonium* passim vocari *Joan. V. 39.* 2 *Tim. I. 8.* 1 *Joan. V. 9. seqq.* Constat porro, gentium apostolum sacrum baptismatis fontem *lavacrum aquæ* adpellare *Eph. V. 26.* quod & naturæ huius sacramenti maxime est consentaneum, utpote quod elemento *aquæ* administratur, *Matth. III. 11. Marc. I. 8. Luc. III. 16. Joan. I. 26. Act. I. 5. VIII. 36. X. 47.* Constat denique, *calicem benedictum*, secundum oraculum Paulinum 1 *Cor. X. 16. communicationem esse sanguinis Christi*, ut proinde *sacra cœna* non incommode *sanguinis* nomine designetur. Testatur vero *baptismus* de Christo, tanquam Dei filio nostroque redemtore, quoniam in eius nomine baptizamur. Testatur quoque *sacra cœna*, quia in hocce sacramento sanguinem ipsius Jesu Christi, in passione effusum, bibimus, cumque ea gratiæ sit œconomia, ut illius adplicatio, quam testificatio divina intendit, ab operatione Spiritus sanctioris dependeat, mirum videri haud debet, quod hic ipse Spiritus, qui inter testes *cœlestes* comm. 7. refertur, in nostro textu iterum commemoretur, testibusque, qui in *terra* sunt, adnumeretur, quin *aquæ* & *sanguini* præmittatur. Dignus enim utriusque sacramenti usus ab interno eius testimonio atque obsignatione exsistit. Addimus & hoc, expositionem istam, quam cum GERHARDO plerique ex nostris theologis suo adprobarunt calculo, optime respondere commati præcedenti *sexto*, in quo eadem hæc tria momenta commemorantur. In hocce enim commate *Spiritus* commodissime de Spiritu sancto, *aqua* autem & *sanguis* de sacramento baptismatis & sacræ eucharistiæ accipitur, prout multi intrepretum dudum observarunt. Nulla proinde adparet ratio, cur ab eadem significatione in commate octavo nobis sit discedendum. Aliter tamen visum est b. cancellario MOSHEMIO, qui *per* Spiritum *effecta Spiritus S. post largam illius super apostolos effusionem, die Pentecostali factam, in admirando linguarum dono, propagatione evangelii subita, innumerisque fere miraculis se exserentia; per* aquam, *tanquam symbolum baptismi, sacrum hunc regenerationis fontem, editamque ibidem ab adultis fidei christianæ professionem, per* sanguinem *denique sanguinem martyrum pro cœlesti veritate sponte occumbentium, illoque eandem obsignantium, intelligi* existimat. Vid. eius dissertat. *de testibus in terra testibus §. XX. p. 24.* Verum, quomodo hæc interpretatio cum præcedenti commate sexto, ubi eadem hæc tria, *Spiritus* nimirum *aqua* & *sanguis* conjunguntur, conciliari queant, nos non perspicere, ingenue

ria & sanguine sacrificiorum intelligere & interpretari, quam de sacramentis nov. test. At circumstantiæ textus evidenter ostendunt contrarium, loquitur enim Johannes de tempore nov. test. quod in eo Christus ad nos veniat per aquam & sanguinem. Porro quod apostolus dicit, Christum ad nos venisse, id non significat otiosum quendam adventum, sed quod Christus nobiscum egerit ac veluti transegerit; at per quæ media? per aquam & sanguinem, quæ sunt duo nov. test. sacramenta; additur usus illorum mediorum, quod testentur, Christum servatorem venisse, opus redemtionis perfecisse, ac illa memorialia & media nobiscum agendi reliquisse &c. additur etiam testis tertius videlicet Spiritus sanctus, is enim non solum in ministerio evangelii publice de Christo testatur, sed etiam privatim in corde cujusque vere credentis; si enim Christum per duos illos testes ad nos venientem fide recipimus, ille mox tertium dat testem in corda nostra, qui spiritui testimonium reddit, quod simus filii Dei. Sicut Christus in institutione cœnæ adfirmat, suum sanguinem in cœna datum confirmare ac stabilire illud fœdus suum nobiscum initum: ita Johannes hoc loco adserit, sanguinem testari de Christo & ipsius beneficiis. Quidam ut evidentiam hujus loci subterfugiant, per sanguinem intelligunt Christi passionem. Atqui 1.) Christus proprie & adeurate loquendo non venit ad nos per passionem, per quam cum Patre cœlesti potius egit, offerendo ei se ipsum in sacrificium; sacramenta autem sunt medium illud, per quod Christus nobiscum agit & beneficia suæ passionis ac mortis distribuit. 2.) Passio non magis testatur de Christo, quam Christus de passione: dudum ea ex oculis evanuit, nec est perpetuo in terris, ut testificetur de Christo, interim tamen efficaciam ejus coram Deo esse perpetuam, ac memoriale ejusdem perpetuum in sacra cœna nobis proponi, non negamus. 3.) Per aquam ipsi intelligunt baptismum, quod & rei evidentia manifeste comprobat, ergo per vocem sanguinis alterum nov. test. sacramentum intelligere debent. 4.) Passio Christi est causa meritoria beneficiorum Christi, jam vero sanguis inter testes beneficiorum Christi hoc loco refertur. Quidam per aquam intelligunt sanctificationem, per sanguinem vero justificationem. Atqui a.) talis significatio harum vocum vix occurret in sacris literis. b.) Sensus ille non convenit scopo apostoli; agit enim Johannes de mediis, per quæ Christus ad nos venit seu nobiscum agit, non autem de ipsis beneficiis, quæ veniens adfert. c.) Interna illa beneficia non sunt media testificantia, sed ipsa Christi bona, de quibus per aquam & sanguinem testimonium datur. d.) Renovatio non differt ab inhabitatione Spiritus sancti, quare secundum istorum interpretationem voce *aquae & Spiritus* idem bis diceretur, cum tamen testes illi numero ternario diserte includantur.

nue profitemur. Idem dicendum nobis est de exp sitione b. BENGELII, quæ in eiusdem *gno n. nov. test. p. 1063.* legitur. Ita vero ille: „ Tropum a versu præcedenti ad præsentem „ progressus apostolus adhibet, brevitati ser„ monis opportunum, ut hoc dicat, tria sunt „ genera hominum (v. 9. coll Joan. V. 34.) „ qui ministerio testandi in terra fungantur: „ 1.) illud, in universum, genus testium, „ quod præconio evangelii vacat; & speciatim „ 2.) illud genus testium, quod baptismum „ administrat, ut Joannes baptista & ceteri; „ itemque 3.) illud genus testium, quod pas„ sionem ac mortem domini spectavit & cele„ brat. Est ergo METALEPSIS, eaque gra„ vissima. Ubi α.) per synecdochen numeri, „ pro toto genere testium, unus, qui testetur, „ ponitur, ut si diceretur, *propheta, baptista,* „ *apostolus.* Quamvis enim hæ tres functiones „ sæpe in uno homine poterant concurrere, „ tamen ipsæ erant divisæ: coll. *Eph. IV. 11.* „ eoque commodior est metonymia, de qua „ mox. Gradus trium harum functionum, „ strictius tamen sumto *propheta* vocabulo, „ exstant Matth. XI. 11. β.) per metonymiam „ abstracti, pro iis, qui testantur, tanquam αὐτόπται καὶ ὑπηρέται, ipse *spiritus aqua, san*„ *guis*, memorantur„. Prætermittimus alias aliorum interpretum sententias, quas recensuit atque sub examen vocavit laud. MOSHEMIUS *loc. cit.* ad quem lectores nostros ablegamus.

c.) Denique quod testimonium in terra præstat renovatio ac justificatio? atqui Johannes hic agit de publicis testibus, qui adhuc in terra quotidie coram omnibus testentur. Quidam accipiunt hunc locum de aqua & sanguine, quæ ex latere Christi in cruce pendentis profluxerunt. *Resp.* hæc interpretatio nostræ non repugnat, sed eandem potius confirmat, quia ut passim docent veteres, sanguis & aqua, quæ ex Christi latere profluxerunt, sunt duorum nov. test. sacramentorum baptismi & sacræ cœnæ materia, per quæ colligitur Deo in his terris ecclesia, sicut ex costa, quam Deus ex latere Adæ dormientis acceperat, ædificata est Eva. Vide Chrysostomum, Cyrillum, Theophylactum in cap. XIX. Joh. Ambrosium libr. X. in Luc. c. 105. Augustinum libr. II. de symb. cap. 6. libr XV. de civit. Dei cap. 26. tract, 9. 15. & 120. in Joh. &c. Damascenum libr. IV. orthod. fidei cap. 10. &c.

4.) Sacramenta χαιρικὰ vet. test. confirmarunt divinas promissiones.

§. XC. IV.) Lutherus argumentum ducit ex analogia. Quemadmodum signum roris in vellere confirmavit Gideonem Jud. VI. & umbra horologii retrocedens Ezechiam Esa. XXXVIII. ita quoque sacramenta confirmant divinam promissionem & sunt testimonia divinæ voluntatis. Bellarminus excipit, *haec & similia non esse ad rem, cum miracula non pendeant a verbo, sed ex se vim habeant, ideoque recte adhibeantur ad probandum, Deum aliquid promisisse, sed sacramenta nullam vim habent sine verbo.* Resp. sacramenta signa illa miraculosa non dicimus omni ex parte cum sacramentis convenire, sed tantum in hoc tertio, quod quemadmodum Deus extraordinarie mirabilibus illis signis promissionem suam certis quibusdam hominibus confirmaverit, ita quoque promissionem gratiæ per ordinaria sacramenta omnibus fide ea utentibus confirmet & obsignet. Nota enim esi Deo carnis nostræ infirmitas, quod soli verbo & nudis ejus promissionibus non adquiescamus, sed externa quoque signa velut fidei admicula postulemus, ideo hæredibus promissionis abundantius ostensurus consilii sui immobilitatem, verbo addidit sacramenta in oculos incurrentia, quæ quamvis omnem suam efficaciam habeant ex verbo, tamen præter verbum ritus in oculos incurrentes continent, qua ratione fidem nostram mirifice confirmant. Quod Bellarminus addit, *certissimos nos esse Deum non posse fallere, ideo non indigere signo confirmativo*, id procedit ex inani persuasione, quod fides nostra divinas promissiones respiciens, tam firma ac fortis sit, ut nulla indigeat confirmatione, cujus contrarium cujusque vere pii conscientia testatur. At, inquit Bellarminus: *si quis non credit verbo, is nec signis credit, qui vero credit verbo, non eget signis.* Resp. ex hoc fundamento non solum sacramentorum, sed etiam omnium miraculorum usus everti posset; convenit grato animo potius agnoscere & prædicare, quod ad fidei nostræ confirmationem instituta sint sacramenta, quam his ac similibus argutiis divinæ institutioni obstrepere.

5.) Agnus paschalis fuit confirmatio divinæ promissionis.

§. XCI. V.) Non solum circumcisio dicitur *sigillum justitiae fidei* Rom. IV. 11. sed & de agno paschali dicitur Sap. XVIII. 7. quod patres vet. test. eo vescebantur, ἵν' ἀσφαλῶς εἰδότες, ὧν ἐπίστευσαν ὅρκοις, εὐθυμήσωσιν *ut securi promissionis bono essent animo & salutem justorum praestolarentur, certi* τῶν ἐχθρῶν ὁμοίως καὶ ἀγαθῶν καὶ κινδύνων μεταλήψεσθαι, *eadem similiter cum bona tum mala perferre ac pati.* v. 9. Ergo ritus agni paschalis fuit ipsis confirmatio divinæ promissionis de venturo Messia atque opere spiritualis redemtionis, cujus typus in corporali illa liberatione ex Ægypto proponebatur; hanc promissionem divinitus confirmatam fide intuiti ad quævis mala & pericula subeunda parati erant, sicut & de cœna Dominica agni paschalis antitypo Cyprianus dicit epist. LVI. f. 153. *Gravior nunc & ferocior pugna imminet, ad quam fide incorrupta & vir-*

virtute robusta parare se debent milites Christi considerantes idcirco se quotidie calicem sanguinis Christi bibere, ut possint & ipsi propter Christum sanguinem fundere. Quo pertinet etiam hæc collatio: quemadmodum pars utraque confœderatorum ad confirmationem pacti mutuo initi de eadem victima fœderali participat: ita quoque Christus inter Deum & nos fœdus sanctissimum sanciens, corpus & sanguinem suum non modo Deo Patri in ara crucis obtulit, sed etiam in cœna manducandum & bibendum nobis præbet. Damascenus ex veteribus sacram cœnam vocat ἀῤῥαβῶνα τῆς μελλούσης ζωῆς ἢ βασιλείας &c.

§. XCII. Patribus usitatum est sacramenta vocare *signacula* & *figilla*. Tertullianus lib. de pœnit. baptismum vocat *fidei obsignationem* (*). Basilius lib. III. contra Eunom. fol. 678. ἔστι τὸ βάπτισμα σφραγὶς τῆς πίστεως, *Baptismus est sigillum fidei, fides vero confessio Deitatis. Credere enim prius oportet, deinde baptismo obsignari* (**). Augustinus de catech. rudib. cap. 26. *Sacramenta sunt visibilia rerum divinarum signacula.* Lib. IV. de baptismo cap. 24. *Circumcisio est signaculum justitiae fidei.* Neque id diffitetur Bellarminus, excipit autem, *patres nequaquam hoc velle, quod sacramenta sint signacula divinarum promissionum, sed aliquo horum trium modorum loqui de signaculis.* 1.) *Signacula vocant Sacramenta, quia obsignant fideles & tanquam nota quadam eos separant ab iis, qui non sunt de grege vel de exercitu Domini.* Resp. aliud est nota & signum, quo fideles ab infidelibus distinguuntur, aliud signaculum fidei & promissionis divinæ in ipsis fidelibus. Non negamus secundarium hunc esse Sacramentorum finem, quod sint notæ confessionis ac notæ atque tesseræ ecclesiæ, quam distinguunt ab aliis quibusvis cœtibus, manet interim principalis ille finis sacramentorum, quod sint divinarum promissionum & fidei signacula. Recognoscat Bellarminus sua verba lib. I. de sacram. cap. 15. §. Hæc sententia. *Etsi* (inquit) *sacramenta illum usum habeant, quod distinguunt religionem veram a quibusdam falsis, tamen non est hic solus vel praecipuus sacramentorum usus.* 2.) *Vocant sacramenta signacula, quia claudunt intra se rem sacram, hoc est, invisibilem gratiam, id enim, quod clauditur, obsignari solet ut* Apoc. V. *liber signatus sigillis septem.* Resp. generalis illa mysteriorum ratio, quod rem sacram intra se clausam & opertam habeant, non opponenda est fini principali & primario sacramentorum, ideo enim sacramenta sunt divinæ gratiæ sigilla, quia

Dicta Patrum.

(*) Idem *Tertullianus* baptismum frequenter adpellat *signaculum fidei*, speciatim libr. *de spectacul. cap. IV.* & *XXIV.* nosque hoc *corporis signaculo a Judæis* distingui adserit, quoniam eorum signaculum circumcisio, nostrum autem baptismus sit, qui nos a Judæis & gentilibus separatos ad dominium Christi possessionemque pertinere ostendat. Alii ex patribus baptismum vocant *sigillum Spiritus*, quia unusquisque, qui eundem digne recipit, una cum externo aquæ elemento primitias Spiritus accipiat; secundum illud CHRYSOSTOMI: *quemadmodum nota quædam militibus, ita fidelibus quoque spiritus imponitur: quo fit, ut si ordinem deseruerit, omnibus perspicuus fias, Judæi enim signi loco circumcisionem habebant: nos autem arrham spiritus.* Vid. eiusdem *homil. III. in 2 Corinth. fin.*

(**) Idem de Spiritu sancto c. 12. *Fides & baptisma duo salutis modi sunt inter se cohærentes & inseparabiles; fides enim perficitur per baptismum: baptismus vero fundatur per fidem, & per eadem nomina utraque res impletur. Sicut enim credimus in Patrem & Filium & Spiritum sanctum: sic etiam baptizamur in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti. Et præcedit quidem confessio ad salutem inducens, consequitur autem baptismo obsignans nostram confessionem ac pactum.* Bellarminus resp. *sigillum & obsignationem fidei idem esse ac publicam adprobationem fidei ejus, qui baptizatur.* Sed græca verba Basilii sunt satis manifesta: ἐπακολουθεῖ τὸ βάπτισμα ἐπιφραγίζον ἡμῶν τὴν συγκατάθεσιν. Jam vero συγκατάθεσις non est nuda confessio sed *pactum*, ut Erasmus & Cornarius verterunt. Idem in exhort. ad bapt. vocat *sigillum* & *symbolum mysticum.* &c. GERHARDUS.

quia eandem non solum offerunt & sano sensu clausam habent, sed etiam nobis obsignant & confirmant. Usus sigillorum non solum is est, quod literæ illis claudantur, ne ab aliis legantur, sed præcipue etiam iste, quod ea quæ in literis continentur, obsignent & confirment, præsertim si patentibus, uti vocant, literis adpendantur. Nec tam priori, quam posteriori respectu sacramenta dicuntur sigilla. 3.) *Vocant baptismum sigillum atque obsignationem fidei, quia baptismus est publica adprobatio & testificatio fidei ejus, qui baptizatur.* Resp. finis baptismi secundarius & minus principalis non debet opponi primario & principali. Est omnino baptismus nota professionis fidei respectu hominum, interim etiam *est interrogatio sive stipulatio bonae conscientiae erga Deum:* 1 Petr. III. 21. est sigillum divinarum promissionum, quæ ex vi relationis fidem nostram requirunt; proinde baptismus & sacramenta reliqua sunt obsignationes fidei nostræ & Dei; Dei, ut promittentis & exhibentis: fidei nostræ, ut adsentientis & fiducialiter adprehendentis. 4.) *Denique vocari potest baptismus sigillum fidei, quia perficit & absolvit quodammodo hominem fidelem.* Resp. ad perfectionem hominis fidelis etiam hoc pertinet, ut habeat divinarum promissionum indubitatum sigillum ac testimonium, ac proinde in exceptionibus hisce perpetuus est elenchus oppositorum. Recognoscat Bellarminus sua verba lib. II. de sacram. cap. 8. rat. 5. *Sacramenta instituta sunt, ut nos certos reddant remissionis peccatorum & gratiae Dei. Ergo non solum operantur objective repraesentando, sed efficiendo re ipsa, quod significant. Antecedens admittitur ab omnibus, sed maxime ab adversariis. Catholici enim docent, ex sacramentis gigni in nobis moralem quandam certitudinem remissionis peccatorum, non tamen infallibilem: at adversarii volunt absolutam certitudinem gigni ex sacramentis.* Atqui si sacramenta instituta sunt, ut nos certos reddant de remissione peccatorum & gratia Dei, utique erunt divinarum promissionum & fidei nostræ signacula.

§. XCIII. Videamus argumenta, quibus Bellarminus lib. I. de sacram. cap. 14. contra Chemnitium evincere conatur, sacramenta non esse sigilla promissionem gratiæ obsignantia. 1.) *Si sacramenta confirmarent promissiones Dei instar miraculi vel sigilli, essent notiora & efficaciora ad fidem, quam ipsa Dei verba. At nihil fingi potest majus & efficacius verbo: atque experientia docet, facilius intelligi, si quid verbo dicatur, quam si nutu significetur. Quid autem sunt sacramenta, si cum verbis comparentur, nisi nutus quidam.* Resp. argumentum hoc procedit ex falsa hypothesi, quæ sacramentum pro externo tantum elemento accipit: atqui requiritur quidem elementum externum ad quodlibet sacramentum, sed oportet ut etiam accedat verbum, juxta celebre illud Augustini tract. LXXX. in Joh. *Accedat verbum ad elementum, & fit sacramentum,* unde Lutherus in qq. catecheticis: *Aqua simplex non est baptismus, sed verbum Dei cum aqua & aqua cum verbo baptismum constituunt;* quod si hanc hypothesin probe tenemus, facile adparet, sacramenta esse certo respectu notiora & efficaciora nudo ac simplice verbo. Notiora sunt, quia non solum aurium sensui sese ingerunt, sed etiam signa visibilia in oculos incurrentia addunt: efficaciora sunt, quia per ea fit adplicatio gratiæ unicuique in individuo, sicque fides nostra usu sacramentorum non leviter confirmatur & erigitur. Intelligenda autem illa efficacia respectu nostri. Quamvis enim promissiones Dei in verbo evangelii propositæ sint certissimæ, tamen ut a nobis recipiuntur, respectu nostræ imbecillitatis, non ita certo acceptantur, nisi testimonio sacramentorum confirmentur. At, inquit Bellarminus, *cum sacramenta non sciantur esse Dei sigilla, nisi quia scriptura hoc dicit, si creditur verbo sine sacramentis, quorsum sacramenta? si non creditur, certe nec sacramenta creduntur esse sacramenta, proinde nihil operantur.* Resp. opponuntur ea quæ sunt subordinata. Verbum

Argumenta Bellarmini, quod sacramenta non sint sigilla promissionum. 1.) Essent efficaciora ad fidem, quam ipsa Dei verba.

Dei

Dei nos instruit de essentia & fructu sacramentorum, nihilominus sacramenta obsignant promissiones verbi, cujus ratio pendet ex ritibus visibilibus verbo additis & ex speciali sacramentorum adplicatione. Quamvis enim generalis illa fides de veritate verbi divini omnino requiratur ad salutarem usum sacramentorum, ex eo tamen inferri nequit, specialem fidem de remissione peccatorum & gratia Dei non confirmari usu sacramentorum, cum in illis proponatur nobis verbum visibili ritu quasi vestitum, cumque in specie ad nos fiat adplicatio eorum, quæ in genere verbum Dei offert ac promittit. Mylius in explicat. Augustanæ confess. art. XIII. de usu sacr. p. 183. *Aliud sunt fidei initia, aliud progressus ejusdem: aliud primitiae, aliud incrementa & robur ejusdem. Iam si, ut Chrysostomus loquitur, angeli essemus, quibus vel praeter verbum nullo signo opus esset, vel quorum fides nullis adversitatum aut infirmitatum quassaretur procellis, ex verbo utraque simul adquirerentur. Nunc & sensuum adminiculis in hac vita mens nostra vehementer indiget, & carnis infirmitatibus fides nostra atque adflictionum procellis magnopere quatitur, & privatae atque ad individuum personae pertinentis gratiae cura non raro angitur: tum ergo primitias quidem fidei homo retinet, incrementa autem quaerit ex usu sacramenti. Accedit ergo hac ratione ad usum sacramenti fides, sed languidior, infirmior, consternatior: ibidem vero alitur, ut fiat confirmatior & vegetior.* II.) *Nusquam in propria institutionis sede sacramenta dicuntur testimonia promissionum, sed ubique describuntur ut instrumenta justificationis.* Resp. utrumque verum est, sacramenta esse efficacia media remissionis peccatorum justificationis, salutis &c. eademque esse sigilla divinarum promissionum, repetimus igitur argumenta superius pro confirmatione nostræ sententiæ in medium adlata. Donatio Spiritus sancti certe medium est, per quod divina beneficia nobis contingunt, nihilo tamen minus Spiritus sanctus dicitur *arrha & pignus nostrae haereditatis:* 2 Cor. I. 22. Eph. I. 14. dicimur *obsignari Spiritu sancto.* 2 Cor. I. 21, Eph. IV. 30. III.) *Si sacramenta essent solum testimonia promissionis & gratiae, vel supervacanea vel certe parum necessaria essent. Nam habemus alia testimonia longe efficaciora, siquidem bona opera sunt testimonia adeptae justitiae longe meliora, quam ablutio aquae vel sumtio eucharistiae.* Resp. nequaquam dicimus esse hunc unicum sacramentorum finem, quod sint promissionum divinarum sigilla & testimonia, sed conjungimus finem alterum principalem, quod sint media divinam gratiam, remissionem peccatorum & salutem æternam exhibentia, conferentia & adplicantia fide scilicet ea utentibus. Ex bonis operibus testimonium fidei & internæ renovationis a *posteriori* peti posse, non negamus, sed unum testimonii genus ex parte nostra non excludit alterum, quod ex institutione Dei est promissionum divinarum signaculum & fidei nostræ confirmandæ medium a *priori*. Quod si nullum nisi ex operibus fidei justificantis supereset testimonium & confirmandæ illius medium, quid fiet in gravissimis illis tentationibus, quibus vere pii ut plurimum sunt obnoxii? De quibus superciliolo illi hominum generi propriæ justitiæ persuasione turgido parum constat, in illis anima hominis tentati non invenit bonorum operum testimonium, ibi vero deducendus homo tentatus ad promissiones evangelicas in verbo oblatas & sacramentis velut sigillis confirmatas, ut ex desperationis barathro eluctetur. IV.) *Si sacramenta solum essent testimonia promissionum ad excitandam fidem instituta, frustra baptizarentur infantes & amentes, quos certum est non posse actu credere.* Resp. de fide infantum suus erit dicendi locus, hac vice repetimus, sacramenta non esse solum testimonia divinarum promissionum *objectiva* repræsentatione fidem excitantia, (quam sententiam Bellarminus nobis tri-

2.) *Sacramenta nusquam in propria institutionis sede dicuntur testimonia promissionum.*

3.) *Sequeretur, quod sint supervacanea vel parum necessaria.*

4.) *Frustra baptizarentur infantes & amentes.*

tribuit) sed etiam efficacia & salutaria media, per quæ Spiritus sanctus fidem in cordibus operatur, & divinam gratiam offert ac credentibus vere adplicat & confert.

5.) Sæpenumero essent falsa testimonia.

V.) *Si sacramenta essent testimonia gratiae, quae in particulari alicui confertur, saepenumero falsa essent, nimirum cum sacramentum ministratur homini, qui fingit se credere, cum revera non credat.* Resp. *Hominum incredulitas Dei veritatem & fidem non evertit.* Rom. III. 3. *Si enim non credimus, ille fidelis permanet, se ipsum negare non potest.* 2 Tim. II. 13. Proinde hominis incredulitas & hypocrisis integritati sacramentorum nihil quidquam derogat, atque inde est, quod illi, qui in impœnitentia & hypocrisi sua baptizantur, si postea convertuntur, novo non indigeant baptismo, nimirum, quia baptismus non desinit esse integer & verus, si vel maxime per hominum impœnitentiam & incredulitatem salutaris ejus fructus impediatur. Hujus responsionis veritatem ipse Bellarminus agnoscere cogitur. Disputat enim, sacramenta nov. test. conferre gratiam ex opere operato; interim tamen negare non potest, multos uti sacramentis, qui tamen non fiunt actu participes illius gratiæ, imo ad judicium suum sacramentis uti: agnoscat igitur, sacramenta non desinere esse, quod sunt, quamvis hominum impœnitentia & incredulitas salutarem eorum efficaciam impediant. Hinc facile judicari potest, quid statuendum sit de eo, quod Bellarminus hoc loco disputat, *sacramenta esse ex nostra hypothesi absoluta non autem conditionata gratiae testimonia.* Sacramenta in sese ac respectu *Dei* offerentis semper sunt media & testimonia gratiæ, sive homo credat, sive non credat; sed respectu *nostri* non sunt media & testimonia gratiæ, nisi accedat fides oblata in verbo & sacramentis bona adprehendens, id est, sacramenta sine fide sunt vera & integra, non autem salutaria, sunt & manent, quod dicuntur, nequaquam vero prosunt.

Secundarii ac minus principales fines sacramentorum.

§. XCIV. Atque hæc dicta sint de *principali* ac *primario* sacramentorum fine, eodemque gemino, quod scilicet sint organa, media & ὀχήματα, per quæ Deus offert, exhibet & credentibus adplicat promissionem evangelii propriam de remissione peccatorum, justitia & vita æterna: & quod sint signacula & sigilla divinæ gratiæ confirmandæ in nobis fidei ergo instituta. *Secundarii & minus principales* sacramentorum fines (*) enumerari possunt complures, utpote, 1.) quod sint symbola confessionis, notæ ac tesseræ ecclesiæ, quibus populus Dei ab aliis cœtibus distinguitur. Sicut Deus se ipsum ab idolis gentilium distinguit, ita etiam ecclesiam suam a cœtibus idololatricis vult esse distinctam. Sicut milites tesseris & oves ex notis impressis dignoscuntur: ita Deus ecclesiam certis notis voluit esse insignitam. 2.) Quod sint nervi publicorum congressuum, ut enim prædicatio verbi, ita quoque administratio sacramentorum est pars publici ministerii, ideoque non nisi in casu necessitatis privatim peragi debet. Referendum huc, quod Augustinus libr. XIX. contra Faustum cap. 14. scribit, *homines in nullum unquam religionis nomen absque sacramentis convenisse.* 3.) Quod sint velut oppignorationes, quibus Deo ad fidem & obedientiam adstringimur. 4.) Quod sint typi ac simulacra virtutum præcipue dilectionis. Sic baptismus significat mortificationem veteris Adami & resurrectionem novi hominis Rom. VI. 3. Sacra Domini cœna est symbolum concordiæ, *unum enim*

(*) Finis sacramenti minus principalis in genere est quadruplex: 1.) *discriminans.* Sacramenta namque sunt etiam symbola confessionis, notæ & tesseræ ecclesiæ. 2.) *Disciplinam conservans.* Sacramenta sunt publicorum congressuum nervi. 3.) *Obligans.* Sacramentis obligamur Deo ad fidem & obedientiam. 4.) *Informans.* Sacramenta sunt typi & simulacra virtutum; baptismus mortificationis veteris Adami: Rom. VI. 3. eucharistia mutuæ dilectionis. 1 Cor. X. 17. GERHARDUS.

enim corpus sumus, qui de uno pane participamus. 1 Cor. X. 17. &c. Lombardus libr. IV. sent. dist. 1. lit. c. sacramenta dicit esse instituta *propter humiliationem, eruditionem & exercitationem. Propter humiliationem quidem, ut dum homo in sensibilibus rebus, quae natura infra ipsum sunt, ex praecepto creatoris se reverendo subjicit, ex hac humilitate & obedientia Deo magis placeat & apud eum mereatur: cujus imperio salutem quaerit in inferioribus se, etsi non ab illis, sed per illa a Deo. Propter eruditionem etiam instituta sunt, ut per id, quod foris in specie visibili cernitur, ad invisibilem virtutem, quae intus est, cognoscendam, mens eruditur. Homo enim, qui ante peccatum sine medio Deum videbat, per peccatum adeo hebetatus est, ut nequaquam divina queat capere nisi humanis exercitatus. Propter exercitationem similiter instituta sunt, quia cum homo otiosus esse non possit, proponitur ei utilis & salubris exercitatio in sacramentis, qua vanam & noxiam declinet occupationem &c.* Quibus similia ex Thoma & Bonaventura paulo post proferemus. (Atqui non propter humilitatis exercitium, sed propter fidei confirmationem potissimum institutа sunt sacramenta, cujus finis utpote principalis mentio non erat omittenda.) Sed haec omnia ex speciali cujusque sacramenti explicatione petenda & illustranda sunt.

An sacramenta quaedam imprimant characterem.

§. XCV. Ad *generales* sacramentorum fines referunt Scholastici, quod quaedam sacramenta imprimant animae characterem, quem nos nec scripturae testimoniis nec rationibus evidentibus probari posse dicimus. Quamvis enim 1.) non negemus, baptismum a sacra coena etiam per hoc adjunctum distingui, quod ille semel tantum, haec autem saepius eidem homini ministretur, tamen causam hujus rei non quaerimus in tali quodam charactere, qualem Pontificii statuunt, sed in divina institutione ac propria horum sacramentorum natura atque fine. 2.) Quamvis etiam non negemus, internam Christi gratiam, quae signum aliquod spirituale & character animae impressus sano sensu dici possit, per sacramenta fidelibus conferri & obsignari, tamen non magis ex uno, quam ex alio quovis sacramento, energiam seu qualitatem illam spiritualem proficisci existimamus. Placet igitur nobis illud Bielis libr. IV. sent. dist. 6. q. 2. *Nomen character non est multum usitatum in scriptura nec apud originales scriptores*; ex quo postea format hanc conclusionem, *characterem esse ponendum, nec ratio necessaria demonstrat, nec evidens auctoritas probat. Omnes namque auctoritates ex Dionysio, Augustino, Damasceno, Magistro* (Lombardo) *adductae vere & magis pertinenter ad mentem ponentium exponuntur de baptismatis sacramento aut forma sacramentali, quam de aliquo realiter animae impresso.* Item: *illud, quod solum dependet ex voluntate divina contingenter & libere causante, non potest probari ratione naturali esse vel non esse nisi sola experientia, nulla autem experientia probat characterem esse, quia omnia, quae illi attribuuntur, aeque solvuntur sine charactere, sicut cum charactere. Item omnia illa inveniuntur in eucharistia & circumcisione.* Huc referenda sunt ea, quae Bellarminus libr. II. de sacram. cap. 19. propos. 2. ex Durando scribit: *Durandus* (ait) *docet characterem esse ens rationis, id est, respectum advenientem ex deputatione ad certum officium, qualis est relatio in doctoribus, praetoribus &c. quae sententia vix distinguitur ab haeresi hujus temporis &c. Haeretici enim non negant, quin sit aliqua rationis relatio in ministris, quae non fit in aliis, qui non sunt deputati ad ministrandum.* Scotus in libr. IV. sent. dist. 6. q. 9. agnoscit *de charactere in sacris literis nulla exstare testimonia*, interim tamen ob ecclesiae auctoritatem credendum putat.

Sententia Scholasticorum de charactere.

§. XCVI. Caeterum de charactere sic disputant Scholastici.

ſtici (*). 1.) Quod ſit ſpiritualis quædam qualitas animæ. 2.) Quod in tribus tantum ſacramentis imprimatur, videlicet in *baptiſmo*, *confirmatione* & *ordine*; rationem addunt hanc, quia

(*) Scholaſticorum de charactere indelebili qui noſſe avet certamina, adeat ex eccleſiæ Romanæ doctoribus JO. MORINUM *de ſacris eccleſiæ ordinationibus part. III. exerc. III. fol. 25.* atque HONORAT. TOURNELY, in *prælectionibus theolog.* ſæpius iam a nobis excitatis, *tom. III. p. 53. ſeqq.* edit. Colon. Conferri merentur ex noſtræ eccleſiæ theologis GERHARDUS in *confeſſ. cathol. p. 1097. 1098.* ex Reformatis DANIEL CHAMIERVS in *panſtratia catholica tom. IV. f. 47.* & JO. HENR. HEIDEGGERUS, in *tumulo concilii Tridentini tom. I. p. 601. ſeqq.* itemque ex Anglis JOSEPH. BINGHAMUS in *hiſtoria ſcholaſtica baptiſmi laicorum, part. II. cap. VI. §. V. p. 55.* Diſcuſſæ equidem fuerunt iſtæ Scholaſticorum controverſiæ a patribus Tridentinis, multumque tum temporis fuit diſputatum tum de eſſentia, tum de ſubjecto proprio characteris indelebilis, referente SARPIO in *hiſt.* huius *concilii libr. II. & VII.* nec tamen de utroque hocce momento quidquam fuit deciſum a patribus Tridentinis, ſed anathema duntaxat evibratum in eos, qui illepidum illud de charactere indelebili commentum inficiantur. Ita enim habet *canon IX.* concilii Tridentini *ſeſſ. VII. Siquis dixerit, in tribus ſacramentis, baptiſmo, confirmatione & ordine non imprimi characterem in anima, h. e. ſignum quoddam ſpirituale & indelebile, unde ea iterari non poſſunt, anathema ſit.* Add. *ſeſſ. XXIII. can. 4.* Definitio vero huius characteris, quam communiter tradere ſolent Romanenſes, ita ſeſe habet: *Character indelebilis eſt qualitas* ABSOLUTA, *diſpoſitiva, configurativa* (ſcil. cum Chriſto, non tamen unitiva cum eo, nec externe, nec interne) *diſtinctiva, ſubjectata in ſola anima & indelebilis, utpote quæ etiam in damnatis in inferno maneat.* Licet vero ſint ex doctorum ſcholaſticorum grege nonnulli, qui mentem ſuam alia exponant ratione, atque in *externa* duntaxat *denominatione* characterem iſtum indelebilem ponant, veluti SCOTUS, DURANDUS, OCCAMUS, aliique, quos ex recentioribus Romanenſibus JCtis ſecutus eſt ZEGERUS BERNHARDUS VAN ESPEN, iure conſultus Lovanienſis, in *iure eccleſiaſt. univerſo part. I. tit. II. cap. I. §. XI.* Plerique tamen in ABSOLUTAM QUALITATEM illum transformant, vel primæ, vel ſecundæ, vel tertiæ, vel quartæ vel incognitæ plane & novæ ſpeciei, uti THOMAS DE AQUINO, BONAVENTURA, cardinalis BELLARMINUS, aliique, quos GERHARDUS noſter cæterique auctores ſupra excitati nominarunt. Tenebras quoque quatiunt doctores ſcholaſtici, quando vel eſſentiæ, vel potentiæ animæ, vel intellectui, vel voluntati characterem hunc imprimi arbitrantur. Quin & in effectibus characteris huius ſignandis plurimum diſcrepant, cauſſamque ſuam iugulant ipſi. Ad originem huius dogmatis quod attinet, ea neque e ſanctioribus litteris, neque ex traditione antiquiore poteſt derivari. Adlegatur quidem ad ſententiam Romanenſium ſtabiliendam locus CYRILLI Hieroſolymitani in eiusdem *procatacheſi* §. *XVI.* quo baptiſmus dicitur σφραγὶς ἁγία ἀκατάλυτος, *ſigillum ſanctum indiſſolubile, quo ſignetur anima.* Verum *ſigillum*, ſive ſignaculum, de quo CYRILLUS heic loquitur, cum *charactere indelebili*, quem eccleſiæ Romanæ doctores fingunt, confundi neutiquam debet. *Signaculi* enim ſive *ſigilli* nomen tribuitur baptiſmo, non quod diverſi quid a gratia regenerante vel ſanctificante imprimat, ſed quod in ipſa baptiſmi natura fœdus inter Deum hominesque ictum continetur. Provocari quoque ſolet ad INNOCENTIUM *III.* eccleſiæ Rom. præſulem, qui in *epiſt. ad archiepiſc. Arelat.* citata *c. 3. de baptiſmo & eius effectu*, huius characteris mentionem fecerit. Aſt loquitur is tantum de charactere baptiſmi externo, quo in familiam Chriſti receptus ad chriſtianiſmum externo hocce ſacramento initiatur, atque ad Judæis æque ac gentilibus diſcernitur. De charactere vero *indelebili*, qui in baptiſmo imprimatur, altum ſilet INNOCENTIVS. Silent quoque de eodem GRATIANUS & PETRUS LOMBARDUS, poſt quorum demum tempora doctores ſcholaſtici, novas de ſacramentis ſubtilitates tradituri, eundem confinxerunt. Horum deinceps veſtigia ſecuti ſunt patres tum concilii Florentini, ſeculo XV. ab EUGENIO IV. convocati, tum Tridentini, ſeculo XVI. celebrati, de quo iam ſupra diximus. Verba concilii Florentini ita ſe habent: *Tria ſunt ſacramenta, baptiſmus, confirmatio & ordo, quæ characterem, id eſt, ſpirituale quoddam ſignum a cæteris diſtinctivum imprimunt in anima indelebile. Unde in eadem perſona non iterantur.* Vid. decretum EUGENII IV. *concil. tom. XVIII.* edit. Venet. *col. 547.* Exploſerunt vero hocce commentum

quia character est quædam spiritualis potestas ad agendum aliquid secundum certum statum, jam vero saltem tria illa sacramenta ponunt hominem ad certum statum, ad aliquod spirituale exercitium. 3.) Quod detur ad *significandum*, cum sit signum sacramentale; ad *disponendum*, quia disponit ad gratiam gratum facientem; ad *adsimilandum*, quia configurat nos Christo; & ad *distinguendum*, quia ab aliis hominem distinguit. 4.) Quod character ille sit indelebilis. Dissentiunt autem a.) de *quidditate* characteris. Alexander Alensis libr. IV. sent. dist. 6. varias opiniones recitat, ipse eam amplectitur, quod sit qualitas absoluta, quem sequuntur Thomas & Bonaventura. Monet autem Thomas part. III. q. 63. art. 2. quosdam posuisse, quod character sit in quarta specie qualitatis, quosdam, quod sit in prima. Plures opiniones recenset Bonaventura, sic enim scribit libr. IV. sent. dist. 6. q. 1. *Dixerunt aliqui, quod characterisatio non est aliud, quam consignatio, & character idem est quod signum, & hoc signum nihil addit supra potentias animae, quod sit quiddam absolutum, sicut nec est signatio in circulo, unde est pura relatio;* (intelligit autem Bonaventura Durandum, qui in libr. IV. sent. dist. 4. q. 1. dicit, *character non est aliquid reale distinctum ab anima, sed solus rationis respectus.* Scotus vult esse *relationem realem*) *sed illud non potest stare, quia character dicit aliquam adsimilationem & configurationem ad Christum, sed illa adsimilatio fundatur super qualitatem &c. Propterea dixerunt aliqui, quod etsi character dicat relationem, dicat nihilominus qualitatem aliquam, super quam fundatur, ideo posuerunt characterem in secunda specie qualitatis. Sed illud non potest stare, quia ista est naturalis potentia vel impotentia, quae consequitur naturam. Praeterea alii dixerunt, quod character non tantum sit ad disponendum, sed etiam ad distinguendum, ideoque sit passibilis quaedam qualitas in tertia specie qualitatis. Sed illud non potest stare, quia non dicitur passibilis qualitas, quae infert passionem sensui interiori vel intellectui. Alii dixerunt, quod character importet quandam configurationem, ideoque sit in quarta specie qualitatis, quae est forma, & circa hoc aliquid constans est figura. Sed istud non videtur posse stare, quia configuratio in spiritualibus non est similis terminorum clausioni, sed est similitudinis impressio. Alii ergo dixerunt, quod non sit in specie quadam qualitatis, sed qualitas infusa. Sed hoc videtur quaerere fugam &c. Dicendum igitur, quod character sit habitus, non quidem proprie, prout distinguitur contra dispositionem, sed communiter prout utrumque comprehendit, scilicet omnem qualitatem animae disponentem sive facile mobilem sive difficile, sive perfectam sive imperfectam. Character enim quia est perpetuus, ideo est habitus; quia non perficit, sed disponit ad ulteriorem perfectionem gratiae, ideo est dispositio.* Hæc omnia Bonaventura; quibus non obstantibus disputat Biel loco cit. *aeque probabiliter defendi posse, quod character sit relatio quaedam, quam quod sit absoluta quaedam qualitas.* b.) Dissentiunt etiam de *subjecto* characteris. Quidam enim dixerunt, quod character sit in tota anima, quidam quod in cognitiva propter rationem signandi, quidam quod sit in voluntate, quia disponit ad caritatem, quidam quod in tota imagine propter rationem configurandi, quod amplectitur Bonaventura dicto loco quæst. 3. Sed Thomas part. III. q. 63. art. 4. contra statuit, *subjectum recipiens characteris non esse animae potentiam, sed ejus essentiam.* c.) De *causis* excogitati characteris. Biel libr. IV. sent. dist. 6. q. 2. art. 3. *Quod non imprimatur character, nisi per sacramentum sensibile, ejus finalis ratio non est nisi institutio divina,*

tum non tantum theologi protestantes, speciatim HÜLSEMANNUS in *manuali confess. August. p. 302, seqq. 535. seqq.* DANNHAUERUS in *hodomoria spiritus papaei; tom. II. p. 500. seq.* aliique complures; sed cumprimis etiam iure consulti nostri, iique doctissimi, ZIEGLERUS in *not. ad* LANCELLOTTUM *p. 611, 612.* THOMASIUS *ad cundem loc. cit.* BOEHMERUS in *iure eccles. protestantium libr. I. tit. XVI. §. 3. seqq. p. 501. seqq.* atque ECKHARDUS in SCHILTERUM *p. 890, 902, 1535.*

sed unde illa institutio cognoscatur seu revelata sit, non est certum, sicut omnia de charactere dicta magna ex parte voluntaria sunt & modica ratione fulcita. Thomas igitur part. III. q. 63. art. 1. producit hanc rationem: *sacramenta novae legis ordinantur ad remedium contra peccata, deinde ad perficiendam animam in his, quae pertinent ad cultum Dei, quicunque autem ad aliquid certum deputatur, consuevit ad illud consignari, sicut milites olim corporalibus characteribus insigniri solebant, jam vero homines per sacramenta deputantur ad aliquid spirituale.* Scotus hanc excogitavit rationem: *Congruum est ad formam perfectam supernaturalem ponere aliquam dispositionem naturalem ex parte subjecti recipientis, jam vero gratia est forma supernaturalis perfecta sufficiens ad salutem. Sed* (inquit Biel) *congruitas haec etiam locum habet in sacramento poenitentiae.* Alii dicunt: *Congruum est, Deum non instituisse sacramenta sua vana, praesertim in nova lege, ergo congruit, quod semper sacramenta sua habent aliquem effectum in suscipiente, sed non semper habent gratiam, ergo alium, scilicet impressionem characteris.* Sed (inquit Biel) *ista congruitas habet locum in omni sacramento.* Alii dicunt, congruum esse, ut receptus in familiam Christi distinguatur a non recepto per aliquid intrinsecum permanens in eo, quia licet Christus posset distinguere, tamen perfectior est distinctio in se & comparatione ad omnem ecclesiam militantem & triumphantem. *Atqui Christus* (inquit Biel) *non indiget charactere isto, quia sine eo cognoscit baptizatum, neque ecclesia, quia est invisibilis.* Auctoritas aliqua de charactere habetur c. Majores extr. de baptismo. *Illa sola* (inquit Biel) *aliquid facit, licet posset exponi, quod per characterem intelligatur ipsum sacramentum.* Postea recte disputat, initerabilitatis sacramentorum causam non esse characteris impressionem, sed divinam institutionem, *quia*, inquit, *minus manifestum est characterem esse, quam baptismum iterari non posse, secundum enim ab institutione baptismi fuit certum, primum hodie nondum evidenter est certum. Praeterea qui sacramenta instituit, eo modo instituit, quo voluit, causa autem voluntatis divinae non est inquirenda.* Concludit tandem Biel art. 3. dub. 1. *magis consonare determinationi ecclesiae, quae non potest errare, characterem ponere; esse etiam insuper pro eo aliquas congruentias. Cui non placet haec solutio* (inquit) *quaerat aliam.* Argute! d.) De *effectibus* characteris diversimode scribunt. Alexander Alensis part. IV. q. 19. membr. 2. notat, quod plures sint effectus. Occamus in lib. IV. q. 2. reducit ad *sex, primo est signum gratiae non ex natura, sed ex institutione divina; secundo est signum configurativum Christo, & caeteris characterem habentibus. Christo configurat, quia per ipsum habens characterem adscribitur familiae Christi, etiam configurat Christo per imitationem, quia disponit ad gratiam, in qua est similitudo creaturae ad creatorem sufficiens, licet non perfecte. Tertio distinguit ab aliis rem talem non habentibus; quarto disponit ad gratiam sacramenti, per quod imprimitur; quinto est signum rememorativum sacramenti; sexto est signum obligativum ad observantiam divinae legis.* e.) De *causis*, propter quas character ille sit indelebilis, varie disputant. Alexander Alensis l. de memb. 5. rationem. petit a posteriori, *non deletur ille character virtute creata, quia est forma supernaturalis a Deo solo, neque a Deo, quia nihil donorum suorum tollit nisi per demeritum, sed respectu characteris nullum est demeritum, quia actu mortaliter peccanti imprimitur.* Thomas part. III. q. 63. art. 4. aliam adsignat rationem, *quia character* (inquit) *est quaedam participatio sacerdotii Christi in fidelibus, quod est aeternum.* Bonaventura lib. IV. sent. dist. 6. q. 5. *Communis opinio est, quod character est proprietas indelebilis. Sed in hujus indelebilitatis causa differenter sentiunt diversi. Quidam enim dicunt, quod quia character est in anima secundum substantiam vel essentiam, & ipsa est perpetua & invariabilis, ideo & character. Sed illud supra improbatum. Alii dicunt, quod quia est in anima secundum potentiam cognitivam, quae non subjacet variabili-*

tati

tati ut voluntas, ideo etiam est invariabilis. Sed hoc non valet, quia per ignorantiam expelluntur habitus cognitivi, sed non character. Tertii dicunt, quod sicut ex matrimonii obligatione contrahitur vinculum indissolubile, quamdiu vivitur, ita ex consimili in susceptione sacramentorum, quia ibi est quoddam matrimonium spirituale, ideo character semper durat. Sed quamvis istud dici posset de baptismo, non tamen in aliis sacramentis. Dicendum igitur, quod perpetuitas characteris principaliter sumitur ab ejus conditione & natura, est enim habitus infusus impressus ad distinguendum, cui indirectio vel obliquatio potentiae non repugnat, quare cum character sit proprietas existens in subjecto perpetuo, in quo non potest habere repugnantiam, ideo ejus impressio est perpetua. Hæc illi, rectius dixissent, characterem esse indelebilem, quia nunquam scribitur. f.) Dissentiunt in eo, an circumcisio impresserit characterem. Scotus lib. IV. sent. dist. 6. q. 9. affirmat, addita hac ratione, quia *ita circumcisio erat prima salutis janua in lege Mosaica, sicut baptismus in nova.* Sed Alensis, Thomas, Bonaventura, Paludanus &c. negant (*), quia *circumcisio fuit sacramentum vet. test. cujus sacramenta fuerunt sacramenta carnalia, characterem autem esse signum spirituale.* Item consequens fore, *circumcisum non posse baptizari.* Biel lib. IV. sent. dist. 7. q. 2. art. 3. dub. 5. statuit *utrumque dici posse, cum pro nulla parte sint rationes necessariae, sed tantum persuasivae & debiles, sicut in tota ista materia, de charactere.* g.) Disputant etiam de *personis*, quibus per sacramenta talis character imprimitur. Si enim quæras, an Christo in baptismo sit impressus, id negant, quia *Johannis baptismus non impresserit characterem, & quia Christus ab instanti conceptionis habuerit plenitudinem omnis potestatis.* Si quæras, an Mariæ per baptismum impressus fuerit character, respondent itidem, quod non, *cum baptismus nihil gratiae ei contulerit, quippe quae in conceptione omnem gratiam fuerit consecuta*, quibusdam tamen & inter hos Bieli videtur æque probabile, quod characterem receperit (**).

§. XCVII. Bellarminus lib. II. de sacram. cap. 19. de charactere has format propositiones. *1.) Quod sit signum aliquod spirituale animae in quibusdam sacramentis impressum. 2.) Quod non sit relatio, sed absoluta qualitas. 3.) Quod tria habeat officia; aptum scilicet facere ad cultum divinum, configurare Christo & distinguere ab aliis. 4.) Quod sit in sola anima tanquam in subjecto. 5.) Quod sit indelebilis. 6.) Quod in tribus tantum sacramentis imprimatur; in baptismo scilicet, confirmatione & ordine. 7.) Quod nec circumcisio nec ullum sacramentum veteris legis impresserit characterem in anima. 8.) Quod nullus in Christo character fuerit creatus.* Has propositiones tanquam certas & indubitatas Bellarminus proponit, interim tamen inficiari haud potest, varias, imo etiam contrarias

Bellarmini sententia de charactere.

(*) Horum sententiam veriorem esse censet BELLARMINUS *libr. II. de sacramentis in genere cap. XIX. prop. VII.* Verum, si character id efficit, ut ad cultum Dei apti reddamur, configuremur Christo, qui & ipse fuit circumcisus, atque ab aliis distinguamur, concipi haud potest, qui contra SCOTUM pro THOMA ejusque adfectis BELLARMINUS pronunciaverit, prout recte observat b. cancell. PFAFFIUS in dissertat. theolog. *de charactere indelebili*, Tubing. *MDCCXXIX.* typis exscripta, *p. 8. not. f)*

(**) Statuunt nimirum cœtus Romani doctores, Mariam fuisse baptizatam, licet hocce adsertum nulla traditione historica, sed mera facti probabilitate innitatur. Vid. J. A. SCHMIDII *prolusionem Marianam IV.* §. *sub ipso.* Posito vero illius baptismo, qui tamen cum dogmate de immaculata ejus conceptione, a Romanensibus propugnata, vix consistere potest, impressum quoque eidem fuisse characterem indelebilem, probabile existimat GABRIEL BIEL, supra a GERHARDO excitatus, theologus quondam Tubingensis, ecclesiæ Romanæ sacris addictus. Vid. PFAFFIUM *loc. cit. p. 7, 8. not. q)*

trarias scholasticorum opiniones de illis ipsis haberi, ut ex illis, quæ §. proxime præcedente diximus, intelligi potest. Cap. 20. ex scripturis characterem probare nititur. Protestatur autem, 1.) *non esse mirandum, si non inveniantur tot & tam expressa testimonia de charactere, sicut de gratia, cum gratia sit effectus principalis, character secundarius: cum gratia sit effectus omnium sacramentorum, character aliquorum tantum, ac proinde vera ratio sacramenti possit sine charactere consistere;* (quod probe notari jubemus, si enim veritas & integritas sacramentorum sine charactere consistit, cur de eo magnopere laboramus?) *denique cum notitia gratiae magis sit necessaria, quam characteris.* 2.) *Non deesse quidem loca scripturae, ex quibus posset colligi character, sed tamen adjungendam esse explicationem patrum & ecclesiae,* (hoc est pontificis Romani, ut docet ultima resolutio glorioſi illius nominis.) Ex quo intelligi potest, qualia & quam firma scripturarum testimonia pro adstruendo charactere sint exspectanda. Videamus tamen, quæ sint illa emendicata a scripturis suffragia.

Argumenta pro charactere. 1.) 2 Cor. I. Qui unxit nos Deus & signavit nos &c.

§. XCVIII. Producit, 1.) hæc testimonia 2 Cor. I. 21. *Qui unxit nos Deus & signavit nos & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.* Eph. I. 14. *in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus haereditatis.* Eph. IV. 30. *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemtionis.* Resp. 1.) Quot alembicis opus foret, ut ex hisce dictis talis character, qualem Bellarminus modo descripsit, eliquari possit, cum nec nomen nec res illius characteris in his dictis contineatur? 2.) Repetimus igitur verba Bielis, *characterem esse ponendum, nec ratio necessaria demonstrat, nec evidens auctoritas,* (scripturæ vel patrum) *probat.* 3.) Dicta apostoli in medium adlata differre & perspicue loquuntur de Spiritu sancto, qui datur credentibus, *& facit eos reges & sacerdotes coram Deo.* Apoc. I. 6. Sicut in vet. test. reges & sacerdotes externo oleo consecrabantur, qui a capite Christo in membra corporis ipsius mystici descendit; sicut in vet. test. *unguentum a capite Aaronis descendebat super oram vestimentorum ejus*, Psalm. CXXXIII. 2. qui *est unctio docens nos de omnibus, ut simus* θεοδίδακτοι, Esa. LIV. 13. Joh. VI. 45. 1 Joh. II. 27. sicut prophetæ in vet. test. hunc internum doctorem habebant: quo respectu dicimur ungi Spiritu sancto. Sed & idem *Spiritus dat testimonium spiritui nostro, quod simus filii Dei*, Rom. VIII. 16. & hac ratione obsignat corda nostra, ac certos nos reddit de divina gratia, ut fiducialiter *clamare possimus Abba pater* Gal. IV. 6. quo respectu dicimur *signati Spiritu sancto.* Idem Spiritus est *arrha & pignus haereditatis nostrae*, quemadmodum enim sponsæ arrha sive arrhabo datur, ut de amore sponsi & nuptiis futuris confirmetur: ita quoque Spiritus sanctus in corde piorum testatur de dilectione cœlestis sponsi, a quo olim ad cœlestes nuptias sint introducendi. Apoc. XIX, 7. 4.) Ab hac explicatione non dissentit, quod quidam dicunt, hæc scripturæ testimonia intelligenda esse de obsignatione promissionum, quam Spiritus sanctus in corda fidelium imprimit, ut fides magis magisque confirmetur, quia Spiritus sanctus ea ratione ac modo nos de Dei gratia, υἱοθεσία & salute æterna confirmat, ut promissiones evangelicas, in quibus hæc summa beneficia offeruntur, nobis adplicet, easdemque ad nos in specie pertinere testetur. 5.) Frustra igitur Bellarminus regerit, *Apostolum semper dicere, nos obsignari, non autem promissiones nobis factas:* at subordinata hæc sunt, dum enim promissiones sigillo Spiritus sancti credentibus obsignantur, simul etiam ipse homo credens obsignatur, hoc est, certus redditur de promissionibus divinis, sicut Joh. III. 33. dicitur: *Quia accepit testimonium ejus, signavit, quia Deus verax est*, dum scilicet verbis & promissionibus divinis fidem adhibet. 6.) Ex quibus omnibus manifeste adparet, hæc scripturæ dicta esse a proposita quæstione aliena. Quia de solis credentibus accipienda sunt, ut

per

per se patet, at Bellarminus characterem illum suum imprimi dicit omnibus, qui baptizantur, confirmantur & ordinantur, sive credant sive non credant. Sic enim scribit in hoc capite: *Multi cum charactere damnabuntur, & multi sine charactere salvabuntur. At omnes salvantur, qui signantur Christi cruce, id est, quibus adplicatur meritum crucifixi, cujus figura est signum crucis* &c. 7.) Testimonium illud Spiritus sancti internum, de quo apostolus in his dictis loquitur, fuit etiam in piis veteribus; jam vero negat Bellarminus, sacramenta vet. test. impressisse characterem. 8.) Sed & principium petitur in argumento Bellarmini. Credentes obsignantur Spiritu sancto, id est, Spiritus sanctus effunditur in corda credentium, ac testimonium dat spiritui ipsorum, quod sint filii Dei & hæredes vitæ æternæ. Ergo obsignatio illa fit mediante tali charactere. Atqui probandus erat prius iste character. 9.) Ex nuda adpellatione signi nimis jejuna est concludendi ratio in hoc argumento; quia omnia sacramenta sunt signa, ut Bellarminus concedit, nec tamen omnia imprimunt characterem, docente eodem. 10.) Vox ἀπολυτρώσεως in loco Eph. IV. 30. admodum coacte exponitur de die regenerationis per baptismum, quia apostolus dicit, credentes esse signatos Spiritu sancto usque ad diem redemtionis, id est, Spiritum sanctum esse in ipsis instar sigilli, quo Deus illos confirmet, quod ab omni malo eos tandem liberaturus sit & corpora ipsorum ad beatam immortalitatem resuscitaturus. 11.) Si vel maxime omnia illa, quæ Bellarminus ex his dictis apostolicis exsculpere conatur, per summam liberalitatem concederentur, (scilicet locum 2 Cor. I. accipiendum esse de charactere in confirmatione: textus Eph. I. & IV. de charactere in baptismo impresso) nondum tamen evictus foret ille character; quia in baptismo & confirmatione illum imprimi tantum probaretur; sed quid fiet de ordine, in quo itidem illum imprimi docent?

relinquebat characterem in corpore.

§. XCIX. II.) Producit Bellarminus *figuram & vaticinium vet. test. Circumcisio fuit figura baptismi. At ille relinquebat in corpore quoddam cauterium, quo praefiguratus fuit character in anima baptizati. Vaticinium habetur* Esaj. LXVI 18. *Omnes gentes & linguae venient & videbunt gloriam meam, & ponam in eis signum.* Resp. Si ex circumcisione (figura baptismi) petitur probatio hujus characteris, consequens fuerit, in solo baptismo eum imprimi, aut argumentum probans erat angustius quæstione probanda. 2.) Figuræ nihil probant, nisi ex sensu literali firmum prius propositum sit fundamentum. Recognoscat Bellarminus sua verba libr. III. de verbo Dei cap. 3. *ex solo sensu literali ducuntur firma & apodictica argumenta.* 3.) Per *signum* Esaj. LXVI. fatetur Bellarminus signum crucis intelligi posse, quod in credentibus ponitur, quando per fidem meritum Christi crucifixi eis adplicatur. 4.) Addimus autem locum illum de prædicatione ac divulgatione evangelii in toto orbe rectissime exponi hoc sensu, sicut in portubus ad mare collocatur aliquod conspicuum signum, ad quod nautæ cursum suum dirigunt: ita erigam vexillum evangelii, ut ad illud cursum suum Judæi & gentes dirigere, atque ad portum salutis adpellere possint, quam explicationem confirmant sequentia. *Emittam ex eis, qui salvati fuerint ad gentes in mari &c.* Sic Esaj. XI. 10. *in die illa radix Iesse*, id est, surculus natus ex radice Jesse *stabit in signum populorum*, id est, Christus in evangelio publice propositus erit instar vexilli erecti, ad quod populi certatim confluent. Lyranus accipit de signo crucis, quod adparebit in die judicii, cum in præcedentibus verbis de extremo judicio agatur.

2.) *Circumcisio*

§. C. III.) Bellarminus reprehendit alios papistas, qui huc trahunt figuram agni paschalis Exod. XII. 7. ubi *signantur postes & superliminaria sanguine agni:* item vaticinium Ezech. IX. 4. *Signa Thau in frontibus gementium*, hæc enim loca de

3.) *Exod. XII. Signantur postes.*

de signo crucis rectius exponi dicit. Mirum vero quod omiserit locum omnibus ferme Scholasticis in hac materia πολυθρυλλητον Psalm. IV. 1. *Signatum est super nos lumen vultus tui.* Atqui David loquitur de piis in vet. test. quos charactere illo destitutos fuisse ipsimet Scholastici plerique omnes docent, Hebræa veritas sic habet: *Leva vel extolle super nos lumen vultus tui*, uti etiam Hieronymus vertit, id est, declara erga nos gratiam benevolentiæ tuæ, accende nobis lucem verbi, ut veritatem in tenebris hujus seculi perspiciamus, nec fallacibus terrenæ vitæ bonis adhærescamus &c. Quæ ex patribus cap. 21. Bellarminus producit, ad illa respondemus verbis Bielis: *Omnes auctoritates ex veteribus adductae vere & magis pertinenter ad mentem ponentium exponuntur de baptismatis sacramento aut formæ sacramentali, quam de aliquo realiter animae impresso.* Formetur enim integra definitio characteris, & adplicentur ad eam dicta patrum, tum liquido adparebit, ex vetustioribus scriptoribus parum roboris characteri accedere. *Dicunt, Spiritum sanctum nos obsignare in baptismo, baptismum formare hominem ad alia sacramenta, Deum dare tesseras militantibus, signatos nos esse Dei Spiritu &c.* quæ omnia non inviti recipimus, inde autem nondum potest formari character ille, pro quo Bellarminus pugnat *characteris* nomine. 1.) Quandoque designant ritum ipsum ac formam baptismi. Augustinus de gestis cum Emerito: *Attendo fidem in nomine Patris Filii & Spiritus sancti, iste est character imperatoris mei, de isto charactere militibus suis vel potius comitibus suis, ut hunc imprimerent iis, quos congregabant castris ejus, praecipit dicens: Ite, baptizate* &c. 2.) Quandoque donum & gratiam Spiritus sancti. Ambrosius libr. I. de Spir. S. c. 6. *Spiritu signamur, ut splendorem & imaginem ejus & gratiam tenere possimus, quod est utique spirituale signaculum.* Vide etiam Theodoretum, Primasium, Anshelmum, Theophylactum in 2 Cor. I. Ne ipse quidem Lombardus characteris mentionem facit in tali quidem significatione & sententia, qua usurpatur Scholasticis. Quod enim dicit, eos, qui ab hæreticis servato Christi charactere baptizati sunt, non esse rebaptizandos, intelligit formam verborum baptismi a Christo traditam. Biel ergo dicit, *unam solummodo auctoritatem esse, quae aliquid faciat pro charactere*, quod scilicet Innocentius III. in c. majores extra de bapt. & ejus effect. *de impressione characteris in baptismo loqui videatur, sed & illum ipsum locum dicit posse aliter intelligi, cum quidem etiam glossa ibi tale dicat de charactere.* Addit autem Chemnitius ex auctore isto (Innocentio) colligi posse, quale sit dogma de charactere. Bellarminus regerit, *fuisse unum ex laudatissimis pontificibus:* at qualis fuerit, tamen auctor decretalium exstitit, de quibus jam olim tritum sermone proverbium, quod recitat Duarenus in præfatione de beneficiis & minister. eccles. *Male actum esse cum rebus humanis, cum decretis alae accesserint:* ut interim nil dicamus de eo, quod auctoritatem imperatoriam proculcaverit & variis bellis orbem terrarum concusserit, quæ Bellarmino videntur leviora.

§. CI. Cap. 22. producit Bellarminus agmen rationum, videamus quid illis insit roboris: I.) *Deus cum diligit, diligendo facit bonum & pulcrum infundendo gratiam; & cum vult sibi credi, in se sperari, se diligi, infundit habitum fidei, spei & caritatis.* Igitur eodem modo credibile est, cum Deus aliquem deputat & consecrat ad sacramenta vel danda vel recipienda, vel alia ministeria, quod id non faciat per simplicem deputationem, ut homines facere solent, sed infundendo certas qualitates, quibus illi fiant apti & idonei ad talia officia, vel ministeria, & eas qualitates vocamus characteres. Resp. 1.) Repetimus ex Biele, quod nulla proferri possit ratio necessaria, quæ demonstret imprimi characterem, cum omnia, quæ attribuuntur characteri, æque possint solvi sine charactere, sicut cum charactere. 2.) Quid deceat Deum

Rationes pro charactere.
1.) Deus infundendo certas qualitates ad sacramenta vel officia homines deputat.

Deum facere in sacramentorum dispensatione, discitur ex institutione divina, non ex imaginatione humana. 3.) Per sacramentum pœnitentiæ itidem disponitur homo ad eucharistiam, ergo ex hypothesi hujus argumenti etiam pœnitentiæ sacramento imprimetur talis character. 4.) Dona illa, quæ per salutarem usum sacramentorum Spiritus sanctus distribuit, (quas Bellarminus infusas qualitates vocat) possunt iterum amitti, & per peccata contra conscientiam re ipsa amittuntur, jam vero de charactere suo dicunt, quod sit indelebilis. 5.) Characterem suum vocant signum, signi proprium est signare, at qualitates illæ sunt internæ, quid ergo signant? Recte igitur Biel: *nec Christus indiget charactere isto, quia sine eo cognoscit baptizatum, nec ecclesia, quia est invisibilis.*

2.) *Baptismus etiam sine fide susceptus aliquid sacramentale confert.*

§. CII. II.) *Baptismus confert aliquid sacramentale, etiamsi sine fide detur & percipiatur. Ergo confert aliquem effectum sacramentalem præter gratiam, quæ non datur sine fide.* Resp. 1.) Qui sint veri effectus baptismi, exponitur suo loco; proinde non sequitur: baptismus confert aliquid sacramentale. Ergo imprimit characterem; quidnam enim sit illud sacramentale, discendum est ex scripturis. 2.) Scholastici argumentum formant hoc modo: Congruum est, Deum non instituisse sacramenta sua vana, præsertim in nova lege; ergo congruit, quod sacramenta novæ legis semper habeant aliquem effectum in suscipiente. Jam vero non semper habent gratiam. Ergo alium scilicet characterem. Sed recte respondet Biel, *hanc congruitatem locum habere in omni sacramento, cum tamen tribus tantum sacramentis impressio illius characteris tribuatur.* 3.) At inquit Bellarminus: *non repetitur baptismus etiam sine fide suscipientis administratus, sicut sacramenta reliqua.* Resp. etiam extrema unctio non repetitur denuo, in qua tamen characterem imprimi non concedunt. Veras causas, propter quas baptismus non iteretur, paulo post expediemus.

3.) *Non potest alia dari causa, cur baptismus non sit repetendus.*

§. CIII. III.) *Vera causa, cur baptismus non sit repetendus, non potest dari alia, nisi character.* Resp. Biel recte disputat, causam initerabilitatis non esse characteris impressionem, sed divinam institutionem, *quia*, inquit, *minus manifestum est, charactrem esse, quam baptismum iterari non posse. Secundum enim ab institutione baptismi fuit certum, primum hodie nondum evidenter est certum: præterea qui sacramenta instituit, eodem modo instituit, quo voluit, causa autem voluntatis divinæ non est inquirenda.* Hactenus Biel. Repetimus igitur fundamenta, quæ Chemnitius in exam. can. XI. de baptismo proponit, quibus probat, iterationem baptismi non esse licitam.

An pactum in baptismo initum sit perpetuum.

1.) Pactum gratiæ & fœdus pacis, quod in baptismo initur & obsignatur, non est momentaneum, sed perpetuum, ita, ut per pœnitentiam ad illud redire possimus. Esaj. LIV. 10. *Fœdus pacis meæ non movebitur &c.* Vide tract. germ. de baptismo c. 17. §. 1. Ergo non opus est baptismum iterare. Si enim iteraretur, fieret injuria fidei ipsius Dei, quasi nostra incredulitas fidem Dei everteret. Rom. III. 3. 2 Tim. II. 13. Bellarminus regerit, hanc rationem non esse solidam, ideo totus est in eo, ut ostendat, pactum Dei in baptismo nobiscum initum non esse perpetuum. a.) *Apostolus Hebr. VI. negat, posse hominem peccantem post baptismum redire ad pactum baptismi.* Resp. de hoc textu late egimus in tract. de pœnit. §. 16. Sermo ibi est de peccato in Spiritum sanctum, quod constat non remitti, nequaquam igitur ad peccata in genere trahi debet. Ostendimus enim in tractat. germ. de bapt. cap. 17. ex immotis fundamentis, quod homo peccator in vera & seria pœnitentia a vera fide respicere possit ac debeat ad fœdus gratiæ in baptismo initum. b.) *Cum quis sine fide baptizatur, non facit Deus pactum cum illo ullum, pactum enim est inter duos consentientes.* Resp. Bellarminus infantibus fidem actualem denegat, sequetur igitur, cum illis nullum iniri pactum in baptismo, quod num

Anabaptistis concedere velit, mature deliberet. Circumcisio dicitur vocatur pactum cum Abrahamo & semine ipsius divinitus initum, & tamen jubentur etiam infantes circumcidi, quos actuali consensu fuisse præditos, Bellarminus vix concedit. Gen. IX. 9. erigit Deus pactum suum non solum inter homines, sed etiam inter irrationalia animalia. Quod attinet adultos, qui sine fide baptizantur, dicimus ex parte Dei illorum baptismum itidem esse verum & ratum, ac gratiam fœderalem illis offerri, ideoque si postea convertantur, non opus habent novo baptismo, sed fœderis in baptismo cum ipsis divinitus initi salutarem fructum fide participant. c.) *Sicut baptismus est pactum, ita etiam verbum Dei, quod tamen quotidie repetitur.* Resp. forma fœderis ut & promissio gratiæ fœderalis in verbo proponitur, sed fœdus ipsum in baptismo nobiscum ordinarie sancitur. Dispar igitur est ratio prædicationis verbi & administrationis baptismi. Quanquam enim & verbum & baptismus sint organa, per quæ Deus salutem in nobis operatur, tamen aliter nobiscum agit Deus per verbum, aliter per baptismum; illud quotidie voluit repeti & inculcari, ut fides confirmetur, augeatur & nutriatur; sed per baptismum fœdus æternum nobiscum init, sicut per circumcisionem cum Israelitis olim iniit, ac proinde baptismus repeti non debet. d.) *Eucharistia non minus continet pactum Dei, quam baptismus, & tamen repeti potest.* Resp. de repetitione eucharistiæ exstat dissertum Christi mandatum: *Hoc facite quotiescunque feceritis* &c. Nequaquam vero novum pactum nobiscum in cœna Deus erigit, sed primum illud, quod in baptismo nobiscum iniit, per usum sacræ cœnæ confirmatur, aut si ex parte nostra, per peccata graviora contra conscientiam admissa, violatum fuerit, redintegratur ac renovatur. Refero huc insignem locum ex Chemnitio in tract. de cœna Domini cap. 11. p. 472. *Novum testamentum* (inquit) *est fœdus illud gratiae, quod describitur Ier. XXXI. Propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum non memorabor. Ero eis in Deum, & ipsi mihi erunt in populum. Hoc fœdus erga Deum Patrem sanctum & confirmatum est effusione sanguinis Christi in cruce: sed oportet singulos salvandos in hoc fœdere comprehendi & in eo permanere. Et Spiritu quidem per baptismum in fœdus illud recipimur, & per verbum in eo conservamur. Sed pavidae mentes solicitae sunt, an certo & firmiter sint in hoc fœdere, hoc desiderant, hoc optant, ut certi esse possint, se in hoc fœdere gratiae perpetuo mansuros & perseveraturos. Filius Dei igitur certo pignore & arrhabone in cœna sua vult fidem nostram confirmare, ut certi simus, nos in fœdere esse & comprehendi, atque adeo testificatur, se nos potenter velle in fœdere illo conservare &c. Nos miseri fœdus illud gratiae, in quod per baptismum recepti sumus, saepe violamus, saepe transgredimur & frangimus; & per fidem quidem in vera pœnitentia ad fœdus illud redimus, & in illud recipimur, ut tamen fides eo pleniorem habeat πληροφορίαν, nos post lapsus vere, certo & constanter in fœdus illud recipi & restitui, ipse Filius Dei praebet nobis ex poculo benedictionis hauriendum illum suum sanguinem, qui est nov. test. sanguis, atque ita praebendo nobis sanguinem illum sancit & confirmat nobis testamentum.* Hæc omnia dulcissimis verbis Chemnitius. Porro repetenda hoc loco argumenta illa omnia, quæ testantur efficaciam baptismi se per omnem vitam extendere, unde colligitur non novo post nostram ἔκπτωσιν nos indigere fœdere, sed pristini tantummodo renovatione. Vide tract. germ. de bapt. cap. 17. per totum. e.) *Falsum est, pactum Dei esse perpetuum illi, qui fidem frangit, ita ut promissio servanda sit, qualemcunque se praebeat is, cui promissio facta est. Nam promissiones Dei sunt conditionatae, promittit enim se fore patrem & sponsum in baptismo, si nos perseveremus esse filii & sponsae.* Resp. Bene est, promissionem fœderalem conditionatam esse non negamus, sed conditionem illam bimembrem esse dicimus, nimirum si vel in fide, pietate & nova obedientia constanter perseveremus, vel in peccata prolapsi per veram conversionem ad Deum redeamus: quo pertinet pulcerrimus locus Jer. III. 1. *Vulgo dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam, & recedens ab eo duxerit virum*

rum alterum, nunquid revertetur ad eam ultra? tu autem fornicata es cum amatoribus multis, tamen revertere ad me dicit Dominus. v. 4. *Ergo saltem amodo voca me, Pater meus, Dux virginitatis meae tu es &c.* Quemadmodum igitur maritus uxorem, quam in adulterio deprehensam bono jure repudiare poterat, retinens non ad aliud, quam conjugii semel contracti fœdus, revocat: ita Deus sponsam adulteram fornicantem cum amatoribus multis non ad aliud, quam semel initum spiritualis conjugii pactum reverti jubet. Hanc namque consolationem ad fœdus baptismi recte adcommodari ostendit exemplum a conjugio sumtum Eph. V. 26. In obstinata pertinacia & finali impœnitentia non negamus locum habere, quod Zach XI. 10. dicitur: *tuli virgam meam, quae vocabatur amabilis, & confregi eam, ut irritum facerem fœdus meum &c.* sed per peccata infirmitatis & lapsus quotidianos ita nos excidere baptismi fœdere, ut per veram pœnitentiam non pateat iterum reditus ad pactum semel nobiscum initum, id vero negamus. Augustinus libr. I. de nupt. & concupisc. ad Valer. cap. 33. *Sic accipiendum est, quod ait apostolus: Christus dilexit ecclesiam &c. ut eodem lavacro regenerationis & verbo sanctificationis omnia prorsus mala hominum regeneratorum mundentur atque sanentur, non solum peccata, quae omnia nunc remittuntur in baptismo, sed etiam quae posterius humana ignorantia vel infirmitate contrahuntur, non ut baptisma, quoties peccatur, toties repetatur, sed quia ipso, quod semel datur, fit, ut non solum antea, verum etiam postea quorumlibet peccatorum venia fidelibus impetretur.* Lutherus in libr. de captiv. Babyl. cap. de bapt. tom. II. Jen. lat. fol. 271. *Si filii Israel ad pœnitentiam reversuri primo omnium exitum de Ægypto memorabant, & hac memoria ad Deum, qui eduxerat eos, revertebantur, quae memoria & hoc ipsum praesidium eis toties a Mose inculcatur, & a Davide repetitur: quanto magis nos nostrum de Ægypto nostra exitum debemus memorare, & ejus memoria redire ad eum, qui nos eduxit per lavacrum regenerationis novae, cujus memoria in hoc ipsum nobis commendata est.* Cæterum, quod Bellarminus dictum apostolicum Rom. III. 3. *Nunquid incredulitas hominum fidem Dei evacuabit?* ad promissiones absolutas, qualis erat de mittendo Messia, restringit, id non convenit cum scopo apostoli, qui generaliter commendat veritatem Dei in suis promissis, quam negat per hominum incredulitatem everti, & pertinent huc loca parallela: Psalm. CXVI. 11. *Omnis homo mendax.* (Deus autem verax) Rom. XI. 29. *Dona & vocatio Dei sunt ἀμεταμέλητα.* 2 Tim. II. 13. *Si non credimus, ille fidelis permanet, se ipsum negare non potest.*

§. CIV. *Secunda* ratio Chemnitii, quod baptismus non sit iterandus, petitur ex divina institutione. De sacramentis judicandum est ex Dei verbo, præsertim ex propria institutionis sede. Jam vero nec in descriptione institutionis baptismi, nec alibi uspiam in verbo Dei vel docetur vel requiritur, ut baptismus iteretur. Ergo. Declaratur hoc argumentum ex collatione. In institutione eucharistiæ Christus diserte addit: Luc. XXII. 19. *Hoc facite in mei commemorationem.* 1 Cor. XI. 25. *Hoc facite, quotiescunque biberitis* &c. Sed de baptismo tale quidpiam non habetur. Excipit Bellarminus, *Chemnitio responderi posse, quod Lutherus Carolostadio de voce sacramenti respondit* in libr. contra cœlestes proph. *non esse quidem scriptum, ut baptismus repetatur, sed neque esse scriptum, ut non repetatur:* & sicut Augustinus libr. VII. de Trinit. cap. 4. de nomine trium personarum inquit: *Dicimus in Deo tres personas, non quia scriptura dicit, sed quia non contradicit.* Resp. dispar est ratio inter vocabula *sacramenti, Trinitatis, personae* &c. & inter iterationem *baptismi.* Illorum enim fundamenta in scripturis exstant, hoc est, res vocabulis illis denotatæ & expressæ in sacris literis habentur, ideo ex libertate christiana illis in ecclesia utimur; sed anabaptismus non solum nullum in scripturis fundamentum habet, verum etiam primævæ institutioni repugnat, quia mandatum Christi de baptizandis

2.) *De iteratione baptismi nullum exstat mandatum.*

dis omnibus gentibus ex praxi apostolica sic intelligendum esse constat, quod semel tantum baptismus conferendus sit, non autem sæpius iterandus, siquidem apostoli non nisi semel hominem baptizarunt. Bellarminus §. Jam vero in hoc ipso capite regerit. Resp. *non possunt ullam causam adsignare, cur Deus prohibuerit, temere dicunt Deum prohibuisse? Unde enim sciunt ipsi, Deum id prohibuisse?* Atqui non solum causas reddimus, quare baptismus non sit iterandus, sed etiam si vel maxime nullam possemus dare causam, nondum tamen temere diceremus, Deum prohibuisse, quid enim? num divinorum consiliorum semper a nobis possunt reddi rationes & quidem apodictice, quales hic a nobis Bellarminus exigit, cum alibi congruentiis suis ex scriptura qualitercunque consutis nos contentos esse jubeat.

3.) *Circumcisio non admittit iterationem. Ergo nec baptismus.*

§. CV. *Tertia* ratio Chemnitii ab exemplis & ab analogia circumcisionis petita talis est: Nullum habemus in scripturis exemplum, semel vere baptizatos, quando post lapsum ad pœnitentiam conversi fuerunt, iterum baptizatos esse: sed Corinthiis & Galatis lapsis Paulus proponit promissionem & consolationem baptismi prius susceptı. 1 Cor. VI. 11. XII. 13. Gal. III. 27. ita quoque Petrus pœnitentia de sua abnegatione acta non modo de credentibus reliquis, sed etiam de se ipso pronunciat: *baptisma nos salvat.* 1 epist. III. 21. Referenda huc exempla omnium eorum, quos apostoli baptizarunt, descripta Act. II. 38. VIII. 12. 13. 38. IX. 19. X. 44. 47. XVI. 15. XVIII. 8. 1 Cor. I. 14. 15. 16. de quorum nullo memoratur, quod denuo baptizatus fuerit. Sicut ergo in vet. test. post circumcisionem lapsos, quando pœnitentiam egerunt, non legimus iterum circumcisos fuisse, sed quod per pœnitentiam redierint ad fœdus circumcisionis, quod perpetuum erat: ita quoque eadem ratio est baptismi in nov. test. qui in locum circumcisionis successit. Col. II. 11. Bellarminus excipit: 1.) *Exemplum anabaptismi haberi.* Act. XIX. *Resp.* per inficiationem. Ostendimus enim in tract. de baptismo cap. VII. §. 14. anabaptismum ex hoc loco probari neutiquam posse. Et si vel maxime baptizati a Johanne ibidem a Paulo fuissent rebaptizati, id tamen Bellarmini causam non juvaret, is enim baptismum Johannis & Christi negat idem fuisse sacramentum libr. I. de baptism. cap. 20. 2.) *Si exempla patrum velimus respicere, debere nos omnino rebaptizare, cum Cyprianus & alii Africani, nec non plurimi in Asia rebaptizarint.* Resp. magna diversitas est inter exempla apostolorum & patrum ecclesiasticorum, sicut & inter scripta utrorumque. Exempla & dicta patrum non constituimus regulas dogmatum, sed ex scripturis de illis judicamus, ut probe constat Bellarmino. Adde quod Cyprianus & ipsius coëpiscopi non simpliciter propugnarint anabaptismum, sed baptismi ab hæreticis collati veritatem & efficaciam impugnarint. 3.) *Circumcisionem ideo non fuisse repetitam, quia inprimebat in carne indelebilem characterem, idem ergo de baptismo statuendum esse, quod in anima eum imprimat.* Resp. *principalis* causa non iteratæ circumcisionis fuit divina institutio & perpetuitas fœderis per circumcisionem initi. Impressio characteris, quo Judæi ab aliis hominibus non circumcisis distinguebantur, fuit *secundarius* tantummodo finis. Repetimus igitur argumentum Chemnitii, quod sicco pede Bellarminus transiit: Quemadmodum ex parte Dei semper mansit ratum ac firmum illud fœdus, quod cum circumcisis Israelitis Deus iniit, ad quod per pœnitentiam post lapsum redierunt: ita Corinthii & Galatæ lapsi a Paulo revocantur & remittuntur ad promissionem & consolationem baptismi prius susceptı. Ergo ut circumcisio, ita quoque baptismus non est iterandus. Epiphanius contra Catharos ita colligit: *Non est irrita facienda prior invocatio veri Dei facta super baptismo, id enim non posset fieri sine abusu & contumelia nominis divini, imo sine abnegatione totius christianismi.*

§. CVI. *Quarta* Chemnitii ratio petita est ab analogia carnalis generationis & spiritualis regene-

4.) *Semel tantum nascimur.*

Ergo semel per baptismum renascimur.

generationis. Sicut semel in hanc vitam nascimur, ita regeneratio per baptismum nobis semel tantum necessaria est. Bellarminus excipit. 1.) *Chemnitium hanc rationem furatum esse catholicis, cum eam habeat* Thomas part. III. q. 66. art. 9. Resp. non solum Thomas & reliqui Scholastici, uti & Joh. Ferus in cap. III. Joh. hanc rationem proferunt, sed etiam Augustinus, cujus & nomen & locum expresse adsignavit Chemnitius, ideoque ex Thoma hanc rationem furatus dici nequit. Sic enim Augustinus tract. XI. in Joh. *Recte intellexit Nicodemus nativitatem carnis: Sic & tu intellige nativitatem Spiritus, quando intellexit Nicodemus nativitatem carnis &c. Quando uterus non potest repeti, sic nec baptismus.* Tract. XII. in Joh. *Regeneratio spiritualis una est, sicut generatio carnalis una est.* 2.) *Esse solum congruentiam, veram autem causam esse characteris impressionem.* Resp. characteris mentionem nullam ibi facit Augustinus, sed iterationem baptismi prohibitam esse ex analogia generationis carnalis satis adposite deducit. 3.) *Non solum per baptismum, sed etiam per verbum & fidem regeneramur, & tamen fidei actus & conciones saepe repetuntur.* Resp. una est hominis regeneratio, cujus causa efficiens *principalis* est Spiritus sanctus, media sive causæ *instrumentales* regenerationis ex parte *Dei* sunt verbum & sacramenta; ex parte *nostra*, fides, quam etiam ipsam Spiritus sanctus per media illa accendit, auget & confirmat. Quando igitur illi baptizantur, qui per verbum, tanquam spirituale semen, jamdum regeniti sunt, illi non opus habent regeneratione per baptismum, sed baptismus ipsis est confirmatio & obsignatio regenerationis. *Sicut in Abraham praecessit fidei justitia, & accessit circumcisio signaculum justitiae fidei.* Rom. IV. 11. *ita in Cornelio praecessit sanctificatio spiritualis in dono Spiritus sancti, & accessit sacramentum regenerationis in lavacro baptismi;* (scribit Augustinus libr. IV. de baptismo cap. 24.) Quando vero baptizati & per baptismum renati peccatis vel moriuntur vel infirmantur, illi vel sanantur vel resuscitantur; (inquit Chemnitius) hoc est, quando baptizati in peccata prolapsi per veram pœnitentiam ex morte peccatorum resurgunt, non indigent nova per baptismum regeneratione, sed spiritualiter sanati & resuscitati redeunt ad pristinum illud fœdus in baptismo cum ipsis initum. 4.) *Etiamsi generatio corporalis una tantum sit naturaliter, tamen supernaturaliter potest repeti, imo re ipsa repetetur in resurrectione, quam Dominus vocat regenerationem.* Matth. XIX. Resp. regeneratio *universalis*, quæ fiet post hanc vitam, distinguenda omnino est ab ea, quæ per verbum & sacramenta fit in hac vita, cum non sint ejusdem generis. Augustinus libr. XX. de civitate Dei cap. 5. *Quod ait in regeneratione, procul dubio mortuorum resurrectionem nomine voluit regenerationis intelligi. Sic enim caro nostra regenerabitur per incorruptionem, quemadmodum est anima nostra regenerata per fidem.* Syrus reddidit כעלמא חדתא *in seculo novo.* Invertimus igitur argumentum. Quemadmodum παλιγγενεσία illa in fine seculi non nisi semel futura est: ita quoque παλιγγενεσία, quæ fit in hac vita per baptismum, non nisi semel tantum fit. 5.) *Non est eadem ratio corporalis & spiritualis generationis, nam ut mors corporalis tantum una est, ita etiam nativitas corporalis: at mors spiritualis multiplex est, cur igitur non possit etiam multiplex esse spiritualis regeneratio?* Resp. morti corporali non respondet generatio corporalis, sed resuscitatio corporalis, neque enim qui semel moriuntur, per generationem, sed per resuscitationem ad vitam revocantur: ita quoque qui post baptismum in peccata mortalia incidunt, non indigent nova per baptismum regeneratione, sed spirituali per verbum Christi resuscitatione, de qua Joh. V. 25. *Amen amen dico vobis, venit tempus, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, & qui audierint, vivent:* & Apoc. XX. 6. *Beatus & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima, in hos secunda mors non habet potestatem.* 6.) *Ordinatio non est generatio, & tamen non potest repeti.* Resp. novit Bellarminus, nos non agnoscere ordinationem pro sacramento proprie & specifice sic dicto. Neque argumentum Augustini est cum

quæstione reciprocum: baptismus est lavacrum spiritualis regenerationis. Ergo non debet repeti; notum enim est etiam alias actiones & passiones præter generationem non posse repeti. 7.) *Qui sine fide baptizantur, revera non regenerantur, & tamen baptizari non possunt, & contra qui sunt regenerati ante baptismum per fidem & contritionem & desiderium baptismi, nihilominus baptizantur, ut patet exemplo Cornelii Act. X.* Resp. de posteriori baptizatorum genere diximus superius, de priori genere dicimus, eos, qui sine fide baptizantur, tum quidem per baptismum non regenerari, interim tamen si postea ex evangelio fidem concipiant, vere regenerari, nec novo indigere baptismo, propter baptismi prius suscepti veritatem & fœderis divini inviolabilitatem.

Rationes secundariæ, propter quas baptismus non sit iterandus.

§. CVII. Atque hæ sunt quatuor illæ rationes Chemnitii, quibus baptismi iterationem improbandam esse ostendit, quas cum Bellarminus Marcionis (*), (de quo Nicetas libr. IV. thes. orth. fid. hæres. 14.) & Hemerobaptistarum (de quibus idem libr. I. hæres. 41.) causam strenue propugnans evertere conatur, non tam Chemnitium, quam pios veteres, qui rationibus illis usi sunt, impugnat. Quod rationes attinet reliquas, quibus veteres in hac quæstione utuntur, eas ipse Chemnitius agnoscit non esse adeo solidas ut priores, igitur in examine eorum, quæ Bellarminus contra illas rationes adfert, non immorabimur. Recensebimus tamen eas propter venerandam caniciem patrum, quam proterve hoc in loco conculcat Bellarminus. Dicunt ergo baptismum non esse iterandum: 1.) *quia baptizamur in Christi mortem:* Rom. VI. 3. mors autem Christi semel duntaxat peracta. Rom. VI. 9. Basilius de S. S. cap. 14. *Unum novimus salutiferum baptisma, quandoquidem una est pro mundo mors & una ex mortuis resurrectio, quarum figura est baptismus.* Augustinus de vera & falsa pœnit. cap. 3. *Sicut semel Christus crucifixus est, sic baptismus iterandus non est, una enim morte sua omnes redemit, ut amplius mori non oporteat, quod videns ecclesia intellexit, non iterandum baptismum.* Damascenus libr. IV. orth. fid. c. 10. ὥσπερ ἅπαξ ἐτελέσθη ὁ τῆ κυρίᾳ θάνατος, ἅπαξ καὶ ἅπαξ δεῖ βαπτίζεσθαι. Unde infert, repetitionem baptismi legitime collati esse ἀνασταύρωσιν Χριστοῦ. 2.) Quia qui *totus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus:* Joh. XIII. 10. jam vero per baptismum lavamur a peccatis, ergo non indigemus quotidiana per baptismum mundatione, sed saltem pedum lotione,

(*) MARCIONEM, qui seculo post Christum natum secundo cœtus christianorum pravis ac perniciosis suis sententiis perturbavit, baptismum bis terve iterandum apud suos docuisse, EPIPHANIUS memorat *hæres. XLII. num. 3.* Conf. VOSSIUM *dissert. XVII. de baptismo thes. XVIII.* & Is. DE BEAUSOBRE in *histoire du Manicheisme, tom. II. libr. IV. cap. VIII. §. V. p. 122. seqq.* qui & cauſſas exponunt, cur *Marcionitæ* baptismum iterum atque iterum repetendum esse censuerint. Neque tamen orthodoxi ecclesiæ christianæ doctores illorum baptismum, si vel centies iteraſſent, pro valido habuerunt, quoniam eundem alio, quam Christus instituit, modo administrarunt.

Seculo *tertio* CYPRIANUS, ecclesiæ Carthaginensis præsul, gravem cum STEPHANO, ecclesiæ Romanæ antistite, de rebaptizandis hæreticis habuit controversiam. CYPRIANUS quippe in ea stetit sententia, illos, qui ab hæreticis & schismaticis fuerint baptizati, rursus salutari aqua abluendos esse, ubi ad veram atque catholicam ecclesiam se conferrent; id quod negavit STEPHANUS, contenditque, omnes, qui baptismum ab hæreticis acceperint, in communionem ecclesiæ recipi posse, si manus duntaxat illis imponantur. Historiam huius controversiæ luculenter edisseruit celeberr. Jenensium theologus, JO. GEORG. WALCHIUS in *hist. ecclesiast. not. test. p. 1230. seqq.* Add. si placet, *commentationem* meam *historico-theolog. de fallibili pontificis Rom. auctoritate cap. V. §. 3. p. 200. seqq.*

Constat, *Arianos* quoque, itemque *Novatianos, Donatistas*, aliosque, baptismum olim iteraſſe; id quod *Anabaptistæ* & *Mennonitæ* nostro etiam ævo factitare solent. Vid. CASP. ZIEGLERVM in dissert. *de baptismate non iterando*, & JAC. GODOFREDVM *ad cod. Theodos. libr. XVI. tit. 6.*

tione, hoc est, vitiosorum adfectuum & concupiscentiarum mundatione. Augustinus de fide ad Petrum cap. 36. *Firmissime tene & nullatenus dubites, non solum intra ecclesiam catholicam, sed etiam apud haereticos, qui in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti baptizentur, esse posse &c. ideo baptisma, etsi ab haereticis fuerit administratum, modo in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti fuerit factum, venerabiliter agnoscendum, & ob hoc nullatenus iterandum esse juxta dictum Christi: Semel lotus non indiget, nisi ut pedes lavet.* Idem tract. LVII. in Joh. *Baptismo quidem homo totus abluitur, sed dum iste postea vivit in seculo, humanis adfectibus terram velut pedibus calcans, ipsa scilicet conversione hujus vitae contrahit, unde dicat: dimitte nobis debita nostra, ac sic etiam inde mundatur ab eo, qui pedes lavit discipulis suis, nec definit interpellare pro nobis.* Quidam locum Hebr. VI. 4. huc accommodant: *Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, rursus renovari.* Baptismum enim apostolus vocat *lavacrum regenerationis*, Tit. III. 5. & veteres vocant φώτισμα illuminationem. Vide Cyrillum libr. V. in Joh. XVII. Epiphanium contra Catharos, Thomam part. III. p. 84. art. 10. resp. ad 1. glossam ordin. Hebr. VI. &c. 4.) Quia *unum dicitur baptisma* Eph. IV. 5. non solum unitate substantiae dispensationis & effectus, sed etiam usus legitimi. 5.) Quia baptismus est sacramentum initiationis & christianismi investitura, jam vero semel tantum ingressu in ecclesiam opus habemus. Biel libr. IV. sent. dist. 6. *per baptismum adscribimur familiae Christi, quod semel tantum necessarium.* Vide concilium Nicen. can. XIX. Araletanse. I. can. VIII. Carthag. IV. cap. Non licet & sequentia dist. 4. de consecrat. Repetimus autem denuo, posteriores has rationes non nisi cum prioribus conjunctas efficaciter concludere contra anabaptistas. Quod Bellarminus existimat eas robur suum accipere ab impressione characteris, quae fiat per baptismum, ad illud respondemus verbis Bielis: *Minus manifestum est characterem esse, quam baptismum iterari non posse.*

Usus doctrinae de sacramentis.

§. CVIII. Atque haec dicta sint de sacramentis in genere, quorum omnium verus ac salutaris usus consistit in his membris: 1.) Ut debitas pro sacramentorum institutione Deo praepotenti agamus gratias. Nota fuit ipsi carnis nostrae imbecillitas, quod soli verbo ac nudis ejus promissionibus adquiescere nequeamus, sed externa quoque signa velut adminicula postulemus; Jud. VI. 17. 2 Reg. XX. 8. Joh. IV. 48. ideo verbo addidit sacramenta, promissionum divinarum signacula & fidei nostrae sustentacula. Quod in verbo nobis promisit, id signis ac ritibus sacramentalibus velatum oculis quasi subjicit. Hanc insignem benevolentiam humiliter agnoscamus, & grato corde celebremus. Pulcre Hugo libr. I. de sacram. part. 9. c. 4. *Ipsa medicina ipsa sunt sacramenta.* Cap. 3. *Deus medicus, homo aegrotus, sacerdos minister, gratia antidotum, vas sacramentum.* Bonaventura in IV. sent. dist. 1. disputat, *sacramentorum institutionem fuisse congruam tum ex parte Dei, tum etiam ex parte nostri. Ex parte Dei* (inquit) *est a.) misericordia, qua homini, qui male gratiam propter voluntatis versibilitatem servaverat, sacramentum praepararetur, ad quod recurrens gratiam certo inveniret. b.) Iustitia, qua hominis, qui per superbiam cecidit, humiliationem requirat, ut suscipiendo sacramenta, quae infra eum sunt, se humiliaret. c.) Sapientia, ut sicut homo a visibilibus occasionem ad lapsum receperat, ita in sacramentis visibilibus gratiam inveniret. Ex parte nostri itidem fuit congruum: a.) Homo lapsus caecatus fuit in rationali, ideo data sunt ei sacramenta visibilia & sensibilia ad eruditionem. b.) Elatus fuit in irascibili, ideo data sunt ad humiliationem. c.) Fastidiens in concupiscibili, ideo dari debuit ad exercitationem.* Eodem fere modo Thomas part. III. q. 61. art. 1. dicit, *sacramenta triplici ratione fuisse necessaria. a.) ex conditione humanae naturae, cujus proprium est, ut per corporalia & sensibilia in spiritualia & sensibilia perveniat. b.) Ex statu hominis, qui peccando se subdidit per adfectum corporalibus rebus, ibi autem debet medicinale remedium adhiberi, ubi patitur morbum. c.) Ex studio actionis humanae, quae praecipue circa corporalia versatur &c.* Sed enim proprius ac principalis finis institutionis sacramentorum est fidei nostrae confirmatio. 2.) Ut sacramentis divinitus propter nos institutis crebro ac reverenter in vera poenitentia ac fide utamur,

ne

ne salutis nostræ proterve prodigi ac in Deum ipsum injurii videamur. Esa. VII. 13. Vere enim & graviter pronunciat Augustinus libr. XIX. contra Faustum cap. 11. *Sacramentorum vis contemta sacrilegos facit, impie quippe contemnitur, sine quo non potest perfici pietas.* Libr. III. quæst. in Levit. q. 84. *Contemtor visibilis sacramenti invisibiliter sanctificari nullo modo potest.* Et Hieronymus in cap. I. Malach. *Cum sacramenta contemnuntur, ipse, qui eorum auctor est, Deus contemnitur.* Quod contra Archonticos, Ascodrutas & Ascodrupitas (de quibus Theodoretus libr. I. hæret. fab. Epiphan. hæres. XL.) & Messalianos sive Enchitas (de quibus Epiphanius hæres. LXXX. Augustinus hæres. LVII.) Anabaptistas, Enthusiastas & alios sacramentorum contemtores fulminis instar habendum. Accedat autem debita in usu sacramentorum reverentia, siquidem *qui manducat & bibit indigne, sibi ipsi judicium manducat & bibit;* 1 Cor. XI. 29. in quem locum sic commentatur Ambrosius. *Devoto animo & cum timore accedendum ad communionem docet, ut sciat mens reverentiam se debere ei, ad cujus corpus sumendum accedit.* Item: *Nihil differt ab infideli, qui inconsiderate ad mensam Domini accedit.* Augustinus tract. XXVII. in Joh. *Multi modo nobiscum manducant & bibunt temporaliter sacramenta, qui habebunt in fine aeterna tormenta.* 3.) Ut orthodoxiam & sinceritatem hujus articuli contra omnes μυστηριομάχους ac sacramentiperdas, qui sacramenta divinitus instituta vel suis additamentis contaminant, vel detrahendo mutilant, vel aliis modis pervertunt, fideliter ac strenue propugnemus. *Quae major potest esse servi gloria, quam pro institutis Domini sui zelare?* Augustinus lib. XVI. contra Faust. c. 14. *Si antiqui justi pro illis nunciativis sacramentis & rerum nondum impletarum figuris omnia dura & horrenda perpeti, parati fuerunt, & plerique perpessi sunt, quanto magis nunc pro baptismo Christi, pro eucharistia Christi, pro signo Christi ad omnia perferenda paratior debet esse christianus, cum illae fuerint promissiones rerum complendarum, haec sint indicia completarum.* 4.) Ut memores sacramenti fidelitatis, quo in usu sacramentorum Deo obstringimur, velut spirituales milites adversus satanam, mundum & carnem strenue pugnemus. Tertullianus in exhort. ad Mart. p. 367. *Vocati sumus ad militiam Dei vivi jam tum, cum in sacramenti verba respondimus. Proinde vos benedictae, quodcunque hoc durum est, ad exercitationem virtutum animi & corporis deputate. Bonum agonem subituraе estis, in quo agonotheta Deus vivus est, Xystarchus Spiritus sanctus, corona aeternitatis brabeium, angelicae politiae substantiae in coelis gloria in secula seculorum.* Cyprianus libr. I. epist. 2. non longe a princ. *Quos excitamus & hortamur ad praelium, non inermes & nudos relinquamus, sed protectione sanguinis & corporis Christi muniamus, & cum ad hoc fiat eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela, quos tutos esse contra adversarium volumus, munimento dominicae saturitatis armemus. Nam quomodo docemus aut provocamus eos, in confessione nominis sanguinem suum fundere, si eis militaturis sanguinem Christi denegamus? aut quando ad martyrii poculum idoneos facimus, si non eos ad bibendum prius in ecclesia poculum Domini jure communicationis admittimus?* Libr. IV. epist. 6. *Gravior nunc & ferocior pugna imminet, ad quam fide incorrupta & virtute robusta parare se debent milites Christi, considerantes, idcirco se quotidie calicem sanguinis Christi bibere, ut possint & ipsi propter Christum sanguinem effundere.* Hieronymus ad Heliodor. epist. I. *Recordare tyrocinii tui diem, quo Christo in baptismate consepultus, in sacramenti verba jurasti, quid facis in prima domo delicate miles? ubi vallum? ubi fossa? ubi hyems acta sub pellibus?*

§. CIX. Ex superioribus omnibus talis constitui potest sacramenti definitio: *Sacramentum est sacra & solennis actio divinitus instituta, qua Deus mediante hominis ministerio sub visibili & externo elemento per verbum certum bona coelestia dispensat ad offerendam singulis utentibus, ac credentibus adplicandam atque obsignandam promissionem de gratuita remissione peccatorum evangelii propriam.* *Definitio sacramenti.*

FINIS TOMI VIII.

CON-

CONSPECTUS
LOCORUM,
CAPITUM, SECTIONUM ET RELIQUORUM CONTENTORUM
IN TOMO HOC VIII. OCCURRENTIUM.

Locus XVIII.
DE
BONIS OPERIBUS.

PROOEMIUM.

Ostendit nexum hujus loci cum præcedente §. I.

CAPUT I.

De Etymologia & Synonymia bonorum operum.

I. Etymologia vocabuli hujus indicatur §. II.
II. Synonymia docetur. Synonyma sunt
1) Tum *simplices voces*, æque vel propriæ vel metaphoricæ, §§. III. IV.
2) Tum *phrases conjunctæ*, quæ itidem sunt vel propriæ vel metaphoricæ §. V.

CAP. II.

De Divisionibus bonorum operum.

Bona opera
1) Quædam sunt *interna*, quædam *externa* §. VI.
2) Quædam spectant *Deum*, quædam *proximum*, quædam *nosmet ipsos* §. VII.
3) Quædam sunt *moraliter*, quædam *spiritualiter bona* §. VIII. ubi simul disquiritur, quare *non-renatorum opera* sint *peccata*, nec non *quid de hæreticorum operibus sit statuendum* §. IX.
4) Alia sunt, quæ a *renatis*, alia quæ a *non-renatis* fiunt §. X.
5) Occurrit divisio Scholasticorum in opera moraliter-& opera meritorie-bona § XI.
6) Divisio Pontificiorum in opera legis & opera evangelii memoratur §. XII.

CAP. III.

De causa efficiente bonorum operum.

Causa
1) Principalis est Spiritus S. §. XIII.
2) Instrumentalis est verbum Dei §. XIV.
3) Ἄιτιον σύνεργον mens ac voluntas hominis per Spiritum S. renovata §. XV.

CAP. IV.

De forma bonorum operum eorumque fine.

1) Forma bonorum operum est conformitas cum lege Dei §. XVI.
a) Refutantur argumenta pro ἐθελοθρησκείαις adducta §. XVII.
b) Dispicitur, quo sensu *fides* dicatur *forma bonorum operum* §. XVIII. & XIX.
2) Finis bonorum operum
a) Principalis est gloria Dei,
b) Secundarius est salus proximi atque inprimis ecclesiæ §. XX.

CAP. V.

De necessitate bonorum operum.

Post indicatas varias necessitatis species §. XXI. docetur,
1) Quot modis scriptura necessitatis termino in hac quæstione utatur §. XXII.
2) Qua-

2) Quare & quomodo bona opera sint necessaria §. XXIII.

3) Causæ, cur necessaria sint, enumerantur. Sunt scil. necessaria
a) Respectu Dei §. XXIV.
b) Proximi §. XXV.
c) Nostri §. XXVI.
E quibus adparet, *bona opera non uno modo esse necessaria* §. XXVII. & XXVIII. & urgenda §. XXIX. neque tamen excludere libertatem christianam §. XXX. quæritur;

4) An in ecclesiis nostris bonorum operum necessitas negetur §. XXXI. ubi
a) *Dicta Lutheri, quibus negare videtur bonorum operum necessitatem*, afferuntur, examinantur atque explicantur §. XXXII-XXXIX.
b) Contra exceptiones *Bellarmini* vindicantur §. XL-XLIII.

5) An justificatio per fidem absque operibus sit hæresis *Simonis* & *Eunomii* §. XLIV.

6) An bona opera sint *necessaria ad salutem*?
a) Quis sit propositionis hujus sensus §. XLV. cum epicrisi §. XLVI.

*In nota p. 35. *Editor* observat, iam *Melanchthonem* adseruisse, dici posse, quod bona opera sint ad salutem necessaria, & dicti huius patrocinium egisse *Georg. Maiorem*, non (uti per errorem typographicum in textu legitur) Gregorium Majorem.

b) Quare bona opera ad salutem necessaria esse non sit dicendum §. XLVII.

c) Argumenta *Bellarmini* adducuntur & refelluntur, quorum
Prima classis argumenta continet ex discrimine legis & evangelii, §. XLVIII.
Secunda ex libertate christiana, §. XLIX,
Tertia ex scripturæ locis (Hebr. X. 36. 1 Tim. II, 15. Phil. II. 12. 2 Cor. VII. 10. 2 Cor. IV. 17. Rom. VIII. 13. 17. 18. X, 9. &c.) §. L-LIX.
Quarta ex traditione ecclesiastica §. LX.
Quinta ex ratiocinatione §. LXI.

CAP. VI.

De perfectione bonorum operum.

Traditur

1) Bellarmini sententia de *perfectione* bonorum operum. §. LXII.

2) Nostra de eorum *imperfectione*. §. LXIII. & *immunditie*, quam eis adhæresce re
a) Argumentis ex scriptura Es. LXIV. 6. Ps. XXXII. 1. Ps. CXLIII. 2. &c. §. LXIV-LXIX.

*In nota p. 55. sq. *Editor* loci Es. LXIV. 7. diversas variorum interpretationes & genuinam explicationem accurate exponit.

b) Dictis patrum probatur. §. LXX.

3) Argumenta *Bellarmini*
a) Ex scriptura (Jobi I. 22. Ps. VII. 9. XVII. 2. XVIII. 21. 22. Matth. VI. 21. 1 Cor. III. 12.) §. LXXI-LXXVIII.
b) Ex testimonio patrum §. LXXIX.
c) Duoque his addita ratiocinia §. LXXX. & LXXXI. recensentur ac confelluntur.

CAP. VII.

De justificatione secunda per bona opera,

1) Pontificiorum sententia de illa exhibetur §. LXXXII.

2) Argumenta, quibus eam *Bellarminus* adstruit,
a) Ex Jac. II. §. LXXXIII. LXXXIV. LXXXV.
b) Ex aliis scripturæ dictis. §. LXXXVI. adducuntur & solvuntur.

CAP. VIII.

De meritis bonorum operum.

Præmissis præliminaribus quibusdam de operibus fidelium & præmiis ea sequentibus §. LXXXVII.

1) Status quæstionis formatur §. LXXXVIII.

2) Octo argumenta pro nostra sententia, ex scriptura petita, quæ *Bellarminus* sibi exagitanda sumserat, ab elusionibus ejus vindicantur §. LXXXIX-XCVI. quibus alia decem, quæ ille non attigit, adduntur §. XCVII-CVI. & subjungitur adsensus, quem ipsi scholastici & pontificii quidam scriptores nostræ doctrinæ præbent §. CVII.

Ad §. CV. occurrit nota *Editoris* de *fragmentis apostolorum* a *Steph. Prætorio* editis.

3) Antithesis adversariorum sequitur §. CVIII. nec non praxis doctrinæ de meritis in papatu notatur §. CIX. & CX. Deinde

a.) Argumenta, quibus probare conatur *Bellarminus*, nomen meriti in scriptura fundari §. CXI & CXII.

b.) Septem argumentorum classes, quibus merita operum demonstrare intendit, enarrantur. Prima, ex iis locis, in quibus vita æterna vocatur *merces* Matth. V. 12. XX. 8. 1 Tim. IV. 8. §. CXIII & CIV.

Secunda

Secunda, ex illis, in quibus Deus dicitur redditurus unicuique *secundum opera* sua. (Psalm. LXII. 13. Matth. XVI. 27. Luc. VI. 38.) §. CXV. & CXVI.

Tertia, ex dictis, quæ *rationem*, cur detur vita æterna, *in operibus* ponant. (Matth. XXV. 34. Apoc. VII. 14. 15. &c.) §. CXVII.

Quarta, ex illis locis, ubi præmium bonis operibus *ex justitia* reddendum asseratur, (e. g. 2 Thess. I. 4. 2 Tim. IV. 7. Hebr. VI. 10. Jac. I. 12. &c.) §. CXVIII. CXIX.

Quinta, ex illis testimoniis, quæ vitam æternam bonis *operibus promissam* esse doceant (e. g. Matth. XIX. 17. 1 Tim. IV. 8. Jac. I. 12.) §. CXX.

Sexta, ex illis dictis, in quibus pii dicuntur vita æterna *digni*. (e. g. Luc. X. 7. Sap. III. 5. 2 Thess. I. 5. Luc. XX. 35. &c.) §. CXXI. CXXII.

Septima denique ex illis locis, in quibus Deus dicitur justus judex & non acceptor personarum (e. g. Rom. II. 11. Act. X. 34. Gal. II. 6. 1 Petr. I. 17.) §. CXXIII.

c.) Dicta patrum, quæ *Bellarminus* producit pro stabiliendis operum meritis, *Ignatii, Justini Martyris, Irenæi*, explicantur, & ostenditur, quo sensu utantur vocibus ἀξιοῦσθαι, καταξιοῦσθαι, mercedis, meriti &c. §. CXXIV.

* In nota *Editor* addit, non tantum *ecclesiasticos* scriptores, ad quos *Gerhardus* in textu provocat, sed *& scriptores profanos latinos*, eosque optimos, e. g. *Plinium, Julium Cæsarem, Terentium, Ciceronem*, ita subinde usurpare vocabulum *mereri, promereri*, ut illud idem sit, ac *aliquid consequi*.

d.) Rationes confelluntur, quibus evincere conatur *Bellarminus*, *aliquam spem ac fiduciam in meritis poni posse*, & nostra sententia, quod in sola Dei gratia & Christi merito confidendum sit, probatur, tam ex scriptura, quam ex patribus, *Cypriano, Hilario, Bernhardo &c.* §. CXXV.

* quibus in notis adduntur *Chrysostomi, Ephræm Syri, Cassiani, Ludolphi Carthus.* testimonia idem comprobantia.

e.) An licitum sit, operari bona *intuitu mercedis æternæ*?

Primo status controversiæ distincte figitur. §. CXXVI.

Deinde argumenta in medium adducuntur, quibus *Bellarminus* probare intendit, licitum esse operari bona opera intuitu mercedis æternæ, & ad ea sufficienter respondetur. Probat illud inde,

α.) quia Christus & Johannes a promissione mercedis prædicationem suam sint exorsi, Matth. III. 2. IV. 17. §. CXXVII.

β.) quia Christus præceperit intuitu mercedis operari, Luc. XVI. 9. &c. §. CXXVIII.

γ.) quod idem probent exempla sanctorum, Psalm. CXIX. 112. Hebr. XI. 24. &c. §. CXXIX.

δ.) & cohortationes apostolicæ, 1 Cor. IX. 24. Gal. VI. 9. Col. III. 23. §. CXXX.

f.) De conditionibus, quæ secundum *Bellarminum* ad meritum vitæ æternæ requiruntur. §. XXXI. agit.

Hactenus contra *Bellarminum* fuit disputatum. Jam ultimo loco

g.) Alia scripturæ dicta, *quæ justitiam & merita operum coram Deo* stabilire videntur, adferuntur & secundum generales responsionum classes, quas *Chemnitius* part. III. loc. p. 180. dedit, explicantur.

ex Veteri Testamenti Gen. VII. 1. XXII. 16. Levit. XVIII. 5. Psalm. I. 1. CVI. 31. Prov X. 12 Dan. VI. 22. §. CXXXII.

ex Novo Test. Matth. V. 20. VI. 14. Luc. XI. 41. Joh. VIII. 51. XIV. 21. Rom. II. 13. VIII. 24. 2 Cor. V. 3. 1 Tim. VI. 17. 2 Petr. I. 10. Apoc. XIX. 8. §. CXXXIII.

CAP. IX.

De amissione fidei per peccata.

1.) Status quæstionis formatur, & primo quidem *Nostra* thesis adfertur, *renatos per peccata contra conscientiam fidem & Spiritum S. amittere*. Discrimen tamen esse inter *renatos & electos*; inter peccata infirmitatis & ea, quæ contra conscientiam committuntur; inter fidem *historicam & salvificam*; inter præsentiam *potentiæ & gratiæ*; inter *gratiam* Dei & *aditum s. reditum* ad eam; inter μονην της ζωης αἰωνιου ἐν ἡμιν & inter *accessum* ad vitam æternam per conversionem; illos dici expellere Spiritum S. qui gratiosa ejus inhabitatione se ipsos privant; denique per peccata contra conscientiam intelligi etiam errores fundamentum salutis evertentes. §. CXXXIV.

* quæ in notis, ab auctore prolixe additis, quoad potiorem partem dilucidius illustrantur.

Sequitur *Adversariorum*, *Calvini* & qui eum sequuntur, sententia, qui duo docent, primo *quod fides & justitia sit electorum tantum*, deinde *quod fides & justitia semel accepta non possit ullis peccatis amitti.* §. CXXXV.

* *Bellarminum*, & quosdam, quorum Augustinus libr. 21. de Civ. Dei meminit, nec non Anabaptistas, ut constat ex Aug. Conf. art. 12. hunc errorem fecisse suum, auctor in nota memorat.

Bellarmino in erroris hujus societatem *Chemnitium* adeoque omnes Augustanæ Confessioni addictos pertrahere conanti, respondetur §. CXXXVI.

2) Argumenta pro utraque thesi in medium producuntur.

a.) Argumenta *nostræ* sententiæ, desumta

a *natura* veræ *fidei*, quæ locum non habet, ubi caro, mundus & peccatum dominantur. §. CXXXVII.

a perspicuis *scripturæ* testimoniis. Ezech. VVIII. 24. Luc. XI. 24. Joh XV. 2. 6. Matth. XIII. 20. 21. cum parallelis Marc. IV. 16. Luc. VIII. 13.

* in notis dicta Ezech. XVIII. Matth. XIII. & Matth. XXIV. 11. partim vindicantur partim observationibus illustrantur ab auctore. Inprimis loci Hebr. VI. 4. copiosæ auctoris illustrationes & vindiciæ occurrunt in nota p. 179. & seqq.

a *cohortationibus* propheticis & apostolicis Rom. VIII. 13. Joh. III, 18. XI. 26. Rom. XI. 22. 1 Cor. X. 11. 12. Apoc. III. 11. §. CXXXIX.

ab *exemplis* eorum, qui justitia & gratia Dei exciderunt, 1) angelorum Joh. VIII. 14. 2) primorum parentum, Gen. I. 27. & Eph. IV. 24. coll. Gen. II. 17. 3) Saulis 1 Sam. XV. 15. 4) Davidis 2 Sam. XII. 9. 2 Sam. XII. 5. 5) Salomonis, 6) Judæ Joh. VI. 69. 70. 7.) Petri Luc. XXII. 32. de quibus omnibus in notis ulterius differitur ab auctore §. CXL. in quibus etiam adduntur exempla Hymenæi & Alexandri.

ex *typis* & *parabolis*. conf. Gen. VIII. 8. Jud. XVI. 16. Matth. XVIII. Joh. XV. 2. 6. §. CXLI.

ex dictis *Patrum*, *Irenæi*, *Hieronymi*, *Athanasii*, *Chrysostomi*, & aliorum. §. CXLII.

ex *ipsis adversariorum testimoniis*, *Petri Martyris*, *Wolffg. Musculi* &c. §. CXLIII.

* quibus auctor in nota addit Remonstrantes, etsi non per omnia in hac quæstione hi nobiscum consentiunt, & alios.

b.) Argumenta Antitheseos,

Scripturaria, ex Ps. I. 3. ubi justus comparatur cum arbore, cujus folia *nunquam decidunt*.

ex Cant. VIII. 7. ubi dicitur, aquas multas non posse extinguere caritatem.

ex Matth. VII. 24. 25. verbis: fundata erat (domus) super petram.

ex Joh. IV. 14. fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

ex Joh. X. 29. nemo rapiet oves meas de manu mea.

ex Joh. XVII 20. ubi Christus pro omnibus credentibus ardentissime orat.

ex Rom. VIII. 35. quis nos separabit a caritate Christi?

ex Rom. XI. 29. dona & vocatio Dei sunt ἀμεταμέλητα.

ex 1 Cor. XIII. 8. caritas nunquam excidit.

ex 2 Tim. II. 19. firmum stat fundamentum Dei &c.

ex 1 Joh. II. 27. unctio, quam accepistis, manet in vobis.

ex 1 Joh. III. 9. omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit.

ex Judæ v. 3. fides semel sanctis tradita §. CXLIV.

* in notis §pho huic subjunctis ab *editore* locus Joh. X. 28. & ab auctore dicta Psalm. XCII. 13. Joh. XIV. 16. Rom. VI. 14. VIII. 29. 1 Joh. II. 19. illustrantur & vindicantur.

Formant Adversarii etiam quasdam

Rationes, quibus probent, veram fidem non posse amitti, quæ sunt sequentes:

electio foret mutabilis;

indignum est Spiritu S. toties ejici.

nulla foret certitudo electionis. §. CXLIV.

3) Additur *usus doctrinæ de operibus* §. CXLV. & tandem ex iis, quæ hactenus copiose disputata sunt, colligitur

4) *Definitio bonorum operum*, quod sint *actiones renatorum*

rorum tam interiores, quam exteriores, divinitus in lege præceptæ, efficacia Spiritus S. prælucente vera in Christum fide factæ, hoc fine, ut obedientia & honor Deo præstetur. §. CXLVI.

Locus XIX.

DE

SACRAMENTIS.

PROOEMIUM

Indicat nexum huius loci cum præcedente §. I. Scilicet Deus non verbum promissionis modo hominibus dedit, sed &, hominum saluti & fidei nostræ imbecillitati consulens *verbo* semper addidit *signum externum.* §. II.

CAPUT I.

De etymologia & synonymia vocis sacramenti.

1) *Etymologia & Usus* hujus vocis enarratur. Deducitur a *jurando.*

a.) *Veteribus* significat depositam apud judices summam, juramentum militare, denique etiam quoduis juramentum §. III.

* De sacramento militari auctores, qui evolvi merentur, citat *Editor.*

b.) In *jure civili* idem est quod juramentum. §. IV.

c.) *Latinus bibliorum interpres* hebr. רָז, chald. רָזָא & Gr. μυστηριον vertit per *sacramentum.* §. V.

* De origine vocis μυστηριον a μυειν, arcanam disciplinam tradere, de usu ejus, de mysteriis orientalium agit *Editor* in notis §pho huic adjunctis.

d) In *usu ecclesiastico* vox sacramenti tripliciter usurpatur: 1mo *generalissime* pro *re arcana & secreta,*

* cujus significationis plura, quam quidem ab auctore adducuntur, exempla dari ostendit *Editor* in nota.

2do *specialius* accipitur pro quovis rei sacræ signo, si vel maxime non sit in novo Test. a Deo institutum, sed vel ex veteri desumtum, ut chrisma, vel a piis viris excogitatum, ut signum *crucis.*

* Plura tum *Augustini*, quem auctor adlegat, tum aliorum patrum loca, quæ probent significatum hunc, adlegari posse in nota ostendit *Editor* & ex his patefacit, veteres plura numerasse sacramenta, quam septem illa, pro quibus cœtus Romani doctores pugnant.

3tio *specialissime* sumitur hæc vox de solenni actione divinitus instituta, in qua per externum & visibile signum adplicatur & obsignatur promissio evangelii propria, quo sensu duo tantum novi Test. numerantur sacramenta, *baptismus* & *cœna dominica.* §. VI.

Quæ sacramenti adpellatio ad signa gratiæ, divinitus instituta, adcommodata fuit, α.) quia baptizati & sacra cœna utentes Deo se obligant; & β.) quia ethnici peculiares illos ritus, quibus ad idololatricas religiones suos initiabant, vocabant μυστηρια, inde latini scriptores utrumque vocabulum & *mysteriorum* & *sacramentorum* in hoc usu transtulerunt ad sermonem ecclesiasticum §. VII.

* Loca *Tertulliani*, qui primus signa gratiæ adpellavit sacramenta, excitantur ab *Editore* in nota.

Porro hæc vox de sacramentis *specialissime* sic dictis usurpata rursus diversimode a scriptoribus ecclesiasticis, cumprimis ab *Augustino*, accipitu, quandoque de tota sacramentali actione, de re *terrena & cœlesti*, quandoque vero συνεκδοχικως partem *essentialem* alteram notat, videlicet *rem terrenam.* §. VIII.

2) *Synonymia.* In scriptis veterum variæ ocurrunt sacramentorum proprie sic dictorum adpellationes, descriptiones ac periphrases. Præcipue vocantur *signa.* §. IX.

Quo sensu sacramenta a *Chrysostomo* aliisque vereribus vocentur *miracula*, exponitur §. X.

CAPUT II.

De requisitis sacramentorum.

1) Quænam nos statuamus sacramentorum requisita. Potissimum sunt duo; Verbum (mandati & promissionis) & elementum. Quæ membra latius diducit Chemnitius Exam. Concil. Trid. Part. II. cap. de num. sacram. p. 14. §. XI.

Contra quæ Chemnitii requisita objectiones Bellarmini fusius proferuntur & distincte refutantur §. XII-XIX.

2) Quænam Bellarminus statuat sacramentorum requisita, qui octo requisitis a Chemnitio propositis opponit alia, itidem numero octonario inclusa. §. XX.

CAPUT III.

De definitione sacramenti.

1) An sacramentum & quomodo definiri possit? §. XXI.

2) An definiri possit per *signum*? §. XXII & XXIII. disquiritur, &

3) Genus sacramenti esse *actionem*, §. XXIV. & sacramenta esse actiones sacras & solennes, §. XXV. exponitur.

CAPUT IV.

De causa efficiente sacramentorum.

Causa efficiens principalis atque auctor sacramentorum est solus Deus, §. XXVI.

Qui uti instituit ita etiam (a qua & institutione & dispensatione sacramentorum novi Test. humana Christi natura secludi nequit) ita, inquam, *dispensat* etiam sacramenta §. XXVII. neque tamen *immediate*, sed per *homines*, §. XXVIII. non tamen quoslibet, verum ordinarie per

Ministros. §. XXIX. quorum qualitas sacramentis nihil addit, nihil detrahit, §. XXX. quorum etiam

Intentio ad integritatem & fructum sacramenti, absoluta quadam necessitate, non requiritur. Adducuntur & evolvuntur

a.) *Nostra* pro hac thesi *argumenta* §. XXXI-XXXIV. &, uti scripturam, ita puriorem quoque *antiquitatem* disputationem illam, quod ad integritatem sacramenti necessaria sit intentio ministri, ignorare demonstratur §. XXXV. &

quæstionem de necessitate intentionis motam *primum* esse *a Scholasticis*, de quibus non solum nostri sed & sinceri pontificii conquerantur, quod philosophicis disputationibus doctrinæ cœlestis sinceritatem corruperint, ostenditur §. XXXVI.

b) Adversariorum sententia, quod requiratur intentio ministri, proponitur ex Concilio Trident. sess. VII. can. XI. ubi illæ scholasticorum disputationes anathematis fulmine credendæ proponuntur. §. XXXVII.

* in nota *Editor* explicite de hoc concilii Trid. canone agit.

Bellarmini sententia de intentione ministri, & rationes, quas, destitutus scripturæ fundamentis & patrum suffragiis, pro adstruenda intentionis necessitate adfert, commemorantur. §. XXXVIII-XLI.

CAPUT V.

Sectio I.

De dispensatione sacramentorum.

Dispensatio sacramentorum consistit in δοσει, actione administrantis divinitus præscripta, & ληψει, sacramenti receptione. §. XLII.

Ut autem in aliis rebus ita quoque hoc loco adcurate distinguendum inter *rem* & rei *modum*, inter ipsam δοσιν & ληψιν & inter δοσεως & ληψεως modum, qui aliquam libertatem & variationem admittit. §. XLIII.

Sectio

Sectio II.

De objecto & subjecto sacramentorum.

Objectum sacramentorum sunt soli homines & quidem viventes, id quod 1) ex *institutione*; 2) ex *fine* institutionis; 3) ex illis, quæ *essentialiter* ad sacramentorum integritatem requiruntur, adparet. §. XLIV.

Subjectum s. materia, circa quam dispensatio sacramentorum versatur, est res certa vocationem divinam habens, h. e. certo, peculiari & expresso verbo Dei denominata, præscripta & ad certum usum determinata. Quid autem in quolibet sacramento rei illius nomine veniat, id ex institutione cujusque colligendum. §. XLV.

Sectio III.

De forma sacramentorum.

Quodlibet sacramentum habet propriam formam, quia quodlibet habet specificam actionem circa proprium suum subjectum §. XLVI.

Actus sacramentales sunt in duplici differentia, quidam sunt *præparatorii* s. *ministeriales*, quidam vero *essentiales* & *principales*. §. XLVII.

Refutantur, qui, Calvinum sequentes, formam sacramenti constituunt in analogia *significativa* s. relatione σχετικῇ signi ad rem signatam, & ne nimis abjecte de sacramentorum essentia sentire videantur, speciose declamitant, quod symbola sacramentalia non tantum sint signa significantia, sed etiam præbentia & exhibentia rem cœlestem, nimirum credentibus; unde fidem ad formam sacramenti referunt. §. XLVIII. XLIX.

Sectio IV.

De verbis in sacramentis.

De verbis in sacramentis disputatur contra Bellarminum §. L. Deinde

An verbum sacramentale sit consecratorium, disquiritur, & quid sit consecratio, definitur §. LI. Denique res & verba sacramentorum determinata esse docetur §. LII.

CAPUT VI.

De necessitate sacramentorum.

Necessitas sacramentorum a nobis non agnoscitur absoluta, sed necessarius est *baptismus* necessitate *præcepti* omnibus & singulis, solo necessitatis casu excepto, in ecclesia christiana; neque tamen gratia & operatio Dei simpliciter sacramentis adligata est. *Eucharistia* necessaria est necessitate præcepti omnibus christianis adultis, non autem infantibus, qui se probare non possunt, addenda etiam exceptio necessitatis. §. LIII.

* In notis *Editor* declarat, quid sit *baptismus flaminis*, *fluminis* & *sanguinis*, nec non sententiam *Cajetani* exhibet de parvulis fidelium christianorum, quibus per baptismum subveniri haud possit.

Posthæc occurrunt vindiciæ *Chemnitii*, quem *Bellarminus* insectatur, quod concilium Trid. speciatim sess. IV. ubi de necessitate sacramentorum agit, mendaciis & calumniis oneraverit. §. LIV.

CAPUT. VII.

CAPUT VII.

De finibus sacramentorum.

Fines sacramentorum sunt vel *principales* vel minus *principales*.

I.) *Principales* ac primarii sunt duo:

A) *Prior* est, *quod sint organa & media, per quæ Deus offert, exhibet & credentibus applicat promissionem evangelii.* §. LV.

In defectu circa hunc finem peccant

1) Qui sacramenta statuunt nihil esse aliud, quam signa ad discernendum populum christianum a gentilibus instituta, cujus erroris auctor fuit *Carolstadius.*

* In nota *Editor* inter eos, qui ita sentiunt, refert etiam *Socinianos*, *Remonstrantes*, *Anabaptistas*, & *Fanaticos* recentiores, maxime *Jo. Conr. Dippelium.*

1) Qui docent sacramenta non esse nisi allegorias & signa quædam bonorum operum & vitæ spiritualis, e. g. *Anabaptistæ.*

3) Qui disputant sacramenta esse duntaxat signa gratiæ, quem errorem *Zwinglius* inprimis sparserat, cui admodum affine est, quod *Calvinus* &, qui ipsum sequuntur, statuunt. §. LVI.

De quibus opinionibus ut recte judicari possit, proponuntur hæc axiomata: fines secundarios & *minus principales* non esse venditandos pro fine *principali*, & fines *principales coordinatos* non esse sibi mutuo opponendos. §. LVII. Dein

Argumenta adversariorum diluuntur, quibus probare conantur, sacramenta esse tantummodo *signa* gratiæ, non autem causas *instrumentales* gratiæ.

Quæ sunt hæc:

a) In solo Deo est efficacia salutis;

b) Liberi fidelium jam ante sunt in fœdere Dei;

c) Quidam infantes absoluto decreto rejecti sunt a salute;

d) Alias sacramenta proderunt ex opere operato;

e) Quidam baptizantur, qui jam ante regenerati sunt;

f) Non omnes, qui baptizantur, regenerantur. LVIII.

Exceptiones adversariorum potiores sunt:

a) Dicta scripturæ tropice accipienda esse;

b) Instrumentis honoris causa tribui ea, quæ sunt Dei propria;

c) Sacramenta esse *signa.* §. LIX.

1) Quæritur *an finis ille, quod sacramenta sint efficacia media salutis, conveniat etiam Vet. Test. sacramentis?*

Exponuntur *scholasticorum* de hac quæstione contentiones §. LX.

* Ubi *Editor* in una nota de his plura adfert, in altera concilium Trid. de sacramentis Vet. Test. hac in parte nil determinare, & e nostris quoque theologis esse *Horneium*, *Hildebrandum*, *Joh. Fabricium*, b. cane. *Pfaffium*, aliosque, qui hic a *Gerhardo* discedant, observat.

Bellarmini sententia de sacramentorum efficacia recensetur §. LXI. & quid sit prodesse ex opere operato: eruitur §. LXII.

Statu igitur quæstionis de efficacia sacramentorum vet. Test. determinato §. LXIII. Occurrunt

a) Argumenta nostræ sententiæ, quod fuerint efficacia gratiæ media, quia

α) Promissio evangelica etiam ad vet. Test. pertinet. §. LXIV.

β) Circumcisioni adnexa fuit promissio gratiæ. §. LXV.

quæ duo argumenta contra exceptiones Bellarmini firmantur §. LXVI-LXVIII.

γ) Agnus paschalis fuit figura sacrificii Christi & confirmatio divinæ promissionis de Messia exhibendo §. LXIX.

δ) Sa-

γ) Sacramenta vet. teſt. temporaria confirmarunt fidem §. LXX.

δ) Sacrificia confirmarunt fidem, ergo non erit hoc ſacramentis vet. teſt. denegandum §. LXXI.

ε) Dicta patrum, inprimis *Auguſtini* id comprobant §. LXXII.

b) Argumenta *Bellarmini* contra ſpiritualem efficaciam ſacramentorum vet. teſt.

α) Prophetæ docent, ſacramenta vet. teſt. non juſtificaſſe, e. g. Pſalm. XL. 7. LI. 18. Eſa. I. 11. Jer. XI. 15. Amos. V. 22. §. LXXIII.

β) Apoſtoli idem adſerunt Rom. III. 2. IV. 1 Cor. VII. 19. Gal. IV. 19. VI. 15. Phil. III. 2. Coll. II. 17. Hebr. VII. 18. IX. 13. X. 1. §. LXXIV.

Reſponſionibus noſtris ad hæc argumenta exceptiones quasdam obvertit *Bellarminus* §. LXXV.

γ) Dicta patrum in aciem producit §. LXXVI.

δ) Ratiociniis etiam hypotheſin ſuam probare adnititur §. LXXVII.

2) Quæritur, *an ſacramenta novi teſt. conferant gratiam ex opere operato?* Exponitur

a) *Noſtræ ſententiæ* declaratio, ſcil. *negamus ſacramenta eſſe efficacia ſigna gratiæ*, nimirum *ſine fide* & ex opere operato. §. LXXVIII. quia

1mo Scriptura ad ſalutarem fructum ſacramentorum requirit fidem. §. LXXIX.

2do Ubique juſtificationem tribuit fidei, quæ ex parte noſtra requiratur. §. LXXX.

3tio Abraham ante circumciſionem fuit juſtus: circumciſio fuit ſignaculum juſtitiæ fidei. §. LXXXI.

4to Aqua ideo eſt lavacrum regenerationis, quia adnexum habet verbum §. LXXXII.

5to In ſacramentis continetur promiſſio, promiſſio vero & fides ſunt relata. §. LXXXIII.

6to Ad participationem doni requiritur medium adprehenſionis §. LXXXIV. quibus

7mo Patrum teſtimonia adduntur §. LXXXV. & in nota ei ſubjuncta. Sequitur

b) Bellarmini ſententia de *efficacia ſacramentorum ex opere operato.* §. LXXXVI.

* In notis *Editor* excitat auctores, qui de diverſis ſcholaſticorum de hac quæſtione opinionibus conſuli poſſunt, & p. 300. obſervat & probat, licet fratres *Walenburchii*, nec non *Honoratus Tournely* ſententiam eccleſiæ rom. de opere operato magna cum ſpecie exponant, ſintque ex proteſtantibus nonnulli, qui expoſitionem illius phraſeos *ex opere operato operari* admitti poſſe cenſeant, tamen cum noſtra ſententia illam haud poſſe conciliari.

B.) *Poſterior principalis ſacramentorum finis eſt, quod ſint ſigilla promiſſionum divinarum.*

1) Argumenta noſtræ ſententiæ evolvuntur, quæ ſunt hæc:

a) Circumciſio eſt ſigillum juſtitiæ fidei, Rom. IV. 11. ergo & reliqua ſacramenta §. LXXXVII.

b) Baptiſmus eſt ἐπερώτημα συνειδήσεως ἀγαθῆς εἰς Θεον 1 Petr. III. 21. §. LXXXVIII.

* *Editor* in nota εἰς Θεον poſitum eſſe pro Θεω exiſtimat, & phraſin totam explicat per *ſponſionem Deo factam de pura conſcientia*, quam ſententiam ex antiquitate & profana & ſacra illuſtrat.

c) Spiritus, aqua & ſanguis in terra teſtantur 1 Joh. V. 6. §. LXXXIX.

Editor in nota, probat Gerhardi & communem theologorum noſtrorum explicationem de *Spiritu S.* in miniſterio evangelii, aqua in baptiſmo & ſanguine in cœna domini teſtante, & de *Mosheimii* & *Bengelii* explicationibus hujus dicti nonnulla diſſerit.

d) Sacramenta κειρικα vet. teſt. confirmarunt divinas promiſſiones. §. XC.

e) Agnus paſchalis etiam fuit divinæ promiſſionis confirmatio. §. XCI.

f) Patribus uſitatum eſt ſacramenta vocare *ſignacula* & *ſigilla*. §. XCII.

* *Editor* in nota ſpeciatim exemplo *Tertulliani* & *Chryſoſtomi* probat hoc atque illuſtrat.

2) Argumenta a *Bellarmino* ad probandum contrarium congeſta diluuntur §. XCIII.

II.) *Minus Principales ac ſecundarii ſacramentorum fines* ſunt complures, ſcil.

1) quod ſint ſymbola confeſſionis,

2) nervi publicorum congreſſuum,

3) oppignorationes, quibus Deo ad fidem & obedientiam adſtringimur,

4) typi ac ſimulacra virtutum, præcipue dilectionis. §. XCIV.

Quæritur, an ſacramenta quædam imprimant characterem? quem ſcholaſtici ad generales ſacramentorum fines referunt. §. XCV. Memoratur

a) Scholaſticorum ſententia de charactere §. XCVI.

* Ubi in nota *Editor* prolixe excitat auctores e pontificiis, qui de charactere hoc conferendi ſunt, & obſervat, de hoc etſi multum diſputatum, tamen nihil deciſum fuiſſe a patribus Tridentinis, ex ipſorum quoque ſcholaſticorum grege alios alia ratione ſuam de charactere hoc mentem exponere, originem hujus dogmatis neque e ſanctioribus literis, neque ex traditione antiquiore poſſe derivari, & citat denique auctores, qui commentum hocce exploſerunt.

Bellarmini porro ſententia de eodem refertur §. XCVII. eiusque adjunguntur

b) Argumenta pro eadem ſtabilienda petita

α) ex ſcriptura 2 Cor. I. 21. §. XCVIII. Eſa. LXVI. 18. & charactere, quem in corpore relinquebat circumciſio (figura baptiſmi) §. XCIX. Exod. XII. 7. §. C.

β) Rationes pro charactere.

1ma. Deus infundendo certas qualitates ad ſacramenta vel officia homines deputat §. CI.

2da. Baptiſmus etiam ſine fide ſuſceptus aliquid ſacramentale confert. §. CII.

3tia. Non poteſt dari alia cauſa, cur baptiſmus non ſit repetendus.

Repetuntur hic fundamenta, quibus Chemnitius in examine conc. Trid. probat, iterationem baptiſmi non eſſe licitam.

1mo pactum in baptiſmo initum eſt perpetuum. §. CIII.

2do de iteratione baptiſmi nullum exſtat mandatum §. CIV.

3tio Circumciſio non admittit iterationem, ergo nec baptiſmus §. CV.

4to Semel tantum naſcimur, ergo ſemel per baptiſmum renaſcimur. §. CVI.

5to Rationes ſecundariæ adferuntur. §. CVII.

* in nota *Editor* hiſtoriam dogmatis de iteratione baptiſmi refert.

Tandem uſus ſacramentorum ſubjungitur §. CVIII. &

Definitio ſacramenti §. CIX.

Jg 1830
(718)

Vb 18

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-841111-p0349-0

ti homines ad carnalem securitatem
& ad vitæ improbitatem seducere
§ XXIV.

Testamenti fideles *diverso* plane *mo-*
atos esse dicunt ac quidem eos, qui

IOANNIS GERHARDI

THEOLOGI QUONDAM JENENSIS
CELEBERRIMI

LOCORVM THEOLOGICORVM

TOMVS OCTAVUS

DENUO EDIDIT
VARIISQVE OBSERVATIONIBVS
ILLVSTRAVIT ET AVXIT

IO. FRIDERICUS COTTA

THEOLOGUS TUBINGENSIS.

TUBINGAE
SUMTIBUS IO. GEORGII COTTAE
M D CC LXVIII.